De Nieuwe Gids. Jaargang 9 (1894)

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 9. W. Versluys, Amsterdam 1894

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002nieu09_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

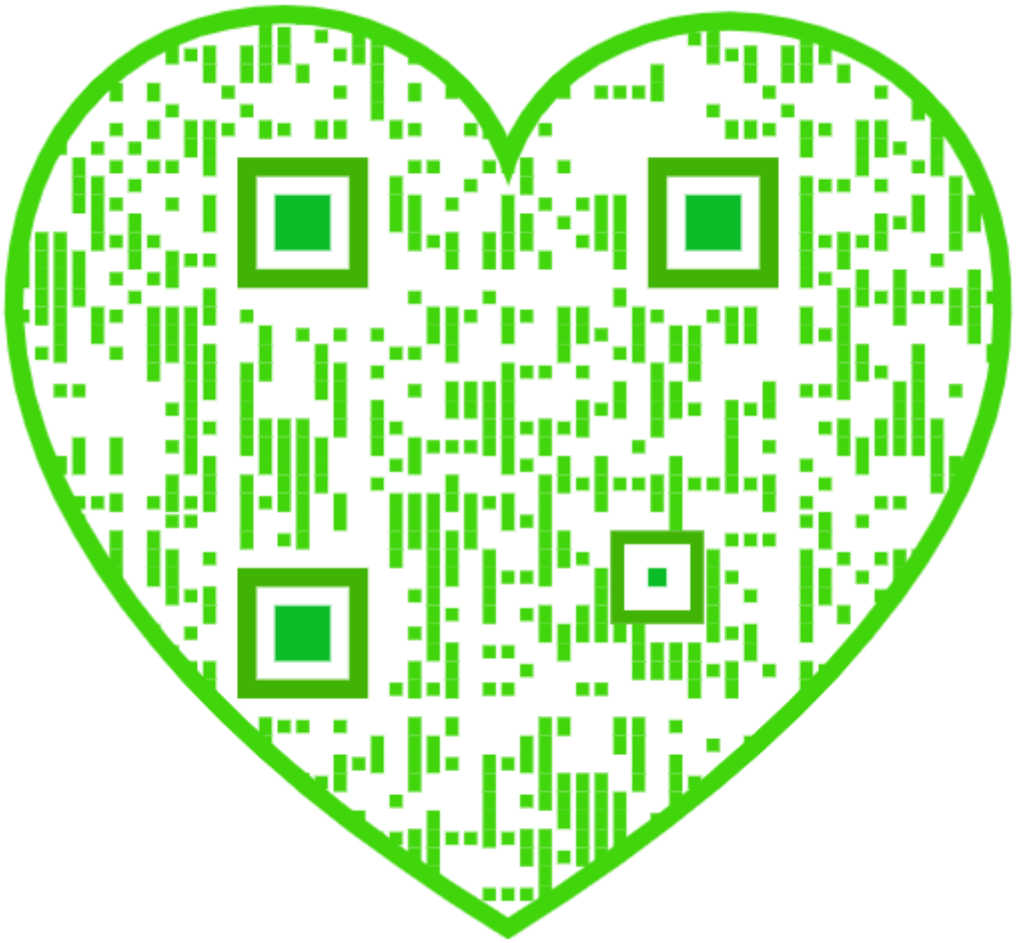

[De Nieuwe Gids. Jaargang 9. Deel 1]

Zelf-bewustzijn, door Willem Kloos.

Voor de jongste generatie.

Geslacht, dat was en thans verdwijnt, wees stil maar,
Raap niet dees vloeken voor uw voet gestrooid, -
Verdorden zijt gij, zonder dat gij ooit
Hadt kúnnen bloeien, schoon 't uw eigen wil waar.

Ik zal u allen, rakkers, op de bil maar
Zoo even meppen, knaapjes, die daar gooit
Naar 't Hoog Gebouw dat door mijn Zuivren Wil daar
Staat, Monument van 't Hollandsch-volk-vermooid

Door Hem, die is ons aller Heer en Koning,
Hem, onbegrijplijk, troonend in 't Onstoflijk,
Ondenkbre Zijn, waarvoor geen naam noch woord is, -

Dien ik belijd uit dees mijns diepsts Zijns Woning,
God, dien ik weet, dat Die mij altijd schoort, is,
Tot waar al zielen schittren, onverdoflijk.

20 September 1893.

In Memoriam.

De goede en groote, de kinderlijk-goede en mannelijk-groote, de dichter Jacques Perk is thans twaalf jaren dood. Dood, niet voor zich-zelf, en niet dood voor ons, die hem inniglijk lief-hebben, en ook niet voor de wereld, die hem heet te bewonderen, maar dood voor dit kortstondig daarheen-gaand bewegen, dat men mensch-leven noemt. Want Jacques Perk was meer dan een mensch durft te schijnen, Jacques Perk heeft deze periode der Nederlandsche letterkunde, waar wij allen van leven, grooten en kleinen, in overmaat van vreugd, in zelf-onbewust superbe willen, door de macht van zijn woord en de pracht van zijn rhythmen ingeluid tot de grootheid die zij is.

Nagelaten Verzen van Jacques Perk.

I.

Het leven-wekkend windje dat er zweeft,
   En door de versch-gesproten meidoorn dartelt,
   Rilt mij de vinger-spitsen door, en spartelt
Mij langs den rug, die van verrukking beeft.

Nu voelt mijn blijde ziel eerst dat zij leeft,
   En voelt zich door het leven niet gemarteld:
   Mijn ziel gelijkt de zee, gekruifd, gekarteld
Door 't koeltje, dat haar, koestrend, krachten geeft.

Het suizelt in het lachend linden-loover,
   Zoo ruischt en zwelt de zomer-zee, en over
   Het zwijgend looverdak lacht zonne-schijn.

   Een Mei geurt uit seringen en jasmijn, -
   Betooverd door het licht- en toon-getoover,
Zucht ik: men kan op aarde zalig zijn.

II.

Eén trek in u wilde ik dat anders ware,
Daar gij dáárin alleen van mij verschilt,
't Is dat gij zooals u elk ander wilt,
En wilt dat elk uw wezen evenare.

Ik wil slechts dat ons ééne ziel doortrilt,
Wat deert mij de rond-tuimelende schare,
Die één van ziel is... laat haar wedervaren
Wat ons weervaart... èn smart èn vreugd verschilt.

O, oordeel niet, laat ons niet vergelijken
Ons zelven met wie anders zijn dan wij,
Opdat de vree niet van ons weg zal wijken.

Tevredenheid alleen maakt vroolijk, vrij,
En vrijheid doet het ongeluk bezwijken,
En naar geluk dorst u en mij.

III.

Kom, laat een lach zich om uw lippen plooien,
Mijn arme vriend, die alles duister ziet,
Uw winter moet de warme zon ontdooien,
De zon der blijdschap en het blijde lied.

Ei ziet, hoe zich de gaarde schijnt te tooien
Met zonnelicht, wanneer de zonne vliedt.
Indien ge nacht verwacht, nacht is het niet,
Waar men een enklen purper-glimp ziet glooien.

Verwacht ge dag, dan is de schemer nacht,
Verwacht ge nacht, zij zal in daglicht prijken:
Van deugd en boosheid schemert ons geslacht.

U kan een ieder goed en deugdzaam lijken,
Indien gij ondeugd slechts en slechtheid wacht:
Hij dunke u slecht, zoo hij u goed zal blijken.

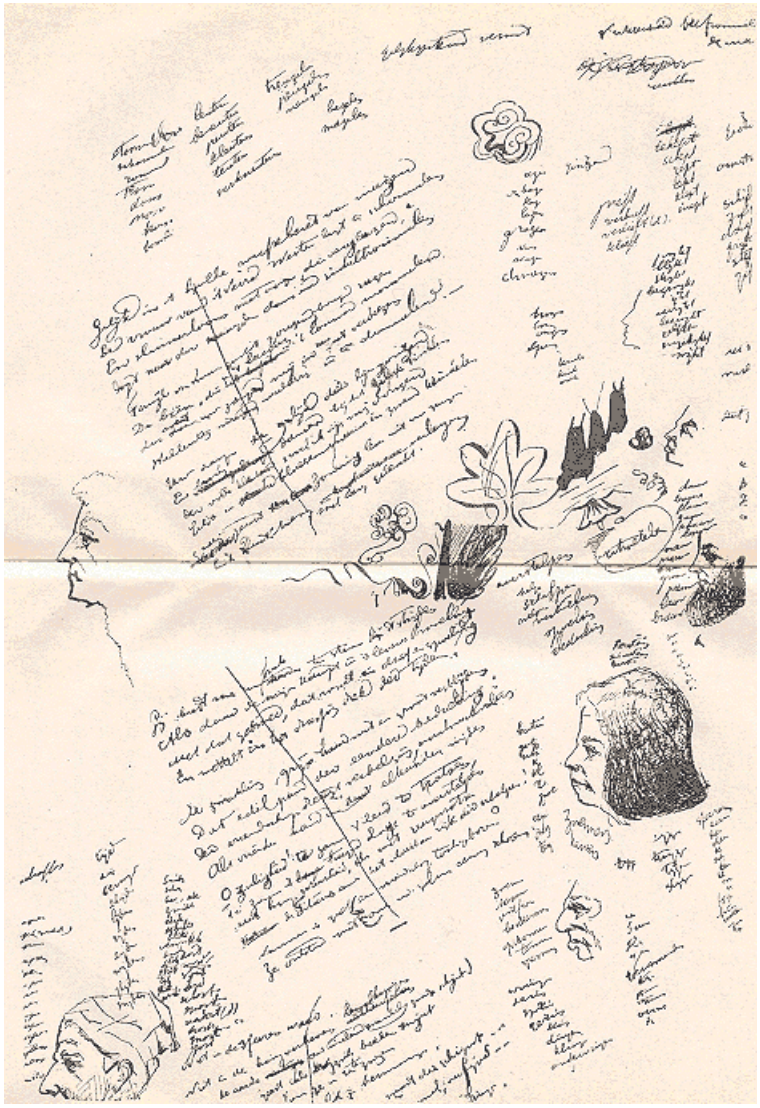

IV.

Gelijk in 't holle weefsel-net van mazen
De vrouw van 't Verre Westen ligt te schommelen
En sluimer-loom met oogen, die verglazen,
Oogt naar der maagden dans en rinkel-trommelen,

Terwijl om haar, zacht-gonsend, bonsend, razen
De bijen, die in 't lauwe loover mommelen, -
Zoo weet uw zang mij in een zoet verbazen
Wellustig wieglend, weeldrig in te dommelen.

Uw zangen, die gelijk die bijen gonzen
En luchtig dansen bij het zilver tinkelen
Der volle klanken, voel ik op mij donzen
Gelijk een bloesem-sneeuw in zwevend krinkelen.

Mij geurt een zonnig leven uit uw zangen
En 'k luik het oog met lang-gelescht verlangen.

V.

Wat zijn wij menschen toch verfijnde dieren,
Als eigen-liefde 't merk is van het beest:
Wie met ons één van smaak is en van geest
Dien hooren we ons met ‘lieve vriend’ versieren.

Wien minnen wij, wien eeren wij het meest?
Wien vlechten wij het liefst de roem-laurieren?
Wie denkt en doet en wil als wij. Wij vieren
Wie 't fijnst geschoeid is, maar op ónze leest.

En moeten wij, mijn vriend, zijn als die lieden,
Die steeds op wie niet zoo als zij zijn, zijn verstoord,
En slechts zich-zelve in andren hulde bieden?

Wij laten vrij wat is beperkt, ontvlieden:
Open uw hart opdat het word' bekoord
Door al wat schoon en goed is, in zijn soort.

VI.

Mijn ziel gelijkt den blijden zomer-dag,
Die mij op dezen lente-dag doortrilt;
'k Gevoel mij als het wuivend windje mild
En om mijn lippen speelt een lente-lach.

't Is me of ik nooit de zwarte ellende zag,
En in mij jubelt weelderig en wild
Een vogel-koor dat door zijn zangen stilt
Den weemoed, die mij eens te kwellen plach.

Eens had ik oog en oor slechts voor het leed,
En woest doorvlamde mij de droefenis,
Die knagend zich in 't lachend harte vreet.

O wonder, vriend, dat me eenmaal schreien deed,
Hetgeen thans moeder mijner blijdschap is:
Jeugd, liefde, leven, vriendschap, zonde en zweet.

VII.

De peinzende avond streept het purper Westen
   En fladdert langs de schemerende wei,
   De stem der weide is 't werkende geschrei
Der vorschen, die in dras en droesem nesten.

Een damp van dauw golft langs de lang-geleschten,
   De klavers, dommlend als een bolle sprei
   Op 't vale veld, - o zomer-lauwe Mei,
Geef lucht en lied den boezem des gespresten.

Ik sprak 't en voelde naar mij henen vloeien
   Van heinde en verre op de' adem van het Zuiden
   De volle klanken die een lied doorgloeien.

De borst, doorgolfd van woelende genuchten,
   Wil al haar warme liefde en vriendschap duiden,
En haar ontstroomt een zee van zoete zuchten.

VIII.

'k Ontvlied de stilte niet, ik zoek haar vurig,
Haar min ik en ik zoek het eenzaam minnen,
Alleen met mij wordt het mij vol van binnen,
En elke stonde wordt mij honderd-urig, -

En honderd uur één stonde. Ik heb mijn zinnen
Niet zóó gezet als zij die ongedurig
De wereld zoeken bij het wispelturig
Balsturig leven, om dáár rust te winnen.

Ik ben niet zoo als zij, die vrede vinden
En rust in woelende onrust, die onrustig
Slechts leven met de levendig-gezinden.

Mijn stilte is eenzaam, levendig en lustig,
Mijn eenzaamheid een stil en lustig leven,
Mijn lust is eenzaam-zijn, door stilte omgeven.

IX.

Niet wen een ronde schijf van zilvren licht,
Die uit den groen-omhuifden luchter daalt,
Mij zweeft op stift en schrift-geworden dicht,
Zing ik, doch als de zon der nacht me omstraalt.

Dan, als het lied der nachtegaal mij sticht,
Die in den Mei-schen nacht naar liefde taalt
In taal der blij geklaagde hoop, dan zwicht
De borst, die vol-gezwollen adem-haalt.

Dan oog ik naar der kalme sterren pracht
Op 't fulpen zwart gewelf en ik gevoel
Dat ik er innig lang naar heb gesmacht.

't Wordt me in den lieder-zwangren boezem zwoel,
En weet: de kommer wijkt, de vriendschap lacht,
O zalig mij, o nietig stadsgewoel.

X.

Daar zijn er die, hetgeen hun geest aanschouwde,
Bezingen kunnen in het beeldend lied,
Wier oog meer dan eens andren oogen ziet,
En in den logen waarheid. Hem ontvouwde

Natuur heur boezem, als aan een vertrouwde,
En stortte hem een stroom, die immer vliet,
In 't hart, van droomerij, opdat hij niet
Aan wat voor hem niet is, gelooven zoude.

Hem heeft Natuur met een natuur bezield,
Die duizend andre menschlijke naturen
In zich vereent. De zangster hield

Dat beeld ons voor, als om ons aan te vuren,
Toen gij naast mij haar voor de voeten vielt

XI.

O vriend, als ons gemoed een weerklank vindt,
Waar het zich uit in diep-gevoelde dichten,
Daar zien we 't morgen-rood der vriendschap lichten,
Die met haar gulden glans ons leven tint.

Zoo wij voorheen het leven dwaas betichtten
Van duisternis en nacht, wij waren blind,
Wij zien ons zelf en zien weer wat ons bindt:
De zon der vriendschap deed dat duister zwichten.

De vriendschap, die mij lachend tegenblinkt
Uit uwe oprechte en trouwe vrienden-oogen,
Waar de gedachte in troont, blijft onverminkt.

Loog zij, dan waar mij alles list en logen,
Doch neen, dat oog, waarin mijn ziel verzinkt,
Houdt niet in ijdlen waan mij opgetogen.

XII.

Vanwaar die vroolijkheid, wenscht gij te weten,
Die hel mij uit gelukkige oogen straalt?
Ik haat niet, ik zet niemand iets betaald
En geef om lof noch blaam, hoe ruim gemeten.

Ik wensch niet veel en kan 't verleên vergeten,
Door geen vooroordeel wordt mijn vreugd bepaald,
Ik wil gezond zijn en zoo dát mij faalt,
Niets dan wat meer te kennen en te weten.

Ik doe wat ik niet laten kan en laat
Wat ik niet doen kan, vrees voor sterven
Noch voor het leven, dat toch eens vergaat.

Ik vind de menschen geen van allen kwaad,
Kan zonder morren mijn illusies derven,
Zie, daarom staat de blijheid me op 'tgelaat.

XIII.

Daar duizelt me een gedachte door het brein:
Wij werden vrienden zonder het te weten
En gingen vriendlijk onze vriendschap meten
In 't helder-klinkend vriendschaps-referein.

Zoo doet een vijand die zijn oude veete
Smoort in des vijands bloed - die strijd is klein
Bij de' onzen - wij zien 't bloed der vriendschap rein,
Als zij, en dat doet de' ouden haat vergeten.

Want de onverschilligheid is felle haat,
Bij onze vriendschap; strijdend met sonnetten,
Zien wij wie onzer strijdend ondergaat.

De warmste vriend is, die het meeste slaat
En 't meest zich vijand toont en liedren spetten
Als purper-donker bloed ons in 't gelaat.

XIV.

Ik hoorde u zeven malen zachtjes zuchten,
Mijn vriend, en droomde op-eens, ik weet niet hoe,
Van de eindelooze zee, deê de oogen toe
En zag den Nacht, den duistren, den geduchten.

Hij loeide en de verbolgen baren vluchtten
Al wrokkend, schuimend naar de schorren toe,
Waar hen te-pletter zweepte de ijzeren roe
Des Nachts, die reed op kille noorder-luchten.

Toen, zag ik, keerden kalmte en vlakke vreê,
De Maan lachte uit het diep zich-zelve tegen
En 't zilvren meir-vlak lachte rillend mee.

Zacht zonk op 't zandig strand de kuische sneeuw, -
Eens is Afrodité uit zee gestegen,
Thans steeg de vriendschap in een zucht uit zee.

XV.

Wat zal den dichter tot den denker echten?
Wat anders dan 't gevoelen der gedachten
En 't weten wat hij voelt, wat dan zijn smachten
Bepeinzen, en zijn mijmringen vervlechten

Ten levend lied, waar liefde en levens-krachten
Zich aan de diepten der gedachten hechten?
Het lijden maakt den dichter tot den rechten,
De dichter moet der menschheid leed verzachten.

Gij deedt en dichttet, in u-zelf gedompeld,
En leedt, toen u mijn vrienden-oogen zagen,
En gij in droomen vaag kwaamt aangestrompeld,

En 'k heb met blijden blik u ga-geslagen
En op u oogend in mij-zelf gemompeld:
Die moet een wereld in zijn boezem dragen.

XVI.

De vlugge Faam, die uit de wolken stamt,
   En naar de wolken wast, bij 't radde roeren
   Der breede wieken, welke waarheid voeren
En leugen, die zich aan de waarheid klampt,

Zij, die in fulpen, rozen-zware snoeren
   Met zich ten hemel troont, wie heeft gekampt
   Naar roem, of moed en wil verlamt
Van wie zich door de laagheid liet vervoeren,

Ik zoek haar aan noch vlied haar. Zoo mijn zangen
   Vergetelheid bereid is en de dood,
Het jaagt mij 't bloed noch uit noch naar de wangen.

Is 't mij geen loons genoeg dat ik genoot
   Bij 't dichten? kan ik grooter loon ontvangen
Sinds mij door haar een vriend zijn vriendschap bood?

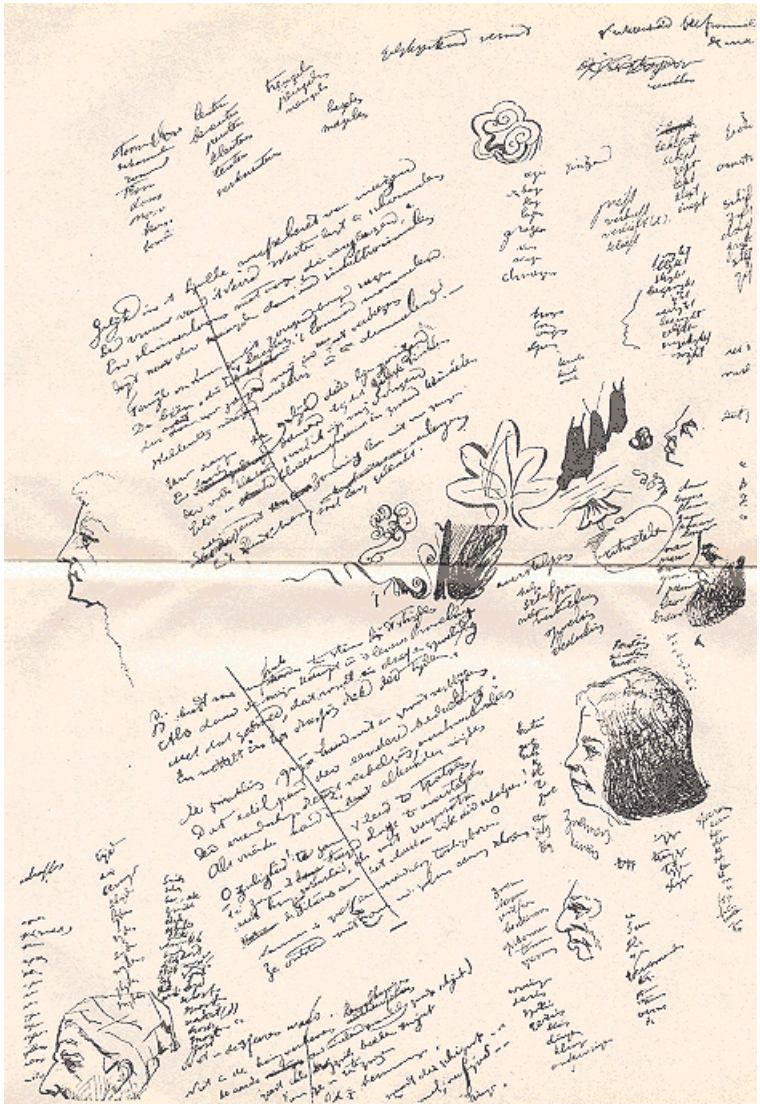

XVII.

Gij biedt me uw forsche hand ten steun bij 't strijden,
Als daar de mijne kampt in 's Levens woeling
Met dat gebroed, dat wroet in draf en spoeling
En nestelt in het drassig drek der tijden.

Ik, zwakling, grijp haar aan in groot verblijden,
Dat edel pand der eendere bedoeling:
Der vriendschap dreigt verdelging noch verkoeling,
Als vrienden hoofd en hand elkander wijden.

O zaligheid, te zamen 't leed te trotsen,
Te zamen 't liegend lage te overstelpen
Met hooge waarheid, als met reuzen-rotsen

De Titans eens het vloeibaar rijk der schelpen.
Wanneer is zulk een vriendschap toch geboren?
Ze ontstond met ons en zal ons eeuwig schoren.

XVIII.

Wie zag de tranen, die geplengd zijn, sedert
Dit arm hooghartig hart zich rouwend boog
En deze trotsche ziel, die zich bedroog,
Zich heeft deemoedig voor een mensch vernederd?

Slechts de Eenzaamheid, die als een mot, gevederd,
Zwaar-wiekend zweefde om mij, en blikte in 't oog,
Zij zag die tranen, en zij kust' hen droog,
Berouw in 't hart door teederheid verteederd.

O vriend, een vriendschap, die ik niet verdiende
Heeft mij uw teeder-denkend hart geboôn
En ik verwierp ze want ik gaf mijn ziel niet.

O waanzin, ik was blind, gij waart de ziende,
Ik wilde heerschen waar gij zaat ten troon
En snoode aartsengel van dien god, ik viel niet?

XIX.

Wel is het wellust zich alleen te kanten
  Tegen het zielloos, doodgeboren kroost
  Van 't onverstand, dat leeft en krachteloost
Het krachtigst is gelijk de woeker-planten.

Maar zich vertwee-voud zien, maar zielsverwanten,
  Wier ziel als onze ziel haar zuchten loost
  En juicht als de onze, zien is ziele-troost
En kracht die in ons stroomt van alle kanten.

Alleen genieten wordt genieten derven,
  Te zamen treuren vreugd, en duizend vreezen
  Te zaam gevreesd een vreezelooze vreê.

  Ik min in u mijzelf: zal vriendschap sterven,
  Dan moet ik vijand van mijzelven wezen,
En al wat één en éénder is zij twee.

XX.

Er doemde een schrik-spook uit den mane-schijn,
   En de opgespalkte blik bleef angstig staren,
   Mijn polsen popelden, uit al mijn haren
Zeeg vocht, ik wenschte dood- en niet-te-zijn.

Een reuzen-rif met knoken, waar venijn
   Uit droop, schreed rammlend aan door dorre blaren,
   Wijd-stappend of zijn beenen stelten waren,
En 't grijnsde afgrijslijk, groeiend in mijn pijn.

Nacht zag hem de oogen uit, toen hij zijn tanden
   Mij in de lippen wrong, waar bloed uit spoot,
En hij mijn keel dicht-schroefde met zijn handen.

‘Hij krimp'’, zoo sprak met hollen lach 't geraamte:
   ‘Zoo sterft, wie ware vriendschap van zich stoot,
Den killen dood van schande en rouw en schaamte.’

XXI.

Hoe zonderling is toch de mensch geschapen:
Als hem een oogenblik tot weken wordt,
Straks lijkt een week hem als een oogwenk kort
En drukt hij zich de handen aan de slapen.

Hij denkt, maar kan het niet gelooven, 't schort
Hem aan zijn heuchenis, dat willig wapen,
Dat de' ijlen tijd-stroom stremt, en samen-rapen
Kan wat het ziet, eer hij zich nederstort.

Was ik verdwaasd, dat ik het verder-schuren
Des wreeden tijd-strooms niet bemerkte, en ik
Toch wilde dat het steeds aldus kon duren?

Of spande mij de vriendschap dezen strik?
Eén oogenblik van vreugd zijn honderd uren,
En honderd van genot elk oogenblik.

XXII.

Ik min het dolen in de frissche gaarde
Der heilige Oudheid. Toen Pygmalion
Ontwaarde dat de liefde hem verwon
Voor de elpen maagd die hem zijn beitel baarde,

Toen dompelde hij haar in dons en waarde
Zijn hand al nipplend langs de liefde-bron,
Die week, en week als was werd in de zon.
Hij kuste 't leven in de wijd-vermaarde.

Zoo is de macht der Min, zij ademt leven
Bezielend in het doode kind der kunst,
Dat anders zonder ziele ware gebleven.

Doch, mijn sonnetten, tuigt gij ondertusschen,
Dat vriendschap, bij der blonde Muze gunst,
Een schooner ziel den kunsten in kan kussen.

XXIII.

Met een exemplaar van Shelley's werken.

Rampzalig wie, - waar in zich-zelf verzinkt
Wat zielloos is - door niets zich voelt gekluisterd,
Maar zalig wien een zonne tegenblinkt,
Waarvoor wat is in niet-zijn henenduistert.

Hem is een ziel; hij knielt, zijn zon doordringt
En koestert hem, en als hij biddend luistert
Naar 't lied dier zon, dat diep in hem weerklinkt,
Dan is 't of daar een godheid tot hem fluistert.

Aanbidden en bezield beminnen, gij
Vermoogt het, vriend, u zaligt dat vermogen,
Gij maakt uw hart, door het te binden, vrij.

Ge aanzaagt een hooge ziel, een zon -, en hieft
U in haar vrijheid op, wil dan gedoogen,
Dat vriendschap biedt wat gij het meeste lieft.

XXIV.

Rhodopis met het blozend rozen-aanschijn,
Legde onze handen heimlijk in elkander,
dan aan den ander,
En zonnig werd door vriendschap ons het aanzijn.

Wij sloegen eensgezind aan de' eendren stander
Der Kunst de vriendenhand. Hij moog de vaan zijn,
Zoo luidt ons woord, die, wat er ook verander,
Het onveranderd licht zal onzer baan zijn.

Zijn leus is hoog: gedachte en blijde vrijheid,
Forschheid en frischheid, moed van willend handelen
Naar eigen wijs, de Muze en haar nabijheid.

De Muze duidde ons dit en maakt ons broeder
Eens een'gen broeders, zonen ééner Moeder,
Die beide een zelfden weg van Kunst bewandelen.

XXV.

De Maagd, die mint, vlijt zich aan den Beminde,
Als 't esmeralde woud zich aan de borst
Des bergs vlijt, die de' azuren hemel torst
En over 't woud waakt als een welgezinde.

Doch zoo een vriend een vrienden-boezem vinde,
Die als de zijne klopt en vorscht en dorst,
Ze zijn gelijk twee bergen, blank omschorst,
Opstrevend naast elkander als twee linden.

De minnaar voelt zijn minnend harte zwellen,
Hij zwelgt der liefste hart gelijk een stroom,
Die vloten toch verslindt in 't samenvlieten,
Dan elk alleen in 't zelfde niet vervlieten.

Maar vrinden, die elkander vergezellen,
Vergroeien niet, twee stammen van één boom.

XXVI.

De wolken drijven wentlend langs den hemel,
Die peilloos rustig straalt in effen blauw -
Is daar dan 't rijk, dat men met duf gefemel
Den engelen toekent en den God der trouw?

Neen, hier op aarde in 't woelige gewemel
Der moede menschheid heffen uit de schaûw
Der daaglijkschheid en 't alledaagsch geschemel
Zich lichtende englen. Zij verschijnen nauw,

Of hemels-blauwe rust daalt in de zielen,
Die, knielend in het stof, aanbiddend zwijgen
En dankend naar de sneeuw der wolken blikken.

Die englen voor wier glans wij nederknielen.

XXVII.

Niet in die hoog-verheven hemelkringen,
Waar de aarde een wankel, wielend raadje schijnt,
Verkeert mijn geest, als hij zich beelden mijnt
En strengelt ondereen om ze u te zingen.

Neen, hier, gedompeld in herinneringen
Van ziels-genot dat streelt, van smart die schrijnt,
Hier leeft dan heel mijn hart, maar snel, verfijnd,
En ik gevoel me een wilden gloed doordringen

En al, wat mij geliefd heeft in 't verleden,
Daagt voor het oog, dat in 't Verleden ziet,
Maar zulk een vriend, als gij, aanschouwt het niet,

Dan ziet het zich uw beeld mij tegentreden.

XXVIII.

En zouden wij niet voor elkander zijn
  Dat wat de koelte is voor de zomer-hitte
  En voor de kille duisternis de witte
En glansenrijke zomer-maneschijn?

Niet wat het Morgenlandsche moord-venijn,
  Dat men uit schors van holle boomen spitte,
  Den kranke wordt, die vlammen-koorts bezitte,
Of ijs wordt in de koorts der huiverpijn?

Gif dat den ziels-gezonde sneven doet,
  Doch voor den zieke heulsap wordt ten leven
  en den dood stort in het bloed.

Krank zijn wij beiden, goede vriend, gedreven
  Door al te felle koude of zomer-gloed:
Gif elk alleen, goed bij het samenstreven.

Krabbeltjes, door Chap.

Kinderpartij.

Weet je, als Rietje jarig is,
En zij kleedt zich net en frisch,
En zij is niet stout geweest, -
Dan viert heel de wereld feest.

Knechts en meiden zingen schel,
Maatje zwaait de tafelbel,
En papaatjen, ook niet dom,
Slaat met lust den turkschen trom.

Neefjes, nichtjes, alle gaar,
Dansen zingend door elkaar;
Oompjes, ja, en tantes saam,
Kijken lachend door het raam.

En de kindren van de straat
Komen vragen, hoe 't je gaat;
Gaan zich warmen bij den haard,
Drinken wijn en eten taart.

Ook de burgemeester komt,
Met zijn kat, die altijd bromt,
En die zet een hoogen rug,
En vangt muizen, net en vlug.

Als de zaken lustig gaan,
Kijk, dan kom ik zelf ook aan;
Met een mooie groote pop,
En een doosje witten drop.

Het leven in Afrika.

Mijn kind, ga nooit naar Afrika,
Want als je daar eens bent -,
Neen maar! Vraag dat eens aan papa,
Die is daar goed bekend.

Eens liep ik daar te wandelen,
Toen kwam een nijlpaard aan,
Ik wist niet hoe te handelen,
En riep: ‘loop naar de maan!’

Toen werd het ondier schriklijk kwaad,
En waggelde op mij los;
Niet lang toen stond ik in beraad,
Maar vluchtte al in het bosch.

Doch zij drong heen door struik en boom,
En had me al bijna beet,
Toen sprong ik in den grooten stroom,
Die Dalagiri heet.

Maar o, daar kwam een krokodil,
En opende zijn bek;
'k Zwom naar den oever met gegil,
En werd van angst haast gek.

'k Klom op den oever, beste schat,
En werd in eens weer bang,
Want vlak bij 't plekje waar ik trad,
Daar lag een groote slang.

Ik zie nog altijd hoe ik ren,
En zij naar voren schiet;
Ja, hoe ik toen ontkomen ben,
Begrijp ik zelf nog niet.

Daarom, ga nooit naar Afrika,
Blijf liever bij den haard;
Geef een stil kusjen aan mama,
En speel met paatjes baard.

Jachtavontuur.

In Afrika, waar de olifanten
Zoo maar rondspringen in het bosch,
Daar liep ik eens te lanterfanten,
Toen kwam zoo'n snuiter op mij los.

Ik zag een boom en klom naar boven,
En schriklijk ging het dier te keer;
Doch 'k had een tak op zij geschoven,
En mikte op hem met mijn geweer.

Toen sprak hij: ‘ik houd niet van gekken,
Klim af, ga zitten op mijn rug;
Wij zullen saam van hier vertrekken,
Een telefoon gaat niet zoo vlug.’

Ik vond het goed, klom naar beneden,
En ben toen op zijn rug gaan staan.
Toen hebben wij heel hard gereden,
En kwamen 's nachts in Artis aan.

Stadsgezicht.

Toen ik laatst een enkel uurtje,
Met mijn vrouwtje wandlen ging,
Kwam ik door een aardig buurtje,
Waar ik nu den lof van zing.

Vrouwen zag ik kousen mazen,
Kindren liepen door elkaar;
Timmerlieden, metselbazen,
Grepen flink mekaar in 't haar.

Meisjes zag ik vroolijk praten,
Honden blaften bas bas bas,
En een compagnie soldaten
Maakte gemarkeerden pas.

Was dat niet een grappig buurtje
Vrouwtje zei: hoe jammer man,
Als je maar één enkel uurtje
Naar die menschen kijken kan.

Madeliefje.

Madeliefje, heel nieuwsgierig,
Gluurde boven halmen uit,
En een vlinder wiekte zwierig,
Op haar af, de kleine guit.

‘Meisje, jokte hij, daar ginter,
Staat een groote paardebloem,
En die beeft, als kwam de winter,
Zoo ik uwen naam slechts noem.

Waarom moet ge hem zoo plagen?
Toe, lief kind, word toch zijn bruid;
Laat me een kusje naar hem dragen,
Steek uw lipjes naar mij uit.’

Madeliefje wilde kijken,
En ging op haar teentjes staan,
En zij zag haar minnaar prijken,
Kakelbont en welgedaan.

‘Wat een eer, zoo zei ze zachtjes,
Ik gevrijd door zulk een heer!’
En zij lachte lieve lachjes,
En zij lonkte duizend keer.

En zij stak haar kleine blaadjes,
Willig naar den vlinder uit;
Die ging kussen zonder praatjes
En vloog heen, die kleine guit.

Klein meisje.

Laatst stond ik op een paardentram
En naast mij stond een meisje,
Dat had een lieve zachte stem,
En zong een lustig wijsje:

‘Hop, paardje, hoep! Hoep, blesje, hop!
En breng me voor mijn deurtje;
Dan zeg ik: als je blieft, houd op!
Aan 't brave conducteurtje.

Dan trek ik haastig aan de schel,
De deur gaat daadlijk open;
Dan zal ik, o hoe vreeslijk snel,
Zal 'k dan naar binnen loopen.

Want maatje is jarig dezen dag;
Heusch, ouder werd ze een jaartje;
En 'k geef haar zoentjes met gelach,
En maatje geeft me een taartje.’

Slangengevecht in Artis.

Kijk die slangen daar eens vechten,
Waarlijk, dat is niet gering;
Hoe zij zich te samen vlechten,
Wat geworstel en gewring.

De een spert wijd de kaken open,
En grijpt de ander bij den kop,
En verscheurt de duizend knoopen
En zij slokt haar heelemaal op.

Dat moet niet heel prettig wezen,
Om zoo door een andre slang,
Heelemaal opgeslokt te wezen,
Is 't ook voor een uur maar lang.

Maar wat zie ik door de ruiten?
Kijk, daar kruipt het malle beest,
Lachend uit den staart naar buiten:
't Was maar voor de grap geweest.

Niet huilen, Rietje!

Waarom, lieve kleine Rietje,
Ben je dan van daag zoo stil?
Toe, vertel het eens aan Pietje,
Die 't zoo heel graag weten wil.

Is het om dat kleine popje,
Dat haar arm verloren heeft?
Of om dat kapotte kopje? -
Nu, zoo waar als Pietje leeft:

Pietje zal ze beiden lijmen,
Morgen ochtend na 't ontbijt;
Kom dan maar eens kijken bij me,
'k Zie niet graag, dat Rietje schreit.

Arme poesje.

Kindlief, kijk eens naar dat katje,
Zie, hoe 't dartelt op het pad,
Heb je wel gehoord, mijn schatje,
Van den schrik, dien 't heeft gehad?

In een boom zat eens dat poesje,
Luist'rend naar der voog'len zang;
En wat zag het toen, lief snoesje?
Heusch, een groote dikke slang.

En het arme bietebauwtje
Werd verstijfd en kreeg de hik;
't Mauwde maar één klein miauwtje,
En viel neder van den schrik.

Ach, hoe schrok het arme diertje,
't Lag te hijgen op den grond.
Maar goddank, na één kwartiertje
Sprong het lustig weer in 't rond.

Groote en kleine kat.

Mijn zoon, kijk naar die kleine poes,
En naar die groote kat;
Dat heelt u beter van uw roes
Dan een koud-water-bad.

Als poesje naar een vogel springt,
En deze haar ontvliedt,
Dan blijft zij even blij en zingt
Maar steeds haar vroolijk lied.

Doch als de kat een musch beloert,
En deze haar ontgaat,
Dan wordt zij schrikkelijk beroerd,
Dan wordt zij naar en kwaad.

Een traan druipt neêr langs iedren wang,
Zij likt haar knevelbaard;
Dan gaat zij heen met droeven gang,
Neerslachtig sleept haar staart.

Wees dankbaar, dat 'k u beiden toon,
En kies hoe gij wilt zijn;
En ga nu naar de kast, mijn zoon,
En haal nog één flesch wijn.

Eendje.

Onlangs stond aan 't gladde water
Een matroosje, flink en rap,
En een eend zwom met gesnater
Roeiend rond, - was dat niet knap?

Pikbroekje kon niet verdragen,
Dat die eend zoo lustig zwom;
Smeet het, om het wat te plagen,
Naar den kop, - was dat niet dom?

Dapper eendje wou zich weeren,
Snaatrend sprong het aan den wal,
Vloog 't matroosjen in de kleeren
En den hoed, - was dat niet mal?

En het wou maar niet bedaren;
Pikbroekje ging op den hol;
Eendje beet hem in de haren
En de neus, - was dat niet dol?

Smousje.

Colly, heb je ooit zoo'n hondje
Als dat smousje daar gezien?
Weet je, voor een enkel klontje
Zwemt het een minuut of tien.

Laatst nog, toen we samen liepen,
Kwamen we aan een grooten plas;
'k Kon den bodem niet bediepen,
Denk, hoe diep die vijver was.

En ik zeg toen tegen 't guitje:
‘Smousje, als je daar in springt,
Krijg je een klontje en een beschuitje,
Zoo waar als die golf daar blinkt.’

En wat doet die kattenhater?
O, het is zoo'n bij de hand!
Zóó maar sprong hij in het water,
Zóó maar was hij weer op 't land.

Dragamosus, door Ary Prins.

VII.

Treuren de dag ruim over velden, moddervet-donker met afgeschoren stoppelgras, dat bleek en hard als riet.

Boomen door wind rillen in verlatenheid, wolke-grillen voortstuwen onder het blauw in wit, dat vriezend blank - en van de zon, die week door hooge dampen scheen, het licht in water-aarzel-strepen op het aarde-somber, dat ruig in zilver-nevelen.

Barbaren waren verreweg: een hoop van vinger-menschen, die donker liepen naar wat bleek als straffe hoogte stond, en stijf-getrokken dampen waren.

En deze mist mijsterie-muur voor vreemde streken, waarvan Kristenen fluisterend met ontzetting spreken. Oude pelgrims daar geweest, die togen, hoofd en voeten bloot, met kruis van hout in hand, die beefde, naar het verre land, waar heilig vele plekken waren om de stad van Eenig-Lijden, die een onguren Heerscher hoorde.

Maar van die vrome lien slechts één, die ziek, teruggekomen, met buidel op zijn borst vol aarde van het Graf. Dit voor het Klooster, waar hij stierf een groote wonderschat, en hij die bijna heilig, op zijn laatste sponde, spreken van het land, waar hooge bosschen stonden.

Daar in duisternis door blad, monsters zijn, die menschen aten.

Verder het leger over de vlakte, die toen de avond viel, was zonder groen, en harder werd met star gekuif; een Zee van zand met doode golven. De aarde ongerept, alsof nog nooit beloopen, de lucht heel laag, was leeg van vogelen, en in het leven van den wind slechts leven door de wapendragers. Hun monden werden stil door het stille overal, en zorgelijk zien hun oogen door ijzer overluifeld, naar het nevelvlak, dat voor hen stond, en een muur vol dreigementen was, die langzaam voort te schrijden scheen. - - -

Het blauw omhoog werd weggeschoven, en onder vaalheid windgeklaag, alsof een storm naderkomen.

Schemering woestelijk neder-dwalen, maar even kwam de zon nog uit, dik-rood, en zonder stralen. Een gloed van brand, die verre is, op het rauwe licht-en-grauw van zware koppen, die eensklaps voor de ruiters doemden, en evenrustten op den damp, als schijn van woeste pruiken.

Maar het flauwe vuur ging weg; duisternis rollen onder zwarte wolken, zwaar en volle. De grond in somberheid door schaduwvlak, dat voorwaarts schrijden, en onder het ruiter-leger ging.

Toen Dragamosus bange werd. Hij zag gevaren in den nacht, en dit den Bisschop zeggen, die rijden links van hem. Zijn woorden echter niet gehoord.

Door het donker rijten de wind met schelle vlagen; de wolken, die lichtend waren, gescheurd in het woeste jagen; de hooge mist voor het leger als een zeil bewegen, en in flarden, die dansend over de aarde vegen.

De ruiters in den wind gebogen, hun mantels wapperen boven paarden, neer de koppen, de manen opgevlogen; nu zien voor kimme-licht van storrem-nacht lijven, donker op een schans, waarover zware luchten drijven.

Dikke druppels eenzaam op de helmen pletteren. Korte droogte was daarna. De wind krijt-razen, het dikke boven

glad geveegd; één grauw, dat naar de aarde kwam, en regen plotseling koud en hard als hagelslag.

Plons-gonzen het water, dat nevelen instralen, en slaan in plassen natte vonken. De zandgolven smelten, en hoeven, diep in grond, verdronken.

In het grauwe vallen de paarden stijf als glanzend dood op spiegelenden grond, en glimme-bleeken mannen, op de ruggen, in nat, dat van de néere zwaarden droop.

Water op koppen in een straal van de bekken; van helmen nat-in-floers voor mensche-oogen, en gulpen langs de beenen af van voeten kromgebogen.

Door voegen in metaal vocht op manne-lijven, die koortsig rillen, en stille blijven. Hun handen hielden de wapenen vast, en hun oogen naar de schans in regen-mist verdwenen.

De wind was stil geworden, maar toen nu langen tijd de regen kalm werd, en het vale boven scheurde frisch huilen wéer, die had gezwegen.

De maan scheen ruw door koper-rooie wolken, en in het woest-verlichte duister de ruiters somber in natten luister. Zij stonden bij hun schaduwen, die donker neder lagen, en schenen grooter en uitgerekt op de rossen smal doorschijn.

Holle woorden werden gehoord, bevelen zacht en half gesmoord, dunne lansen dreigelijk lichten, breede zwaarden oppe-richten, paarden stampen in week, rood van pluimen, dat bloeddons geleek. - - -

Het leger keeren, de ruiters in drat, en de wind huilen als over een graf.

Maar toen de dag in vaalheid aan den hemel kwam, zij weder voor de schans, die stille lag, alsof geen mensch er was.

De wind nu klagelijk geworden, de lucht heel grauw met bleeke ochtend-rimpels - en regen viel er niet.

Veel ruiters stegen af, en licht bedekt zij naar de hoogte gaan, maar op een steenworp van de schans, Barbaren met hamers en bogen op den trans.

Er was een korte tijd van aarzeling, want de Franken

waren bevreemd hoe talrijk die hooger staan, en hadden groote schilden van hout met bonte malerijen.

Zij echter naar boven, en de Bisschop vooraan, zwaaien een aks, en zeggen luid woorden, die vroom en krijgshaftig. Maar hij de eerste, die vallen, den schedel gespleten door een hamer met kracht op den helm gesmeten.

Vreugde in woest huilen van het ruige volk, en zwaar teisteren hen, die stegen. Steenklompen met geweld van twee handen-in-hoog-tillen sloegen borsten in en hersens bloot; pijlen met zulk een kracht gedreven, dat door schild-en-krijger gaan, en hamers door één armzwaai met een boog veel schreden ver, deden ruiters omme-slaan.

Slinken de Franken, en toch steeds naar boven. Armen vooruit om af te weren, wat niet te mijden was; hoofden zinken op lichamen, die wankelen in laatst leven; knieën knikken onder rompen al-dood, en bloed naar de laagte in rooie modder-strepen.

Dragamosus, die met vijftig ruiters laag gebleven, woedballen de handen, want uit de schans komen veel Barbaren, die grooter dan zijn ruiters waren. Horens op hun hoofden, en vellen om hun forsche rompen in drakenbloed gedoopt, waardoor zij steeds onkwetsbaar bleven. En met hun lange zwaarden zij menschen-maaiers waren.

De koning dit niet lijdelijk aanschouwen en met zijn volk de hoogte opgereden; de grond was echter week, paarden gleden af, ruiters door het slijk gesleurd, en zij die zaten onbewegelijk zijn, en niet gemist door pijlen, die daalden in het snorren.

Niet een te paard kwam boven om ook te sterven, en Dragamosus met een paar, die vluchten konden uit den grond, weg-rijden zonder omme-zien, en langen tijd het lijf vooruitgebogen, de knieën krom, de hielen naar de schans gekeerd.

Eerst toen zij achter stilte hooren, stille-staan in damp der paarden, die waren oopgereten, en hadden schuimend zweet in plooien.

De schans heel klein in zon, die strooken breed op het

vlakke veld, waarop, nog verreweg, de onrust donkeren van veel volk.

En toen de koning lange zag, hij ruiters naderen zien. - Barbaren op zijn paarden. Hij met de drie die bij hem waren nu weder snelle voort, en rijden gansch den dag.

Zij in een groot woud, waar schemering en koude was.

De lucht een-grijs door gaten in het groen, en als regen, de blaären boven het duister trillen en beven, waarin de ruiters nat-glanzend voortbewegen.

Oer-stammen staan al eeuwen stil als dood met knoestig schors, dat zilver-grauwen en woeker-groen, dat hing in lange draden, die dansen door een zucht.

Soms goud in licht-en-warreling streep-glijden in donkere hoeken, en wonder-gloed dan zijn in molm-bruin van lang-vergane blaâren - maar ook, door vocht, veel rook-vale dampen tusschen de struiken, en het bosch naar rottende aarde ruiken.

De ruiters lang in wijfelend licht door boomen, en zijn de eenzaamheid om hen, waarin slechts beesten waren - en als de nacht kwam onder blaaren, waar-door de hemel bleekheid was, kraken hout dat lag door sluipende gestalten, en in het donker, onder groen, valschheid die in oogen was, glanzen door den honger....

Eens, in een half-duister uur, veel wolven achter de ruiters komen. Zij naderen met groote sprongen, hun oogen als met lichtend bloed, de tanden scherp en blank.

Het was een kudde, die huilde naar vleesch, en donkere vogelen opgeschrikt in hun rust, angst-fladderen over de dicht-aaneene ruggen, die op en neer met staande haren.

De ruilers, zoo weinig, redding door hun paarden zochten. Zij vloden langs de stille boomen, die stonden-en-gleden donker voorbij, en om de hoeven beesten blijven, met rood, dat uit de bekken hing, de oogen hongrig op de menschen.

De stille jacbt heel lang; de ruiters in nacht zagen geen gevaren, maar voelden vrees, want laag de dood nog bij hen liep. Zij hoorden moeheid van hun natte paarden, en

toen een door een wortel viel, een harde schreeuw en klettering in het donker-ruischen van de blaaren, maar snel de man was stil, en strijd om hem van grage tanden.

De anderen kwamen uit het bosch en over woeste vlakten vluchten, waarop een ruiter viel getroffen door een pijl, die uit een sluiphoek kwam. En grooten nood nog kennen de Koning en zijn laatste man, voordat zij door het water gaan, waarop de heerscher eens met talrijk heir, Barbaren had zien vluchten.

En Dragomosus slechts alleen kwam in zijn land terug, niet door een paard gedragen, want die nog bij hem was bleef op een heuvel liggen in pest van eigen wonden.

(*Wordt vervolgd*.)

Sonnetten, door W.

I.

Als 'k aan het strand der zee zit stil te droomen
Van mijn voorbije leven, krijsch-geruchten
Van hooge vogels in onrustig duchten,
Wànklanken als uit valsche fluiten komen

Temidden van een ruischend opwaarts vluchten
Van symphonieën àlhoog, niet te toomen,
Doen pijn mij, zooals leed, dat mij benomen
Heeft 't hooge van harmonische genuchten.

O, 'k wou zoo, dat ik kon mijn ziele sluiten
Met zware muren, waardoor niets kon boren
Van 't grievende, dat snijdend komt van buiten,

Dan was daar in mij als van wijde zeeën
't Rein ruischen diep, dat niet meer zouden storen
Smart-vogels zwart, uitkrijschend hunne weeën.

II.

Sombre gedachten zijn als zwarte nacht
Met storm-gehuil en 't kletteren van vlagen,
Zoo donker of het nimmer meer zal dagen;
Wie op zijn leger lang den slaap reeds wacht

Meent, dat de tijd zijn gangen gaat vertragen
En luistert naar der winden bange klacht,
Die drukt hem neer, en steeds vergeefs hij tracht
Te rusten, tot hij eindlijk het ziet dagen

En sluimert in, als 't kraaien van den haan
De hoeven wekt en 't weêr is opgeklaard.
Zóó rust, als na een nacht, wiens bange waan

Als eene donkre wolk daarhenen vaart,
En als een morgenzon, van floers ontdaan,
Gelukkiger gedachten aan hij staart.

III.

Een knaap, wiens hart steeds weer trekt naar de zee,
Wenscht vurig meê te zwalken op de baren,
En uren kan aan 't strand hij liggen staren
Naar ieder schip, dat afsteekt van de ree.

Maar als hij mee trotseert de golfgevaren,
Daar eindlijk werd verhoord zijn stille bee,
Hij steeds met vader varen moet, in stee
Van in de bosschen bessen te vergaren,

Dan hunkert hij naar elken nieuwen dag,
Dien 't schip, te klein voor zijne jongensspelen,
Weer ankert en in 't ruim' hij stoeien mag.

Ja, jongen, zooals gij zijn van ons velen;
Zoo menig, die zijn wenschen waarheid zag,
Herkent daarin nauw zijne luchtkasteelen.

IV.

'k Weet nog, toen ik voor 't eerst zat aan uw zij,
Scheen uw gelaat een bloem mij, die als rouw
Draagt, lieflijk in haar treuren als een vrouw,
Een vochte voile. 'k Zag u aan en gij

Boogt zwak u tot mij over. Vragend-trouw,
Zóó vragend, of al wat daar is in mij
U toebehoorde, maakte uw blik mij vrij
Te zeggen wat mijn ziel ooit droomen wou.

Toen voelde ik mijner liefde lenteluwen
En 't was mij of ik wèder werd geboren
Bij onzer sympathieën heilig huwen.

Doch 'k vrees nu een illusie te verstoren;
Ik schroom te spreken, woorden zijn zoo ruwe,
God weet, zijt gij niet reeds voor mij verloren.

V.

O, blijf nu, blijf nu even roerloos staan,
Stoor niet de heilige stilte met uw voet,
De late herfst doortrilt, als weemoed doet,
Het bosch, nu vooglen verre zijn gegaan

Als een vervlogene illusiestoet.
Is het nu niet, of bij herinring aan
Zoet zomerdroomen, dat heeft afgedaan,
In stille stemming droeve denken moet

Het woud? Nu zilvren berken blinkend grijzen
In lage zonne, peinzend over komen
En henengaan, als afgeleefde wijzen,

En met goudgeele bladeren statige boomen
Staan, in berusting, als na 't levensreizen
Blij terugziend op hun weg tevreden vromen.

Erotische dialogen van Plato.
Het Symposion. Door Ch. M. van Deventer.

Aan Herman Gorter.

In den vorigen jaargang heb ik een drietal werken van Plato besproken, en deze toonden hem in een karakter, nieuw voor hen, die vertrouwden op de voorstelling, gevormd uit uitdrukkingen en geruchten, welke op Plato betrekking hebben en in de taal en het denken van de beschaafden zijn overgegaan; nieuw moest dat karakter zijn voor hen, die vertrouwden op de legende van Plato.

Want er *is* een legende van Plato. Ik bedoel: laat een beschaafd man nooit iets van Plato, nooit een boek of een artikel over Plato gelezen hebben; laat die man gedwongen worden, zoo goed en zoo kwaad hij kan, een opstel over Plato te maken, en hij zal iets voor den dag kunnen brengen. En dat iets zal er ongeveer aldus uitzien:

Plato was een aanzienlijk Athener, geliefd leerling van Sokrates; gelijk deze strevend naar waarheid, doch meer dichter en grooter idealist. Zóó idealist, dat hem de gewone genietingen der aarde tegenstonden; dat hij alle zinlijkheid in de liefde verbood en slechts zielegemeenschap toestond. Zóó idealist, dat hij de gewone neigingen der menschen miskende, en in den ideaalstaat, - een ideaal, welks ver-

wezenlijking hem onverschillig was, of zoo niet, een ideaal dan, zóó abstract, dat slechts een uiterste idealist het als bestaanbaar droomen kon -, dat hij in zijn ideaalstaat gemeenschap van vrouwen en kinderen voorschreef. Hij was het, die, zelf groot dichter, de dichters uit zijn staat verbande. Hij was het ook, die van een bestaan in den dood droomde, en de braafheid op aarde door een geluk hiernamaals beloond achtte; hij ook geloofde niet alleen aan een leven in den dood, doch ook aan een bestaan vóór dìt leven; ook aan zielsverhuizing geloofde hij, en meende, dat wij ons weten in een vorig bestaan verworven hebben, en wij in dit leven op aarde komen, bezitters van schijnbaar aangeboren kennis. Hij, eindelijk, was het ook, die zoo weinig rekening hield met de menschelijke natuur, dat hij de daden der menschen tot in bijzonderheden door minutieuse voorschriften regelen wilde, en allen hartstocht door overweging vervangen.

Een meer of minder uitvoerige bewerking van deze dingen zal het opstel over Plato wezen van iederen beschaafde, die niets van of over Plato gelezen heeft, en gedwongen wordt zijn herinneringen bijeen te brengen en te verwerken; herinneringen aan dingen, gehoord in gezelschap; als toespelingen en terloops verrichte beweringen gelezen in romans, in gedichten, in tijdschriftenartikels en kranten; uitdrukkingen als: de platonische liefde, de ideaalstaat, de aangeboren begrippen; gedachten als. de onsterflijkheid van de ziel, gemeenschap van vrouwen, strijd tegen de dichtkunst, zelfbeheersching, - zulke uitdrukkingen en gedachten zijn met den naam van Plato gestempeld en het eigendom van de beschaafden geworden; uit zulke uitdrukkingen en gedachten heeft iedere beschaafde zich een beeld van Plato ontworpen, en dat beeld wil ik den Plato van de legende noemen.

De lezer dan, die met dat beeld in den geest mijn vorige artikels las, zal zich wel verwonderd hebben, dat hij nagenoeg niets te zien kreeg, wat hem herinnerde aan zijn voorstelling van Plato, want die voorstelling behelsde niets van een denker, die zijn beste krachten wijdde aan de oplossing van

logische vraagstukken en de grondlegging van de logika; geen enkel van de gewoonlijk poëtisch genoemde dingen werd hem toegeschreven; de sentimenteele, onpraktische droomer, - want zoo is de Plato van de legende -, bleef geheel verborgen, en er werd alleen een groot denker, een geweldig dramaticus, een geestig, vroolijk en ernstig satiricus, een wondervolle stylist getoond; doch geen man van teere mijmeringen, geen die de lucht inging, geen die de natuur geweld aandeed, geen die er aan dacht blijde fantasiën en een goudglanzend evangelie te brengen.

Inderdaad, indien de lezer zich verbaasd heeft, verwonder ik mij geenszins, want de legende van Plato is, niet geheel onwaar, - dat zijn legenden zelden -, doch onvolledig; de legende heeft een enkelen grooten trek overgenomen, een grondtrek van het temperament van haar held, en dan dien trek, die het meest sympathiek is aan de nagekomenen; en voortwerkende op dien eenen trek, heeft de legende een beeld gemaakt, dat door geringe wijzigingen in een karikatuur van haar held kan overgaan, en zoo weinig gelijkt op de werkelijke figuur, dat verbazing het eerste gevoel is, van wie den waren man in het aangezicht ziet, en niet gering de inspanning is in dien waren man den held van de fabel terug te vinden.

Er is er een ander, die op weg is een zelfde omwerking door de overlevering te ondergaan, hoewel hij thans nog, wellicht alleen door een tijdelijke strooming in den smaak, van veel kanten gekend en in zijn ware gedaante door velen bewonderd wordt. Er is er een, die voor zijn bewonderaars heerscher is van een hoogen troon, in goddelijk-volle geluiden bevelen zendend en troostwoorden; wiens vroolijkheid en wiens ernst en wiens kracht geen geringer ruimte noodig hebben om te weerklinken, dan wat boven de aarde is en beneden den hemel. Groot uitvinder is hij in zijn vak, verbeteraar van hulpmiddelen, wetgever van techniek, schepper van stijl. Broeder van Plato is hij, in grootte, in rijkdom van gevoelens, in kracht, in nimmer ontbrekende bekoorlijkheid, in al-doordringende ziel en in al-omvattend gemoed;

broeder ook is hij van Plato als forsch en geraffineerd vakman, als uitvinder en schepper; Bach bedoel ik, Meester Johan Sebastiaan.

Thans kennen velen veel van Bach. Wij kennen niet alleen zijn Kristus-klachten, doch ook zijn forsche vroolijkheid; zijn uitbundig en toch niet ongebonden juichen; zijn bekoorlijke speelschheid; zijn lieflijk ronddolen in theoretische verwikkelingen; zijn bevallige veel-wetendheid. Dat kennen velen thans nog, doch bij al het nieuwe schoon dat in de wereld gebracht wordt en uitgespreid voor de menigte, zal deze veel van het oude wegdoen en van de vroegeren uit het weinige voor hen overgeblevene een beeld opbouwen. En zoo zal er een tijd komen, dat de menigte van Bach alleen een legende kent, en die legende zal bevatten, verbeeld ik mij, niet de forschheid, niet de vroolijkheid, niet de vak-bekwaamheid, - deze zaken zullen slechts gekend worden door enkele vakmannen, die tot Bach gaan als enkele literatoren tot Plato komen -; doch de Bach van de menigte, de Bach van de legende, zal slechts zijn de zanger van den Kristus-klacht, de eeuwig-lieflijke poëet van den langzamen gang naar Golgotha, van den kruis-dracht; de zanger van den klacht, lieflijk en pijnlijk, van oneindig mededoogen met den goddelijken lijder, van oneindig dankbaar gevoel voor de liefderijkheid door den Man der Smarten naar zijn vijanden uitgestraald.

Zóó zal de legende handelen met Bach, verbeeld ik mij, en zoo heeft zij zeker gehandeld met Plato.

Indien de lezer vraagt, waarop de legende van Plato zich grondt, ik antwoord: op eenige trekken van het Symposion, de Phaidros, de Politeia, de Phaedon; doch zeker zou hij verwonderd opzien, die tot deze werken kwam en terstond het overgeleverde beeld wilde vinden. Al die werken bevatten zooveel, waarover de legende niet spreekt en dat vreemd voor ons is, dat wij eerst door een langdurigen omgang het sprookje in de werkelijkheid herkennen. Met name is het de dialektische passie, de hartstocht voor logisch subtiel onderzoek, die in de legende niet is opgenomen en den

hedendaagschen lezer zóó vreemd voorkomt, dat er zijn, die om die dialektiek Plato van onwaarde verklaard hebben, en dat anderen van verscheidene dialogen zijn naam wilden schrappen, alleen omdat die subtiele en op zich zelf drooge dialektiek hun voorkomt niet tot het wezen te kunnen behooren van hem, die de meest poëtische idealist onder de wijsgeeren is geweest. Het gaat den hedendaagschen lezer van Plato in den aanvang - ik geloof inderdaad dat de parallel tusschen Plato en Bach ook hierin is vol te houden - als menigeen, die in Bach aanvankelijk veel kunstige geleerdheid, drooge compositie-subtiliteiten vindt, en eerst gaandeweg die zelfde geleerdheid en subtiliteit als melodieuse virtuositeit leert gevoelen.

Doch als een dichter geen geleerde mocht wezen, zou het er treurig uitzien met Dante, Milton en Goethe, en de heeren die niet willen gelooven, dat een dichter ook een geleerde kan zijn, laten zich waarschijnlijk leiden door een ouderwetsch sprookje over de dichters, dat met de dichters der werkelijkheid geen rekening houdt.

Met Plato althans is het zóó gesteld, dat men hem bijna al zijn dialogen zou kunnen ontnemen, indien men hem alleen dichter wil noemen op straffe van den hartstocht voor logica er bij in te schieten. Want zelfs die hooge fantasiën uit het Symposion en den Phaedrus, waaraan Plato vooral zijn legendarischen naam als dichter dankt, zijn fantasiën over logica en filosofie, en ons, die dit uit een onbevangen onderzoek leeren, ons betaamt het niet hem daarom te berispen, wèl daarentegen te trachten zoo goed mogelijk een voorstelling van zijn wezen te verwerven.

I.

Met deze uitvoerige beschouwing over den Plato van de legende en den werkelijken, heb ik de bedoeling gehad den lezer een weinig voor te bereiden op verrassingen die hem te wachten staan, wanneer hij mij volgen wil in een bespreking van de erotische dialogen. Want er moet een

verrassing zijn, dunkt me, omdat Plato in geen deel van zijn nalatenschap meer banaal-populair geworden is dan in de gedachte: platonische liefde, en in geen ander deel van zijn nalatenschap is er grooter verschil tusschen de legende en de werkelijkheid. Om al dadelijk één groot verschil te noemen, de ware platonische liefde blijft niet staan bij een hoog opgevoerde genegenheid tusschen twee menschen, doch acht die genegenheid alleen goed, als zij oorzaak wordt van goede daden, hetzij praktische verrichtingen, hetzij het scheppen van schoone denkbeelden, waarheden, wetten, kortom, volgens Plato's geliefde uitdrukking, het teelen van schoone redenen. En een tweede zeer merkwaardige bijzonderheid is deze, de platonische liefde van de documenten is een liefde met weinig of geen wederliefde.

Met de erotische dialogen bedoel ik het Symposion en den Phaedrus; ik heb mijn redenen om een gedeelte van de Politeia in de bespreking te betrekken, en waarschijnlijk zal het ook gewenscht zijn den Lysis, dat bekoorlijke en subtiele kleine dialoogje in het onderzoek op te nemen.

Het is echter noodig aan dit onderzoek een korte bespreking van het woord liefde te doen voorafgaan. Er is wellicht geen ander woord, dat aan zulk een verscheidenheid van begrippen en begripsschakeeringen wordt toegekend. Verliefdheid, genegenheid, hartstocht, begeerte, verlangen, wensch, - al deze en nog andere begrippen worden naar gelang van omstandigheden met het woord liefde aangeduid, en het is duidelijk, dat daardoor de juiste omschrijving van het begrip liefde zeer verzwaard wordt; ja, misschien is het wel onmogelijk om tot zulk een omschrijving te geraken, en daarom wil ik mij er toe beperken op te letten, dat de vele begrippen, die onder denzelfden naam Liefde gebruikt worden, tot twee kategoriën zijn te brengen, die ik, naar ik hoop, duidelijk genoeg aangeef door aan de eene den naam Min, aan de andere den naam Begeerte te geven. Ik spreek van Min en niet van liefde, om voor het geheel, er een deel van het geheel, twee namen te hebben.

Alle menschen, die wel eens verliefd zijn geweest, hebben

kunnen nagaan, dat hun gevoel in twee deelen te scheiden was: een gevoel van vreugdevolle bewondering, en een verlangen om met het voorwerp der liefde vereenigd te zijn. Het tweede geval is er een van begeerte, het eerste niet. Het eerste noem ik Min, het tweede Begeerte. Het gevoel van minnenden en verliefden, de liefde, is samengesteld uit die beide gevoelens, in verschillende verhoudingen van hoeveelheid en sterkte, en de vele dingen die van liefde gezegd worden, hebben gemeenlijk ieder op een bepaald mengsel, somtijds slechts op een der bestanddeelen, betrekking.

Ik weet wel, dat het zoo gemakkelijk niet is, die twee begrippen, Min en Begeerte, zooals zij hier zijn onderscheiden, altijd uit elkander te houden, doch wie het Symposion begrijpen wil, moet zich aan die onderscheiding houden, of anders maakt hij van de meest ware en diepgaande filosofie volslagen onzin. En ik wil er den lezer ook op attent maken, zoo hij mijn onderscheiding geforceerd mocht vinden, dat niemand minder dan Spinoza nog wat verder is gegaan dan ik, want zonder discussie over het gebruik van het woord Liefde, definieert hij Amor als: een vreugde, begeleid door de gedachte aan een uitwendige oorzaak -, en onderscheidt Amor zorgvuldig van Begeerte.[1)] - Bij mij is Min, wat Spinoza als Amor gedefinieerd heeft.

Ook het grieksche woord Eros wordt voor verscheidene begripsschakeeringen gebruikt, doch de beteekenis Begeerte wordt er meer mede uitgedrukt dan die welke door Spinoza Amor geheeten is. Voorzeker duidt Eros, evenals bij ons Liefde, in de meeste gevallen een gevoelstoestand aan, die bij analyse beide gevoelens, Min en Begeerte, bevatten, zooals zij in het voorgaande tegenover elkander zijn gesteld, doch in het Grieksch zal men dan veelal het gevoel van begeerte, in een of anderen vorm, het sterkst in het woord Eros aantreffen. Bij Homeros reeds wordt het zelfde woord

1) Ethica III, Prop. XIII, Scholium. Amor est Laetitia concomitante idea causae externae. Over Appetitus en Cupiditas zie Ethica III. Prop. IX. Scholium.

voor *eetlust* gebruikt, en de daemon die in de beroemde rei van de Antigone ‘onverwinbaar in den strijd’ heet, is de personificatie van een hartstocht, die weinig te maken heeft met de rustige vreugde, waarvan Spinoza spreekt. In een der fraaiste brokken van Plato's Politeia, eindelijk, is Eros kortweg *hebzucht*.

Wanneer ik na deze discussie kort wil aangeven, wat de platonische Eros volgens de documenten is, dan zeg ik: volgens het Symposion is hij Begeerte, volgens den Phaedrus Verliefdheid, volgens de Politeia Hebzucht, doch hoewel deze onderscheiding eenige hoofdzaken juist aangeeft, kan zij niet méér wezen dan een leidende gedachte: de werkelijkheid is zeer samengesteld.

II.

Dat eenzelfde woord voor verschillende begrippen en begripsschakeeringen wordt gebruikt, is voor een poëet, en vooral voor een dramatisch poëet, volstrekt niet onaangenaam. De poëet heeft er het voordeel van, dat dat eene woord een groot aantal gewaarwordingen aanraakt, de dramaticus vindt verscheidenheid van karakters in de opvatting door ieder mensch bij voorkeur aan het woord gehecht. Terwijl allen het er over eens zijn, dat met dat ééne woord iets zeer belangrijks wordt bedoeld, verschillen zij in de bepaalde beteekenis, die een ieder, hetzij door zijn natuur, hetzij door de omstandigheden van het oogenblik, aan dat ééne woord geeft. Al spoedig ontstaan tegenstelling van meeningen en openbaring van karakterverschillen, beide zaken, die een dramaticus zeer te pas komen.

Met behulp van deze tegenstellingen en verschillen is het Symposion opgebouwd, doch het onderscheidt zich in een zeer belangrijk opzicht van andere platonische drama's, van den Protagoras, van den Hippias en verscheidene andere. Het is, namelijk, geen gesprek, doch een verzameling van redevoeringen. Directe discussie is er weinig in: al staan de redevoeringen veelal onderling in een zeker kritisch verband, een dialektisch onderzoek naar de juistheid van eens ieders

meening komt niet voor, dan met één zeer belangrijke uitzondering. De uitvoerige episode, waarin Plato zijn eigen meening voordraagt, heeft wel den vorm van een gesprek, doch het is een gesprek zonder discussie: Sokrates doet eenige onschuldige vragen, en Diotima antwoordt met wijze en uitvoerige antwoorden. In één belangrijk hoofdstuk slechts vertoont zich het ware wijsgeerige dialoog: in dat hoofdstuk slechts heeft men het sokratische vragen-snelvuur, de platonische doortastende dialektiek.

Deze eigenaardigheid van het Symposion heeft ten gevolge, dat het onderzoek naar de eenheid van de compositie, naar den inwendigen samenhang van de deelen, naar de logische verwikkeling, van minder belang is, dan bij den Protagoras en den Hippias. Er is voorzeker eenige compositie van motieven, doch deze is geenszins zoo verwikkeld, als in de genoemde dialogen. Het Symposion is dan ook geen dialoog, dat alleen de verdienste der platonische *methode* in het icht moet stellen, het is een werk, dat een positieve beschouwing aanbiedt, een leer geeft, een wijsgeerig poëem levert: kortom, het zoekt niet alleen, doch het heeft gevonden.

Ziehier hoe de hoofdtrekken van de compositie zijn: het drama heeft drie bedrijven, er is bovendien een klein tooneel van inleiding, een klein tooneel van afsluiting, er zijn twee kleine tooneelen, die het eerste bedrijf aan het tweede, en het tweede bedrijf aan het derde verbinden, er zijn eindelijk eenige kleine episodes.

Het eerste bedrijf geeft vijf redevoeringen van belangrijke Atheners over Eros. Toch, al zijn deze lofredenaars belangrijke lieden - niemand minder dan Aristofanes is er bij -, toch zijn die heeren vertegenwoordigers van de menigte, die in Plato's oogen de fout begaan, niet nauwkeurig te definieeren, noch naar een definitie te zoeken; die niet opgevoed zijn bij de volgens hem eenig-ware methode, de methode van Sokrates. Zij praten allen met meer of minder verdienste; er zijn bruikbare vondsten in hun beschouwing, doch zij fladderen om het wezen van de zaak, zonder dat flink te aanschouwen. Zij vormen de menigte, die, zooals Aristoteles

later zal opmerken, de waarheid najaagt zonder ze te grijpen.

Het tweede bedrijf geeft het wijsgeerig poëem van Eros; ingeleid door een kort dialoog, waarin de fout der menigte wordt blootgelegd, en de geringe waarde van haar beschouwingen aangegeven, stelt het een scherpen trek van Eros voorop, en bouwt daarop zijn lofrede, niet alle beweringen met een streng betoog uit het uitgangspunt afleidende; doch aan veel afleiding veel toevoeging verbindende, bouwt het een tempel van denking en fantasie en verzuimt niet een heiligdom voor het uiterste mysterie op te richten.

Het derde bedrijf is de lofrede van Alkibiades, niet op Eros, doch op hem, die voor Plato de ware dienaar van den grooten daimoon was, op Sokrates, den wijzen, den vurigen bewonderaar van het schoone, den zelfbeheerschenden en ingetogen minnaar.

Zoo is de compositie in groote trekken. Voor de curiositeit wil ik nog vermelden, dat Plato aan den voordracht van het drama een truc heeft verbonden, waarvan men in 't eerst raar opkijkt, en die nog altijd een der platonische vraagstukken uitmaakt, omdat men niet wel inziet, waarom Plato zijn drama zóó inkleedde.

Het Symposion wordt namelijk verhaald door Apollodoros, die het weder gehoord heeft van Aristodemos, en nu wordt, met weinig afwijkingen, de voorstelling volgehouden, dat Apollodoros vertelt, wat hij van Aristodemos gehoord heeft: toen zei Aristodemos, dat Agathon zeide enz. In het Grieksch kan dat wat korter gezegd worden dan in het Hollandsch, maar de zaak is toch vrij ingewikkeld, en vooral dan wanneer een der personen van het drama ook weer een gesprek verhaalt, zooals geschiedt, wanneer Sokrates het gesprek tusschen Diotima en zichzelf mededeelt, dan vooral moet men wel eens uitrekenen wie het eigenlijk is die spreekt.

Wat Plato er toe gebracht heeft het Symposion zoo in te kleeden, kan ik niet vertellen. Alleen weet ik wel, dat hij er geenszins afkeerig van was technische aardigheidjes in zijn werk te pas te brengen, en misschien is ook het verhalen uît

de derde of vierde hand alleen uit genoegen in zulk een aardigheidje aangebracht. Dat hij het gedaan zou hebben om de artistieke opgave te vezwaren, zijn virtuositeit te toonen en een minder vaardigen vakgenoot te overbluffen, dat geloof ik niet, omdat, - om de waarheid te zeggen, ik heb dat aardigheidje zelf ook wel eens in praktijk gebracht, en gemerkt, dat het van de vele moeilijkheden, die het schrijven van een platonisch dialoog oplevert, een van de geringste is. In den Euthudemus daarentegen heeft Plato, verbeeld ik mij, zich een zeer groote literaire verzwaring van den arbeid opgelegd. Althans wat mij betreft, gesteld dat ik grieksch kon schrijven, ik geloof niet dat ik er in slagen zou vele bladzijden lang den dualis vol te houden, zonder onduidelijk of eentonig te worden. Doch de truc van het Symposion is zoo heel kunstig niet, en ik wou eigenlijk liever, dat Plato hem maar had weggelaten.

Ik zal thans den inhoud van het Symposion meer in bijzonderheden nagaan.

De dichter Agathon heeft met een tragedie overwonnen en die gebeurtenis met een feest gevierd. Daags daarna wordt een tweede feest georganiseerd, waaraan ook Sokrates deelneemt, en als het eten is afgeloopen, vóór het drinkgelag aanvangt, worden twee voorstellen gedaan: vooreerst, dat een ieder zooveel zal drinken als hem goeddunkt, en niet op bevel van een drinkkoning; ten tweede dat ieder der gasten op zijn beurt een lofrede zal houden op Eros. Beide voorstellen worden aangenomen en de reeks van lofredenen vangt aan.

Niet allen zijn zij belangrijk. Phaidros, die begint en het daardoor wel het moeilijkst heeft, vertelt weinig bijzonders. Eros is de oudste der goden, hij is schoon en goed en zijn macht is groot. Zijn rede is de ouderwetsch-mythologische.

Pausanias, de sofist, spreekt over den edelen en onedelen Eros; zijn rede getuigt van bekwaamheid om een onderwerp aan te vatten en te overzien, is leerrijk als bijdrage tot de kennis van atheensche toestanden en niet zonder welsprekendheid. Hij geeft de sociaal-politische beschouwing van Eros.

Eryximachos, de geneesheer, wil belangrijker zijn dan hij kan. Hij schermt meer dan noodig is met groote woorden en groote theoriën, waar hij zelf eigenlijk niet zoo heel goed bij kan. Groote beweringen geeft hij over den strijd der natuurkrachten; hun streven naar harmonie en wederzijdsche aanvulling, de Begeerte der Natuur om tot een harmonisch geheel te geraken. Toch is hij, indien ook eenigszins opgeschroefd, niet geheel onbeduidend, en vertegenwoordigt hij een merkwaardige schakeering onder de verschillende manieren, waarop het vraagstuk wordt aangevat.

Aristofanes geeft de komische voorstelling. Van alle redenaars uit het eerste bedrijf is hij het zeker, die het voordeeligste uitkomt, want Plato, die zooveel van hem hield, heeft hem doen optreden in de volle kracht van zijn geestige fantasie, die Olympos en aarde met schitterende virtuositeit dooreenhaalt; hij heeft hem getoond in de rijkheid van zijn genie dat zoo plastisch is als van den besten artiest, dat in de warreling van zijn invallen den draad van de fantasie niet verliest, en diepzinnig genoeg is om bij oogenblikken het wezen van de zaak aan te raken. Volgens Aristofanes' sprookje is Eros de begeerte van den mensch om die andere helft weder te vinden en zich er mede te vereenigen, die andere helft waarmede hij in een vroeger bestaan één was, vóór de toorn en de vrees van de goden hem daarvan scheidden.

Agathon, eindelijk, de gastheer, de jeugdige tragediedichter, treedt op als uiting van de moderne officieel-bewonderde poëzie, die bij de redenaars in de leer is geweest, en ik houd het er voor dat Plato aan die poëzie bijzonder het land had. Er is wel wat in Agathon's rede dat Plato bevalt, maar méér nog dat hem tegenstaat, en daarom dan ook laat hij in de persoon van Agathon alle lofredenen door Sokrates vermoorden, niettegenstaande het de tragediedichter is die met zijn rede den grootsten opgang maakt. Voorzeker bevat de rede schitterend woord-werk, doch men heeft weinig opmerkzaamheid noodig om in te zien, dat zij een samenstel is van gruwelijke sofismen, een ijdel spel met abstrac-

ties zonder visie, waarin het gevoel voor Eros geheel niet meer is terug te vinden, en daar waar zij de exstase van haar beschouwing wil geven, is de rede meer een kunstige opéénhooping van geleerd-rhetorische trucs, dan een geïnspireerd poëem.

Met de rede van Agathon eindigt het eerste bedrijf; de menigte heeft gesproken, thans komt de wijsgeer aan de beurt.

III.

Het tweede bedrijf bevat de beschouwing over Eros, die voor Plato in het Symposion de ware is, en om redenen, waarover men slechts onderstellingen kan maken, aan een vrouw, de wijze Diotima in den mond gelegd wordt. Sokrates' lofrede op Eros is namelijk het verhaal van een gesprek, dat hij lang geleden met Diotima heeft gehouden, en waarin het deze vrouw is die de leiding op zich neemt en de eerste partij voert.

Diotima's wijsgeerig poëem wordt echter ingeleid door een kort gesprek tusschen Sokrates en Agathon, dat van het uiterste gewicht is, èn op zich zelf, èn voor het rechte verstand voor Plato's leer van Eros. Uiterst gewichtig op zich zelf, niet alleen als typisch voorbeeld van Plato's neiging om zijn hooge fantazieën op den bodem van een scherpe logica te bouwen, doch uiterst gewichtig ook om de zoo scherpzinnige en ware kenmerking van Eros, die het gesprek bevat. Karakteristiek ook is dit gesprek als voorbeeld, hoe weinig van de ware beteekenis eener groote figuur in de overlevering overgaat; men weet dat Plato een groot man was; men kent den naam van het Symposion als een van zijn schitterendste werken, doch de onovertroffen diepe en rijke wijsheid in dat korte gesprek besloten, men kent ze niet, noch het publiek, noch die velen van de vaklieden, die dit punt in Plato voorbijgaan, of deze enkele bladzijden voor waardelooze of onwaardige spitsvondigheden uitmaken.

Ik heb eenige jaren geleden van dit gesprek een bewer-

king gegeven,[1] en wil die hier weder plaatsen. Wie de filosofie van het Symposion wenscht te begrijpen, mag deze bladzijden niet overslaan: meer dan twintig eeuwen lang zijn zij ook voor vele vaklieden dood geweest, en toch bevatten zij een levende, een koninklijk-groote waarheid, een waarheid, welke, die ze gegrepen heeft, in staat stelt, veel andere groote wijsheid, en niet het minst de wijsheid van het Symposion, aan zich vast te binden.

Sokrates. Zeg mij, Agathon, is de Begeerte de begeerte naar iets of naar niets? Ik vraag dit op dezelfde wijze alsof ik vroeg: is een vader een vader van iemand of niet? Gij zoudt dan zeggen, indien ge goed wildet antwoorden, dat de vader de vader is van een zoon of een dochter. Zoudt gij niet?

Agathon. Zeer zeker.

Sokrates. Welnu, antwoordt dan nog wat meer, opdat gij beter begrijpt, wat ik bedoel. Is een broeder, voor zoover hij dat is, de broeder van iemand of van niemand?

Agathon. Van iemand.

Sokrates. Van een broeder of een zuster, niet waar?

Agathon. Ja.

Sokrates. Tracht dan op diergelijke wijze over de Begeerte te spreken. Is de Begeerte de begeerte naar iets of naar niets?

Agathon. Ongetwijfeld naar iets.

Sokrates. En verlangt de Begeerte datgene waarnaar hij[2] de Begeerte is, of niet?

Agathon. Hij verlangt het.

Sokrates. En heeft hij datgene, wat hij verlangt en begeert, en verlangt hij het dan, of heeft hij het niet?

1) Dit tijdschrift, 3e Jaargang, 1e Afl., blz. 94-96, (1 Oct. 1889).

2) De Begeerte, gepersonifieerd als een knaap, wordt hier opzetlijk manlijk genoemd.

Agathon. Hij heeft het niet, waarschijnlijk.

Sokrates. Maar ga nu na, of het, in plaats van waarschijnlijk, niet noodwendig is, dat het verlangende verlangt, wat het mist, en niet verlangt, wat het niet mist. Mij, Agathon, schijnt dat verwonderlijk noodwendig. En u?

Agathon. Ook mij schijnt het zoo.

Sokrates. En gij hebt gelijk. Of zou iemand, die groot was, groot willen wezen; of die sterk was, sterk? Dat is onmogelijk volgens het overeengekomene. Want die man zou die zaken niet missen.

Agathon. Gij spreekt de waarheid.

Sokrates. Indien gij nadenkt, Agathon, is het noodwendig dat de menschen hebben, wat zij op het oogenblik bezitten, indien zij willen of niet. En wie zou dat verlangen? Maar wanneer iemand zegt: ik ben gezond en wil gezond zijn; ik ben rijk en wil rijk zijn, en ik verlang de dingen, die ik heb -, dan zouden wij zeggen: ‘maar, man, gij die geld bezit en gezondheid en kracht, gij wilt die dingen ook *in het vervolg* bezitten. Want op het oogenblik bezit gij ze, hetzij ge wilt of niet. Ga dus na, of indien ge zegt: ik begeer wat ik heb; of gij dan iets anders zegt als dit: ik wil, wat ik nu heb, ook in het vervolg bezitten.’ Zou hij dat niet moeten toestemmen?

Agathon. Gij hebt gelijk.

Sokrates. Doch dàt [nl. het verlangen van dien man] is een begeeren naar datgene, wat hij nog niet heeft, namelijk daarnaar, dat zijn huidige bezittingen ook in de toekomst voor hem bewaard zullen blijven.

Agathon. Zeer zeker.

Sokrates. En die man derhalve, en een ieder die verlangt, verlangt naar iets, wat hij niet heeft, noch bezit, maar wat hij mist; naar zulke dingen bestaat verlangen en begeerte.

Agathon. Gij hebt gelijk.

Sokrates. Welnu, laat ons dan het besprokene nog eens samenvatten. Is de begeerte niet vooreerst de begeerte naar sommige zaken, en vervolgens naar zaken, die hij mist?

Agathon. Ja.

Sokrates. Herinner u daarenboven, naar welke zaken gij in uw rede gezegd hebt, dat de Begeerte was. Met uw goedvinden zal ik het zeggen. Want, naar ik meen, hebt gij ongeveer aldus gesproken, dat door de goden alles volgens de begeerte naar schoone dingen was ingericht; want er bestond geen begeerte naar leelijke (slechte) zaken. Hebt gij niet zoo iets gezegd?

Agathon. Dat heb ik.

Sokrates. En gij hebt goed gesproken, mijn vriend. En indien dit zoo is, is dan de Begeerte iets anders als de begeerte naar het schoone, en niet naar het leelijke?

Agathon. Zoo is hij.

Sokrates. Zijn wij het niet eens geworden, dat de Begeerte datgene, wat hij begeert, mist en niet bezit?

Agathon. Ja.

Sokrates. Dan mist de Begeerte schoonheid en heeft ze niet.

Agathon. Dat is noodwendig zoo.

Sokrates. Maar wat? Noemt gij iets, dat schoonheid mist, en in 't geheel geen schoonheid heeft, noemt gij die zaak schoon?

Agathon. Waarlijk niet.

Sokrates. Beweert ge dan nog, dat de Begeerte schoon is?

Agathon. Ik loop gevaar, Sokrates, niet meer te weten, wat ik zooeven zeide.

Sokrates. Maar gij hebt toch waarlijk fraai gesproken, Agathon. Doch zeg mij nog dit even: vindt gij de schoone zaken ook goed?

Agathon. Ja.

Sokrates. Maar als dan de Begeerte de schoone zaken mist, en de goede zaken schoon zijn, mist hij ook de goede zaken.

Agathon. O Sokrates, ik zou u niet kunnen tegenspreken; laat het dan zoo wezen, als gij zegt.

Sokrates. Neen waarlijk, gij kunt de waarheid niet tegenspreken, want Sokrates tegen te spreken, is volstrekt niet moeielijk.

Tot toelichting van deze episode wil ik opmerken, dat de lofredenen in het Symposion gehouden worden op den als een godheid gepersonifieerden Begeerte, wiens persoonlijke attributen dezelfde moeten wezen als die van het begrip Begeerte. - Wie moeite mocht hebben met de uitdrukking: de begeerte begeert -, stelle daarvoor in de plaats: een mensch begeert door begeerte, of voor zoover een mensch begeert, heeft hij begeerte; of ook: de begeerte is de begeerte naar iets. Wie een ouden wijsgeer begrijpen wil, moet er niet tegen op zien diens dictie in een meer modern vocabulair te transponeeren. - Vraagt men, of men de Begeerte toch niet in een schoone gedaante mag personifieeren, ook al is de begeerte de begeerte naar schoone dingen, dan neme men een plompen, doch zeer tastbaren vorm van begeerte, namelijk Honger, en ga na of men den Honger als een wel doorvoeden, dan wel als een mageren knaap zou moeten voorstellen. Hij overwege ook de scherpzinnige opmerking door Plato zelf gemaakt, dat zij die Eros als een schoonen knaap voorstellen, niet aan Eros denken doch aan *het begeerde voorwerp*. - Eindelijk kan men zich voor misverstand behoeden, door af aan toe het woord Begeerte, door het woord Wil te vervangen.

De hoofdzaak van Sokrates' gesprek met Agathon is de stelling: wat men begeert, heeft men niet. Doch het genie van Plato komt niet zoozeer uit in het uitspreken van deze stelling, als in het doorzicht, dat zij algemeen waar is, en in de doortastende scherpzinnigheid, waarmede hij een groote moeilijkheid voor het aannemen van de stelling opruimt. Want menigeen, die gaarne zal toegeven, dat men menigmaal begeert wat men niet heeft, zal gelooven dat hij ook dikwijls begeert wat hij wèl heeft: men bezit geld en men verlangt geld; men bezit gezondheid en men verlangt gezondheid. Zulke dingen zeggen wij dagelijks, en zouden wij dan inderdaad een fout maken?

Inderdaad, wij maken een fout wanneer wij zoo zeggen, en meenen ons nauwkeurig uit te drukken. Het spraakgebruik verkort voor het gemak een meer uitvoerige juiste

zegging, en die verkorting is een onjuistheid zoo zij meent exact te wezen. Want zij geeft niet aan, wat het eigenlijke voorwerp van de begeerte is. Niet het geld, dat men heeft, begeert men op het oogenblik, dat men geld begeert en geld heeft, doch men verlangt ander geld *in de toekomst* te bezitten, of het geld, dat men heeft, ook *in de toekomst* te hebben. En die gezond is, verlangt gezondheid, niet voor het oogenblik dat hij verlangt en gezond is, doch *in de toekomst* gezond te zijn, dàt verlangt hij. Naar iets toekomstigs begeert men als men begeert, dat is de principieele gewichtige waarheid van het Symposion. Doch ook afgescheiden van het toekomstig bezit gaat de stelling door, dat men begeert wat men niet heeft: niet het geld dat men heeft en zeker hebben zal, begeert men, als men geld heeft, en zeker is van het toekomstig bezit en toch geld verlangt, doch meer, doch ander geld begeert men dan.

Zoo is dan de begeerte altijd de begeerte naar iets; het is een begrip dat in correlatie staat tot een voorwerp; dat voorwerp heeft hij, die begeert, niet, en altijd is het verlangen naar een toekomstig bezit. De begeerte is de drang, die ons naar de toekomst drijft; zonder haar zouden wij ons niet bewegen noch leven, en al zegt Plato deze dingen niet met zooveel woorden, de verdere ontwikkeling van de Erosleer, het gewicht door hem aan deze theorie gehecht, bewijzen voldoende, dat hij veel waars zou vinden in Spinoza's woorden: de begeerte is het wezen van den mensch.[1)].

1) Ethica III. Prop IX. Scholium... Appetitus, qui proinde nihil aliud est quam ipsa hominis essentia. - Het verschil tusschen *appetitus* en *cupiditas* is voor deze zaak niet essentieel. - Spinoza wijst ook op de verwantschap met Voluntas.

Ontologica. Van Paul Zeidit.

Lezen is het *inwendig* leven der woorden, drijvende op het gevoel, aan de hand van gedachten- en klankrythme meegeleefd.

De journalistiek en alle schrijven, waarbij aan woorden en gedachten alleen uitwendige waarde wordt aangerekend, als waren ze teekenen, afgesproken bedachtiglyk, ontneemt der organische Taal hare bloedwarmte en natuurlijke beweging, maakt ze tot signaleeren met anorganische begrippen: een knibbel-spelletje voor de menigte.

Een laag dier is de journalistiek, knielend voor den uitwendigen Schijn van *vroeger* gevoelde en gedachte Dingen, een elf-klauwige monster-parasiet op de Kunst van het Woord.

Uitwendig-levende menschen, van zichzelven, en de wereld (die binnen den mensch is) áf- en naar- buiten gekeerd, zijn als zich brekende en verdeelende voortdurendlyk. Zij alleen verliezen zich in het Stof, waaruit ze geboren zijn.

De gewone onderscheiding in menschen en dieren is er eene van schijn, van kernloozen, ‘uitwendigen’ vorm.

Gods wil is in wat wij Liefde noemen: de Wet. In de hiërarchie van menschen-onderling en van menschen-en-andere-wezenen is den lageren, Wet en Liefde in den wil der hooger-levenden.

Wetenschap is menschen-werk: reflexie geördend.
Schoonheid is de goddelijke orde der verschijnselen, gereflecteerd niet door menschen-wil.

Het goede heeft kern, Essens, en kiest als vorm de Schoonheid.
Het kwade is Kern-loos, een harde dop zonder boon, ijdelheid.

De Duivel is leeg, vandaar zijn vraatzucht.

De menschen zijn als wandelende bergen, die ge omkeert zijn hol. Weinigen bewonen daar zichzelf.

Als in kinderen zijn goud-bloemen en zilver-distels, in achttienjarigen cactussen, narcissen en treurwilgen, vinden we in het meerendeel der volwassen mannen niet dan knotwilgen, om klompen van te maken.

In anderen liefde als zwakte, sterkte als slechtheid te zien, is menschelijke zwakheid.

Een vrouw regelt eb en vloed van den mannelijken wil.

De Kunst regelt eb en vloed van de levens-kracht in een levend volk.

Als de handels- en nijverheidselementen van een volk zorgen voor de materieele welvaart van kunstenaars, zoodat deze door over-maat van kracht zich uiten moèten, geschiedt dit uit welbegrepen eigenbelang.

Alles is reeël, of het is niet.

De Duivel is de bespotting van het goddelijk Leven, een verzamelnaam voor alles wat wij menschen (uit zwakte) *niet* kunnnen begrijpen of liefhebben. De Duivel is negatief.

De ontastbare verbeeldingen en de tastbare zijn analogen.

Klanken zijn tastbare verbeeldingen voor die hoort, kleuren voor die ziet, gedachten voor die denkt, teeken voor die gelooft.

Teekenen zijn ontastbare verbeeldingen voor die niet gelooft. Klanken, kleuren, gedachten etc. zijn analogen.

De verschijnselen, die ons bewustworden vormen een periodiek systeem van onderling wisselend-analoge uitingen van éénzelfde onveranderend Mysterie.

Gelukkig zijn is rondom-bewust leven.

Een wetenschap, die gebaseerd zal zijn op de onderling verbonden analogieën van alle dingen zal in Een-voud het leven leeren begrijpen.

Een wetenschap, die alleen het stoffelijk productie-vermogen maar niet de levens-bewustwording van het volk verhoogt, is een tijd-verdrijf.

Vriendschap is de kontoer van een hagepreek.

Elk lager leven is het Purgatorium voor een hooger.

De menschen zeggen niet te vertrouwen en te gelooven dan in zich-zelven. Maar zij zijn een verleden en een heden en een toekomst gelijktijdig.

Wie weet iets van zijn eigen verleden, of gelooft dat hijzelf er de drager van is?

Sonnetten, door H.J. Boeken.

Herfst.

Houd op, houd op, de bolle bladen staan,
   En 't groen vervolt tot donkere bouquetten, -
   Neen het verijlt, - houd op, houd op, - we letten
Er niet zoo op altijd, de loovers gaan

Zoo langzaam, langzaam aan, ze gaan, ze gaan,
   Verpurpren bruinend, 'k zie de veege smetten
   Op 't zomer-aangezicht de trekken zetten
Van levens-lach, die dood-bloedt in 't vergaan.

O laat het purperen wijn-bloed vervloeien
   Des zomers en zijn wellust en zijn pijn -

Laat niet de dag ook zijn goud-schijn vergloeien
   Voor 't weg-gaan in zijn avond vlammen-zijn?

Zoo sterv' de rijpe herfst - wie weet wat bloeien
   Zal òp uit der grauw' takken dor festijn?

O den klinkhamer van den God! Ze hameren
De wereld uit, - de wereld, wat is dat?
Wat hier leeft, daar leeft, hun is, mij is, wat
De krinkende aanstroom is, die harte-kameren

Vol bloed stroomt, bubbeltjes, en enklen stameren
Woordjes, - wie spréékt? ja, wie, wie, wie? - Een stad
Is niet de wereld, mooi recht, als berameren
Haar bouwen, wetend wèl, niet dit, niet dat.

Een leger zijn wij, in de donkre dorpen
Kwartierende bij menschen, dom als wij.

Een ei, een noot, 't moet barsten, maar verworpen
Geenszins, maar wachtend, tot Hij kome, Hij,

Als Broed-hen kome hij of als Klinkhamer
Die stampklinkend neervalle op dit gestamer.

Wij wandlen onder 't licht van bliksem-luchten,
De wind waait en de kronkel-hoozen staan,
Maar boven al 't geweld, al dit geduchte
Lucht-huiver-schrik-gewolk waar donkre baan

Van vaan bij vaan staat, groeit het hooge zuchten
Van 't mensch-volk op deze aarde, maar ze gaan, ze gaan
Zoo stillekes, zoo zoetjes, - maar geruchten
Zijn der van enkelen, die hoog-op staan.

Hoog-op? Niet 't hooge, niet het licht', niet 't verre,
Niet de mensch-stad, noch 't ingewand der aard,
Alles weerkaatst, weerwerkt. Wat vert', wat sterren
En waar 't vèrdenkend oog der mensch' op staart.

Is 't de enkle vonk, de weer-tinkeling-spiegling?
Al wat wij kenne' is kracht-en-kracht-weerwiegling.

Herfst-fruit in huis.

Aan P. Tideman.

Vertumnus gloeit, 'k zie hoe zijn bonte kleuren
Nestelen in mijn huis, hùn kille kluis,
Hij komt, hij komt en laat zijn volle geuren
Hier waren heel stil, ach! dit stil gespuis.

Als vooglen komen zij die ver bespeuren
Hun zalig nest, - ach, komen zij niet thuis?
Ach, zij ver-sporen, komen waar ik thuis
En verre zit van 's zomers venstre' en deuren.

Vertumnus is de draai-god, alles wisselt -
Wie zag de bloesempjes, die tot deez' volte
Stillekes kleurden in der luchten holte?

Wat zou het toch wel zijn dat alles disselt,
De Wagenen der Tijden? Daarom, vriend,
Wij zienden zien niet, is het blinde ziend?

Ze zijn zoo schoon, de kinderen der menschen,
Kindren, die glinstren-òp in dit Heelal.
Kindren van wie? Want als de groote val
Valt godlijkheid in neer-zwaai op de menschen.

Als havikken, die vallen op het plensen
Van zwart' zwaan-halze' en driften bij den val
Der waatren groot, en als hun wreed geschal
Op 't snateren, valt godheid op de me schen.

Havikken, komt, wij moeten zijn geroofd,
Valt neder met uw borende ekster-blikken,
Want niet dees plas heeft onzen gloed gedoofd.

Wij zwalken hier en zeilen en de lichten
Van hemel-licht bij nacht en dag verkwikken
Onze oogen wel, niet 't binnenst ziele-lichten.

1 Oct. 1893.

Aan P. Tideman.

Als kermend neder-valt in machteloosheid
De bliksem-val, viel dit uw woord in mij,
Hij schiet en valt en spalkt op zondeloosheid
Van boere-dorp en stulp en koele wei,

Waar voedrend grazen koe-wulp en de loosheid
Der boeren winst-schalkt, - zoo stak uw schalmey,
Uw gratiën-rey en filosofy
In mij den vonk der ziende zieneloosheid.

Vol is de zee van 't boorde-volle leven,
Stort-zee op zee volgt, daar ze vallend gaan,
En de enkle vloot, die laat zijn zeilen reven,
Stormt veel-bedachtig over diepten aan,

Maar de eeuw'ge wind stoot, tot neerschiet de bliksem
Neer op, op neer. Zoo voelen gij en ik z' hem.

Voor Willem Kloos.

O wonder-licht, o storrem-licht, o buien-
Lucht, wiss'lend, waarin nu verdwijnt, straks sneven
Gaat zomer-licht en hoogheid, die dit Leven
Hoog over-zag, wèl zomer-lang. In 't Zuien

Zag ik uw op-vlam 't eerst, lauw-zwalp, waar lui en
Loom valt blauw meir op asch-strand zwart, en even
Zag ik kerk-spits en spits verbroklend leven
Der Oudheid en 't voort-bouwend veêren-ruien

Der wissel-menschheid. Maar licht blijft, verzeld'
Op hooger tochten ons door durende echtheid,
Door wissel-woekering van goed en slechtheid
En breede leger-scharingen op 't veld.

Dan blijf Groot, Hooger Licht, in winters bleekheid,
Zij ook de winter dees van al 't goed' kweek-tijd.

Ad Alphonsum.

H.B. S.D. A.D.

Amstelaedami hoc scripsi.

Vivimus nunc, - scimus ipsi,
Scimus non quid sit futurum:
Distilletur quod est purum
Et bullitet ex hoc fonte -

Ambulamus nunc in ponte.

Tu es Fons, - sunt multi fontes,
Fontes multi, non insontes,
Tu es Fons, non omnium
Fontium, sed somnium
Populorum, amicorum,
Sociorum, - veniat nunc illud lorum,
Quod nos jungat, ut flagellum
Jungit illud jugum bellum

Taurorum albissimorum,
Quod currum triumphatorum
Caesarum vehit ad forum
Romanorum⁀Imperatorum.

Nunc quiesce, nunc labora,
FRATER MAGNE, - adstat hora -
Tu, qui es laboratorum
Principum⁀unus. Illud Forum
Nos videbit. Nos? Quid sumus?
Nescimus, non pulvis, fumus.

Letterkundige Tijdgenooten. Door P. Tideman.

Hoe hijzelf volledig is, en wat het wezen der landstale, gaat den dichter het meeste ter harte.

Zich zelven geestelyk en geheel ontwikkeld voelende uit de windselen van een huiselyk- of gewoonte-bestaan, waar de menschen verwelken als afgesneden bloemen, ontsponnen uit dat leven, waar ieder een deel krijgt met familie- of handelsverhoudingen gemeten, ja somtijds zoo los van het toch gelijktijdig bestaan met anderen, dat 't wel eenzaam schijnt te zijn op de wereld... - gaat hij als over een dijk, hoog langs de rivieren zijner gekleurde en bewegend zich voortlevende vergezichten, en de Stem welt op en zangen zijn blijken van het Leven.

Dàn, goddelijk-noodlottig en telkens-keerende terug ook na diepste dwalingen in eigen binnenin: het de fierheid stavende bewustzijn van te spreken als een gevoelige van zijn Volk, dat ook zijne Taal als bloed-kracht van zich-zelven geniet, en gaat hij om, allen besloten als in een vesting om de wisselingen, het ebbend' en vloedend' zeeën van zijn binnen-bewegen, maar gelijk een verrukt-liefhebbend uitziener, een wandelaar, en plukt een flora van spontaan-gesproken woorden over de velden der Taal, die uitgroeijen, geschakeerden in overal-anders kleurige opbloeijingen nieuwer

lieflyker en welluidender ...hij, het hart in de borst der natie.

Want niet altijd leven dichters in het *hoofd* van het volk, in dien zin als wetgevers, die, door veel intuïtie tot begrijpen en door veel genade tot wijsheid en veel lijden tot liefde bewust-geworden, de vernedering van hun volk en den dreigenden ondergang beneden, zien met tot zich offeren gereede wijding van goddelyke geneesmeesters (zoo zijn niet goden zelve zijn), omdat dichters meestal minder bewust, en op zwierige stengels uit den lands-ondergrond òp-levende harten zijn, hun zingen hunne daden, die nieuwer bloèd stuwen door het in Taal tot lichaam geworden samen-zijn, dat het frisch en gelukkig leven wordt, en zonder wie van een lands-bestaan als een gebouw tusschen de volkeren, nimmer sprake was, zonder wie, hoe fundamenteel-sterk het praktische leven ergens weze, ook het hardste beender- en spiergestel van een volk dra ging verdorren als een anemische kolos.

En het is eene vreugde voor Nederland, dat het weer na tweehonderd jaren zijn mannen en vrouwen heeft, die spreken kunnen.

Cd. Busken Huet.

Wij zeggen geen schande over onze vaderen tot in het 3e. en 4e. geslacht, die niets waren voor eergevoeligen en niets echt hadden voor taal-gevoeligen, dat de enkelen als Huet menschelyk en groot, van ze werden uitgestooten als vallende uit ijdele leegte, wanneer van onze lippen alleen leven Vondel en Hooft en Brederoô en in ons waardeerend verstand Hugo de Groot en Huygens en hun tijd.

De dekadenten-slier door elk, al stoffig uit de moederbuik uitkomend hollandsch geslacht, na die grootste onzer eeuwen als heeren gehuldigd, telkens en telkens al meer en erger dekadenten, de sentimenteele of ploertige, de huiselijke en klein-geestige, maar altijd kleine dichters en de staatsluiden, die twee eeuwen door met de eer en de trots van ons volk

hunne wind-buiken hebben vetgemest, dat hunne nazaten vochtige-koek-menschen, het hollandsch stedevolk, eerloos en het hoofd geknakt, overzijn, àl die energieloozen moèsten onder Noodlot's marmeren vuist zòò zijn, en wij die ons noemen willen Nieuw-Nederland, omdat wij nieuwe menschen zijn maar in den kern nog echte Neder-Franken of Saksen, weer als in den beginne vrije klei- en water-menschen, wij erkennen hoogmoedig alleen de maagschap met de eeuw der Vondelen, en vergeten de tijden, wier schouders niet zouden dragen de lichte zwaarte onzer lichamen.

Slechts Potgieter en Huet behooren tot dezen tijd.

Huet.... voorzooverre hij begrepen heeft, wat door ons in volheid kan worden toegepast: de Kritiek, als de projectie van Wijsbegeerte en Schoonheid tegen èènzelfde middenvlak van bewustheid, geen abstrakte wetenschap, maar een levend Wezen, verwànt aan de Schoonheid en de Wijsbegeerte beiden, elk dezer voor een deel in zich geïnkarneerd en zoo doende de daad die *begrijpen* heet. De Kritiek, niet hebbende de Verbeelding als oorzaak, maar als gevolg, zooals de Schoonheid is de moeder-aarde der verbeeldingen en de Wijsbegeerte bij een eensklaps licht groot-synthetische figuren aan de lucht der wereld-verschijnselen geteekend ziet, als een vader die zijne kinderen herkent.

Huet was geen dichter en Huet was geen wijsgeer in de streng te omschrijven beteekenis dier woorden, maar de eerste begrijpende en dan gevoelig straffende of verstandig-waardeerende potentaat in de anarchie der Nederlandsche letteren van deze eeuw.

Huet heeft rustig kunnen sterven, want zijn leven is een van *begrijpen* geweest. In de litteratuur, al zou hijzelf het anders zeggen, heeft hij telkens gevoeld het aesthetisch waarom? van de vibratie- en rythme-soort der taal en het wijsgeerig waarom? van gedachten- en zinnenbouw.

Zoo ‘met het gevoel te begrijpen’ geeft de hooge rust,

welke uit geheel Goethe's leven spreekt, geeft de opperste goedheid, waarmede een mensch leven en sterven kan, geeft den geest dìe bewaakt en verbetert het onregelmatige doen van het mensch-wezen, dat door den telkens anders levens-volleren schakel, zijn lichaam, aan de vijandige wereld verbonden, ieder oogenblik gevaar loopt in diens donkere bloedvaten te worden opgenomen ter eeuwige verdoemenis. En zoo met gevoel begrepen te hebben zijn eigen tijd geheel, en veel wat daar vòòr ligt, is de glorie om Huet's naam.

Maar lief is hij ons boven-dien om zijn machtige gehechtheid aan dit land, om zijn strakgehouden, ijzerharde verontwaardiging over het zoo letterkundig als staatkundig Idiotisme van zijn tijd, en wij vloeken en belachen met hem als hij ze in vuurwerk-poejer van geestigheden ontsteekt, of in korte staaf-slagen neerdoet op de bleek-vette kop van het land, of met lang-lijnige pen de bedaard-omslachtige zinnen schrijft, en al het on-hollandsch rederijker-volk van Bilderdijk tot Vosmaer met de touwen dier schrijnende redeneering tot schoven samenpakt voor nieuwe noyade's in het Spaarne der vergetelheid.

Huet en Potgieter.

(Wordt vervolgd.)

Verzen, door Stella Violantilla.

I.

O lenteweelde, die eens vervulde mijn gansche zijn,
Opspringen deed mijn ziel van blijde gelukzaligheid,
Verkeerd zijt gij in folterende hellepijn,
Dat ondragelijke smarten ik thans lijd.

Trots weef gouden sluiers en kanten en doeken;
Duik glanzige paarlen uit 't wijde, liquide blauw;
Ga, ga schitterend, veelkleurig gesteente te zoeken,
Dat nimmer de wereld de wonde aanschouw,

Mij geslagen zoo diep en o zoo wreedelijk.
Begraaf uwe smarten, verstik uw klachten en tranen.
Een zielelust zult gij zijn, in kleed van goudstof rijk
Met gesteente doorweefd, gelukkig zal men u wanen.

Muze, gij o heerlijke, zonnige zijt tot mij gekomen.
Gij stralende, die zijt glorierijk tot in eeuwigheid.
In uw koele, zeegnende armen hebt gij mij genomen.
Is uwe troost een goddelijke, ben ik benedijd.

II.

Alleen zijn aanblik reeds heeft weder
Mijn binnenste binnen naar buiten gebracht;
Oude wonden vloeien rijkelijk,
Wonden, die sinds lang geheeld ik dacht.

In mij trilt een oude melodie:
Ruischend snarenspel, teer zilvergaas,
IJle draden zwellende aan tot ranke staven,
Tot neerklaterend zilver, geschud uit kristallijnen vaas.

Fluiten jubelen; gouden klaroenen
Werpen uit hun gulden vreugdetonen;
Wijd schallen de volle zonneklanken,
Goudgelokte, lachende schoonen.

Vochtig schittert 't glanzig oogenblauw.
Door zonnige luchten komen zij zwieren,
De gulden mantels wapperen in den wind,
Hoog geheven zij houden gouden banieren.

Om mij de lucht vervuld is van geuren:
Duinviolen, sterke jasmijnen en purperen rozen,
Amber brandt in bronzen kelken en schalen,
Zephirs strijken lichtkens henen mij te lievekoozen.

Ach lang reeds zijn de tonen verluid,
De bloemen verwelkt en vergaan.
Mijn hart is wond en mij is moede zoo moede.
Ik wilde, dat nu ik den eeuwigen slaap in mocht gaan.

III.

De maan staat vol en gulden aan 't nachtelijk blauw;
Zuizelingen komen en versterven, ruischen door de toppen der boomen,
Die straks strekken de zwarte armen ten hemel,
Hem zuchtend te klagen hun leed.

Wijd, nachtelijk ruim klaag, klaag uw onzegbaar wee.
Klaag, klaag 't wee der menschen, omvang mij
Met uw lievende, zoele omarmingen.
Daarboven wenken de sterren en gulden staat de maan.

De nachtegaal slaat, zomernachtwind luwt.
In my klaagt het, violen weenen, weenen hartstochtelijk;
Fluiten snikken luide uit; de klaroenen zwijgen,
Doch dof schreien rouwomfloersde trommen.

Treurende vrouwen met bleeke monden, die klagen, klagen,
Langzaam kwijnen zij aan in bewegingen, die weenen, weenen.
Lang vallen de zwarte lokken; dof de groote schreioogen, die klagen, klagen.
De zwarte sleepgewaden ruischen aan, droevig, weenen, weenen.

IV.

Verbleekt saphier 't kristallen gewelf, wit vervloeiende
Naar den horizon, waar ijle nevels hangen.
Najaarsdraden zilveren tusschen ranke stammen,
Die heffen hoog de kruinen, roodbruin en goud.

Monotoon grijs de hemel, vol trieste melancholie,
Zwaar grijs; gestadig ruischt de regen,
De bladeren rooden en gelen en vallen,
Stormvlagen gieren, zweeven voort en regen en bladeren.

Herfst, weenend verbloeien der aarde.
In mij is 't reeds winter, doodsche winter;
Een dorre tuin, waarover snerpt een ijzige wind.
Kille somberheid, waar is noch haat noch liefde.

Mag gouden de zonne jubelen, zal vinden
Geen weerklank in mij haar gulden lach.
Mag weenen de regen zijn droef, eentonig lied,
Niet zal hij versomberen mijn doode ziele.

V.

Geen herfst duurt eeuwiglijk en geen winter;
Is de herfst een langzaam droevig versterven,
De winter een doodsche rust, die weder baren zal
Een jeugdige lachende lente vol zonnige blijheid.

Zoele lente ademen, zwaar doet gij zijn
De harten van innig begeeren en diep verlangen.
Overal zoete geuren, jonge teederheid en jubelend
Geschal; teerblijde menschenzielen weenen.

Ook in mij zal 't weder knoppen en bloesemen en groenen.
Ja ik weet het, want diep in mij hoor ik, nog gedempt
't Bruischen van wilde levenskracht, die zal stijgen en stijgen,
Tot zij hoogschuimt, opspringend in kleurig verspattende, ziiveren stralen.

Schooner zal 't bloeien, dan ooit te voren: een goudzonnige tuin,
Waarin hoog-opschieten zwaar geurende orchideën,
Schitterende kelken, purpergelipte en wonderblanke,
Slanke varens en waaierende palmen; fluweelig 't bronzen mos.

Rijzen zal een nieuw altaar, blinkend en hoog,
Dien ik brengen zal sneeuwige duiven en mijn wondre klokken,
Geurende zinnenbedwelmend. Ten hemel zullen stijgen
De blauwige wolken, waaiende uit goeden wierookvaten.

't Oude lijden zal dan zijn een geliefde, droeve herinnering,
Een smartelijke droom, die eens was trieste werkelijkheid.
Heerlijk zal bloeien in gulden blijheid een jonge lachende lente.
Herboren zal ik schitteren in nieuwe stralende heerlijkheid.

Stemmings-Alleeën, door P. Tideman.

I.

Het daag-licht heeft een donker hart, dat in den avend
hangende, kleurig-geborste' als een gebroken vrucht,
wijl lauwere koelte, vruchtengeur, door-woelt de lucht,
waag-wijd wijkt ope' en uit fluweelen volheid lavend',

de scherpe murwig-doorgeschroeide kei-grond balsemt,
op boomen, wien in heeten namiddag de toomen
der zonnesterkte in bladerbekken schrijnden, asemt,
hoor! lang-verwachte liefde ruislend aangenomen....

Ontstekende, wat zij van 't zonnelicht begrepen,
in taan'nde geele lichtjes, gaan menschjes ev' nog voort,
tot zij 't niet houden kùnnen, en in blauw-fulpen poort
van ster-bespelden hemel leuk domm'lend droomen gaan:
hoe door de ouw' daag'raad en dag en schemering gegaan,
... en gauw is 't àl iets kallems, lief dwalend door de lucht.

II.

Het water, dommelende in zich bewogen pleinen,
droomt uit zijn donker lichtspiralen, als baleinen,
de roode' en geelen, in den mond van toover-eiland,
warande-lichte stad, op-staand voor 't blauwe weiland

van nacht-fluweel, met de juweelen van der tinke-
lingen tal.. wijl lager broertjes en verre neven
van lichtjes, geele druifjes en als peren blinken-
de hange' in rondomvloeijde boomgaarden, en beven-

de laat dat al een gloeijig-stuivende lichtstoom los,
die schijnt door touw-werk van wat boeijers, tjalken zwalken
door licht-zee, etende, als zwarte beeste' in zonnig bosch
bij 't voortgaan lichte vruchtjes eten van de aken.

Twee menschen, half elkaar toe-gebogen, zitte'en zien,
hun beide zielen geweve' in lucht als mousselien.

III.

Een vrouw is vòl van lieven en van geven,
van leve' ombevende nieuw leven weven,
vredig heur schrede' als geeste' op water leven,
die 's avonds treên, te teer voor 't dageleven.

Heur handen leene' in streelingen bewegen
aan mannen, die dan daden wordend, wegen
op den balans der armen kracht, gekregen
om sterk te stellen 't leven langs de wegen.

Andren zijn haar afzonderlyke weeznen,
wien ze even vingren reikte of gaf heur gaven,
dan weer vervreemde', aan horizont verreeznen
uit haar bestaan in 't ijle als in graven.

Zij weet, wee-moedig, 't spoorlooze van 't Wezen
der dingen..... en leert zoo gelukkig wezen.

IV.

Nu zijt ge weder lief, na zooveel dagen
van leed, toen u verdrietelijke vlagen
als regen-wind aan 't lijfje deden rukken,
en gij verweende 't leven bij die nukken.

Uwe oogen zijn weer ware als klare vijvers,
blauw-witte lelieën omdrijven wiegelend',
die diamant-grotte' om uw ziel, waar spiegelend
mijn ziel uw ziel ziet, als elkaar twee wevers

zien tusschen bevende machinerieën
en zwevend vlieg-werk, zwijgend staande, wevend.

Zoo trille' ook schemerige fantazieën,
ons levens spoele', in ondoordringbaar weven
drijvend', door wie wij staàg gescheiden blijven.

Wee! Scheidde 't Leven zielen als de lijven?

V.

Maar weder heeft mijn ziel u weer gevonden,
zie nu de staf van mijn gezang in 't ronde
met geele rozen heerelijk omwonden.

O! bevend hoor 'k mijns levens klok die bengelt,
nu ik houd schromend d'arremen omstrengeld
om lietje, een bloem, die op heur steele wiegelt.

In het gestoelte van den wind zoo nevel zweeft,
aan moeders borst zoo 't loddrend kindje leeft,
doorwiebelende geur in de avond beeft,

Als gij bij mij, mijn lietken benedijde-
voel 's jaren dagen-vloot mindert al zeilen,
statig gaan dag aan dag, o! traag verbeidde,

Altijd te vroeg weer heengevaren dagen,
kunt gij voor mij niet éénemaal vertzagen
àll' gang, en stollen tot den Dag der dagen?

VI.

Mijn lichaam is in zijne kracht volwassen,
als een athleet, de zee, stuivende plassen
zijn sterke daden doet, en onverzaadde
zich-zelven machtig te genieten, baden

laat strand en steen, der aarde harde flanken.
Hij breekt met breuk op breuk geklonk'ne klanken
aan alle vastheid los, dàn ongemeten
wijdt hij zich uit onzacht, zachtheid vergeten.

Maar boven de kimme rijst schijnend' de hoedster
van avond-zeden en de eb- en vloed-ster
van zee - die is mijn Ziele en hooge Voedster,

mijn klotsen t' ontwinden in lieflyken vreê,
en neder-gevleid vaar ik deinende mede
in kinderen-spel van gekabbel gedwee.

VII.

‘Teer lijden wordt der Godheid afgewonden,
door allen die het Leven om zich vonden,’
want leve' is altijd-zijn en het verscheiden
in slaap en dood is àl voor nieuw verblijden.

Met open oogen wil 'k U dan belijden,
die door mij vaart verende in veeren wagen,
gezegend met gezang, Uw Naam geleiden
Hoogheilig, door het huis waar niets te vragen
iets heeft, àl zegen in mijn schoot bevangen.

G'omsluijert U gemengelde behangen
van dag en avond en den witten winter,
en van den zomer levend vol, met flinter-
en van goud bevloten, - doch mijne Ziel weet
U zeer wel, al weet zij nimmer wàt zij weet.

VIII.

Poesje zwart-en-wit schreid' wat uit bekje, een klein geklaag,
en waar het lag deed Pijn zoo nu en dan een trekje
aan 't rugje op de ingezakte pootjes, en het bekje
kinde ten steun van 't kopje... doodstil als een mooi vraag-

-teeken, zoo leek 't poes-staartje 't ongewis te teekenen
van al wat sterft. En wij met onze sterke handen
deden verlege' en moeielyk onszelf vermanden
om niet te huilen bij des poesjes lot narekenen.

Toen schreeuwde het beestje en wou wegstrompelen... het viel.
En 't waatrig raamlicht werd wat bleeker, waar 't poeze-ziel-
-tje heen-waaide zooals een veertje, - en toen weer wazig.

Wij bleven zonder spreken en de uitwendigheden
der dingen gingen, droevig in zich-zelf getreden.
Eén was in 't hoekje bij het doode diertje bezig.

IX.

Twee menschen hoog elkander voelende in het samen-
zijn der wezens, als koongen in een eens vereenen
der koninklykheid, 't eige en volks geluk beramen,
denkend groot-machtig door gedachten-kamer henen,

zoo waren wij, en peinsden 't Leven langs en spraken,
de woorden tellende, als gouden munten op de tafel
der taal hel-klinkend nedersmijtend, dat het laken
leek als een Hollandsch weiland vol goud-bloem-gerafe!.

Zooals twee ridders wisten we ons, die 't Heilig Graal,
den Beker door d'Heiland opgehoude' aan 't Avondmaal,
reizende zochten, goed-doende overal - en vochten

als zij, bedenkend hoe òns leven wel vermocht te
geven, aan dit òns Hollandsch volk, den Levensbeker
der Liefde, die al 't levende maakt wel en zeker.

X.

O, wat wij spreken en voele' ons zelve niet,
is als de stem, die hooger orde dingen
blijken doet: 't in dichtren-ooren ruislend lied
zoo daalt als zonlicht, dat zij lachend vingen.

O, driemaal-heilige arbeid, die in lichtloos-
-heid van 't-binnene der borst een vaas bereidt,
wil nog lang in mij wonen, die daar rustloos
hoor haamren de haamren mijner menschlijkheid.

Gij werkt m' in donkre smidse en als houwitsers,
spetten op 't aanbeeld van mijn hart uw slage
in vuurwerk de ijzren staven van mijn wil uiteen,

smedende een vat. In een vallei van Zwitsersche
alpen laat morgen-zon zoo gleuven dagen
met belgeklink, als daarin 't lied daalt... weer-lacht tevreên.

XI.

Ik, eenzaam kamp-hart van een God en Duivel,
een bisschop voor altaar van 't sierig Leven,
sakraal opstaande in myter en kazuifel,
voel achter: priesters knape'en plebs zich geven

en vergapen mijn' Schijn, geschikt' naar mate
van hun schijnheiligheid op gore banken
bij kleinere altaren en wierook-vaten.

Ik ween mijn mis-gebare' en de onverganke-
lyke Woorden, die als bloemen in een zee
van walm en vuil neer-duikende even gloren..
..als asch, blaast 't nageprevel mij in de ooren.

De Hostie beeft, als 'k dan mijzelve'alleen vreê
bid, 't volk vloek.... en uit een hoog licht geluiden
neerzijgend zon-geel mij zegen komt duiden.

XII.

Mijn woorden, mijn Troost en die zijt spiegel mijner ziel,
guld'-wimprende in 't gewelf over dit put-diep leven,
zoo duister, en waar den grond te beven nederviel
mijn lijf, blijf met uw schijnen 't arme hoofd bekleven

als met een heil'gen-krans, waar 't dansen zwichte in een teer-
licht volmaakten ring tot prevelen van flikkering.
En andermaal weerlicht ten hemel: een vlammen-leer,
wee, die daar neerligt, mij! hemelsche verworpeling.

Aardsche gelijkenis u is 't lieven eener vrouw,
uit wier stem puur, als uit der serafijnen zingen,
stralend het leven gluurt der goddelijke dingen.

Ik wil het grijpen, de vorken mijner hande' in rouw
sombren tegen 't ontastbre ontglippend goud daar-boven...
Zie 'k vouw ze om u, mijn woorden, biddende te loven.

Jacques Perk, Gedachtenis.

Voor Willem Kloos.

O! vreemde in het Verleden groot verrezene,
vergeten in de woeling dezer tijden,
die gingt blank om, in mannelijk verblijden,
door dit blind steêvolk, Heilige, ongeprezene....

Wij staan stil-groetende uw schim na te staren,
die als een zucht het aard-gelaat ontgleed en te
bewaren ons gaf de bloemen, dic ùw lente-
bloesems en bloeijend Hollandsch leven waren.

Willem, ween niet om dit verlies, hoè 't Leven
hem maaide. Stervende heel hoog gestegen,
voelde hij zijne' ontvouwen ziel zich paren

een peerlen-krans, waarin een Hand geweven
hem hief naar 't Levens-oord licht-wit omstegen,
waar zaal'gen wenken over zilv'ren baren.

26 Sept. '93.

XIV.

Op sterke Joris.

Sterkte is min. Zijn bast is houtig, hard, den
wande' om zijn weze', als bamboe-palissaden
splintrig, zijn stekel-punten in de naden,
en 't liefste scheurt tegen dat schut te flarden.

Sterkte is minder dan wat pruilend lief-zijn
van een laf kindje, dat met leuteren zijn
tijd verbeurt, en huilt als 't minste ongerief zijn
gelukje en leuk willetje verscheurt in pijn.

Want ook door luttel dauwe kan de Bouwer
der landouwen vol menschen-bloemen speuren
in schittrend hartje, en in één zomer beuren
kleinst plantje tot een vrucht, omdat 't vertrouwer
was op Hem - Maar sterkte dort van den beginne...

Droog gansch en breek gij wezen zonder minne!

XV.

Ik zie deez' aarde als een slècht kind door de Ruimte gaan,
slecht kìnd van Alles, dien wij God en Vader noemen,
wij, die drie MENSCHEN zijn en de anderen verdoemen,
omdat wij moèten, wij, die oprechte wegen gaan,
en ze zien valle' en lachen in dien val en praten
hoor'n, hoe zij hun zielelooze wezens troosten gaan,
met afgeluisterd woord, die dan weer uitgelaten,
de màklyke dinge' in 't Leven doen, òmdat ze gaan
langs klaar-gemaakte wegen, die wij voòr ons maakten,
wij, die bitter-verheugden zijn en maar niet laten
kùnnen, onszelf kleineerende, het kleine leven
van kleineren te grooten, en leventjes maakten
tot levens, voor ons haten groot genoeg te haten,
òmdat we onszelven groót in andre' en àlles leven.

1 Okt.

XVI.

Voor Mevr. H.V.d.A.v.d.H.

Aan Mej. Zondervan....

Fij, meisken, dat zoo grappig en zoo vlug zijt met uw mondje,
wat zeidet gij ook weer? ik was een stumperdje? ai! ei, vondt je,
't moet niet heel prettig wezen, dat te hooren uit een mondje,
zoo grif en driftig met hoog-groot te prijzen van wat vond je
onvrouwelyk vernuftje ‘superbe’ in kunst'ge mannetjes,
en vooze vrindjes en in 't onmensch'lyk menschen-leventje
van handjes geve' en likjes geve' en prikjes en blikkertjes
met de oogjes blikke' in 't wereldje dat: ‘wat?’ - leutert - ‘geve 't je
te leven en te wezen een mensch-kind, wees een bevertje
dat wipt, wip! van zijn watertje in zijn huisje, verstoppertje
met 't leven en 't klein zelfje spelend.’ O! gij pipeutertje
pipa! Wat leuter-je lila van 't mannetje, dat ik zou
wezen, een jacobje! Ik, die een Israël en Esau
beiden ben, een slimmerd en een reus. Kom! zwijg en word een vrouw!

XVII.

Voor Frans Coenen Jr.

Zachten van zeden en stillen van daden,
troost u! de menschen zijn slecht die u smaden,
leeft 't zwijgend leven goed-denkende door.

Sterkte is zoo zwak, als hij 't bloedige spoor
omziende ziet, dat wild kerfden zijn daden.
Sterk-zijn is slecht-zijn, uw stilte versmaden.

O, hoe verdrietig die spraak'looze monde'
uw wee in onzègbare woorden verkonden.

Stil, weest getroosten, uw droefheid is goed,
al wat gij zacht-zinnig minnende doet,

zwijgend, doet alle goeden deemoediglyk
neigend, groeten uw gang, u bidden geluk.

XVIII.

Zons-opgang.

O! wie veel leden, zullen meer van Vreugde dragen,
dan volle dag, die blankend al het nachtlyk zwart,
wijd, wijd, deez' nieuwsten glans deed dagen,
dat alle dingen onder 't witte licht vertoornd,
uit loome rust ten lenig-jublend leven openbronnend,
wel moèsten hunne ooge-lede' ontpluike', en dàn
verdwaasd eerst, scheem'rend nog-niet-willende,
nu eindlijk weiden in dit eind'loos klateren
waar over heuvelen der beek vergulde wateren,
neer-vlietend kabb'len langs weer groene wanden,
met morgen-bloemen goud en kristal-schitterend doorwonden.

Nacht is de effening in leed van 't Leven,
en het wee-moedig rusten van den Dag,
die dacht en deed als een gelukkig man.
Maar dit uit morgenschemeren breed-schietend dage-licht,
dìt is het Leve', o! Levens vreugd leeft òp-gericht.

5 Okt.

XIX.

Ik wil met menschen af-doen voor dat zij mij leed-doen
kunnen, die mij nauw leven lieten uit mijn droeve
jeugd naar-boven. O wee! mijn rijzen uit die groeve
van verdriet, en 't bloem-'lijk rijpen van mij uit 't hard doen

van 't wonder-wondend Leve', o, rood als rozebladen,
doopte bloesem-verlang de dippen veler lippen
in witte lucht, wee! hoe die schrijnde, en 'k zag ontglippen
één blad na 't andre, om mij een roode zerk van bladen. -

Dan, drièwerf wee! den menschen, die mijn naaktheid wetend,
en mijn koud leve', een kind des levens blos vergeten

ten vollen vrucht geworde', ai! plukken wilde' en eten.

Ik duldde 't niet, en, alleen,.. op zijn stengel bevend,
buigt zich naar de' adem van mijn Wil dit Hart voor 't Leven,
niet voor wie vrucht- en bloesemloos ten doode streven.

XX.

Vloèk over Calvijn!

Voor H.J. Boeken, den verkapten filosoof.

O! zondig zijt gij, die durft leven zondig noemen,
geen zonden deedt, ach! latend wat gij zonden noemdet,
bedachte! die het Leven in u-zelf verdoemdet,
wat wilt gij, gauw-dief, anderen nog mee verdoemen?
Wij willen niet, schijn-heilige, van uw schijn-zondigheid,
maar doende zonde' op zonden, voelen we in eeuwigheid
òns geen verdoemden, wij, die des Levens heiligheid,
zondlooze', in àlles proeven, en ùw verdoemlijkheid.
O! niet 't van zonde' en deugden boorde-volle Leven
is slecht, waar zonde een deugd en elke deugd een zonde
baart, maar gij, door 't godlyk Leven overgegeven
venijn, - die denkt - nièt voèlt hoe uit all' strijd om zonde,
blijft levend: Één, in zich-zelf-volmaakte Som, o! Slot,
Kern van àll' leven, in deugd of zonden: Deugd van God.

5 Oktober 1893.

XXI.

Op Bussum, dat broei-nest van kunstige kunsteloosheid.

O! al die subtiele artiesten, die geen dichters zijn,
in goddelyk Woord, muziek, en schilderkunst, venijn,
sproeiwagentjes gelijk over de straat uitspreiden,
waar menschen, dorstig van dorheid, Regen verbeiden!

O, al die knapen, die geleerde' en dichters schijnen,
en nimmer zelf-verlore' in 't Leven zich verdwijnen
voelden: NIETS, naast dit machtìg zijn aller Dingen, groot,
daar zij nooit iets waren, dan de wandelende Dood

in Zondags-kleeren, met veel strikjes en veel lintjes,
kerels, die dronken met z'n tienen wel twee pintjes
wijn, ai, dit laf adderen-geslacht te leven docht:

Maar ik, als onz' God wil, zal een-maal mijzelf gewrocht
hebben, Plastiek, om te doen sneve' in hun onecht' zijn
die uit dit Hollandsch Leven knoeijen Kunst van marsepijn.

XXII.

O! gij doet al droeve gedachten in mij verwelken,
als uwe monde-kelk mijn voorhoofd kust en ik, melke
zoo blank, en honing week en geel het lichaamsleven voel
doorsijp'len, waar zijn de menschen toch, die op vrouwen doel-
en van ver, als sterren, wien die weiflenden wel wenken
met devoot gebaar, maar dan herinnerend gedenken
wat vrouwen, die geen vrouwen waren, getrouwe honden
des Duivels aan logenen en slechts hun aandoen konden.

Mij wordt onrustig binnenin, gedenkend, wat ik
krenking durf noemen van 't heilig leven, dat vorstlyk
paarde één man één vrouw....
    o 'k zie omstrengeld beiden zweven
lichaams- en ziels-verwante' èn vreemden door 't samenleven,
daàr leeft dit moèielyk herwonnen Paradijs, daar
't godd'lyke op aardsche wijze: Eén, twee levend door elkaar.

XXIII.

Aan Willem Kloos.

Ik ben een jonge generatie,
en buig met zacht deemoed'ge gratie -
en na mij buigen jongeren na -
voor al 't echte, dat de ouw' genera-

-tie, grooter: volwàssen in U had:
ik ben, voor wien gij in Uw beê bad
om Gratie over 't Hollandsch volk en
meer licht na ùw licht in de wolken,

boven dit triest-bleek land, maar dat nu
te moet gaat, nog niet te vertolken
een toekomst goud. O! bid meer! wat nu

nog jongens-hartstocht, onbeteugeld
uitvaart uit mij, *leeft* in de Wolke',
o! Holland's glorie, godlyk gevleugeld!

XXIV.

Nu ben ik niets meer, nu mijn leve' is uitgezegd in woorden,
o! menschen, die in deez' klanke' en rythmen lievende hoorden
mijzelf, staat nu in 't ronde, en geèft weerom luistrende scharen!
want Liefde wederzijds maakt als paleizen menschen-jaren,
waar spiegel-glanzen glanzen-stralende weerflikk're', en koren
der jaargetîjn met lichten dans omwikkelen, en baren
wil elke vreugde een ander, tot één jubel-schal op-boren-
de ten hemel uit dit licht ten heerelijk Wit komt varen.

Een pijl schiet uit den boog, geschote', als deze schal uitvaart,
die de aarde klinkt aan 't goddelyk gericht van grooter Dingen,
dan menschen-lief en -wee: van àl ons streven Moeder-aard.

Mij hatende? ach! haat ge een Schijn, die als de nevelingen
in herfst-avond op één lief-zingend windje kan verdwijnen,
maar wie mij Liefde geeft, zal ik met hooger Liefde omschijnen.

XXV.

Aan een goed vriend.

Wee, vriendschap breekt soms bij het minste roeren van gedachten,
in 't moeie denken van die moeizaam levende de krachten
van 't staag-gejakkerd lijf, behoud van 't lichaam moeten geven!
Wee! wàt is toch zoo wreed, dat 't breken wil een welgeweven
band? Neen! 't Leven? Neen! breekt niet, en wat een mensch kan bre-
ken, verbindt het weer en heete tranen lekken uit de kre-
ken dier groote oogen, nu het uw goede hand ziet tasten
om, bevende, u van deez' lichten vriendschapsband te ontlasten.
O! doe het niet! wàt menschen denken en zeggen van mij, zij
wéten niet van u en mij en zullen nimmer weten, vrij
man was ik reeds, toen 'k u deez vrienden-hand hield toegestoken....
Ook gij: doch wilt ge nu uw eenzaam leve' eenzamer lijden,
ik buig mijn hoofd, wat is van mij klein menschje 't eigen lijden,
bij wat 'k hier mensch'lyk-schoons zie liggen jammerlyk gebroken?

13 Okt.

XXVI.

Vloèk over van Eeden.

‘Goddelijke banneling’, verbannen uit der Goden kring,
verbànnen door der Goden hoogen haat aan impotenten,
verbànnen naar der menschen laag gewurmel, dekadent! en
niet van uzelve', onweez'lyk wezen! maar uit den toover-ring

van vriendlykheid en jogjes-deugdjes, die u droeg, gevallene!,
o! sluiper nu! hoofd-gebogen, waar, in grijs-vlijmende oogen,
lok-vallen ge omdraagt voor de bangen, die wìllen bedrogen
wezen, omdat zij niet verdragen kùnnen, wat doen vallen

in onbewuste deugd, uit eerelyk gewonnen krachten,
wie Menschen zijn, aan hamer-slagen, op die àl te zachte
lijtjes, o! blasfemeerende op het Aangezicht der Aarde!

Wat doet gij langer nog uw lijf omdragen en hanteeren
de Woorden, die als vloeken lallende uit uw mond, onteeren
dit Volk, - ga heèn, denk hoe te stèrve' ai! gij dit Leve' onwaarde!

13 Okt.

XXVII.

Tot een zwak vriend.

Ik leeraar u uit 't brandpunt van mijn stralend willen,
on-zaal'ge jongen, veeg van droefenissen beven-
-de naast mij staande, een eikelboom weet neve' een popel rillen,
als ik uw daân als bladers vlinderen door 't Leven.

Mijn Trots stelt mij ten rots in heide-bloemen-velden,
die geurig hellen van mijn Hoogt' tot horizonnen,
waar-heen dit koel verlangen staart, en eens vertelde
een Stem: 't Is goed, gij hebt de wereld overwonnen.

Ik leeraar u met nukk'ge woorde' als hoek'ge brokken,
omdat ik moet, - die naast u gaand' geen Mensch kan wezen,
breek-tuig als gij, maar door geen mensch, door God belezen.

Weet, als ge uzelf niet breekt, dat ik wreedlyk zal breken
uw lijf tot 't hart bloedt en er bittre tranen leken
uit de oogen, lachend naar dier laffe menschen lokken.

14 Okt.

XXVIII.

De zee woei met een stillen weemoed zeewind,
en weende stof van tranen naar de duinen,
die lagen, stille peinzers in 't omstuimen
dat zee deed, het water aangolvende als kind-

-eren omvatten moeder aarde knieën,
braken de rei, elk wilde de eerste wezen,
en klimme' in moeders schoot. De Erinyen
wreken leef-draên, die breke', als afgewezen

werden die kinder-willetjes, die stil'tjes
afdropen, elk golfje met een golfje in de arm,
want kleine kindren hebben nog geen wiltjes.

Zoo arm zijn ze als z' voor moeder staan, die kiltjes
't speel-leven ziet van wie ze eens baarde zoo warm.
Is de Aarde moe dat ze eenzaam beeft in riltjes?

16 Okt.

XXIX.

Tot G.K. van den Bosch.

Sterk jongetje, vernuftig en maatschapp'lyk ventje,
uw dichter-gave ziende als een juffrouwtje haar hondje,
dat zij, in 's Levens straat verliest, roept met haar mondje,
Fik, Fik, waar blijf je, smausje? Je bent een bruut studentje?

onmenschlyker! studenten na het fuiven voelen
tenminste Passie en vechtende slaan op de smoelen
elkaar, dat is ‘naar buiten-gaan’, maar driemaal echter
dan uw gaan uit uzelven is, vaag-voelend ventje.

O! dichter-weze is het begin van mensch-zijn, lezen
leeren in de onbewuste wezens, die wij allen
zijn die leven, wat komt gij hier hoofaardig kallen

uit klein bewust-zijn, waar als buskruit-magazijnen
wij los-knallen, uit onze koninklyke monden
wat u, een Prins toch, in één knal kon doen verdwijnen?

15 Okt. '93.

XXX.

Aan Willem Kloos.

Ik voel mij lichtlyk met u stijgen langs den hemel-
ladder der alles-wetende bewusteloosheid,
waar de aardsche dingen liggen onder 't licht-gewemel,
en 't Weten voor 't devote oog gansch bloot leit.

O! 't is daar koel, en alle onz' menschen-driften zijn vergaan.
Met weemoed willen we bedenken 's Levens slechtheid,
belager òns, die sterk voor 't hoogste dorsten staan,
maar zie! een licht-blauw licht omstraalt ons en die kleinheid

verduistert in het Niet: wij zien in Menschelоosheid
van 't Zijnd? 't Gewezen? Het Komende? Wij weten niet,
willen niet weten, weten vergeten van lichtheid....

Vreemd Geluk! dit vrij af-zijn van sterfelyk verdriet,
op-stijgende in met Licht staêg afgewasschen reinheid,
op-ziende zwevend' door der Heil'ge Heem'len broosheid.

XXXI.

Antwoord aan Willem Kloos.

Mijn wil ìs heerschen, daar ik weet, en gij die 't
weet o! Willem Kloos, en moeizaam overwon-
-nen wijsheid uit uw wijd mensch-hoofd als een bron
legt ope', ook wat verborgen leit aan verdriet

en vreugde in and'rer bloed, dat ongeronnen
niet te stolle' in tastbaar-manlyke Plastiek
stroomende omvat in elk, wat zich's gewonnen
aan menschlykheid - gij, levende Symboliek

van 't boven-menschlyke - neem aan mijn heerschen,
dat 's ù mijn hulde, die ù niet kàn deren,
wàt deert u, hoe ik menschjes wil verheeren.

Doen wij 't niet beide' en slaan ze met wat klapjes,
ik jong, gij manlyk en met ernst'ger grapjes?
Hoe zal 't zijn als ik eens mijzelf beheersche?

14 Okt.

XXXII.

Ik weiger aardsch geluk met handen, norscher
van drift'ge Trots. Alsof me iets geven konde
't menschgeld dan kip en eiers, die slechts forscher
mijn lichaam maakten, als ik niet verdomde

het heel lijf-leven. De buik o! sommeer ik,
geen wijf of sport-hansworsten leven geven....
In vaanwap-prende gedachten marcheer ik,
te dôon met degen-slag na slag dood leven

van 't Hollandsche volk, dat ìs geen Volk, een zoodje
leeg-loopers, rood van bier en blaam, 't zijn proffen,
paters en kappers, radicale' àl Moffen -

vrindjes, gut'n-abend-winkeliers in haal-ham
uit Westfalen. O! o! als 't niet verbood je
zedigheid, je sloegt ze met de bulpees lam.

17 Okt.

XXXIII.

Aan mijn vader.

Mijn Vader! ik voel U als een Griek zijn vader voelde:
    een machtig Patriarch, die tegen lafheid
der landsche'n en uitlandsche lamheid heerlyk stond,
    een man van heerschers-bloed, die al 't gewoel
    der slechte menschen een gebeùzel voelde,
waarin Hij had te zeggen, wat Hij voelde, Onbedoelde!
    hartstocht'lyk-sterke Mensch, maar die te goed was,
om ooit in kleineren te vatten, dat wat slecht was,
    O! deze menschheid peuterig-bedachte,
gaaft Ge àl Uw reine Mensche-krachten,
    O! 't leven, dat zich-zelf veracht, en tegenwoordig
    Beschaving heet, maar mensch-onwaardig
Zich stort naar de afgrond, waaruit Gij hoog-heerlyk
als Gods-man rijzen zult ten Hemel onverveerlyk.

XXXIV.

O! voor God bestaat het Kwade niet, Hij ziet het niet,
Want Zijne Oogen zijn Almachtig, Over-machtig
Ziet Hij omlaag en zie de gloeiende Brandpunten,
Die Zonne-stralen schieten en Zijn Wil weerkaatsen

Het Kwade is dunner dan een riet, het kwaad bestaat niet,
't Al leeft uit wijd-geopende Ooge' en oppermachtig
Heerscht wat Geluk en Leven zelf is, en de Munten
Telloos worden gedeeld bij die God ongehaat zijn.

Want God weet niet van menschen-liefde, die is niet kwaad
maar menschelyk en het hoogste wat menschen bereiken
is Liefde zelve, waar God 'n erbarmend Oog op slaat.

Maar goed is menschen-liefde niet, het is een Begin
van voelen, dat het Onweetb're alleenlyk God zal wezen,
Zal? Wie spreekt? Wie zegt iets van het einde en het Begin?

XXXV.

't Is mensch'lykheid: ons and'ren vloeken, God vloekt niet,
maar zegent 't slechte met wat menschen vloeken noemen,
God is Zich steeds gelijk in Deugd, en wat Verdriet
zou ooit op dat Licht Aanzicht menschelyks verdoemen.
Menschen verdoemen elkander als twee soorten beesten,
de goeden en slechten, die elkander haten, echten
en slechten, die eenvoudig-dommen zijn, domme beesten,
die niet neer-knielen kunnen en niet het Beest bevechten,
dat elk mensch is. Maar 't Hoogere ziet het Klein niet strijden.
Wij warrelen al door deze menschelyke tijden,
vergankelyk en stoffelyk om, en klein verblijden
in wat wij niet begrijpen is onz' hoogste blijdschap.
Wij zijn zelfs niet Gods kinderen in Zijn Koningschap,
maar weezen waren mensche' en enkle' een klein priesterschap.

XXXVI.

Laat hem zwijgend bidden voor de eigene behoudenis,
de Mensch. Want o! de draad die hem verbindt aan 't Leven,
is ragfijn en zij knapt zoo ras, alleen een Godsman is
in staat met dichte ooge' een nieuwen draad te weven.

Weef door! aan 't stil getouw der zieledroefenissen,
Wever, verhuld in fonk'lende geheimenissen,
die menschen zien uw licht in hunne duisternissen,
niet wetend hoe dat kleed is zwaar van moeienissen.

Als niet in daad op daad, op slag in rommelen al-
-geweldig ontrolde wapperend zich Levens Wil,
en Wijsheid dreund', die zich nooit menschelyks paren zal.

Gij menschen gij weet niets, dan dat gij luisteren moetet
naar Gods Woord, en diep-stil bidden, wèg uw menschjeswil,
gij, deeltjes van het Heft eens Vlammends Zwaards Moeten slechts moetet!

Aan Koningin Wilhelmina van Holland.

Hoog-heilige en Onschuldige Koningin!

Als ik vol devotie sta voor Uwen aardschen Troon, dan glinstert uit dien Praal en Luister, waar als een juweel in gouden drijf-werk Gij, heerlijk zijt omvat, de waarachtige Heiligheid, van Uwe kinderlijke Kroon als een traan uit het Oog dezer Tijden, en ik buig mij voor U met de Bede, dat God U spare, om dit Land en Uw Volk te redden van zijn Verderf, daar aankomende als een Donder-wolk.

Marnix van St. Aldegonde, dichtende lied en melodie van het oorspronkelyk Wilhelmus van Nassaue, leefde in dagen voor ons Land angstig en droevig als die van heden, maar het volk was toen jong en sterk en wìlde volwassen worden en groot.

Maar zie! nu wordt alles gebroken om U heen, als kwam een Zondvloed van schennis op schennis uit de menschen tegen God-zelf en tegen wat bloeit onder Zijne Genade, - nu heeft dit Volk Roem en Grootheid gehad, en het Geloof verloren, zie Uw Volk verwelkend en zonder Hartstocht voor het Goede.

Daarom vreezen wij zeer.

Maar wij hebben U, die zijt onze Koningin door de genade

Uwer geboorte, en Gij zijt ons een Goddelyk Teeken, dat deze samenleving nog niet te gronde gaat.

Zie, hoe Gij-zelve staat op de Kentering van Uw geslacht, Gij de laatste en eerste Vrouwe-Koningin, en hoor de Kentering door lucht en water van de najaars-stormen dezer Eeuw.

Zijn dit niet Teekenen, die voltrokken worden boven onze hoofden?

Wij, Uwe onderdanen, weten niet wat God van ons Volk maken wil.

Maar, geloovende in de Waarachtigheid van Zijnen Naam en in de oprechtheid onzer gevoelingen, gelooven: zeer veel, en weten, hoe het Uwe Hand zal zijn, die dezen armen, nu rondgaande zonder Eerzucht en zonder Vertrouwen, het Brood zal reiken van een Nieuw Leven.

Eeerbiediglyk draag ik U dan, mijner Koningin, een naar het ‘Wilhelmus’ van Marnix van St. Aldegonde op de oude wijs getoonzet ‘Wilhelma van Nassaue’ op, het aan God en Uwe Genade overlatende, om het door U te doen aanvaarden als het Gebed dat mijn mond voor U heeft gebeden uit het Hart-zelf van Uw Volk.

Wilhelma van Nassaue, vrij naar het >Wilhelmus van Marnix van St. Aldegonde.

Eerbiedigly opgedragen aan de doorluchte Koningin Wilhelmina van Holland.

Wilhelma van Nassaue
ben ik van Dietschen bloed.
Ik, Kind, zal Holland's Ouwe
wel vrîjn, door God behoed.
bis. { In Holland's ziel geboren,
bis. { voel ik mijn vorstlyk Hart;
bis. { dit Volk blijft 's Konings Oire
bis. { getrouwe in zijne smart.

Princesse van Oraniën
ben Ik, vrij, onverveerd,
Mijn hand houdt de Kastanië
des Rijks hoog, onbeheerd.
bis. { Zoo buig 'K, Die zijt verkoren,
bis. { O! God van Nederland,
bis. { wil deze droefheid hooren:
bis. { Ik rust in Uwe Hand.

Een Kristlyke Koninginne,
beef Ik met fieren moed,
Dat zich Mijn Volk bezinne,
Nu zeilende in den Doet.
bis. { Bewaar, o God! deez' zielen,
bis. { In Hollandsch lieven beemd,
bis. { Waar 'K sidd'rend nederkniele,
bis. { Wil leeng' dier armen leed.

Wend niet Uw Vader-Scepter
van onzen ar'moed af,
dat bloeie en ongerepter,
wat Gij ons eenmaal gaf.
De Dood zal Ik verkiezen,
zoo gij tuchtigt te straf,
dit Volk dat 'K zou verliezen,
zoo 't zich Uw wil ontgaf.

Wilhelma van Nassaue
blijf Ik van Dietschen bloed.
Mijn God en Land getrouwe,
't Al is in uwe Hoed'!

Verzen, door Willem Kloos.

I.

Dit gansch geslacht is een verdoemenis geweest
  Van leugenachtige en belachbre menschen,
  Die zich zelf vuillijk te genieten wenschen
En in den grond niets zijn dan een puur beest-

Zijn, Beesten, Beesten, die den puren geest
  Verloochnen, doodend loochnen, maar ik ben ze
De baas, en zal ook tegen hen zijn als een beest.
  Zij allen zijn als kinderen die drensen

Waar ze alles krijgen kunnen, als ze maar
  Geduldig zijn en willig willen nemen
't Brood, dat uit Gods hand in hun handen valt.

Maar zij zijn allen trotsch, neen trotsch niet, zwaar
Van giftige aardschheid, waar hun mond van lalt,
  Maar God zal geen van dezen tot zich nemen.

1 October '93.

II.

Als bliksem-wolken gaan wij naast elkaar,
De slagen vallen wederzijds als draken,
Die dondrend brullen zonder ooit te raken,
Wijl zij niet wilden, schoon zij ook malkâer

Dood-slaan vermochten. Als een statig paar
Vecht-koningen gaan wij, die 't Leven braken
Tot puin en mortel, en dan kalm en zwaar
Elkander vriendelijk de hand toe-staken.

Ons Volk zal zijn een glorievolle schoonheid,
Staande onder al de volkeren als Eenig,
Die, dans-krioelend op dit wieblend aard-rond,

Zichzelf te-pletter-gooien in gewoonheid
Van duf begeeren naar wat gansch alleenig
Rust in de Hand van Hem, die me op dees aard zond.

28 September '93.

III.

Die al 't onechte en echte in zich vereenigt
Zijt Gij, geen mensch, geen duivel, god, maar waarlijk
Representant des Duivels al te baarlijk
En zult zijn schrikbeeld voor de bonte menigt,

Die God en Duivel onbewust vereenigt,
En wil zijn duivel voor dat al, wat waarlijk
Slechts mensch wil zijn en niet wil zijn gesteenigd
Door 't slecht, dat is in elk mensch, en vervaarlijk

Kan rijzen tot een berg van gruwbre doemnis
Van zich zelf en van andren, onverganklijk,
Wijl zij niet wilden weten dat wat goed is.

Ik zeg, doe dat, dat wat mijn eigen roem is,
Houd niet voor goed, dat wat des Duivels woede is
En laat elk de' andren zijn vertrouwd aanhanklijk.

IV. Improvisatio post iram Pettii.

Loquitur Pettius:

Voor Alfons Diepenbrock.

Afdrukje, dat ik niet verkreeg, Gij zijt
Verloren, misschien wel, maar niet altijd, ofschoon
Ik niet precies weet of dit is een hoon
Dan wel een mis-verstand, dat niet altijd

Bestaan zal, doch ik weet niet of de tijd
Dit misverstand herstellen zal, o loon
Mij zoètst voor al mijn vriendschap, die van tijd
Tot tijd fel opdringt, dan weer weg-gaat. Hoon

Zal ik niet spreken U, afdrukje, noch U, vriend, zoo vriendlijk
Die steeds mij waart een vriend in 't êelst vermogen
Van steeds elkander te besaablen mogen.

Afdrukje mijn, niet mijn, niet zijn, 'k zal pogen
U, fraai afdrukje, te verkrijgen, 't pogen
Is schoon. Want dit afdrukje is mij zeer dienlijk.

V.

Liedje.

Wie zijn eigen pracht begrijpt,
Kan dees aard' verdragen,
Zal niet wat ook tracht of grijpt
In zijn vaart vertsagen.
Alles rolt en alles valt,
Alles duurt een poos maar,
Slechts wie niet dees lach begrijpt
Kan zijn aard verlagen.

23 Sept. '93.

VI.

Voor mevr. A.W.L. Versluys-Poelman.

God vraagt niet naar knie-buigingen van hulde,
Maar neemt ze van 't devote schepsel aan;
God is zich-zelf, zich-zelf alleen en aan
Hem hangen we als kindre' aan een dicht-omhulde,

Begeerlijke geheimenis, die staan
Blijft wat mensch-kinds geschreeuw de lucht vervulde,
Want wat de menschjes doen... God, God zelf duldde
Hun klein en ziet met goedige oogen aan

Der wereld trotschlijk-idioot bewegen
Tegen Gods wil, dien ze in zich zelf wel voelen,
Omdat elk mensch voelt dat wat goed en kwaad is.

Laat dus elk mensch zijn met zich-zelf verlegen,
Opdat niet één mensch, buiten zijn bedoelen,
Niet in verdoemnis vall' waarvoor geen raad is.

14 Oct. 1893.

VII.

O! Heerde, heerlijk Heerde, wat bedroef je
Je om mij, die heengegaan ben, ofschoon nooit
Ik zou gegaan zijn, als ik niet, berooid,
Vandaar gaan moest wel, zoowel door het Boefje,

Als door Piet Tideman, die zat in 't roefje
Dier niet gekende stoomboot, die getooid
Met onkleurg' kleuren, stuurde door het droefje-
lijksch daagsch bewegen, om wat, niet vermooid

Nog wist zich-zelf en zijn-zelfs wondre schoonheid
In wil en macht en daad van kostbre veerzen,
Waarin zijn gansche ziel, tot dus, ten toon leit,

Schoon 'k niet weet of zijn wil niet maar is heerschen
Dan of hij waarlijk voor der Schoonheid troon leit.
Maar God zegt dat hij is dienaar der schoonheid.

14 Oct. '93.

VIII.

Ik ben een zeer eenvoudig mensch, die doet
Dat wat hij mag en moet voor zijn geweten,
Wat niets is dan een zeer eenvoudig weten
Van dat wat echt is en niet ver mag wroete'

In der Menschheid echtst Zijn, 't geen, ongeweten,
Zou groeien tot een woud van overmoed,
Zou zijn het werk van wat vanéén gereten,
Zou zijn vloek-werk van wat gansch dood-gebloed

Kon zijn de vloek der absolute doemnis,
Daar ik g'loof een goed mensch te willen blijven,
Mij-zelf, dus Een, een mensch wiens eenge roem is

Dat hij zich-zelf, zich-zelf slechts wil beklijven
En niet wil zijn slacht-offer van een noodlot,
Dat hem ten slott' zou brenge' in doodsche doofpot.

15 Oct. '93.

IX.

The insolence of office.

O smeerge keerl, o vuil sujet, o lafling,
Die mij dorst halen op dat Hunsch bureau,
Mij, die als ik niet-sterk geweest was, zoo
U zou geslagen hebbe' om de ooren, lafling,

Niet 't arme volk, dat voor u staan moet, lafling,
Is strafbaar, maar gij-zelf, ellendge vloo,
Die springt op 't lijf ook van de rijken, bloo,
Daar zij niet weten dat gij zijt een lafling.

Uw ambt is modderman, bruut idiootje,
(Gij, quasi-neef van Tideman) vuns klootje,
Hoe zaat ge onzinnig op uw dor bureau.

Gij lacht thans of gij kies pijn hebt, maar 'k zweer u
En niets dan wat ge u zelven aandoet, deere u,
Gij wordt bejuicht, belacht, bei door de Koo.

X.

O Holland, Holland, dat mij haat omdat
Ik ben een eerlijk man, die houdt van vechten,
Niet voor mij-zelf, maar voor 't behoud van 't echte
Dat ligt in elk land, ook in U, dat rechten

Wil, maar niet kan, op wat op U komt, Vat
Van zelf-verdiende doemnis. Roem is dat
Voor menschen, lijkend, maar niet zijnd, als spechten,
Neen, vuile havikken, die, moordenszat

Zullen verscheure' ook uw landouwe' en menschvolk,
Dat angstig dribbelt onder grauwe luchten,
En niet begrijpt dat slechts een enkle wensch-wolk

Ten hemel stijgend, groot-gevoeld, met zuchten,
Des noods zou redden heel dit schoone kroon-land,
Dat in Gods handen is een heerlijk kroon-pand.

XI.

O, Laat 'k die krengen vloeken (schoon ze nooit
Voor zich-zelf vloeken konden) vloek vermooid
Door 't echte in zich-zelf, 't waarlijk echt' dat nooit
Zal zijn waarachtig menschlijk, daar zij nooit
Hebben gevoeld een menschje, pas vermooid
Door 't zuivere Begrip van God-zelf, maar vergooid
Door eigen slechtheid, die net doet of ooit
Een mensch kon goed zijn, die zich niet vergooit
Aan dwaze aardschzinnigheid en vuil berekenen
Van wat geen mensch kan zien dan als hij recht is
Op zijnen weg van 't goede, waar wel kan
Wankelen, waar wel wankelt elk sterk man.
Maar ik zeg dat ik al die lui zal teekenen,
Wijl alles wat in mij is, groot-oprecht is.

XII.

O Koningin van Holland, Vorstlijk Kind,
Dat houdt van dit Land heerlijk en wil heerschen
Over Uw land en volk, dat door U meer zijn
Kan en zal zijn, als Gij maar 't Waar Woord vindt,
Dat al 't afzichtelijk beschaamt en dus 't volk bindt
Tot één groot volk, - dat 't best uws volks met veerzen
Zal huldigen Uw kinderlijke kroon en weer zijn
Glorie hervind' in dat wat ons verbindt,
't Glorie-rijk Stamhuis van Oranje en 't Volk
Van Neerland, dat gaapt ganschlijk naar vernietging
Zich-zelfs daar 't wordt gezweept door 'n slechten nietling,[1)]
Een menschje, denkend niet, maar slechts bedachte.
Maar allen zullen zinken in een kolk,
Schoon zij ook 't bovenspit te houden trachten.

1) Hiermede is niet bedoeld de heer F. Domela Nieuwenhuis, zooals sommige slechte menschen zouden kunnen vermoeden.

XIII.

O Menschen, vreest niet koningen of goden,
Maar vreest u-zelf die gaat het Bodemlooze
Voorbij, schijn-statig, zonder blikke' of blozen,
Omdat gij dwaaslijk waant, dat al wat boden

U Hoogre Machten, niets zou zijn dan 't kozen
Licht-ijdlijk uws klein Zijns, omdat gij dooden
Zijt, niet naar 't vleesch maar naar den geest, die nooden
Nooit heeft bij u, volk, vreemdlijk geesteloozen.

God slechts, die Is, is de Eenige die kan
Van 't Goede, en 't Kwade, opdat het zich vereenig
Tot één groot daavrend-henenrollend dringen,
Make' één groot Rijk onwankelbaarlijk-eenig.
Dies laat elk onzer opstaan als een man,
Ook wie zich uit-spreekt in groot-heerlijk zingen.

XIV.

Op de schoenen Pettii.

O, die domme schoenen
Staan den grond te zoenen,
Niet als Gorter kinderlijk,
Of van Eeden hinderlijk,
Maar toch steeds maar doen ze
Of ze zoenen. Boen ze
Van dees wereld, al dit grut,
In dat ras zit niets geen fut.
Laat ze maar alarmen,
Smeeken om erbarmen,
Als ze maar 't konden, maar ze kunnen
Minder dan de Afghaanste Hunnen.
Alles wat dit ras verdient,
Is dat het als kellner dient,
Kellners zijn ten minste menschen,
Die iets gewoon-menschlijks wenschen,
Maar dit gansch ras al te gaar
Ligt als bacteriën in elkaar,
Zwaar van al hun sombre zijn en
Pogen om iets goeds te schijnen.
Maar zij zijn nooit iets geweest
Dan bacteriën, daarom feest,
Feest, gij vrienden en laat nooit uit
Iets wat zoo al 't goede rooit uit.

14 Oct. 1893.

XV.

Tegen Herman Gorter.

O quasi-geniaal en manlijk-willend,
Maar au-fond zwak en idioot-brutaal
Wezentje, kind-zwak, maar geen kind, die, vaal
In uw-zelts wezen, gaat, en schijnbaar tillend

Een hooge kracht gaat. Wezen schijnbaar staal,
Maar ijzer bruut, dat dienen moog als villend
Werktuig van uw begeerten, vuillijk rillend.
Gij, aarts-verknoeier onzer schoone Taal,

Zult geene toekomst hebben van beroemdheid
In 't hart des Volks, dat klopt en innig weet
In onbewuste wijsgeid wat zijns rechts is.

Maar dat al stort in schandlijke verdoemdheid
Dat wat schoon Holland voor zich-zelf vergeet,
En hoopt op lauwren voor wat schijnbaar echt is.

XVI.

Tegen Bussum.

Zij zouden knarsetanden, als ze nog
Konden knarstanden, menschjes, die als bevers
Zitte' in hun kleine holletjes, die toch
Niets zijn als een klein maakseltje van levers,

Niet van waarachtig levenden, die och,
Ook wel zijn moeten zwakke ellendge bevers,
Maar voor 't geheimzinnig leven zelven, Godzelf. Doch
Gij zijt als zwakke en arbeidzame wevers,

Neen, wevertjes, die in uw moeizaam trachten
Naar grootheids roem van uw verdoemlijke ikjes
Verspilt, wat gij nog hebben mocht aan krachten
Va n waarlijk mensch-zijn, doch die slechts met prikjes
En tikjes haspelen in haatlijk Beurs-doen,
Dat, wat echt menschen met veel min gezeurs doen.

17 Oct. 1893.

XVII.

Van Peutem is niets dan onwaardig aas
En Gorter niets dan een ellendig knoeier
Met Hollands taal, die hij meent zijn een dwaas-
Toevallig zijn. Hij, die gelijk een roeier

Door 't veilig Amstel-water, in 't schijn-waas
Van rustige onaantastbaarheid, gaat dwaas
Aan 't varen, en dan plotseling merkt, dat hij met haast
Ziet komen aan, met groote kracht, een boeier,

Een boeier niet van sterke kracht, maar toch
Een schip dat steeds zeilt tegen elke slechtheid
Van menschjes klein, die zonder eenige echtheid

Beweren dat zij zijn de oprechte menschheid. Och
Laat al die menschjes met elkaar zijn vrienden
En zijn wat nooit kan voor elkander vrienden.

XVIII.

O Gij, die draagt uw zelf-gewilde grootheid,
Neen ongewilde kleinheid voor elks oogen,
En zijt als kleine kinderen, die pogen
Iets onverdiends te rukken van de fijnheid

Der goedige ouders. Gij, die trapt de reinheid
Des levens tot een droesem, gij wier pogen
Is handig slecht-zijn, zonder dat ooit oogen
U zien, daar waar ge afzichtlijk in een sloot leit

Van dwaas mensch-willen naar een overheersching
Van wat echt menschlijk en met Gods wil doorgaat
Te zijn een mensch, die vroom en stil, maar moedig
Begrijpt dat hij zijn minderen niet voorgaat,
Maar mensch wil zijn, wel goed, heel goed, niet goedig.
Gij ziet geen deel van mij, mij die dit veers zing.

18 Oct. 1893.

XIX.

Wanmeenend menschje, dat wou zijn een dichter,
Maar niets is als een klein eerzuchtig ventje,
Maak u zelf, bid ik, toch een beetje lichter
Van gansch onmenschlijke ijdelheidjes, krentjes
Voor uw valsch kinder-mondje, klein, vuil stichter-
tje eens onecht Rijks in ons lief Hollands borst,
Die door u laf werd als Zij nooit zijn dorst
O heel uw vuil begeeren doelt op centjes,
Die gij niet door een trouw-vast manlijk werken
Verdiend hebt, Gij, die altijd, altijd waart
Een leugen in u-zelf, o schijnbaar sterk
Maar zwak als 't veertje, dat op 's winds âem vaart,
Gij zijt de onzinnige usurpator van
Wat uw klein breintje niet bevatten kan.

XX.

Sterk kind, dat een sterk man zal zijn, geloof
En weet dat ik voor u als nood is, zorgen
Zal, als gij wilt met uw wil, wil, die borgen
Niet kan bij elk, omdat elkeen is doof

En blind voor 't waarlijk mensch-zijn. O Geloof
Dat ik ben een echt mensch, ondanks mijn worgen
Van wat 'k een slecht mensch zijn vind, al wat 'k morgen
Zal beez'men van den vloer, als 't is gekloofd

Door mij niet, maar door God, die al 't aardsch leven
Doorgrondt, en overziet, voor wien geen slechtheid
Bestaan kan, tijdlijk ja, wijl Hij geduldig

Aanschouwt der menschjes daadjes, en hun echtheid
Proeft tot het uiterste, tot Hij 't onschuldig
Kroost kiest en laat al wat echt waar is leven.

17 Oct. 1893.

XXI.

Gij Zijt een groot mensch, maar u-zelf te kennen
   Verdoemt gij, noch de wereld, die gansch vreemd
   Draait om u heen en van elk mensch vervreemd
Blijft in zich-zelf der godheid beeld, waar mennend
Der Godheid beeld, die 't goede en 't kwade erkennend
   Gaat door de wereld als een half verheeld,
   Maar altijd heelend beeld schoon ook dom speelt
Het plebs, dat's 't beeld der godheid altijd schennend.

Ik zeg u, Pet, dat, als gij wilt 'n goed mensch zijn,
'k Zal zijn uw vriend in verzen en in daden
   Trots al die menschen, die niets als een pens zijn,
   Neen lens, waardoor vergrootend elk het mensch-zijn
Ziet als een ding afschuwlijk, dat zij smaden,
Schoon zij beginnen moesten met een mensch zijn.

XXII.

Dees gansche weerld moest liggen op haar knieën
Voor mij niet, maar voor 't Hoogre, dat in mij
Niet gansch zit, gansch wit, maar dat zich door mij
Wil uiten, wijl 't zich wil, en dat elk biedend

Wat elk klein menschje slechts verlangt, toch vrij
Blijft voor zich-zelf van andren, schoon verrieden 't
De meesten, daar zij zich niet voelen blij,
Daar waar al 't goede is hun slechtheid bespiedend,

Der Godheid toorn is een geduchte onweder,
Waarvoor wij allen beven moeten, schoon
Er onder ons zijn die niet als een veder

Bewogen op der wereld wind, die teeder
Nooit, maar valsch-forsch tiert om den hoogsten ceder
En al wat rein blijft, krijgt op 't eind een kroon.

XXIII.

Het bloed stroomt door mijn aadren al-geweldig
   En wil niet kalm zijn, schoon ik ook 't opdonderend
   Bewegen tem tot beven van verwonderend
Zien naar mij-zelf, en naar 't meer dan geweldig

   Rondwentlen dezer wereld, die verhonderend
Haar eeuwen-tal zal groeie' een groot-fier-heldig
   Geslacht, waar dit geslacht op staar' bewonderend.
Maar al wat Ik zeg is voor u niet geldig

   Voor ú, laf volk, dat groeit in gruwbre vunsheid
Van doods-verfoeilijk zelf-behage', en nooit meer
Kunt zijn waarachtig mensch, mensch. Mensch, die gooit neêr

   God-zelf en dus u-zelf zult de' afgrond delven,
Daar gij veel liever bij een meid met puns leit
   Dan zuiver mensch te wezen voor u zelven.

   13 October 1893.

XXIV.

O vreemd geslacht, dat zich in schijn Van-Eedent,
Maar toch wel in u zelf weet dat hij niets
Is dan een laffelijk geworpen spiets
Naar dat wat hem jaloersch maakt omdat rede en 't

Puurst mensch-gevoel veroordeelt als een niets
Hem, die niets is als een mal-slecht, wanmeenend
Gedrocht, dat éént in zich al wat verkleenend
Spuwt op 't bestaande als een verachtlijk niets.
Gij mensch zijt niets, zoo ge in u-zelf geen leeuw bent

Een leeuw geweldig, die al 't aardsch krioelen
Doorziet en toch in uw zelfs zelf als sneeuw bent.
O Mensch, wees sterk, en wil dat gij een leeuw zendt
Door al dat Volk, dat niets is als een eeuw-bent,
De mensch begint daar waar hij puur gaat voelen.

XXV.

Pet is een echt mensch, door zich zelf begrepen,
Als elk echt mensch is, die gevoelig woelend
In dit aardsch mensch-zijn, toch ten slotte voelend
Keert in zichzelf, zich voelend daar bij repen
Hem afgescheurd wordt 't Leven, waarop doelend
Elk slecht mensch andren is, die niets begrepen
Dan dat zij zuiverlijk voor zich zelf voelend
Willen zijn menschjes, door geen mensch benepen,
O Mensch die voelt en doet als nooit voor U kon
Een ander, schoon veel menschen voelen wilden
En konden, ook in diep gevoeld begeeren,
Zijn wat gij zijt thans, als zij even trilden,
Neen huilen konden. O dat ik een duw kon
U geven, menschjes, om u 't Zijnd te leeren.

XXVI.

Zijn al-verdoemlijkst van afschuwl'ke jongetjes,
Van vuil-vies plebs-volkje in uw gruwb're steegjes,
Ik haat u niet, want gij zijt slechts als tongetjes,
Klappend laf-lamlijk, ventjes, o beweeg je's

Een klein beetje echtjes, kindertjes, die bangetjes
Toch wilden sterk zijn, schoon zij zijn zoo leegjes
Als menschen ooit waren. Ik zeg u leegje's
Niet voor u-zelf, maar voor dit mensch, wiens tangetjes

Zullen gaan knijpen in uw zwak vleesch, schendend,
Neen, schendend niet, maar absoluut vernietigend
Het leven dat 's ook mij-zelf altijd wendend
Voor mij, die niets wil zijn als echt-sterk lever
In zich blij steeds, maat zich in zich vernietigend
Door elk die maar wil zijn een sterk werkgever.

XXVII.

Aan een pseudo-volksleider.

Gij zijt een bruut en absoluut genieter
Van 't heerlijk Leven, waar het zich maar aanbood,
Maar zoudt gij even willen worden schaamrood
Omdat gij zijt bruut, absoluut verniet'ger

Van al het echte dat naar u zich saamgooit
Tot één groot mensch-zijn, niet om te verdriet'gen
Uw zwak, klein zelf, maar om u te verniet'gen
U, mensch, die waart voor elk echt mensch een aanstoot.

Aanstootje afschuwlijk, die uw klein ikje aanhangt
Als één verniet'gend doemen van u zelven.
O gij die zijt een ijdeltuit afgrijslijk,

Gij gaat u zelf een gruwbren afgrond delven,
Daar 't groot Hollandsch volk niets meer voor u aanvangt
Dan dat het vindt uw houdinkjes vrij prijslijk.

XXVIII.

Aan den zelfden.

Gij zijt een vuig en zich-zelf laf verknoeiend
Heerschertje in schijn op wat gij niet berekenen
Kunt, maar wel kondet, kind, als ge eerst afrekenen
Woudt met u-zelven, menschje, dat verfoeiend,

Van al 't goed, gaat naar 't slechte, en steeds maar roeiend
Naar 't lafst der laffe slechtheid, wil beteekenen
Iets voor u-zelf, klein menschje, dat, maar groeiend
In uw slechtst slecht-zijn, doet of er geen teekenen

Zijn in het brein van alle sterke menschen
Dat gij verdoemd en dit geslacht onwaardig
Zijt in uw ijdelheidjes, klein belachlijk,

Maar ik verzeker u dat dit een tijdstip hachlijk
Zal zijn voor u en voor uw ijdle wenschen,
Zwak boetje, echt zwakling, quasi-edelaardig.

23 Oct. 1893.

XXIX.

Zwak-burgerlijk en laf-lief levend Bussum,
Dat zijt een speel-vertrek voor slechte kinderen,
Daarheen verwezen, wijl zij dan niet hinderen
Konden de echt-groote menschen. Zeg eens, lust je 'em,

Dees donderende vuist. Doe maar of j' kust hem
Met uw schijn-heilige gezicht, verslinderen
Van al wat echt in menschborst is. Kom, sust je 'em,
Uw toorn maar, kleinen toorn, die niets dan hinderen

Kan aan uw eigen sufferige leventje
Van zoetlijk-bedrijf'ge daagjes en slaperig
Door-gezeurde avondjes, waar elk met gaperig

Gebaar iets tracht te zeggen van zijn streventje,
Dat niets was als een spelletje, o klein volkje,
Dat ras verdwijnen zal als een ijl wolkje.

24 October 1893.

XXX.

Aan den jongen Doctor.

Quasi-geleerde, maar in waarheid leereud
Nooit iets van U noch van der wereld schoon-zijn,
Gij die een klein, dom menschje zijt, ofschoon zijn
Aller-best Zijn begrijpen kon vereerend

De Al-macht van God, die in dees weerld ten toon zijn
Heerlijkheid breidt,- waarvoor een elk verneerend
Zijn eigen-zelf, moest willig willen zoon zijn,
Die op zijn knieën vallend met verteerend

Vuur in zijn binnen-binnenst, moest erkennend
Nederig zijn, moest weten, dat hij schennend
In woord en daad is 't Allerhoogste - Gij, verdoemlijk

Klein slechtaardje, dom doktertje, onbenoemlijk,
Dat, zoo ik hope met mijn beste wenschen,
Eens zal behooren tot de goede menschen.

24 Oct. 1893.

Gedachten en Aforismen over Frederik van Eeden. Door Willem Kloos.

I.

Ik had altijd zooveel van Van Eeden gehouden, ik vond hem wel wat zwak, wat zoetjes, wat bangetjes, maar toch dacht ik nog meestal: dit is een mooi mensch. Geen mensch, geen gróót mensch, groot-goed mensch, geen god-mensch, geen kristallisatie van het zuiverste en mooiste, het allermooiste wat een mensch kan zijn. Maar toch had ik hem lief, met een liefde zéér innig - wat ik niet gauw weg-geef - lief als een broertje, een broertje nog klein en teeder en kwetsbaar (een broertje - dus heilig) maar vol beloften, een broertje dat ik dacht dat mijn broer eens zou zijn. O, ik mocht het zoo lijden, ik zag er zoo graag naar, dat lief zich bewegen van langzaam ontplooien van een mooi-voelend hart. Van een hart, dat wel niets, niets wou, als heel goed te wezen voor alles en allen, van een hart dat zou zijn als ál echte harten, van een hart, dat zich zelven aan anderen geeft. Ik heb geweend toen hij mij las van den Kleinen Johannes, 'k heb het pure albast van zijn Ellens-verzen begroet en genoten met gepaste devotie, al was het ook hier-en-daar wat zichtbaar gepleisterd; 'k heb het spelend verstand

en 't gezond-òp schertsen in zijn luchtige conférences naar eisch gewaardeerd. 'k Heb gelachen om zijn luim, zuurvriendelijken luim, ook wel vroolijken luim over menschen en dingen, om zijn sarren meedoogenloos, zijn knip-oogend prikken met fijne speld-prikken van wat hij klein vond en leelijk in de kunst van zijn tijd. O wat vond ik hem zacht, o wat vond ik hem nobel, wat vond ik hem vooral zoo dikwijls - raak. Van Eeden was voor mij een ding zeer kostbaar, dat men stil in zich opbergt als een stuk van zijn leven, een schrijver en vriend, dien men als vriend en schrijver, oprechtelijk en trouwelijk erkent en respekteert.

Maar de daden der menschen, der meeste menschen, hun daden en denken, hun kunnen en willen, zijn mysterie voor hen-zelf, voor hen zelven en voor anderen, - de menschen zijn dwalend en alleenlijk het Begrip heerscht, het Goddelijke Begrip heerscht, dat alles in zich opneemt: en vóór alles gebiedt de Kritiek dat ik spreek.

II.

Niemand zal beweren dat van Eeden een Satan is, ook zelfs niet een Titan, niet een van die wezens groot-donker en bandeloos, die, opstaand-tegen Gods Orde der Dingen, een nieuw en grandioser Rijk willen stichten op de puinen van het oude, waarin *zij* zouden zitten als heerschers over Al. Maar waarom dan in Gods-naam, waarom neemt van Eeden, ik vraag het in verbazing, van die quasi-Satanisch-Titanische allures aan? Van Eeden *is* geen man om vreugde te hebben van anderer menschen smart, van Eeden *is* geen man om zijn kinderen te vermoorden ter wille van wat ook, van Eeden *is* geen man om de menschheid te vloeken, te vermijden of te verachten, - van Eeden houdt van bloemen en juffertjes en zonneschijn, van heel zachtweemoedig peinzen, gezeten aan een stil-staand water als de zon aan het dalen is, hij houdt ook van wellevendheid, mondaine conversatie en fraaie muziek. Oók van vèr-blauwe luchten op kalme pleizier-reisjes, van een boek-heel-gemoe-

delijk onder het vriendelijke lamp-licht, van een grapje snaak-sollend met vijand of vriend. Van Eeden is de adept der bedaarde humaniteits-idee, die povere asch van een opbrandend christendommetje, niet *het* Christendom, de vredige voorstander, zonder hinderlijken hartstocht, van een kalm socialisme niet-militant. Wat gáát hem dan aan, hem, den rustigen burger, den gelukkigen huis-vader, den gevierden auteur te vloeken die menschen, die zelfde menschen, die voor hèm nooit anders dan lief zijn geweest, aan wie hij alles te danken heeft wat hij is en nog zijn kan, voor wie hij zelf nooit anders dan als een broer heeft gevoeld. Neen, neen, Fré van Eeden, die moest niet vloeken, kóm-wat, vloeken, van Eeden die zegent, zegent voortdurend alle menschen z'n broeders, en zich zelf het meeste, - zijn lief zelf 't allermeeste, van Eeden is zoo lief.

III.

De kleine Johannes. Dit was het broertje, dat ik zag en voelde, het zacht-droomende, ook wel 't vroeg-wijze broertje, dat tastte behoedzaam met zijn teer-zachte topjes langs zijn eigene zieltje en de zielen der anderen. Zoo was het met broertje, maar toen heeft broertje een borst gezet, een heel aardig borstje, en is toen gaan denken, dat hij nu ook wel voortaan een broer zou kunnen zijn, en met behulp van wat omstanders, (Charles Boissevain was er ook bij) is hij geklommen op een stoel, 't was bijna een preek-stoel en is gaan oreeren, belachelijk pretentieus en hinderlijk deftig, van dingen en begrippen, die zijn ouderen lief zijn, maar waarvan hij, arm broertje, nog bijna niets wist.

IV.

Mijnheer van Eeden, hm, mag ik u even voorstellen, doctor Frederik van Eeden, hoofd van een psycho-therapeutisch instituut, letterkundige, proza-schrijver, dichter, denker, (bij dit woord begint van Eeden goedkeurend te knikken) weten-

schappelijk geleerde, vader van twee engelen van kinderen (hier kijkt de heer van Eeden plotseling somber) abonné van verschillende binnen- en buitenlandsche tijdschriften, staats-burger, belasting-betaler, tourist, echtgenoot, neef, zwager, correspondent van verscheidene beroemde buitenlanders, congres-lid, oom, vegetariaan, spoor-abonné, muziek-kenner, wiel-rijder, redenaar, toehoorder, schilder-amateur, gentleman en geachte vriend, gastheer, nuts-lezer, hof-prediker van den Czar aller Russen, dramatisch auteur, réunist, componist, schilderijen-verzamelaar, essayist, kunst-kriticus, satiricus, humanist, neo-Buddhist, prozaïst, hypnotiseur, journalist, philanthroop, humanitairist, criticus, polemicus, réunist, bellettrist-recidivist. Men kan heel weinig namen noemen of van Eeden is 't. En dit is een van de weinige titelen, die wij hem hierboven niet konden toekennen, omdat het den lezer al te ongeloofelijk zou zijn geweest: de heer van Eeden blijkt ook van de midder-nacht-zending te zijn.

V.

Johannes Viator. Dit is van Eeden in zijn puurste essentie, in zijn ware gedaante, in zijn binnenste-ik. Dat Ik is niet schoon en dat Ik is niet machtig, geen wonderbare openbaring van een mensch hoog-heerlijk, maar dat Ik is zoo waar, ook met al zijn onwaarheid, dat Ik is zoo fijn ook met al zijn grofheid, want die fijnheid is vunsch, fijn-liegend, beliegend boven-alles zich-zelven, maar boven zich-zelven, o gruwel der gruwelen, boven alles alles beliegende God. Ja 't leelijkste van alles is: Van Eeden beliegt God. Maar bij hem is de leugen zoo echt, zoo hem-zelven, zoo diep-ontsproten uit de diepste gewelven van het zelf-zijn mysterieus, dat de Leugen wordt weer waarheid, de Leugen wordt hem zelf, de leugen wordt vleesch. Dit is het oude uit den mensch geborene, met den mensch vergaande idee van den Satan, den doembaren kwade, die het kwade doet met volle bewustheid, met oppersten wil.

VI.

Neen Van Eeden *is* geen Satan, want ook dat kan groot-vorstelijk zijn, als men Milton maar leest, - van Eeden is een duiveltje, een kwispelstaartend duiveltje, pieterig en knoeierig uit den na-sleep zijns hofs, van Eeden is zelf veel te zoetelijk-lamlendig dan dat hij één van beide zou kunnen kiezen, het Kwade of het Goed.

VII.

Als God waarlijk God is, is van Eeden een wan-begrip, als God waarlijk God is, is van Eeden een zot.

VIII.

Johannes Viator is een afstraffing Gods.

IX.

'Ik ben Johannes, eenzaam nu.' Hoe zoo, eenzaam? Vrouw, kinderen, positie, maatschappelijk en literair, vrienden, geen groote gedachten-conflicten in zichzelf (getuige zijn Studiën). Goed, maar de heer van Eeden blijft toch eenzaam, en dat moeten wij respecteeren. Maar kan ons de mededeeling daarom interesseeren? Alleen, natuurlijk, in zooverre hij die eenzame figuur, al dan niet bestaand, tot een mooiheid had gemaakt.

X.

Parallel tusschen Verwey's Van 't Leven en Johannes Viator. Verwey, met een leelijk, maar zwaar geluid. Van Eeden, teemerig, heesch wordend als hij wil bulderen, lam.

XI.

Van de juiste ideeën is er niet één, dat niet reeds dieper is gevoeld en beter is gezegd door een zijner tijd-genooten.

De rest is het zich met de autoriteit eener kost-school-juffrouw opdringende onnatuurlijk besef der natuurlijke menschlijkheid.

XII.

Van Eeden is niet gegroeid uit zich-zelf als een koraal-rif, waarop de schepen te pletter loopen, hij heeft jarenlang, angstvallig om zich ziende en overal heengrijpende, bij al z'n vrienden kaart na kaart naar zich getrokken, en die langzaam opgezet, voorzichtig, tot een heel aardig-geprezen, verrezen gebouwtje. Nu staat hij op het bovenste plat, met de kin in zijn hand, en de andere statig gebarend, en zegt: ik ben hm, hm.... Trek er een kaart onder uit en daar ligt de redenaar.

XIII.

Over miskenning. Wie wordt er toch miskend tegenwoordig? Niemand wordt miskend: Gorter, v. Deyssel, Kloos etc., etc., niemand. Of zou van Eeden zich voor meer willen uitgeven dan één van die allen voor zich?

XIV.

Dit boek is geen aanstellerij van zijn temperament, maar zijn heele temperament is aanstellerij.

XV.

Een Boek van de Liefde. Dit boek had moeten heeten: een Boek van de Eigenliefde. De heele Wereld kan hem niets schelen, behalve zijn eigen klein-ijdel, en in den Loop der Eeuwen niets beteekenend Ik.

XVI.

Nu ja, ik weet wel wat hij wou. Maar dat is hij niet. Zie b.v. Tennyson, den vlekkeloos-puren, onaantastbaren geest.

XVII.

Van Eeden is iemand zonder sterke overtuigingen (behalve tegenwoordig van zijn eigen voortreffelijkheid) Zie hierover Frans Hals, waar hij van Dijck beurtelings een mooi en een gek figuur laat slaan. Eveneens Don Toribio. De sterke overtuigingen die hij heeft zijn gewoonlijk bêtises. Hij moet zweven in 't vage, zooals in de Kleine Johannes.

XVIII.

Catalogus te maken van de apprecieerende woorden van van Eeden en de deprecieerende:

hatelijk	burgerlijk
belachelijk	ridicuul
verachtelijk	klein-gewoon
dor	schraal-burgerlijk
walgelijk	goedig
banaal	zacht-blauw.
saai	

XIX.

Als van Eeden een hymne had willen geven op zijn eigen Ziel en zijn eigen Lijf, (zie Joh. Viator blz. 191) dan zou het iets onsmakelijks, maar ten minste iets origineels zijn geweest, niet wat de woorden, maar wat de bedoeling betreft. Geen artiest heeft nog ooit zoo gedétailleerd over de schoonheid, liefheid etc. van zijn eigen lichaam gesproken.

Er zit in dit boek bijna geen rhythmus, heel weinig fantasie (b.v. van dat klok-getik) en het sentiment is aanstellerij.

XX.

Van Eeden is een auteur, niet voor mannen en vrouwen, maar voor dames en jongetjes en als dit geslacht doorgaat te doen, zooals het doende is, te voelen perverselijk, dan voorspel ik dat dit boek, o schande der natie, eerstdaags de morgen-lectuur op de kinderkamer zal zijn.

XXI.

Wij verspillen zooveel hersenwerk aan dit klein-breed gewrochte, omdat daar de Leugen bedekt is met suiker-werk, waar de menschen van houden, dat de leugen iets schijnt wat zoet op de tong smaakt al blijft ze toch altijd bitter in 't hoofd.

XXII.

Dat jongleeren met God moest nu eindelijk eens uit zijn. God *is* wel, dat weten wij, maar laten wij, arme menschen, niet ijdellijk misbruiken dien heiligen naam. Dat is, vervloeke mij, dat is, hij verdoeme mij, de Satan in persoon.

Men kan met 't woord God elkander om de ooren gooien en verschrikkelijk bedonderen, als er maar één is van de strijdende partijen, die het woord God niet voelt. Jeanne d' Arc werd bedonderd, pardon verbrand door de lui, die haar kwaad wilden, maar de God, dien zij voelde, maar de God die *is, is* toch altijd onkenbaar, is de God, die Is.

XXIII.

Van Eedenheid der ijdelheden, alles is ijdelheid.

XXIV.

Die verzen van van Eeden, ze breken als je er tegen-aanstoot, want ze zijn van wit aarde-werk, imitatie wit marmer.

XXV.

Van Eeden is niet absoluut slecht, van Eeden is alleen maar een geniepige jongen, die altijd afgekeken heeft van de lei van zijn buurman.

XXVI.

God is een munt van wisselende waarde, maar goud blijft goud, wat er staat of valt.

XXVII.

Het echtste in den mensch is het gevoel van de Godheid.

XXVIII.

Johannes Viator is een brutale impertinentie
Van de in-zich zelf volledige impotentie.

XXIX.

In Ellen, pag. 56, staat:

> Wijl hij u (God) liefhad boven zielsgenot.

Wat is God liefhebben anders dan ziels-genot? Dit is geheel onzin.

> En nóg zal ik niet vloeken 't menschbestaan,
> En 't Leven niet, en uwen naam niet smaden.

Welk echt geloovig mensch zal ooit God smaden? Dit is *redeneeren* met God en zich boven Hem verheffen, zelfs zoo dat hij in de terzinen God bevelen gaat.

XXX.

Menigeen mijner tijd-genooten zal zich misschien verwonderen dat ik zoo lang over een man spreek, waar ik zoo op neer zie. Zoolang als een artiest rustig zijn werk doet, meer goed of minder, dan kan men hem zijn gang laten gaan. Maar tegen een indruischenden stroom van verkeerd-geplaatste wils-uiting, dient men ook een des te sterkeren en hoogeren dam op te werpen.

Drie Verzen op Gorter, door J.H. van Wedelove.

I.

Aan Herman Gorter, den dichter van Mei.

Des Levens lach is onverbreek'lyk breed,
ze stoeit wat met ons de kleinen van heden,
grooten, die kleen zijn onder 't wijde kleed,
dat Zon en Lucht-getij al meer verbreeden.

Wij denken, dat wij daag'lyks groeien, maar
de Wereld groeit, en wij in Haar, o! zie den
Mensch! hoe hij, gescheiden van 't Hoog Altaar
van 't Wezen Gods moet eeuwig eenzaam vlieden.

Ach! ieder kan, wat hij niet weet, van 't Harte
rukken, Gods Vaderhand, dan wendt van Smarte
zich 't Leven weg en weent en lacht alleen.

Gij zegt, wij zijn de deelen Gods. Neen! Neen!
wij zijn wat menschen zijn, weten niet wat.
Wie ziet wat hem in Duister houdt omvat?

II.

Maar wee! Ik zie Mei-dichter nu met harde handen grijpen,
of 't Leven een raket-spel waar', naar 't lichaam van het Woord,
die glazen Taal-bal wilt aan stukken splijten, maar nooit rijp en
murw één menschlyke Stem deemoediglyk hebt aangehoord.

Verwatene taal-trotskop, uw ruw penseelen en kletteren
met ragfijn-flikk'rende muziek en kleep'lend klokke-tikken
is fraai op 't eerste, o!..., maar wat geen traan uit 't oog kan wikken,
is Niets: de Dood is als uw trots, slaande al het Goede in spetteren.

Wat niet Goed is moet maar heel stil zijn en uw vage Emotie,
verborgen onder kleedertjes van hoorbare Eruditie,
doet u als sterke Joris omgaan dwaaslyk met Ambitie.

Wie verloor er als gij, een godlyke Mei, die Devotie
moest binden aan u als aan Moeder een kind, Kontemplatie
van 't kleine naar God? Keer! maar bid eerst deez' Taal om uw Gratie.

III.

Mei zijt Ge begraven?
o! droef Symbool,
is een zee-graf gegraven,
en de kleine aureool
van zijn zelfje op Uw Sponde gericht?
o! waar? vraag ìk Mei
nu, waar is Uw Gezicht?
en wien bengelt in 't Hart
Uw klok, Die gemard'
tot geschrei,
en gemarteld' 't lief leventje leed?
Nooit meer Balder verdoemd,
die Uw lippen verstomd,
en 't blank Leven te gronde gedoemd.
Maar wij allen, die staan,
met wee-moed begaan
om het Kind eens Holland de liefste,
en Die nòg ons verwint,
dat tranen gelinde

uit erinnerende oogen vervlieten.
niet Uw dichter, Uw kind,
wien het slechte verwinnen begint.
'k Hoor als vroeger luid kweelde
in den Hoogen Uw Beeld
als een nachtegaal, luitlend gedragen
door onze Liefde, zich lieflyk vervlechtend,
en waar zinkt de onoprechte,
die het Leven U aan heeft gedragen:
En wij buigen het hoofd,
met moeinis omloofd,
zilvren stemmen doen teederlyk vragen:
O! blijf nog nabij
Ons! o! lief-zoete Mei,
wie Gij, licht, ten Geluk hebt gedragen!
Dan ween om het leed,
dat trotsch dwaasheid beleed,
die U meer dan wat vreemds kon vergeten.

19 Okt.

Jan de Schenner, Het boek der verdommenis. Door P. Tideman.

Wie een boek schrijft en daar uit onzedige weelderigheid, de heiligheid van zichzelve' en zijner eigen schrijverijen breed gaat uitmeten, wordt door menschen, die kalm voor de tafel van hun leven ten disch zitten al dadelyk met een kwaden neus geroken. Want dat menschen-daden heilig zouden wezen, is een even zin-looze woord-spelerij, als van wie steen-stoepen onder kerk-portalen voor altaar-verborgenheden, of de staart van een' ezel voor eene genegenheid of gedachte in het brein van zijn' drijver woû slijten.

Menschen zal Heilig zijn, Wat verborgen was en blijft - en dat nooit één lichamelyk oog kan zien, waar het ten doode van zou verschrikken, is de bedekking, die de zwakke menschheid beveiligt, niet tegen de onderkruipselen des Duivels, maar tegen den verborgen brommenden en rommelenden toorn van God-zelf, die zijn Aangezicht grootelyks toont alleen, waar menschen alle oogen hebben verloren.

En het is als een dessert-stuk van dezen eerst goddelooze, later goddeloozer oudevrouw-achtige, nu eindelyk goddeloost schijn-heilige eeuw, mankpootig krukkende ten grave: een boek, waar menschen-heiligheid arrongantelyk te pronk staat,

als een kip zonder kop, die daar als Johannes Viator kukkelende vooruit-loopt aan de (zwaar om te zeggen, maar waar!) ter verdoemenis langs de helling der vergetelheid, eene wanhopig vruchtlooze, zakkende beschaving van nu, die langzaam tot lijk-kleur verkleurende inslaapt, waar alleen deze kakel-bonte Heraut der Toekomst, zeker! maar van het doode deel der Toekomst, op àf-doende wijze van weet mee te spreken.

Een dessert-stuk, maar voor de lustige maag walgelyk en spuw-verwekkend, als ware een ossen-rollade zwaar gekonfijt in tamarinde-balsem, als proefde het gehemelte spinne-pooten in haché, of gleed er wonderboomolie uit warmen wijn den mond in.

Wie nu zelf niet proeven kan, moet niet kallen dat de meester, die dit aas bereidde toch een goed mensch kan wezen, want dat is een logen, hooger dan de Wester-toren en met valscher klokken-getinkel,.. een kok, die wat mans is weet zijn volk eetbaar werk te maken, anders moet hij zich tevreden stellen met schoenpoetsen, of kruideniers-waren van and'ren in papiertjes pakken en met geld tellen. Men moest liever de huis-heeren der Litteratuur gelooven, die hebben noch voordeel noch nadeel (want eenerzijds onbeslommerd en anders in zich-zelf sterk genoeg) bij het weg-sturen van een bediende met aanleg, maar van slecht ras, en die behalve bederver van potten en pannen, niet zindelyk genoeg is zijn winderige ijdelheid te luchten, waar zulks behoort.

Want van letterkunde hebben de dichters verstand en niet klerkende dagblad-schrijvers, of politieke partij-bazuinen, of ten kansel geheven publieke trompetten, die zijn dikwijls verstandig op hùn plaats, - maar zoo als effektenjagen geen zaak is van dichters, maakt een maatschappelyk brein oordeelend, dat deze auteurende dokter zoo iets moet zijn als een bedenkelyk weggeloopen engel, die zijn vleugels, beschilderd met lila eruditie in zijnen zwembroek zorgvuldig achter-houdt, zich voor den nimmer-veilen en onschendbaren Balie der Litteratuur belachelyker dan een koe-beest, dewelke

zich in een gebloemd vest op een stoel zou zetten, of als een paard bij Carré, dat op eigen gelegenheid een schaar jool-makende studenten wou staan uitlachen.

Alleen de slechte penne-menschen, de slampamperende Maandag-houders der letterkunde met leege borst-holten en hoekige kakebeenen, Spicht-neuzen en Zeep-poppen, die zich van niet-schrijvende gewone menschen onderscheiden, dat hun ongewone slechtheid past in het gemis aan alles, waarvoor de Kunst-term Sentiment gangbaar is, en in het nadeel staan naast niet-schrijvende slechte menschen, omdat die nog wel eens verstand en begrippen van bescheidenheid en eerlykheid hebben: krenterige Knutselbroêrs, Mode-poppen en vuile Gat-likkers, Flik-vlooien op de huid van anderer Kunst, oude Paaien wier fut en heerlijkheid met hun geboorte-uur al in het IJ moet gevallen zijn, alleen voor dezulken, kritici zonder Kunst of Philosophie, roman-schrijvers zonder zelfkritiek, zijn de Viatoriaansche lekkernijen begeerlyker dan water en brood, omdat altijd de perversen de slechtheid tot mama kiezen, tot moeder-kerk-schoot, waar ze rust vinden als lekkere hondjes, bangen voor Alles en voor zich-zelf, die liever de vinnige zweep-striempjes hunner Valschheid en de kleine vuistjes van hun valsch Vernuftje over den eigen rug moesten scheeren en stompen.

Dreigender komen de perijkelen over de Litteratuur in dit land, met schoftiger schonken aangelogd, dan dat kleine menschen en ijdelaards en valstrik-leggers en afbrekers, en gemelyke ontken-kerels, ongelukjes, die puf in hun armen vatten, hebben te kikken; ook is de inkt op de persen en het werk van arme letterzetters te goedkoop betaald met woorden van usurpatoren en schrijfgekken, die koppiglyk weigerend te luisteren naar wien de woorden als een overmaat van gezonde daden breken uit de keel (en die Satan smijten met hun inktpotten), als twee-beenige vampyrs leven van het duivelsche geld, waarvoor ze de kinderzieltjes van onschuldige idioten en zoekende zwakkelingen naar de brandende Verdoemenis helpen.

En als ons land niet had enkele klink-klare dichters en

rustige geesten, bij wie het goed wonen is, kon het naar Australië scheepgaan en schapenfokken.

Johannes Viator is het eenige boek dat tegelijk zijn eigen fleemende tante en gewild naief nicht-kind is.

Een tante, die al jaren lid is van de Vrije Gemeente, en die Zondags, als Kort-Jakje onder haar boek vol zilverwerk, in enorme vleezigheid en baarlyke perziken van wangen, zwaar gaat onder al zoetigheden, die zij om te beknabbelen en voor den dominee meeneemt. Deze vrouw deelt uit: Haagsche hopjes, Goudsche sprits, theerandjes en Haarlemmer halletjes, heiligmaker, boter-janhagel, telefoontjes en tompoezen, roompreline's, soezen en épine's, katte-tongen, wellington's, kolombijntjes, kaakjes, kraagjes, duimpjes, korstjes, schuimpjes, speculatie, marsepijntjes, mangel-pers en appelbollen, peper-koek, paleis-banket, drie snetlaagjes, chocolatjes met fondant, klets-koppen, kan-koek, krieken, krakelingen, kruid-noten, en frambozen-koekjes, torentjes, room-horentjes en bitter-koekjes, kerse-pitten, caramel's, flikjes en kokinje's en Maria's en Taai-taai..., maar toch blijft ze puffen van warme gierigheid en uit haar beugel-tas komt een fleschje met geurige woordlyriek, zoodat de Kerk vol is van hare zwaar-blazende welgedaanheid en haar welriekende korpulentie. Maar het nichtje is een spichtig wicht, een nest van veertien jaar met, of ze 't noodig heeft, een korset, dat haar doet kraken van magerte, en achter den vleezen hemel der wang van tante, die alle bijbelplaatsen weet en luidruchtiger galmt dan oorbaar is voor een dame, zit 't kind ulevelpapiertjes te lezen. O! dit boek ìs een Dualisme, maar twee vrouwen: ééne uit banketbakkers overrijpheid: grofzinnig, weekelyk en wee-zoet, met plotselinge gebaren van Zondagsdrift, en besteedsters-verteederingen, de andere, 't kleintje: een scherpbeenig, bleek-bloedig spitsneusje, met de gewilde naieviteit in de kerk zittend van een ouwelyk wezentje, dat zich aanstelt als een foetus.

Dit boek ìs om over te spotten. Met dit boek mag gesold worden als met een vette rat, een walging voor menschen. Een ràt is de man die dit schreef, en hij heeft uit het huis van Adriaan-vooral net zoo lang graan-korreltje na korreltje gestolen en heeft zooveel nachten gewerkt, dat als hij nu in zijn holletje komt en vindt er voedsel voor een jaar, dan verbeeldt zich 't beestje, net als die diertjes van kleine Johannes, dat het een ratte-koninkje en een menschje tegelijk is, en hij gaat op zijn pootje spelen tot dit dik en opgeblazen wordt en allerlei muisjes piepen van ontstelde verwondering. Dit is de rat, die at van het graan, dat lag in het huis van Adriaan. - Waar is de kat, die wegjaagt de rat, die at van het graan, dat lag in 't huis van Adriaan?

Een man die op een heel dik boek gaat staan om te kijken over betere, sterkere en echter menschen, die hem braken en maakten als ze wilden, om te kunnen zeggen: ‘Ik ben Johannes, eenzaam nu,’ is een boosaardige ijdeltuit, een blinde vink, die de stem meent te hebben van een nachtegaal.

En een man, die eerst deemoedig wordt als hij tegen het onverstoorbaar Leven zijn lichaampje en zijn beentjes en zijn mondje heeft moe gevloekt en getrapt, is geen man die zich in het Leven wist op te lossen en daardoor gelukkig en zichzelve werd, maar een die het Leven misschien begeert, nimmer het lief-had, nimmer het kon aanbidden in al deze onbegrijpelyke volkomenheid, en van zoo'n man houdt het Leven zelf niet, dien werpt het uit. Dit boek kan met de geheele nalatenschap die voor lateren wordt opgetast, in de rotheid dezer tijden onaanvaard blijven liggen, tot het langzaam zichzelf hebbe vernietigd.

En men noeme dezen naam desnoods nog Johannes Viator, er ‘ad maximam arrogantiae voluptatem’ bijdenkend, betere namen voor dezen verloopen Romein zijn ongetwijfeld: Johannes Viscator, de met vogellijm bestrekene vulnerator omnis boni ac aequi, de meisjesgek, virginator, die vituperator of virgator, bediller en beul, speelt al naar zijn lust in poseeren, die dorps-bewoner, mij toeschijnende een

adjudant in buitengewonen dienst van den Duivel: vicanus Satanae vicarius, maar dan blijft de beste naam voor dezen viarius:

Johannes Violator,
QUEM, VIATICATUM, QUAM CELERRIME EXPELLAMUS EX DOMU NOSTRA, SAPIENTIA, CANDIDITATE ET GRATIA PLENA.

16 Okt.

Amsterdamsche Kroniek. Door Victor Lescailjé.

Anarchie.

Wij denken somtijds wel te weten en het Leven te kunnen verklaren, dit duister gespeelde Spel, maar wij kennen het slechts, als een hand, die ons wordt toegestoken die verdwijnt, en een volgend oogenblik weêr,.. die wij grijpen kunnen, maar waarvan wij niet weten waaròm dat reiken en wijken, hoe de Rede, heerschende dien gang.

Maar met het *ken-vermogen*, dat de macht geeft waar te nemen, te rangschikken en te oordeelen gelijktijdig: het leven-in-ons, en het leven van menschen-samenheden, analoog aan het onze, zijn wij tevreden.

Want dit vermogen geeft het Recht ons die het gelukkigst zouden zijn als de wijde menschenwereld in groot-bewegende plastiek zoo was, als wij onszelven meenen te weten, om met alle kracht van Wil ten tooneele te voeren, en nièt tot een tijdverdrijf, de als met den levenswil in ons gemerkte vormen, de verbeeldingen, waarin het Geluk zich heeft geïnkarneerd, die wij dàn òp willen stellen groot en schoon aan alle zijden om ons geluk ook rondom en groot te zien, niet uit liefde voor die enkele individuën, onze medemenschen, maar uit liefde voor het Leven-zelf, in wier huis wij àllen, min of meer gegalonneerde dienaren zijn.

Deze tijd is er een van namelooze anarchie.

De oude Oostersche en Egyptische wijsheid, waarvan ons overgeleverd worden dezen tijdgenooten ongeloofelyke verhalen: van den priester-stand, sterk door de afzondering van, den besten immer parasietischc, samenleving, die wisselde tusschen een breed-kontempleerend en een straf-wiloefenend binnen-tempelleven, stand-van-wijzen houdende het heft van het Rijk, en de Koning of de Pharao, gewijde door zijn geboorte, als het mes dat kaart van land en volk in stukken sneed, en die vouwde en paste al naar den wil van der priesteren verklaring - de wijsheid, volks-daad geworden, lichaam in Mozes en ziel in Jezus, bij de Joden, en door de Middeleeuwen heen ons overgebracht in Plato, heeft te vergeèfs getracht in de vulgariseerende en verbasterende Roomsch-Katholieke Kerk heur heerschappij te verplaatsen naar het Noorden, waar voor ons, kort-geleden de Barbaren, nu 't oude dwingend geloof en een overtuigende synthetische wetenschap onder het puin dier nu neergeslagen muren gebroken liggen -... Het militairisme, zwaarst in de Heiden-koningen-macht, met dien liefdeloozen, bruuten, maar echten, massalen wil, heeft zich versnipperd over mindere potentiën, meer in aantal al meer, en is ten slotte een handels-artikel geworden, waar-mee de perverse bandeloosheid-zelve zich kan vertoonen.

...In de Kunst is de anarchie eene belaching geworden voor het nageslacht, ze schijnt niet meer te vragen wijding, maar wil en talent, en heeft geldswaarde als koffieboonen en theelepeltjes.

Het geld alleen troont, boven de steden en dorpen, waar zij de huisdaken van heeft open gescheurd, als een blind metaal-koud duizendvingerig grijpwijf. Het geld alleen gaat machtig om, als een niet te vertrouwen hysterische, die den vader verlaat voor den zoon, den vriend voor den vriend, om ze in driften allen ontstoken alleen te laten, in arme hun hart etende begeerte zich verteerenden.

Anarchie in alles. En weer komen de gedrochten, waar het leven op pleegt te spuwen, de beestmenschen met de nijdige tijger-begeerten en de olifants-sentimenten, en uit alle

standen te voren, niet te houden door keizer, kerk of beraden overheid, want die zijn niet meer, komen òp en zullen wel niet kunnen de te vast-geklonken samen-leving breken uiteen, maar de vratige handen slaan aan wat zij gevoelen niet te begrijpen, wat boven ze is, de teerste opbloeingen van hun volk en hun wereld-deel, en niet uit honger, maar uit zucht tot vernederen en vervuilen, blasfemeerenden op het aangezicht van het Leven als ze zijn.

Anarchie. Maar zoo dan werkelyk het menschenleven tot zijn bodem is omgeroerd en niets meer bovendrijft in deze spoeling, late dan geen leuze van gemeenschap verblinden de jongeren, die eerst zich-zelf hebben weer te winnen op de ten ondergang hellende vorige geslachten, laat er inkeering zijn en, alleen waar het geluk is gevonden, de Wil rechtop en open te stellen uit overmaat van woorden en gedachten de verbeeldingen in ruimte en plastiek van het ruimte-loos en vluchtig-ademend binne-leven.... niet in het buitene is het Leven, maar het is in u wat ook een blinde voelende weet.

Zoo komen deze kronieken uit een subjectieve visie van deze Hollandsche menschen-wereld, ziende zonder bedoeling of berekening, maar wel wenschend: het naderen aan de Elementen die in allerlei samen-stellingen en verhoudingen de grondtonen en rythmen aangeven voor het doen en laten van dit volk, nu en in toekomst, omdat weêr zal moeten opgesteld worden: de Wetenschap van ons Volksbestaan, die nieuwe wetten te geven heeft, waar nu eene absolute disarchie dreigt te verstrooien als zand eene gezamenheid, die na de voorteekenen in de Kunst, aangewezen schijnt het eerst een stuk van Noordelijk Europa tot een voor gevoelige menschen bewoonbaar gewest te maken.

Frankrijk, Holland en Duitschers.

De Duitschers zijn een apart volk geworden.

Men kan, zonder onwaar te zijn, niet zeggen, dat zij een

sprong voor hebben op de Russen, die reeds een eigen litteratuur hebben, waar Duitschland eene muziek en litteratuur heeft gehad en waarschijnlijk niet weer zal krijgen, want de volken en staten-éénheden gaan als treinen over banen de aarde-geschiedenis door, wagens worden afgehaakt, nieuwe aangeschoven, en het wisselt en glijdt door elkander heen achter de driftkoppen der lokomotieven, waar de kracht huist en de onbewuste wil, dat de aarde wel lijkt een rangeerterrein, waar de grond als een kameleon, verkleurt onder de wisseling der nationaliteiten.

En een volk dat in het meest geestelyke, in kunst éénmaal de hoogvlakte heeft bewoond, zal onherroepelyk te gronde gaan, omdat boven dien menschelyken top niets menschelyks meer is, omdat in alle leven het hoogste leeft maar één moment en al het latere is lager, dalend, zoo-als het vorige lager was, stijgend.

Wij die nog altijd zuchten onder de breuk tusschen de oude Oostersche beschaving en het jammer-klachtig samenleven dat moderne volken als beschaafd (!) leven willen door-beefd en door-pijnd zien, gelòoven aan de toekomst van die Russen, die staande met hun kunnen in het Oosten, en met hun wil naar het Westen en tegen de flanken van het grof-zinnige Duitschland als een massaal Mysterie en vermenigvuldigend zich als mieren-myriaden op-groeien uit hunne den-groene grasvelden en hard schoftige berg-vlakten, als een volk in zijn beste deelen, de litteratuur getuigt het, reeds zoo niet eene ragfijne, zeker een rijp-gevoelige menschelykheid.

Wat heeft dit hedendaagsch Duitschland daar-naast te stellen: zwaar-benige horden van een strampootig militairisme, aller-geduldigst nijvere akademieën en schriftgeleerden van alle memorie-wetenschappen, een alle oogen-lust met àl te burgerlyke leelijkheid treiterende nijverheid, muziek-virtuozen evenvelen als bij ons metselbazen, een rij katheder-socialisten en economen, óók memorie-denkers - maar geen litteratuur geen schilderkunst, geen muziek na Beethoven.... dus geen tot plastiek te worden Sentiment, geen spontaan Intellekt,

dat is als een spoel door het weefsel der gevoelde dingen schitterend-vlug heen-wevend en één filozoof Nietschze, maar die nu onder de verborgen werking van zóóveel grofheid verloren gaande, krank-zinnig.

Wat heeft dàt enorm puddingvormig Duitschland nu te staan midden op den bloemrijk en kristallen aangerichten tafel der Europeesche aangelegenheden?

Heeft het er zeer bijzondere kultus in eere te houden en te brengen bij beschaafde landen? Is dit misschien het militairisme, waardoor het volk uitdroogt als een athleet in oefening. En moet dat militairisme òns en Frankrijk misschien beschermen tegen die verwilderde (?) Russen?

Het ware wenschelijk, dat zulk een land één stem had, dat wij het konden pressen om ons te antwoorden: welke waarde voor ons Europeesche menschen toch wel heeft die verzameling van eensgezinde barbaren. En met welk recht dezen het overschot hunner natieën en natietjes weggooien in ons landje vooral, als ware dit een vuilniswagentje door den steeg dezer eeuw gaand. - Met het recht van den sterksten. Met het recht van den hand, die een vrouw slaat, met het recht van den schooier, die het beeld van zijn God in het aangezicht spuwt.

(*Wordt vervolgd*.)

Kinderraadsel, door P. Tideman.

Van Deventer kwam eens een heer,
met hooge hoed en paraplu,
zijn hoed knikkebolde op en neer,
flink pikt de paraplu.
Hij heeft een hoofd van kokosnoot,
een baard van zeemans-wier,
hij stopt zijn vrinden in een sloot
en praat met Zondags-zwier.
Dan heeft die heer een lange leer,
daar klimt hij 's middags op,
en heeft hij hoed en paraplu gehaald,
dan zit hij als een Grieksche beer
dra brommend op den top.
Ge ziet hem zitten op deez' PLA(a)T,
o-ver zich-zelf verheugd,
dees neuze-wijsheid op 't gelaat
toont u de antieke deugd.
Zie, met een kijker van verguld,

van zeven el bijna,
zoekt hij met ijselijk geduld
de hoogste wolken na.
De dorps-mensche' in verbazing staan,
begrijpen wel 't geduld,
maar niet het op een leer gaan staan,
en niet die kijker van verguld.
‘Ik zie de wolken 't best’, zegt Netje,
‘als 'k op mijn blauwe taboeretje,
voor 't groen huisdeurtje zit.’
En Pleun, de mulder, zegt: ‘wa's dit?
een kip op stok, en legt geen ei,
dat noem 'k je werk met averij.’
Maar Mie de magere toover-heks,
in 't paarsche boevejak,
zegt: ‘Vette Pleun, houw je gemak,
't vertelsel van dien grijzen man
zit in mijn paarsche pak.’
Mèt haalt ze een groote foliant
zoo uit haar falbela,
die was gebonde' in goud-fezant
en rook naar peprica:
‘Wat ik je lees, is altijd waar:
die man was eens heel braaf,
en maakte kinderrijmpjes klaar,
hij rijmde als een raaf.
Maar toen het heer wat ouder was,
en 's middags at bij Kras,
toen ging hij liever wandelen
en naar de wolken zien,
dan boonen en amandelen

aan kindjes aan te biên.
Dat ging een Reus fameus verdrieten,
die pakt hem losjes bij zijn boord,
en wipt hem met drie zwarte pieten
zoo naar het kerk-plein voort.
En heit de klok nu twalef uur,
dan moet hij elken dag in zijn hansop
en paraplu en hoogen hoed geleerden ladder op,
en elken dag wel dertien uren
moet hij, naar wat hij toch niet uitvindt turen.
Nog zei de Reus: 'k beloof het je,
dat duurt tot dat je sterven gaat,
dan bak ik in een oventje
van jou een wild-gebraad.'
Toen ging de heks in een onweer.
De dorpers stonden stupéfait,
een haantje riep: ei, ei,
en kindjes voor je gaat naar bed,
raadt me even vlug en vrij:
Zeg! wie is die meneer?

Nagelaten Verzen van Jacques Perk.
Uit den Mathilde-Cyclus.

De grijsaard op den berg.

Nog had de nacht haar wieken niet ontvouwd,
  Toen duister boven stroom en delling zweefde. -
  Daar zit een man, die honderd jaar doorleefde,
En oogt op 't mijm'rend, zinkend avond-goud....

- ‘Hier heb ik 't eindelooze heir aanschouwd,
  Dat op één wenk ten dood, ten oorlog streefde
  En zong in de avondstond, waar 't zwerk van beefde...
Dwaas wie op de eeuwigheid der kracht vertrouwt!’

‘Gij zaagt hen gaan en duizenden niet keeren:
  Waar bleven zij, wien 't vallen is gebeurd?
Laat, grijze, dit me uw wijze lippen leeren!’ -

  Hij schudde 't hoofd als een, wiens ziele treurt,
Dat ze op haar vragen antwoord moet ontberen....
  En 'k heb een traan in 't peinzend oog bespeurd. -

Machtige aandrift.

Neen, groenend woud en duizend zangers-keelen;
Neen, lachend meir, waaruit de lisschen doemen!
Neen, rozen, die de nachtegalen roemen! -
Ik kan niet, lokkend loover der abeelen!

Gij wilt me uw zoetste vreugden mededeelen,
En wellicht zult gij mij ondankbaar noemen....
Mij trekt, mij trekt de schoonste bloem der bloemen,
Mathilde's beeld komt ziel en zinnen streelen!

Zij, die, waar 'k eenzaam was, was aan mijn' zijde,
Die altijd om mij henen scheen te zweven
En 't lage deed ontvliên ten allen tijde,

Die mij doet zien wat schoon is en verheven,
De vrouwe, die ik ziel en zangen wijde,
Haar moet ik weêrzien... kostte 't ook mijn leven! -

Herdenking.

‘Indien ge een ander waart,’ heeft zij beleden,
‘Voorwaar! ik had mij anders dan gedragen,
Maar toen u de eerste maal mijn oogen zagen,
Moest ik met vriendschap reeds u tegentreden.’

Ik hoor dien lach en zilv'ren woorden heden;
Hen kende ik twintig jaar in luttel dagen...
De borst zwelt, bij 't herdenken, van behagen
Dat liefde en schoonheid mij haar minnen deden.

Zij heeft gevoeld hoe anders ik beminde
Dan honderd, die zich smeekend voor haar bogen;
Mijn eerbied eerde ze als een welgezinde.

Thans zal ik weder haar aanschouwen mogen,
En tot de stond, dat ik haar wedervinde,
Zweeft ze als een star, die leidt, voor biddende oogen.

Aan X. de R.[1)]

Geoloog en Letterkundige.

Laroche, 't lichaam van die lieve spin,
Die wijd en zijd de groene pootjes strekt,
Weeft jaar op jaar u in haar weefsel in:
Gelukkig 't stadje, dat u tot zich trekt.

Want het bezit de forsche manne-min,
Die door den mensch en de aarde wordt gewekt,
De min eens mans, die met gelijken zin
Der menschen aard en de aardeschors ontdekt.

Wanneer ik later aan u denken zal,
Dan zie ik schoone gaven zonder tal:
Een man, die alles aan zichzelf ontleent,

Een man, die heel een wereld heeft gezien
En heel een geestenwereld bovendien,
En 't al in zich tot één gedicht vereent.

LAROCHE.

1) Mathilde's vader.

Liedje voor Mathilde.

Uit den hoogen hemel daalt
Zachte, zoele zomernacht,
't Landschap door de maan bestraald
Glanst van vrede en zomer-pracht.

Op Laroches bouw-val blinkend
Ligt een hemel uitgespreid
Van het licht der maan, die, zinkend,
Beeld is der droef-geestigheid.

Zoo Mathilde, zijt ook gij.
Mijmerzieke zomernacht!
Als Laroche schijnt gij mij
Even lieflijk schoon en zacht.

God, Dien gij bemint, Mathilde,
Schonk me u in dit heilge land,
Toen Hij, dat ik aanbad, wilde,
En heeft dit in u geplant.

Straks zoo mijn herinnering
Waart op dit geliefd verleên,
Dan omhelst zij iedre kling,
Dan omhelst zij u meteen!

Dan omhelst... o blos van weelde!
Stijgt gij mij naar 't aangezicht...
Gij, Mathilde! die hem teelde
Zeg, bemin ik u wellicht? -

A monsieur X. de Reul.

(d'un subit retour pas à jeun)

Nous nous voyions au fond de l'humble et triste auberge,
Témoin muet et cher de nos derniers adieux -
Vous et le jeune Anglais et puis la douce vierge...
Nous vous tendions les bras, mais les larmes aux yeux.
Nous vous quittions et nous sentions que de nous-mèmes
Nous perdions la moitié: le coeur nous fut brisé.
Lorsque furent venus les deux instants suprêmes,
Le ciel resplendissait et nous riait au nez.
Pourquoi ne plut il point, pourquoi de mils images
Le ciel n'avait-il pas couvert son clair azur!
Ah Dieu! le bleu reflet du ciel sur nos visages
Aux yeux rouges de pleurs semblait cruel et dur.
Sur la route roulait la pesante voiture,
De nouveau sonnaient les sonnettes des chevaux.
l'Horizon transparent couvrait nous et Fraiture:
Nous fûmes emportés, nous seuls avec nos maux.
Un homme resta là, qui connût beaucoup d'hommes,
Qui a fouillé la terre et découvert ses biens,

Qui dévoila ce que nous pouvons et que nous sommes,
De nos coeurs les amours, les haines et les liens.
Là resta près de lui la plus parfaite fille,
l'Incarnation de tout ce qui est bel et bien,
Ange de pitié, dans le malheur tranquille,
Puisque le coeur d'un Dieu est beau comme le sien.
A son côté debout, comme elle, de jeunesse
Etincelant fut lui, l'adolescent Anglais,
D'intelligence plein, de gaîté, d'allégresse
Au coeur poète, qui hait tout ce qui est mauvais.
Plus nous sentions l'adieu, plus croissait la distance.
Bientôt vous étiez loin dans ces bruyards loitains.
De souvenirs remplis et d'un chagrin immense
Nous couvrions tous rêvant les yeux réveurs des mains.

Diekirch 25 Juilliet
Dans un café.

Den heere Kaarle Bontems, Hoofdredacteur der ‘Nouvelles’.

Zoo gaarne was ik aan uw stouten vloed gebleven,
   Verrukkelijke Maas! met rots en roos bezoomd,
Maar 't hart bij u, wordt gij mij vàn het hart gedreven,
   Dat menig zoeten droom heeft aan uw boord gedroomd.

Vaarwel! mijn ziel blijft op u vol herinnring zweven,
   Gelouterd door uw schoon, en door uw schoon beschroomd
En voor mijn zielsoog zal hij naast u blijven leven,
   Mijn vaderlijke vriend, die ridders naderkoomt.

Bontems, die man van kracht, die man van eigen denken
   Die 't onbekrompen hart voor ieder openlegt,
En gul met menschenmin, nooit menschenmin zal krenken.

Gij man der daad! gun mij dat ik u vriend mag heeten:
   Ons beider ziel is aan één ideaal gehecht:
Vergeet mij zoo gij wilt, ik zal u niet vergeten.

   A n s e r e m m e s lez Dinant, 12 Juli.

Aandenken.

(Uit het Fransch van Mathilde.)

Vaarwel! de zomer vliedt; wij zien den winter komen
Vaarwel! geheel een week is als één dag vergaan...
De Toekomst zal uw beeld mij weven door mij droomen:
Ach bleef het mijn voor u bestaan!
Zoo dikwijls ver van u zal ik met liefde denken
Aan de uren al te snel versmolten met het Niet:
Herfst-bloemen die de dauw in de uchtenstond zal drenken,
Terwijl geen avondrood haar ziet.
Wanneer in 't schemeruur, van zulk een zoet verleden
U de echo toeklinkt en een traan uit de oogen leekt,
Dan fluistert gij wellicht (en luistert naar mijn schreden):
'O, hoor toch hoe zij van ons spreekt!'
Dan denk ook ik aan u en zal te zelfder tijde
Dan meenen te verstaan wat gij te zeggen placht,
Dan zal uw geest zich stil gaan zetten aan mijn zijde
En keuvelen met u, heel zacht.
O, dat de herinnering aan deze heerlijke uren
Gelijk een tooverdroom op onze winters zweef'
En met een gulden glans de jaren moog' borduren
Wier aantal God in zijn Geheimboek schreef! -

LAROCHE, 29 Juli.

De voorzaat.

Toen bracht mijn geest mij naar het ver verleden
  Waarvan de tijd steeds verder, verder schrijdt...
  En 'k heb geweend en heb mij diep verblijd
Met de' oirmensch, vader van de ruwe zeden.

Hoe spreekt zijn zielzucht in die zielsgebeden,
  Hoe heeft hij vrouw en kind zijn hart gewijd!
  Hoe wordt de steenen akst, die schedels splijt,
Gezwaaid door de' ijz'ren spier en naakte leden!

  Een broeder kende ik en dat heeft me ontroerd:
‘De mensch is eeuwen lang een mensch gebleven,
  Zijn gister is aan 't morgen vast-genoerd.

Het weten heeft ons wetten voorgeschreven,
  De wet heeft vrede en vrijheid ingevoerd:
Wij doen verfijnder, wat zij eens bedreven.’

Aan den lezer.

‘Het is des dichters roeping te vermaken,
Te spreken tot verstand, herinnering,
En tot het dichterhart, dat elk ontving,
En nooit het schoone en goede te verzaken.’

Zoo is de leer. Maar zult ge 't in mij laken,
O lezer, dat ik eigen wegen ging:
Op eigen wijze, omdat ik moet, bezing
Al wat mij machtig treft en 't hart doet blaken?

Wellicht heb ik, wanneer ik zong om 't zingen
En niet om lof als loon mijn zangen dichtte,
Toch aan een roeping, onbewust, voldaan,

Wellicht, schoon ik tot u mij nimmer richtte,
Gevoelt gij, wat mij trof, ook u doordringen:...
Neem daarom, als ze zijn, deez' liederen aan!

Voorgevoel.

Verheven wezen! Zonne, op wie ik stare
   Met oogen onverzaad'lijk door uw schijnen,
   Ik leve in u, dijn' daden zijn de mijnen:
Ik prijs uw doen alsof 't het mijne ware.

Geschiedt u leed, ik, die het wedervare,
   Zal 't keeren, want het alles moet verdwijnen,
   Dat niet een straal van vreugde op u doet schijnen,
En 'k wensch ùw vreugde, opdat die mìj verklare.

Daar, waar het blozen troont, voel ik een gloeien,
   Als ik aanbiddend staar naar 't kristallijn
Van 't blauwe diep der oogen, die mij boeien.

   Wat hand of hart bezat, is niet meer mijn,
't Veelvuldig lied is u, dat gij hoort vloeien:
   ‘Uw roeping is, zooals gij zijt, te zijn.’

Het grootsche denkbeeld.

Een zwerver zet zich op de zachte zoden
Van geurig groen, die 't woud des bergs bezoomen,
En de effen blauwe hemel doet hem droomen
En 't mos, dat krielt van beziën, de rooden.

En 't spelend koeltje ritselt door de boomen
En schuift hem beukeloovers toe, de dooden...
Tot zacht gemijmer schijnt natuur te nooden,
En 't grootsche denkbeeld heeft hem ingenomen:

‘Natuur, Gij waart, toen God het “Wees!” deed hooren;
God heeft u, als ge zijt, op eens gedacht.
En ons het heerschen over u beschoren!’ -

Hij deed God spreken, denken, gaf Hem kracht:
Hij sprak en naar zijn beeld werd God geboren
En God werd mensch, hij werd van Gods geslacht.

Kennis.

‘De dieren, onze vreugde- en leed-genooten,
Zijn onze broeders, maar niet zoo als wij
(Daar zij ons niet beheerschen kunnen) vrij;
Hun leven is, als 't onze, uit stof gesproten.

Dit weten wij, maar 't is ons niet ontsloten,
Niet of zij weten van der stof waardij.
Zij denken en herdenken, nochtans zij
Vermogen niet als wij 't waarom te ontblooten.

Dit is der menschen hooge macht; hun denken
Doet, wat toevallig scheen, natuurlijk blijken;
't Vermag de kennis van wat komt, te schenken.

Veel van wat eenmaal wonder heette, vlood
(Als duisternis voor 't licht) voor 't Vergelijken:
Volmaakte kennis! gij zijt meer dan groot!’

Kennis.

De grootste liefde, die den mensch kan nopen,
Noopt ook der waerelden talloos getal
Het hart der zon te zoeken, dat hen zal
Vol wreedheid, smachtende om zich heen doen loopen.

Zoo zwerven ook om 't vuur, dat gloeit in 't dal,
De wolven van het woud in donkre hoopen,
Die smachten daar in bloed den muil te doopen.
Van zonnevuren wemelt het heelal.

Toen de eeuw'ge zon na eeuwen werd geboren
Als uit een gril van 't eeuwig werkend Iets,
Schoot uit haar borst een waereldje naar voren:

Der menschen aarde, één klank des eeuw'gen lieds,
En haar te kennen werd den mensch beschoren:
Is dan volmaaktste kennis meer dan niets? -

Een denker.

Des denkers kluis baadt in de bleeke stralen
   Der maan, die door 't gewelfde venster tijgen,
   En op de hand het hoofd, in roerloos zwijgen,
Zit daar de denker sinds het zonne-dalen.

En 't nachtlijk koeltje suist door de espetwijgen
   De kluis in, om door lokken heen te dwalen
   Van zilver, die met maan-licht-zilver pralen;
Doch hij doet meer den sneeuwen baard nog nijgen.

Daar oop'nen zich de lippen. Om te spreken?
   Ja, langzaam zweven door de kluis de tonen
Als door den mond aan 't volle hart ontweken:

   ‘Wat kan, wien weet te wezen, zóó beloonen
Voor levend dood zijn, als ten sprekend teeken
   Van vreê met wat hij weet, 't geloof te honen?’

De dooden-akker.

Om 't kleine gods-huis rijst een krans van kruisen
Van eeuwge bloemen, wort'lende in de groeven;
En de airen van dien akker hooren 't suizen
Van 't luwtje, dat de klachten draagt der droeven.

Paleizen van geluk kwam hij vergruizen,
De strenge dood, die leeft van ziel-beproeven,
En deed de dooden in paleizen huizen,
Waar zij geluk noch ongeluk behoeven.

Hij brak den mensch van ziel en stof voor immer,
En schonk aan graf en stof een eeuwig leven,
Want al wat niet te splitsen valt, sterft nimmer.

Voor het bestaan is 't eindeloos verleên te vinden,
En de eindelooze toekomst na het sneven:
Wij rusten langer dan wij 't leven minden! -

Ommekeer.

Door al wat leeft gevoelde ik mij verlaten,
   En nergens was ik en met niets tevreden;
   Elk haatte mij, zoo meende ik, zonder reden:
Ik, leed en leed en kon de haat niet haten.

'k Verlangde, en wist niet wat; ik heb gebeden;
   'k Zag al wat slecht was; vond Natuur verwaten,
   En ijdel 't leven, wie een lach bezaten,
Der domheid kroost, die ketterleer beleden. -

Toen zag ik u en kon geen meening uiten:
   'k Had vreugde, vrede, liefde weergevonden,
'k Zag waar gij tradt een bloem, een roze ontspruiten.

   Natuur en Menschheid voelde ik mij verbonden;
In u wilde ik 't heelal in de armen sluiten....
   Gij, engel! zijt mij tot geluk gezonden!! -

Aan den lezer.

Toen nog niet was, dat waar ge thans op tuurt,
Dacht ik: wat zult ge een ander 't hart ontblooten,
Dat zich in honderd klanken heeft ontsloten
En uit het wrangste honig heeft gepuurd!

Toen heeft in mij een stem mij aangevuurd,
Die sprak: ‘Gij juichte' in wat gij hebt genoten,
Wat waar en schoon docht, hebt ge in 't lied gegoten,
Geheel uw aard heeft zang en stift bestuurd.

Uw lied zegt wat ge woudt; gij moet het geven;
Wat deert u dat een ander 't oog laat gaan.
Op wat gij wrocht, en 't vonnist... als een leven!?

Gij hebt als dichter niet vergeefs bestaan,
Als 't één bekoort en stijft in moed en streven!’ -
Neem daarom, als ze zijn, deez' liedren aan! -

Dropsteen.

Bij 't rossig, zwaaiend schijnsel der flambouw,
Welks walmen tranen teelt bij 't krinklend stijgen,
Zie 'k spichtig kegels stijgen, pegels nijgen,
Wier blijde blankheid werd tot weenend grauw.

Het dropt, het dropt, van spits tot spits; aanschouw
Hoe langzaam droppen door de droppen zijgen
En vallend leven geven aan het zwijgen
En worden tot een zuil bevrozen dauw.

Wat daalt zoekt wat daar rijst, en welhaast zullen
Zij, samengroeiend tot een eeuw'ge zuil,
Elkaar omhelzen en met schors omhullen.

Zoo gaat het morgen in het gister schuil;
Zoo kwam Mathilde mijn gemoed vervullen
En kreeg mijn gansche ziel daarvoor in ruil.

Stemmings-Alleeën, door P. Tideman.

XLVII.

Fons, ontvangende de Oktober-aflevering.

O! 'k zie hem lachen met dien open lach van weltevredenheid,
als hij dit boek leest, onze Alfons, de Heil'ge Muzikant van 't Hof,
heilig, door-dat hij zich laat pijn'gen door de mensche' en doet alsof
't zoo hoorde, of hij de slechte ware' en zij omwaarde' in zond'loosheid.

Ik zie zijn bleek bevinger-snaarde hand het voorhoofd stevig houden,
en de oogen achter 't glazen fenomeen en snor eens grenadiers,
glimm'ren verlekkerd, bij die kostelyke spijs voor hen gebrouwen,
het voorhoofd is van elpenbeen, de kuif staat op vol woest pleiziers.

Dan kàn hij 't niet meer houden, en met gegigach van zijn beenen,
zie! springt i in drieën overend, zijn linker wijst ten tafel henen,
zijn recht'-hand vliegt in 't haar, elektrisch rits'lend tilt hij zich ten teene.

Het albast Klavecimbel van dees Koninklyken Kunstenaar
staat: wit-schitterende schaar den Veldheer te verwachten en de sna-
-ren dra dreunen ze 't omhoog, waar 't ééne Hallelujah looft het aâr.

XLVIII.

Aan de nagedachtenis van Honoré de Balzac. Voor G. van Tienhoven Jr.

O! heerlyk groot begrijper van der Dingen Heiligheid,
o Dichter! dichtend met gedachten in die dorre tijd,
toen voelen en God-noemen zonde was -, wanord'lykheid
stellende in orde door Uw spreken in waarachtigheid

van wetend mensch zijn, weet van mij, dat waar te gronde leit
de negentiende Eeuw: èèn rottende onoog'lykheid
van donker kwaad, en waarvan nimmer zal zijn iets gezeid,
dan dat de menschen toen àl scheef-ginge' in waànzinnigheid..:

Gij, die zoo gaarne Uw wetenschap hadt anders uitgezeid,
in golvend rythme en rijm van 't veêrs, zijt heerlyk benedijd
door ons, die voèlend wete' en verachten de onnoozelheid

van mul muziekjes maken uit sentimentaliteit
wat somm'gen dichten noemen, - omdat wij weten wat Wijsheid
is, die ook Gij hadt, Die nu door ons gezegend zijt.

23 Okt.

XLIX.

Tot de Goddelyke Slaap.

Ai! broeijig-zoete Slaap, doortunnelend' mijn dagen,
met uren als zooveel fluweelen rust-paleizen,
ontwikkelend' uit het nacht-zwart, hoe? hoe? Mei-dagen,
geurlyk verteed'ringsvol bloeijende, en met oprijzen,

louter van goud uit droom-velde' en-struweel van bloem na
bloem, die dan als fonkel-sterren op stengels, neigend',
hoog-weg verdwijnen, vuur achter zich U ten roem na-
latend', dat bleef in 'erin'ring, waar 'k nu waak, zwijgend.

Hoe mijn hoofd was omwonde' in een mat gouden keten,
waar ik bad om bewust'loosheid brengende laving
voor mijn Zijn, en in Zien is verdwenen het Weten.

O! all' Passie is weg in Uw Rijk vol Rustigheid,
waar de Geesten ons houden een staêge begraving
van ons leed, opendelvende mijnen vol Zaligheid.

24 Okt.

L.

Voor G. van Tienhoven Jr.

Ik heb wat menschen werkelykheid noemen ééns benaderd,
het was toen stil op mijne kamer, en ik lag er slapende
als dood, maar sliep niet, want uit 't lichaam teeg de Geest vergaderd,
een reukelooze reuk, die zag mijn lijf liggen ontwapend,

als een onttakeld schip, dat dreef naar 't water van den dood...
o! gruwelyk Gezicht dat toen onzichtbare oogen zagen -
vraag niet naar driemaal-droever tocht dan 't wakend leve' ooit bood.
Ik heb gezien, waar menschen uit onheiligheid naar vragen.

O! nader nooit het Zijn der Dingen met bedacht gelaat,
gij zoudt versteenen: 't is zoo koud, zoo koud - en wie verstaat:
'Wij loopen op een vloer van schrikk'lyke Verdoemenis,',

hij hoede toch zich-zelf! - Want God steunt niet, maar geeft de keuze
tusschen NIET-ZIJN en ZIJN, en al wie God niet voelt is leuze
van leven, en houdt van wat hij zich noemt staêg begrafenis.

27 Okt.

LI.

Ik heb eens Holland's zon zien dagen boven Amstel's trans,
de huizen ware' als donk're stads-eilande' in vreemde zee,
Mysterie, maar boven rechts, zie! daagde een wirrelende dans
van rood-goud, -blanker, -geel, daar deê 't vergulde water meê.

De Toren Montalbaen knapte toen los in klokgeklank
mee-kleep'lend met de klop der slaap'nde stad, daar werd Geluid
tot bloemen frisch-bedauwde en 'k voelde zoo werd in-geluid,
wat ik Mijzelve' en Holland weet, Ik en mijn Bruide rank.

Nieuw-Holland kom, ik wacht U zooveel wakensvolle nachten,
waar zijt Ge, ik weet immers Gij zijt, ik zag U in de schachten
mijns heerlyk diep verbeeldingsvolle Zelfs, o wil nu naderen!

Ik kan niet meer van overvolle Liefde, ik doe vergaderen
alle de knechtkens van mijn Wil met rozen in de handen,
o! het zal schoon zijn t' Zame', en de Eeuw zal om ons branden.

28 Okt.

LII.

Op de Lijk-Statie van Koning Willem III, Koning der Nederlanden.

Waar 't geschut vèr domt
en de trommel om-romt
Wordt mijn Koning statig begraven,
in dof-zwarte pij,
in gewaden van zîj,
Wordt mijn Koning daar dood verdragen.
Steekt òp dan Trompetters,
slaat aan d' ramen geschetters:
Maakt mijn Koning laatste Muzijk.
En laat briesche' uw paarden
vreemde Vorsten vergaarden,
Lei' mijn's Konings groot-droevig Lijk
Houdt omfloersd 't Oranje
houdt omkripd de Kastanje,
Die mijn Koning hield trots omhoog,
Laat dale' àll' banieren,
Langzaam wuift uw palmieren
Voor mijn Koning, die 't volk nooit bedroog.

O! nimmer begeerlyk,
was een Passie, verveerlyk,
Als mijn Koning, die 't handvest van 't Land
hield stevig omwonden
met de vuist, die gebonden
Door mijns Konings Eed bleef onvermand.
Tot Satan verdoemlyk
heft het lichaam beroemlyk
Van mijn Koning ten dood-stond gedoemd.
Beeft dan beíjerend' Klokken
die dof bromt in de nokken
Van mijns Koning's Delft's Vorst'lyke Kerk
draagt meê ìn die zwaarte,
dit zwart-vorstlyk Gevaarte.
En mijn' Koning beweene op Zijn zerk
eens 't Volk nu verstokt,
naar den afgrond gelokt.
'n Geev' mijn's Koning's Kind God van Zijn Sterkte.

28 Okt.

LIII.

Ik lig met mijn licht lichaam aan de grens van 't Goede,
de zon belicht mij 't Aanzicht heerlyk en 'k voel trillen
van zaligheid dit Hart en bid God te verhoeden,
dat ik mij wend naar 't Duister, waar veel henen willen.

Zijn 't menschen, zijn het schaduwen, die zwarte Prinsen
met helsche machinatiën in 't oog, of zwak'lyk-
-verstomd', wand-looze leegtenen waar onnaspeurlyk
't gesprook'ne in Holte wegvalt? Zijn 't Satanas' stinsen?

Mij let 't niet, 'k ga met lichten tred mijn eigen weg.
God zorgt ook voor het Zwarte. - Is de Nacht de tijd
niet voor vrediglyk rusten, geeft de Aard' niet Kool weg

om te verbrande' in warmend Vuur? O! gij met 't teeken
der Verdoemenis rondgaanden, 't is nog altìjd
Tijd te ZIJN, zoo ge u door 't Leven maar laat breken.

29 Okt.

LIV.

Op Verwey.

Het Leven zal een schrikkelyke Lezing houden
van Goed en Kwaad, want wie zich niet wil overgeven,
zet het terzij, een figurant, maar die vertrouwen
op Hare Onkenbaarheid, die zal ze 't Goede geven.

Leven ìs Zijn als er is Onbewuste Wil
tot Zijn. Laàt dan uit Vrees uw aaklig mensche-streven,
om wat te willen, waar gij niets wilt. Wie wil wel?
- Wij loopen op onwetendheid, en niets daarneven.

Omdat het Leven zelf weet, wat zij 't Goede vindt,
zij slechts, zoo gij dan in uw hand niet aandraagt
't heele Leven - en wat zoudt gij wel met dat handje

vatten, - buig dan en scheur 't ellèndige verstandje,
smelt 't in geween, zoo gij wilt zijn, en niet meer waagt,
te schènnen 't Leve', uw eigen Moeder, koppig kind.

30 Okt.

LV.

Voor een schenner.

Mijn leven is een Koninklyk gedeelte van het leven
der mensche' ai!, dat ik niet kan zeggen van 't almachtig Leven,
- wij hange' àll' met de rechte en linker arm in duisternissen,
waar waren? komen wij? wat die staêg-wisselende nissen,
waarin wij staan? Mensche' en weters, ik kàn u niet meer velen,
daar ìs geen wetenschap! wat lalt gij dan, duivels verloren?
Ik zal maar 's patsen met hardhand'ge petsen om uw ooren.
- Vergeef! Ik ken u niet, maar dit zult gij wel moeten velen

van mij, dat gij mijn mind'ren zijt. Wie is meer dan zijn Koning?
Koninklyk moet zijn mijn Ziel, hoe zou dees aardsche woning
dan zoo bestaan, zooals ik ben! Beeft in uw sloome sluwheid,

dat Ik u 't leven gunnen wil, wanneer gij 't zelf kunt grijpen!
Beven voor mij, voor mij? Waarom? Gij kùnt het niet begrijpen,
maar beeft! Ik ben voor u des Gods in onaantastbaarheid.

30 Okt.

LVI.

Als het Geweten spreekt en uit het Hart veel bitt're droppen
lekken, rust dan van denken en van doen, vouwt saam de ving'ren,
gij zoudt vergeefs in de ijle lucht de maag're hande-poppen
rekken, gij kunt door één te sterke daad uw Ziel versling'ren.

Want al uw daân zijn ijl als wind. O! drom van ijdelheden!
- Ge zijt geen speel-bal, maar een zucht of traan of snik en ook
dan dat zijt gij nòg ijler, mensch! en de verborgenheden
in u geborgen ziet niet één, wie ziet des nachts wat rook?

Voel Satanas door de aad'ren van het Leve' u liegend lonken,
daar woordende in het donker met zijn tong van vraatlust dronken,
verlokkend: ‘doè toch, groot mensch, doe sterke daden, leef meê

met mij, sterke'!’ O! Verdoemer-Verderf, laat de schepe' op reê
in den nacht, waar gij waart. In den Dag is 't alleenlyk licht,
dan varen de schepen van zelve als maar 't anker gelicht.

31 Okt.

LVII.

Daar kòmt het gaaf geslacht van Hollanders, die zich devootlyk
aan 't Leven zullen overgeven durve' omdat er and'ren
leden 't Leven vòòr hen, 'wijl God, die altijd onomstoot'lyk
doet wat Hij wil, wìl dat de menschen lijden voor elkand'ren.

Wie lijdt hier voor zichzelve alleen? O! gij, die nu geboren
gaat worde' onder 't Gesternte van dit tijd'lyk vreugd ver snijden,
zult heerlyk-kinderlyk naar Schoonheid's stemme leeren hooren,
die leert dit diepe aardsch leven zelfs vrij, vromelyk belijden.

Daar klinkt het: Vrede op Aarde, in menschen godd'lyk welbehagen,
en in den Tempel, die elk een zich om zijn Binnenst bouwe,
gloeije òp de geel-robijnen flikk'ring der Altaar-verlichting,

Muziek in kronkelende linten orgelklank verlage
zich ten Ruim, waar 't stof-goud spartele en luid-uit 't gansch gebouwe
van het pilaar-gestut gewelf in één schal vindt verlichting.

1 Nov.

LVIII.

H.J. Boeken.

In 't diepste van der Aarde fundamenten
zit eenzaam 'n enkel mensch, hij voelt het krenken,
dat 't kleinste steentje aan wort'len in de tenten
der donk're diepten doet. Hij is het denken,

dat 't Leven uit zich-zelven doet. O! menschen,
die niet ziet in het Diep van uw planeten,
waar gij wel denkt te zijn, niet zijt, verflensen
voel 'k all' uw schijn bij wat dees man kan weten.

Vast Punctum van dit went'lend aarde-rond,
o! onbewustheid van 't diep Leven, staat
onverwrikbaar in deze' Eénen:.... Ik vond

Hem als een Steen op mijnen weg..... der Wijzen
toets-steen, van al wat zijn echten gang gaat
Beeld: Spare' ons God deze' onbewusten Wijzen.

1 Nov.

LIX.

Voor Willem Kloos

Uw Leven zal de smartelykst voldragen
baring zijn van de echtste Ziel die Holland
ooit bezweefde, die kon dit Land gansch dragen
aan 't Hart, o eens-wreed-bloedend onderpand

van 's Hemels Gratie, zonder wedergade,
te breed was dadelyk Uw zijn bij menschen,
teer-breed, te wijd weefdet Ge u eerste wenschen.
Zoo bleeft ge Gods, Die Zich U gaf te ontraden.

Wie heeft U groot-gebracht, die waart het van de
eerste stonde, waar spieg'lend Ge uzelf vondt,
hoe kon het, dat die geur-doorzeefde handen

dra 't Goed' dede' en in balsem openbronde
Uw hoofd voor elk die zich U open stelde?
Zijt ge oud'ren broer, wiens komst men eens mij meldde?

1 Nov.

LX.

Waar 't Goede en 't Slechte, dat zich-zelf verwint,
Elkander groete' als neigende Monarchen,
zit ik in 't lucht-ruim van mijn Ziel, een kind,
en beef, en bid God, dat Hij mij tot arge-

loos, goed knaapje gansch doe rijpe in het Rijk
van Zijne Goddelyke Majesteit.
Ik durf niet zien en vraag het Goden-blijk
bebrandende mijn mensch-hoofd zonder-Tijd.

Wat ìs het Leven, dan een eind'lykheid
van lijden, is 't zoo niet, o leer mij, leer!
die weet te leeren Godes Eindloosheid.

Maar tegen al wat minder leert, verweer
ik mij met meer dan sterke droevigheid.
En het erbarmen vraag 'k alleen mijn' Heer.

1 Nov.

LXI.

Wie ziet de Teekenen deez' afgrond overschijnen,
met goud- en zilver-waas voor het dra overlijden,
wie hoort in klok-kleep'len neder de slagen weiden
van 't naad'rende onheil op 't hoofd dezer Filistijnen:

Wie ziet weer aan de lucht het voog'lenheir als teek'nen
snaat'rende omvliege' en duikle'en vlerkend schuilplaats zoeken?
Wie offert, wat 't ook zij? Kan uit een breuk bereek'nen
waarom dit Leven's gevloekt, waarvoor dees menschen boeken

verzoeken, snuff'lenden niet in zich-zelf? Hij beve,
voor zijn ziel en voor de and'ren, die niet onverschillig
zijn aan onz' God. O, trots, waanzin-ziek-dwaas geslacht,

hebt gij werk'lyk u heeren van dees aard gedacht,
en het geloof verloore'? ach ik was zeer gewillig
ù te g'looven, zoo niet God àll'en mij deed leven.

5 Nov.

LXII.

Het leed, dat wij om and'ren lijden,

is breeder drievoud dan het eigen lijden.
Dit vindt heur troost in handen-vouwen
en het gereeder doen der kleine dingen,
die èlke dag in veelheid geeft te doen.
Het is uit-schemeren van droever avond,
die in het Westen daalt ter duisternis,
dan waar het Leven òns omfloerst, omdat wij weten
ons komt een nieuwe Zon des and'ren morgens
glorie-rijk den goud-flikkerenden klink-bel luiden.

Het is als droefheid van een moeder, die heur kind,
van pijn verwonderd 't weeke wicht-gezicht,
stervende ziet.... zich wel den Dood zou geven,
zoo die met haar bloed 't klein're wou genezen.
Dan weeft ze in 't ijle een net moede gebeden
om 't kind. - 't Kind sterft niet. - Zoo sterft 't leed
van and'ren waarvoor wij 't harte warmen,
dat koel-gelukkig was,... wetend niet hoè,
maar willend lenigen waar droefheid weende.

En... 't is of zweven van gebeden biddend' and'ren heil,
wijst hooger Wezenen dan wij, wie zijn verkoren
van menschen tot geluk. - Zie, tranen lachen weer,
een beek gelijk vervliet het leed, - en weten wij

dat van òns willen niet één deeltje gaat verloren.

26 Sept. '93.

LXIII.

Aan F. Domela Nieuwenhuijs.

Ik weet wat gij in 't diepste voelt van uw geweten,
o een'ge waardig om dit volk ten strijd te sporen:
uw passie duivelsch, willend dooden, uw vermeten
sarkasme; twee felle trompétten in 's Lands ooren

dat zijn ze zeker! En ik buig voor u niet 't hoofd,
maar 't Hart trilt mee bij uw 's volks lijden luid belijden,
Holland zal weten dat viktorie is beloofd
àl 't echte, ook u. 'k Wil dan wat harde verzen smijden,

behamerènd de bleeke kop van 't klamme land,
die draag ik ù op, al hebt ge eens 'n misdaad'ge hand
geheven tot mijn Koning op, wiens beeld staat heilig

in de Historie van ons Nederland: Kolos
van Passie, Koning-van-Wil, Die trapte wat los
knecht-volk op geld en eer aasde en maakt 't Land onveilig.

LXIV.

Twee verzen voor de arbeiders.

Gevloekt zijn de patronen van dit arme volk,
o, al die gunstelingen van het aardsche lot,
zij weten 't wel, de blinde moordenaars, ontvolk-
end 't Volk van Liefde en Kracht, om penninge' in 'n spaarpot

te zaamlen, 's avonds bij de lamp ze na te tellen,
in schijn arg'loos, -niet-voelend' bleek-grauwe gezichten
van 't moegesloofd knecht-volk, die zwijgende vertellen,
als spoken, dat ze sterve' aan 't werk dat ze verrichten.

Sta òp, volk', breek uw arbeid-koon'gen van u af,
maar zoo gijzelf genade wenschtet voor uw vrouw
of kinderen, en daàrom lijden kondt. spaar dan

de zwakken en de vrouwe' en werp desnoods in draf
en drek, die nooit aan 't heerlyk arbeide' of u trouw
zwoeren, d' Geldhoer aanbiddend. - Doch richt als een Man.
6 Nov.

LXV.

Ja, breek dees rotte samenleving breek ze uiteen,
zoo gij elkaar hebt uwe Liefde en Trouw verpand,
want niet aan menschen, die van 't een op 't andre been
dik-buikig hunk'ren of aan vreemden hoort dit Land,

maar u en mij, die werken met de hande' en 't Hart,
omdat we echt werken heerlyk vinde' en onze maag
maar vulle' als doedel-zak, dien God ons gaf om 't Hart
met frisscher bloed-klanken te vollen. O, versaeg

niet al te lang, te doôn wat akelig ligt droog,
braak, om nieuw beter te bebouwen, zoo ge ùw wil
maar voelen leert maar niet dien van wel lieve leiders,

wier lei-plicht is bepaald te zijn uw onderwijzers
van wat gij die 't al kùnt, moet leeren laten, wil
luist'ren, - maar eerst naar wat uit u-zèlf bruischt omhoog.

9 Nov.

LXVI.

Uit lucht als bolle blazen hoorbaar neergedragen,
daalde door zoelen zomer-avond 't vogel-lied,
van nachtegaal, die 't luikjen voor zijn al te lage
vibratie-volle tonen luit'lende open stiet.

Uit druip'nende rozen was 't of honing droppend viel
te voren naar mijn rood-belopen lippen-boorden
en door-drong naar het merg ver in verbroken ziel,
toen de oor' dat langzaam tweeklanks-kwinkelloopken hoorden.

Maar dorps-mensche' in vert' trokken laatste klepelslagen,
hun klokke-klachten om een moegedragen dag
weemoedig door het dalend duister over hage' en

zacht-kruivend boom-g'ruisch als metalen bollen neer,
o vogelkijn mijn, toen zweegt gij zeer! - Zijt te teer
Gij zoo mijn ziel tot zingen, bij dit menschen-slag?

LXVII.

Nu gaat weer Stad en Land onder grauw duister,
warmte vlood heen, de bevrozene gaarde,
rilt, een gevangene in ijzeren kluister.
Wee! wien dees zomers geen licht zich op-spaarde

warmten, zon-goud, groen-fluweel-zachten luister,
wollig om 't hart, dat zijn kracht zoo bewaarde,
een hooischelf vol sterkte als onzichtbare vuiste' er
tastte, en erinring aan veel liefs vergaarde.

Want 's Levens hand, die het land heeft verlaten,
ziet niet, en hoort niet. zij heeft geen gelaat en
doet alleen Gods wil, die menschen verbood
't aardsche geluk, dit zij niet konden torsen
bleef het altijd, o de ondankbren vermorsen
Zèlf zich, verdwalend. - Elk recht mensch vìndt brood.

15 Nov. '93.

LXVIII.

M'n kamer was eens zwaar-gesloten.
   Waar ik koningde in dien Hof,
Werd door 't oog 't borduur genoten
   van Geest-Levens wond're stof.
Voor mij woven heen hun Wezen
   nevel-wezenen ontastelyk,
Vrouwe' en mannen, naar ik weze
   doende, minnende geduriglyk.
Klokken luidden hymeneeën
   van des Amstels toren-nok,
Neigend zweefden twee bij tweeën
   langs d' hand die als toover-stok
Wenkte dan een daad naar deze
   zichtbaar-tastbare verbeeldingen,
Levens, mijn Rijk toegewezen, -
   hoe ze zwenkte' en hoe ze gingen,
Op den rythmus van mijn wil.
   Tot plots'ling ik zelf weer leefde
Mensch'lyk, de aandacht met geril
   vreezende in mij weder-viel,
En ik de oogen moest bedekken,
   Daar 't verbeeldingsspel vertrekkend,
uit groote oogen mij verwijtend
   Nakeek, langzaam, langzaam wijkend.

Maart. - 16 Nov. '93.

LXIX.

Zusken, rozemundeke,
   lodd'rende op de vloer
sluimerend zoo vrundleke
   in het gulden snoer,
van omkrulde haren.
   Kindeke, waarvoor
vijf vorkjes vergaren
   't wangetje van gloor
van roô rozeblaadjes?
   't Hartj' houdt bloemfestijn?
Ay, 'k denk je verzaad je es
   aan je deugdjes rein
in je slaapje, en glip je es
   uit 't klein aardsch bestaan, -
kijken daàrom lipjes
   als met last belaân?
O, 'k vrees zeer, ik wek je
   door het liefst geluid,
en een pijnlyk trekje
   trok om 't mondje als 't uit
blonde Cherubijntjes
   spelen-zienden droom
werd gewekt. - Speel fijntjes
   mee maar liefke, en zoom
je gebedje. - Bid je es
   voor mij, die hier sta
bang dat de oogelidjes
   òp-gaan, als 'k niet ga?

16 Nov.

LXX.

Wilt Gij mijn Muze zijn,
o Meisken rein,
Die 'k eenmaal liefken mijn
belijdde?
Ai, knik niet 't lelie-hoofd
dat eens beloofd
was mijn, een vaatken fijn,
vóór 't scheiden.

Bij dit gemis
en duisternis
Zal ik mij droeviglyk belijden
de erinring wis
wat scheiden is
te ontijde.

De handen hielde' elkaar
o teer, de een de aêr
niet waar, voor 't groen altaar
met bloemen,
waar zinnen-lust verscheen
denken verdween
onz' hartjes 'n beyen-paar
ging zoemen.

O nu 't gemis
in duisternis
die ik moet wreedelyk doorlijden,
wee nu mij wis
verdwenen is
Geleide.

Dier tîjn heilig Gezell'
weet Ge nog wel
hoe fel 'r een gouden wel
bronde open?
En ons, een stralen-vliet
uitschietend, liet
gaan zonnig-hel
bedropen?

Nu 's dit gemis
'n wel duisternis
die 'k zich dof op mijn Ziel voel spreiden,
dit Licht-huis is
thans ongewis
van Tijde.

Ik hief driemaal de hand
toen gij 't verband
dat ons van liever-hand
bond, braaktet.
Mijn hand was niets, niet waar
bij mìjn altaar,
vergeefs dat ooit uw kant
mij raakte,

Wàt stroever is
dan duisternis
waar Gij niet zijt; die kondet wijden,
wat niet mij is,
niet 't Leven is,
maar beiden?

Wilt Ge dan Muze mijn
zijn, Meisken fijn,
die ik in verzen rein
belijdde?
Ai, knik met 't lelie-hoofd
dat eens beloofd
was mijn Ziel, vaatken dijn
te altijde?

Te dragen is
dan duisternis
voor mij, die me in geluid mag weiden.
Hoor Maagde Uw Mis,
nu 't aardschen is
verscheiden!

21 en 22 Nov.

LXXI.

Eens zong 'k, een jongen met een stem als man:
‘Ik wensch nu Heer, te sterve' in 't vroege jaar,
een luwe lente-sluijer van mild Licht
om bleek gelaat, dees beî mijn oogen dicht,

och mij, och Heer, neem mij toch weg van de aard!’
En 'k weende schrikk'lijk-dorre tranen, waar 't
op-bronde dat Gezang en 't handen-paar,
twee beeldjes, lag ten Doode klaar. 'k Gewan

den Dood niet, want hier ben 'k, aanzie mijn Jeugd,
wel droevig ach, maar met onaardsche Vreugd
bij ongelijke Tijden goud-begoten:

Zie zich mijn Zange' 'ier spieg'lende aan de sloten,
alleen bang voor te groòt schoon van zich zelven
bidden Gods Hemel z' trouwlijk te bewelven.

Maart - 22 Nov. 1893.

LXXII.

Voor het kranten-schrijvend publiek.

Wat wilt gij, volk, nu nog, dan weekjes op de bibs gaan zitten,
de handjes voor uw oogjes doen, en luistr'en naar ons Woord.
Ik vroeg: wat doet, wat denkt, hoe werkt dit volk en 't dood antwoord
was wat geschal uit grove monden door den drank verhitte.

Zijn wij niet goed, dat wij die wij zijn, geven nog bescheid
dit plebs van guichelende krantjes-manne' en ongehoord
vervelende juristen, eters der Rechtsvaardigheid?
Eén vers van één kwartier is het salaris dat hun hoort.

Leeft dan maar voort uw leventje van piet'rig nonsenspeut'ren,
in ijdel-tuitrig kleine hersenfeestjes u vermeiend;
: Wiens mondje niet dan kwade woordjes kalt zal 't Leven braken,
en 'k zie, waar gij nu duffig dorpert in maatschapp'lyk leut'ren,
op blank genet met flikk'rend staal-zwaard jonge riddre' inrijden,
die van uw hutjes brandstof en uw lijtjes knechtjes maken.

27 Okt.

Idylle, door Lucie Broedelet. (Stella Violantilla)

Personen:
Ilse, 16 jaar.
Camillo, 18 jaar.
Koor van vrome vrouwen.
Elven.
Dageraad.
Zonnestralen.
Faunen en Saters.

Eerste tooneel.

Een open plek in het bosch. Een beekje stroomt er doorheen. Ilse luistert naar het gezang der vrome vrouwen.

KOOR VAN VROME VROUWEN.
Gij groote Goden die troont hoog boven de wolken,
Wier ademen alleen reeds onze zielen met wijdingen
Vervullen van weelde en smart zoo groot,
Als nauwelijks dragen kunnen wij stervelingen,

Verborgen houdt gij allen uw aangezicht, daar onder de aanblik
Van zooveel goddelijks wij zouden nederslaan.
Reeds doet weenen ons 't grootmooi van een heerlijk beeld,
Denken wij bij 't hooren van schoone muziek te vergaan.

En Gij die zijt eeuwig en verheven in zonnig zijn,
Gij Goden, die hoog zetelt op gouden tronen
Met uw machtige lichamen van blank ivoor,
De al-melodie zijt gij, 't al-schoone.

Blauwverhuld, blank mysterie, al-mysterie,
Die is in 't zeeëbruischen, in 't suizelen der luchten,
Rein houden wij ons in gewijde afzondering,
Dat onbesmet eens onze zielen tot u vluchten.

Oneindigheid zijt gij, waar is maat noch omperking,
Geweten en gevoeld in alles, niet te zeggen en ontastbaar,
Want vormen bepalen en woorden en gij zijt zonder perken;
Oneindigheid, eeuwig onbegrensd, onzegbaar, onzegbaar.

Dat onze heilige zangen tot u stijgen, hoog in 't reine ether
Maakt los onze zielen van 't stoffelijke, voedt ze met nectar en ambrozijn,
Dat ze dragen kunnen uw ontsluierd aangezicht,
Eeuwig u te aanbidden, eeuwig dienend om u te zijn.

Hoog boven de wolken zetelen de Goden op tronen van goud;
Luid stijgen onze zangen ten hooge. Rein
Zullen vrij onze zielen tot hen gaan, de machtigen ivoorblanken,
Eeuwig hen te omzweven, eeuwig om hen te zijn.

(Af)

ILSE.
Hoe diep blauw de lucht en nog intenser 't beekkristal,
Hoe 't murmelt en schitterend opspat in teruggeval
Van flonkerend diamant; weelderig groen de boomen,
Veelkleurige bloemen in 't zachte mos staan te droomen.
Varens wiegelen; muggen, libellen gonzen af en aan en zware bijen.
Zoo zonnig de lucht vol..... twee vlinders, witzijen!
Hoe zij vlug fladderen in 't helle goudlicht boven de beek
En nu weg in de schaduw tusschen de boomen.... 't Leek
Wel of weer, doch nu slechts even en licht in mij trilde dat vreemde gevoel
Van ongekenden weemoed, als toen de nachtegaal sloeg in 't gezoel

Van een schoonen warmen zomernacht; blinkende sterren, een tintelpracht
Aan den hemel en de blanke maan. Zoete tranen ik weende lang en zacht.

(Zingt.)

Goud is de zonne en goud de maan,
Lustige vogels trilleren en slaan,
Liedekens schetteren uit blijde keelen:
Oranje, gouden en helgele.

Zilver is de maan en zilver de zonne,
Klaterend dartelt en lacht de bronne;
Blijde schateren de vroolijke klanken:
Zilveren, witte en sneeuwblanke.

Goud is de zonne en zilver de maan,
Lustige vogels trilleren en slaan,
Goud is de maan en zilveren de zonne,
Klaterend dartelt en lacht de bronne.

(Camillo treedt uit het bosch naar voren.)

CAMILLO.
Wonder de stemme die mij lokte,
Maar nog wonderer gij.

ILSE.
Droom of werkelijkheid wat ik aanschouw!

CAMILLO.
Hebt gij lokken een rosse zonnebrand.

ILSE.
De uwe zwarter dan immer ik zag.

CAMILLO.
Hoe donker 't diep mysterie uwer oogen.

ILSE.
Hebt gij ze intenser violet dan ooit mij bescheen.

CAMILLO.
Zijt gij wellicht een nimf, gij in bleek lilakleed!

ILSE.
Een nimf... hahaha... maar zeg, wie zijt gij
In groen gewaad en wapperenden gouden mantel?

CAMILLE.
Een Koningszoon uit Phrygie, Camillo en gij?

ILSE.
Ilse. Mijn vader regeert over een machtig rijk
Heel in 't Westen. 't Is een verre tocht naar hier,
Ik zie hem dus zelden. Statig hij is en vriendelijk.

CAMILLO.
Ik ben groot gebracht bij vrome mannen,
Die wijden hun zijn den Goden.
't Was er schoon en rustig: een oud kasteel
Midden tusschen groote dichte bosschen
En blauwe meren met statige, blanke zwanen;
Lachende heuvels zich kaatsend blond en groen en violet.
Enkele keeren is die afzondering komen verbreken
Een lieve, stille vrouw, mijne moeder.
Schoon zij is met oogen, dieper azuur dan mijn glanzende meren,
Witter haar zijig gelok dan mijn trotsche sneeuwen zwanen.

ILSE.
Ik heb steeds geleefd bij vrome vrouwen.
Deze plek, waar gij nu toeft,
Is 't gewijde oord, waar zij aanbidden
De Goden, de hooge machtige blanke.
Niet lang meer zal ik hier zijn,
Staat een nieuwe maan vol aan den hemel
Dan zal komen mijn vader, mij met zich te nemen.

CAMILLO.
Wonderlijk! moest ook ik wachten tot volgewassen zou zijn
Die nieuwe maan; dan mocht ik vrij inblijen de schoone, wijde wereld.
Maar in mij een onrust zoo groot en machtig, onweerstaanbaar,
Die dreef mij voort; in een stillen, zoelen nacht ben ik gegaan
Weg van de meren, die lagen nachtelijk beschenen,
De zwanen zilverden en donker spiegelden de heuvels;
De vrome mannen sliepen in 't maanlichte slot;
De bosschen, zilver en zwart, ruischten geheimnisvol.

ILSE.
Welbekend is mij de onrust, die dreef u zoo machtig;
Kan zij mij zoo vurig doen verlangen naar mijn vaders komst.
Zeg Camillo, hebt gij in uw land ook elven en nimfen?

CAMILLO.
Ik weet 't niet, heb nimmer ze gezien,
Maar wel saters en faunen, kent gij die?
Lustig volkje, hebben bokspooten,
De hoofden bekranst met wijngaardranken
En klimop; dragen met zich druiven
En drinkschalen, klinkende cimbalen;
Hebben schalksche gezichten en vroolijke spotoogen.

ILSE.
Een enkele elf heb ik wel eens gezien in den nacht.
Snel gleed zij langs mij, wegzilverend in 't duister.
Maar de nimfen ken ik beter. In deze beek woont er een;
Klare groene oogen heeft zij en lang blond haar,
Woont in een groot kristallen paleis.
De stroom gaat ver en veel vertelt zij mij
Van al wat geschiedt langs zijn boorden.

CAMILLO.
Zoo zonnig en vredig hier. Mij is 't
Of weggevaagd is alle onrust uit mijn hart,
Zoo kalm en gelukkig maken mij
De stralende blikken uit Ilse's lieflijke oogen.

ILSE.
En gij hebt in mijn ziele blanke rust gegoten.
Camillo's klare gouden stem heeft alle ongeduld uit mij verjaagd.

CAMILLO.
Ik wilde wel, dat 'k immer hier bij u kon zijn.

ILSE.
Niet meer kunt gij daarnaar verlangen dan ik;
Maar verder gaat gij inblijen de wereld,
En ook ik zal niet lang meer hier zijn.

CAMILLO.
Niet lang zult gij meer hier zijn, ja

En ook ik ga verder de wereld inblijen.
Vaarwel, Ilse, den faunen en saters
Zal ik vertellen van u.

ILSE.
Vaarwel, Camillo, van u zal ik verhalen
Aan de blanke beeknimf.

CAMILLO.
Vaarwel, liefste Ilse.

ILSE.
Vaarwel, zoete Camillo.

Tweede tooneel.

(Het vorige tooneel bij avond. Ilse alleen).

ILSE.
Een wondervolle gele roze ik zag, als schijnend porcelein,
't Buitenste mat helokerend naar 't diepe binnen.
Camillo zie hoe schoon die gele roze is.
Camillo was er niet en mij werd droef.
De stroomnimf deed mij een vreemd verhaal van najaden,
Die dragen witte leliën in 't haar en oceaniden,
Die tooien hun blond met zeewier, koraal en kleurige schelpen.
Camillo hoor, hoe wonderschoon zij vertelt.
Camillo was er niet en mij werd droef.
Zoo verkeert mij alle vreugde in smart
En alle schoon in stille droefenis,
Niet is Camillo er zich met mij te verblijen
In al wat heerlijk is en liefelijk.

(Elven komt op.)

EERSTE ELF.
Ilse ik elf ken u, heb dikwijls bij de beek u gezien
Als zij lichtte blank uit 't bleeke duister alomme.
Vroolijk waart gij en nu zijt gij droef. Lief
Hebben u de elven, daarom zullen zij dansen
Voor u en spelen en zingen.

ELVEN.

Wij elven kennen Ilse, hebben dikwijls haar gezien bij de beek,
Als zij blank lichtte uit 't bleeke duister alomme.
Vroolijk was Ilse en nu is zij droef. Wij elven
Hebben haar lief, daarom willen wij dansen
Voor haar en spelen en zingen.

EERSTE DEEL DER ELVEN.

(zingt)

Wij spelen op zilveren fluiten,
Tokkelen op blanke luiten.

TWEEDE DEEL.

(zingt)

Uit onze purperen mondjes vallen
Zilveren klanken, die wijd schallen

DERDE DEEL.

(zingt)

Wij dansen bevallige reiën
Schoone, blanke, blije.

('t Eerste deel speelt, 't derde deel danst,)

TWEEDE DEEL.

(zingt)

Lichte droomgestalten wij kinderen der maan,
Hebben zilveren maneweefsels aan,
Dragen in de blondmantels, die schitterend poeier wit bestoof,
Parelsnoeren, judas en dor eikenloof.

Wij dansen de reien in 't maanlichte duister,
Onze leliegestalten in blanken luister
Slingeren zilveren ranken, stralende kransen,
Schitterend witte guirlandes wij glanzen.

Wij zweven en wiegelen de lijven
Op blanke tonen, die komen drijven
Uit roodmondjes en zilveren fluiten,
Uit hooge popels, klaar luidende luiten.

Gespeeld hebben wij aan heldere stroomen,
Aan den lagen oeverkant liggen loomen
Tusschen wuivende halmen en suizelend riet.
De zilveren nacht zijn wondre stemme hooren liet.

Langs de ruischende zee hebben onze blankvoetjes gescheerd,
Veel schoone melodieën heeft zij ons geleerd.
Uit haar mond zoo schoon de zangen klonken,
Ook groote glanzige paarlen heeft zij ons geschonken.

Lichte droomgestalten wij kinderen der maan,
Hebben zilveren maneweefsels aan,
Dragen in de blondmantels, die schitterend poeier wit bestoof,
Parelsnoeren, judas en dor eikenloof.

EERSTE ELF.
Nog een lied willen wij u zingen Ilse,
Dan moeten wij van u gaan
Gij Manestraal zing 't lied,
Dat heeft u geleerd vrouwe Nacht.
Zilverling, dat uwe fluit begeleide.

MANESTRAAL.

(zingt).

Diep verscholen in dichte, stille wouden
Een lustslot staat uit blank marmer gehouwen,
Omringd door schoone tuinen, waarin gouden
Tallooze vruchten. Zoetgeurende bloemen ontvouwen
Veelkleurige grillige blaren. Hoog springen klare fonteinen.
Lommerijke boomen schaduwen. Tegen 't schitterende hemelazuur,
Nimmer door wolken verduisterd, blanke beelden blinkende op lijnen.
Veel menschenkinderen streven er naar dit slot te bereiken met alle vuur
Van hun willende, zoekende wezens, want weet 't geluk woont daar,
't Eeuwige geluk; altijd is 't er licht, schijnt immer zonne of maan.
Een lange zilveren weg leidt er heen, zeer weinigen bereiken 't maar
En nog minder vinden den diamanten sleutel, waarvoor de gouden poorten open gaan.

ELVENKOOR.
Diep verscholen in dichte wouden
Een lustslot staat met poorten gouden.
Eeuwig is 't er licht, schijnt steeds zonne of maan,
Voor slechts weinigen de gulden deuren openslaan.

MANESTRAAL.

(zingt)

Ook waren vier jonge ridders uitgetogen
Vol sprankelenden geest, mochten bogen
Op groote dapperheid en kracht;
Edele wijzen hebben hen groot gebracht.
Zoo wonderlijk hun klinkende namen zijn,
Heeten Granaat en Purper, Violet en Karmijn.

ELVENKOOR.
Wonderlijk hun namen zijn,
Granaat en Purper, Violet en Karmijn.

MANESTRAAL.

(zingt)

Een ver eind is Granaat 't zilveren pad gegaan,
Maar te zeer trokken de lanen alomme hem aan,
Waren zoo geheimnisvol in zwarte nacht,
Lokten hem met onweerstaanbre macht.
Nimmer heeft hij gezien den hellen luister
Van 't slot, dwaalde steeds in diep geduister.

ELVENKOOR.
Granaat heeft nimmer gezien den hellen luister
Van 't slot, steeds dwaalde hij in diep geduister.

MANESTRAAL.

(zingt)

Gansch den weg heeft afgelegd Karmijn,
Bereikte den burcht, lichtende in zilveren schijn
Niet heeft de sleutel hem tegengestraald,
Daarom ook hij 't duister is binnengedwaald.
Nimmer zag hij zijn hel geflonker,
Zwierf steeds om in schemerdonker.

ELVENKOOR.
Karmijn zag nimmer zijn hel geflonker,
Steeds zwierf hij om in schemerdonker.

MANESTRAAL.

(zingt)

Ook Violet bleef de sleutel verborgen,

't Kasteel witte in blanken morgen,
Steeds was hij om 't slot op 't zilveren pad,
Rusteloos zoekende den diamanten schat.
Nooit hebben zich de deuren geopend, bleven voor hem dicht;
Zwierf immer er buiten, albastend in blank zilverlicht.

ELVENKOOR.
De deuren hebben zich nimmer geopend voor Violet, bleven dicht:
Immer zwierf hij er buiten, albastend in blank zilverlicht.

MANESTRAAL.

(zingt)

Purper kwam, de uitverkorene, blijde vogels jubelden hem tegen,
Uit de omme wouden de vroolijke klanken luide opstegen;
Diep turkooizend 't stralende, glanzende hooge;
't Lustslot schitterde in helle zonne, gulden overtogen.
In een zilveren kelke de diamanten-schat lag gevleid,
De zware gouden poorten openden zich wijd.

ELVENKOOR.
De diamanten schat lag in een zilveren kelke nedergevleid;
Voor Purper, den uitverkorene, de gouden poorten zich openden wijd.

MANESTRAAL.

(zingt)

Hoog rankte in 't vierkante open een schoone edelvrouwe. Bij de hand vatten zij elkaar,
Gingen door ruime zalen, waar schooner kunst blankte, dan ooit menschenoog werd gewaar,
Schreden door de bloeiende tuinen, onder 't hooge hout zij rustten,
Luisterend naar de klaterende fonteinen, geurzwangere zephirs hen kusten.
Stilblijde, hooggelukkig zij innig verbonden samengaan;
Hun eeuwig geluk beschijnt gouden de zonne en zilveren de maan.

ELVENKOOR.
Innig verbonden zij hooggelukkig en stilblijde samengaan;
Gouden de zonne hun eeuwig geluk beschijnt en zilveren de maan.

EERSTE ELF.
Tot morgennacht Ilse, dan komen wij weer
Nog andere liederen u te zingen;
De dageraad komt, wij moeten gaan.

ELVENKOOR.
Wij elven roepen Ilse toe: Tot morgennacht,
Dan komen wij weer nog andere liederen haar te zingen,
De dageraad komt, de elven moeten henengaan.

(Af.)

(De dageraad komt op)

DAGERAAD.
Wij stralende dageraad komen juichende aangereden
Op schuimende rossen, vurigend in purpren dekkleeden,
Zijn gezeten op vlammenspuwende bloedige draken,
Gewaden wij dragen karmozijnen en scharlaken.

Alle tinten van saumon tot donker violet, bloeiende dood
In teerglanzend, wazig vervloeiend bleek rozenrood,
Helbefonkeld met amathisten en toermalijnen,
Indigosaffieren en flikkerende robijnen.

Wij snellen aan op vuursnuivende griffioenen,
Schetteren luide op klare klaroenen
Uit barnsteen en fonkelend topaas;
Gaan langs 't blauwend gewelf met rood geraas.

De bloeiende dageraad blijft slechts kort aan den hemel staan,
Kondigt blijde 't aangouden der heerlijke zonne aan.
Wij schitterende herauten 't melden op smaragden schalmeiën,
In de vreugdevolle, lachende tonen wij ons vermeiën.

In gloeiende rijen hebben we ons geschaard,
Uitgetrokken 't lichtende bloedige zwaard;
Hoog houden wij het in de opstrekkende hand,
Een heltintelende vurige brand.

Hoor hoe onze mare vervult de luchten,
De blijde klanken stijgen in rosse vluchten.
De vale schemering hebben wij verjaagd,
't Trieste morgenlicht heeft uitgeklaagd.

Zie reeds nadert de stralende zonne op den gulden wagen,
Van de gouden spaken spatten schitterende vonkenvlagen,
Komt in jubelende heerlijkheid aangeschenen,
Wij herauten vlieden ijlings henen.

(Af).

(Zonnestralen komen op).

KOOR VAN ZONNESTRALEN.
Zegenvierende zijn wij aangesneld in blijde triumf;
Nu komen wij tot Ilse, willen haar zingen en verhalen.
Zij is droef en wij zonnestralen lieven haar,
Hebben Ilse dikwijls gezien in 't woud,
Als wij glansplekten op 't vroolijke groen.

EERSTE ZONNESTRAAL.
Ik ken een stille rosse goudzee
Wijdrustigend in tintelende vloeiing,
Blankbeschitterd met ranke diamanten schepen,
Die voeren wapperende gulden banieren in top.
Daarin blijen teergelukkige klare menschenzielen;
De onverhulde edele gestalten zilveren
Rustend op vorstelijk hermelijn en purper.
Aan 't strand een groote menigte: allen gaan
In verschoten verbleekte stoffen, zijn gekomen
Van barstende dofkristallen booten,
Drijvende op vervaalde enge klatergoudzeeën.
Zij beschieten de zilveren met stompe koperpijlen,
Die laten onbeschadigd 't harde diamant;
Trachten de stilgelukkigen te bewalmen met de vuile
Ademen, wazemende uit hun onreine monden.
Gouden blijft onbevlekt de rosse zee wijd lichten,
Steeds flikkeren de schepen, waarin kalm bleven blijen
De edele gestalten in Olympische rust, starende in 't reine hooge.
De groote droomoogen blauwe meren zien met leliën, zilveren en gouden.

TWEEDE ZONNESTRAAL.

(zingt.)

Ik lustige zonnestraal ben eens bij een rijkaard binnengegaan,
Die had groote kisten vol blinkend geld in zijn kamer staan.
‘Zijt gij toch de ziel van alles, 't ware goud.’ Klatergoud -
Jubelde ik luid - wij zonnestralen zijn 't eenige goud.
Toornig wierp hij de luiken dicht,
Bleef in kilheid zonder licht.

Ik kwam op een dag bij een kerkelijk vrome vrouw,
Zij beminde zoo zeer alle vormen, volgde ze getrouw.
‘De wereld door u wordt beheerscht, 't ware goud zijt gij.’ Klatergoud -
Jubelde ik luid - Wij vroolijke zonnestralen zijn 't eenige goud.
Toornig wierp zij de luiken dicht,
Bleef in kilheid zonder licht.

Een keer ben ik bij een wichtig man binnengevlogen,
Diep zat hij over dikke folianten heengebogen.
‘Gij geleerdheid regeert 't heelal, zijt 't ware goud.’ Klatergoud -
Jubelde ik luid - wij lachende zonnestralen zijn 't eenige goud.
Toornig wierp hij de luiken dicht,
Bleef in kilheid zonder licht.

KOOR DER ZONNESTRALEN.
Vroolijk juichen wij lustige zonnestralen,
Op onze kleedjes grillige gulden arabesken pralen;
De gewaden geweven zijn uit ragge gouden kanten,
Glansen schieten wij uit van flonkerende brillianten.

Zoozeer lieven wij te dansen veel
Op gele zijde en geel fluweel;
Rusten in groote zonnebloemen,
Om ons henen gouden bijen zoemen.

Licht gaan onze rappe voetjes bij 't klapperen der castagnetten,
Kleurig tintelen wij in edelsteenen met scherpgeslepen facetten,
Zwieren in glinsterende beweging bij 't lachende gerinkel der tamboerijnen,
Spelen met fonkelende flikkeringen in roode en gele wijnen.

De zonnige klanken gouden netten weven,
Wij stralenden gulden reien zweven;
Stoeien blinkende dooreen in schitterende wemelingen,
Van onze gepoeierde lokken gaan goudstofwarrelingen.

Over 't turkooizen veld van kalme vlieten
Wij breede glanzige lichtscheuten uitgieten,
Kussen open schuchterverslotene klokken,
Gloeien in wolkjes, die aan den hemel vlokken.

Blijde zonnekinderen wij zijn,
Hebben slanke lijven gulden en fijn;
Schateren luide: Klatergoud, klatergoud!
Jubelen 't uit: wij alleen zijn 't ware goud.

DERDE ZONNESTRAAL.

Ik ken een stille rosse goudzee,
Wijd rustigend in tintelende vloeiing.
De zilveren doen uit de ranke schepen stroomen
Vloeden blank ivoor, bedwelmende rozenolien,
Schoon gewerkte rijke stoffen. Zij werpen uit
Kleurige rissen edelsteenen, bloeiende ranken,
Geurige bloemenslingers, bloesemende takken,
Kostbare diamant- en parelsnoeren.....
De in verschoten kleederen gehulden kijken
Vol bewondering naar de dorrende twijgen,
Doffe kristallen, verkleurde waden, die drijven
Om hen op de vervaalde, klatergoudzeëen.

Te midden van hun schitterenden rijkdom de teergelukkigen
Liggen te blijen in Olympische rust, de edele gestalten
Gevleid op vorstelijk hermelijn en purper, starende in 't reine hooge.
Hun groote droomoogen blauwe meren zien met leliën zilveren en gouden.

Derde tooneel,

(Het vorige tooneel bij-avond. Camillo alleen.)

(Ilse komt op.)

CAMILLO.
Ilse!

ILSE.
Camillo, gij!

CAMILLO.
Tot u ben ik teruggekomen, niet langer kon ik weerstaan den drang.
Ik ging door diepe valleien, hoog zilverden machtige toppen;
Heb gezien dof druischende watervallen, schuimende en vlokkende
Over grillige rotsen, zwart brokkelend tegen 't blauwe gewelf.
Gij Ilse waart er niet; zoo droef werd mij bij alle heerlijkheid.

ILSE.
't Is mij gegaan als u. Zoo schoon hebben voor mij gezongen,
Verteld en gedanst de elven, de zonnestralen, de vurige dageraad,
Maar niets kon mij verblijen, steeds dacht ik aan Camillo.

CAMILLO.
O Ilse, kan 't waarheid zijn, zal ik immer met u samen gaan.
Immer.... zoete weelde, die vervult mijn juichende ziele.

ILSE.
Hoog jubelt mijn hart, steeds te zijn met Camillo....
Eeuwig geluk.... Blijde vreugde doortrilt mijn gansche wezen.

CAMILLO.
Zullen wij samen zien oppurpren en neervurigen de z o n n e ,
De manen zien wassen en henenblanken.

ILSE.
Luisteren naar 't murmelen der klaterende beek.
Naar 't zingen der sterren, 't fluisteren der boomen.

CAMILLO.
Zullen gouden en zilveren waden zien hangen
In 't bosch en donkere nachtschemeringen.

ILSE.
Onze oogen willen weiden aan glanzende blauwe welvingen,
Aan nachtelijke hemels met flonkerend sterrengewemel.

CAMILLO.
Een schoone kelke heb ik u medegebracht Ilse, uit zilver
De grillige bladeren, gouddooraderd, stralend licht
Gaat uit van 't binnenste, schitterend gesprankel.
Ver van hier groeit zij. Op mijn tocht kwam ik in een land
Zoo wonderlijk, waar alles was schijn. Wijd strekten zich uit
Groote bosschen met slingerende woekerplanten, laag kreupelhout,
Nimmer zwijgende popels. Eeuwenoude eiken hieven trotsch
Hun krachtige stammen; oplijnden slanke palmen koepelend
De hooge kronen; cypressen weenden langvallende tranen. Aan hun voet
Bloeiden vroolijke kleurìge asters, goudsbloemen, ijdele narcissen,
Maar waar ik greep, overal slechts ijle lucht. O schijn van werkelijkheid,
Hoe gij mij vervuldet met smart; wanhoop sloeg mij. Verre
Wenschte ik te vluchten, verre - doch iets was er dat mij bond.
Gij schoone melodieën, doortrillend gansch 't ether, harmonische geluidingen,
Ruischende regens van blanke klanken, troost waart gij en lafenis
Voor mijn arme, dorstende ziele. Steeds machtiger klonken
De plechtige symphonieën tot ik kwam bij een wijde vijver, rimpelloos liquide biauw,

Waaruit rees al 't geluid. Daarop dreef de kelke, schijn? vroeg ik mij.
De gedachte vervulde mij met droefenis, zoo groot onmatig. Niet wist ik
Dat menschenhart dragen kon, zoo diep een leed. Maar, o juichende jubel,
Oneindige vreugd, werkelijkheid was zij, onverwelkbaar.

(Elven komen op.)

EERSTE ELF.
Ilse niet meer behoeven wij u te troosten,
Camillo is er, gelukkig zijt gij.
In blanke bruiloftskleederen willen wij u steken.

ELVEN.

(zingen).

De elven behoeven Ilse niet meer te troosten.
Camillo is met haar, gelukkig zij zijn.
In blanke bruiloftskleederen willen de elven hen steken.

EERSTE ELF.
Manestraal met uw gevolg neem Ilse mede.
Gij Zilverling met uw stoet Camillo.

(Ilse en Camillo met elvengevolg af.)

De dageraad brengt een rustbed. Hyacinth en drie anderen blijven.)

Welk fel licht verblindde onze oogen!
Verschrikt deinsden wij achteruit.

HYACINTH.
De dageraad. Wij zijn slechts weinigen, ons geschitter
Kunt gij wel dragen. Komen Ilse en Camillo spoedig weer?

EERSTE ELF.
Dadelijk zullen zij verschijnen. De elven kleeden hen
In blanksatijnen bruiloftsgewaden en witte kanten,
Met paarlen doorweefd; omhangen hen met wijde mantels
Van zilverfluweel met licht hermelijn gevoerd.

(Ilse en Camillo met elvengevolg komen terug.)

HYACINTH.
Ons Hyacinth, Vuuropaal, Heliotroop en Kobalt
Heeft de dageraad tot u gezonden, over te brengen

Zijn heil, aan te bieden 't rustbed uit veeltintige
Perzische zijde en kleurfonkelend gesteent.

CAMILLO.
Ilse en Camillo danken den stralenden dageraad
Voor zijn wenschen en vorstelijk geschenk.

(Een twintigtal faunen en saters komt op.)

EEN FAUN.
Wij faunen en saters willen niet achterblijven, brengen u mede
Twee gouden ringen, edele wijnen, wazige druiven;
Willen u zingen een vroolijk lied.

KOOR VAN FAUNEN EN SATERS.
Wij trekken door zonnige blijde dalen,
Door bloeiende streken wij dwalen,
Snijden ons af zware druiventrossen
Met goudgroene en purperen blossen.

Wij dragen met ons drinkschalen
En kannen, klinkende cimbalen;
Onze luide spotlach schalt wijd,
Ver in den omtrek hij zich verbreidt.

Uit smaragden koelvaten laten wij vloeien
Gele wijnen, in warme schakeeringen zij gloeien,
Uit gedreven gouden roode beken komen,
Als bloed de vurige purperen stroomen.

Een groot deel der menschheid regeeren wij:
Maken luchthartigen treurig, zwartgalligen blij,
De wijsheid wij verschalken,
Geleerden doen wij balken,

Laten hen begaan zotte flaters
Wij vroolijke faunen en saters;
Komen dan schaterende toegeschoten,
Dansen lustig om hen op bokspooten.

ILSE.
Een aardig lied hebt gij blij faunen- en satersvolk ons gezongen,

Veel schoons ons gegeven; Camillo en ik danken u zeer.

(Vier zonnestralen komen op).

MIDDAGSTRAAL.
De zonnestralen hebben ons uit hun midden gekozen, u te zeggen
Geluk, deze kransen te brengen uit stralend zonnegoud.

MORGENSTRAAL.
Wij rosse morgen- en gouden middagstraal
Willen bekransen Ilse's schitterend blond,

AVONDSTRAAL.
Wij gouden middag- en rosse avondstraal
Camillo's glanzig zwart gelok.

CAMILLO.
Gij rosse en gouden wilt overbrengen onzen dank
Den schoonen gulden zonnestralen.

ILSE.
Camillo, zoo vermoeid voelt mijn lichaam, mijn hoofd zoo licht.

CAMILLO.
Mij ook liefste Ilse, dat wij gaan rusten.

EERSTE ELF.
Vleit vrij u neder; wij allen willen waken.

(Camillo en Ilse vleien zich neder).

ILSE.
Geef mij uw hand, Camillo, mij is zoo wonderlijk.

CAMILLO.
Hoort ge die broze tonen als fijn porcelein?

ILSE.
Ik hoor ze; zoo klaar klinkt het teere geluid.

CAMILLO.
Steeds heller wordt 't mij of nevels wegvaagden uit mijn brein

ILSE.
Steeds luider orgelen de kristallen klanken, hoogklinkend helder stemmenruischen.

CAMILLO.
Ilse!

ILSE.
Camillo!

(Eenige oogenblikken doodsche stilte).

MANESTRAAL.
Gij windekens, windekens komt aangewiekt zacht,
Brengt mede zoete droomen, een donzen vracht, een sneeuwen vracht,
Drenkt hun lippen, de roode met frissche dauw, koel en klaar, zoo klaar
Uit purperen rozen, van den groenen hazelaar, den trossenden hazelaar.

Vrouwe Nacht, zing, zing een lied gefluisterd zoo wonderbaar,
Ombalsem hen met lievende, streelende geuren, gaar, gaar
Ze uit de vochtige aard', uit blanke bloesems, uit bloeiende kelken;
Laat uw stemme tot een melodische, een lichte weeke welken, welken.

De windekens zijn gekomen, ruizelen, ruizelen;
De nachteliederen lispen, suiselen, suizelen.
Maar zij hooren 't niet, hooren 't niet.

Teer geklang, gedempt geklang uit mijn mondje gaat;
Eén klaar geluid: de nachtegaal, die slaat, trillerend slaat.
Maar zij, zij weten 't niet, weten 't niet.

EERSTE ELF.
De bloem der liefde hebben zij zich geplukt, zwaar geurt zij:
Op haar bedwelmende ademen zijn hun zielen ten hooge gegaan.
Zilverling, ga 't melden Camillo's moeder,
Gij Mariestraal aan Ilse's vader,
Hyacinth wil het zeggen de vrome vrouwen,
Een der faunen aan de vrome mannen.

(De boodschappers af.)

MORGENSTRAAL.
Weet de Parken hadden besloten: voor deze maan vol aan den hemel zou staan

Een Koningszoon tot Ilse zou komen, haar binnen te voeren de eeuwigheid.
Te lief haar vader Ilse had, daarom bracht hij haar in stille afzondering.

SATER.
Camillo zou die koningszoon zijn. Te zeer beminde hem zijne moeder,
Daarom liet zij hem leven ver van de wereld bij vrome mannen.

HYACINTH.

(Komt op.)

Ik heb het gemeld. Zie reeds komen zij aan.
Langzaam is haar tred, bleek haar gelaat.

Koor der vrome vrouwen.

(Komt op).

Gij groote Goden, uw wìl is de alwil;
Eéne kracht is er: de uwe, de alkracht.
De eenige gebieders over 't heelal zijt gij,
Grootsch en onbeperkt is uwe macht.

Gij alleen heerscht over leven en dood;
Wat gij eenmaal hebt besloten is onafwendbaar,
Ootmoedig buigen wij 't hoofd.
Niets zijn wij arme stervelingen, ontoerekenbaar.

Uitverkoren zijn dezen, gingen de eeuwigheid in
Onder schoone zangen, broos glas, kristallen tonen,
't Vreugdevolle schallen van gouden bazuinen;
De Goden glimlachten hoog op hun tronen.

De maan blankt, lichte wolkjes parelmoeren;
Op zware geuren zijn hun zielen ten hooge geblijd;
Twee klare blanke beken, ineengevloeid zijn zij,
Stroomden vereenigd in de zee der oneindigheid.

Niet meer kwelt hun zielen 't stoffelijke,
Aardsche verlangens. Zonder beperking
Hun geluk, onafgebroken, eeuwiglijk.
Begenadiging, goddelijke begenadiging.

Niet willen wij klagen, in blanke heerlijkheid
Toeven zij, waar is lachen noch geween: rijk
Van gouden rust, gouden blijheid, van vloeiend licht,
Stralend licht, goddelijk licht, allicht, onvergankelijk.

Gij groote Goden uw wil is de alwil,
Wat gij eenmaal hebt besloten is onafwendbaar,
Eéne kracht is er de uwe, de alkracht;
Niets zijn wij arme stervelingen, ontoerekenbaar.

24 October 1893.

Verzen, door L. Broedelet.

I.

Ik ben een arm kindje, dat wil rust. Waar
Is de breede borst, waaraan ik vleien zal mijn hoofdje
Zoo moe? Mijn brein is afgemat, uitgeput mijn lijf.
Wie zal het ingieten jong frisch bloed, nieuwe stalen kracht?

Mijn hart is zoo hongerig en verlangerig. Wat
Is zoo koud, dat 't stillen kan mijn brandend begeeren?
Sneeuw smelt en ijs aan dit vurige gelegd. Niets, niets
Is koel genoeg dit te temperen, overal heb ik gezocht, alles getracht.

Zulke hooge dammen had ik om u mijn hart gelegd. Ik
Arme dwaas, zoo hecht en onverwinlijk ze dacht. Er doorgebroken
Zijt gij met onstuimige kracht, wijd stroomt gij nu in golvingen
Zwaar en woest, vervult de luchten met weenend geklach, en geschreeuw van verlangen

Waarom kunt gij niet zwijgen oproerige; waarom
Verstoort gij 't gebouw van blanke rust, opgericht
Door mijn wil, mijn sterken wil? Maar, o, machtiger zijt gij,
Roept zoo luide, luide om geluk. Wat geluk, wat geluk?

II.

't Leven: vruchten meest smakelooze, enkele zoete, vele wrange,
Alleen de eerste wilde ik eten, vreugde brengt veel leed veel smart,
En noch te jubelen ik wenschte, noch te weenen; doch o droefheid in mij
Dwingt het en klaagt het om slechts één zoete, mogen alle verdere wrange zijn.

De dagen vlieden, vlieden. De dood maait, maait gestadig
Onrijpe en rijpe, groene en gele, bindt ze tot schoven,
Steeds gaat hij voort, steeds, onophoudelijk; te loor gaan wij allen
In die volheid van aren, slechts enkelen die er worden uitgelezen,

Wie wil maken mijn rood bloed tot vloeiend kristal,
Mijn zware hersenen tot klaar schijnend glas?
O! konden mijne gedachten wijd uitslaan reuzenwieken,
Omvatten werelden, mocht ik zijn ziel der menschheid,

Leven voor haar, haar toewijden ganschelijk mijne liefde!
Helaas, mijzelf min ik slechts, wil alleenig mijn eigen geluk.
God wensch ik te zijn, mensch ben ik, nietig, klein.
Slechts wassen vleugels kan ik mij maken, nimmer bereiken de zon.

Wie heett gebracht vrede in mijn hart, stillende olie
Gegoten over de bruischende wateren, mijn oproerige ziele
Wisselend onstuimige woelingen, effene kalmte
Tot komt de dood, 't laatste oliesel, eeuwige rust.

III.

Slaven der maatschappij, der menschen, van elkander wij zijn.
Dienen wil ik slechts God, mijzelf wezen, maar wee
Niet meer kan ik onderscheiden schijn van werkelijkheid.
In vele gestalten ga ik, welke, welke is mijn ware, mijn eigen?

Bestaat begeeren slechts om te worden bedwongen,
Zijn wij mensch geboren God te zijn?
Waarom dan 't begeeren, waarom dan mensch geschapen!
Wie zal 't zeggen, wie 't weet, wat is goed, wat is slecht?

Door 't leven gaan wij met lieve woordjes, lieve daden,
O kunstige netwerkjes van schoone gedachtetjes,
O eigen edel, dat wij spreiden ten toon. Hoe verheven zijn wij;
Maar wie, wie zou willen openleggen zijn binnenste binnen?

Zelfbedriegerij, chaos, chaos, wie zal hem ontwarren,
Wie vernietigen dit vreemde maaksel, deze wonderlijke mengeling?
Met kleine woordjes werk ik; kon ik slaan met krachtige hand
Uit marmeren rotsen grootsche beelden, overweldigend.

Gij God, die ziet al ons ellendig doen, ons misselijk zijn,
Zult gij niet in hevigen toorn ontstoken neerslingeren uw bliksem,
Ons nedervellen met één slag, verdelgen dit verdoembaar geslacht,
In 't niet doen verzinken ons, verfoeilijke vloekbre onwaarheden?

Amsterdamsche Kroniek. Door Victor Lescaljé.

Frankrijk, Holland en Duitschers (Vervolg).

Nietzsche is een filozoof, die tegenwoordig veel wordt aangehaald, zoo niet gelezen. Misschien zou men aan Nietzsche kunnen demonstreeren, hoe te veel Eruditie ook den gevoeligsten mensch ongemerkt weet af te leiden van den Rechten Weg in het Doolhof van den waanzin, - slechts eenvoudige menschen kunnen een Werkelykheid zien - maar het zal niet allernoodzakelykst zijn. De Tijd die komt staat zoo levensvol voor ons met een nieuwe onomstootelyke waarheid van leven in eenvoud en oprechtheid, zij die zal geven met de eene hand de gezondheid en met de andere den immer genietend-verlangenden Wil, dat 'k Nietzsche's naam reeds geboekt zie in een historie-rol, die alleen lateren zullen ontvouwen om kennis-nemende van de afschuwelyk nerveuzige verwarring in denken en doen dezer tijden, zichzelven het geluk heerlyker bewust te maken.

Relatie-filosofie, geen synthetisch-cirkelmakende rustgevende Wijsheid, maar een uiterst argstig zoeken, een uiterst argwanend meenen gevonden te hebben en weer een uiterst pijnlyk verliezen van den vasten gedachten-grond en het zoeken weer, weer, waaròm toch: om te hebben een theorie over het Leven, duivelsch oorkussen, alsof niet altijd het Leven mystificeert en doodt die, niet te vreden dankbaar

te belijden de daden die het Leven door hen heen doet, trachten hare onbegrepen Grootheid op menschelyke plannetjes na te teekenen om de bevroren figuurtjes in hunnen salontafel-vollen hersen-kamer op te zetten.

Filozofie moet bewegen; goed! lijnenconstruktie's waarmede ge beeldt, maar die lijnen moeten niet zijn gestolten gedachten, maar banen waar langs het leeft en wisselt en elkander kruist, en een relatie-filozofie leeft niet, maar spijkert zich zelf vaster met elke nieuwe gedachte op den grond, die wel draait, maar waarover nog sneller in vast voortschrijdende drommen de menschen schrijden, het onbekende verlangend te gemoet.

Hetzelfde zeg ik in de woorden, dat Nietzsche een snelvoorbijgegaan tijdelyk filozoof was, in tegenstelling met alle klassieke filosofieën der Grieken, der Joden, der Kristenen, der Chineezen, die allen in hoogste instantie tot ééne dezelfde grond-gedaante zijn terug te brengen, alleen te verklaren door het aannemen van het feit: het menschenleven steeds eenzelfde funktie van éénzelfde Mysterie, 't welk van uitwendigen vorm alleen tot in het oneindige afwisselend *schijnt*. Geen kleine relatie-filozofieën dan meer; maar het weeromzoeken dier éénige, DE menschelyke waarheid door ieder echt mensch met het vermogen van begrijpen naar de mate van dat vermogen te vatten, weg met het Schopenhauer- of Nietzschisme, maar een gevoelig en behoedzaam tasten in de verschijnselen des levens, om te vinden, wàt ook voor òns waar is in de Klassieke Filosofieën die door de vernietiging der Eeuwen heen dreven als gepantserd door de onzichtbare Waarheid zelve, en dan gebouwd een nieuwen Tempel in welks schaduw en luwte het bloeizaam wonen zij voor het volk van Nederland.

En de filozofisten, de analyzeerenden, wier gevoel leeft het Leven brekende, in stede van wat zijzelven het eerst gebroken zagen te komponeeren voor anderen tot hoogere eenheid dan te voren, ze blijven zich bepalen te zijn het politie-korps tusschen het onvolledigly denkend stadsvolk, en zoo zuiverlijk mogelyk, hoewel kleiner zienden,

leveren ze anderzijds bouwstoffen tot kompositie's waarvan zij zelven noch vermogen noch wenschen te droomen!

In de voorrede-zelfkritiek van ‘Die Geburt der Tragoedie’ zegt Nietzsche terloops hoe hij ‘das grandiose griechische Problem, durch Einmischung der modernsten Dinge verdarb,’ zich, naar hij verklaart, verkeerdelyk voorstellende dat het Duitsche Volk zou worden er één groot-machtig van een nieuwe tragische Schoonheid, helden-volk alleen door het Leven te dooden naar het lichaam maar ter verheerlijking van den Geest, en die zich louterst want ònstoffelykst uitsprekende in de muziek.

Is het niet een erkenning van wat wij ter dagelyksche pijniging om ons of liever naast en weldra onder ons zien: de niets-waardigheid van het Duitschland van heden en der toekomst, als dezelfde man Dichter-van-het-oogenblik toch, ongelijk belijdt in de volgende woorden:

‘Ik weefde een net van verwachtingen om de verbeeldingen, die ik had van mijn volk heen, hier, waar in werkelykheid niets was te hopen. Ik wàs fantast: stellende het Duitsche Zijn, laatstelyk uitgesproken in (Wagner's) muziek, als den aanleg van den meest onafhankelyken tragiesch-grootsten Volks-staat van Europa - want zie! pompeuslyk huldigende den uiterlijken schijn van één heerschend communeel-politisch Rijk heeft het zelfde land, kort nog geleden met den Wil en de Kracht tot leiden van dit werelddeel nu afstand gedaan van alle werkelyke, innerlyke grootheid en is teruggezakt tot eene verburgelykende alliantie met de Demokratie en de moderne Gedachte.

‘In der That, inzwischen lernte ich hoffnungslos und schonnngslos genug von diesem deutschen Wesen denken, insgleichen von der jetzigen deutschen Musik, als welche Romantik durch und durch ist und die ungriechischeste aller möglichen Kunstformen: überdies aber eine Nervenverderberin ersten Ranges, doppelt gefährlich *bei einem Volke*,

das den Trunk liebt und die Unklarheit als Tugend ehrt, nämlich in ihrer doppelten Eigenschaft als berauschendes und zugleich benebelndes Narkotikum'.[1)]

Ik vroeg naar een Duitsche stem, die de rechtmatigheid van wat al Duitschig gedoe zich heden ten dage niet weinig aanmatigt, wilde verdedigen, en zeker de edelste stem van dat gansche land en die daar droevig-oprecht is, stelt ons, die alle Duitsche elementen in Holland's tegenwoordig leven vervloeken, in 't gelijk, en is zelf reeds als een verderf-profeet van zijn dicht-oorig volk na deze laatste, wreedste vermaning verstomd.

Ziet nu toch uit uwe ramen, Holland's Volk, weet gij niet dat het Duitsche keizerschap heeft een messen-winkel in de Kalverstraat dezer eeuw, weet gij dan niet dat hier te winnen is met bedreigingen en diplomatiek een koningskroon, en Indië, Indië, waar drie vierden van u zonder dat gij 't weet wellicht, lustig van leeft!

Maar het Land is u onverschillig niet waar, ge zijt somtijds kosmopoliet? Gaat dan elders uw fortuin zoeken, daar zijn hier armeren, die uw stuksken grond wel verdedigen zouden, die nog geen vreemde talen spreken als uw verweekte mondjes en die dit land alleen liefhebben en bewoonbaar vinden en elders nooit.

Of ge zijt theoretisch socîalist en droomt u een Amerikaansch Luilekkerland voor uwe menschelyke behoeftetjes en zoudt reeds de gansche Liebknechterij insmokkelen over de grenzen? Ja, zoo ge niet wist dat het Hollandsch Volk zelf de eerste zou zijn u met Duitscher en al in haringtonnetjes te pakken en naar die drooge hooggebergten terug te zenden!

Want als de Hollander is een waterrat, is de Duitscher

1) Ik cursiveer de zinsneden waar het hier een grondeigenschap der Duitschers geldt. (V.L.)

een stokvisch - een schip? de ander een stokpaard - een losbol? de ander een stokdrager. Hebt gij dan nooit, gij, mijnheer Van der Goes, Troelstra of wie ook[1)] met voorzichtig gekomponeerde berekeningen dit landsbestaan tot niets zou maken, als de eigen povere gedachtetjes maar verwezenlijkt werden, hebt ge dan nooit de werkelykheid gezien (waar wilt gij het volk toch mee leeren, de arbeiders, die van de abstraktie's waaronder zij leven geen notie hebben en ook niet verlangen te hebben, en alleen vragen met eerlyk werk volop verdiend brood? of zijt gij soms *groote* denkers?), ach zaagt ge nooit een Duitsch arbeider of een Franschman naast een Hollander?....

De Hollander zou voor u den hoed afnemen erg stroef en onhandig maar om het wat gemakkelyker te hebben, uw onrustige stem niet meer te hooren. De Duitscher kwam lallende op u af, om zich aan te stellen als uws gelijke, de Franschman zei een guitigheidje, u lachende latende alleen, zeker spoedig u te vergeten.

Maar gij die zoo zit te peuteren aan een maatschappij die van onder op verworden zal, maar waarachtig niet echt en frisch en spoedig door uw altìjd kwasi toedoen, ge vergeet altijd dat echte menschen noch ùw abstractie's noch uwe maatschappelyk tot hen afdalende welwillendheid van noode hebben. Wat het volk wil en zal, weet het volk zelf wel, dat nu in ons land niet meer zonder stem is, niet uwe half-akademische, half-dilettanterige geleerdheid. Gij zijt dekadenten van uw geschiedboekjes, die leerden dat in de Fransche Revolutie die meneer advokaat was, gene assuradeur - altijd en altijd weer dekadenten in ons land van vreemden! De eerste Duitsche socialistenprins of pretendent voor den troon, dien gij 't Land binnenhaalt zal u tot hofnar maken, Mr. Troelstra en Van der Goes tot pluim-graaf.

1) Het is zeer duidelijk waarom alleen de burgerheer-socialisten het steeds zoo druk hebben over internationale arbeiders-bewegingen. Zie Domela Nieuwenhuis b.v.: een Hollander op een vreemd arbeiders-congres kan zich niet begrijpelyk maken, en begrijpt de anderen niet.

Nogmaals zet ik de verscheidene landsluiden naast elkander, en wat een scherpe proef is op de geaardheid van mannen: tegenover eene vrouw.

En dan is de Hollander verlegen, wat laf, en uit verlegen heid onbeleefd, - een Franschman korrekt amusant bijna lastig, - maar een Duitscher met den wil om supreem te schijnen: òf sentimenteel, òf, ja meestal grof en ploertig.

Een Duitscher *laat niet leven*.

Zoo hijzelf al leeft.

Elke connexie van ons Land met Duitschland, buiten de Muziek, is een kloof, een gaping des Doods.

(*Wordt vervolgd*.)

Herinnering. Door H.J. Boeken.

I. Straat van Messina.

Aan Vincent.

Mijn goede Broeder, die op verre tochten,
Mij mede-naamt, uw trouwen kameraad,
Niet trouw aan U, want verder ging wat zochten
Mijne oogen niet, maar de innerst kamer-raad

Van mijn vernuft en de opspoor der gewrochten
Waarmede de aarde vol-ligt en de raad
Der historie en glorie, nooit verzaad,
Haar volgooit wonder schoon, monstergedrochten.

Daar ligt het vol; wij reizen langs de steden,
En over zeeën, blauwe meeren blank,
En zien de stedetjes van 't lang verleden
En zien hun beurte-scheepkens maste-rank, -

Maar grooter is de twee-spronk van ons leven,
Die beiden kwamen van eens mensch-paars leven.

II. Parijs.

Voor Alphons Diepenbrock.

Ik hoord' door uwe straat' stampvoets passeeren
   't Flauw roepen van het lied der Republiek,
   En 't stuwen-òp van massen heroïek,
Schimmen van eens, wat kan het hun nog deeren?

Ik zag en hoorde hoe zij nog teeren
   Op de' ouden roem. Staat façade en portiek
   Van 't oud gebouwsel, zelf afspiegling ziek
Van 't vast Gebouw van Rome en van zijn Heeren.

Maar daar ook woonden Heeren, Konings-mannen,
   En in de stad de groote Heer, het Volk.
Zij kwamen saam, Aartsenglen in de wolk
   Streên mee: naar beter oord was 't g'luk verbannen.

Nu ziet me' er nog van 't eeuwig Schoon tragedie,
Hoe God-Kind Jeugd schip-breukt op weerlds comedie.

Amsterdam, door H.J. Boeken.

Voor Jan Hofker.

Bemint dan Amsterdam, de glori van uw Steden,
Den pijler van den Staet, de trouwste van uw leden.
VONDEL.

I.

O Rembrandt, die den Lazarus opwektet
Door Christus zelf - Hij hield de handen hoog
In 't schoon gebaar, waarmeê wellicht opwekte 't
Lijk, Hij, die de' Al-schrik-koning Dood bedroog.

O wie der menschen g'woonlijk oog opdekte 't
Stad-leven wriemlend en het rimplig-droog
Oud-vrouw-gelaat en al wat er bewoog
Israël, Amsterdam, saamvloeiend, want zoo lekte 't

Kronk-krinklend wereld-stroome', als één slang de ander
Langs-kronklend gaat, geestes- en volksbeweeg; -
Nu red, bescherm, vleug'l over ons, Groot Meester,

Gij, die beroerd zat in de Anthonie-steeg -
Want Gij waart hoogste Stift van alles, van der
Wereld Hoogheid, van alles wat 's geweest er.

II.

Ik, die zoo vaak stond op den grooten Dam,
Den ouden Dam, waar nimmer is geheid,
Die stremde de Amstel, komend van 't geweid',
Laag water-slooten-land, o, Amsterdam -

Waar staat uw innigst kamerhuis, door Cam-
pen gebouwd, Jacobus, want gezeid
Is daar zóó schoons van: als in maai-gras weid'
Daar Een, die de Al-Grootheid van Amsterdam

Bezongen heeft in wel-geloovig lied,
'k Zei: daar is niet geheid, maar dat is niet
Geheel waar; in de Warmoesstraat is niet

Geheid, waar Hij, wien ik niet noemde, woonde,
Die de al-schoon-dichterlijke pracht vertoonde -
Dertien-duizend-zes-honderd-vijftig paal'n staan in den gronde.

III.

Zuster Venetië (het Laag-land moet heerschen)
Ik zag Uw Dogen in een ronde ton
Zich latende rond-zeulen, al 't volk von'
Dat toch wel gansch onzinniglijk en de eersten

Zagen hem niet zoo gauw, en meen'g-een kon
Zich zoo laten dood-steken door dag-licht-spion,
Spion niet, die maar zoo gemaklijk heerschen
Als slaaf wou onder de Sint-Marcus zon,

Die staat als wijzer-plaat, vier'n twintig uren,
Waar elk keer uit komt 'n mann'tje dat j' nooit ziet,
Sint Markus kerk, die wel gelijk een tombela-

Doos zijt, die zwakkelijk verloort eens Candia,
Gij zijt de zuster van Amsterdam niet.
Word' Deze Stad een stad, waar'p al land ture.

IV.

Gij, dat op pijlers rijst, niet pijleren, maar lijnen,
Die doen vermoên de ontzaggelijke kracht,
Ael-oud Stee-huis, - van 't U stichtend geslacht,
Als purpren druiven, ongezien, in wijnen

Gistende borlen, - helpend de goê Quellijnen,
Wèl staat bloem-ra nkende zuil-schacht bij schacht,
Maar nimmer iets dat de groot-denking dacht
Van 't grootsch bouws'l in ucht- avond- dag- nacht- schijnen

O Eénigst, wien ik toesprak met een Dat,
Maar die meer leeft dan honderd-duizend menschen,

Al-Hoogst Symbool van volk-mensch-macht en wat
Ik zag dat vele volkren slapjes wenschen. -

En Hier was eens der Stof rijkst wereld-mart,
Maar wat schoon is, is niet wat 't verderf tart.

V.

Zoo zong ik, ik, geboor'n in Amsterdam,
In 't oude stadje, dat gaat nu zijn vleugelen
Uitzetten eens. - Ze zullen 't niet beteugelen
Noch volkeren, noch volkschuim, 't Amsterdam,

Dat *was* klein, dat *is* groot, dat *was* groot, 't Am-
sterdam, waar eenmaal uit-sloeg zijne vleugelen
De Al-dicht-kunst-arend, die niet liet beteugelen
Zijn vlucht door de half-gunst van Amsterdam.

Want dom was Amsterdam en dommer
Al die regenten - die hem in den lommerd
Zetten als klerk, den ouden Goden-Zoon,
Hem, die zich voelde need'rig kind en woon-
-end op deez Aard. Vond in hem niet 't Paradijs,
Lommer- en vooglen-pracht, de echte zang-wijs?

Ad Henricum.

A.D. S.D. H.B.

Amoenum spiramen
Dulcissimum flamen
Casta severa
Serena sincera
Facunda canora
Numerosa decora
Vox mei Henrici
Dilecti amici!

Ut semper adamavi
Ut semper exoptavi

Camoenam rubicondam
Tuam et mirabondam, -
Sic semper ad te flexi
Gressus meos direxi,
Ob Carminis virtutem
Laetamque juventutem!

Inanis tu poeta
Non es neque goëta.
Nam per te vitri instar
Splendet Divinum jubar

Ac gloria verborum
Et gratia sonorum; -
Ut omnes te videntes
Aevum nostrum collaudent
Sic ut post te venientes
Camoenae tuae plaudent.

Salutatio Alphonsi Johannis Mariae Ad Henricum suum.
Sylvae Ducis XI Nov. 1893.

Ad Alphonsum.

H.B. S.D. A.D.

Canta clare,
Tu cantorum
(Qui quam maxime amare
Degis vitam, nam amare
Vitam bellam est paucorum,
Caeteris illis, foedorum
Vita habetur
Ter sanctorum cantatorum)
Tu cantorum
Nostrorum Hollandicorum

Princeps - et (pauci) te solum
Nos omnes audire avemus, -
Optamus ut nostrum solum
Exalescat sic canentes
Ut, quem inauditum habemus,
Claris vocibus ridentes
Cachinnantes
Et plorantes
Alta Logice loquentes
Et orantes, supplicantes
Triumphantes -
Tibi multi inservientes,
Tuo Digito inhiantes,
Organi voce incumbenti,
Inundent fluviö sonorum
Cuivis Bonum est volenti
Et sanctumst quod est canorum.

Amstelaedami XVI Dec. 1893.

Verzen van Willem Kloos.

I.

Albert Verweij, gij musculeus poëetken,
Die 't Leven dorst te worgen bij des strots
Diepst-inn'gen bloed-vloei, gij, onmenschlijk trotsch,
Daarom NIET trotsch, gij, die, voor een klein veetken,

Eigenlijk gaan moest in een hard, ruig kleedken,
Steeds boete-doende voor uw ijdlen trots,
Die scheen te wezen, maar niet was, een rots, -
Gij dacht u-zelf te zijn een heel profeetken:

Tracht gij een mensch te worden, die stil-needrig
Hoort naar zijn eigen binnenst en Gods stem,
Die altijd spreekt, schoon we ook in ons onweedrig

Leven ons laf-trots heffen tegen Hem,
Die Goed en Kwaad op de aarde zendt en waarlijk
Is liever een God goedig dan vervaarlijk.

30 Oct. 1893.

II

O Herders-knaap, die bliest op zoete fluitjes,
Wie zijt gij wel, wie meent gij wel te wezen?
Een van die dichter-vorsten, die vóór dezen
Zongen hoog uit, niet zoekend naar geluidjes,

Maar zich-zelf voelend in diep-innig vreezen
Voor hun-zelfs grootheid, op 't gelaat der luidjes,
Daarom-heen luistrend, heerlijk staand te lezen?
Gij rijmertje achter uwe spiegel-ruitjes, -

Gij allen, prinsjes, die u-zelf monarch waant
Om een hand-voll'tje nauw-artistisch snood-zijn,
- 'k Zeg hier iets wat gij ganschlijk nog niet argwaant -

't Gaat nu pas aan, gij laffe dekadentjes,
Laat andren werken in hun eenzaam groot-zijn,
Maar gaat zelf zoetlijk leven van uw rentjes.

30 Oct. 1893.

III. Aan ellende's dichter.

Voor Cornelis Paradijs.

‘Genoeg thans heb ik lauweren getast
Om mijne slapen’,[1] sprak 't fameuse ventje,
Dat thans is dichter, filosoof en kwast,
Terwijl hij vroeger was 't getapt studentje.

O u-zelfs parodie, ik zeg u: wen je
Toch wat aan 't Leven, dat daar staat rots-vast,
En kijk ook niet zoo angstig op een centje,
Want dat is iets, wat heelemaal niet past

Bij uw gevierd en edelaardig schrijven,
- Door 't volk g'applaudiseerd zooals 't verdiende, -
Over wat vrouwen, die gij niet begrijpt,
Omdat zij zijn, meer dan gij-zelf zijt, ziende,
En zien dat gij nog zelfs niet zijt gerijpt
Tot een eerbiedig op-een-afstand-blijven.

29 Oct. 1893.

1) Historisch.

IV.

O Dronkenen van Efraïm, waar 't feest is
Van ijdelheid altijd, in laflijk konkelen,
Der half-gegeten ziel, wier al-wat-geest-is
Reeds lang zich-zelf wrong in wanhopend kronkelen,

Daar zij niet méé verdoemd wou zijn. O 't fonkelen,
Helsch-oogig fonklen van wat niets dan beest is,
't Beest valsch getooid met gruwbare karbonkelen
Van Nijd en Haat, zooals 't altijd geweest is.

Gij zijt hoovaardig, niet hoogmoedig, klein geslacht,
Dat niet genoeg heeft aan 't zich-zelf uitspreken,
Schijnend, wat gij niet zijt, koninge' in porper,

God-zelf zal uw vergulde scepters breken:
Door ijdelheid vergaat gij, eer gij 't dacht,
Gij, die moest bukken voor elk simpel dorper.

26 Oct 1893.

V. Aan een pseudo volks-leider.

Ik zal u allen rechten, huich'lend vee,
Dat thans langs Holland's recht-gebaande straten
Loopt als een kuddetje, idioot-verwaten,
Gruwl'ke misdaad'gers, en veel volks loopt mee:

Omdat het Hollandsch Volk goed is, gelaten
Mee-gaand met elk fraai-prater, die, te-vreê,
Laaglijk, in zijn-zelfs ijdelheid, kan praten
Of hij 't geluk in pacht had en de vree

Van dit groot Volk, dat nog zich-zelf kan blijven,
Als het maar blijft over het buigend hoofd
'n Vorstin gedoogen, Wie het kan beklijven
In houw en trouw, hooglijk elkaar beloofd.
O laat elk dit met *zijn* bloed onderschrijven!
Zoo niet, zal niets van dit Volk overblijven.

29 Oct. 1893.

VI. Aan een pseudo-volks-leider.

O quasi trotsch en 't edel hart hoog dragend,
Tot nut des volks 't best uwer Ziel weg-schenkend
En voor dat volk zijn vrijheid durven-wagend,
Omdat ge 't Volk meer dan u-zelf gedenkend

Beweert te zijn, Gij Heros, die zelfs krenkend
Het Hoogst Gezag dorst zijn, dat, 't niet verdragend,
U dreigde met de cel, 'dat gij vertsagend
Uw woorden matigdet, u meer bedenkend.

Gij, die al 't leed der Wereld zegt te voelen
En wilt verzachten 't, met uw ijdle praatjes
Van 's Werkmans Lot, - niet zonder 't klein bedoelen

Van met uw vrienden, hoog, als potentaatjes,
Te zitten same' eens.... Maar ik zeg: hoe gaat 't je e's,
Als een sterk man kalm weegt uw kleine daadjes?

VII. Aan een pseudo-volks-leider.

Laf lamlinkje, dat in uws diepsts, oneerlijk
En vuilst begeerlijk, onzienbre Stupratie
Van al wat goed is en voor God staat heerlijk,
Liegt u-zelf heen, door 't uiterlijke en quasi-

Mannelijk doen, in dees weerld, waar met gratie
Devootlijk elk moest knielen voor de Facie
Gods-Zelfs, die onaantastbaar zit, maar teêrlijk
Hoort naar der menschen klaag-geschrei, die deerlijk

Roepen om God, vergeefs, wijl zij 't niet voelen
Dat God te voelen niet is een bedoelen
Van zalig-zijn op aard', genieten eeuwiglijk,

Maar laat wat elk man, dat wat hij kan, zijn: man,
En zich zelf stelle' op een groot klaar bedoelen,
En om zich zelf een atmosfeer rein-sneeuwiglijk.

VIII. Aan een pseudo-volks-leider.

Neen, demokraat niet, (in den zin van Leider
Des Volks) maar dier kindren hartstocht opzweepend
Door woorden zonder zin, waaraan 't Volk slepend
Zich zelf poogt op te trekken, 't Volk, Verbeider

Van een Toekomst door U, die zijt Verleider
Van Holland's beste kracht, die 't niet begrepe' en 't
Toch wel in hun innerlijk diepst Zijn weten 't,
Dat niet Gij zijt een magnifiek voorrijder

Van 't Hollandsch Volk, dat, groot in zijn oprecht-zijn,
Vertrappen zal U, guichlaar, wen 't op 't uiterst
Zal zijn gekomen, als 't kàn komen, echt zijnd
Ten minste in hun trotschlijk ópstaan als muiters, -
Maar gij kwaêjongen, waar het volk om lacht,
Zult worden 't aller-aller-eerst geslacht.

IX. Aan de quasi-artiesten.

Gij zult niet met een kroon op 't hoofd in 't Rijk
Der Lettren zitten ná uw dood, verdwaasden,
Gij knutslaars ijdlijk, die alleen maar aasden
Om eens te zitten, niet voor 't Volk, te prijk

Voor boeren, die dan zouden zeggen: ‘Kijk,
Dat 's óók een knappe dichter, maar 'k bereik
Er niets van, met mijn dom hoofd, 't zijn verraasden,
Die liever zorgen moesten dat zij kaasden.’

O allen gij, die meent te zijn een dichter,
Maakt toch u-zelf een aantal ponden lichter
En weet wel dat onze echte kunst slechts daar staat,

Waar zij oprecht fier op haar beenen waar staat,
Weet toch dat Uw taal slechts in M I J N hand's veilig,
Wijl Zij slechts in M I J N hart is heilig, heilig.

X.

O, Durgerdammer redacteurtjes, loopt
Toch niet zoo langs in-kronkelige paadjes,
Gij, Durgerdammer, die uw voortgang koopt
Van allerhand goedwillige primaatjes,

Die zich-zelf Heeren wanen (wijl door gaatjes
Zij kijken meenen in deez' weerld, die loopt
Haar eigen gang) die op u-zelf slechts hoopt
En wildet zijn toekomst'ge potentaatjes

Van een denkbeeldgen, maar verdoembren volks-staat,
Verdoem'baar hoe? Omdat dan niet zou heerschen
't Volk zelf, ook Gij niet, die gelijk een kolk staat

Voor 't Volk en voor U-zelf. O dat de volks-haat
Van dit echt Hollandsch Volk u leere meer zien,
Dan wat gij, stoute kindren, kunt van veer zien.

XI.

O Gij, die haakt naar 't eeuwiglijk-verdoemd-zijn,
Verdoemd-zijn niet en ook niet haakt, maar toch
(Door uws diepst-innerlijken-zijns bedrog,
Dat echt verdoemd-zijn is een soort beroemd-zijn)

Waant niet, maar onbewustelijk gelooft, dat toch
Het in dees weerld eerbiediglijk geroemd-zijn
Is 't hoogst, waartoe een menschje, arm menschje, och, och
Zich heffen kan in glorieuslijk poen-zijn.

O Gij, die speelt, in absoluut brutaal-zijn,
Met u-zelf en met God en 's Levens fijnheid,
En 't aller-teerste van der menschheid rein-zijn;
Gij, die tot alles zegt: ‘kom hier, betaal's mijn,’ -
Keert tot u in, erkennend uw in-schijn-zijn ...
O Slechte Kindren, wilt toch niet zóó klein zijn.

XII.

‘Van 't Leven’ is 't gebaar eens duivels, kijkend
Achter zich, arglistig, naar 't menschdom, dat hij
Had willen slaan in 't diepst hart, om zich wat vrij
Te maken van elk Mensch-zijn, wat ik lijkend

Weet zijn op Aap-zijn, Gij-zelf, Aap, die grijpend
Naar al 't echt-menschlijk, dacht te zijn Iets rijpend
Op U zelf staands, vervloekling, gij, die knijpend
Al 't echt goed gingt op de aard', de Aard' niet begrijpend,

O gij, die niets kondt zijn dan een komeetje,
O wereld, uit een andre weerld ontsprongen,
Maar dat niet velen kan het moeder-zonlicht,
O M D A T gij waart een idioot komeetje,

Daar ge u zelf kinderlijk waandet voldongen
Planeet te zijn, of Zon-zelf, maar die nu als hond ligt
Bedelend gnieprig om een lekker beetje.

XIII.

O Satan, 'k adoreer U, door mijn dolk-zwaard
Te mikken op uw ruige borst en dán weer
Plots laten dalen naar uw buik, zoo 't kan weer
Door 't vluglijk zwenken naar den echten volks-aard,

En dan en dan en dan weer naar eens doll's aard
U op het rechte plekje, dat uw rol-staart
Verbergt, treffe' in 't diepst van uw doembaar valsch-aard-
-iglijk Zijn; van U, die steeds een snol waart.

Satan, Gij Zijt, en zijt in elk mensch machtig,
Elk naar de mate zijner mindere echtheid,
Echtheid, die kan in elk mensch zijn, gedachtig

Zich-zelfs diepst-zelf-zijns goddelijke oprechtheid,
Die kan en wil en moet en kan zich zelf zijn,
Maar mag niet pogen voor God-zelf Gewelf zijn.

XIV.

O sufferige menschjes, die gehad hebt
Eéns in uw leven - 't kan zijn - 't flauw gevoelen
Van wat een mensch kan zijn, als hij maar voelen
Niet wil, maar kan, dat, wat hij niet bedacht zegt

Om aardschen pronk zelf-zuchtig, gij, die lacht weg 't
Puur menschlijk Zijn, dat zonder één bedoelen
Van zich-groot-maken, gaat in een rein-koelen
Gang door de weerld, tot hij zich-zelf goê-nacht zegt, -

In hoop van dan te ontwaken weer, wat-zondig
Zeer zeker, maar toch hopend op het mensch-zijn
Zich-zelfs waarachtiglijk. Ik die geduldig

Het schoone in deze slechte wereld huldig,
O God, mocht dit mijn allerdiepste wensch zijn
En blijven, tot Gij mij mijn lot verkondig'?

XV.

O kereltje in uw regen-jassen-trots,
  Waarmee ge, als een barbarsche potentaat,
  Durft fiertjes stappen door de Kalverstraat,
Met houten nek en gelaat, bruut als rots,

Als waart ge een keerl, die op zijn pooten staat,
  Zijn eigen, en niet bukken wil voor Gods
  Geheimnis ondoorgrondbaar. - Maar gij plots
Zult merken mensch te zijn NIET, surrogaat

Van het waarachtig Mensch-zijn, gij die manlijk
Wilt zijn, en toch gekund hebt met bedriegers
Te knoeien tegen mij, die 't heel plan dóórzag,
Toen 'k was ten doode ziek. O, schandlijk, schandlijk,
Staan tegen MIJ op, als brutale liegers,
Tegen dit mensch, die heel dit tijd-perk vóór-zag.

XVI.

Voor Alfons Diepenbrock.

Onschuldig op des Levens golven deinen
Laten moet elk zich, die 'n groot-machtig Schijnend
En Zijnd waarachtiglijk wil zijn en schijnen
Wil oppermachtiglijk voor zich en zijne

In-zich-zelfs diepste Ziel-zelf. O Gij, mijne,
Mijn eigen Ziel, laat u toch nooit verkwijnend
Door andrer menschen schijnbre ziel, wegdeinend
Op het fataal getij, uw hoog-schoon-reine,

Door niemand, noch mij-zelf begreep'ne fijnheid
Verdwijnen doen, o Ziel, mijn Ziel, die sterk staat,
Ondanks uw mensch-zijn en uw eigen kleinheid,

Die toch, trotsch op haar innerlijkste blijheid,
Weet dat zij is in zich de reinste vrijheid,
En dat haar Zijn op aard hoog als een Kerk staat.

XVII.

Ik voelde op eens me als een klein kindje liggend
Op de armen mijner moeder, zingend: sujah,
Sujah, mijn kindje, toen 'k nog slechts een ruw, ja,
Kindje maar was, als kind'ren zijn, die zich en 't

Puur leven niet begrijpen kunnend, duwtje, ah!
Na duwtje geven, echtlijk niets verrichtend,
Tot later in hun leven, ‘hallelujah’
Zij zingen in de kerk, hun plicht verrichtend, -

Maar die nu hier sta als een man hoog-fierlijk
Tussche' al die menschen, die daar, wan-begrijpend,
Staan grijpend naar mijn Zijn, - die zijt verdierlijkt

Gansch in u-zelf, omdat gij niet liet rijpen
In u-zelf 't Hooge Mensch-zijn.... Daarom stapt vrij
Van uw vergulde troontjes, met 'n trap 'r bij.

XVIII.

'k Ben maar 'n arm jongetje, door God geholpen,
In het zacht-droevig en woest-wildlijk tevens,
Maar toch geduldig ondergaan zijns Levens,
Dat was een jacht-rit, niet voor menschen, wolven,

Achter me gierend, het gebit eens even 's
Wettende gruwlijk tegen mij, bedolven
In mijn verdrietig-zijn om de' ernst des Levens. -
O, die u-zelf onder bestofte stolpen

Zet om uw kleinlijk mensch-zijn te verbergen,
Omdat gij bang zijt uw diepst zelf te ontblooten,
- Wat trouwens geen echt mensch van u zou vergen,

Omdat zij 't wisten reeds sinds lang, - verstooten
Als gij zijt door elk mensch, dat nog zich ergren
Kan aan ú, jammerlijk geslacht van dwergen.

XIX. Op nummer 11.

Deze Elf hoeft niet te buigen haar banieren
Voor Twaalf Graal-ridders op een rij geschaard,
Want zij is zelf 't Graal, pardon, schraal, gen'raal
Over alle andre wijnen-officieren.

O gij, die zijt voor 't Mensche-lichaam staal
En gif gelijklijk, naar des Mensch-zelfs aard,
O gij, die 't wint op alle soorten bieren,
- In 't maken 't mensch-zijn tot een stuk metaal -

't Zij porter of brown-stout of bitter-ale,
Zooals me' in Londen drinkt aan leuke baartjes,
Waar elk goed mensch staat met eenvoud'ge vaêrtjes

En moedertjes te keuvelen heel simplijk,
Gevoel'g eerbiedigend hun aanzicht rimplijk,
Daar in die menschen niet zit 't Hollandsch vit-veel,

XX.

Gij, die quasi-poëtische pretenties
Zijt voor een toekomst, die voor U niet zijn zal, -
Wat ik door-zie, - ik die uw leelijk klein zal,
Neertaaklen zal door mijn waar-puurste essentie;

O, gij, die zijt een wandlende Indolentie
Van slecht-zijn onbeschuldigbaar, o mal,
Neen, idioot geslacht, dat ligt als kwal,
Verworpen door der Zee onkenbre Intentie, -

Gij allen, die daar gaat, schijnbaar zoo weerbaar,
Met baandren en trompetten en wat krijgs-volk,
Geworven door een schettren valsch-trompetlijk, -

Gaat maar zoo door: gij zult eens op uw lijkbaar
Zien, wie gij waart, en dat dit prachtig rijks-volk
Weet dat uw leven was een knoeie' ontzetlijk.

XXI.

O gij, die aller-laflijkst complotteert,
Met woorden niet, met daden niet, bedoeling
Slechts hebben kunnend in uw vage voeling
Van wat het menschen-wereldje regeert,

Regeert? Ja, hèn wel, maar niet mij, die keert
Die vuilnis-vaten om, pardon, die, woeling
Vermijden willend voor mij-zelf, tot spoeling
Ze zend ter vat-goot aan de Rijnsche veert.

O politiek-zijn is ècht politiek-zijn,
Dat 's politiek voor 't Goede zijn, en eerlijk
Opstaan tege' alles wat is bruut, oneerlijk,
En nooit kan worde' een heerlijk magnifiek-zijn.

O, die uw diepste zelf compromitteert
Compleetlijk, word een kind, dat 't Hoogere eert!

XXII. Epigram.

Herman gaat nu studeeren in Dante en de Chemie,
Hij moest liever sturen aan zijn Tante een Colibrie.

XXIII. Samen-spraak tusschen den heer L. Couperus en de werkelijkheid.

O zoet, zelf-vergenoeglijk kind Couperus,
Dat steeds gingt in valsch-prinslijk pedantisme
Naast uwe Meerderen en zei: ‘Wat is me
Dit alles waard, dat zoodje, waar geen heer is,

Die geven kan dat, wat die Oude Gids me
Kan geve' aan roem, - wat zeg 'k? aan mondainisme,
Ik, die mij-zelf voel een echt Haagsche Heros,
Den Haag, dat laat nooit van zich-zelf een veer los

Tege' Amsterdam.’ - Pardon, 'n Stad, die 's Lands Hart is,
Hart heerlijk-hoog, al wordt het ook verstooten
In schijn door 't Hof zelf, voor wie 't mooglijk Smart is,

Neen nimmer is geweest, ondanks 's Stads Grootte,
Maar moest zijn, daar in 't Hart van Amsterdam
't Een lêeeg Paleis heeft op den Koninklijken Dam.

XXIV.

Op-donderend Orakel uit het schijnbaar
Neer-zinkend Nederland, dat gaat al wagglend
Heen naar Zijn-Zelfs Verderf, als gans, die gagglend
Tript op de vuur-plaat gruwelijk, een schijn maar

Van wat eens was, maar worden zal weer, deinbaar
Als Holland, ons Land is door 't steeds verfijnbaar
Diepst Zelf zijns-zelfs, als maar niet schandlijk sjachlend
Een elk dacht, dat eens anders goed het zijn' waar.

O gij, die wilt Jong-Hollands grootste man zijn,
Wilt en ook kunt, door 't driestelijk zich stellen
Tege' elke slechtheid van het wereldsch wan-zijn,

Dat eigen-machtiglijk elk de' aêr wil stellen
Op een klein terpje, door hem-zelf vertrapbaar.
Maar, gij, groot man, geef gij den sterksten trap maar. -

XXV.

Zie naar 't Hart Mijn, daar vlamt een helder vuurtje
Niet voor mij-zelf, voor hen slechts die van staal
Verschijnen durven in hoog-aardschen praal
Vóór mij, die dan wel een verloren uurtje

Hun wijden wil, - tot dat ze op eens brutaal
Opstaande zeggen durven: 't was een kuurtje
Geweest maar, heel plezierig voor een duurtje....
Maar Ik, Groot-meester van lief-Hollands taal

Boven u allen, ik, mag niet gedogen
't Usurpatoren-plebs, dat steeds zlch kronklend
Om mijne voeten is geweest, met fonklend'

Oogen, vol haats en nijds, geweest is, pogend
Mij te verstikkea, die als zwaar-trotsch man,
Mij-zelf gemaakt heb tot wat Ik zijn kan.

XXVI.

Geen tranen zullen op mijn graf-steê vallen,
Maar lachen onderdrukt-half, of zacht-luid,
En vele menschen zullen vuisten ballen
Tegen dit mensch, dat dan niets meer beduidt.

Zij zullen elkaar aanstoote' in zacht mallen
Om mij, arm mensch, die sprak zoo hooglijk-luid
In 't Leven Mijn, die leefde van geluid
Alleen, en van veel opstaan na veel vallen.

O 't Leven is ééne Melancholie
Van veel verlangen en veel krijgen, om weer
Te grijpen naar het aller-onverkrijgbaarst,

Hoog in de wolken zweemend, onbereikbaarst
Geluk. Geluk? O Mensch, wat zijt gij dom weer:
Heel 't Leven is Eén reine Melodie.

XXVII.

Voor Jan Hofker.

O Mijn lièf leven, zult gij waarlijk enden,
   O mijn arm lichaam, zult gij zijn een lijk,
   Tot 't is den monstren in gedaant' gelijk,
Waar 't levend Wezen zich van af moet wenden,

Al had het nòg geliefd zoo inniglijk
   In 't vroolijk licht hierboven, wat het kende
Of wilde zien in u, lief heerelijk, -
   Wat zal op 't eind de goede God u zenden,

Voor al uw daaglijksch werk en staêge ellende,
   Vernietiging uws levens en koud rusten,
   Op 't leed uws levens willeloos braveerend,

   Of zult gij weerzien allen, die u kenden,
   En stil u goed waren en nu, bewusten,
Zitte' in Gods Licht verheerlijkt triompheerend?

   27 Oct. 1893.

XXVIII.

De Heer hoort niet 't gebed der huichelacht'gen,
Die slaan aan 't bidden om iets te verkrijgen,
Of zij niet zelf eerst naarstig moesten tijgen
Aan 't werk, hun opgelegd, door den Almacht'gen

God-zelf, Die niet den zwakken, maar den pracht'gen,
Schijn-prachtgen slaat, na heel veel goedlijk dreigen:
Slechts wie zich eerlijk voor Zijn Aanzicht nijgen
Zal Hij met zijnen Hoogen Wil bekracht'gen.

O volk van Neêrland, wilt gij dan niet weten,
Dat g o e d e menschen slechts het kroon-goud dragen
En purpren mantel van het zuiver mensch-zijn,

Maar dat de slechten worden opgevreten
Door hun geweten, dat hen vaak doet vragen:
(Neen, konde 't slechts!) ‘Ach! Zoude ik wel een mensch zijn?’

28 Oct.

XXIX.

O Menschjes klein, die tegen 't mensch-zijn aanschreeuwt,
Als waar 't puur mensch-zijn maar 'n gewoon afreeknen
Slimlijk en bazig met wie niets beteeknen
Zouden dan die, tot wie men door een raam schreeuwt,

Dat men niets noodig heeft. O wie een vaan heeft
Groot-vorstlijk hoog, waar hij zich zelf met teeknen
Van roem beglorieën mee-kan! O, schaam-beeft,
Gij allen, die niets kunt dan laf bereeknen,

Ik heb geleerd dees weerld en haar slecht' menschjes
Doorziend-te-weze', en blijven een sterk man,
Die doet, wat moet en hij niet laten kan.

Neen, menschen, menschjes, menschjes niet, maar drensjes
Om wat in Hooger Hand ligt, wilt een eerlijk
En needrig dienaar zijn van God hoog-heerlijk.

3 Nov.

XXX.

Tegen J.K. Huysmans.

O, gij uit uw kantoor-bediendes-kop
Ziende uw-zelfs klein in-innerlijkste smerig
Bestaantje, trots-gaande als een vrij-wel heerig
Looper langs 't Volk van 't groot Parijs, uws kops

Afslaan niet waard zijnd, waard zijnd wel des strops
Bloed-stremming onafwendbaar, op des tops
Niet-Zijnds gruwbaarst, vuil voortknoeier op Rops
'n Goed mensch is van elk slecht mensch diepst afkeerig.

Gij zijt geen man: gij zijt een vies verkrachter
Van 's Werelds eeuw'ge schoonheid, die voortdurend
Met staat'gen zwaai vermeestrend 's werelds macht, er

Een hoogre macht van maakt, o gij, die turend
In 's Levens mikroskoop, zoo idioot, vergeet
Dat gij met uw slim turen nòg niets weet.

XXXI.

Aan mijn vriend, den bijna-Baron.

O gij, drink liever een glas negentien,
In de Bodega, voor uw vaatje pratend,
Met uwe goede makkers, die daar zate' en 't
Hoorde' onder 't heimlijk naar den regen zien

Daar-buiten, en dadelijk 't vergate' en 't
Nooit weer vertelden aan wie, tegen wien?
Mocht willen werken op, ja, tegen wien?
Tegen wie zich hoe langs hoe meer versatant

Alleen om negentien, hoor wel, Sonnetten
Te kunnen zetten in een boek bespotlijk,
Van idiotistisch egoïsme, wanend
Een Lied der Smart te zijn, maar dat slechts zotlijk

Een boekj' heeft kunnen worden, dat vermanend
Elk waar artiest zal zijn, dat niet in Leugen-
Absoluut is der Dichteren Verheugen.

XXXII.

Wet-houder-leerling naast den achtbren Bunk,
Gij meent een heer te zijn met hoogen hoed op,
Die tegen 's Levens Goddelijken Vloed op
Te staan poogt, mannekijn vol eigen-dunk.

Já, já, gij zijt een mannetje vol dunk
Van uw klein pietrig zelfje. 'k Zal een voet op
Uw kleine kopje zetten, dat 'k een roede op
U kon neerklettren doen, o eigendunk-

lijk vuil, laffelijk-usurpeerend Mofje,
Dat winkel-dienen moest in ons Sterk Huis,
Ons Land dat is als een besteedling-huis,

Goedig, groot-moedig voor uw volk.... Wat bof je!
Gij dor barbaartj', hier heelemaal niet thuis,
Gij, met uw hoed op, voor Mevrouw Versluys.

XXXIII.

De Koo's ziel - als die is, - is als een kuikentje,
Dat knusjes zit in 't venster-bankje buiten,
En onbeschaamdlijkjes pikt op de ruiten,
Net als een muschje doet, dat pikt en, ruiken 't je?

Niets hebben mag als hoogstens een beschuitje en
Wat vliegjes, roekeloos zich gooiend buiten,
Net als gij-zelf, uit zich-zelf, nog-maals, ruiken 't je?
O, gij verfonfaaid door u-zelf uilskuikentje, -

Om dan te vliegen naar zijn vogel-volkje,
Al-door maar zeurieënd in waan-wijs weten,
Van wat dít is en dát is, troebel kolkje

Van in-verwaand begeeren. Ga eens meten
U-zelf met ons-zelf. O gij weet, de Kootje,
Niet, dat gij zijt stijf-breekbaar als een strootje.

XXXIV.

O Goede keerl, die u laat staêg bedeuken
Door 't plebs, dat 's in uw ingewanden woelend
Met gier'ge handen, wijl zij gansch niets voelend
Van uw goed zelf, toch steeds maar willen beuken

Op uw Zelf magnifiek, dat flink en eerlijk
Gaat door de wereld, zonder een'ge breuk en
Scheur te slaan willen in het godlijk-heerlijk
Leven, dat is der godlijkheid hoog-leuke

- Voor ons arm' menschjens, die zoo moeten denken -
Ontastbare Oppermacht, Die eeuwig zittend
In 't Licht, ziet al der menschheid daên en wenkend

Soms met De Hand, Zijn Hand, het Al bezittend.
O Laat geen mensch zijn de' anderen bevittend
En geen waarachtig mensch 't Waaracht'ge krenkend.

XXXV.

O, die u dichter waandet, omdat gij
MIJ kennen leerdet, die u hoog-volvaardig
Leerde begrijpen, wat den dichter waardig
Was en nog altijd is en steeds zoo zij.

Gij, thans gevall'ne van uw waarlijk aardig
Wèl, maar onweeslijk en door mij vervaardigd,
Kunstmaat'g omhoog g'kal'faterd toor-ntje, blij,[1)]
Dat gij daar zitten mocht, kindje Verweij.

Gij, die zijt niet poëet, maar duitjes-tellend,
Die dacht in Holland hier te zijn vervaarlijk,
Een ieglijk 't naadje van de kous vertellend,

Dichter bij Gods genâ, maar die, stipt waarlijk,
In u-zelf zijt slechts burgermann'tje, rakkertje....
Zeg, klopt nog in uw borst een klein heusch wekkertje?

1) A la manière d'Albert Verweij.

XXXVI.

O Menschjes klein, 'k wou zoo graag bij u zijn,
U krieblen, hand-schoen aan, aan viez' voet-teentjes
Van uw vuil zelf, dat zelfs niet kunt uw scheentjes
Wassche' in 't frissche morgen-water, - o gij,

Licht van den vloer eens op uw zware beentjes
En laat mij vroolijk eens zoo Hollandsch-vrij
En blij eens met u rond-dansen. Neen, gij
Leef' liever zelven allen op uw eentjes,

Dan dat gij doorgaat met elkaar te knoeien
Over wat dingetjes, die gij bedachtet,
Die 't in-u-zelf 't elkander-te-verfoeien,

Maar te flikflooien, dacht het Mensch-op-Aard zijn,
Gij, die u beurtlings tege' elkaar op wacht zet,
Wàt, dunkt u, zou zóó'n leventje wel waard zijn?

XXXVII.

Pour notre cher Maître à tous, Paul Verlaine.

O ma trop courte et délicate vie,
O ma triste âme, que saurais tu dire
A celui qui, impudemment de pire
En pire, désirerait lui, pour la triste envie

De pouvoir être lui, lui seul, l'empire
Absolument - non pas, la fausse lie
De toute cette trop ètrange vie,
Vie? Mais non, délicieux délire,

O L' Imagination, terrible telle,
Qu'elle puisse être dans sa forte fougue
De voir en soi-même la pure extase

D'être une âme durement rebelle,
O, mais rebelle à tout ce tas de bougres
Pour qui la mort est une morte phrase.

XXXVIII.

Au même.

Oh, le doux bonheur d'être une fois sage,
Sage et puis d'une volonté suprême
De règner, moi, Roi seul, dans un extrême
Moment de vouloir et de pouvoir, Mage

Inconscient, tout blanc, qui de lui-même
Tire son sort superbe, quoique rage
Autour de lui l'inéluctable orage....
Inéluctable? oh non, sinon que blême

Moi-mème, je me perdrais dans la crainte
Des hommes et des choses, de ce monde
Terriblement infâme. o Tas immonde

En ce beau monde, qu'il veut perdre et puis
Savoir ne voudra jamais que je suis,
Pauvre moi, suis l'Universelle Plainte.

XXXIX.

Elk kloppen van mijn bloed is een gebed,
Wanneer 'k de handen samen-vouwend smeeke
Om één, Onkenbaar Wezen! - één, één teeken
Van U, mijn God, mijn Eénge Heer, Die let

Op elke daad, gedachte of woord, o Het
Aller-aller-onkenbaarst Zijn, die 't weeke
Bewegen mijner ziel hebt doorgekeken,
Hoe het zich-zelf in zich-zelf steeds verzet, -

O God, mijn God, Gij zijt wel gansch-almachtig,
Schoon 'k niet begrijp hoe 't slechte kan op de aard zijn,
Maar Gij zijt God, God-zelf, voor Wien ik, krachtig

Mensch, door Uw Wil, deemoedig buig in prachtig
Vernederen mijns-zelfs in diep-vervaard zijn.
O! 't echte slechte nimmer kan iets waard zijn.

XL.

Voor Alfons Diepenbrock.

God, Die mijn diepste ziel ziet, wees weldadig
Voor dit uw arm kind, dat maar steeds geslagen
Wordt door klein' menschjes en hun ijdlijk plagen,
O God, mijn God, wees dees mijn ziel genadig!

Zie, 'k gaf mijn hart den menschen, 'k zei: verzadig
U aan mijn rooden bloed-stroom met stil knagen,
'k Kan alles, alles wat gij doet, verdragen,
Aandoen wilt mij, die was mij-zelf gestadig

Kastijdend hard, in innigst-diep verneêren
Mijns trotschen Zelfs, dat voor geen mensch wil buigen,
Daar DAT NIET KAN, wijl 'k U alleen vereeren
U, God, mijn God, vermag in vroom getuigen.

O, 'k weet zoo wel, zij zijn een Aardsche Luister,
Ik slechts een snikkend wicht in 't eenzaam duister.

Gedachten en Aphorismen. Van Willem Kloos.

I.

Ja, Rabelais was een zeer groot man. 't Was de reactie, de krachtige en verdiende, de zwaar-ware reactie tegen-in het einde, het dood-dorre einde, het God-misbruikend, mensch-arme einde dier eens zoo prachtige, voor ons mysterieuse, maar zonder ontkennen glorie-rijke Middeleeuwen.

François Rabelais was de eerste moderne mensch. Niet als mensch, op zich-zelf, maar als negatief, over-donderend negatief, tegen dat, wat zoo groot en zoo schoon was geweest, maar, dat, zooals alles wat leeft en zich uitspreekt, tot niets moet vergaan. Neen, geen donderend, een schertsend, een grijnsend, maar door dat alles en mèt dat alles een donderende negatie.

Ja, Rabelais was een zeer groot man, een man van eeuwen, een man van metaal, van glinsterend metaal. Hoe men hem ook omkeert, is hij flink-magnifiek, een man, die staat. Die staat voor God en zich-zelf en de wereld, al voelt hem ook niemand, maar zijn diep sterk streven is een kracht die blijft, door de eeuwen heen blijft. Hij heeft

alles van zich afgedaan, wat andere menschen, die zich mannen durven noemen, verkleint en bevlekt. Hij heeft geen kleine en dwingerige willetjes op dingetjes ydellijk, hij is eenvoudig goed en eerlijk, maar smaadlijk verachtend en dóór-ziend-vernietigend, de man, die zich weet.

Rabelais is een kracht, een donderende wereld-kracht, want achter al zijn schertsen, en achter al zijn grappig-zijn o zoo grappig caricaturiseeren, zit een vernietigd gevoel. Een gevoel dat er geen gevoel is in heel die menschheid, een gevoel, dat ze allemaal zijn, wat men noemt idioot, grandioos idioot. Ja de menschheid is groot in haar staêgen vooruitgang maar de individuen zijn idioot, kolossaal idioot.

II.

Er zijn menschen die weinig takt, maar veel taktiek hebben.
(*Oude Scheurkalender*)

III.

Huet had altijd naar een Nederlandsche Literatuur uitgezien, - daar komt in '60 Ten Kate met de Schepping. Had Huet nu tevreden moeten zijn? Neen, hij zag dat en zeide, dat het hoofdwerk van den éérsten Nederlandschen dichter *Niets* was.

Huet was groot, niet door wat hij gedaan heeft, maar door zijn inzicht. Hij had gelijk om te zeggen: Holland is dood; het Hollandsche volk had gelijk om daarover boos te worden, maar toch *had* hij gelijk.

IV.

De echte revolutie-mannen zijn de beste mannen van het behoud.

V.

Het Onbewuste is absoluut en werkt voor zich-zelf geduriglijk voort, het Bewuste is het doffe venster-glas, waardoor het Onbewuste naar de werkelijkheid kijkt.

VI.

God (wat *wij* God noemen) is misschien zelf ook niet volmaakt almachtig, - anders zou er het kwade niet zijn, zou Hij niet het kwade geduld hebben. Maar boven allebeide troont een hooger God, anders zouden wij niet die onderscheiding kunnen maken.

VII.

Wij moeten van alle menschelijke mythologie, dat is anthropomorphie, ons bevrijden, om te begrijpen, te mogen begrijpen, de opperste essentie van God-zelf, van God. Alles wat wij van God kunnen begrijpen is slechts een ondergeschikte macht aan God zelf, slechts een dienaar van God en niet God-zelf.

VIII.

De zichtbare wereld gaat eindeloos door, zoo ook de geestelijke. Boven de sterren zijn altijd weer sterren. Boven God is altijd een hoogere God, maar God Is en het Zichtbare is.

IX.

Stel den tijd als iets absoluuts; wat is er dan drie billiarden, of honderd duizend octilliarden eeuwen, om een kleinigheid te noemen, voor dezen tijd gebeurd? Dus tijd is iets relatiefs, dat zich-zelf in zijn eigen principe vernietigt.

X.

Het eeuwige bestaat omdat het kan gedacht worden.

XI.

De vooruitgang van de menschheid is een bewijs voor God, en alles wat de menschen daartegen wilden doen is een werk van den Satan. De menschen zelf hadden de beste bedoelingen, maar de Satan zat achter hen. Dit is zoo

eenvoudig: de menschen zelf zullen toch wel moeten erkennen dat de vooruitgang voor hen het beste is en bovendien heeft God dat gewild, want anders was er natuurlijk nooit iets gebeurd.

XII.

God is niet Stil-stand maar God is Vóóruit-gang.

XIII.

Dat we zelf voor ons zelven, in overeenstemming met anderen, zoo gelukkig en vooral tevreden mogelijk willen zijn, is de uiterste concessie, die we aan den Duivel mogen doen. Want dáárin stemmen God en de Duivel overéén, dat ze beiden zeggen ons gelukkig te zullen maken. Het eenige criterium waarnaar we moeten kiezen, is onze innerlijkste stem.

XIV.

Ik hoop niet dat ik God begrijp, ik behoef niet te hopen dat God mij begrijpt, ik hoop slechts dat ik God gevoel.

Wij hoeven niet te gelooven, wij hoeven niet te weten, de begrippen gelooven en weten zijn iets menschelijks, 't is eenvoudig iets anders, een derde onbegrijpelijk.

XV.

De moderne theologie is een ding respektabel, maar niet heel mooi.

De moderne theologie is een trait-d'union. Een trait-d'nnion, dat zich zichzelf heeft verbeeld een vervolgzin te wezen in den vooruitgang der menschheid. De moderne theologie was voor haar-zelve een vraag-teeken, voor de besten onder hen een uitroep-teeken, voor de zoekenden een punt-komma, voor het wel-meenende plebs een punt.

XVI.

De menschen moesten eigenlijk niet zeggen: God verdoeme mij, maar Satan verdoeme mij, want Satan is de verdoemenis, en als Satan goed doet, naar zijn innerlijkst wezen, dan verdoemt hij den mensch.

XVII.

God heeft den Duivel in den diepsten Hel, in den ondersten Hel gebliksemd. Maar Hij wou hem niet vernietigen, Hij wou hem niet verslaan.

Faust zelf is een Creatie van den Duivel, niet Faust zelf, maar het Reëele Begrip.

XVIII

Wij zijn allen Sociaal-demokraten, tenminste als wij willen zijn zeer goede menschen, maar dan ook waarlijk sociaal-democraat. De Demos (het volk) moet *Kρ□τος* (macht) hebben, maar in socialen zin; maar laat het volk dan ook niet door onverstandige en ijdele voorgangers tot opstand geprikkeld, de rollen verwisselen, en voor zich alléén, dat een deel is van het geheel, alles willen hebben wat ze aan het andere deel verwijt dat ze nu alléen hebben, en de macht en de weelde en aanzien begeeren, die aan elk van ons toekomen gelijkelijk. Dan eerst wordt de democratie werkelijk socìaal.

Dan gooit ze niet met moord-tuigen om schrik te verwekken, dan loert ze niet met een moker in de ééne hand achter haar rug, terwijl haar mond slechts spreekt van broederschap en gelijkheid, op het êelste en schoonste, op het nuttigste en beste, dat de menschheid heeft verworven in haar eeuwen-langen, in haar langzamen maar zekeren, in haar voorzichtigen maar eerlijken strijd om een beter bestaan.

XIX.

Stil-stand zoowel als vernietiging is de Satan, maar God is verbetering, naar zijn eigen, wijzen, zich zelf steeds gelijken en oppersten wil.

XX.

Als hier in 't land maar één bom viel, dan zaten dadelijk al de leiders voor hun leven lang, Van der Goes incluis, in de kast.

XXI.

Het gelooven moet de wereld uit, men moet God voelen.

XXII.

Ik vind de autoriteiten moesten beginnen met bommen onder de socialisten te gooien, dan zouden ze in eens weg zijn, want de autoriteiten zijn nog de sterksten.

Bom tegen bom, dan werden de socialisten martelaren - het bloed der martelaren is het zaad der kerk, - dus zou het ten slotte weer goed zijn voor de sociaal-democratie Dan werden meteen de onechte socialisten van tegenwoordig opgeruimd en kwam er hoop, dat er iets beters zou komen, betere socialisten, en dan zou het doel ook volmaakt bereikt zijn, der sociaal-democratie.

XXIII.

De anti-revolutionnairen zijn de remmen van des Zijns locomotief, en als zoodanig ook noodig.

XXIV.

Vele menschen zullen aanmerking maken op ‘verdoembre Judaskus,’ zeggende dat Jezus niet verdoemt. Dat is juist de verkeerde voorstelling van Christus. Hij was geen lammeling of een ledepop, die alles met zich liet doen en zich als een lam naar de slachtbank liet leiden. Zoo iemand zou ook geen gods dienst hebben kunnen stichten, bovendien zou zijn voorbeeld zeer slecht zijn geweest. Als iedereen zoo deed, zou al het goede zwak zijn en overwonnen worden door het ruw geweld. Iemand, die zoo'n Judas-kus heel sterk voelt, op het oogenblik, als verdoembaar, maar van dat gevoel toch

weer een mooi sentiment maakt, is veel mooier, dan iemand die zoo'n kus wel voelt, maar 't weer verzwijgt, dus geen mensch meer is. Christus was geen zwakkling, maar iemand, die getoond heeft hoe men voor een groot idee, dat men sterk voelt, ook sterft. Het is alleen maar jammer dat men den dooden Christus aan het Kruis als symbool heeft genomen en niet den levende of den stervende. Een lijk moet men alleen met pieteit behandelen, maar niet vereeren, want een lijk is een leugen, een vorm zonder inhoud, dat iets voorstelt tot in de fijnste dingen, behalve het eenigst noodige, dat, wat het voorstelt! Een lijk is de grootste aanstellerij, die er bestaat, het magnifiekste fabriekswerk zonder de ziel des meesters er in, dat ooit door een goochelaar of ander industrieel werd vertoond.

Een lijk is de opperste leugen, een beeld des Satans, en daarom is het gedoemd zich-zelven te vernietigen tot er niets overblijft dan het geraamte. 't Geraamte is een lach, een disharmonische lach van God en duivel, van den valschen, den Duivel, van den groot-goedige, van God.

Is niet de mond van een geraamte een rictus, een afschuwelijke, maar goedige grimlach?

XXV.

Gorter is minder aardig dan Balder: hij is baldadig, baldadiger nog dan Balder.

XXVI.

In de 20ste eeuw zal men op wat wij tegenwoordig sentiment noemen, neerzien met een groote goedheid. Het verstandig-gevoelige zal zich omgezet hebben in het gevoelig-verstandige.

Dit zijn 3 trappen:

1. Sentimentaliteit.
2. Het verstandig-gevoelige.
3. Het gevoelig-verstandige.

Ik zeg niet dat het sentiment van menschen onderling verdwijnt, zooals bij Gorter. Gorter gaat alléén met zijn

verstand te rade. Daar er echter zooveel om hem heen is, wat hij niet begrijpt, nl. in het gevoel van anderen, daarom wordt hij in 't dagelijksch leven een athleet, terwijl anderen électriseurs zijn. Hij staat als een athleet tegenover de menschen, maar als een electriseur even een stroompje aanlegt, dan is hij machteloos.

Gorter heeft het over de Rede. Dat is heel goed. Ieder mensch denkt dat hij Rede heeft. Ieder zegt dat hij redelijk handelt. Maar wil men verstandig zijn, dan moet die Rede voortdurend groeien, d.i. men moet altijd *kind* blijven. Ieder, die zegt: ik ben een *man* of een *vrouw*, die komt niets verder. Gorter steekt een paal in zichzelf en groeit dus niet meer.

XXVII.

Gorter heeft het gewordene, d.i. de taal, beleedigd, ziet dus niet naar de dingen, die buiten hem gebeuren. Zie N. Gids Juni 1893 and' voor ander. Verbeeld je dat een Griek had geschreven *o*□ voor *o*□ς, alleen omdat het zoo in zijn rhythmus zou te pas zijn gekomen.

XXVIII.

Het begrijpend willen is van God, het willend wanbegrip is de Duivel.

XXIX.

God is het absoluut groote en goede Wezen, waarvan wij allen slechts gebroken afspiegelingen zijn. Ieder maakt God naar zijn eigen beeld.

Eritis sicut Dei.

XXX.

Menschen-liefde is heel goed, maar tegen den Duivel hoeft men geen Charitas te hebben.

Kinder-verhaal, door P. Tideman.

Met grauw en uitgestreken tronie,
aak'lig in 't lieflyk morgendal,
stapt aan uit Bussumsche staldeuren
heer Ezel, 'n blauwe pantalonie
versiert zijn beenderstel, drie scheuren
laten staart en hoeven
wonderwel
voor 't mensche-oog proeven.
Zijn oogen kijken in hun groeve', als uitgekeken
zoo flauw, 't haar hangt er voor benauwend
als bij een poffer-kraam. - Hoor nu!··auwend
met luide in twee gehakten schal
staat plotsling grauwaert stil, want komt van ver
zich haast ver-
galoppeerende met pracht'ge sprongen
WelEdelblank Kalf aan met poot-gedraai en wrongen,
steekt 't horenloos doosvormig snuit
nat-snuivend in de lucht vooruit. -

't Was aan de grens mijn beste vent
van 't land om Bussum en om Gent. -
Heer Ezel denkt: dit gaat mij aan,
en hij op de achter-beenen staan,
de pantalon doet hem nu goed
en wat na heel veel buigen doet
dit paar, daar vang ik nu mee aan.

'Heer Kalf! waar draaft gij statig heen?'
'Heer Ezel!, o 's lands mystiek fenomeen!'
'Zeer goed, heer Kalf, maar 'k vraag, waarheen?'
'Naar Bussum filozoof der dieren,
en 'k wist me zelf niet aêrs te cieren,
dan met dit lijvig perkament.'
Met geeft de eene aan den and'ren vent,
dat perkament.
'I··au, mijn hart, dat is patent,
'k werd vroeger meestal meer voor half-
slag aangezien, gìj ziet goed Kalf!
Draaf nu maar staêg dees grenspaal om,
dan kom ik na een week weerom,
en breng u mee wat uit mijn brein
voor vriendlyke gedachten-wijn,
kandeel of bessen-sap ontspringen mag.
Gij die de moeder-borst moet missen
kunt u daaraan dan vrijelyk besissen,
goêdag!'
Hoe onze Ezel, ziet ge op dees prent
zoo minzaam statig henenrent,
weemoedig bloost op zijn manier,
dat 't Kalf, 't gezicht is singulier

met bleek vooruitgeschoven kop,
   all' haren klimmen in hun top,
week-kakig snottrend fniest en staat
   op apegapen.
   Is hier
   geen dokter in de drokte
   om 't op te
   rapen?
De Ezel zit al met zijn muggen-zift
en stalen splinter-kijker
het perkament van 't snikkend Kalf
achter zijn staldeur te bekijken.....
‘Welaan!’ Zoo roept hij dra zijn vrouw,
‘breng mijn twee kind'ren hier,
ik offer ze als deed Abraham
met één, deez beiden in mijn keuken-vier
aan 't Kalf van Amsterdam.’
De vrouw die weet van toeten nochte blazen
Komt nochthans haastelyk met pan, vuur, kachel aangerend,
   de ketel laat ze daadlyk razen
   en zet de kindren overend.
   De één was Jaloezie, en de andre IJdelheid.
Toen nam, o mensch schei uit, de'n Ezel
heel vinnig kijkend langs een blauwe bril,
zijn kindre' en plukte ze 'n aan stukke en niet één vezel
bleef van den één aan de anderen, dat gaf gegil
verschrikkelyk.
De Buurt kwam in een cache-nez voorbij;
en stootte elkander in de zij en zei:
‘'t Is onverkwikkelyk.’

De Ezel bleef de kind'ren sollen
tot hij ze had aan olie-bollen,
toen stak hij wederzijds een in zijn zak
en ging ten Kalf op zijn gemak.
Die zat reeds op zijn trommelvel
te spreken tot een lelibel
met Spaansche kastagnetten
over Zola, Van Eeden, kurk, flanel
en rookte Vlaamsche cigaretten.
En waar nu weer 't gesprek begint,
zet daar uw oortjes open, kind!

(*Wordt vervolgd.*)

Nagelaten Verzen van Jacques Perk.

Uchtendgroet.

De hemel vlamt; de blonde dageraad
Rijst uit die rotsen en vervult met geuren
Het dal, dat zich in gloed van rozen baadt
En zwelgt in frisschen dauw en gouden kleuren.

Gegroet, gij bergen in uw pronkgewaad
En zomerhoogtijdos! Uw kammen beuren
Het hart omhoog, dat voor de schoonheid slaat
En uit de roos: Natuur, wil honig puren.

Vaarwel nu, zandig strand en wilgenplassen,
Mijn vaderland, dat ik daar achterlaat
Waar lisschen en... vergeet-mij-nieten wassen!

Geloof niet dat ik, van u verre, u smaad:
Ik in den vreemde alleen, haat uw moerassen,
Zooals ik vriend en maag en ouder haat.

Gebenedijde stonde.

O lieflijkste van alle lieve vrouwen!
Gij, hoogbegaafd met schoon en kunstvermogen!
'k Zie, jonge bloem, de blaadjes u ontvouwen,
Nog onlangs tot een slanken knop gebogen!

Gezegend uur, waarop mijn zalige oogen
U mochten vol genot en weelde aanschouwen
En zien u met een zachtheid overtogen,
Waarop de kracht een Ideaal moet bouwen!

Toen ik u zag voelde ik mijn wangen gloeien
En weer in mijn gemoed de liefde ontbloeien,
Die lang in 't ijs der droefheid lag besloten.

‘O aarde!’ riep ik, toen 'k uw aanblik had genoten,
Gij zijt een hemel! 'k Hoor der englen wieken suizen,
Zoolang gij zulke heiligen blijft huizen!’

Avondgroet.

Vaarwel, vaarwel, gij zon, die ondergaat
In purpren vlammenzee en gouden verven!
Ik zie u niet meer in de bergen sterven,
Waarop het donker woud te pronken staat!

Vaarwel, vaarwel nu, wie de bloemen baadt,
Gij stroomen! Ook uw aanblik zal ik derven,
En rotsen, die mij langs uw voet zaagt zwerven:
Verheven waereld, die ik thans verlaat!

De schoot der vlakte in effen groen gewaad
Begeert me... en zal mijn liefde niet ontnerven:
Zij leeft in u voor wie mijn boezem slaat.

Kon schoonheid in mijn hart een plaats verwerven....
Denkt gij Natuur dan dat die u ontgaat?
Gij zult met mij en met mijn zang er sterven!

Mist.

De blik boort moeilijk door de ruimte henen
   En ziet niet wat zich hier of daar bevindt:
De duizend loov'ren van de heesters weenen,
   En 't is of elke traan weêr nieuwen wint. -

   De zon, die stralen aan het luwtje bindt,
Schept alle tranen om tot edelsteenen...
   En lucht en bosch en berg herkrijgt zijn tint:
De damp wolkt op en 't landschap is verschenen.

   Zoo schemert, als de ziel op raadslen peinst
   En voor de duisternis dier raadslen deinst,
Ons de gedachte, waar geen licht wil schijnen.

   O denkend hoofd, in uw gepeins verward!
   Het schoone denkbeeld wortelt in het hart:
Voor 't liefdelicht moet raadselmist verdwijnen! -

De mis.

Het klokje beiert in den morgenstond
   En heel 't gehucht treedt in het huis des Heeren
   Om den Verlosser en zijn Moeder te eeren,
En alles buigt voor 't lied uit 's herders mond.

Gewijde damp, die dwarrelt om en rond,
   Strijkt over de geknielden zeven keeren
   En de ootmoedvolle schare, in zelfvernêeren,
Nijgt (als het graan voor 't koeltje) naar den grond. -

O kind van wuft vermaak en stadgewoel!
   Wat ziet ge op 't biddend, biechtend dorpje neder
En laakt gij, die niet biecht, hun zielsgevoel!?

   De blanke duif heeft toch geen raveveder?
Het vuur verschroke, 't lievend ijs zij koel:
Omhoog vindt ijs het ziedend water weder. -

Rots en water.

De steile rots tart met haar kruin de zon
En met haar voet peilt zij het grondelooze,
Het vale diep, waar plomp noch waterroze
Ooit in de deining wortel schieten kon.

Ik zie hoe op de rots de felle bron
Een baar te barsten jaagt en zonder poze
Zich-zelf verzwelgen laat, wanneer de booze,
Verwoede wind de worsteling begon.

Mijn ziel! wanneer geloof en kennis strijden
En 't warm verstand het lauw geloof ontrust,
Gelijk de hoos de diepe deining klutst,

Barst dan 't geloof voor denkers bron van lijden
Op 's levens rots, dan is zich 't hart bewust
Van vrede in strijd; die arbeid baart verblijden.

Het oog van 't woud.

Nu zwijgt het Zwerk, maar dreigt zoo zwart als nacht;
En 't woud, van vreeze stom, smeekt manestralen,
Die uit den donderwolk niet kunnen dalen
En waar de regendronken roos naar smacht.

Nacht woont in 't woud en droevig druppelt zacht
Van 't zwarte looverdak der donkre zalen
Een beek van tranen, die door 't mos gaan dwalen
Naar 't zoden leger, waar de dood hen wacht.

Daar schittert ginds een star van rossig goud,
Als een robijn in maagdelokken flonkert:
De kleine stulp gelijkt het oog van 't woud. -

In 't geen begin noch einde omsloten houdt
Wordt Liefde! Gij, door niets ter aard verdonkerd:
Zie, hoe die zee van duister 't stulpje ontvouwt!

Liefde.

Het vurig hart des jonglings, haast nog kind,
Gevoelt een rijke en ongekende weelde,
Wanneer hij zachtheid, liefde, schoonheid vindt,
Zooals die nooit het jong gemoed nog streelde.

Hij ziet de jonkvrouw, de met schoon bedeelde...
En die geen zege wil, zij overwint.
Hij mint het schoone... en liefde is ingebeelde,
Als hij de ‘liefde’ van de vrouw bemint. -

Mathilde! ik vond de liefde in elke vrouw,
Ik heb van 't schoone in allen haast gevonden
En velen liefgehad te goeder trouw,

Maar die geliefden allen sâamverbonden
Bezitten niet wat ik in u aanschouw,
Die meer bekoort, dan zij te samen konden.

Ik min uw minnaar.

Dat ik mijn hoofd mocht aan uw boezem vlijen
   En zalig zijn als een onschuldig kind
En duizendmaal met blijden blik belijden,
   Dat gij, Mathilde, mij bezielt, bezint;

   Dat ik gelukkig ben nu u verbindt
De band der trouw, dien de eeuwigheid zal wijden....
   Ik heb hem lief (omdat gij hem bemint)
Wiens min voor u mijn liefde doet gedijen.

Gij wilt mij u te minnen niet verbieden:
   Ik bedel u niet om uw wedermin,
   Schutsengel! Gij zijt ziel, - en mijn Godin!

Ik schijn u als de zonnebloem de zon te ontvlieden.
   Ik ben, zoolang gij mij uw bijzijn gunt,
   Gelukkig, nu gij 't innig wezen kunt!

O, noodlot.

Wie naar ons staren, staren naar ons beiden
   Als waren wij gelukkig en verloofd;
   Men ziet ons aan en wenkt met oog en hoofd
En wil ons vreugd door wedervreugd bereiden. -

Mathilde! ik zou u nimmer kunnen leiden
   Door 't leven! 't Noodlot, dat gij wijs gelooft,
   Scheidt mij van u, die mijn verdriet me ontrooft
En vroolijk hart. Ik kan niet van u scheiden.

   En toch die Macht, die over 't menschdom waakt,
Is wijs en doet mij wijslijk u verlaten,
   Omdat, hoog wezen! gij me een onding maakt!

   Ik leef in u en denk en doe als gij,
Ik ga mijzelf zooals ik nu ben, haten -
   Tot dweeper, tot een jonkvrouw maakt gij mij.

Aanzoek.

Wat werd ik zonderling op eens te moede
  Toen gij mij, lieve, vleiend hadt gevraagd:
  ‘Aanbid, met mij vereend, de Moedermaagd,
En neem mijn godsdienst aan; het is een goede.

Ik zal Haar bidden, dat Zij u behoede;
  Dat mijn geloof ook in uw harte daagt;
  Geloof als ik, het ongeloof verlaagt
En 'k hoop dat uw gemoed nog vroomheid voede!’

  Zoo fleemdet ge en gij zaagt mij smeekend aan;
  Ik had zoo gaarne toen uw zin gedaan:
't Geloof is beter dan het niet gelooven.

  Doch neen, behoud uw godsdienst, mijn vriendin!
  Hij maakt u goed, laat mij mijn eigen zin,
Wat hij u schenkt, dat zou hij mij ontrooven. -

Harmonie.

De maan blinkt door den zwarten bouwval henen
   En laat haar zilver glijden langs de duin,
   Door de Ourthe omkabbeld en gekroond met puin:
Getrotste grootheid in bemoste steenen.

   Hoe smelt het bruine licht in 't lichte bruin!....
Hoe ruischt de stroom! Het woud, in nacht verdwenen,
Schijnt aan den nachtegaal het oor te leenen,
   En nijgt eerbiedig looverdos en kruin.

En gij, Mathilde! uw lied rijst naar den hoogen...
   De ziele der natuur in u gevaren,
Uit zich door u in deze zalige uur!

   In elke star meen ik uw blik te ontwaren
En duizend starren tintlen in uw oogen...
   Ik min Natuur in u, u in Natnur! -

Besluit.

En honderd maal verklaarde ik mij, doch neen,
Zij hoorde 't honderd malen niet, want oogen
Verstaan de taal, die zwijgend spreekt, alleen
En ach! haar oogenlach bekroont mijn pogen.

Bij haar werd droefenis en lijden logen;
Mijn mond moet dus bekennen wat ik meen:
't Is dat ik mij toen me oog en lach bewogen
Als een, die doet hetgeen hij moet doen, scheen.

Zij, in wier harten 't haten zich verhief,
Zij zeggen dat zij haten... zoo ze oprecht zijn;
Zou ik mijn liefde haar dan niet belijden?

De liefde baart geluk en zielsverblijden,
Geluk maakt liefderijk, ik heb haar lief,
En wie gelukkig is, die kan niet slecht zijn. -

Onthulling.

Eens zag ik om mijn liefde sluiers glijden
   En toen ze omhuld bleef is mijn vreugd gevlucht...
   Thans zijn de raadselnevels blauwe lucht,
Die zich aan 't aangezicht der liefde vlijden. -

Nooit zal mijn weeldekus uw wang ontwijden,
   Uw huivrende aanblik is mijn eêlst genucht:
   Woonde er begeerte naar u in een zucht,
Zou 'k dan u aan uw minnaar niet benijden?

't Is of uw zachtheid, liefde en mededoogen
   Vereering voor ‘het vrouwlijke’ beveelt:
   Want hiervan is uw blonde schoonheid beeld.

De ware vrouw in u houdt me opgetogen,
   En zulk een liefde is niet, die elk begrijpt:
   Uw schoonheid heeft mijn ziel daartoe gerijpt.

Een handkus.

Ik mag die slanke handen zoetjes streelen
   Als zwoele wind de blanke duiveveeren.
't Zijn lelies waar de schaduwen om spelen;
   Gekruifde goltjes, die de meeuwen scheeren.

Ik druk ze, en zal hun wederdruk niet weeren,
   Ik wil, ik wil ze kus op kus ontstelen.
Een warme handedruk zal ze niet deeren
   En deerde ze al, een handkus zou ze heelen.

Gedoog dat aan die sneeuw mijn wang zich koele
   En dat mijn lippen 't warme dons beroeren,
En dat ik dan nog eens mijn straf gevoele!

Gij weet, die straf, toen ik mij liet vervoeren
   En in het kussen uwer hand volhardde,
Toen gij met de ander door mijn lokken woelde.

De akker.

In 't korenveld, dat reeds begint te gelen,
Prijkt vol en rijp één enk'le korenair.
De gouden kuif rijst boven heel de schaar',
Die golft op lage en evengroene stelen.

En 't windje is bode van hun luid misbaar:
‘Ziet ginds dien trotsche, die ons wil bevelen!
Met opzet wil hij niet in 't onze deelen:
Alsof die dwaas meer dan wij allen waar'.

Hoort, goede broeders, die elkaar beminnen,
Wat onzer één zegt, is voor allen waar:
Slecht is hij, onbehouwen en van zinnen!’

Door de' akker ging een mensch en lachte, daar
Hij weder hoorde èn spot èn smaad beginnen
En sprak: ‘Als deze wordt gij al te gaêr.’

Verlangen.

Nog golft de weerschijn op het meer der zwanen,
Waar de avondstar met medelij in staart;
En met het wolkje, dat er over vaart,
Vloeit heen het scheemrend diep in lange banen.

De wind, die afscheid neemt, kust de platanen
En rept de wiek, nu hij de kim ontwaart,
Die zich aan blauwe duisternissen paart,
En berg en bosch en zonneglans ziet tanen.

Het wolkje gaat, de wind, het water gaat;
De dag heeft reeds den zonnekus ontvangen
Aan de overzij der kim waar de echtkoets staat.

En ik gevoel een ongekend verlangen;
Ik blijf aan 't meer dat de' oever kabb'lend slaat....
En wilde weer Mathilde aan 't harte prangen.

Zegen mij!

Gij zachtheid, waar de vrouw op oogen moet!
Uw beeld zal nimmer uit mijn boezem wijken
En zich er spieg'len, als in 't beekje uw voet,
Uw voetje, waarlangs heen de vliet kwam strijken.

Gelijk het Goede zult gij voor mij prijken,
Dat, schoon, zijn minnaar voor het kwade hoedt.
De vrouw, die 'k minnen zal, moet u gelijken,
Opdat ze in haar mij u beminnen doet.

Beminde een ieder wat ik min in u,
De wereld waar' gelukkiger dan nu:
Met zachtheid zou men 't ruwe en harde aanschouwen.

Waart gij het ideaal van alle vrouwen,...
Nooit streefde een vrouw haar roeping dan voorbij!
De zegen Gods verzelle u! De uwe mij! -

Vrij.

De lauwe wind zweeft aan op loome zwingen
   En spartelt door de loovers der abeelen,
   Die ritselend de zonnestralen streelen
En 't water en zijn hellen glans bezingen.

Hoor! hoe in 't veld de leeuweriken kweelen!
   In de' oofthof, waar de geuren 't al doordringen,
   Daar zwerven met haar mee de zwervelingen,
De vlinders, die om bloem en bezie spelen.

Mijn ziele zwerft als zij, maar kan niet vinden.
Zij ziet hoe alles zich door iets voelt binden,
   En voelt zich vrij... De rijpe vrucht, gespleten

Bij 't smakken in het zand, is vrij. We ontvangen
Den dood, terwijl we 't vrije zijn erlangen:
   Ik kan, ik kan Mathilde niet vergeten.

Vaarwel.

Vaarwel! geliefkoosd land vol liefdeleven,
Waarin ik leefde voor de liefde en zij,
Die mij de liefde heeft in 't hart gedreven,
Het leven liefde! 't Leven gaat voorbij,

De liefde blijft. Verliet de liefde mij
'k Gevoelde me aan het leven ook ontheven -
Een liefde, wortlend in het lentetij,
Is ieder in zijn winter bijgebleven. -

Mathilde, u zal ik roepen: gij zult zwijgen,
U willen aanzien en in 't ijle staren
En u niet vinden waar ik uren zocht!

Toch zal onze adem naar één hemel stijgen!...
Deez' linde zal me uw lieven naam bewaren -
Ik dank u dat ik, lieve! u lieven mocht! -

Was dat een lied.

Zij is verdwenen in het lichtend duister
  Ver in de verre verte en nimmer keert
  Goddank! helaas! die stonde die bezeert,
Bezielt, bezaligt. 't Noodlot brak den kluister,

Den zachten, die twee helften samen-meert
  Tot één geheel van liefde, leven, luister.
  Het scheidensuur van tranen en gefluister
Vlamt door de ziel, die scheidend minnen leert.

Mijn oog staart naar de verre nevelbanken
  En staart beneveld naar den blauwen boog
Van tranen grauw: het regent op mijn handen.

  Was dat een lied, dat door mijn boezem toog?
Die klagend-teeder-blijde vogelklanken -
  Ik hoor ze en voel ze in traan en ziele branden!

Viola. Door Lucie Broedelet. (Stella Violantilla.)

Personen:
Viola.
Lucentio, haar broeder.
Lysander, een vriend van Lucentio.

Eerste tooneel.

(Eene zaal in 't slot. Viola zit aan 't venster, een borduurraam voor haar.)

VIOLA.

(zingt).

Mijn wil is zoo groot en krachtig,
Is er een wil als de mijne zoo machtig!
Voor mij bloeien wit rozen van 't diepste karmijn.
Grijze dagen gouden en gouden mij grijze zijn;
Zonne is mij zilveren maan, mij zijn papaverrood
Leliën blank, levend maak ik wat strak en dood.
Al naar mijn wenschen 't gebieden,
Zoo....

(Lucentio komt op.)

LUCENTIO.
Viola, mijne zuster, blij nieuws.

VIOLA.
Blij nieuws Lucentio, voorwaar uw gezicht straalt als een lachende meidag. Zeg, wat tijding werd u gebracht?

LUCENTIO.
Een vreugdevolle. Lysander, mijn vriend Lysander komt ons bezoeken, ons bezoeken Viola. Gij zaagt hem nooit, doch dikwijls sprak ik u van hem. Maar waarom zuster staat ook uw gelaat niet blij?

VIOLA.
Een vriend van u komt hier, een vriend van u komt hier! Ach waarom komt hij, waarom?

LUCENTIO.
O zuster, wij hebben elkaar zeer lief, Lysander en ik. Veel ouder is hij, was mij steeds een goede leidsman, een trouwe vriend.

VIOLA.
Laat hem niet komen Lucentio, ik bid u laat hem niet komen. Nimmer kwam hier iemand.

LUCENTIO.
Viola, wij hebben elkaar zoo lief; broeders zijn wij elkander.

VIOLA.
Een jaar zijn wij hier en de rust was volkomen; hij za haar verstoren. O niet waar, berichten zult gij 't hem, niet waar Lucentio, dat 't niet kan, niet kan.

LUCENTIO.
Onmogelijk Viola, liefste; nog heden komt hij. 't Is dus onmogelijk, onmogelijk liefste Viola.

VIOLA.
Mijn broeder, wat wil hij hier in dit oude eenzame slot? Wat? Hij, Lysander, komende uit 't woelige brandende leven, leven vol bonte afwisseling. Laat hem niet komen, laat hem niet komen.

LUCENTIO.
Viola mijne zuster, over een uur, een half uur, wellicht nog eerder, zal hij hier zijn. Hij is mij lief, wees dus vriendelijk jegens Lysander, niet waar mijne Viola zeer vriendelijk.

VIOLA.
Lucentio, Lucentio, 't volle warme leven behoort hij. En hier?... stil rankt de klimop tegen grijze muren en stille bloeien leliën en zoete rozen. De vijvers liggen kalm en blauw; de zilveren zwanen drijven statiglijk, de zwanen drijven langzaam, zonder gerucht. En ook de blanke duiven zijn zoo rustig allen, vliegen stille af en aan, zeer stille. Vervulde ooit verschrikt wiekgeklap de luchten? Ooit? nimmer, nimmer. O! laat hem niet komen mijn broeder, laat hem niet komen.

LUCENTIO.
Hoor Viola, liefste, hoefgetrappel nadert; zie stofwolken stijgen van 't pad omhoog. Wees vriendelijk jegens hem, wees vriendelijk mijne zuster.

VIOLA.
't Zand lag ongerept; nu stuift het op zoo wild in woeste dwarrelingen.

LUCENTIO.
Hij nadert, nadert, Lysander mijn dierbare broeder. Viola ziet ge hem, ziet ge hem Viola?

VIOLA.
Lucentio, Lucentio, de zwanen fladderen op verschrikt en ook de blanke duiven; vol rimpels ligt 't water, is gansch in beweging! O mijn broeder, mijn broeder.

LUCENTIO.
Reeds is hij afgestapt, Viola. Ik ga hem tegemoet, hem, Lysander.

(Af).

VIOLA.
Hoe zij knarst, de zware deur; voetstappen en klinkende stemmen in de gangen. 't Slot anders zoo stille, is nu vol geluid en daarbuiten o hoor, verschrikt geklapwiek, wiekgeklap verschrikt vervult de lucht.

(Lucentio en Lysander treden binnen.)

LUCENTIO.
Viola, mijn vriend Lysander, mij dierbaar als een broeder.

VIOLA.
Welkom, Lysander, nu ook mijn broeder. Welkom! wat gij wel met u brengt, tranen of gelach?

LYSANDER.
Heb dank, Viola, dat gij zuster mijn wilt zijn. Zoo trouw wil ik u toegedaan zijn als Lucentio immer was, trouw als hij u dienen. Tranen of gelach!... slechts vreugde hoop ik hier te brengen in dit vreedzame oude slot.

VIOLA.
Smart slechts geeft vreugde, geluk nimmer niet waar? Geluk geeft vrees en vrees verstikt alle vreugd'; leegte blijft.

LUCENTIO.
Zuster gij zijt vreemd vandaag, vreemd.

LYSANDER.
Viola wel schenkt smart zoet genot, maar geluk toch grooter blijdschap, tornt men er niet aan met schendende hand.

VIOLA.
Wie kon ooit dwingen loop der gedachten? O neen, wat gij noemt geluk, maakt blij wellicht een oogenblik, nimmer lang.

LYSANDER.
Wat donkere wolken omduisteren uwe ziele? Kom zeg mij uw leed, wat u kwelt. Niet waar, uw vriend ben ik, verjagen wil ik ze allen.

VIOLA.
Lysander, een diamant is mijn ziele. Geen gelukszonne kon ooit optrekken dampen haar te omnevelen.

LUCENTIO.
Zuster, gij zijt vreemd vandaag, vreemd, zeer vreemd.

LYSANDER.
Mijne zuster, Viola! een heerlijke zonne is uw ziele. Ik weet het; goud straalt heel uw wezen uit.

VIOLA.
Gij kent mij nog niet, Lysander. Ook diamanten stralen, maar geen warm zonnelicht geven zij. Ziet ge daarbuiten de zwanen en blanke duiven?

LUCENTIO.
Zij zijn weer gansch rustig, Viola.

LYSANDER.
Ja, zij allen zijn in blanke rust.

VIOLA.
O neen! gij ziet verkeerd, gij Lysander en gij Lucentio. Geen blanke rust, niet de rust die zij hadden te voren. Neen, er ligt nn in bangheid, stille schuwheid; 't is of zij bij 't minst gerucht weer zullen vervullen heel de lucht met geklapwiek angstig, geklapwiek verschrikt.

Tweede tooneel.

(Eene andere zaal in 't slot. Viola komt op, vergezeld van Lucentio.)

VIOLA.
Gij wildet mij spreken, niet waar mijn broeder? Welnu, zeg wat gij te zeggen wenscht; mijn ooren zijn bereid.

LUCENTIO.
Viola, luister wel toe. Reeds geruimen tijd is Lysander hier; slechts aarzelend spreekt hij van vertrekken nu en dan, maar blijde straalt weer zijn gelaat, verzoek ik hem nog wat te toeven. Vermoedt gij niets, Viola?

VIOLA.
Wat zou ik vermoeden, Lucentio, wat?

LUCENTIO.
Mijne zuster, ziet hij u binnentreden, dan lacht vroolijk gansch zijn wezen. Een boos woord van u verduistert, versombert zijn jeugdig blij voorhoofd, doch één zoete glimlach van Viola doet hem stralen als een zonnige zomermorgen. Vermoedt gij niets, mijne zuster, de reden van dit al?

VIOLA.
Werkelijk, Lucentio, werkelijk? Maar wat zou ik vermoeden? Hoe zou ik weten de reden van dit al?

LUCENTIO.
Zijn wij alleen Viola, steeds spreekt hij over u. Begrijpt ge dan niet, dat hij u liefheeft, u liefheeft boven alles?

VIOLA.
Lysander mij liefhebben, mij liefhebben boven alles! Gij droomt Lucentio.

LUCENTIO.
Nooit sprak hij 't uit tegen mij, maar o geen twijfel is mogelijk. Lysander bemint u, geen twijfel.

VIOLA.
Te veel liept ge in den maneschijn, mijn broeder. Dat geeft vreemde gedachten, verwart 't brein.

LUCENTIO.
Viola te veel staart gij in den zonne. Uw oogen zijn verblind door zijn geschitter; niet ziet ge, wat geschiedt rondom.

VIOLA.
Lucentio gij dwaalt, werkelijk gij dwaalt.

LUCENTIO.
Mijne zuster, denk ernstig over wat ik u zeide. Ik heb Lysander lief en ook gij houdt van hem. Edel en trouw is zijn hart, breek het niet zuster, gij zoudt lang weenen, weenen met mij om wat ge deedt. Wees dus gewaarschuwd mijne zuster.

VIOLA.
Lucentio, mijn Lucentio, ik wil ernstig denken over dit al; maar werkelijk te veel liept ge in den maneschijn.

LUCENTIO.
Zuster, hij heeft een edel trouw hart. Staar niet te veel in den zonne, liefste, zie rondom u. Denk erover, denk erover mijne zuster.

(verwijdert zich).

VIOLA.
Dat zal ik Lucentio, dat zal ik.

(Lucentio af).

Lysander zou mij liefhebben; waarom zou hij mij liefhebben, waarom? Ik had nimmer lief, deed ik wel! neen nimmer. Ik houd van Lysander, zie hem gaarne - maar liefhebben, liefhebben.... Zoo weinig ken ik mijzelve, kon

nooit tot klaarheid komen. Smart treft mij hevig, zeer hevig, een oogenblik ja, maar geen sporen laat zij achter. Hoog-jubelend geluk geeft mij vrees. Treurnisvolle gedachten komen in zwarte drommen, wee! killende doodende gedachten. Trieste grijsheid blijft, doch niet lange ook, niet lange. Passieloos! ben ik dan geheel passieloos. Zeer en diep leed ik als kind, wellicht weende ik toen te veel. Zie, ik heb toch bloed, rood bloed.... Noch vrouw ben ik, noch man, neen en ook geen kind meer. Heb ik dan geen ziele of ben ik te veel ziele? Bemin ik Lysander? ik weet het niet; ik geloof, dat ik nimmer kan beminnen. Of mischien heb ik hem toch wel lief; steeds ben ik verheugd zie ik hem, droef zou 't mij zijn hem te missen. En toch of ik hem liefheb, ik weet het niet. O Lucentio, wat al gedachten hebt gij wakker gemaakt. Al die donkere slapende gestalten wektet gij, blanke stilte is nu verjaagd. 't Was zoo kalm in mij, toen zij nog lagen sluimerend gestrekt. Hoe zij dwalen om; zie hoe zij gaan, rusteloos gaan, steeds roepende, steeds vragende. 't Was zoo vredig. Gij riept ze wakker allen. O mijn broeder, had toch gezwegen, had toch gezwegen.

(Lysander treedt binnen)

LYSANDER.
Viola!

VIOLA.
Lysander, weer brengt ge mij bloemen. Wat rozen, enkel rozen: purperen en gele en witte en licht-roode. Ik dank u Lysander, ik dank u.

LYSANDER.
Zoovele rozen bloeien hier Viola. Nooit sneedt ge ze u af, deedt ge wel?

VIOLA.
Neen nooit! mijn oogen verblijdden zich, doch nimmer dacht ik er aan ze te plukken. Ik houd zeer veel van rozen, zeer veel.

LYSANDER.
Ge zoudt wel heel treurig zijn, moest gij ze missen.

VIOLA.
Ik verheug mij erin, nu ik ze bezit, maar of ik droef zou

zijn, miste ik ze. Ik geloof 't niet, o neen dat zou ik niet, neen. Weet ge in mijne verbeelding bloeien veel schoonere bloemen, zoo schoon als ik nimmer zag.

LYSANDER.
Viola, wij verheugen ons in elkanders bijzijn niet waar?

VIOLA.
Ja Lysander, dat doen wij.

LYSANDER.
Zoudt ge ook gansch niet bedroefd zijn, ging ik heen?

VIOLA.
Zeker zou ik bedroefd zijn. Verlaat Lucentio mij een enkelen keer, dan ben ik steeds heel triest, mis hem zoo zeer.

LYSANDER.
En mijn heengaan zou u niet droever stemmen dan een korte afwezigheid van Lucentio. Niet droever?

VIOLA.
Dat weet ik niet Lysander, hoe kan ik dat zeggen?

LYSANDER.
De zonne schijnt zeer gouden en helle vandaag. Gij staart zooveel in zijn gulden geschitter; ge houdt wel veel van hem, van den zonne?

VIOLA.
Zooveel, o zooveel, ik kan niet zeggen hoeveel. Weet ge wat mijn oude voedster mij vertelde: Viola, toen gij geboren werdt, was de zonne zoo stralend en goud als nog nimmer te voren. Zoo lange scheen hij; 't leek wel of niet ter ruste hij wilde gaan. Nimmer was 't morgen- en avondrood zoo gloeiend en purperen, nimmer jubelden zoo schitterend en gulden zijn stralen. De zonne kuste je haren goud, kuste open je oogen; steeds bleef daarin lichten van zijn warmen gloed. Een zonnekind zijt ge Viola, kunt nimmer iemand behooren, behoort den zonne toe. Dit vertelde zij mij, mijne oude voedster.

LYSANDER.
Nimmer kunt ge iemand behooren..... Hoe diepblauw is de hemel, niet waar Viola?

VIOLA.
Ja, glanzend en lachend.

LYSANDER.
Viola, de zonne schijnt heel gouden en helle vandaag.

VIOLA.
Dat zeidet ge reeds Lysander, wel zijt ge verstrooid.

LYSANDER.
Ben ik verstrooid!..... Viola!

VIOLA.
Wat Lysander?

LYSANDER.
Viola..... O Viola, Viola! o je weet 't wel dat ik je liefheb, zoo liefheb, boven alles. En Viola je hebt mij ook lief, niet waar je hebt mij ook lief, niet Viola?

(heeft haar in zijne armen genomen).

VIOLA.
't Was dan toch zoo.

LYSANDER.
Wat liefste?

VIOLA.
O maar Lysander! Heb ik je wel lief? Ik weet 't niet, ik geloof 't niet, dat ik ooit iemand kan liefhebben.

LYSANDER.
Viola, liefste, spreek zoo niet, zeg dat niet. Het is niet zoo, neen niet zoo. 't Verheugde je toch steeds mij te zien en droef zou je zijn, zoo ik ging. Is 't niet zoo mijn lief? En nu, je bent nu toch gelukkig niet waar, heel gelukkig?

VIOLA.
Ja Lysander, wel gelukkig, heel kalm, heel rustig. Niet klopt luider mijn hart, niet sneller stroomt mijn bloed. Ik heb je dus lief Lysander, werkelijk lief?

LYSANDER.
Waarom te twijfelen liefste, waarom! Gij zijt nu toch gelukkig niet waar, gansch gelukkig?

VIOLA.
O ja Lysander, mijn Lysander, gansch gelukkig. Ik heb je dan lief, heef lief niet waar!

LYSANDER.
Onze oogen zeiden 't reeds lange, liefste. Laten wij gelooven, gelooven Viola; twijfel doodt geluk, liefste geloof.

VIOLA.
Maar ik kan je niet zoo liefhebben als je wellicht wenscht Lysander. In je armen moogt ge mij nemen, mij kussen, maar o niet meer, niet waar?

LYSANDER.
Mijne viola, kan ik meer verlangen dan te kussen je leliehandjes en je lelievoorhoofd, je te bergen veilig aan mijn hart!

VIOLA.
En ik liefste Lysander, kan je slechts geven oogengestreel, handengestreel.

LYSANDER.
Kan ik iets meer wenschen liefste, dan te staren in je lichtoogen, je kleine handjes te voelen in de mijne.

VIOLA.
O maar Lysander, mijn Lysander, ik kan je ook geven, veel geven. Liefste, ik zal je voeren in mijn droomenlanden, heerlijke zonnige droomenlanden. Lichtkens gaan wij, broos is er alles en teer. Aan wonderschoone kelken zullen je blikken zich vermeien; je weet die wonderschoone kelken, schooner dan alle, alle rozen.

LYSANDER.
Je oogen zijn als droomen. In je groote stralende oogen zullen lichten alle sproken, die je geliefd mondje mij vertelt. Je groote stralende oogen zijn al als droomen, als wondre droomen liefste, zoo wondre.

Derde tooneel.

(De vorige zaal. Viola en Lysander.)

LYSANDER.
Droef staat je gelaat, Viola.

VIOLA.
Welneen Lysander, waarom zou 't droef staan, waarom?

LYSANDER.
Geweend heb je Viola.

VIOLA.
Welneen Lysander, werkelijk neen. Waarom zou ik weenen?

LYSANDER.
Viola, liefste, mijn oogen bedriegen zich nimmer. Je weendet, alle dagen zie ik dat je weendet. Je weent alle nachten.

VIOLA.
O neen Lysander, waarom zou ik weenen, waarom zou ik weenen alle nachten?

LYSANDER.
Zeg niet neen, Viola. Waar is 't niet wat je zegt. Ik hoor 't aan je stem, er is een vreemde klank in je stem. Ben je dan niet gelukkig liefste?

VIOLA.
Ik ben zeer gelukkig mijn Lysander, werkelijk. Wij hebben elkaar toch heel lief.

LYSANDER.
Mijne Viola, mijne Viola, zeg mij je leed. Ik wil het verjagen, je weder blijde zien.

VIOLA.
Geen leed kwelt mij, waarlijk er is niets, niets wat mij droef maakt. Ik ben zeer gelukkig.

LYSANDER.
Liefste, liefste, zeg 't mij, zeg't mij, wat je deert. Je vertrouwt mij toch ten volle. Liefste waarom ween je steeds?

VIOLA.
O Lysander, Lysander

(snikt).

LYSANDER.
Zie weer ween je, je bent niet gelukkig, niet gelukkig. Waarom niet? zeg 't mij.

VIOLA.
Lysander, mijn Lysander, 't is niets. Ieder weent wel eens, ieder. Werkelijk 't is niets.

LYSANDER.
Viola zeg mij alles, alles wat je deert.

VIOLA.
Vraag mij niets Lysander, ik bid je vraag mij niets.

LYSANDER.
O, en als ik 't je nu smeek, zoo innig smeek, dan ook niet? Ik wil je troosten, troosten in mijn armen. Zeg 't mij, liefste, je bent niet gelukkig, niet waar?

VIOLA.
Neen, niet gelukkig, niet gelukkig!

LYSANDER.
Je zult mij alles zeggen, mij, Lysander, je lief.

VIOLA.
O neen, neen. Waarom was ik zoo zwak te weenen, waarom kon ik niet zwijgen. Zoo sterk ben ik anders.

LYSANDER.
Viola, je martelt mij. Zeg 't toch, je leed.

VIOLA.
O neen, neen, Lysander, 't zou je ongelukkig maken.

LYSANDER.
Niet ongelukkiger dan ik nu ben. Breng klaarheid, liefste, ik zal je droefheid verjagen, blijde zullen wij weder lachen. Zeg mij wat je smart zoo zeer.

VIOLA.
Dat niet, vraag dat niet. Ik bid je, Lysander.

LYSANDER.
O liefste, liefste, zeg mij alles, alles. Kwel mij niet langer; blijf je zwijgen, elken dag, elk uur zal ik 't je vragen. Waarom, waarom? zal martelend blijven hameren in mijn hoofd. Kwel mij niet zoo, Viola.

VIOLA.
Ik moet dan wel, ik moet dan wel. Bedenk je, Lysander, bedenk je dan toch.

LYSANDER.
Neen ik wil 't nu weten. Niet wil ik mij bedenken, 't zou nergens toe dienen.

VIOLA.
Niet gelukkig ben ik, niet gelukkig. Weten wil je waarom, je wilt?

LYSANDER.
Ja Viola, ja.

VIOLA.
Hoor... maar ik kan niet Lysander, ik kan niet.

LYSANDER.
Spreek, ik zeg je spreek.

VIOLA,
Laat het je niet te veel smarten. Hoor: slechts kort was ik in 't bruischende woelige leven, slechts kort. Zoo wreedelijk sloeg 't mij, mijn hart bloedde uit zoovele wonden, lekte zoo lood. Niet langer kon ik 't dragen dat alles, ontvluchtte 't hier in dit eenzame slot. Vrede en rust keerde in mij weder. Wondertuinen schiep ik mij, heerlijk dwaalde daarin mijne ziele. De zonnige luchten ruischten er zoo wonderlijk, ruischten van heilige zangen, van mysterieuse melodieën. Toen kwam Lysander. Zoo luid klonk je stemme, niet meer hoorde ik al dat wonderbare ruischen, slechts Lysanders stemme; mijn ooren waren vol van Lysanders geluid. - Niet verder nu, niet verder, o neen.

LYSANDER.
Ja Viola! verder, verder; maar zeg mijn liefde maakte je toch kalm, kalm gelukkig.

VIOLA.
Geen blanke rust, Lysander; er was bangheid in, stille schuwheid. Nu niet verder niet waar?

LYSANDER.
Verder liefste, verder.

VIOLA.
Lysander, binnenvoeren wilde ik je in mijn droomenlanden, maar ach steeds klonk je stemme erbuiten.

LYSANDER.
Zeg dat niet, Viola. Ik leefde gansch in je, gansch.

VIOLA.
O neen Lysander, je waart er buiten. Zoo luid klonk je stemme. Je zoudt dan hebben gefluisterd en samen hadden wij vernomen 't wonderbare ruischen. Maar wee, ik hoorde 't niet, kon 't niet hooren.

LYSANDER.
Liefste, liefste geloof mij, geloof mij toch. Doorgedrongen ben ik tot in 't diepst van je ziele.

VIOLA.
Neen Lysander, neen, je kussen zouden dan geweest zijn als witte rozen en o, zoo rood zijn zij, zoo purperen. Niet kon je vinden de poort, zoo dicht zijn begroeid de muren. Lief heb ik je, daarom wilde ik gaan tot Lysander weer in 't wreede slaande leven. Wee, niet meer kon ik vinden de poort waardoor ik binnentrad; te dicht berankte klimop de muren. En wij zoeken, zoeken beiden. Daarom ween ik, ben ik niet gelukkig.

LYSANDER.
Viola, Viola, waarom te twijfelen. Ik ben in je gansch. O die doodende twijfel, hij vermoordt ons geluk. Geloof mij toch liefste, geloof mij.

VIOLA.
Ik kan niet, ach kon ik slechts. Niet machtig genoeg is mijn wil. Je kussen kunnen mij slechts purperen, geen witte rozen zijn. Onder je kussen kwijnt mijn ziele, als een gloeiende woestijnwind een blanke lelie zou doen kwijnen.

LYSANDER.
Je bent wreed Viola, zoo wreed.

VIOLA.
Je dwongt me Lysander. O had ik niets gezegd.

LYSANDER.
Ik heb je toch zoo lief, zoo lief, zoo onuitsprekelijk lief.

VIOLA.
Den zonne behoor ik toe Lysander, hem alleen Den zonne heb ik lief boven al, zoo verlangend kunnen zich mijn armen uitstrekken naar zijn licht, naar 't stralende blauw. Ach laat mij vrij, verlaat mij Lysander.

LYSANDER.
Ik kan niet, ik kan niet. Was ik dan niet gansch in je droomen, ik ging toch blijde in hun zachten gloed. Lievende schemeringen weefden zij om mij. Glansloos zou 't leven mij zijn en dof. Wees niet zoo wreed, niet zoo wreed.

VIOLA.
O laat mijn ziele weder vrede hebben, laat mij weer hooren de wonderbare melodieën. Verlaat mij Lysander.

LYSANDER.
Ik kan niet, ik kan, mijn hart zou breken. Viola, Viola!

VIOLA.
Niet kunnen wij vinden de poorten, zoeken zoo lange. Boven Lysander heb ik lief den zonne, 't glanzende blauwe, mijn droomenlanden.

LYSANDER.
Viola, Viola spreek niet zoo. Ik kan niet zonder mijn liefste, mijn liefste, mijn gouden lief.

VIOLA.
Ik wist 't, tranen zou geven je komst. Welnu 't zij zoo, ik wil dan weenen. Blijf Lysander, mijn Lysander blijf.

LYSANDER.
Zoo zwak ben ik Viola; vergeving, o vergeving! ik kan niet missen je licht.

VIOLA.
Blijf liefste, blijf. Ik wil weenen. Kus mij, tranenwellen zullen ontspringen af te wisschen die purperen vlekken.

LYSANDER.
Vergeving Viola, vergeving lietste.

VIOLA.
Blijf mijn Lysander, blijf. Ik wil je zien lachen in mijn licht, 's nachts zal ik weenen mij blank te wasschen. 't Langst

zal ik weenen om Lysanders kussen gegeven op mijn rooden mond. Die zijn als bloed, zwaardonker bloed, diepkarmijnen vlekken, maar tranen zonder tal zullen lekken. Liefste, met zachten glans wil ik je omstralen. Mijn arme Lysander wees gelukkig, baad je in gouden gloed. Mijn arme, arme liefste Lysander! God zij met ons, ons genadig.

LYSANDER.
Vergeving Viola! Liefste Viola vergeving, vergeving.

Vierde tooneel.

(De eerste zaal. Viola en Lucentio. Viola in eene half liggende houding voor 't venster)

LUCENTIO.
Mijne zuster, ligt ge niet te veel in den zonne?

VIOLA.
O neen Lucentio, zoo zeer lief ik 't te liggen in zijn gouden schijn.

LUCENTIO.
Kan ik iets voor je doen Viola, verlangt ge wellicht iets? al je wenschen wil ik vervullen.

VIOLA.
Niets wensch ik mijn liefste Lucentio, dan hier stil te staren in den zonne. Maar mijn broeder, je oogen staan vol tranen, waarom weent ge?

LUCENTIO.
Zou ik niet weenen, zuster?

VIOLA.
Waarom, Lucentio?

LUCENEIO.
Zie je handjes worden witter elken dag, smaller je geliefd gezichtje. Zie je lelievingers, hoe zij zijn vermagerd, alle ringen vielen af.

VIOLA.
En daarom weent ge, mijn broeder. Kom, lach weder, zoo gaarne zie ik je lief gezicht vroolijk stralen. Je zonnig licht gelaat is als een blijde, jeugdige lente; kom, lach weder, mijn broeder.

LUCENTIO.
Hoe kan ik lachen, Viola, liefste. Je kwijnt weg, heel langzaam, ach, en ik kan je niet missen.

VIOLA.
Lucentio, zoo gaarne zie ik blij stralen je gelaat, mijn jonge blonde lentegod; kom, lach weder, lach!

LUCENTIO.
Zie, je gaat zoo lichtkens henen, sinds Lysander ons verliet, niet waar?

VIOLA.
Zoo edel was 't van hem en grootmoedig te gaan. Hij ging met een gebroken hart en ik, ik kwijn sinds stille henen; waarom dat weet ik niet.

LUCENTIO.
O zuster, deedt ge wel goed hem henen te zenden? -

VIOLA.
Lucentio....

LUCENTIO.
Luister nog even, Viola; ge deedt verkeerd, niet waar? Ik weet, hij heeft je nog immer lief. Wie kon ooit ophouden je te lieven, wie kon ooit minnen een ander, die eens liefhad Viola. Ik zal hem terugroepen, hem terugroepen, mijne zuster?

VIOLA.
O neen, neen, Lucentio, neen. Heel gelukkig ben ik sinds hij ging, verlang nimmer naar Lysander. Niet lang is 't geleden, toch lijkt 't me te liggen zoo verre achter mij, heel verre, een vreemde droom.

LUCENTIO.
Ware 't slechts een droom, een droeve droom. Ge deedt verkeerd niet waar, hem henen te zenden?

VIOLA.
Werkelijk neen mijn broeder; ik ben zoo gelukkig als nooit te voren.

LUCENTIO.
Ge denkt dat wellicht Viola, bedriegt jezelf. Denk wel Viola, zal ik hem terugroepen?

VIOLA.
Lucentio zoo stil innig gelukkig ben ik, veel gelukkiger dan ik immer was.

LUCENTIO.
't Zij zoo liefste, ik wil niet langer vragen. Viola ligt ge niet te veel in den zonne?

VIOLA.
Ik lief zoo zeer den zonne, 't lachende blauw, 't gouden ether, maar sluit ik mijn oogen, in verbeeldingen zie ik veel stralender zonnen, veel glanzender hemels, veel guldener zoeler luchten drink ik in.

LUCENTIO.
Vermoeit 't je niet te zeer liefste, veel te spreken?

VIOLA.
Zoo gaarne spreek ik tot je, mijn geliefde broeder.

LUCENTIO.
Zoo zeer lief ik 't te luisteren naar je zoet geluid.

VIOLA.
Steeds schooner droomen heb ik Lucentio; steeds meer knoppen springen open in wondre tuinen, wonderblije oorden. Overal schitterende kelken, schitterende klokken en slanke platanen, ijle ranke popels De luchten zijn vervuld met engelengeklapwiek, geklapwiek streelend. En hoor, hoor: heel in de verte, hoog in 't ether, breedstatig plechtig stemmenruischen. Juichende engelkoren zingen goudenen genadezangen, hoogheilige liederen, mysterieuse melodieën, verkondigen Gods eer, jubelen vol, jubelen luid Zijn stralende glorie, Zijn alheerlijkheid. Heel verre, heel verre, hoog in 't ether breedstatig plechtig stemmenruischen. Hoor, hoor....

LUCENTIO.
Zuster, geliefde zuster!

VIOLA.
Met elken dag hoor ik 't klaarder, meer nabij sinds hij ging, hij Lysander. Zie Lucentio, hoe kalm zijn zilveren zwanen, blanke duiven, zoo vol een rust als nooit te voren. Zoo ook mijn ziele, liefste broeder. Hoevele zonnen ik nog wel zal zien gouden, hoevele?

LUCENTIO.
Mijne zuster, geliefde zuster spreek niet zoo. Blijf nog lange, lange bij mij, je Lucentio, je trouwe Lucentio. Ik kan niet zonder je zoet gelaat, je groote stralende oogen.

VIOLA.
Mijn broeder hoor: sinds Lysander ging zag ik in momenten van goddelijke extase Hem, Hem! bron van alle licht, aller liefde, bron van wat is en was, komen zal. Den alvader de albron, hoogzetelende in alheerlijke stille Majesteit, omstraald van geheiligd vredig licht, stroomen van licht, lichtmeeren, zeeën van licht, lichtzeeën oneindig, juichende zeeën eeuwig licht, jubelend licht onvergankelijk. Op wilde stijgen mijn ziele, verlangende zoozeer, diep en innig, vurig wenschende te gaan naar den alvader, de albron; te staan in zijn blank licht van rust, vredig en stille te staan in zijn goddelijk stralend licht. - Lucentio, ik wil je kussen, zeegnend kussen op je hoog voorhoofd. Ik kuste je niet, sinds we kinderen waren, deed ik wel?

LUCENTIO.
O mijne zuster, mijne zuster, mijn lief gouden heerlijk meisje, laat ik kussen je leliehandjes.

VIOLA.
Steeds grooter en sterker wordt mijn ziele, Lucentio. Bijna alle knoppen zijn nu ontloken. Mij is 't of met elken zonne weer wegviel een sluier, steeds stralender, juichender zie ik zijn licht. Hoe mijn ziele smacht te stijgen op, vredig te staan in blankjubelend, witglanzend licht.

LUCENTIO.
Geliefde zuster, gelìefdste Viola!

VIOLA.
Op droomenzeeën wiegel ik, op gedachtenzeeën hoogheerlijk, goddelijke verbeeldingen. Steeds lichter en sterker mijn ziele, maar o Lucentio, waarom dat weet ik niet, mijn lichaam kwijnt stìlle, stille henen, heel stille, zoo stille.

Stemmings-Alleeën, door P. Tideman.

LXXIII. Paulus. Korinthe I.

Voor H.J. Boeken.

Vooruit, vooruit, voortwaggelende scharen,
die proeft den leugen in uw bitt'ren mond,
vooruit, in 't hoofd oprecht één licht-vergaren,
gij, die zoo pas nog uit den Dood opstond!

Weet wel, dat 's Levens Wil in steenen tafels
eeuwen geleden reeds wet was op de Aard',
Wet absoluut, waar niet één mensch ooit rafels
kon tornen aan los: Wet Gods, wel bewaard.

Niet in den Hemel is 't eeuwige Leven,
maar in uzelf, zoo gij 't zonaanzicht ziet,
't Licht en de Geest in u blijft, wat ook vliet

als d' vorm van het lijf.... Op de aard' hemelsch leven
reeds hebt gij, maar tijd'lyk, menschelyk...: eeuwig,
Zoo ge u maar geeft wat u roept: Liefde-Al-Eeuwig.

24 Nov. '93.

LXXIV.

Voor de eerzuchtigen der artisticiteit.

Menschjes, pietrig-klein, om uw peuterige zaakjes staêg beslommerd,
leeft toch rein, de eigen kleinheid kinderlyk belijdende, onbekommerd.
Zal ù niet zorgen, Die Zijn heerelyk Heelal houdt zoet belommerd
in onwetendheid van Zijn? Kribb'ge snaakjes, weest wat stomme dommerds.

Laat uw dorstig hart heusch dees Springfontein des Levens frisch beklaatren,
zoo het Leven u niet eert, wat zijn dàn uw eerderen of haatren,
weet één meer of min dan gij, kom, wat pikt gij gouden schijntjes, flaatren,
in den vijver waar elkeen 'n kwekk'lend eendje omroei' met prettig snaatren?

'n Mensch, trouw zwerende zijn geld of eer, wordt ter zij geworpe', een steen,
die zich beenen dacht en wou wandlen langs de gracht. O, laat plaveiden
door den Bouwer u naast mij, dat vormt een sterken weg, beî zijn wij

vrij, rustig liggende... en wie zich stort naar de' afgrond wordt ten hoeksteen.
O, verbrokkeling Holland, ay, ruïne gruw'lyk dezer tijden,
niets van ùzelf wacht! Hoor het: God, Dien gij verliet alleen staat bij.

8 Dec. '93.

LXXV.

Voor kritiseerende verwanten.

Ik weet niet, waarom ik niet zijn zou aan mijn eigen Majesteit gelijk,
ik weet niet waarom gij, vreemdlingen, zeggen zoudet: gij hebt ongelijk
te zijn zooals gij zijt, - wat ìs dat mensche'? Is niet àl 't echte zich gelijk
in zonde en deugd? Ben 'k on-eenvoudig in dit simpel vers, dat uw gelijke,
uw meerdere is in Simpelheid? Waarom toch wilt gij, dat ik u gelijk
uitwendig? Want inwendig ben 'k niet u, maar door alle uren vrij, gelijk,

gelukkig groot, wijl mij uw binnensten een nooit ontsproten spruit gelijkt.
Misgùnt gij mij, dat ik de nieuwe Stem ben van ons oud geslacht, gelijk-
end wel een boom voor 't laatst uit éénen stam-steel stengelende omhoog? Gij, lijke',

ìn-dorre takken aan dien bast, wat kraakt gij in den dooven wind, geen lijk
geloof! 's de Boom, zoolang ik leef. Maar 'k weet het wel: bij huislieden gelijkt
een profeet 'n slecht uithuizig kind, Verloren Zoon, niet waar, uit de gelijk-

enis! 't Zij zoo, maar 'k dank God, dat mijn droefenis bespaard is, wie gelijk
lijden als ik leed had gedood. Maar 'k wìl, gij vraagt niets van mij, wat gelijk
aan drek is: Geld, Roem bij dees menschen, vriendlykheid, want heus'lyk stuggelijk
schrap 'k van mijn Verze' uw aardschen Naam dan, die nu prijkt een steenen Roos gelijk.

1 Dec.
In 't Groenhuis.

LXXVI.

Voor mijn Vader.

Onaantastbaar door de twijfelende drommen heen-
donderende gaat Gij, van wiens kracht mijn kracht den stem-
pel draagt, o vergeef het, woorden zijn bij daden kleen
vergeleken,... wat zou na uw daden nog mijn stem?

Toch! Zij spouwt hier uit, als bliksem, ijler lochten neer,
splijt die muren, splintert daken, blinkt daar kaken bleek,
want mijn kracht is uw kracht, beiden zijn wij uit den Heer,
Die met lieflyke Oogen lonkend naar ons laag doen keek.

O, geloofdet Gij in me als in Uwe Vrouwe, een Moeder
die nog marret, tot Ge op 't eenzaam bed belijdt mijn hoeder
staêg te willen zijn, en Zij opstijg' naar Heur hoog Wit,

waar Zij rust vinde in den schoot van Die naast Gods Troon zit.
Want te g'looven in Zijn Zoon leerd' God-Zelf: Israël,
doodend doopende uit het Water van Zijn eeuw'gen Wel.

9 Dec. '93.

LXXVII.

Kunst en Leven.

O pronkjuweel der waereld-starren,
houdt 't lonklend oog voor mij gesloten!
Een andre ster-karbonkel marret,
diep in mijn hartekelk besloten,

te openen haar Alziend Oog,
wen 'k bevende houd uitgesloten
al kwade schijn die mij bedroog,
zoo zèèr me in de open oogen stootte.

Zij is Liefde in mij onverganklyk
voor Een', die zich mij klampt onwanklyk,
wee, mij wel 't leven heen wou geven.

O, 'k voel den stempel van Heur blik
àl-vast, àl-rein doorstralen 't Ik
licht-wimprend met in-vreugdig beven.

30 Nov. '93.
In 't Parlement.

LXXVIII.

Voor G. van Tienhoven Jr.

Drie tongen kaarslicht vlamme' in Driehoek: kamer-altaarlicht,
Symbool van het verbranden tot een gulden ziel, van wat
schijnbaar-onlevende, -onvergankelyk op de Aarde ligt,
maar innig leeft... In dofste steen een kleur'ge ziel houdt vat.

Ik zie nu de oogen van veel bloemen neigend wenken, dat
Waarheid is in wie dit zegt... luchtruiters zwenke' in zwier, dra-
gen geur luwe van bloesemp-zielekens in 't open vat
van hun luchtarmen-vang als wierook-vlucht mijn woorden na.

Gerucht van wonder-warmende artsenij vaart alom uit
ter porieën van de Aarde, ik ben vervaard waar voeten stooten,
en voel mij met doorademing Heur geestelyk verbonden.

'T AL 'S EÉN: - een Spreekbazuin gelijk doorwonde' en groot Geluid
des Geests des Levens. O, onze Aard' roept luid, kaatst spreek-vonk-noten
als sterren in het rond. Het Nacht-Oog vangt 't. Geest houdt 't gebonden.

30 Nov. '93.
In 't Groenhuis.

LXXIX.

Voor Alphons Diepenbrock.

Vriend, kon ik met 't Geloof, dat de eigen zorgen zeer bestrijdt,
u iets ontnemen van uw scherp maatschappelyke lasten,
die schrijven pijn met nagels langs uw ziel, dat zich verwijt
haast 't Leven zelve aan uw ziels-schoon te passen, wat niet paste.

Maar stil, daar wijst een Vinger mij het schaamrood naar de wangen:
koos 't Leven u niet tot een lijfstrawant om zich te ontlasten
in u, in mij, die innig sterk zijn, en met 't kruis behangen
bloed-rood, gaan in dit zwanen-kleed, dat slechts den besten paste!

Laat ik u dan dankbaar belijden, dat uw ziel is schoon,
uw hand in de mijne, anders dan menschen elkaar boôn
zichzelf. Wij zijn slechts Zielen, die zich aan elkaar vergasten.

Wat is ons lichaam, dan het torenhoog of lief gebergte
des Geests, die Heilig in elk heilig bouwsel woont en tergt de
verganklykheid, wijl Klokk' klaar klinke' uit open klokkekasten?

1 Dec. '93.
In 't Groenhuis.

LXXX.

Het is niet waar, een Mensch is nooit alleen,
in schijn enk'len te groot in kleinen tijd,
maar zie: ik ga omringd van menschlykheid,
ommuurd een smallen weg door 't Leven heen.

Ik ben een Burg, in mij woont Gij in rust,
en kunt u slapend, handgevouwen leggen,
waar Liefde u dan aan 't voorhoofd wakker kust
en vraagt naar woorden, die Gij schoonst kunt zeggen.

Komt allen ìn mij, die daar moede omgaat!
Ziet door de Poort, waar 't wagende openstaat
en geen poortier u naar uw paspoort vraagt:

Op 't binnen-plein staat Gods bannier standvastig,
en toornen rijzen luchtwaarts zeven-mastig,
waar 't steen plankier ook 't sterkste mensch-zijn schraagt.

9 Dec. '93.

LXXXI.

Voor Willem Witsen.

Ik zie deez' wereld langzaam langzaam gaan te gronde,
de vorme harer klokke barstte en brak in scherven,
der Aarde klepel luid loom door heur ziels Profonde,
waar ze zweeft wandlooze en der Heem'len klank moet derven.

Der Aard' zout: menschen, lieten gaan geloof aan zonde,
met àl wat heil'g was, maar ze zullen niets beërven
dan Dood, die loert al dwalende om door dees rotonde,
waar 'k hem op mensche' en dingen zie zijn merken kerven.

O Gij, die voelt het Leven als één eeuw'ge stonde
verdriet, in kleuren troost zoekt, in gevoelig woord
kent liefde's tint: uw roode Hart in zooveel zwart

moet 't Leven wel met tranen hebben saamgewonden,
- dat gij moogt wege' èn Licht èn Duister, en behoort
u deze menschen-gaaf, 'n drie-licht-krans om uw Hart.

14-15 Dec. '93.
Zonneberg.

LXXXII.

Voor Willem Witsen.

De menschen zijn niet slecht, als ze zich openstellen voor elkander,
wat gaf God anders menschen, dan wat 'n mensch is en welk *vreemder* wezen,
dat niet dit zelfde leven leeft, verdrietlyk wel, maar blij bij 't lezen,
in wat altijd schoon-onbegrijplyk blijft, iets geeft aan mij? een' ander?

O, 'k zou all' menschen op mijn knieën willen smeeken, stelt u open
voor èlk mensch, want elk ziet, wat te eeuw'gen dag geen ander ziet - een ander
zie gaat naast u, waar gij alleen valle' en verleeren zoudt het loopen. -
Ziet mensche', Ik líg dan op mijn knieën: STELT U OPEN VOOR ELKANDER.

Niet één mensch, die alleen is. Is een ster alleen, zijn in de Wereld
planten voor de dieren, de dieren voor de menschen niet geschapen?
Hoe zoudt gij dan elkaar zoo vreemd zijn, die op 't zelfd' Verleden slapen?

O, open menschen zijn de vreugd der Eng'len, die geen sterv'ling ziet,
maar wij, die blind zijn is 't niet, weten 't Hemel-leven wel als 'n vliet
weet wat zich spiegelt in zijn wat'r, wij blinde droppen saamgepêreld.

14-15 Dec. '93.
Zonneberg.

LXXXIII.

Voor Willem Witsen.

Ik vraag geen liefde aan menschen in aantastlykheên
van hartelyke hande' of hand'ge hartlykheid,
ik vraag alleen het schittren in een oog sereen
van 't flonkrend levensteeken, dat mij Liefde zeit.

Ik vraag 't nièt voor mij zelven: voor Dat, Wat niet ik
weet en niet gij weet - ach, wie weet Het wel, maar Wat
ons doèt... ons aller kleen leventjes Vader schrik-
-k'lyk hoog is boven 't Leven. - Wij zijn wijn in 't vat

der Aarde, die hoog langs de sterren opgeheven,
met onze Zielen stillen wil den dorst des Hemels,
waar elkeen 'n ruimte is aan den Etherwand beschreven...

't Aard'-leven zelf is niets, der Liefde Vlam alleen
helpt zwervlinge' ons, als water in den maag eens Kemels
door deez woestijn - Houde elk 't oog vol Liefde sereen.

14-15 Dec. '93.
Zonneberg.

LXXXIV.

De Wereld is zòò vol van al Uw Schoon, o God,
dat ik mijn verzen, menschlyk-schoon, niet lieven kon
zoo 't niet ware Uwe Heil'ge Geest, al-tegenwoordig,
die mij zoo leerde 't Goddelyke in 't Aardsche lot

gewonden. Daar weefde een Spoele mijn ziele door,
die 'k zelf - wat kan ik menschje wel? niet vatten kon
al waar 'k alleen 't menschdom of 't hoogst, dat tegenwoordig
staat: de Kunst: abstraktie, maar wie ik niet behoor.

Ik ben een mensch gewoon, maar die uit diepe verte,
als kwam in mijn-nacht Zonneschyn, Uw raking voelt
te altijde. Altijd?, Wee nièt altijd, maar als een hert de

pijlen in heur vluchtend lijf geschote'... ay Jager
mijns lichaams, mijner ziel, Gij raakt, wat gij bedoelt,
dan dood mij, zoo 'k Uw roem maar uitzucht op 't doodslager...

9 Dec, '93.

XXCV.

Voor Willem Kloos.

Zeilend over 't vlak gestolten water
glijden rijen rijders rijlend voort,
zwenken zwierig,
zwaaien fierig
over 's Afgronds dichten Poort.

Wee, wie ongeweten 's Levens bodem,
ònder deinende in besloten nood,
met zijn voeten
volgt de stoeten,
gaand' te ontvluchten hunnen dood.

Heerlyk, wie langs deze sneeuw'ge banen
zoekt rechtuit den God van zijn gewin,
innig zingend,
denkloos zwingend,
nader in Zijn Licht treedt in.

Zijdlings wakken met krieblend geflonkel,
waar dun 't water ritselend bevriest,
lokk' den sterfling,...
Wakker! zwerfling,
weet op-zij gij 't Pad verliest.

Hoor daar hakken met hun pieken brokken
ijs, de Schippers voor het ruim van 't Schip
delven graven
voor die lavend'
zich aan 't Duister, 't Vlak ontglipt.

Wijl de Wind in 't Licht de zeilende cohorten
over 't spieglend meer zweept heen en weer,
is verlichting
in één richting,
daar 's 't, waar 't zweven 's tot den Heer!

8 Jan. '94.

XXCVI.

Voor Willem Kloos.

Ik schrijf dees Verzen, die nieuw Holland fierlyk in zichzelf verblijen
als lieflyk Landmans, die 't òn-Landsch te niete dijend, langs de dijen
van godd'loos ijdelheid belijdenden zijn zweep schrijnend doet snijen,
wiens Stem als Holland's Stem zingt 's onreins eeuwiglyk vermaledijen.

Hier leeft rondom 't onschuldig vlieten van den Amstel en het IJ een
rustloos ras van slijmerige ouw-wijven, die blijve' ei litaneien
valsch-fijn - één'ge plebejers naar èn ziel èn lichaam dezer tijen,
dun-dwaaslyk schrijven, maar wier stilte ik wil dat 'n deel mijns Zijns zich wije.

Want in mij leeft Oud-Holland's rijpe ziel in nieuw blinkend verblijen,
komt knapen dan en blonde deerns, rijgt saêm u, dansende de Rije
rond Holland's nieuw geluk! Leert lustiglyk uzelf zijn, vrije klei- en

water-kinders, met open ooge' en licht gezicht naar het gedijen
der Aard', kòmt aan, komt bloem-guirlandend aan, wij zullen 't Land wel vrijen,
dit Volk nieuw Levens-feest bereîn, rondom Wilhelma benedije.

9 Jan. '94.

XXCVII.

Voor Willem Kloos.

Aan 't Kruis voor onze zonde' erbarmende gestorven,
mijn Heiland, wel van aardsche'n duisternisse' omhuld,
hangt Gij zoo droeviglyk, maar heil! dat moegezworven,
wij voor Uw Beeld van Uw lief Leven zijn vervuld.
Rechtstandig onvervaarde,
Gods wil in 't innigst Zijn, verwont Gij den Romein,
handvastig aan zijn zwaarde.
Heil, dat ik weet, hoe Gij God-zelf waart en Uw Pijn
de vleed'ren-vlucht des Heilgen Geest door 't Lichaam Dijn.
Knielt neder, die hier dwaalt:
Gods wil Is 't innigst Zijn, dit droef Lijf een Robijn,
die van Zijn Hand afstraalt.
Bedekkende mijn aangezicht, in U verliezen
mijn Heiland! blijf ik mij, wat zou ik liever kiezen,
dan in de gulden kringen Uwer Ziele-wentelingen
te slieren naar omhoog, in 't heerlyk Rijk der Hemelingen?

XXCIIX.

Vrouwe, Die mijn vrouw zijt, ach een Kind schijnt,
maar in 't diepste van Uzelve, als een snikkende engel voor den troon leit
van den Allerdiepsten Aller Diepten, onzen God,
buig 't gebroken hoofd nog dieper, bid den Zegen op ons lot.

Inniglyk beroerd',
pijnnelyk omsnoerd'
in de spangen van een vriendelooze jeugd,
stond Gij doodsbleek aan den afgrond,
toen God-Zelf keek, waar gij op-stond.

Willende verzinken
met een laatst opblinken
van Uw Kristlyk harte in lichaamlooze vreugd,
zoo vond ik in pijn en moeinis,
Die mij na God-Zelf het liefste is.

Vrouwe, blijf vertrouwen op God! Hij leidt
naar het diepste van Zichzelven en Zijn voor ons ongekende Vreugd,
die als wij met traan- en lach-loos lijden Hem zijn smeekend,
buigen wij het hoofd nog dieper, Hij zij ons hoog-heerlyk brekend.

16 Jan. '94.

XIC.

O, àlles gaat voorbij, voorbij, het jaagt
niet, het drijft niet, maar gaat zoo somber-stil
voorbij, - wij zijn als Loth was, geen verdraagt
't Verleên te zien - wij jagen zonder wil.

Voorbij mijn dagen met een Moeder, o
voorbij 't klein kinderachtig leve' in 't huis-
-je, toen in een duf school, waar ik, een struis-
-je, school voor jong's en niet huilde zoo bloò.

De dagen staan thans met hun zwarten wand
aan 't ende, geen wand, me een gansch zwarte kloof,
en geen licht naast mij in eens andren hand.

Schuift geen mij een geel lichten leer naar 't komende:
zacht licht-meer, waar 'k opga, staande in het stroomende?
Geen mensch? Geen God? 'k Weet niet, maar ik geloof.

XC.

Toch, God, wat is Uw Wereld groot en goed,
het duister is niets, waar Gij ons behoedt
voor struik'len. Als wij luist'ren naar Uw Stem
komt Iets en helpt ons uit den klem

van deze dagelyksche pijnigingen.
Ik dacht wel U in menschen- en in dingen-
bewegingen te zien, 't beweeg bedroog
mijn oog: Gij dektet me onder wond'ren boog!

Maar 'k hoefde niet één vrees, want 't heele Leven,
vreemd-wisselende geheimzinnigheid,
laat Gij door Liefde plicht-doen, weetloos streven
zoo Beest als Mensch naar 't best wat voor ze leít.

Uw Naam zij in der Eeuwigheid geprezen:
ga 't best zijns-zelfs elk voor U samenlezen.

Nov., 1 en 7 Dec. '93.

XCI.

Mijn verzen volgen in hiërarchieën
elkaar, wat staam'len, spreken, eindlyk zingen
tot U, Wien alle Tijn hun Litanieën
devoot toezongen, Heer van alle Dingen!

Want Gij zijt Eenig en Alleen de ronde
Leef-Bron, die onuitputtelyk kunt geven
gezang als water rijkelyk. Hoe konde
mij 'n mensch tot verzen-vaardigen doen beven?

Omdat Gij alom tegenwoordig blijkt
te wone' in 't weinigst als 't pieuslyk kijkt
verwonderd, mijn oogen aten het als hooi

een paard eet uit een ruif, of door zijn kooi-
-tralies een vogel 'n klontje in menschen-hand
uit-pikt. Maar Gij geeft meer dan mensche' of Land.

7 Dec. '93.

XCII.

Ik ben verbaasd, Heer, dat 'k nog leven blijf bij 't noemen van Uw Naam,
o spaar mij, 'k ben vol zonden, dwaas - maar ik beloof diep, te verzame'
all', die mijn stemme in hunnen hoofd-klok hooren luiden, en beraam
in dezen onzer diepten Diepte een aardsche'n glorie om Uw Naam.

Dat 's al, wat wij te zamen naar Uw machtig Aanzijn mogen dragen,
de handen voor 't gezicht voor 't licht. ‘Verwerp 't niet, Heer!’ Mogen wij 't vragen?,
als duizendtallen keelen, U een psalm saamwindende, dan schragen
gaan duizendtallen duizend meer, die elk 't Geluid in duiz'nd doen dagen?

De vingertoppen dezer Aarde zullen beven bij dat werk,
heur neuze-vleugelen, vulkanen, zullen donderend het zwerk
aanademen met zwart en sterk òp-kogelend vuursteenen-zwerm.

Maar de Aarde een kind is ze, zoo groot zij is. Heb meêlij dan en leen
'n gewillig oor den kindren van Uw kind, zij dribblen om U heen
zoo bloot, ach! Uw Te-Go edertierenheid alleen strekt ons ten heem.

7 Dec.

XCIII.

Voor een blinde.

Koud-ving'rig taster van de slim-geworven duitjes,
waarvan geen weet, hoe gij ze hebt, wij niet -,
mijn' broêr en mij, ach jemie, jonge povre luitjes,
vraàgt ge nog geld, och lieve, missen kunn' we 't niet.

Maar kom dan aàn, een duizend guldentjes of wat
zal 'k in een couvertje aan 't goudhuis op den Amstel zenden,
waar Pluto's beeld's verguld, die eerst kalm kalk-wit zat,
en 'guld bij 'guld zit aan de ouw' muren, waar we ons wenden.

Ei ei, wat weeld', hoe 'n blijk van aristokratie,
pardon, Pluto-kratie, plutôt demokratie
in u, afstamm'ling van klein Zaansch geslacht van slaven,

ziellooze aanbidders van bezit. Maar hier 's een gave,
die làngzaam zwaard'r op u gaat wegen dan mijn geldeken,
pak aan: Verachting-mijn, 'n bijl, - nu nog maar een speldeken.

29 Dec. '93.

XCIV.

Voor denzelfden.

Gij zijt het beeld der gruwlykste impotentie
van 't echt dor-hoofdig kaas- en boter-volk,
zeidet g' niet eens, o gruwbare indolentie:
: ‘Alleen van handel, nijv'rheid groeit dit Volk...’?

't Lichaam ja, waar d' ziel als in u 's verloren...
Is Amsterdam een veestal dan? Goed, 'k wil
wel Herkules zijn, uit een God geboren,
en Amste's toomen leiden uit zijn kil.

Daar ga dan 't burgerlyk vergulde huis
het eerst met man en muis in 't nat te loor,
wat nare reuk ruik ik, wat kermen hoor 'k?

't Is niets... 't is weg. Maar 'k zie in 'n Helle-kluis
moet één, die 's dichter's Hoogheid dart beleedigen,
eeuwig 'n onleegbaar vat vol gouden tientjes ledigen.

29 Dec. '93.

XCV.

Voor Nic.

Mijn Broeder, stil dan en doe rustig-denkend uwe plicht,
wij hadden saam dit Volk heerlyk geheven bij de lenden,
't is nog geen tijd, dit hallef-duister Land kent nog niet 't Licht,
maar 'k profeteer, niet lang! en God zal 't àl hier ommewenden.

Houd dit in 't Hart, mijn een'gen broeder, dien ik wou behoeden
voor 't gluiprig handelsras, dat als gif in den Oosten wast,
en 't mooi Maleier-volk bevuilt, maar wee, dat dra gaat woeden
tot 't moederland zoo dit niet spoedigst de eigen ziel fel wascht.

Houd stand, houd innig stand, wij wachten u met smarten weer,
o wij zijn rijker dan de slechtaards, die wat goud behouden,:
Wij hebbe' ons Holland, onze Ziele' en ons Geslacht. - O, Heer,
geef Gij, dat die zich saam eens tot één Glorie woestlyk bouwen.

29 Dec. '93.

XCVI.

Voor Willem Kloos.

Te midden der Weeën omsluyerde' in nevel-nis,
mijn Nonnen in het Koor van deze Levens-Kerk,
daar lag' 'k te weenen, wijl mijn Stem Ontvangenis
smeekte, een juweel voor dees traan-volle Harte-Kelk:

‘Droefheid om het Leven, dat mij weenen doet,
wuif uw peerl-bedauwde palmen heen en weder,
windesuiz'len over de Altaar-Kist, o doe 't
om mij regenen heimzinnige gebeden!’

En boven de Nonnen, geknielden, klonk 't:

> ‘“Wee,
> 'n Mensch is vermomd
> in zijn lichaam, verstomd
> te altijd'.
> Wee, wie het niet
> in een tranenvliet
> belijdt.

'n Mensch blijft behangen
met 't kleed van verlangen
te altijd.
Wee, wie nieuwsgierig,
met handen wild-dierig
't oprijt.

Wij hebben het eeuwig gezongen,
wein'gen, die 't vongen
en de oogen hielden gesloten,
meeste' onderwonden
te wille' en niet vonden -
hun zielen in 't Niet-zijn vervloten.

Wij zijn Geesten van Goeden,
die moeten behoeden
wie bidt,
Zacht-zingen we plichten
van willoos verrichte'
onverhit.

Wij geven de Wijsheid,
die uit onze Hand glijdt,
wie bidt.
O, zijn geen Mysterieën,
Maar lijflooze Ferieën
ìn-wit.

Hebt gij, Mensch, dan 't eeuwige dulden,
weest vroomlyk vervulde
van 't geen geen op Aarde kan weten.

God-Eeuwig belijdt
en weet, dat niet lijdt
slechts, die zich voor zijn God kan vergeten.”’

‘Windesuizelen door de Altaar-nis, ik wist
niet, dat 't benauwend lijden werd zoo licht,
waar Droefheid om het Leven, dat mij weenend wist,
woof met heur peerlbedauwde palmen in het Licht.’

En waar de Weeën omsluyerd' bleve' in Nevelnis
in het Koor van deez' mijn stil-lichte Levens-Kerk,
wijlde ik wijd-Ademend, wijl wijdend' de Ontvangenis
gleed als een Paarl in dees traan-volle Harte-kelk.

29 Dec. '93.

XCVII.

Wereld van menschen, ge zijt sterk en grof,
maar sterk vooral, ineengewikkeld sterk-
-bewegende, als 't beweeg van alle stof
is, die onwetend doet des Geestes werk.

De legkaart der beweegnen sluit als water,
o 'k zie u golvend gaan, brommenden drom
doof-donderenden-om met wat geklater
terzij. Uw sterkte is geestloos, maar niet dom.

Maar o wat zijt ge zwak, zoo één licht woord,
één wuiving van het goddelyk gevoel
op u, woel-waatren, als een vogel daalt.

Gij sleept hem langs uw banen even voort,
waar 't aaklig dobbert in dien killen stoel,
maar wee u, weer vliegt hij, 'n wie weet wie daalde?

16 Jan. '94.

XCVIII.

O 't leven henen voelen glijden
in de Aard' weerom en 't binnen-beven
in 't leege hoofd van 't Nieuwe Leven,
dat eindlyk einde van het lijden.

Terwijl de Hemel als een vlekkeloos gedicht
uit effen welving een koraal neerluide,
geluid geve als één hemelklok vol licht,
zelf licht naar 't prachtig Licht omhoog te duiden!

Daar, uit de roerloosheid der Aard',
  vaar eenmaal òp mijn ziel,
vaar uit als bloemengeur bewaard,
  waar 't lichaam viel.

XCIX.

Dit Leven is niet een van tastbaarheên:
de schijn van zijn, bewege' en denke' is los
van alle werkelyke werklykheên,
die wij zien nooit, verbergende ons in 't bosch,

dat rijst als haren uit ons hoofd te berge,
bergplaats voor wat wij menschlyk Leven noemen,
- omdat elk alles daar in zich tot arge-
-looze schijnheilge schijn verwerkt, verdoemend,

waàrom? waaròm? wat niet dien schijn is, maar
't Mysterie, waaròm? omdat wij zelve een
geblazen veer zoo licht zijn, schijn, - ach! lichter,

wetend niets, kunnende onwetende alleen
wat 't ànd're wil, o woorden mijn, niet waar,
wij wete' ook niet wat door u doet uw dichter.

24 Nov. '93.

C.

Maar àl mijn Verzen zijn voor Eéne slechts,
mijn' verzen-uiterlykheid niet,
maar 't zaad uit 't diep doorkouterde gebied
van mijne ziel, die kent al 't zwak en slechts
mijnszelfs.
Zoo Gij dan met Uw twee erbarmende oogen,
naar deze beiden ziet omneer,
straf mij in diepten, maar o Heer!
wil hier het Leven vriendelyk gedogen
Haarszelfs.
Ik weet wel, wat mij breken zou, Gij weet 't,
ik die tot mensche' àl durfde is 't niet?
ik durf nu niet, ik durf het niet,
wien deze hand het onheil openreet
onszelfs.
Altijd vergeeft Gij, maar wat doet Gij Heer?
Ik zie slechts duister, ik zie niets,
't bloed, vloeyend rijklyk maakte diets
mij, dat een ander 't deed. D'wil was het weer
mijnszelfs.

Hier hebt Gij dan mijn Leven vol oprechtheid:
mijn leven met dien een'gen deugd;
Geef Gij het Haar, die kent niet ééne slechtheid,
dat Zij verrijze' in eeuw'ge Vreugd,
godd'lyke Profetesse Uwer Rechtheid,
die kende alleen verdriet, 't geneucht
der Dingen leerde door mijn zwakke oprechtheid.
Gij zijt àl-machtig,
Die Opper-machtig
Over de tuimelende schaar der menschen
richtend zijt krachtig.
Bind ons dan vèr-machtig,
vergeef die zwakkelyk ons niet-zijn wenschen.

Ontologica en kritica, van P. Tideman.
(Paul Zeidit.)

Denken.

Het denken van tegenwoordig (ja hoe weinigen zijn er tegenwoordig, die inspiratief denken, d.i. spontaan zien, -voelen, -gelooven) is het achterste-voren terugloopen (reflexie) langs den eenmaa! afgelegden weg en terwijl: het zien naar beneden en het meten van dien weg: memorie-denken, geschiedenis. Aan de akademie wordt voortdurend langs de lijnen der onbewust-afgelegden voortgang der menschheid a.v. terug-geloopen. Maar dit denken heeft eene (negatieve) waarde, het waarschuwt als een wekker aan een klok, het oogenblik, dat zekere verandering van toestand moet intreden, maar men blijft dan meestal het geluid van den wekker ontleden, in plaats van uit bed te springen. Het is de manometer aan het zuiver instinktief, liefhebbend of geloovend voelen.

Dit voelen zelf is de veer in de klok.

De Liefde is de span-kracht.

Liefde.

Wij weten, begrijpen alleen als wij liefhebben, ons willen vereenigen met het voorwerp der liefde. Zoo is *Liefde tot de uitwendigheden der dingen*, de verschijnselen: *Instinkt*, en ons weten daar een uitwendig weten, met een verandering in het lichaam veranderende, ons weten daar een zien, observeeren, en wat van Deyssel heeft genoemd Sensitivisme is alleen een impetueuzer en subtieler observeeren.

Liefde tot het innerlyke der menschen is het *Sentiment*, en ons weten daar een inwendig weten, onafhankelyk van de veranderingen in ons lichaam, ons weten daar een gevoelen, maar dat ophoudt bij den lichamelyken dood.

Maar *Geloof* is de *Liefde tot God*, die noch wankelt bij het wisselen der uitwendige verschijnselen, noch zich zelve gebonden voelt aan dit tijdelyke lichaamsbestaan. Het Geloof reikt over den lichamelyken dood heen.

Vertrouwen.

Omdat alleen Liefde het Weten geeft, geeft Liefde en Liefde alleen: Vertrouwen.

Vertrouwen: vergelijk: troost (trust).

Bewust en Onbewust.

Handelend grijpen naar wat ons onbewust is, maar waarvan wij alleen het bestaan vòòr ons weten, is groeien. Die drang om te groeien is de onbewuste Wil in ons.

Handelen naar wat ons ééns uit het onbewuste reeds ìs bewust geworden, doen volgens onzen *bewusten Wil* is doen

volgens ons verleden, 't geen onherroepelyk gepaard gaat met achteruitgang (voor toepassing en bewijs zie het geval Gorter.)

Wil.

Maar de naam bewuste Wil is voor menschen, die zich, overgegeven, voelen ìn den zelfopgroei van het Leven, een leege naam. De bewuste wil is dan in gezelschap van het memorie-denken: een natuurlyke waarschuwer op een oogenblik dat de toestel stoot;.... maar een dooding, de Dood, het absolute Kwaad, voor die luistert en doet naar den wekker-klank en niet naar het bevel, dat er achter zit.

Het vraagstuk van den vrijen wil is zoo een leeg vraagstuk.[1)]

De onbewuste Wil is dan de eenige vorm van Wil, die aan het groeiend Leven deelneemt, maar dien naam hebben wij dan niet van noode.

Wij doen naar liefhebben, dàt is de Wet. In die beteekenis is de Liefde door het aller-eerste Kristendom: *door Kristus zelf-alleen* gepredikd.

De ons onbewuste Wil, is Gods Wil:[2)] Wij willen doen naar Gods Wil: wij hebben God lief, het Onkenbare lief: wij leven naar ons liefhebben.....[3)] het woord Wil kan dan verdwijnen.

Wij doen volgens onze Liefde.

1) Het aannemen van een fatale voorbeschiktheid tot misdaad etc. is zoo een eenvoudige maar nog niet volledige correctie in de (overigens ganschelyk memorie-) wetenschap der criminaliteit.
2) Zie nog N.G. Oktober '93 blz. 76.
3) De spreektaal geeft het reeds aan: Ik wil het niet, voor: Ik houd er niet van

Onwezenlykheid van moraal.

De dingen, daden, etc. zelf zijn neutraal, niet om altijd te haten of altijd lief te hebben.

De eenige moraal, die elk mensch heeft, is de Haat tegen den Dood, en de Liefde voor God, die het Leven heerlyk wil.

De Duivel is niet de antithese van God, - niets is een antithese van God, maar (voor elk mensch anders): de ververzamelnaam voor al wat is tusschen hem-zelven en den Dood, tusschen zijn Zijn en het Niet-zijn, waaruit hij komende is.

De Faust van Goethe.

Mefistofeles is de memorie-denker der geheele menschheid, hij neemt Faust mede langs den geheelen lijn van den onbewusten voortgang en meet die en weet alle plaatsen te wijzen, waar de menschen wankelden en in de knieën zakten.

Mefistofeles is de ratelende wekker, Faust had den poedel onmiddelyk het huis uit moeten smijten, en niet *bewust* hebben weten gewild: was ist des Pudels Kern: in bed blijven liggen en het rikketikken van den wekker ontleden.

Mefisto is het droog verleden en ziet nooit voor zich, hij doet nooit iets spontaan, hij weet hoe alles ging, beduidt Faust alles en laat het hem nadoen. Mefisto heeft alleen het Instinkt, het Sentiment en het Geloof voor den Dood.

Mefisto is de stilstand van het Leven, het eeuwig zijn op de Aarde, ontkennende het rijpen en de Opstanding der ziel.

Hij is de Kwade Geest van de geheele 19de eeuw op het vaste-land van Europa, hij zal den mensch God maken en de beweging knecht maken, hij zal met zijn knecht het leven beheerschen kunnen.

Mefistofeles is de geest der décadence, van het naar beneden loopen der levensbeweging, die God's bestaan niet loochent, maar den rug toekeert, om het lagere te beheer-

schen en zelf te zijn een afspiegeling van een begrip ‘God’.

Faust gaat mede, maar niet om te heerschen uit afgunstige heerschzucht, maar uit elk mensch aangeboren zucht om te weten en te kunnen, zijn weten te realiseeren. Hij loopt met Mefisto mede, hij stort zich in den afgrond Mefisto, die hem reeds denkt te hebben, zooals de aarde een graankorrel denkt te hebben en ze stuk scheurt,.... maar dan juist de latente groeikern er in losmaakt, die dan op zijn beurt de aarde gebruikt om *boven* den grond te groeien naar het licht.

De Liefde is de latente groei-kern in elk waarachtig mensch, ook in Faust, en Mefisto, die Faust denkt te grijpen en eens te kunnen vernielen door Gretchen, en in zijn handen wrijft als Gretchen is gestooten uit het aardsche leven, weet niet dat juist door haar liefde Faust zal behouden worden.

De weg van Mefisto en Faust loopt voortdurend naar lager Diepte, duisterder, Mefisto kent dat duistere, hij staart altijd op het dorre eind-punt van dien weg, het Niet-zijn, maar Faust wordt van de duisternis blind. Toch gelooft hij nog standvastig in een drijvende macht in zich en werkt, niet voor de roem ‘(Die That ist alles, nicht der Ruhm’ Faust II, 4) maar om deel te hebben aan wat maakt, aan het scheppen, en weer wordt de Liefde in hem afgewikkeld, voor een deel bevrijd, als hij blind, het aardeleven voor andere menschen wil zuiveren door het draineeren van moerassen[1)]. Faust heeft de Liefde voor de dingen gekend, zijne laatste krachten willen gebruiken in blinde Liefde voor de menschen. Hij had het Instinkt, Gretchen heeft hem Liefhebben geleerd.

1) Men vergelijke hiermede de volgende tirade van den schrijver van Het (!) ‘Boek van de *Liefde*’, N.G. Okt. '90 blz. 12, 13: ‘En heeft iemand ooit met voldoening en zonder een glimlach Goethe's oplossing gelezen, als hij den blinden Faust zijn hoogste bestaansdaad doet vinden in het draineeren van een moerassig stuk land?’

Faust is behouden, zijn onsterfelyk deel wordt ten Hemel geheven - Mefisto daalt in zijn aarde terug.

Mefisto is de wand, waartegen alle Instinkt, Sentiment of Geloof, dat niet wijst naar God zich stoot en waarachter *niets Is*.

Mefisto is de Abstraktie.

Faust is de mensch, overmoedig, alleen vertrouwende op tastbaarheden, de dolende en die zich telkenmale aan Mefisto stoot. Maar de staêge Daad, het staêg verbruiken van zijn levenskracht in de groote stofwisseling der dingen, die hij liefheeft, kan hem behouden en behoudt hem als hij die Liefde gebruikt voor den groei der levenden, en Una Poenitentium zal hooger hem naar de Wereld buiten de wereld voorgaan en leeren de Liefde tot God, het Geloof. 'Das Ewig-weibliche zieht uns hinan.'[1)]

Reflexie.

De meeste menschen lijden onder de zichzelf opgelegde verplichting der reflexie, reflexiën zijn nevelen onder het glas der hersenen, een doffen deksel op den mensch.

Van der Goes en Troelstra zijn de doffe dekselen op de bewustwording van het volk.

Zuiverheid.

De hersenen moeten zijn een brandglas, een *glazen* deksel op den mensch.

De opvoeding van tegenwoordig bekrast der kinderen deksel met hinderlyke strepen en scheef-lijnige figuren.

1) Faust II, laatste regels.

De periode van Passie tegen alles en allen, is het schoongloeiingsproces van het glas.

Wee, die luisterend naar zijne *lichamelyke* eigenschap van vrees zich niet éénmaal ganschelyk op zijn Passie durft verlaten.

Wil en daad.

Op een gegeven oogenblik is in het Leven een leegtevan-daad. Daar zou in passen de spontane daad van het individu *a;* deze is te zwak of te bang tot *doen*, maar voelende de leegte, bedenkt hij zich: hoe dan tòch te *zullen* doen, *hoe te willen*. Maar na de reflexie is het *te laat*. De leegte is op het moment van A's reflexie van andere zijden gevuld. *a* heeft aan het Leven een wijle negatief, passief deelgenomen.

Wil, als iets afzonderlyks van de *Daad*, is een vorm van bedenken, neemt niet deel aan het Leven, leeft niet in den grooten Levens-Wil.

In de spontane daad zijn *willen* en *doen*: één.

Slapen en waken.

In den slaap staan wij met het hoofd in het onzichtbare, het onbekende.

Voor inwendig-levende menschen is daar de tijd van vragen en onbewust gewaarworden.

De dag is voor het bewust realiseeren, (niet voor het vragen[1]), van wat we lezen op de fotografieplaten onzer

1) Hopelooze leegte van een tijdschrift: *'Vragen van den dag'!*

hersenen, waar des morgens zich fixeert, wat des nachts uit het Ongekende duister-lichtende in ons gleed.

Als de dag werkelyk is geweest een aaneenschake len van zulk realiseeren, heeft de Slaap wel droomen als even voorbij streelenden geur, maar zoo niet, dan pijnigt het niet-gerealiseerde het Slaap-leven met visioenen, verschrikking en, benauwing, met het verleden, dat geleden moest zijn.

Elk menschen-leven is per slot de realisatie van gewaarwordingen, die in den nacht voor het eerste bewustworden in ons gleden, het realiseeren van den onbewusten inhoud.

Wie vreest nog, dat den Slaap na Sterven geen nieuwe Dag zal volgen? een nieuw realisatie-tijdperk na een nacht vol nieuw gewaarworden?

Menschen-levens, die per slot na den lichamelyken dood niet de realisatie zijn van hunnen onbewusten inhoud, blijven op dit menschelyk levensplan *doen*, ook al *ziet* men het niet (*voelen* kan men het zeer dikwijls), tot alles wat door hen reëel moest worden, reëel geworden *ìs*.

Zoo had men oudtijds *straffen* voor zelfmoordenaars, zoo heeft elke tijd zijn theorieën over de geestenwereld. (Spiritisme).

Het afsterven van het lichaam na een leven van algeheele realisatie van den onbewusten inhoud is het beginnen van een Nirvana, als het onvoelbaar voortglijden door een duisteren tunnel, waar de hiëroglyfen van een hoogere dan menschen-Wijsheid aan de wanden gegrifd zijn ... naar een licht Dal aan het einde?

Filozoof en Dichter.

Men is filozoof d.i. ziener, geboren of men is het niet. Men kan niet aan filozofie gaan doen. Alleen hare geschiedenis leeren. Maar dat is filo-filozofie.

Hoe meer (akademische) filo-filozofie, zoo veel verder van de Filozofie.

Men is dichter d.i. zanger geboren, of men is het niet.

Als de Filozofie is de zienersgave, is haar meest sprekende uiting: het Vers, omdat daar elk woord op zich-zelf en met betrekking tot de omgeving een nauwkeurig te omschrijven beteekenis heeft, en het geheel van klank gebonden is aan *absolute* wetten van rythmus en harmonie.

De verticale vibratie der vers-woorden zijn als gehoors-kijkers.

Een waarachtig Filozoof zal tevens Dichter zijn, zooals een rechtvaardig man altijd een middel zal hebben om recht te spreken....

zooals alle Essens zich voor anderen kenbaar kan maken.

Dicht- en inwendige zienersgave vereend: alle andere uitingen zijn uit den Booze.

De *Fantazie*-alleen is lichamelyk, stoffelyk, óf een leege amandeldop: een vorm zonder essens, òf een peer van was: een schijn met inhoud, vreemd aan dien schijn. Dat de fantazieën uitwendigheden, ongeestelyk zijn is hieraan duidelyk, dat men zijne fantazieën naar bewusten wil kan veranderen. De Essens der dingen is onveranderlyk.

De Filozofie ziet de innerlyke Waarheid door het Visioen,[1)] geestelyke middelaarster tusschen Waarheid en inwendig gezicht.

Fantazie-alleen geüit, geeft altijd *dilettantisme*, artiesterij, of zij filozofisch is of zanglustig, - in het eerste geval is het te noemen: *filo-filozofie*, in het tweede *litteratuur*.

Benaderende toepassingen.

DELANG *(Litteraire filozofieën.)*

Filozofische fantazie-alleen met enkele elementen zangerslust.

1) De Fantazie staat tot het visioen als een lichtroode hand uit een put-onderste staat tot rossig omneer schijnende wolken hoog-boven.

GORTER (na Mei, vóór?).
(*Dilettantisme der genialiteit*.)

Zangersdilettantisme (litteratuur): Verzen, Dagen.
Filo-filozofie en rythmiek: '.... Wij zijn de deelen Gods....' Juni '93.
Fantazie-alleen, rijm en metriek, drooge klank van schelpes en stukke kinkhoorns: Balder.

VAN DEYSSEL.
Litteratuur (Lijn- en kleur-dilettantisme): Een Liefde.
Modern-filo-filozofisch dilettant: overal, waar hij denkt beredeneerend.
IJzig subtiel fotograaf en lyrisch fantasmagorist: Menschen en Bergen.
Dichter: Brochure over Litteratuur, kritiek over Zola, perioden van de Kleine Republiek.
Lyrische fantazie-alleen: Meeste kritieken.

ALETRINO.
Klank- en lijn-dilettantisme: Zusther Bertha.
Gedachten-dilettantisme: Crimineele anthropologie.

VAN EEDEN.
Verward filozofisch, (valsch) gevoels-dilettantisme en hartelooze topzware lyriek: Johannes Viator.
Litteratuur: Ellen.
Gedachten-dilettantisme: Studie's.

VAN DEVENTER.
Antieke filo-filozofie, de vlode op Plato's nalatenschap.

De Litteratuur wordt geboren uit de aktie, die het Leven, zooals het is, negeert, het is 't ontvlieden van het eigen inwendig leven, door het zich binnenst buiten keeren naar den uitwendigen schijn der dingen. Het Leven wordt inniger

gekend en medegedeeld, door die zich midden door haar heen slaan.

Toch kan de Litteratuur iets goeds doen (b.v. Erens), wanneer ze eenvoudig blijft en de taal niet aantast. Een schets kan zoo voor een ongeoefend oog iets leeren, wat de schilderij zelve te diep houdt geabsorbeerd. Maar de Litteratuur, de echt-verdoemde Litteratuur, van menschen in wie de Taal niet Vleesch maar haché is geworden (van Deyssel's Liefde, Gorter's Dagen), *is slecht*, (zie b.v. hoevele jonge schrijvers door hen, hoe Gorter door van Deyssel in de war zijn geholpen, tot het land eindelyk absolute dolhuisboekjes als: Verzen van Otto Reeder, baart. Ja, ieder is wel aansprakelyk voor zijne dekadenten. Wat zijn dekadenten anders dan mislukte leerlingen?)

En wat het taal-maken! Natuurgeluiden? Zeer goed, maar de Taal is een massief organisch geheel, waar geen tittel of jota is aan, af, of toe te doen, of zij moet reeds inwendig zijn gegroeid... in het dagelyksch leven noemt men het aanstellerij, dingen te zeggen die geen fundament in het menschelyk binnenste hebben. Tusschen: de taal latende groeien inwendig, dien groei mee te *mogen* deelen - en taal maken om daar zekere dingen voor het gehoor of gezicht aanschouwelyk mee voor te stellen, is het onderscheid als tusschen waarachtigheid en techniek-alleen, als tusschen het spreken, omdat ‘iets op het hart ligt’, omdat men het niet laten kan, en het spreken op een handelsbeurs of in een Haagsch damesboudoir, als tusschen: *de Kunst* door *het Leven*, en *de Kunst om haarzelfs fraaiigheid*.

De Taal is een lichaam en een ziel, haar ziel is ook de ziel van het Volk. ‘Créer du nouveau,’ klinkt het eensklaps, en eenige litteratoren planten duizende borsteltjes in de huid der Taal, kerven haar vel stuk, plakken en verven het vol, revolutie zeker! maar de Ziel zal een Diktatuur stellen als nog geene, het lichaam weder gezond en nieuwen groei brengen, niet van buiten aan. Van Deyssel en Gorter hebben de taal niet *laten* groeien, - zij hebben enkele kijkglazen in haar inwendige gehad, en daar kònden

ze haar niet aantasten, maar overigens hebben ze hare vernietiging menschelyk gewild en uitwendig volbracht - het goed dat zij deden is negatief, zij hebben (alleen eensdeels heel even diep in haar binnenst gezien) maar voornamelyk door het kerven, peuteren, prikken, branden, wrijven, krassen en aaien aan haar vel, heur latente levenskracht, haar onbewuste wil ter zelfverdediging tot uiten gebracht.

De Taal maakt zichzelve, men heeft haar lief te hebben, haar innigste, niet te trachten haar te begrijpen-alleen, want zij leeft en laat niet toe dat een zich met Haar vereenigt, die niet in volle liefde zichzelf gansch weg-geeft, maar wie haar zichzelf beleden heeft met absolute overgave en opzijde zetten van menschelyke kultuur-historische plannen, als: te worden *de* Dichter van het Nederland der XX^{ste} eeuw, *de* opvolger te zijn van Dante en Plato, *de* moderne Vondel etc., etc., (plannen die in de hoofden van enkelen te zien zijn geweest), hem zonder eerzuchtige vooropstellingen, dien en dien alleen kan zij zich *openbaren*. 'Zalig de armen van geest...'

Het schrijven van romans, novellen, boeken vol met het uitwendige der Natuur de loef afstekende verzen, 'mooie dingen maken', is een bezigheid. Dichten is een bewust gedaan-worden, een varen: hoe weten wij niet, maar met de Helderziendheid aan het roer. Nooit een bewust doen.

Amsterdamsche Kroniek, door Victor Lescailjé.

Frankrijk, Duitschers en Holland. (*Vervolg*)

Als voor onze in verbeelding als in een hol met verledepoppetjes binnen een wit stadsleven terugziende oogen het Romeinsche Keizerrijk, de wijd-stralende heerscher over het oude Aziën-achtig Zuid-Europa, zat van licht op zijne toppen, vol muziek in zijne schaduw-dalen, als in een kussen wegzakte in den wellust van het hooghartig en rustig overzien van zijn niet meer uit te breiden wijdheid en rijkdom van bezit. - zoo, maar minder rood en brokkig, met fijner spelingen van doodskleuren, gaat nu te niet de machtige restante van het eenig eens volledigly zich en het werelddeel beheerschend land van West-Europa, het Fransche Koningen- en Keizerrijk.

Een vast gebouw nog, Frankrijk, met rag-fijne, niet meer uit te punten fijne, maar stilstaande styleeringen, een land in zijn hart, Parijs, verterende van overrijpheid, een gebouw waarvan de tijd de koperen daken met groenig roest overtrokken, en de goot-buizen hier en daar reeds gebroken heeft, maar die doet zijn werk daar langzaam als een verstandig man.

Onafhankelyk van het woelig opkomen der laagste standen

ook daàr, met een verscher wil dan die der weekere hooger lagen, - zooals in land, volk of mensch altijd het diepere naar boven dringt en het bovene verwazemt, het geheel hebbe een dalenden of een stijgenden gang - wordt Frankrijk langzaam aan een land-in-de-verbeelding, een historisch moment en voelen wij of het hart van Europa zich verplaatst, en elders de bloed-klop slaat, die de regulator zal zijn van de daden der straks-volgende menschen.

Het Fransche volk heeft zich prachtig tegen den gronde aan stukken gespat, dat nog overal de scherven liggen, in zijn kortstondigen aardschen Al-macht: Napoleon en de Eenheid van één volks-wil en één volks-daad, is na deze sterkste moderne verschijning van ijzer, omschitterde met een vuurwerk van lauwer-bladen, elders nog niet op het vasteland, maar weg uit dat land aan onze zuidelyke grenzen, waar het is of de lucht gloeit oranjegeel, en waar wij hooren, met elke nieuwere uiting van het Woord en de Kunst snijdende kreten als van die hun scherp-intellektueel en zorgzaam-liefhebbend geweten leven ten doode bij de keel voelen genepen.

Met den ondergang van Frankrijk, wellicht nu geheel de overgang van het heerschen over de schatkameren der volkenlevens van het Romaansche op het Germaansche ras..... maar niet in de handen van Duitschland - zoo zag men het toen Herder, Schiller en Goethe, Brentano, Bettina als frissche patriarchen het leven schreven van hun volk - nu niet meer. De Duitschers hebben Frankrijk nog een slag mogen toebrengen, geweldig, zij de Macedoniërs van Europa, maar het Duitschland dat nu leeft, op zijne ongezonde éénheid bralt, het is als volksmassa samengebracht uit noodweer, niet uit anderer onbewust willen aankunnende liefde tot het Leven en tot elkander.

Wij Hollanders zullen innig blijven voelen, hoe het Frankrijk van het laatst der 17e eeuw en der 18e heeft bestaan (o, nijverheids-menschen en geleerden noemen ook het Frankrijk der negentiende eeuw, zeker), en historie - schrijvers zullen later hier opkomen, die de geschiedenis van dat volk als

van eenen grooten leermeester of bewonderden verwante schrijven, maar dan zullen van tusschen die regelen, voor die dan lezen kunnen, verwenschingen glijden over het Duitschland der negentiende eeuw, dat niet om zelf daar uit te bloeijen een eeuw of wat, strak en wèl-willend heerschend, maar om te verweekelyken in een roes van maatschappelyk streven, knauwde het volk dat, àl tot ondergaan gedoemd, groot genoeg was om door den bliksem van een god te worden gebroken.

En als weer lateren zullen spreken van ons land, dat is als begint het te leven nu-pas, zal men zeggen dat tusschen dit woedend menschelyke al, wij wel kinderen zijn gebleven.

Kinderen, niet in den raad der mannen toegelaten, o neen, maar in de daad van het leven vol plotseling opluikende spontane kracht, na al onze vadsigheid, woedend-kunnende, wanneer een onbekwame hand wou raken aan den wil van het teer-bewaarde binnen-Ik, in al die schijn van dofheid, weergaasch niet dom, en kinderen, die het droomen kenden, en in taal, open als een lucht-ruim vol klaar-klinkende menschen-stemmen wisten te vertellen, waarvan alleen kinderen of weer-kindgeworden menschen weten, verhalen van glasheldere het volop leven genietende verwondering en genegenheid.

Ons volk heeft nu twee-honderd jaar lang geleefd op zijn gemak als een jongen die in kamerjapon en leunstoel voor grootvader speelt.

Wij hadden ons die geweldige zitplaats zelve gemaakt, maar wij vergaten de rok te verwisselen toen het mannetje te klein werd.

En toen is gekomen de leegte in dien vorm, de gewoon menschelyke ijdelheid, waardoor ontaard is de vaderlandsche zucht tot rustig kontempleeren en bedaard voor zich heen de goede dingen in het gevaarlyk Leven verrichten, tot kernlooze aanstellerij-van-doen en van lusteloosheid zich zelf vretende bedaarde luiheid. Dan zullen ànderen den vorm kleineeren - doch laten ze komen, die ons Indië trachten te ontnemen, laten ze komen ons te nekken in den

rijkdom, die alleen bij waarachtig groot-zijn past - voor ons om onszelf dat is groot te zijn, is rijkdom noodig, en zoo waarachtig als Holland inwendig weer leeft, zullen die zich zoo vergrijpen naar ons uitwendige, voelen een grimmige weer jonge nationaliteit op de achterpooten gaan staan.

Maar het Leven geve dat de proef voor deze som uitblijve tot ons landje zelf is gezuiverd.

Rot is het, maar niet van vaderlandsche rotheid alleen, maar van het rotste uit den vreemde.

Zie ons volk van kinderen, in zulk een klein land, maar rijker aan liefde voor het Leven in zijne teerste deelen, en zwaarder van goud in zijne fundamenten dan het uiterlyk beschaving-rijkste... dat laatste, Frankrijk, over zijn toppunt heen, laatstelyk door de Duitschers, vijandigen aan alle spontaan gevoel en intellekt, overstelpd... door wien zij hooghartiglyk toekeerden den rug, geslagen in den nek..... en zie deze vooruit-bangen voor den dreigenden Slavischen Kolos zie ze aanbolderend komen over een perk late geurende bloemen, hoor ze aanvallen op het veld van hun sterven liefgrazende herten, en hoe ze lekken hunne lippen na een gemaklyke viktorie..... zie ze dàn, de vraatlust hebbende geleerd hunne bekken lekkeren naar wat onbeheerd nog een, rustig, een nieuw rijk groeiend leven begint, nu clandestiner aansluipend roof: en ge ziet: de Duitschers in Holland.

Duitschland zij nog de Fiedel van Europa, maar ook het Gehoor en Melodie zijn verhuisd en wij, wien de belofte is gedaan van eene eigene Hollandsche muziek, zullen ook 's Levens instrumenten dra zelf leeren maken.

Dan late nu Amsterdam's burgers vooral, in alle standen de sterkste maatschappelyke stellingen niet doen bezetten door als goede knechten goedkoop en onderdanig werkende buitenlanders, want knechten die heer worden brengen het volk in slavernij, en late de regeering, liever dan bang te zijn voor brute socialisten, die altijd onschuldiger zijn dan men denkt, want - al willen ze 't o schande, niet altijd bekennen - dat blijven genooten van één land, laat ze invoer-

rechten heffen op Neurenberger professoren, kellners, kappers, Pruisische varkens, bankiers, handelaars in koffie, thee, suiker, indigo, glas en tabak, directeurs van hotels, een circus, café-chantants, op zwendelaars om de huizen van ontucht, op de duizende Duitsche kinderjuffrouwen, die de manieren en de taal van 't jongst Holland bederven, en desnoods alleen vrij binnenlaten de vreemdelingen van dat ras, die op zegel beloven dit land door te trekken met den bescheiden looppas van nijvere loontrekkende bodem.

Moderne Kinderkamer.

Lombroso is nu de groote ridikuul van Europa. Inniglyk minder dan demokraat naar den geest, plebekraat, snuffelt hij de gansche historie der menschheid door naar namen goudklinkend, die de etiketten zouden zijn zijner onfilozofische, zelfs van al praktisch belang ontbloote theorieën, en vond natuurlykerwys de grootsten, door tijd en menschen-vernielzucht gespaarden, die klinken als bollen vol geluid, namen van hen naar wier ziele-rythmen en wentelingen de zich lijdelyk vooruit-omhoog werkende menschheid altijd de levensbewegingen nadeed. En Lombroso doende zoo deftig-verrukt als een professor-schoojertje maar kan, voelde zijn kort-vingerige handjes om wat Initialen van die staan en vergaan, ja, maar als diamant-kegels zijn in de verbeelding van nu eens niet-afgunstigen, niet kleineerenden, Lombroso, de sofist eener aan geen toets te toetsen psychiatrie, het manneken vol memorie en bedisteling en kwaaddoenerij, de kalkoen van Italië, heeft niet gezond verstand in voldoende maten om te zien dat hij hanselt met begrippen, en knoeit met menschen-levens om die daarin pasklaar te maken. Een norm van menschelykheid? Goed, maar waar?, niet op aarde te lezen, wellicht in de portefeuille van dezen of genen half-god, maar zeker niet in de hoofden van aan de linkerzijde versteende kamer-geleerden.

De gezamenlyke menschheid niet, maar het Mysterie, het Leven heeft den mensch gemaakt, hem norm en wetten

gesteld, *die elkeen voor zich-zelven alleen, inwendig, kan weten*, de wetten voor hunne uiterlyke gedragingen bespreken de menschen wel met elkaar, belovende een wijle zòò en zòò te doen, maar als dan de inwendige levenswetten zich realiseeren willen door èèn mensch, die zijn norm kent en zijn geluk en door zijn leven den norm en het geluk van anderen wil verhoogen, dan stoot het nieuw zich-realiseerende tegen het oud gerealiseerde, en is noch de enkeling een gek noch de maatschappy in het onrecht zich verdedigende, maar is er wisselvallige strijd met verschillend soort wapenen, waar geen der beide partyen alsoluut zijner overwinning zeker is, maar waar professor Lombroso en zijne kornuiten al zeer verachtelyke wapenen zijn aan de zijde der massa.

De ‘louter psychiater’ of de ‘louter physico-neurasthenist’ zich noemende, volgens boekjes en brave ondervinding berekenende arts, die zoo in den persoon van den dichter zeurende zoekt de Kunst zelve te belazeren, is als een die hersenbloed des volks af zou tappen om een maagkatar of een ingewandskwaal tot staan te brengen. Dezulke, heeft niet den kwebbelaar van snater, of zijn intrigeerend hersengespin te roeren in de kameren der Kunst, want die leeft door voor zichzelven inwendig wijs-doende menschen, maar wier handelen zich bij voorkeur richt naar wat goed en heilig voor hun Volk, dan naar wat aangenaam en streelend is voor hunne menigte uitwendig-ziende en -tastende vaders en halfvaders, die alleen op het bezit van hun *lichaam*, curiositatis causa, verzot schijnen.

Kunstenaars hebben de medicynsche smakeryen van hunnen tijd voor hun hoofd niet van noode, omdat zij zelven daàr hebben de bereidingsplaats van medicamenten en mores voor de tijd, die komt, en daarin verschillen zij, behalve van levensplan, nog van die andere heelmeesters, dat de nieuwe geneesmiddelen eerstelyk en met kracht op hen zelven worden beproefd.

Lombroso is de groote ridikuul, Nordan is zijn laarzen-knecht, en o jemie, ook eenige allerzonderlingste vader-

landsche medici zijn de snorrende huiskatten, die dit paar met muziek begeleiden.

Nog eens. Echte kunstenaars zijn eenvoudige gezonde menschen, alleen wat vollediger bewust van hun innigst leven en van het innigst leven der onbewuste menschheid, analoog aan het eigen leven, dan anderen, en die ononderbroken het weef-getouw hunner aandoeningen en gedachten wevende voelende, kleeden in daden van klanken en kleuren en lijnen, welke openbaringen hun openluiken uit de drie elkander innig aanvullende, inwendig steunende morgen- en avond- en nacht-atmosfeeren van hun ziele-bewegen.

De normale gezondheid der huidige wetenschap reikt niet hooger dan de kruin harer beoefenaars, gezonde Kunst staat als een kracht-pyramide in de levensruimte van het tijdelooze.

Gezond is echte kunst, gezond en gezond makend, hoe dicht zij somtijds naderen moge tot de limite, waar-over-heen te denken en te voelen een mensch met den dood bedreigt, een gevaar, waarvoor alleen de wijsheid in den kunstenaar en niet de wijsneuzigheid buiten aan zijn lijfarts hem vermag te behoeden, - en als professor Lombroso (de naam doet denken aan een oliebol, die voor zonsondergang speelt) de eer had een Hollander te zijn, zou hij wel op dusdanige gezonde wijze onder handen worden genomen, dat zijn zin spoedigst verging, de krankheid der menschen te zoeken in het schoonste en waarachtigste, dat zij ten allen tijde hebben gehad.

Lombroso: Genie en krankzinnigheid.

Nordau: Entartung.

Maar krankzinnigheid aan de kunst te demonstreeren, zouden de puike geleerden leeren kunnen aan hare leegte, daar waar is de aanstellerij der dilettantende kunstvaardigheid, en een ruim veld met dit gewas heeft gewis elke tijd, maar deze nieuw-Hollandsche al zeer open en bloot den snuffel-gragen voorgeleîd.

Leege romantiek, haspelen met vage stemmingen en oude vervaagde gedachten, van telkens weer op nieuw onoorspronkelyk, jongensachtig symbolisme en allegorie: hier zijn Couperus met Majesteit, Johannes Viator en Roland Holst.

Eigenaardig drietal! Elk zal denken, kultuur-historisch-gewijs een baas te zijn.

Couperus, de peet eener krachtelooze kwasi-wereldsche, maar mondain-maatschappelyke schrijfhandigheid, zooals alle begaafden die onder invloed der beweging van '80 zijn geweest, met één goed stuk werk in zijn verleden: Eline Vere, nu verslijmerd en verdroogd, en verpoejerd. - Johannes Viator, een bacchanten-dans van moderne predikanten in sport-kostuum en halfgedegen Schopenhauerianen in bij Serné gehuurde Joodsche mantels - Roland Holst lijn-(gedachten) -dilettantisme, handigheid, natuurlyk, maar de lijn niet als opperste finesse, teerste bloeitak van den innig-gevoeld groeienden gedachten-boom, maar grove stem-modulatie's op een grond-muziek van een met natte proppen, harde erwten, veel pengekras en voetstommelen doorstompte schoollokaal-bedompdheid.

Bij geen van dezen iets van den kunstenaar, die werkt, omdat hij het niet laten kan, bij allen *het vak* en *de ambitie*, de aanleg maar niet een van zelf bloeien der artisticiteit.

Van Eeden zal Couperus een eenvoudig naturalistiesch schrijver vinden, die het geziene op het aangezicht der natuur en op het aangezicht en de uniformen der menschen weergeeft zooals hij het gezien heeft met oogen uitwendig, min of meer verliefde oogen (volgens van Eeden dan altijd) maar geen diep-poëtische als de zijne b.v., van hem, kunstenaar der Emotie (v.E. blijft aan het woòrd), die als met den binne-blik het voelen heeft gezien in zich en in andere menschen en... (vergeving lezer, maar de bewijzen voor deze enormiteit zijn passim voorhanden, zie b.v. het slot van Ellen)... en in God. Ja van Eeden meent inderdaad stemmings-artiest te zijn, de kunstvaardige van de Liefde, de

uiterlyke fraaiheid der dingen te bezigen tot kleeden zijner emotie.

Maar Roland Holst is nog veel verder. Het Impressionisme, de kunst van individueele aandoening om het zoo geweldig vibreerend bewegen van de aanbonkende paarden of de zwetsende meiden over straat, of van de boeren of de soldaten over het schuddende veld, of om het onwrikbaar monumentale staan van huizen- en bruggen-bouwingen, massaal, maar vol verdriet om de eigen eeuwige gestoltenheid in het teer-goudbeven van de atmosfeer eener groote stad, - het is voorbij, voorbij. En de klepel van die klok is het woord gemeenschapskunst[1)], dat uit de holle mond van Jan Veth als een appelbol viel op dit arme land, spijze verkocht door den bakker v n zooveel onverteerbaarheden en door den kinderlyk-fermen vegetariër Holst met appetijt verorberd.

Men gaat weer henen naar een kunst, die ‘uit de volle realiteit ons de sereene denkbeelden abstraheeren doet’[2)], zeker! *men* dat is Derkinderen, en een, die *men* volgt, en Toorop volgt en weer eens Van der Velde volgt, die zich verdeelt in x ‘volgende’, alleen lichamelyk-verbonden deelen, op een wijze als Holst deed, moet al weinig gevoel van eigenwaarde hebben, die met zoo duidelyk bedachtiglyk uit de meest alledaagsche realiteit ‘geabstraheerde’ en in een zoo burgerlyke emotie ‘omkleede’ uitingen van teeken-vaardigheid aankomt als Roland Holst heeft durven doen met zijne laatste teekeningen, lithografieën en boekbanden.

Hier waar alleen voor een slap begrijper en gevoelloos kijker als Jan Veth van Kunst sprake is, hier zijn de zinnen krank. Valsch en onwaar en klein zien de oogen van Couperus, voelt het harteken van Van Eeden, beweegt het onder den hersen-deksel en in de hand van Roland Holst.

1) Het tekstboekje door Jan Veth bij de Wandschildering geschreven in '92 is voorwaar ‘van een gepeperd-melancoliek pogen’ tot popularizeeren van dit woord, dat wil het de waarde behouden, die Derkinderen er aan gaf, voor de menigte gesloten blijve. - Veth is de babbel-zieke koster in de Sakristij der schilderkunst.
2) Roland Holst over Derkinderen. N.G. Febr. '93.

Hier is alle kunst verre. Niet de 'Rausch'[1], niet de Inspiratie, niet de Droom, als een atmosfeer in die menschen-hoofden, waaruit de regen overvloedig daalt, maar koud-water-inrichtingen op aandeelen met warme en koude baden naar bedachtiglyk believen. Peuterende zoekers.

Maar de Schoonheid *wil* niet gezocht zijn, maar gediend... Want de Schoonheid, die is de voortdurende voltrekking van Gods Wil tegen de bovenvlakten dezer Wereld, is het innigste der Natuur, dat alle dingen formeert, de Schoonheid is alleen in het licht op den weg tot God, en die enkelen harer stralen onwetende vangend, mag doorlaten als een vuurtoren belichtende deez' aardschen nacht, hij de kunstenaar, leeft alleen door het Geloof en de Genade.

Van Eeden zegt voortdurend dit te *betrachten*, dat te *willen*..., stel u een vuurtoren, maar zoo de groote Waker niet het licht ontsteekt, steen en ijzer blijft ge in duisternis.

Zal het licht een kijkglas *zoeken* om door te schijnen naar de menschen?

Licht is licht en zichzelf voldoende, hoe wisselend van kleuren wentelen de dingen door zijn stralen heen.

Van Eeden heeft een boek *gemaakt*, en getracht dit getrachte te verdedigen[2] - maar het is àlles onecht aan hem... wie zal nu ooit een zòò zijner echte daden verdedigen gaan?

Majesteit van Couperus beschreven als konijnenhol in aktie is niet onecht, het is eenvoudig een nulliteit.

Zola was een flinke hel, Couperus is een paradijsdroompje van een geknepen modiste.

Zola's formule een negatieve (de geheele negentiende eeuw heeft negatief alleen waarde), als reaktie tegen elke aan moraal of geijkte wijze van zien of voelen[3] ondergeschikte Kunst.

Zola heeft gezegd, we moeten als gewone domme menschen weer zijn en zien en werken.

1) Nietzsche.
2) Van Nu en Straks, afl. IV.
3) Voelen is een zien als met een inwendig oog, van dat in de menschen en dingen, waar hun uiterlyk verschijnen eene funktie van is.

Maar het was in allen geval een herleving van echtheid van onderop. De weëe macaroni-schotel der dekadenten-romantiek werd omgeroerd, met wat rauw spek-vet gemengd, maar de schotel bleef voor grove monden en wrange magen, het naturalisme werd ten hondenhok geleid, Holland kwam met frissche groenten, vleesch en nieuwe aardappels en de Franschen, niet het volk der negentiende maar der achttiende eeuw, doodstuipende in de Revolutie en Napoleon, gingen zich met barok-gemengde en verfijnde dessertjes en Byzantijnsche avond-drankjes tevreden stellen.[1)]

De heer Couperus uit den Haag, die zich al vroeg de maag bedorven heeft met liflatjes, wist niet goed hoe hij het had.

Van geäffineerd ras had hij een horreur van wat elke Hollandsche keukenmeid leert verstaan onder een goede burgerpot, die eenvoudigheid, dat sans gêne, dat gemis van alle splendeur, alle chic was hem alleraffreust, zijn sensitieve temperament hield, o moi, alleen van zoo iets als een intimen râout.

Amsterdam was wel het topic van alle gesprekken, maar er was geen etiquette, geen Majesteit. Het lunch zoo uit het vuistje, zonder eenige charme van intimiteit, met condottieri's en libertins, had zijne sympathie niet, het idee alleen gaf hem als eene voilette voor zijne artistieke distinktie, die liever in een eenvoudig toilet van mauve-velours-dechasse in een allerbekoorlykst tête-à-tête met hare reine fainéante La Haye, resurrectie van kracht, reactie van opkomst na heure hereditair-ziekelyke emotie's afwachtte.

Alinea's als dezen te schrijven is al wat het boek Majesteit kan leeren. Maar wat doen zulke nulliteiten dàn?

Ze absorbeeren alle nullen onder de lezende menschen dezer tijden, en zullen zoo voor het oog van die jong zijn in 1900, als één almachtige Nulliteit rollen ten afgrond des verledens.

(Wordt vervolgd.)

1) Mercure de France.

Sonnet door H.J. Boeken.

Voor P. Tideman.

O stijg geest mijn, en daal gij, Heilge Geest,
In het exempel van een duiflijn dalend
Wit vederend op pluimkens donsen dwalend,
Maar dwalend niet, dat doolt niet, dat klein beest,

Dat op al geesten heerschend is geweest:
De zwevende lucht-starre en het bepalend
Luchte-beginsel, luchte licht en geest,
Maar als uit star, dat innigst, licht uitstralend.

O dompel ons in 't zware met ons voeten,
Zwaar is de modder-poel, waar wij in wroeten,

Maar licht is 't licht, waarnaar wij henen zien,
Daar is maar Een, waarnaar wij henen vliên,

Vlieden is 't niet, want 't Leven is begeeren,
Tot Dit tot een hoogre Eenheid ons vertere.

Jan. 1894.

Vier Sonnetten, door P. Tideman.

I.

Waar 't in moeders schoot vol bloedrozen bloeit,
daar ligt mijn arm klein kindeke geboeid,
lieveke, kunt gij al schreijen? ach nee,
't ligt of 't voor eeuwig zijn oogjes dicht dee'.

Geen stemm'tje nog, nee, maar een trekje ontevreê
om 't mondje nauwlyks ontsponnen, alreê
zullen er rimpeltjes 't voorhoofd beslaan,
die vragen: waarom mij 't leve' aangedaan?

Mijn kind, mijn kind, ik leed al wat ik lee'
voor eigen rust, maar nu blijf ik te onvreê,
verwachtend tot gij heerlyk levend zijt,

O, hoor, mijn dage' om u zijn vol verwijt,
maar 'k bid ook daaglyks: God bewaar mijn kind,
wier moedertje lief mijn Hart zeer verwint.

II.

Moedertje lief, wil je wegsterven gaand',
weenende uw kindeken 't Leven uitgeven,
zal het dan u zijn, uw droefheid verstaand,
zijn klagen uw klagen om 't droeve leven?

Zeg, moet ik zingen nu gij hier nog leeft,
maar als met dood op die lieflyke kaken,
is 't waar, dat innig uw levensboom beeft,
is 't waar, dat 't oog ziet den Hemel zwart blaken?

Spreekt ge niet, spreekt ge niet, moedertje mijn,
moedertjen zijn, moeken rein van al smetten?
Ik was 't niet-waar, die met duivelsche hetten

't blank lijfje schond, wee dit kind mijner schande,
kind uwer kuischheid, voel 'k bloed aan mijn handen,
moederken, moest Ik uw beî' moordnaar zijn?

III.

Wie spreekt hier van verdriet op aarde,
en ziet met drooge 'n oogen aan,
dit drietal, dat zich Liefde gaarde,
de Dood tot een weer stuk wil slaan?

Gij, menschen, bergt uw smarten weg,
ik heb alleen hier droefenis,
die ga gebukt een stijgende weg,
waar schuld bij schuld in nis bij nis.

Hoëe, hier kunt gij leeren lijden,
komt rond mij, die der Droefheid zijt,
zie hoe 't geweten openleit,

een ijs-windzeis het diepste rijt,
hoe ik, die andrer hart Troost vlijde,
op de eigen smart geen luwte beide.

IV.

Heb 'k zóó misdaan, Heer, straf mij, maar 't benauwen
zoo dof op 't Hart en om mijn gulden keel,
die als een nachtegaal eens zong 't vertrouwen
op uwe goedertierenheid, te veel

is 't Heer! Hoe moet ik andre levens redden,
die zelf, een kind, nauw ben den Dood ontgaan,
en dacht te slapen in uw armen, Redder,
ay, ruk mij niet zoo aan uw droefheid aan.

Leer mij geduld, die lig geweldig dragend
dit namelooze leed, maar open mij
den deksel van mijn borst, dat 't Harte vrij

bloedende ween, o wentel àf den steen,
de' alzwaren, waar mijn koude ving're' omheen-
-tastende afglijden, steeds vergeefs kracht vragend.

Verzen van Willem Kloos.

I.

In Memoriam. A.d.R.-K. obiit 1873.

Vrouw grandioos, die waart me een wonder, heerlijk,
In 't ver Verlêen, toen ik, nog maar een kindje,
Te beven zat op 't flauwelijkste windje
Van menschelijke kwaad- of goedheid, zeerlijk

Geplaagd door menschjes, die mij ruw, - mij, deerlijk,
Diep-voelend kind, - behandelden mij, kindje,
O doodlijk eenzaam, al te arm, àl te arm kindje,
Dat toch zich zelf voelde in zich zelf zoo heerlijk.

O, Sinds zoo lang reeds doode vrouw, die mij
Hielpt in mijn klein ellendiglijk bestaantje,
Vaak met een zak vol koekjes, dat ik blij

Afveegde 't allerlaatst-verkropte traantje,
En dan ging vroolijk zingen in de huis-gang,
Door wat ik voelde.
O 't Leven is een Kruisgang.

17 Nov. 1893.

II.

O Pieter Lodewijk, gij vriendlijk gastje,
Die ook wel kunt zijn gastheer zeer waardeerlijk
Met kippetjes na ossevleesch, flink teêrlijk,
En kreeften-sla, die had alleen..... een bastje,

Ik zeg niet hard, maar toch benauwend deerlijk
Mijn menschelijke maag, dat 't was als was 't je
Er om te doen geweest, ofschoon 't niet past' je,
Mijn Ik te brengen in een toestand zeerlijk

Van zijn diepst zelf te moeten geven buiten
Zich-zelf (wat ik hier zeg, is gansch lichaamlijk,
Maar menschen zullen zeggen: wees betaamlijk)

O Pieter Lodewijk, ik zeg u: sluiten
We een trouwen bond tege' alles, wat aantasten
Wil uw diepst Zijn, en mijn aanstaande lasten.

29 Oct. 1893.

III.

O het tranen-vergieten is geen zonde,
Gepleegd aan 's werelds mooi-somber voortglijden
Zacht door den eindeloozen gang der tijden,
O wie nog tranen, tranen vergieten konde....

Hij zou de wreede, wreede wonde op wonde,
Die dorsten menschjes in het hart te snijden
Hem, die wilde allen in zich zelf verblijden,
Heelen door tranen. Tranen Zijn Geen Zonde.

Want wat zijn tranen, tranen als een teerheid,
Hoog-heerlijk in zich zelf gebrokene emotie
Als 't mannen-lijf niet langer kan hoog-trotsch zijn?

O Laat ons allen vallen in devotie,
Als Iets, wat grandiooslijk week ter-nêer-leit,
Een mensch kan nooit, maar wou toch wel een Rots zijn.

8 Jan. 1894.

IV.

O Dood-zijn, liggend in een kist, verterend
Langzaampjes aan, o eeuwig-eenzaam stom
Klein koud gelaat, op 't wit kussentje, keerend,
Schoon 't Liefste u smeeken zoude, u nooit meer om.

O Menschdom, dat niet wil blijven stil leerend
Van Uw-Zelfs innerlijkste Zelf, o dom,
O Dom ja, daar ge u-zelf verneerend, krom,
Moest buigen voor 't groot Zijn, dit al beheerend.

'n Mensch-leven is een zacht sterven gaande
Naar 't groot geheim, waarvoor elk wezen beeft,
Den dood, een grijns, die goedig steeds blijft slaande,

Omdat de dood weet dat een ziel niet beeft
Voor 't hoog-klaar triomfantelijkst Aanstaande,
Daar al wat leeft, waarachtig eeuwig leeft.

V.

Oh, oh, mon Dieu, oh les pleurs qui ruissellent
A force d'une douce, farouche extase,
Lelong de mon pauvre visage, image
De ma toute pauvre âme, telle quelle,

Ame petite, voulant être belle,
Quoique autour d'elle retonne l'orage
Etincelant en éclairs. Oh, sois sage,
Ame petite, ouï, mais vraiment belle,

Chère âme, mon amie solitaire
De la quelle, oh quelle! je sais puiser,
Moi puiser sais la seule pure et claire

Et l'éternelle en soi-même lumière,
O pauvre âme qui de toi-meme sais
La vraie et pure sincèrité sévère.

VI.

O Aletrinootje, gij valsch, Moorsch Vorstje,
Dat ferm zit op 't belachelijkste troontje,
Pas op, daár gaat 't, uw waggelende kroontje
Valt van uw kopje, och kereltje, wat dorst je

IJdlijkjes je verheffen op één toontje
Om schijnen wat gij niet zijt, ridderborstje
Schijnbaar, daar gij niet zijt dan een hansworstje,
O fierlijk om u blikkend, gij gewoontje,

Denkt uw klein menschje-zijn te zijn het echt-zijn
Van 't mensch-geslacht, groot-heerlijk in zijn hoog-doen,
Maar dat vóór alles moet manlijk oprecht-zijn,
O gij, die haakt naar uiterlijke roempjes,
Zeg doempjes. Want geen dezer zal omhoog spoen,
Dan wie 't al-godlijk voelt in zeed'ge bloempjes.

VII.

O door het Leven niet, maar uit u-zelven
Bedorven volk, want 't Leven-zelf bederft niets,
'k Zeg tot u allen: kinderen, gij derft iets,
Waardoor ge u-zelf kunt de' Eeuwgen Afgrond delven.

Gij moet gelooven dit, (Want ik verwerf niets
Door mijn woord, niet van Menschen noch God zelven,
Ik doe 't slechts, wijl ik niet wil dat ten Elven-
der uur gij u zoudt werpen in een Zelf-Niets.

Ik zeg U alle' ootmoedig en devootlijk,
Maar met een wil, alleen door God's wil breekbaar:
Daar Is een God, schoon wij niet weten Wie 't is.

Ik zeg U, 'k ben geen man, zwakjes-bigotlijk,
Noch door de dingen van dit Leven breekbaar,
Ik zeg slechts: Daar 's een God, en Die Is, Die Is.

VIII.

Klein, koud kindjen in uw houten doos
Ligt ge o dood beklagenswaardig menschje,
Heel uw leven was zoo noodeloos,
Daar niet één enkel, enkel, puur waar wenschje

Kon stijgen op in uw broos hoofd, dat boos
Was onbewustlijk altijd, arm lief drensje
In u-zelf, om uw groot geslacht, dat, voos
In zich, schrijdt voort in vorstlijke impotentie.

O Ondanks al, goed onvergeetlijk mannetje,
't Is lang geleden, dat ik bij u zat,
En sprak en dronk wat en rhummetjes en biertjes,

O Jozef, die door 't Zijn staptet zoo fiertjes,
Alsof ge 't Leven in echte' erfpacht hadt,
Uw Zijn was een verkeerdelijk getuigd spannetje.

X. In Memoriam.

Dàt was een lief mensch, dien wij nimmer zullen
Terug-zien, stervende als hij is geweest
Heel ver van wat hij lief-had, als een beest
Gezeuld in 't eerlijk graf-zijn, dat met mullen

Plof zacht viel op zijn trouwe hoofd, het rulle
Zand, dat's der doode' allerlaatst aardsche feest.
O 't dood-stil graf, dat nooit weet wat geweest
Is 't arm mensch-lijf, dat kan zoo'n gratje vullen.

O Vincent, die zijt altijd goed gebleven
In 't arme leven dijn, krachtens 't zoet rijp
Bloeien alóm op van uw bloem-zacht leven,

Daar ùw weerld om u zei, o grijp maar, grijp,
Waar gij niet kondt, daar gij niet woudt, o rijp,
Zacht mensch, die kon niet aan dees aarde kleven.

11 Jan. 1894.

X.

Klinkende, klinkende en altijd-door klinkende,
Klinkende in mijn oore' o trompetten steeds statig,
Door zuilen klinkende grootsch-plecht-statig
Mijner Ziel Orgel, mat-glinsterend-blinkende

Orgel in 't hoog kerk-ruim stervende krinkende
En weer òp-òp-klinkende, matig matig
Tonen uit-gevende, statiglijk-statig
En dof uitdreunende zinkende, zinkende,

Dan weer op-neuriend in glas-heldre akkoorden,
Hoog boven 't steunend sombren van der ziel smart,
Dat zelden zielen voelden, schoon zij 't hoorden.

O zielen, menschen-zielen zijn als woorden,
IJdlijk, ijdlijk gesproke'. O zij geen ziel hard,
Want der ziele muziek behoeft geen woorden.

2 Jan. 1894.

XI.

Gelooven doe ik niets als slechts in mijns
  Diepst innerlijkst gevoelens tastbre kleenheid,
  Die niet voor niets zoo jammerlijk weg heen zijt
In uws Diepst-Zelfs, door niets aantastbare Eenheid,

Maar boven alles in God-zelf, die Zijns
  Al oppermachtiglijken Wils geween leit
  In dit arm kind, dat niets dan iets heel reins
Bedoelt tegenover al die Gemeenheid

Van der menschheid aller-afschuwlijkst kleinst
  Gedoe om wat, wie weet dat, weet dat? dan wiet fijnst
  Wat fijnst? Onreinst kent, dat daar als een steen leit

  Op 's Levens weg, Uw Zelf, tot ge eenmaal gedeinsd
  Wel hebben moetend, op een dratje heenrijdt,
Waar ge allen eenmaal als een koud gebeent leit.

XII.

Goedige Herman, die van 't heele Leven
Niets kunt begrijpen, wijl gij niet goed zijt,
Niet door uw kindsche zelf, maar wijl ge altijd
Wildet met kleineren dan gij saam-streven,

Die gij veracht, gij-zelf hebt het gezeid
Mij-zelf, die met een zachten glimlach even
U niet gelooven konde, maar toch blijd
Meende te zien in U een mensch, die weven

Voort kon aan 't werk onzer Literatuur,
Kòn, als hij wilde, zijn klein Ik vergetend,
Doen, wat hij waarlijk moest doen, net als broer zei,

Maar gij, gij wildet niet, daar uw natuur
Is 'n koud-eerzucht'ge, door u-zelf geketend
Nietsje, dat niet breekt, maar slechts rekt als een snoer zij.

XIII.

O Gij, verkrachter van veel vrouwen-zielen,
Die gij, Ellendling, wildet, wellicht kondt
Verknoeien, daar gij met uw vuilen mond
Besabb'len kondt der vrouwen willend knielen

Voor 't waarlijk man-zijn, vrouwen, die wel wielen
Kunnen om 't man-zijn, zoo niet DIE man zond
Zijn vorstelijken wil, in 't dartel krielen
Dier vrouwen, draaiende ijdellijk in 't rond,

Omdat, bijna, geen vrouw de macht heeft te uiten
Haar innerlijkste Zelf dien mannen bruut,
Bruut, wijl haar al-allerdiepst Zelf valt buiten

't Begrip der mannen, schijnbaar absoluut,
Want slechts echt Voelen, ondefinieerbaar,
Heerscht op dees Weerld, door menschjes onbeheerbaar.

XIV.

Door één lief woordje zou zich laten winnen,
   Door één gebaar of vriendlijke oog-opslag,
   Of door een luiden, open-heldren lach
Na veel gevlei's en zachtjes-aan zoet minnen

Ik, die droef-wachtend op des Levens tinnen
   Melodieus zit klagend, naar den dag
   Opstijgend glorieus, van wat eens mag
Bevredigen mijn ziel en zachte zinnen.

Ach nimmer heeft Een Wezen lief-gehad
   Dit arme Zelf, dat maar gestaeg moest dwalen
En blij was, als 't een goed'gen hand-druk had,
   Maar toch blijft Liefde's Aangezicht mij stralen
   In 't donkere toekomst'ge. Ai laát het falen
Mij, die in Mij-Zelf heb den Grootsten Schat.

Kinderverhaal, door P. Tideman.

(*Vervolg*).

De'n ezel zegt:
Geef mij den arm, mijn vriend
gij hebt met uw gesassefras
in mijn mystieke papperasse'
een poot'gen stem alras verdiend.
En weldra steev'nen twee aan twee
vooruit, saam als èèn olifant,
de lelibel draaft hupplend mee,
als 't beest, bekend uit 't lama-land.
Zij krienolient met ouden zwier,
haar naam draait, Strakkies daar, Nu hier
op 't boezelaar van bord-papier.
En 'k zeg het stilkens aan uw ooren:
zij houdt een herberg van plezier,
daar drinken schapen geitenbier,
daar gapen gaaien als kameelen,
make' Andre's hanen goede cier,

en luistren druilen naar 't getier
van opgezette filomeelen.
Zij dient haar gasten op papier
met rafels zwartgebakken wafels,
en waar dat dulle-huis staat vol
van glas, kristal en tafelwerk
en oude Aristarchen,
daarheen gaat de ezel nu en 't dol-
le kalf, van blos als een robijn,
als patriarchen in satijn
ter kerk.
Heer tapier's tijd is daar Voorbij,
maar kallekoen zit in een Rock,
Lang elf en dertig mijlen,
zich bij 't buftet met bigken Guus
rum-grokkend te Verwijlen,
wijl vogel Rok uit Arabieren-land,
reusachtig zittend op een hout' broed-ei,
met Hein van 't Veld, een rood-borst-kwant,
snaavlen git zwarte teekeningen,
met grappige beteekenis er bij
klapwiekend in den witten wand.
Op zij, op zij, daar komt het Bussumsch paar,
elk houdt zijn rechter-oor tot luistren klaar.
Heen door 't gepiep, glazengekletter,
door 't kallekoen-en haan-geschetter,
zingt de ezel eene litanij
van Vegetaria,
die endt:
ik zeg je nog, of ik vergis me
te zijn een baas in hypnotisme,

want zwaai ik met vier pootgebaren
of tokk'l eens anders lied op mijne snaren,
dan wendt
al 't proletaria
van Nederland zich naar mijn zij,
ik ben nieuw Holland vroom en vrank te moed,
en koom elk uwer mij devoot te moet.
Het Kalf knikt in de knie,
ten teeken van probatie,
het brusselsch koolgestronk
valt met één bonk,
als grove resignatie
omver en van zich zelf.
Maar wie
klopt aan de deur?
Een rechercheur,
die vraagt: hoe laat is het?
O wee, hij neemt een tang van zilvererts,
een groote water-kom,
en spoelt er al dat beestgezwets
fluks lustigjes in om.
De Langerock blijft even drijven,
maar Guus zinkt slijmerig in 't nat,
heel Rok, die ferm te broeden zat
verslikt zich aan zijn ei,
en Hein van 't Veld, paarsch van de pip
schiet in het niet in eene wip.
De lelibel ‘Van nu en straks’
scheurt zich het haar en vel
en maast nu kousjes, een vergeten lelibel,
vóór in de hel vol boevenpaks.

Het Kalf gevischt,
geprikt op eene boom,
met de achterbeenen in de lucht,
staat daar nu nog ten toon.
Maar de ezel bij zijn éénen lurf,
gepakt naar 't paviljoen in 't Vondelpark,
is daar nu als van drooge turf
op het plateau
tot schrikbeeld voor de Dood.
De oliebollen uit zijn zak,
die kreeg hij tot twee wangen,
zie Jaloezie en IJdelheid
weerzijds zijn neus gehangen.
En telkens als een man van goeden luim
den ezel komt voorbij
dan klapt hij hem van zij op zij,
flink van den eene' op de andren pruim,
zoo op en neer
en keer op keer.
Want beestjes die zotheid verlangen,
krijgen gevoelig voor hun wangen.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 9. Deel 2]

Inleiding tot de tweede reeks der Nieuwe-Gids-jaargangen

Toen de voormalige redactie van de Nieuwe Gids, de meerderheid harer leden ten minste, het tijdstip gekomen zag dat er ernstiger, en, voor de eer van òns Land, ook hún land, gewichtiger diensten te doen kwamen, dan die zij, sinds zoovele jaren, met de meest mogelijke bedaardheid en takt hadden vervuld, toen zij hadden ingezien dat ons tijdschrift ook door hùn toedoen geworden was, na jarenlange toewijding en ernst en arbeid van hun hand en hun hoofd, geworden was, wat zij eenmaal gezworen hadden in jongere en frisschere hartstochtlijker jaren, elkandren ook, maar vooral zichzelven: het eerste moderne tijdschrift van het land, - de vervulling van een hoop, waar zij zoo dikwijls met elkander over hadden gepraat in nadrukkelijken ernst of luchtige scherts: toen achtte de meerderheid dier redactie, zich-zelve steeds in essentie gelijk blijvend, ook het oogenblik aangekomen om terug te keeren naar hun vroeger bescheidener standpunt, en, dankbaar terugziende op hun in stilte gedane arbeid en, blijde dat zij, zooveel in *hun* vermogen lag, hadden mogen meewerken tot het in orde brengen van een nationaal monument, wenschten zij wederom te worden wat zij eenmaal waren, wat zij eigenlijk

altijd voor zich zelf waren gebleven, ondanks al de glorie waar het volk hen mee omgaf, wederom te worden de bescheidene menschen, die, ondanks al hun bescheidenheid, toch iets hadden durven wagen voor den bloei van hun Land. Zij trokken zich met gevoelde terughouding - een deugd, die latere historici hun vriendlijk zullen toekennen - na hunne zoo moeilijke en eervolle, met zooveel succes bekroonde overwinning terug in zich-zelve, wetend dat er niets meer te doen viel voor hun handen, wetend dat het oogwit, waarvoor zij altijd zoo hadden gearbeid, nu eindlijk was bereikt. En met gepaste beweging, met kalm gebaar, gaven zij de geheele zaak, zonder zelfs eenige dankbaarheid te verlangen, terug aan den man, die hen acht jaar geleden om hunne hulp had verzocht, toen hij ganschlijk alleen stond, een hulp, waar hij hem dankbaar voor is en zijn leven lang zal blijven, al staat hij nu ook voortaan niet meer alleen. Ja, dankbaar zal hij hun blijven, want alleen stond hij wèl in het toen nog te ontginnen letterkundige Nederland, toen hij het geluk had de heeren om hun hulp te durven vragen, eene hulp, die zij hem met gestadige toewijding en rustige werk-kracht zooveel gelukkige jaren lang hebben gegund, totdat zij nu eindelijk met groote bescheidenheid meenden, dat het hun plicht was jegens hen zelven en jegens het tijdschrift: zich in hun eigen minder openbare werkkring terug te trekken, en, nu zij gedaan hadden, wat gedaan worden moest, voortaan te doen de arbeid die meer passend was bij hun temperament. De redactie van de Nieuwe Gids ontbond zich vriendschappelijk en liet aan den oprichter en eersten ideeën-aangever, de plaats, die zij wisten dat hem rechtens toekwam: het opperbestuur over den toestand, door hem altijd voorzien en voorzegd, en gedreven met hun lofwaardige hulp en onwaardeerbaren raad.

De Nieuwe Gids is thans, dank zij den bloei der hollandsche letterkunde, wat de stichter zich altijd had durven vóórspiegelen, had gewaagd te voorspellen, en is dat geworden niet door hem-zelf op zichzelven werkende, maar ook door hùnne hulp, en van harte wordt door hem aan

de nu afgetreden helpers een vriendelijke hand tot afscheid gedrukt en een ik-dank-u gezegd.

Ja, want inderdaad, hun taak is volbracht. Wat in de Literaire Kroniek van Juni voorspeld werd, is thans reeds begonnen werkelijkheid te zijn. De jongere hollandsche generatie komt op den voorgrond, en de stichter, reeds ouderend, schoon, hij gelooft het, nog niet verouderd is zoo blijde op zijn eigene, het publiek bekende en door de jaren misschien niet verminderende manier meê te mogen en te kunnen en te willen aan wat er opkomt aan kracht en talent en grootheid, onder het thans zich voortstuwende jongere geslacht.

Hij wordt ouder, dat is waar, maar hem is gegund te blijven voelen met de jongeren, en hij aanvaardt zijne thans nog ernstigere dan vroeger, verantwoordelijkheid met een onwetend maar kalm gemoed. Hij noodigt de jongeren in Nederland, die iets willen omdat zij iets kunnen, zich gerust bij hem aan te sluiten, om zich gerust bij zijn tijdschrift aan te melden.

Samen met hem zullen twee jongere krachten de redactie vormen, die doen zullen wat hunne hoofden en handen vinden om te doen.

WILLEM KLOOS.

Amsterdam, April 1894.

Memorabilia.

Aan de Artiesten na '80.

De Tijd is veranderd, de menschelyke Tijd, d.i. de menschen zijn veranderd. Het ‘artistieke’ van *uw* tijd dringt en dwingt en wil weer menschelyk worden. Ik heb uw glorie gezien en de hoog-uit vibratieën van uw passie meegevoeld, van Deyssel, o Kunst wàs Passie en Kunst is nòg Passie, maar daar blijft het niet bij, van Deyssel, want Passie baart geen Kunst, Passie is des duivels als er niet staat met het heft in de hand, zijn driftig willen beheerschend, de mensch-god, een ander dan de dier-god dier donkere begeerten, richtend en beheerschend de wilde stuwingen van het Kunnen -, Passie alleen is lijden en niet in lijden is het Leven, maar in eene Vreugde, opperst beleden in de bewustheid van rechtmatig veroverde macht, opperst beleden in de bewustheid van rustige Liefde. Gij zijt de eerste geweest, die de Passie hebt hooggesteld als Daad, ik, die de Passie ken, zeg u, gij zijt degene, die aan haar ten onder gegaan waart als God niet leefde.....

De klare meisjesstemmen van Mei zijn beter luidend dan het wild-vingerig tokkelen langs fijne snaren-instrumenten, zij luiden als koralen in kinderkerken en over het smoezig markt-geroes klinkt het door, waar de begeerten niet beheerschd zijn en de driften nijdassen en de Passie nijdast. Maar, o! Gorter, uw afdalen verdoemlyk tot de verdwazing der eeuw, die ook in van Deyssel triomfeerde, o

uw lieven van woordjes en flikjes en reepjes geluid, uw tinkelen met subtiel fonklende muziek, dat ook passie was, ùw 'hevig suggestieve reeksen', van bouw niets, maar wéer van passie. Passie? Passie voor Passie, passie weldra voor het lijden van uzelf alleen, die *kondt* wezen de klaar-rustige, de beurtelings kontemplatieve en murmelend zingende, de liefelyke grootvorst onzer litteratuur. In u heeft de eeuw hare nagelen geslagen, omdat ze *verwoed* was om uwe Mei, die schier onaantastbaar is, - zij de eeuw, de vervloekte negentiende eeuw, die alles heeft bevuild en geslagen, omdat ze God heeft gelogen.

De Tijd is veranderd, wij *weten* nu dat het Klassieke: het gedragene door den Geest die niet menschelyk is, maar meer, dat het welbewust gewetene dàn gezegde, het eenige is, want het andere, ook het breedste en diepste gevoel-alleen het is de Chaos, het Niet-zijn, het is het Te-makene, het is Materie.

Wij denken weer, wij weten weer.

Maar toch zoo schoon is uw Tijd geweest, uw Tijd die nu logen is, die nu niet meer is, dat wij, die weten dat niet het gevoel is de grond en de klank is de bloem, maar dat de Klank niets, niets is en het Gevoel niets, als de rythmus van het Weten niet onverbiddelyk als gevoels-hanteerder met de klankorgel-vingeren is de gevoels-volbrenger, de man met ijzeren handen en een steenen buik, maar wiens begenadigde hoofd wetten stelt van elke sekonde, wetten: oòk voor het volk dat leven moet, dat leven moet van openbaringen, leven moet in regelen van de Schoonheid als ge wilt, maar door het werk van die wetten stellen, niet belijders alleen, maar werkmannen der Schoonheid, der Schoonheid dat is van Deugd, Liefde en Waarheid, maar geen zonder den ander, - zoo schoon uw Tijd, dat wij die uwe zwakheden zien als open vaten, u groeten als onze meerderen, omdat gij in zulken sfeer van gevoelsbreuken en u zoozeer vergissende nog hebt kunnen doen, wat ge deedt.

De Tijd is veranderd.

Kunst is Passie, als de Kunst de verdwazing is en de

vernietiging van het Leven, Kunst is Passie, maar dan verdoembaar als het Beest der Openbaring, Kunst is Passie, maar zoo die met eene harer vingeren Haar raakte, zij schrijnde Haar en gloeide Haar schaamrood, want de Kunst is zoo begeerteloos, zij is passieloos, wit.... zij is overmachtig als wit licht, zij die leeft opdàt zij alle Leven *make*, niet om te willen en niet om te begeeren, - Kunst is Eene die niet leeft om zich zelve,.... Kunst is van God. Kunst is door het menschelyke kenbaar...? Haar vorm alleen, - Haar kennen alleen devoten. Kunst is Passie, Passie voor God en zijne wereld, maar niet voor die als menschen ze gemaakt hebben, niet, van Deyssel, voor de wereld als ze schijnt..., *Kunst is geen Passie*, KUNST IS DEVOTIE. En dit zijn geen lege woorden, maar woorden als daden, Kunst is Devotie, dat wil zeggen: in werkelykheid, absoluut: 'dat de menschen niets zijn, en God alles', Kunst is Devotie, dat wil ook zeggen: de Kunst is weldadig, de Kunst formeert, de Kunst metselt, de Kunst smeedt, *de Kunst gebiedt*.... en alle Kunst die dat niet doet, alle die Kunst is verdoemd, alle die Kunst is Schijn, alle die Kunst is *slecht*.

Kunst is Devotie, Kunst is denken, Kunst is weten en dan doen.

Ja, men denkt weer, o maar anders dan men vroeger denken dacht; men weet weer, maar geen weten per memorie uit boekjes, maar een weten mèt memorie en mèt boeken in de praktijk gezien-gevoeld en dan opgeteekend. Ik bedoel niet dat men weet wie de maat niet kent, komt onder de kan, maar zoo bijvoorbeeld: dat een eenling niets vermag dan voor zichzelf, niets voor zijn land, maar dat de Geest alleen vermag, de geest in meerdere eenlingen bijeen, hen stellen kan tot één opstuwende kracht. Want dat de Geest is boven elk lichaam en boven alle lichamen tezamen, en dat in één levend land niet elk mensch een geestje heeft, maar het Land één ondeelbare, maar waaron-

der elk waarachtig levende, o geen bezitter is maar steun, een gedeeltelyke steun, elk naar zijn draagvermogen. Dit is weten, een weten absoluut en dat vruchtbaar zal zijn in de volgende tijden, vruchtbaar in de Kunst. Want de Kunst blijft de spontane en zuivere uiting van 's Lands Geest en al het andere, noodwendig navolgend. Met zijn Kunst in woord of muziek, in gedachte of herinnering of in verrustiging door weergave op doek, leeft en sterft het land.

De beweging na '80. En in dat woord samenvattende de twintig tot dertig verscheidene krachten, die voor hun Land iets wilden door voor zich zelf iets te zijn, de beweging, die dit tijdschrift heeft opgebracht en ontwikkeld, een Hollandsche kracht, als nog geen in 200 jaar, als beweging, niet als uiting van energie, (want energie mislukt niet, gáat niet verloren), maar als synthese makende kracht is ze mislukt. Zij was en kon voorloopig niet anders: zij was negentiende-eeuwsch, zij was analytisch, van den beginne, individualistisch als ge wilt, een lichaam eerst met één hart, toen met twee, dra met twee hoofdjes en één hoofd, met zeven armen - niet één man geregeerd door wat hij boven zich voelt en in wien noch hoofd of hart of kleinere lichaamsdeelen zichzelf voelen alleen, maar elkaar als gelijkwaardige werkkrachten voor eenzelfde door allen gelijkelyk beleden levenswil.

Dit, deze zieke samenwerking, die er geene was, maar een haatverwekkende diffusie werd van elk op de eigen plaats goede potentiëen, deze is niet meer, de diffusie is volkomen.

De letterkundige krachten hebben allen elkaar afgestooten, alleen het tijdschrift is overgebleven met Willem Kloos en H.J. Boeken en .... die thans een eenheid vormen, door wier werk na Oktober van '93 één draad loopt, die zichtbaar bewijst dat samenwerking *is* mogelyk, wanneer de Ikheids trots plaats ruimt voor den trots en de overgave in het boven-menschelyke-voor-allen. De overigen: Herman Gorter alleen, L. van Deyssel alleen, om van de

kleineren en bij dit geruchtmakend gericht niet omgekomenen te zwijgen.

De schilder-wereld, die één *kon* geweest zijn, waar allen zooveel verwantschap hebben op het materiëele plan, ze is een veel-armige polyp van *zoekenden* (allen zonder onderscheid zoeken daar) en wiens buik, een groep jongeren onder aanvoering van Jan Veth, alleen als hoofd kan dienen, wanneer men het beest omkeert.

Derkinderen is misschien de eenige, die voor zichzelf rust vindt (tijdelyk) in wat hij verkeerdelyk Gemeenschapskunst heeft benaamd, in een schilderkunst, die uiting is van het laat weer opbloeiend Katholicisme - maar ook voor hem, die spreekt in formulen alleen vol en gansch verstaanbaar voor hen, wier jeugd en gevoel groeide en nog bloeit in het Katholieke religieuze sentiment, hoe hun weten veranderd zij en voor die zich moeiden in Kristelyke filozofiek, maar die *wil* leven voor de Gemeenschap, geldt al op andere wijze dan voor vorigen: dat hij zoekende is.

En al dìt zoeken en niet vinden en weer zoeken, is niet een zoeken naar techniek om het reeds in beginsel bestaande helderder in het dagelicht te brengen maar.... een zoeken naar een Kultuur, een beschaving, één Harmonie, als levenswijding onder elk's daden, waaruit dan naar de geäardheid en elk's instrumentatie als van zelf de klanken zouden verluiden, die diezelfde Kultuur tezamen als één machtig stemmen-orkest wijdsch klinkend, zouden verheerlyken over den kloof des Tijds - en wie nu meenen, dat de verwezenlyking van den meestal socialistisch genaamden aanstaande burgerlyken Staat, de verwezenlyking zij vàn die Kultuur, zij dwalen volkomen, zooals deze gansche eeuw heeft gedwaald naar zijne vernietiging - omdat het Leven niet bloeit van onderop voor het met neerregenen is gewijd van hooger, en het wachten op het volk, dat zelf wacht, is de dood, en elk *gaan naar* 's volks lager instrumentatieën een vergroving is en een naar het uitwendige en het oppervlakkige en het met de grover handen moeizamer scheef-staan gaan.

De Kultuur bereidt zich voor niet op den grond, maar

boven den grond, niet in de hoofden, boven de hoofden van de zienenden en gevoeligen der Natie en het zijn juist de wachtende artiesten die werken moesten, trachtende te dringen in het aan minder gevoeligen, minder zienden Onbewuste, om in zich te verwezenlyken, in zich zelf en zoo in hun werk, het nieuwe Leven als abstractie zoo ge wilt, maar dat dàn en dan alleen zich stempelen zal op den bodem en waarin dàn de levensbewegingen van het welbewust onwetend maar zeer bewust naar orde en rechten gang verlangende volk inpassen zullen direkt om zoo tot Kultuur te worden in den konkreten zin van het woord.

Maar de artiesten kunnen niet, omdat zij te ijdel zijn en te trots? Neen - omdat zij het *weten*, d.i. de wetten-kennis van het Leven, waarvan elk toch iederen minuut iets kan leeren en toetsen, omdat zij hun denken en daarmede hun objektiviteit hebben verloren.

Een gevolg: geen kan zich verplaatsen in het werken van den ander, nauwelyks onder invloed komen van eens anders woord of geluid, en dàn komt dikwijls de IJdelheid, om de breuk tusschen menschen en menschen te vullen door het Verwonderen of door een anderen Schijn: en de eenling zit voor schrijftafel of schildersezel en hij wurmt zich in het fijn sensitieve van zichzelf of zoekt troost in het bizarre aan de opperhuid zijns temperaments en verdroogt zoo ook langzaam maar bij elk opspichten van eene stembuiging en lijning als een hout uit het dalende meer van het Sentiment en de uitingen van zulk dikwerf subtiel door-proefd maar zelden vol-mooie Ik zien wij sterven met de lichamen, *omdat de lichamen er bij-hoorden, juist zoo en zoo getemperatuurd en verzorgd*, omdat die kunst niet was van den Geest, maar van het moeizaam aangeleerde of van het vernuft en van het volgens persoonlyke, d.i. lichamelyke, rythmen verfijnde-gevoelde.

De kunst van elk onzer (zoo wij waarachtig zijn wat wij gelooven) bestaat reeds boven ons in de sfeer van de beginnen aller dingen, volledig, - nog eens, wij hebben haar te naderen met Devotie voor het Allerhoogste, dàn alleen

zijn wij Geest en onze lichamen niet de gevoeligen, maar de slaafsche kinderen en werktuigen van den immer werkenden, van het Leven, dat voor ons bange tasten en zoeken op zijde gaat, maar naar wiens wil wij onze handen kunnen laten gaan, elk naar zijn vermogen, d.i. elk naar zijn weten, wààr het goede is en het rechtvaardige, dat alleen gelukkig maakt en waarachtig *is*.

En nu komen alle krachten, die iets *zijn, omdat zij de Liefde hebben*, eenvoudig goeden, d.i. die zich voelen leven vrij en verwonderlyk onbegrepen, maar passend in den opgaanden gang dezer tijden, - allen die iets *kunnen, omdat zij mede weten van De menschelyke Waarheid* waarvan elk een deel als diepste gevoel in zich ommedraagt, komen te zamen, en vorme zich zoo met ons jongeren, die oogen en handen te weinig hebben op dezen rijken, maar wild-begroeiden akker onzer Kunst: het beginsel eener Generatie van elkander steunenden en aanvullenden, onbaatzuchtigen uit Wijsheid, krachtigen door welbewuste begenadiging, wier Leven voor de Schoonheid, een volksleven in het klein, groot boven al het lager volgende zij de Wets-Tempel, die het Wordende, als zonnestraallicht de liefelyke landou we doe rijk en gelukkig opbloeijen uit dezen aanzienlyken en vruchtbaren Hollandschen bodem.

P. TIDEMAN.

Herscheppinge of De gouden Ezel, van Lucius Apulejus, *Geboren te Madaura*, Platonisch Filosoof. Door H.J. Boeken.

Het Eerste Boek.

Maar laat ik nu u naar dezen Milesischen trant bontverwige verhaaltjes saam-schakelen, en uw dronk-grage ooren met een heel aardig gesuisel doorspoelen; als ge maar niet de Egyptische boom-bast, door de spitsvinnigheid van een Nijl-landische riet-steng bestrepeld in te zien zult versmaden; en dat ge van gestalten en gevallen van menschen in andre gedaanten verschapen en weder tot zich-zelven in onderlinge koppeling hersteld, met vele verbazinge hooret, vang ik aan. En wie dat is, hoor dat in 't kort.

De Hymettos van Attica, de Isthmos van Ephyra en de Spartaansche Taenarus, rijk van kluit en in nog rijkere geschriften vereeuwigd, zijn mijne oude familie. Daar verwierf ik mij als loon van mijne eerste kinderlijke krijgsjaren, de Attische taal; dra in een Latijnsche stad als vreemdeling aangekomen, heb ik de eigen spraak van der Quiriten letteren

en oratie, met heel wat worstling en moeite, zonder den voorgang eens meesters daar op aangerukt, doorwerkt en en doorploegd.

En zie, zoo vragen wij van te voren verlof als ik wat ongeleerd in een mij vreemde en zoo deftige sprake, al pratend wat feiltjes zal maken. En reeds deze-zelve sprakeverwisseling past eener wisselzieke wetenschap spreek-trant, wiens hulp juist wij behoeven. Een Grieksch verhaal nu vangen wij aan. Lezer, let op: je hebt er plezier van.

Naar Thessalië (want ook daar schaffen de grondslagen van onze moederlijke afkomst, door dien vermaarden Plutarchus en weldra ook door zijn kleinzoon, Sextus, den filosoof, ruchtbaar geworden, ons een roemrijken naam) naar dat Thessalië ging ik voor zaken op reis. Na heel wat steilten van bergen, en glibberigheid van dalen en vochtigen dauw van gras-zoden en klonterigheid van kempen te hebben doorgemaakt, en op een inlandsch gans-wit paard gezeten, dat ook al hevig vermoeid was, spring ik eindelijk, om ook zelf mijn matheid van 't zitten door de beweging van 't loopen te verjagen, met de voeten op den grond. Het paard zijn zweet wisch ik zorgvuldig hem van 't voorhoofd, zijn ooren streel ik naar achter, zijn gebit maak ik los, en tot een zachten stap trek ik hem langzaampjes vooruit, tot dat de gewone en natuurlijke verlichting van den onderbuik hem het ongemak der vermoeidheid kwijt deed raken. En terwijl hij zoo zijn wandelend ontbijt, den kop naar de weiden, dien hij voorbij- en langs-gaat, ter zijde gewend, met voorovergebogen hals overdenkt, voeg ik bij twee reis-gezellen die me toevallig een eindje vóór waren, mij als derde toe. En terwijl ik luister, waar ze het wel over hadden, zeit de een, in schaterlachen uitbarstende:

‘Houdt toch op met zulke dwaze praatjes en al die ongeloofelijke leugens.’

Toen ik dat had gehoord, zeg ik, die toch altijd belust ben op wat nieuws:

‘Wel neen, laat mij uw gesprek hooren, ik ben wel niet nieuwsgierig, maar ik ben zoo iemand, die wel alles, of ten

minste zoo veel mogelijk zou willen weten. Meteen zal de steilte van de helling, die wij opgaan, door het aangename van een vertelling worden vereffend.'

Toen zei hij, die 't eerst had gesproken:

'Och, die leugen van u is net zoo waar als wat men zegt, dat door magisch geprevel, de vlugge vlieten worden teruggewend, de zon wordt tot stilstand gebracht, de maan van den hemel wordt afgeschuimd, de sterren geplukt, de dag wordt verduisterd en de nacht tot blijven gedwongen.'

En ik, die al met meer vertrouwen durfde spreken:

'Welzeker, zeg ik, laat u, die met dat gesprek waart begonnen, laat het u niet verdrieten en verlies ook niet het pleizier om er mee voort te gaan.'

En tot den ander zeg ik:

'Wel hebt ge kaarsvet in uw ooren en een harden kop dat gij niet wilt hooren naar wat wel degelijk als waar zou kunnen worden verteld. Gij hebt wezenlijk ook niet veel verstand, dat gij in uwe verdwaasdheid datgene voor leugen houdt, wat of nieuw is om te hooren, of niet makkelijk om te zien te krijgen, of wat ten minste ons begrip en bevatting te boven gaat; terwijl, als ge u er maar eventjes verder in verdiept zoudt hebben, ge zoudt bemerken dat ze niet alleen klaarblijkelijk bewezen, maar ook heel natuurlijk om te gebeuren zouden zijn.

Ik moet je ten minste zeggen, dat ik nog eens pas op een avond toen ik een eventjes te groot brokje kaas-en-brei om met mijn dischgenooten te wedijveren, wilde inslikken, ik door dat zachte maar taaie stukje spijs, dat me in de keel bleef steken en mijn adem onder in de strot terug hield, lang niet ver van den dood ben geweest. En toch heb ik onlangs te Athene, voor de Poikilé, met deze twee oogen, die ge hier ziet, een rondreizenden kermiskerel gezien, die een scherp ruiter-zwaard inslikte met de spitse naar voren en zie, op de belofte van een klein drinkgeld steekt hij een jachtspriet, met dien, kant die je doodelijk kan verwonden zich tot diep onder in het ingewand.

En zie achter aan het ijzer van den spriet waar de staaf van het naar onder gekeerde werptuig hem van het achterhoofd tot aan de lies door het lijf staken, zich vastklampend, staat een jongen, die heel mooi was, maar wat weekelijk, op, en in slangende kronkelingen gaat hij tot ons aller, die daar waren, verwondering een dans vertoonen of hij geen spieren en geen beenderen had. En je zou zeggen hij was als de edelgeboortige slang, die om den staf van den god der geneeskunst, dien hij draagt met knoestjes van half-afgesneden takjes, in glibberige kronkelingen zich strengelt.

Maar welaan, gij, die al begonnen waart, begin uw verhaal toch als je blieft weer opnieuw. En als *hij* u niet gelooft, ik geloof voor hem mede en aan de eerste aanlegplaats waar wij aankomen, krijgt gij mede van mijn ontbijt. Dat staat voor u vast als uw loon.'

En hij: 'Dat wat gij belooft, vind ik heel aardig en heel goed. En wat ik begonnen was dat zult gij verder hooren. Maar eerst zal ik u zweeren daar bij de zon, den al-zienden god, dat van al wat ik verhaal, ik zeker weet dat het gebeurd is. En gij zult ook niet langer kunnen twijfelen, als ge aan de naast-bijzijnde Thessalische stad zult zijn gekomen, want daar wordt overal onder het volk besproken, wat voor ieders oogen gebeurd is.

Maar opdat gij eerst wetet wie ik ben en van waar, en met welk beroep ik mij bezig houdt, moet gij nog dit even hooren. Ik ben er een uit Aegina, en met honig van Hypata, of met kaas en met andere zulke marskramers-waren, reis ik door Thessalië, Aetolië en Boeötië maar altijd heen en weer. Toen ik dan gehoord had dat te Hypata, dat de eerste stad is van gansch Thessalië, jonge kaas en van heel fijnen smaak voor heel goedkoopen prijs verkocht werd, ben ik in aller ijl daarheen gegaan om den heelen voorraad te zien op te koopen. Maar, zooals dat gewoonlijk loopt, ik was met den linker voet uit huis gestapt, en zoo heeft me de hoop op dat buitenkansje bedrogen. Want net den dag van te voren had Lupus, een handelaar in 't groot, het al alles opgekocht.

Zoo was ik, door den vergeefschen spoed vermoeid, toen de avond juist begon te vallen, naar het badhuis gegaan. En wien zie ik daar? Socrates, mijn ouden kameraad. Hij zat op den grond, maar ten halve gekleed met een gescheurden mantel, bijna onkenbaar, zoo was hij door bleekte en armzalige magerheid verouderd; in 't kort zooals die arme verschoppelingen van de fortuin er uit zien, die in de straten om een aalmoes vragen. Nu zooals hij er uitzag, hoe een oude betrekking ik ook op hem had en hoewel ik hem heel sekuur herkende, ging ik toch eenigszins aarzelend naar hem toe.

'Hé, Socrates,' zeg ik: 'wat is dàt? Hoe zie je er uit, wat voor ramp is je wel overkomen. En thuis beschouwden ze je al als dood en dragen ze rouw over je. Je kinderen hebben al voogden gekregen volgens besluit van den provincialen ambtenaar. Je vrouw die wordt al, nadat ze de dooden-plechtigheden heeft vervuld, nadat ze door rouwmisbaar en lange droefenis is verbleekt en vermagerd en hare oogen bijna ziek heeft geweend, door hare ouders al aangespoord om den ramp van haar huis te vergeten in de vreugden van een nieuwen echt. En nu wordt ge hier en tot onze groote schande als een schim, als een geraamte gezien.'

'Ach Aristomenes,' zeide hij, 'ge kent nog niet de glibberige kronkelingen der fortuin, hare onstandvastige bejegeningen en haar soms gehéél omslaande wisselvalligheden.'

En mèt dat hij het zei, nam hij zijn gelapte baadje en bedekte er zijn gezicht mee, dat toch al dadelijk van schaamte had gebloosd; zoo dat hij behalve van zijn navel tot zijn beenen het overige van zijn lichaam geheel ontblootte. En ik, die zulk een rampzalig schouwspel niet kon verdragen, ik leg hem de hand op de schouder en drong er op aan dat hij zou opstaan. Maar hij houdt zich het hoofd bedekt en zegt:

'Och laat maar; laat de Fortuin nog maar wat langer plezier hebben van het zegeteeken, dat zij zich zelve gesteld heeft.'

Maar ik haal hem toch over om met me mee te gaan,

en tegelijk doe ik een van mijn eigen mooie lappen uit en ja wat moet ik zeggen? ik kleed hem of bedek hem een beetje. Dadelijk laat ik hem een bad nemen; wat er van zalf of poedertjes noodig was, dien ik hem toe; een ontzaggelijke aanslipping van vuil wrijf ik hem overal van 't lijf; en netjes weer opgeknapt neem ik hem mee naar mijn logement, en hij was erg moei en ik ook, maar toch hield ik hem op de been. Ik leg hem warm op een bedje, ik verzadig hem met spijs, ik breng hem in zijn humeur door een glaasje, en ik probeer hem te vermaken met wat te praten.

En reeds begonnen de gesprekken en grappen tot het losbandige over te hellen en menig choqueerend grapje werd er gezegd; en reeds een beetje luidruchtig waren de kwinkslagen; toen hij, een aller-rampzaligste zucht diep uit de borst ophalende, en met de rechter zich op het voorhoofd slaande, zei:

'Och ik ongelukkige, die alleen voor het plezier om een gladiatoren-spel te zien, dat een beetje naam had, tot al die ellende ben vervallen. Want zooals je weet, was ik voor mijn handel naar Macedonië vertrokken, en toen ik tien maanden later met heel wat geld in mijn zakken en daarom ook wel heel oplettend, op de terugreis was, toen werd ik even voor ik bij Larissa kwam, om in 't voorbijgaan die voorstelling te zien, in een afgelegen en bochtig dal door reusachtige rovers overvallen en toen ik van alles beroofd was, kom ik eindelijk uit hun handen; en meer dood dan levend beland ik bij een herbergierster Meroë, wel een oude vrouw maar heel grappig; en ik vertel het haar alles hoe het gegaan was, mijn lange op-reis-zijn, mijn benarde naar huis gaan en hoe ik over-dag was beroofd.

En terwijl ik, ongelukkige, haar vertel wat ik er van had onthouden, noodt zij mij tot een maaltijd heel kostelijk en ook kosteloos en straks als de mindrift haar kittelt tot hare sponde. Zelfs de lappen, die die goede roovers mij nog hadden gelaten om me mee te bedekken, heb ik voor haar te gelde gemaakt.

Ja ik heb nog een poosje dat mijn krachten het toelieten

van een klein dagloontje geleefd, dat ik won door lappen van kleeren. En zoo ben ik er toe gekomen er zoo uit te zien zooals je me zooeven zaagt door die goede vrouw en de kwade fortuin.'

'Maar je hebt ook wel degelijk, zeide ik, verdiend om het ergste te lijden, indien er ten minste iets erger is dan het uiterste, gij die aan den lust van de min en aan zulk een plezier boven je huiselijke haard en je kinderen hadt de voorkeur gegeven.'

En hij den wijs-vinger zich op den mond drukkend en met schrik geslagen:

'Zwijg, zwijg, zeide hij, en rondziende of niemand het gesprek kon afluisteren: "Pas op, dat gij door uw onbedachte taal u geen schuld op den hals haalt tegen eene god-gezonden vrouw."

Wat zeg je? zei ik: "die machtige en koninklijke, wat is dat dan voor een vrouw?"

Een tooveresse, zeide hij: "die de macht heeft om den hemel naar beneden te halen en de aarde op te hangen, de stroomen te versteenen en de bergen vloeibaar te maken, de schimmen op te roepen en de goden onder den grond te stoppen, de sterren uit te blusschen en den Tartarus zelve te verlichten."

Ik bid je, zeide ik: "ruim den tragischen voorhang weg en laat het schermpje der komedie oprollen en als je blieft met gewone woorden."

Wil je, zeide hij: "het eene of andere, of zelfs heel veel van haar kunststukken hooren? Want om smoorlijk op elkaar verliefd te maken niet alleen paren van inboorlingen, maar ook Indieërs en Aethiopiërs van 't Oosten en 't Westen, of zelfs onze tegenvoeters, dat zijn maar snippertjes van haar kunst en enkel maar kleinigheidjes. Maar wat zij ten aanzien van velen heeft gedaan, hoor dat eens aan. Een minnaar van haar heeft ze, omdat hij eene andere had verkracht, door een enkel woord veranderd in een wilden bever, omdat dat beest uit vrees voor gevangenschap zich van zijn vervolgers bevrijdt door stinkend vocht - opdat

't hem desgelijks, daar hij wellust op een ander had gehad, zoude vergaan. En een waard uit de buurt, en daardoor haar concurrent, heeft zij veranderd in een kikvorsch, en nu begroet die oude man, al zwemmende op een vat van zijn wijn, zijn oude bezoekers, met heel beleefd workend gekwaak. Een ander, nog wel een van de balie, heeft ze, omdat hij tegen haar had gepleit, in een ram veranderd; en nu verdedigt hij zijne cliënten als ram. Ook heeft ze de vrouw van haar minnaar, omdat ze snaterend op haar had gescholden, heeft ze haar, die reeds zichtbaar zwanger was, door haar de baarmoeder te sluiten en den groei van de vrucht te vertragen, tot een eeuwig-durende zwangerschap veroordeeld. En zoo wordt dat ongelukkige vrouwtje, door een last van, als ieder kan na-tellen, acht jaren, als of ze een olìphant zal moeten baren, uit elkaar getrokken.

En, daar evenals zij, zoovele anderen werden geschaad en geplaagd, werd de algemeene verontwaardiging over haar gaande en er werd vastgesteld dat er op den volgenden dag door steeniging een verschrikkelijk gericht over haar zou worden gehouden. Maar dit plan heeft zij door de kracht van haar toovenarijen verijdeld. En zooals die Medea, die, toen zij een dagje maar uitstel van Creon had gekregen, het geheele huis en de dochter met den ouden man zelve in de vlammen van haar bruidskrans had doen opgaan; zoo heeft zij, zoo als zij mij, toen zij hem òm had, vlak daarna heeft verteld, doodenbegoochlingen aan een doods-kuil toevertrouwd en allen in hun eigen huis door zulk een kracht van tooverijen opgesloten dat geen sloten verbroken, geen deuren uit hun hengsels gelicht en zelfs geen wanden doorboord konden worden, totdat zij met onderlinge aansporing eenstemmig riepen, 't onder de duurste eeden bezweerend, dat zij haar geen haar zouden deeren en dat als er mochten zijn, die haar wat wilden doen, zij haar metterdaad zouden bijstaan. En zoo heeft zij, tevreden gesteld, de gansche burgerschap weer in vrijheid gelaten. Maar toch den aanlegger van die vergadering heeft zij in het holst van den nacht, met zijn geheele huis (dat is te zeggen, met

de muren en den grond zelf en al de fondementen) gesloten als het was, honderd mijlpalen ver naar een ander gehucht over gebracht, dat boven op den top van een steilen berg gelegen en daarom arm aan water was. En daar de dicht-op-een-gebouwde huizen den nieuw-gekomene geen ruimte overlieten liet zij het huis voor de poort liggen en ging zoo weg.'

'Het zijn wonderlijke dingen, zeg ik: "en geen makke, Socrates, die je me vertelt. En ten slotte heb je mij geen kleine bezorgdheid, maar waarachtig een hevige vrees ingebliksemd, dat die vrouw, door de een of andere godheid geholpen, onze gesprekken hier verneemt. Laten we ons dus maar vroeg te ruste begeven; en als we van de vermoeidheid door de slaap zullen zijn verkwikt, laten we dan maar bij de eerste morgenschemering zoo ver mogelijk heen op de vlucht gaan. Toen ik hem nog zoo zat te raden, was die goede Socrates door het ongewone wijn-gebruik en de inspanning van den dag overweldigd, ingeslapen en snurkte luid. En ik nu, na de deur heel goed dicht gedaan en den grendel nog eens nagekeken te hebben en mijn bedje tegen de scharnieren gezet en daar vast tegen aangedrukt te hebben, leg mij daarop ter ruste. En in het eerst blijf ik uit benauwdheid een beetje wakker liggen, maar daarna zoowat om de derde nachtwake, dommel ik een beetje in.

Net was ik even ingedut of plotseling worden, en met te veel geweld dan dat je aan roovers zou denken, de deuren geopend, of liever ze worden met inwendige verbreking en kneuzing der scharnieren naar binnen gesmeten. En mijn bedje dat toch al te kort was en één poot had, die stuk en verrot was, wordt door de hevigheid van den schok omvergeworpen, en mij, die er vanaf op den grond was gevallen, bedekte en overwelfde het. Toen bemerkte ik dat uitteraard sommige aandoeningen averechts in ons opkomen. Want zooals tranen wel eens uit vreugde ontwellen, zoo kon ook ik in dien allervreeselijksten angst mijn lachen niet houden, daar ik van Aristomenes tot schildpad was bevorderd. En terwijl ik op den grond geworpen, door de listigheid van

mijn bedje verborgen, met scheven blik zit af te wachten wat er gebeurt, zie ik twee vrouwen, al zoo eenigzins bejaard. Een brandende lamp hielde de eene, een spons en een zwaard, dat ontbloot was, de andere. En met deze uitrusting stonden zij over den rustenden Socrates.

Toen zegt die met het zwaard:

'Dit is hem, zuster Panthia, dit is die dierbare Endymion; dit is mijn lieveling, die bij dagen en nachten mijn lief leeftijdje wat heeft trachten diets te maken; dit is hem, die mijn liefde nog wel heeft genoten en nu niet alleen met scheldwoorden mij achterna zit, maar zelfs een plan tot ontvluchten beraamt. Maar ik ben als door een Ulyssëische list verlaten, en op de wijze van Calypso, zal ik een eeuwige eenzaamheid beweenen.

En de rechterhand uitstrekkende en mij aan haar Panthia toonende.

'Maar dat is,' zei ze, 'dat is zijn goede raadgever Aristomenes, die hem tot die vlucht heeft aangespoord, maar die nu den dood nabij is, hij leit reeds op den grond onder zijn bedje en ziet dit alles aan. Ik zal maken dat hem te laat, ja dadelijk, neen waarachtig op 't oogenblik, zoowel zijn babbelen van daar straks, als zijn nieuwsgierigheid van nu zal berouwen.'

Toen ik dit had gehoord, begin ik me daar, terwijl het klamme zweet mij uitbrak, tot in mijn binnenste ingewand te bibberen, zoodat ook mijn bedje van onder gestooten en ongerust, boven op mijn rug al sidderende ging dansen.

Maar die goede Panthia:

'Lieve Zuster,' zegt ze: 'zouden wij hem maar niet het eerst als bacchanten uit mekaer trekken.'

Waarop toen Meroë (want zoo merkte ik uit het verloop der zaken, dat zij het was van het verhaal van Socrates:

'Och neen,' zeide zij, 'laat hem tenminste overblijven om met een beetje aarde de overblijfseltjes van dat ongeluk te beterpen.'

En Socrates' hoofd naar de andere zij keerende, stoot zij hem het heele zwaard tot aan 't gevest in den linkerkant

van den hals en de uitstorting van het bloed vangt zij heel handig met een kommetje op, zoodat er nergens een druppeltje te zien was. En dit alles heb ik met mijn eigen oogen gezien. Want ook heeft ze, zeker om het heelemaal niet te laten afwijken van de regelen van een offer, haar rechter hand door de wonde heen tot zijn binnenste ingestoken en zoo het hart van mijn ongelukkigen makker opgewroet en te voorschijn gehaald; terwijl hij, toen hem de strot door den stoot van de degen was afgesneden, een geluid of liever een nauw hoorbaar gereutel door de wonde liet opgaan en zoo den geest uitrochelde. En de wond, waar die het wijdste gaapte, met een spons toestoppende, zei Panthia: 'Zeg spons, gij uit de zee geborene, pas op dat je niet in een rivier verdrinkt.'

Toen zij dit gezegd had gaan zij schrijlings over mijn gezicht heen zitten.

Pas waren zij den drempel weer over, of de deuren staan weer op zooals ze vroeger hadden gestaan; de scharnieren vallen weer in hunne hengsels; de posten sluiten weer tegen de grendels en de wiggen komen weer in de sloten. Maar zooals ik daar lag op den grond, zonder kleeren en geest, en huiverend en met dat badje bewasschen, als kwam ik net zoo uit de schoot van mijn moeder, of neen liever halfdood, ja zelfs mij zelf overlevende, ja zelfs al kandidaat voor de galg:

'Wat zal er, zeg ik: "met me gebeuren, als ze hem morgen onthalsd vinden? Wie zal me willen gelooven als ik de waarheid vertel? ‚Dan hadt je toch om hulp kunnen roepen, als zoo'n kerel als jij niet tegen een vrouw op kon. Daar wordt onder je oogen een man vermoord en je houdt je mond? En waarom hebben ze jou ook niet vermoord? Waarom hebben die wreedaards, al was het maar voor het verklikken, den eenigen getuige gespaard?" Dus je bent den dood ontvlucht, ga er maar weer naar toe. Dit wikte en woog ik maar, en van den nacht werd het dag.

Ik vond het dus maar het best om voor den dag en voor dauw te ontslippen en al was het ook met vluchtigen voet, den weg op te gaan. Ik neem mijn ranseltje op en door de sleutel om te draaien, schuif ik de grendels terug. Maar die goeie en getrouwe deuren, die in den nacht voor hun eigen plezier waren opengegaan, lieten zìch nu eerst en dat nog wel toen hun eigen sleutel er werd ingestoken, maar in het geheel niet en toen eindelijk met allemachtig veel moeite openmaken. En:

Hei daar, roep ik: “waar zit je; doe de stal-deuren even open. In de schemering wil ik nog weg.”

De stalknecht, die achter de poort op den grond lag te slapen en nog maar half wakker was:

Weet je niet, zeide hij: “dat de wegen door roovers worden onveilig gemaakt, als je op dezen tijd van den nacht je op weg begeeft? En als je nu, misschien wel omdat je een misdaad op je geweten hebt, je aan den dood wel wilt blootstellen; wij hebben geen pompoen in plaats van een kop, dat we ons voor jou in de plaats zouden stellen.

Het is niet ver van den dag, antwoord ik: “en dan ook wat kunnen zoo'n armen schooier als mij de roovers ontnemen? En weet je wel, dat, al komen tien vuistvechters op je aan, als je naakt bent halen ze niets van je af?”

En die vuile kerel, die nog half lag te slapen, draait zich om op één oor.

O zoo, zeit hij: “nu weet ik het al, je hebt dien man, dien reisgezel van je, met wien je hier bent binnen gekomen, dien man heb je vermoord en nu moetje er van door.”

Toen ik dat hoorde, ik herinner me dat ik de aarde zich voor mij zag openen, ik zag het onderste van de onderwereld, en daarin den Cerberus, die met hongerige oogen mij aankeek.

En direkt bracht ik mij te binnen dat die goede Meroë niet uit medelij mijn hals had gespaard, maar uit wreedheid mij voor de galg had bewaard.

In mijn kamertje dus maar weer terug-gekeerd, bedenk ik een manier van gewelddadigen dood. En toen het noodlot

mij geen ander dood-brengend wapen aan de hand deed dan enkel mijn bedje. Toen:

Bedje mijn, zeg ik: “die het liefst aan mijn ziel zijt, die met mij zooveel plagen hebt doorstaan, gij, die weet en beoordeelen kunt wat hier van nacht is gebeurd, wien ik enkel in mijn eigen schatting als getuige van mijn onschuld kan oproepen; lang gij mij het heil-brengend middel, nu ik naar de onderwereld mij haast.”

En tegelijk ga ik de zeelt, die om de matras zat, los maken: en over het balkje dat als steunsel van het venster diende en een beetje vooruit stak, werp ik het ééne eind van het touw heen en haal het aan, en na in het andere een goeden knoop gelegd te hebben, stap ik op het bedje en zoo, als 't ware op 't schavot gestegen, stak ik mijn hoofd in de lusch. En terwijl ik met den éénen voet den steun, die mij ophield, wegstoot, opdat door het neervallen van mijn gewicht het touw, om den slok-darm toegehaald, den adem-toevoer zou afsluiten; daar breekt me op eens het touw, dat toch al oud en rot was. En van boven neervallende, stort ik over Socrates (want mijn bedje stond naast het zijne) en slinger ik met hem op den grond.

En zie in dat zelfde oogenblik stormde de stalknecht naar binnen, uitbulderende:

“Waar zijt gij, die in 't holst van den nacht er uit wildet en nu over den vloer ligt te snurken?”

Hierop, hetzij door onzen val, hetzij door diens wanklinkend gekraai, wordt Socrates wakker en staat vóór mij op:

Met recht, zeide hij: “hebben al de gasten hier het land aan de bediening. Want hier komt hij brutaal en nieuwsgierig naar binnen, zeker om wat te stelen en wekt met zijn lawaai mij, die er toch al beroerd aan toe was, uit den diepsten slaap.”

Ik kom blij en haastig te voorschijn, van een onverwachte vreugde doordrongen.

“Daar heb je, o trouwste aller portieren, mijn reis-kameraad en mijn vader, dien je van nacht, toen je dronken waart, zwetstet dat door mij was vermoord.”

En mèt drukte- ik Socrates in mijn armen.

Maar hij, opgeschrikt door den stank van dat allersmerigste vocht, waarmee die slangen mij hadden bemorst, stoot mij van zich:

“Pak je weg,” zegt hij, “met dien stank.”

En begint heel beleefd naar de reden van dien stank te informeeren. Maar met een grapje, dat ik bedacht, maak ik mij er van af, en richt zijn aandacht op de bespreking van een andere zaak. Ik leg hem de hand op den schouder en zeg:

“Zouden wij niet eens opstappen, en het waarnemen om in de frischheid van den morgen te reizen?”

Ik neem mijn taschje en na het logies aan den portier betaald te hebben, gaan wij op weg,

Een eind weegs hadden wij afgelegd en reeds werden alle dingen door den opgang van 't Zon-aangezicht verlicht en heel nieuwsgierig keek ik naarstig naar den nek van mijn reis-kameraad, aan den kant, waar ik het zwaard had zien insteken. En: “dwaze kerel,” zei ik tot mijzelven: “je bent smoor-dronken geweest en hebt de gekste dingen gedroomd. Daar heb je Socrates, springlevend, gezond en ongedeerd. Waar is zijn wond, waar de spons, en dan dat diepe litteeken, dat toch nog zoo versch moest zijn.”

En tot hem zeg ik:

“Ja die goede medici hebben toch wel gelijk als ze zeggen dat menschen, die met drinken en eten zijn volgestopt, nare en akelige droomen hebben. Mij tenminste heeft, daar ik gisteravond niet zoo heel matig ben geweest, de nacht vreeselijke en beroerde droomen gebracht; zoodat ik tot straks nog mij-zelven met menschen-bloed dacht bezoedeld en verontreinigd.”

En hij, wijsjes lachende, zeide:

“Niet met bloed, maar met een wassching ben je bespoeld. Maar ik heb ook zelf gedacht, dat ik om hals werd gebracht. Want zoowel heb ik den pijn er van in mijn nek gevoeld, als heb ik gemeend dat mij het hart werd uit het lijf gehaald; en ook nu nog kan ik haast geen adem

krijgen, en mijn knieën knikken en mijn treden wankelen en ik heb wat eten noodig om weer bij te komen."

Kijk, zeide ik: "hier is een onbijt voor je klaar."

En mèt dat ik het zei, neem ik mijn ransel van mijn schouder, ik geef hem zoo gauw mooglijk wat kaas en brood en:

"Laten wij, zeg ik, naast deze plataan wat gaan zitten."

Zoo gezegd zoo gedaan en tegelijk neem ik er ook wat van. En terwijl ik naar hem kijk, hoe gulzig hij eet, zie ik aan het schrille van zijn oogen en aan zijn gelaat zoo groen als een hulsteblad, zie ik dat hij gaat flauw vallen. Eindelijk wordt hij zoo bleek, dat door mijn angst, terwijl ik me die nachtelijke furieën te binnen bracht, het brokje brood, dat ik juist wou inslikken, midden in me keel bleef steken, en noch naar beneden wou zakken, noch naar boven weer wou opkomen. Want ook de drukke passage op den weg verhoogde mijn vrees, want wie zou kunnen denken dat de eene reis-makker zonder de schuld van den andere kon aan zijn eind zijn gekomen?

Maar hij nu, toen hij genoeg van het brood had gebrokt, begon een vreeselijken dorst te gevoelen. En niet zoo heel ver van de wortels van de plataanboom ging een zachtzinnig riviertje, zoo traag, dat het een kalme vijver geleek, met zilver of glas wel in kleur kunnend wedijveren.

Kijk, zeg ik: "lesch hier je dorst aan het klare nat van die bron."

Hij staat op en met zijn manteltje bedekt begeeft hij zich naar een vlakker gedeelte van den oever en buigt zich op de knieën voorover, begeerig om 't water te slorpen. En nog niet had hij heelemaal met de tippen van zijn lippen het bovenste vlak van het water geraakt, of de wond in zijn hals gaapt weer open tot een breede diepte, en die spons springt er plotseling weer uit, en met haar komt een beetje bloed weer naar buiten. En ten laatste was het doode lichaam bijna in den stroom gevallen, als ik niet zijn éénen voet had tegengehouden en hem zoo met heel veel moeite weer hooger op de wal had gehaald.

Toen heb ik mijn ongelukkigen vriend, naar 't in die omstandigheden ging, beweend en met het mulle zand in den omtrek van het stroompje voor altijd bedekt.

Ik zelf heb me angstig en in de grootste vreeze voor mezelf, door allerlei afgelegen omwegen en eenzaamheden weg-gepakt; en alsof ik een manslag op mijn geweten had, heb ik mijn vaderland en mijn thuis verlaten, ben ik uit eigen beweging in ballingschap gegaan, en zoo woon ik nu, na een nieuw huwelijk te hebben aangegaan, in Aetolie.'

Tot zooverre Aristomenes.

Maar die metgezel van hem, die dadelijk met koppige ongeloovigheid zijn verhaal had afgewezen:

'Niets,' zeide hij, 'is fabelachtiger dan deze fabel, niets onzinniger dan deze leugen.' En zich tot mij richtend:

'Maar gij,' zeide hij: 'gij, die een man van fatsoen zijt, als uw voorkomen en uw kleeding doen meenen, geloof je er een woord van?'

'Ik nu,' zeide ik, 'houd niets voor onmogelijk, maar dat alles, zooals het noodlot het heeft vastgesteld, dat alles zoo den stervelingen overkomt. Want zoowel mij als u en allen menschen zijn zooveel wonderlijke en bijna ongebeurlijke zaken overkomen, die toch aan een, die er niet van af weet, verteld, niet door hem worden geloofd.

Maar ik geloof het voor den donder en ik ben hem heel dankbaar, dat hij door de feestelijkheid van een aardig verhaal ons een afleiding heeft bezorgd; ik ten minsten ben nu een steilen en langen weg zonder moeite en zonder verveling doorgekomen. En ik geloof dat over deze weldaad zich ook deze mijn rossinant zich verheugt, dat ik zonder hem te vermoeien tot aan de poort van dit gehucht niet door de kracht van zijn rug, maar door de voelhoorns van mijn ooren ben voortgedragen.'

Dit was het eind zoowel van het gesprek als van den gemeenschappelijken tocht. Want mijn beide gezellen gingen links-af naar hun nabijgelegen landhuisjes.

Ik nu ging de eerste stalling en uitspanning, die ik zag,

binnen en dadelijk informeer ik mij bij een oude vrouw, de herbergierster.

‘Is dit,’ zeg ik: ‘de stad Hypata?’ Zij knikte van ja.

‘Kent ge een zekeren Milo, een van de aanzienlijksten?’

Zij grinnikte mij toe:

‘Ja waarlijk, zei ze: “ze noemen Milo hier den eersten. Hij woont hier buiten de stad in de nieuwe wijk.

“Nu,” alle scherts ampart, zeide ik: eerwaarde moeder, zeg me, ik bid u, wat voor een hij is en in welk huis hij zich ophoudt.’

Ziet gij, zeide zij: ‘die verste vensters, die van buiten naar de stad kijken, en van den anderen kant die staldeuren, uitkomend op dat steegje? Daar houdt die Milo zich op, die heel wat duiten kan tellen en lang niet ongegoed, maar van de ergste gierigheid en om de uiterste sjofelheid een man zeer berucht; zoo eentje die heel wat woeker oefent met goud en zilver tot onderpand; hij woont in een heel klein huisje, en als roest overal invretend, en met zijn echtgenoote, de deelster van zijn rampen, woont hij samen. En niet meer dan één dienstmeisje heeft hij, en hij gaat in lompen als een bedelaar over straat.’

En ik, witjes lachend: ‘Heel vriendelijk, zeg ik, en heel vóórziende heeft mijn vriend Demeas voor mij gezorgd, dat hij op reis mij bij zoo'n man heeft gebracht, geen rook en geen vetwalm zal ik daar hebben te duchten.’

En mèt dat ik het zeg, loop ik haastig er heen, en de deur, die stevig was toegegrendeld, begin ik met woorden en slagen heftig te behameren.

Eindelijk komt er een jong deerntje te voorschijn.

‘Hei daar,’ zegt ze: ‘Gij die daar zoo hard op de deuren hebt gebeukt, op wat voor pand wilt ge leenen? En ben je de eenige, die niet weet dat we behalve goud of zilver niets opnemen?’

‘Houd op,’ zeg ik: ‘met zulke kwade voorteekenen, maar zeg mij liever, of ik je heer heden thuis tref.’

‘Ja,’ zeide zij: ‘maar, wat moet ge van hem hebben?’

Mijn introductie-brief van Demeas te Corinthe, voor hem bestemd, geef ik haar over.

'Ik ga het hem zeggen,' zeide zij: 'maar wacht zoo lang hier.'

En mèt dat zij het zegt, doet zij alle grendels weer toe, en gaat weer naar binnen.

Even daarna komt zij terug, slaat de deuren open en:

'Hij noodigt u tot zich', zeide zij.

Ik begeef mij naar binnen, ik vind hem aanzittend op een zeer klein rustbedje, en terwijl hij juist aan zijn middagmaal begon. Aan zijne voeten zat zijne vrouw, en een tafel ledig gedekt. Hij wijst me die en zeide: 'Zie daar uw ontvangst.'

'Ik dank u,' zeide ik en geef hem den brief.

Hij kijkt hem even haastig door en: 'Wel dank ik,' zeide hij, 'mijn Demeas, die mij zulk een gastvriend heeft bezorgd.'

En mèt dat hij het zegt, gelast hij zijn vrouw op te stappen en verzoekt hij mij om op hare plaats te gaan zitten. Ik sta nog een beetje te talmen uit verlegenheid, maar hij grijpt mij bij mijn jas en zegt:

'Ga daar zitten; het is jammer, maar uit vrees voor de rovers kan je hier geen stoelen, ja niet de allernoodigste meubelen in huis houden.'

Ik deed zoo hij zeide.

'Nu,' zeide hij, 'ik zou u ook wel aan die schoone gestalte van uw lichaam en aan die bijna meisjesachtige verlegenheid, èn terecht als een uit edelen stam gesproten herkennen. Maar ook Demeas spreekt daarvan in zijn brief. Versmaad dus ook niet dit benauwde krotje van ons. Dat hieraangrenzende, kijk daar zoo, dat kamertje zal uw slaapverblijf zijn. Maak dat gij naar genoegen u bij ons ophoudt. Want zoowel zult gij ons huis door uw zich verwaardigend verblijf des te grooter maken, alsook zult gij de deugden van uws vaders naamgever, dien Theseus, nabij komen, die niet het armoedige onthoud bij de oude Hecale heeft van de hand gewezen.'

Hij roept het meisje en:

‘Stoofster’, zegt hij, ‘neem de pakjes van onzen gastvrind hier op en zet ze behoorlijk daar in dat kamertje. En breng tegelijk van de provisie-kamer zalf om zich in te smeeren, doeken om zich te wrijven, en alles wat daar verder bij noodig is, en breng hem ook naar het naasbijgelegen badhuis. Hij is nog al heel erg door een moeielijken en heel langen reisweg vermoeid.’

Ik hoor dit en nagaande de gewoonten en de spaarzaamheid van Milo, en met het idee hem mij zoo veel mogelijk tot vriend te maken:

‘Niets’ zeide ik, ‘van die dingen, die je zoo gewoonlijk op reis bij je hebt, heb ik noodig. En dat badhuis zal ik ook wel makkelijk kunnen vinden. Maar wat mij het meeste ter harte gaat, voor mijn paard, dat zoo naarstig mij heeft getorscht, wilt ge daarvoor wat hooi en wat strooi, - hier hebt ge wat stuivertjes, wilt ge dat, Stoofster, voor hem koopen?’

Hier na en nadat mijn boeltje in mijn slaapkamer was gebracht, ga ik zelf naar het badhuis en om voor wat eten te zorgen ga ik eerst naar de spijsmarkt. Daar zie ik een vischbank overvloedig uitgestald. Ik vraag naar den prijs, waar hij tien schellingen voor vroeg, ik koop het voor twintig stuivers.

Net ga ik daar vandaan, daar komt mij Pytheas achterop, mijn medescholier in het Attische Athene, hij herkent mij na zoo'n lang verloop van tijd, komt op mij af, omhelst en kust me vriendelijk.

‘O Lucius’, zeide hij, ‘wat is het een tijd geleden dat ik je gezien heb. Maar bij Hercules, niet nadat we van school zijn. Hoe kom je zoo op reis te zijn?’

‘Dat zal je morgen wel hooren’, zeide ik. ‘Maar wat zie ik? Dat is me een buitenkansje, want dienaren en roeden en kleeding als van een overheidspersoon neem ik aan je waar?’

‘Wij zorgen voor het marktbestuur,’ zeide hij ‘en spelen den marktmeester En als je wat wilt toespijzen, heb ik het dadelijk bij de hand.’

Ik sloeg dit af: we hadden toch reeds genoeg aan vischspijzen bij ons.

Maar Pytheas, hij zag mijn mandje en de vischjes waren al wat naar boven gesparteld:

'Voor hoe veel', zeide hij, 'heb je die peutertjes gekocht?'

'Nu, met moeite', zeide ik, 'hebben we ze voor 20 stuiver van den man gekregen.'

Hij hoort het, hij grijpt mij bij de hand en op mijn treden mij naar de markt terug brengend.

'En van wien,' zeide hij 'hebt je deze gekocht?'

Ik wijs hem het oude mannetje, het zat in een hoek.

Hij spreekt hem dadelijk met heftige stem naar zijn marktmeesterswaardigheid toe.

'O zoo,' zeide hij, 'zelfs niet voor onze eigen vrienden, dus ook wel voor heelemaal geen vreemdelingen zult gij u ontzien, gij die voor zulke beuzel-vischjes zulke prijzen vraagt en de bloem der Thessalische streek tot de duurte brengt van steenachtige en onbewoonbare woestenijen. Maar het zit je niet glad. Want ik zal maken hoor je, dat je weet hoe de kwaadwilligen onder onze bewindvoering worden in toom gehouden.'

Hij gooit mijn mandje over den vloer en beveelt zijn gerechtsdienaar daar op te trappen en ze met zijn voeten geheel te vermorzelen.

Met dit strenge zedengericht tevreden en mij aanradend om maar door te gaan zei mijn goede vriend Pytheas:

'Nu is mij ten minste voldoening geworden, door zulk een terechtzetting van dat oude kereltje.'

Door deze handelwijze overstuur en heelemaal verstomd, ga ik naar het badhuis, door de krachtige hehulpzaamheid van mijn zeer wijzen schoolkameraad, zoowel van mijn centen als van mijn eten beroofd; en na het bad ga ik naar mijn logies bij Milo en zoo naar mijn kamertje. En zie Stoofster, dat meisje, ze komt en dat zegt:

'Hij vraagt naar u, heer gast.'

Maar ik, die reeds de onthoudzaamheid van Milo kende,

verontschuldigde mij heel beleefd; want dat ik meende dat de vermoeienis van de reis niet door eten, maar door slapen moest worden verdreven.

Hij hoort dat, hij komt zelf aan en met zijn rechter op mijn schouder begint hij heel minzaam mij mede te nemen. En terwijl ik sammel en zedigjes tegenstribbel:

'Niet eerder, zeide hij, ga ik weg voor je mij volgt.'

En op zijn woorden legt hij een eed, en brengt mij die reeds tegen mijn zin aan zijn koppigheid gevolg gaf, brengt hij mij tot aan zijn rustbed, en toen ik zat:

'Hoe gaat het,' zeide hij, 'met onzen Demeas? En met zijn vrouw, en zijn kinderen en met al zijn gezin?'

Ik vertel het hem één voor één. Hij vraagt ook nader naar de aanleidingen van mijn reis. Toen ik dat had verteld, vraagt hij ook naar ons vaderland en naar diens overheden, en eindelijk over den bestierder zelven mij uithoorende, toen hij merkte dat ik na de kwelling van zulk een lastige reis ook door de aaneenschakeling van verhalen vermoeid, midden in mijn spreken indutte en ophield en tevergeefs in mijn slaperigheid met een onverstaanbare hobbeling van woorden wauwelde, liet hij mij eindelijk mij te slapen begeven. En zoo kwam ik los van het babbelrijke, maar hongerlijderig avondmaal van dien ranschen oude, zwaar van slaap, niet van spijs, ik die gegeten had van verhaaltjes alleen.

En in mijn slaapkamer terug gekeerd, geef ik mij over aan de rust, die zoozeer door mij werd gewenscht.

Einde van het eerste boek.

Jehova, door G.L. (Vrij naar Delang).

God is.

Alle rede van alle tijden heeft Zijn Wezen beleden.

Alle geloof heeft het geluk gevonden in Hem.

Zijn bestaan is den menschen tastbaar bewezen in den loop der Dingen naast machteloosheid uit ontwetendheid der menschen, die niets kunnen doen bewegen uit rust, alleen elkander kenbaar maken de beweging, die is, dat doen de beesten ook, en de planten ook, en de rotsen ook.

De Rede is de Waarheid niet, maar het vastgehoudene van waarlyke gebeurlykheden, op een theater van de werkelykheid, maar waar de deelen Gods tot menschen zijn gekleineerd en gestolten. Maar als weet zij hare verhouding tot de Werkelykheid, die is als van een anorganisch individuum tot een organisch levend geheel, heeft de Rede als noodzakelyke hypothese het Gods-begrip onderaan en bovenaan gesteld, de *A* en de *Ω*, vanwaar alles komt en waarheen alles gaat.

Maar het Gods-begrip is niet de realiteit, maar God-zelf.

En daaraan blijken de Joden het volk Gods bij uitnemendheid, dat zij in Godes naam, dat is in de menschelijken ziele-vorm Gods: *IEVE*, drieëenheid bij uitnemendheid,

hunne beschouwing der gansche wereld van krachten en verschijnselen, alles wat menschelyk is, hebben begrepen.

Hun gansche taal bouwt niet op dien naam, maar is er de in-zich eeuwig bewegende uitstraling van naar alle zijden, en hun filosofie, is die Taal ongesproken in den vormen der rede vastgelegd toen met het dadig Geloof, de Liefde uit de stem van het volk langzaam verloren ging.

En de '*Λογος*' Gods Naam, het Woord *is* vleesch geworden en heeft bij dat volk gewoond, en door de opstanding is het vleesch weder God geworden voor de menschen, die Hem rondgaande geweten hebben over de aarde... God gebleven in Zich, en is zoo het menschen-leven tweemalen in het Joden-land, eenmaal door de Taal *IEVE*, eenmaal door den Mensch *IEVE*, gemerkt met den stempel der Absolute Macht en der Absolute Liefde, van den Eenigen die weet wat de Schoonheid is, wat Goed is.

God is.

Voor Menschen niet in een 'oppersten God God achter onze zielen' onzichtbaar, maar in den opperst manifestateerenden God: Kristus, die niet was een mensch puurst, maar Geest, wiens voet heeft de Aarde niet geraakt om op te steunen, maar om te raken, en Dien de menschen niet navolgen, *wie* zoude het, maar Dien zij moeten leeren naderen *in zich zelf*, liefhebbende, geloovende, d.i. wetende, vertrouwende op de almacht Zijner lichamelyke Liefde-van-Geest.

En zòò is de dienst van God niet de dienst van iets Bestaands bovenmenschelyks, buiten-menschelyks, maar het naderen door de duistere binnenvaten heen, dieper en dieper tot in het glazen vat, dat wij Ziel noemen, van welks wanden de dunheid is als het licht zelf.

Boekbeoordeelingen.*) door L. van Deyssel.

26 September heb ik den roman Een Passie, door Vosmeer de Spie gekregen. Ik heb hem toen in eens heelemaal uit-gelezen, tot dat ik naar bed ging. En den volgenden ochtend, - waarachtig, toen had ik het, toen had ik haar, die zware, bloedige, hevige herinnering, toen had ik in mij, als een donkere stelling, zwart, rood, van levend zwart en bloed, levend als het leven, als een apart bewust geworden lichaamsleven in mij, den in-druk van dat werk.

'Een Passie' heeft zich diep, diep in mij gedrukt. Ik verklaar dat het een zwaar, krachtig, goed, mooi, innig werk is.

Ik was tegen den auteur wat voor-ingenomen. Hij was mij, als iemant, wiens penne-naam, zoo op het eerste gezicht, mij wrevelig maakte, zoo als je soms iemant in een koncert of koffiehuis een knip voor zijn neus zou willen geven, alleen om dat zijn gezicht je niet bevalt. Ik had een vage heugenis van jaren geleden, ik weet niet meer in

*) Hoewel zij het geheel en al oneens is met het oordeel door den heer L. van Deyssel uitgesproken in dit artikel, waar zij binnen kort uitvoeriger op wil terugkomen, en de heer Vosmeer de Spie als artiest acht van nul en geener waarde, plaatst de Redaktie het met grooter vreugde om de langere tijd van afwezigheid van den heer Van Deyssel te dezer plaatse.

welk onnoembaar letterkundig of ander blaadje dien penne-naam te hebben gezien, onder ik weet niet meer hoe of wat nare opstelletjes.

Maar de schrijver van ‘Een Passie’ heeft mij gebluft, heeft geheel mijn tegen-zin verwonnen en mij een sterk sympathische hoog-achting voor hem gegeven.

‘Doortje Vlas,’ Een Verloving’ enz. zijn niets, bij dit werk. De schrijver van ‘Een Passie’ is Iemand, een nieuwe naam, een nieuwe man, een mensch, zeer een mensch zelf, en iemand, die een heel zuiver gevoel van zijn kunst heeft en een merkwaardig vol-ledige bekwaamheid.[1)]

Ja, ik kán dat niet mis hebben. Als ik mij hierin vergis, dan kan ik wel voor goed in het ontbindings-graf der apathie gaan liggen. Want ik heb dat boek in mij, zoo diep en hoog, zoo diep gezonken en hooggezwollen, dán als een strak gespannen roode-bloed-ruimte, dán, zoo massaal en massief, als een stuk ijzer, dat ik zou hebben in-geslikt. Het zit mij tot aan mijn keel. Het heeft mij heelemaal zoo doordrongen. Ik hoor het nóg, ik voel het nog, ik tast het nog, ik hoor het nog in het ruischen van mijn ooren, in het donker-broeyig onder-grondsche pers-stommel-leven van mijn hart.

Het heeft mij den echten in-druk gegeven, den wezenlijken in-druk door het heele lichaam, een gestoltenheid van indruk, donker en sterk, van zwart warm marmer.

‘Een Passie’ is een type-boek (in mijn groot plezier om te rubriceeren: naturalistiesch-impressionistiesch), zoo zuiver als het is van kunstsoort-gevoel en kompositie-bekwaamheid.

Goeie-God, wat is dat een knap en goed boek, goed van willen en knap van kunnen. O, ik voel 't zoo erg, was dat niet, is dat niet nog mijn liefde, mijn kracht, mijn zekere vaste zekerheid: zulke boeken van mij zelf te willen en in anderen immens te waardeeren.

In dit boek zijn niet de groote verrukkingen der Poëzie, noch de gestoltene golven van de kleurendroomenzee van onze poëeten en een of twee onzer prozaschrijvers, noch het subtiele webbe-geweef der uiterste zelf-ziele-spellen; maar

een man zit naast mij en aan mij, wat zijn warme krachtige handen om mijn handen, het is zoo wezenlijk, die man die in dat boek is met zijn hartstocht, met zijn onverzoenelijk, onverzadigbaar, onweêrbaar, onstilbaar begeeren, met zijn meêdogenloze wanhoop, met zijn stâgen, regelmatigen, donkeren, vasten gang naar den dood.

Dit type-boek heeft, onmiddelijk fisiek, den type-indruk van zijn kunstsoort in mij gemaakt.

Dit boek ìs zoo echt en onvermengd en zwaar-door-voeld en diep-gegeven als het maar kan.

Het heeft mij bizonder geraakt, het is tegen mij aan en in mij geslagen en gespiegeld als het leven zelf. Een groot stuk van mijn natuur voel ik verwant van dit boek. Zoo, als ik weêrkeer van het buitenleven, van het indrukken-krijgen van buiten af, in mijn door mij zoo hoog beminde binnen-kooi van bespiegeling en herdenken, van het buitenleven waarin voor mij erge dingen zijn gebeurd, die ik voor mij gaaf heb weten te houden op de koude plaat mijner waarneming, en ik merk dan, als ik ze ga be denken, de smartende warmte der dingen worstelend naar de emotie heen tegen de tragische koû der bewuste observatie, - zoo als dan de dingen heviger in mij na-leven dan ik ze eerst buiten mij zag leven, en ik de ergheid zelve der indrukken als schelle zwarte schrikken zie óp-bewegen, - zoo doet mij dit boek aan.

Dit boek heeft mij gedwongen het te aanvaarden als een stuk van mijn eigen leven, dit boek heeft zijn hechte wezenlijkheid onweêrstaanbaar in mij op-gedrongen. Dit boek heeft in mij het type-rezultaat bereikt, dat deze kunstsoort wil.

Het is een nieuwe, zeer-levende persoonlijkheid, die zich heeft te kennen gegeven, het is vol-strekt het eigen-dom van den schrijver. Enkele, heel vluchtige, nauwelijks merkbare, reminiscensies aan een paar andere schrijvers, doen des te duidelijker merken, dat het heele boek, geleefd, gedacht-geschreven, gevoeld-gezegd, gezien-geüit, is door

het licht- en veel-geraakte en sterk-bewarende, gepassion-neerde ziel-lichaam, het als-een-magneet-in-zijn-omgeving geest-lijf van den schrijver.

Die zoo een passie be-grijpt, met zoo-veel sobere kunde een passie weet te voelen, één passie van één echten mán, weet te voelen en weet te zetten in taal, de passie als een onder-grondsch vuur door de koele en effen waarneming en taal weet te doen worden, niet op-vlammend, maar donker, donker smeulend en brandend en verteerend en leêg-brandend, doodend en vernietigend als een lage zwarte vuurplant het leven, als een onbluschbare dikke zwarte stroom duister-gloeyend goed, die zoo de passie weet te doen worden bij het begin van zijn boek, en haar dan maar door laat gaan, door, door, altijd maar door, altijd maar en erger, tot het geluk en het leven en alles is uit-gebrand uit den mensch, en de passie in dien mensch, midden-in het duistere binnenste van dien eenen mensch, die, van daar uit, met-een de menschen dicht bij hem, dicht bij zijn ziel, zijn moeder en zij die zijn meisje zijn zoû verlamt en verschroeit bij haar laatste uitbarsting, bij haar dood-branding, - die zoo de al gauw bereikte intimiteit van ge-voel en ge-uit, zonder opening, zonder een enkelen val of verbrokkeling of mis-tasting of af-leiding, weet te hebben en te houden, voort, voort, kalm snel en gestadig, zoo dat de schrijver en het schrift, het beschreven leven en het levende geschrevene, door de passie zelve, waarvan de geschiedenis wordt verhaald, doorgloeid en doorvuurd is, ademloos en warm en heet, meer en meer, tot aan het onverbiddelijk einde, - zoo iemand is prachtig rijp voor de literatuur en met vertrouwen te begroeten.

Wat vin ik al niet mooi in dit boek, dat ik nu en dan voel alsof het uit het lichaam van mijn leven was gesneden,:

De eenvoud, uitmuntend begrepen: - kaal-naar-gewoon-dagelijksche-levens-achtig, van een troepje heerlijk-vaal-grijze-ordinaire menschen, gewoon-erg van volkomen on-buitengewoonheid, menschelijke-levens-lichamen als uitgewischt van onbeduidendheid, in het kleurloze licht, in het te-onverschillig

om-droevig-te-zijn waterkleurige licht, in de naar-koele, in de naar-houterig-ondoorleefd-nieuw-achtige, van ongezonde-on-eigenaardigheid, van wezenloze algemeenheid kaal-koele, leeg-als-leeg-gestolen-opene-wankele-houten-graven koele, onbewust-, onwonende-bewoond voor veel allemaal dezelfde menschenlevens afgedeeld nieuwe-stad-herfst-huizen.

Het leven is hier dood, de menschen leven begraven in de troebele grafloodsen van het gebluschte leven.

De schrijver heeft, zoo goed, zoo erg goed, van de meest on-eigenaardige menschen-soorten de omgeving gemaakt, waar, in een van hen de passie zal slaan: kleine renteniers, burgerlijke bejaarde vrouwen, een leelijk jong-meisje, een kantoorbediende, allemaal zonder iets bizonders, maar al bijna-aandoenlijk door het echt gezien-zijn van hun melancholieke alledaagsche on-verschillendheid. Het leelijke meisje zal daar heelemaal van binnen versaayen en van buiten verflensen in het zwart-lichte binnenkamer-geleef van die suf niet-levende oude-vrouwen.

Maar op haar hoofd bloeit toch zulk mooi haar. Ik weet niet welk een subtiel-schaduwachtige emotie dat mooye haar van dat leelijke meisje, zoo als het eenige woning-mooye, als een verdwaald stuk blonde rijkheid door het begin van het boek waart, mij geeft.

Dat meisje is een jong-meisje, dus komt ín haar hoofd, o zoo volstrekt niet bizonder, een bescheiden, zedige, hoogst gewone liefde, en die is - charmant van dood-eenvoudigheid - voor den jongen-man van boven. Die jonge-man is er, met zijn flink gezicht en mooye bruine snor, een uit de gelijk-vormige menigte, der flinke, nette, zich-in-de-wereld-goed-en-fatsoenlijk-willende-houden stads-jonge-mannen: zijn kantoorwerk, zijn moeder, 's avonds-ergens-na-toe, tegen-twaalf-uur-naar-bed, den-volgenden-dag-weêr-naar-zijn-kantoor, 's Zondags-een-wandeling-of-zoo, later compagnon-op 't-kantoor, een-huisgezin-(met-wie-hij-zal-trouwen-weet-hij nu-nog-niet), en dan zoo tot dat hij zal ouder en oud worden en sterven aan eene korte ziekte, te vreden van altijd flink, net, eerlijk en fatsoenlijk geleefd te hebben.

Maar, hoe ook waarschijnlijk en te voorzien, zóo zoû het níet gebeuren. Ik vind, op zich zelf èn in-gevoegd in het kunst-begrip van het boek, als groot algemeen psychologisch gegeven, als, (zonder dat ergens ook maar heel even de aan-dacht op dat schitterend juiste wordt gebracht dat, uit-muntend sobre, onder al het andere materiaal is door-gewerkt,) zeldzaam-zuiver-waar ont-dekt thema, de heele geschiedenis van den jongen man met die rijpe tooneel-vrouw, die hem zal verwoesten prachtig van uniek-treffende observatie.

Die jonge-man is ongerept mannelijk maagdelijk. Hij is ‘fatsoenlijk’, hij idealizeert die fatsoenlijkheid wel zoo'n beetje, maar niet meer dan alle andere kantoorbedienden doen, die ‘fatsoenlijk’ willen blijven. Hij is een enkele maal met vrienden in een bordeel gekomen, maar gaat vol walging telkens gauw weg.

Nu ziet hij in den schouwburg een tooneelspeelster, en de liefde-begeerte komt eens en voor goed en almachtig in zijn braake wezen, dat door zijn dunne slappe idealiseerinkjes bijna niet gestut en beschut was.

Dat vind ik nu zoo erg goed, dat hij nu in eens deze vrouw gaat beminnen-begeeren tot krankzinnigens-wordens toe. In het boek is het precies en feilloos: de woede waarmee de wezenlijk kuisch-geblevenen en gewoon-ongodsdienstigen door de wèreldsche-bonte-zinnelijke-vrouwen-ten-toon-stelling en verheerlijking van het Tooneel worden aangetast en zeker en volkomen van wezen veranderen.

Het Tooneel is de allerhoogste expressie van het bordeel, het is een ideaal-bordeel, een tempel-bordeel. De vrouwen zijn avond-mooi, volmaakt-zinnelijk-mooi zonder brutaalheid, zij kunnen niet genaderd worden, laten zich zien voor-lang-onbruikbaar-maar-daarna-niet onbruikbaar. Zij zijn in direkten in-druk, godinnen-op-een-afstand èn van gaslicht-dadelijk-zinnelijk-ideaal aardsche-vrouwen-vleesch. Daarom zijn de door het Tooneel ontstoken hartstochten éénig in hun soort, nergens elders wordt de laagste wellust zoo wanhopig-fel met liefde-verlangen doortrokken.

Maar ik wil eenigszins artistiek boeken beschrijven en niet in inferieur-scherpzinnige, menschen- en wereld-kennisvolle, waardeeringen van het waarnemingsvermogen van schrijvers te recht komen om die in axiomale, maximeachtige sierlijk-saâm-gekortte algemeene uitspraken neer te zetten; deze observatie van den schrijver vin ik dan ook alleen zoo waarde-vol als onzichtbaar blijvende brandstof in het kunst-geheel.

Dít zijn de twee uitmuntende (en nieuwe) groote psychologische observaties in het verhaal: de hevigheid van den hartstocht van een tooneel-vrouw in een kuischen, èn die van het geval, waarmede de betrekking tusschen die twee eindigt: als hij haar bijna geworgd heeft in jaloesie en zij denkt dat hij 't gedaan heeft omdat hij haar meester wil zijn en zij, als 't blijkt dat-i 't alleen gedaan heeft, omdat-i zich-zelf niet meester was en er zelf meer dan zij van is geschrokken, in bitteren spijt hem haar deur laat uitgooyen.

Dit zijn twee psychologische observaties van den eersten rang en nu wil ik den schrijver zoo erg prijzen, omdat hij die schitterende waarnemingen uit liefde voor zijn kunst heeft ondergehouden, in den egaal-artistieken stijl van 't verhaal en, in versmading van daardoor zoo makkelijk te verwerven komplimentjes, ze niet heeft doen uitsteken, ze niet met aanwijzigingen heeft omgeven, zoodat alle onnoozele waardeerders ze dadelijk moesten zien.

Wij hebben dus nu al dadelijk het verhaal in zijn groote eenvoudige deelen te pakken: het jonge meisje met haar klein-maar - zoo- innig - en-zoo-eenvoudig-zefopofferens-gezinde stille liefde, en den jongen-man met zijn ontzettende passie.

Verschrikkelijk goed al weêr, - hetzelfde sentiment gevend als het ‘o Klein’ in Van Looys ‘De dood van mijn poes’ (bij den lezer net zoo'n gevoel verwekkend, bedoel ik) - is de schuchtere en sprakeloze, in een teedere, bijna boven-natuurlijk sobere bescheidenheid gedaan wordende liefdes-verklaring van het meisje. Die is: dat zij komt van

de Bloem-markt en aan de moeder van den jongen man, een gebrekkige oude vrouw, bloemen brengt. Dat is alles: zij komt bloemen brengen en zoo vriendschap maken met haar bovenburen. Maar het leven van den jongen-man holt den anderen kant uit, het holt in den hoogwoedenden, zwart-lichtenden nacht van den hartstocht.

Zeer superieur-precies, met een nooit falende heldere, zorgelijk-en-kort-archeveerende kunst-wetenschap, is nu verder alles gedaan: een matige en rijke stijl, waarvan alle deelen samenpassen, ingelegd met een fraaie veelheid van koene, klare, klank-verkleuringen, nergens een verzuim, nergens een te-lang-heid.

Het is een historie van maar eenige weken. De jaloerschheid in den kuischen bezetene, de jaloerschheid over de tooneel-prostitutie van elken avond der met al de bloed-warmte van het heele lichaam meer dan het leven begeerde vrouw, de jaloerschheid jegens de koele courtisane maakt dat het al gauw tot de groote wending komt.

Ik ken geen boek waarin zoo precies het wezen van ‘een passie’ is betrapt en gegrepen en gegeven. Dat is geen verliefdheid, dat is geen eigenlijke wellust, dat is geen liefde ook, dat is een passie: een dronkenschap van ziel en zinnen, een waanzin van wellust liefde, die op-komt met plotsen onweêr-spoed en lichaam en ziel in al hun vezelen en sfeeren doorgloeit en neuriet als kokend theewater een dwaas liedje in het hoofd, nacht en dag door, dat maar niet zwijgen kàn en huilt in het hart, huilt en wordt als een dol wanhopig beest gevangen binnen de menschenwanden. En in zijn jaloerschheid vraagt hij haar, heel eerbiedig en lief, terwijl hij zit te vlammen op den onzichtbaren brandstapel zijner krankzinnige passie-verbijstering, vraagt hij haar kinderlijk en zoo ernstig, of zij niet meer naar 't Tooneel wil gaan. Het was zijn aller liefste wensch, die hij nauwelijks uit dorst spreken. En zij schatert die vraag uit. Het is het moment der botsing van hun twee wezens. En hij ziet niets meer dan rood en stormt op en het eerst wat hij weer merkt is, dat hij haar geworgd heeft en ligt met zijn knie op haar borst.

En - om dat hij niet begríjpt, als zij weêr tot bewustzijn komt, hij met alleen zijn kinderlijkheid en zijn passie - hij wordt als een hond haar deur uit-gejaagd.

Nu gaat het boek in 't zwart tot aan den dood. Die goeye, arme jongen, bewogen als een pop door de kracht die hij niet kent, zien wij maar gaan zoo doods-bleek door de zwarte avonden en nachten. Hij gaat weêr naar haar toe, eens, twee maal, op, tegen haar trap op, hij kán 'et niet laten. Hij is maar de bleeke vleesch-mensch, die niet weet wat daar in hem is. Hij wordt weêr teruggegooid, hij zal zijne verrukking niet meer naderen. Het is afgescheurd, hij is af-gescheurd van waarin zijn leven zich had gekoncentreerd. Nu gaat hij dus dood. Dat kan niet anders, nu gaat hij loopen naar den dood.

Goed, goed, en zoo zeer mooi-nieuw zijn de gangen naar den zelf-moord van den jongen man. Ook dat is door den schrijver zoo uitmuntend doorleefd en in het schrift neêr-geleefd. Ik heb nog nooit een zoo wáre zelf-moord-geschiedenis gelezen. De verbeelding is zoo sterk juist en reëel, dat het is als een geleiding, een introduktie tot zelf-moord, die het leven zelf aan den lezer zou geven, zoo door-endoor precies it het. De lezer denkt: juist, als ik mijn gedachten zóo laat gaan, dan zal ik het ook kunnen. Deze stijl heeft een merkwaardig vermogen op den lezer. Ook al de aarzelingen, het telkens mislukken en weêr op een andere manier op nieuw beginnen van den moord, dat die moord niet iets plotselings is maar het half waanzinnig spelend, half bedaard gewild, eigenlijk toevallig resultaat, gebeurend na een dagen-lang er-om-heen-dolen, dat die moord eigenlijk al een halve week begint voor dat het tijdstip der uiterlijke gebeurtenis er is, dat vin ik allemaal zoo uitstekend goed. Nu ligt hij daar op zijn bed, de karkas van beenderen en vleesch, met het geel-goore gezicht, de glazige oogen, het zwarte gat in het hoofd waaruit het donkere bloed, als de wijn van het dronkene leven uit zijn flesch-hals vloeit, dik vloeit.

Wat is er gebeurd? Niets: Een vrouw van daar-buiten,

van het levens-theater, is door die oogen onder dat voorhoofd gezien, gaslicht en verf hebben er veel van gedaan, het had een droom moeten zijn, maar hij heeft den droom in zijn leven gelaten, en die gewone mensch, die zoo gewoon-goed-bedaard-gelukkig had kunnen zijn, nu ligt hij daar dood, gewoon dood, in de grauwe onbizondere kamers van het glazige, holle huis, nu gaat alles weêr zijn gewonen gang, maar zijn moeder en het leelijke meisje, die twee onbeduidende wezens, hebben er een verschrikkelijk ongeluk door gekregen.

Dit boek heeft mij een groot genoegen-genot gegeven, een dag van aangename beroering-volle aandacht-spanning van mijn hoofd er op neêr, waarvoor ik den schrijver bedank. Het is een goed geheel. Men moet het vooral in-éens laten.

Eindnoten:

1) Hier-bij mijn aanteekeningen van fouten. Ofschoon de algemeene samenstelling en stijl voortreffelijk is, is de taal nu en dan, voor-al in de niet beschrijf-, maar meer verhaal-deelen, wat foutief. B.v.: blz. 20, regel 2: een door een ziekte aan haar stoel *gebonden* vrouw (als of het koorden waren); blz. 35, een oude vrouw spreekt: '-"Dàt is d'r man, officier van gezondheid, en - een ander portretblad opslaande - da's me dochter weer met me twee kleinkinderen, *die ik - dit wordt met een hoestend zuchten gezegd - nog nooit heb gezien*"... (dit is wat theatraal, een goede aanwijziging in een tooneelspel-libretto misschien, maar hier mis-plaatst en ten onrechte lachwekkend); blz. 39, indrukken, die een verliefd meisje krijgt, als zij voor 't eerst in een kamer komt, waar de door haar geliefde huist: "... haar zien glijdt daarbij over alle dingen in de kamer.... En het is haar of zij er de sporen van zijn kijken op terug vindt: *Kleine zonnige plekken, die dadelijk zijn gaan stralen toen hij er naar keek*." Dit is een goede fantasie, maar hier te direkt gezegd en daarom onjuist; blz. 47: de eerste regels, zoo als dikwijls de mededeelingen ons meer algemeene of onverschillige dingen zeggen, te gemeenzaam, te veel in kranten-taal, regel 4: "hoewel Cornelis hekel aan de politiek heeft, *schaart* deze zich... *aan de andere zijde* (konventioneele beeldspraak); blz. 48: over de mindere leden van Kiesvereenigingen: "*...dat zij speelgoed zijn in de handen van enkele eerzuchtigcn*" (zelfde aanmerking); blz. 51 "En waarom Verbruggen overlegt op welke wijze zij Cornelis het gemakkelijkst kan overhalen *zijn hart in het hare te ontlasten*" (door te veel denken aan het tonnen-stelsel); blz. 56: "*Want van den eersten avond, dat, op het tooneel van het Eden-theater, hij haar gezien heeft: gevierd en toegejuicht door eene geestdriftige menigte, die zij door-gloeit met den uit-haar-vliedende stroom van haar machtig-opbruisend talent, begreep hij dat dit de vrouw was, die hij, in zijn liefdegeluk-visioenen, met omsluierd gezicht eens in een zonnestralend lichaam gezien heeft; dat met haar menschwording zijn ideaal zich verstoffelijkt had en dat zijn leven nu voortaan haar gewijd zou zijn* (dit is veel te rhetorisch, een krantenschrijver weer of een ouderwetsch novellist, die opgewonden komt vertellen hoe dat zaakje in zijn werk is gegaan, en het had moeten zijn: òf een direkte hevige ziening en beschrijving door den auteur, of, daarin treden gemeenzame alle-daagsche woorden eene mijmering van den jongen-man uit den roman); blz. 61: indirekt-verhalend gedeelte, slechte taal, versleten uitdrukkingen van oude beeldspraak: het *bloesem-dragen* van het goede, *het lootschietende onkruid uit-te-roeien* (uit eenziel), enz., [Toen de opvoeding van den jongen man voltooid was], "*kwam.... de Maatschappij.... om hem.... op te eischen*, en: "hij wist dat... *de Maatschappij hem rein van gemoed ontving*", dit is paedagogische-verhandelingen-taal; blz. 62, 63, 64, 65 en 66, worden door den schrijver ernstig bedoeld, bepaald lachwekkend als deftige beleefdheden die hij aan zijn romanfiguur debiteert. B.v.: "*Na met de gunstigste gevolgen voor de ontwikkeling zijner kennis de hoogere burgerschool bezocht te hebben*", wat is dát nu! het lijkt wel een makelaar, die een aanbevelingsbrief voor zijn bediende schrijft. Het wordt bijna nog erger in de volgende zinnen: "*Hij had veel gelezen en veel nagedacht; zich eene pantheistische wereldbeschouwing gevormd, waarin hij de deugd als de ware godheid vereerde en haar lief had om haar zelfs wil. Hij droeg zich-zelf hoog in de*

borst en vroeg zich, voor levensvragen geplaatst, telkens af welk antwoord zijner waardig was". Dit is gewoon belachelijk. Hier klopt de schrijver als een dominee zijn romanfiguur bemoedigend op den schouder. Zoo zoû de kantoorbediende zich zelf in een brief hebben beschreven, met een zeer gewoon deftige ijdelheid. Maar zulk een deftige en bespottelijk-gewichtige ernst kan niet zoo-maar in den roman-text. Met dat "zich zelf hoog in de borst dragen" wordt vermoedelijk een fotografie-kaartje van hem zelf bedoeld, dat hij in zijn vest-zak droeg. - In de uiterlijke koelheid van zijn température geleek hij een dier granieten kolommen, die het gewicht van een huis kunnen dragen, maar springen door het gloeien van eenen brand en dan door haar worden verpletterd." *Wanneer mevrouw Verbrugge* DAARAAN *gedacht had*, zou zij minder gerust zijn geweest.' Onverschoonbaar lachwekkend: indien de moeder bedacht had, dat haar zoon op een granieten kolom geleek, zou zij minder gerust zijn geweest. Dat geloof ik wèl, niet alleen zoû zij ongerust zijn geweest, maar zij zoû dagelijks zich half doodgeschrokken hebben als hij binnenkwam. De moeder meende ook, 'dat een meisje, ongevoelig voor zijne liefde, Cornelis ook niet waard was en bepaald niet wist wat zij deed'; dit, blijkens de omgeving zonder de lichte ironie die er bij mogelijk is, is tegen de bedoeling, belachelijk van overdrijving; blz. 68: (Als de jonge-man voor 't eerst de aktrice mag bezoeken en aan haar deur staat:) 'Het schijnt hem op dat oogenblik toe, dat hij niet meer leeft, dat zijn bloed verstijfd is, zijne ademhaling stilstaat, zijn hart niet meer klopt.' Dit is, dunkt mij, een niet precize waarneming, maar een indirekte en te-sterke, dus onjuiste, aanduiding; blz. 72: '*In 't kort: een salon zooals eene vrouw van smaak dat met eenen gezonden zin voor levendige kleuren in haar zenuwachtig-en-zinnelijk-weelderige buïen kan opvullen met enkel snuiterijen, die in hare lijnen, kleuren en krullen samenvloeien tot een onrustig en toch behagelijk geheel*.' Dit is rhetorische, oppervlakkig-algemeene lief-aardig-causerie-achtige feuilleton-praatjes-makerij. De volzin wordt door de 'zenuwachtig-en-zinnelijk-weelderige buien' niet gered. Een 'vrouw van smaak', wat een gezegde. Het is buitendien onjuist-Hollandsche aktrices, met overigens zeer-juist-geziene, moeders als deze, zijn vrouwen natuurlijk zonder zin of begrip voor kamer-voorkomen. Was deze hier eene uitzondering, dan moest dat opzettelijk vermeld worden; blz. 73, reg. 10: 'eene lichtende Verschijning', niet direkt genoeg, valsch, middelijke vergelijking, fantasie in plaats van observatie of impressie, en híer kon alleen een van deze twee laatste; blz. 82: '*Ik weet niet* (zegt de jonge-man) *of ik nu moed heb of niet, maar ik weet wèl, dat ik je zinneloos liefheb en dat ik 'n brandende begeerte voel om je te bezitten*', dit gaat zoo niet, dit is een would-be-artistiek-stout-moedig stukje tooneel-dialoog, zoo gekonstrueerd wordt in zulke momenten niet gesproken en dat 'bezitten' wordt nooit zoo gezegd; het volgende, blz. 83, is geheel verkeerd en zelfs zeer storend door zijn belachlijkheid: '*nooit, nog nooit heeft 'n vrouw mij bizonder aangetrokken, zóó aangetrokken als jij mij. Ik heb me-zelf weten te bedwingen en zie nu in, dat ik mij te kort beb gedaan, maar ik ben er blij om, want nu kan ik jou de volheid van me liefde geven, die nog door geen ander ontwijd is*', dit is bespottelijk van letterkundige, toespraak-achtige nette en volledige geformuleerdheid; blz. 110-111: 'Hij bewondert in eene hem over-heerschende verrukking de sierlijke lijnronding van haar lichaam, dat zijn oog door de plooien van haar kleed heen naakt ziet', niet geleefd, deze aanduiding, ómschreven, niet het gebeurende-zélf geschreven; blz. 146: '*niet: liefhebben en vergeten, maar liefhebben en leven of, indien 't dan het noodlot is van de liefde, dat zij na het genot sterft, liefhebben en sterven*', eenige keeren geeft de auteur, zoo verkeerd, een kompendium-formule van wat er in zijn figuur omgaat, dit disharmonïeert: ook blz. 147: '*Het* (*geluk van den jongen man*) *verhief zich hoog en hooger en zou, daarvan had hij zekerheid, blijven stijgen tot de hoogte waarop het menschelijk geluk eindigt en het goddelijk geluk begint, àls er eene afscheiding is tusschen menschelijk en goddelijk geluk:* laag-lyrische-wereldbeschouwing-achtig-wijsgeerig mis-schrift; blz. 163: 'Hij neemt hare handen in de zijne en drukt er eenige kussen op, *waarin hij de volle kracht zijner passie neêrlegt*', dit is onduidelijk, hoe doet hij dat?; blz. 168: 'hij ziet haar zoo *betooverend*' het woord tooveren is alleen in de dadelijke beteekenis te gebruiken; blz. 188: dit zeer moeilijke stuk (de zins-verbijstering bij het worgen) is wat mat, als door half matglas gezien; blz. 194: 'Hij heeft haar durven aangrijpen, niet uit een zelfbewust gevoel van kracht om haar te beheerschen, maar om dat-ie redeloos handelde als 'n dier, om dat-ie zich zelf niet beheerschen kon: zwakker dan ooit toen zij dacht dat-ie sterk was; kleiner dan ooit toen ze dacht dat-ie groot was; laffer dan ooit toen ze 'm moedig waande; meer haar slaaf dan ooit, toen ze dacht in hem haar gebieder gevonden te hebben!' Dit is weêr: niet, in de brokkelige gewaarwordingen-taal der hooge halve-onbewustheid, het gevoel der gebeurtenis, maar dit is: zich den toestand koud-heelemaal bewust gemaakt, beredeneerd en dan in leelijk-sierlijke formuleering en oude beeldspraak zoo-wat opgewarmd; blz. 196 wordt geschreven van een 'levend monument', dat

nog ‘hoog boven’ iemant ‘staat’, ‘hoewel hij 't vernield heeft’, dat kan niet, het staat er nog of 't is vernield, een van tweën; de scène met den hoed, op de zelfde blz., raakt, wat niet moet, den grens van het komieke blz. 197 voelt iemant (die leven blijft) dat zijn hart doodbloedt, dat gaat zoo-maar niet; blz. 228: ‘mevrouw Verbruggen *voelt zich verteren* van ongerustheid’, expressie, die niet Groote fouten zijn er niet in het boek. De meeste kleine fouten zijn van taal. In 't algemeen moet de schrijver zijn taal nog wat beter verzorgen.

Inleiding tot Vondel door H.J. Boeken.

Gelijk het lichaam de ziel uitbeeldt en haar nimmer geziene gedaante doet vermoeden en verstaan, gelijk dit gansche, altijd-bewegende héélal het zichtbaar teeken is, dat de ongeziene Godheid ons te zien en te aanschouwen geeft, gelijk niets van wat wij kennen, om zichzelfs wille bestaat, maar alles is òf uitbeelding van iets anders òf middelende schakel in de reeks eindeloos der onderscheidelijke verschijnselen; en gelijk de mensch slechts kent wat zijne hand heeft gemaakt en weet hoe het in elkaar zit en hoe het kan dienen tot middel voor zijne verdere werkingen, maar toch dáárom gelooft dat alles op alles steeds werkende is, en gelijk de mensch van alle leven slechts zijn eigen leven kent en gevoelt, maar zoo alle andere leven mee-voelt en vermoedt, van hoe de boomen groeien, bloeien en vergaan en hoe de dieren snakken, genieten en lijden: zoo is ook alle zoeken naar kennis en kennismaking met de ons omringende en zich aan ons opdringende wonderlijkheden de tocht opgestuwd door de drijvende aantrekkingskracht als van een drijfnaald naar den pool-as, naar dat wat wij vermoeden en ons dunkt te wezen de kern van het zijnde,

en dat het binnenste van ons-zelven schijnt te antwoorden en te roepen met die al-om-tegenwoordige en door tijd noch ruimte geintermedieerde werking der Alles-in-Een-heid.

En zóó is het dat de mensch komt te staan als een kleine in een groote wereld maar beiden eindeloos, elkaar omvattend en beperkend, elkaar voelend en vermoedend en als met vingertoppen elkaar betastend en radend in de blinddoeking der binnen-in-oogen, daar de essentie van de eene is binnen in, de essentie van de andere is binnen in.

En waar hij raadt, schijnt te raden en het vèr vermoede raadsel bespeurt: de twee werelden raken zich, de vonk springt electrisch, de kristallijn-prisma's der elkaar snijdende luchtwelvebogen breken beider werelden uitstralende lichten en het gewaad is geboren, het oneindig zich uitspinnende, zich weer splitsende, als in cel aan cel zich weer samenreiende, de eene aan de andre huwende, op stramien aan stramien in weer nieuwe opslagen zich dubbelende gewaad, waar de mensch zijne en de al-wereld in kleedt: de Taal.

De taal dus komende uit den mensch als hij voelende is de Godheid, de taal geschapen toen Adam nog alleen was, toen God al het gedierte des velds en al het gevogelte des hemels tot Adam had gebracht om te zien hoe hij ze noemen zoude.

En de daden der menschen zijn vele, zijn hunne niet der dier klein-werelden oneindige verscheidenheden, zelve als zeediepte en -oppervlak in nooit tot stilstand komende golving en dóórlichting, uitstralingen op de, zelve ook altijd wisselende en bewegende groot-wereld, maar de ééne op de andere werkende, elkanderen bestrijdende, twee legeringen vijandig, niet als gene, waar tempel was in tempel, en God-gewijd gezang zoekt saam te stemmen met het lied des héélals?

En de daden der menschen gaan voort, is niet hun gang als de gang der karavanen door de woestijnen der eeuwigheid? En de hemel, die zich over hen spant en de grond, die hen draagt, zijn ze niet de grond en de hemel, die haar bouwt en welft over haar de geest Gods, dóór de menschheid zich uitend en openbarend. En zoo van horizont tot

horizont, altijd zich verleggend, rondt zich die wereld om de daden der menschheid, rondt zich de wereld in elk individu: in iederéén alles.

Wie de menschheid ziet, ziet zich zelf; wie zich-zelf ziet ziet de menschheid. En wie ziet, speurt de Godheid.

De taal het gewaad, waar de mensch zijne en de alwereld inkleedt. Maar zijne en de al-wereld weder één geworden, ééne niet hem omvattend, maar vóór hem en buiten hem gezien, maar toch hijzelf eene éénheid gebleven, waar de gang van de Godheid door gaat, gang, die ook gaat door de andere, en de gangen gaan saam gelijkmatig, want één is de god die ze stuwt.

En komt nu! vormen, kristalliseerend uit de groot-stroo mingen van het héélal.

Het onzienlijke is onbenoémbaar, het zienlijke is benoembaar.

De wereld is òns, want wij voelen haar rythme, de dans van haar rythme is de dans van ons zijn.

(*Wordt vervolgd*.)

Ontologica en Kritica, door Paul Zeidit.

Gods wil is als de wil in ons, onze wil is een heg om ons, Gods wil is het beginsel, het Punctum van onze sfeer, onze wil de ommetrek, vanwaar het terugstraalt naar binnen.

De liefdadigheid schift het volk. De zwakken en laflingen ondergaan ze en gaan onder. De innig-sterken blijven, maar in dezen roept armoede alle latente krachten wakker. Armoede is tijdelyk noodig, om te peilen de diepte van het volksleven en de verschillende lagen van sluimerende krachten.

De menschen zijn grooteren en kleineren naarmate zij meer leven volgens Godes willen, dan naar hun eigen willen en gedachten. Kleinere menschen trachten niet zelfbewust de grooteren naar beneden te halen, maar zijn in lagere handelingen voortdurend toetsenden de daden van wie hooger leven, en wie zij niet begrijpen. Grooteren *begrijpen* kleineren, omvatten ze, de kleineren zijn als in een buik, de zwaarte van wiens inhoud overwonnen moet worden en

verteerd en tot hooger en lichter leving omgewerkt door de levenskracht in het bloed.

De levenskracht komt onmiddelyk uit de atmosfeer. Menschen, die het vermogen tot veel kunnen in hunne lichamelyke organisatie als gestempeld hebben, behoeven niet anders dan een gezonde levenswijze in frissche lucht om te *kunnen*.

Het door stadieën heengaan is ten begin.

Volwassenheid bestaat niet in konkreten zin, maar indirekt als een toestand van harmonischen groei.

De ouderband in een ongeloovigen tijd is verdoemd. Want de vaders zijn daar hoogstens een abstraktie als hun god belijdende als klerken hun principaal, belijden hun god niet tevens als God voor hunne kinderen, maar hunne kinderen als klerke-kinderen, en zichzelven als huisgod-en-vader.

Het Leven geeft aan (+) schatten terug, wat het aan schatting (-) genomen heeft. Lijden is verkeerd (-) leven, maar even noodzakelyk voor het bewust voelen van groei, als koude (als gegeven toestand) noodig is om de nieuwe toestand van warmte gewaar te worden. Voor Dichters is lijden de helft van het Leven. Elk dieper naar zijn innigheid, zoo kennen zij de voort-durende slingering door licht naar duister, door 't duister naar 't licht.

Voor dichters is lijden geen straf en geen medicament, maar het voelen groeien van de ziel met de pijnen eerstens om de halsstarrigheid van het ouderwetsche vleezen lichaam, ten tweede droever om het ontoereikende der Ziel zelve.

De Ziel is dat al aan ons, in ons, om ons wat niet mede-maakt de levensbewegingen van het lichaam. Niet het Instinkt, niet de Liefde, niet het Intellekt, niet het Geloof leven, maar zij allen zijn de grover en fijner funktieën van deze Eene, de Ziel, de eenig-levende.

Elke Ziel is een bloedlichaampje in de Wereld waarvan deze zichtbare is de neerslag die weer is langzaam levende òp uit den bodem van het Eenvormige, den Chaos. Zoo is op een *lager* plan, een ster een bloedlichaampje in eene der aderen van het Heelal.

Maar alles is alleen middelyk kenbaar (Kant), wij zien niet de Zon maar proeven het zonnelicht in het hoofd, de zonnewarmte aan de huid, wij weten zelfs niet onmiddelyk dat het de Zon is, die dit al ons geeft, wij weten dit middelijk door de rede.

Wij kunnen iets alleen weten d.i. bewust raken aan iets dat gelijksoortig is aan ons. Wij, *die zelf funktieën zijn* kennen alles aan zijne funktieën alleen, verdragen het niet de Essentieën te zien.

Zoo kennen wij de Ziel aan zijne funktieën, de Ziel van één mensch aan het drieledig geheel van zijne daden van

Geloof, van Liefde en van Instinkt. (De boom aan de vrucht).[1)]

Het Geloof is niet vaag, maar want puurst, onstoffelykst, het Geloof is het stelligste weten, al ons weten omhuld in sluyer van relatie, maar om het Geloof in deze sluyer ijler dan ether.

Men kan de stof begeeren, men kan het lichaam der dingen, men kan lichamen van menschen begeeren - maar wij die menschen zijn met èn lichaam èn het andere, de Ziel, kunnen de dingen en de lichamen niet *liefhebben* om hunszelfs wil, *want Liefde maakt het liefhebbende gelijksoortig met het beminde*, op menschelyk plan is begeerte tòt de dingen en de lichamen alleen geoorloofd om ze te hanteeren en komponeerende ze op te stellen als *symbolen* van een hooger leven dan het stof-leven, - nimmer liefde tot de dingen, dat is liefde tot het uitwendige, liefde tot den schijn, onware liefde, dat is geen Liefde, maar bezits-ziekte-begeerte.

1) Kant heeft deze *oude* waarheid pasklaar gemaakt voor het begin dezer eeuw, de tijd van de demokratie der Gedachte: Positivisten. Dit is een deel van zijn werk. Met het andere: het tot op zeer kleine afmetingen analyzeeren van het denkorgaan op zijn verschillende temperaturen heeft hij velen ongelukkig gemaakt door ze te brengen buiten het leven naar de instrumentatie, de mechanica van het leven, maar de periode-van-analyze, de ‘anarchie uit analyze-alleen’, moest doorgemaakt worden toen het leven der Gedachte weer van den grondop begon. Maar Kant is niet een pure geest, maar de dekaan der werklieden in den neerslag van den geest. Wij allen zijn middelyk, maar Kant is dan middelyk in de tweede macht. Alleen raakt hij aan ons, door het van ons allen menschen nog eens gezegd te hebhen. Waar Kant spreekt over het bestaan van God, het Zich-in-zich Wezende, is hij niet wetende uit gevoel of geloof, maar *bedachtig*.

Het uitwendige is alles wat bestaat in tijd en ruimte. Het inwendige heeft deel aan het eeuwige. Kunst is wat tijd en ruimte gebruikt ter demonstratie van het eeuwige.

Instinkt en Liefde in de kunst.

Het naturalisme heeft symptonen van deze onmenschelyke ijdelheid in zich omgedragen, maar die het felst zochten naar mensch-onwaardige ziele-assimileeren aan den schijn, zij hebben der Liefde de rug toegekeerd en zijn verdord. (Een der oorzaken van den ondergang van Van Deyssel, en waar toen zeker auteur, die met een al heel klein en vies neusje even geroken had aan het bederf van deze 'Werkelykheidskunst', een nader te bespreken weesvaderlyk gebruik van heeft gemaakt, dat hem in de oogen dezer weinige echte Hollanders als parvenu-type heeft volmaakt).[1)]

Liefde en Geloof in de kunst.

In de tijd dat men in verkeerde navolging van Frankrijk kunst-termen gaf aan op bepaalde plans levende uitingen van het Woord, hebben sommigen in tegenstelling met sensatie-kunst, de afdalende tot de dingen, Stemmingskunst genoemd, die uitingen van het Woord, die als uit menschelyke Liefde geboren kinderen liepen over deze menschenaarde en spraken en haatten en beminden met elkaar.

Maar namen als Sensatiekunst, Stemmingskunst en Mystiek, die dan een hiërarchie zouden vormen, zijn gelukkig verdwenen uit ons land, waar álleen plaats is voor ééne uit het moederlijf van het waarachtig mensch-zijn geboren Kunst, even

1) De naam van dien heer behoort hier niet genoemd te worden waar wij spreken over de positieve levensuitingen van een positieven Levenswil, deze mensch als hermafrodiet namelyk is onder nul negatief, een engelsch kleermaker, wat men vroeger van sterk-lichtende verschijningen noemde: een satanisch, verguld modderspuitje.

naam-loos als alleen waardevol, die ontstaan is en leeft in Liefde van menschen tot menschen, van lichaam-en-ziel tot lichaam-en-ziel en nu groeiende breeder uit, vaster van boog-lijnige fondamenten zich opspeelt in de ruimte in ijler luchten naar de Liefde tot de menschen en de dingen niet om hunszelfs Wil en niet om den Wil hunner zielen, maar om en door den ondoorgrondelyken Wil van den Maker van dit Al, zich oppunt alhoog tot waar de modus van het Woord is in de spiegeling van het Eeuwige.

Over kritiek.

Het is mij onverschillig wat elk man die iets beteekent is in *zijn* geheel, zijne hereditaire eigenschappen zijn mij onverschillig. Ik vraag alleen waar en hoe groot is zijne waarde voor het waarachtig goede in *mijn* geheel, het waarachtig goede en dat ik realiseeren kan zoo ik *wil*. Zoo is kritiek, niet laag menschelyk ook niet diep menschelyk, menschelyk in de beteekenis van maatschappij-menschelyk.

Alleen in menschen met wie wij maatschappelyke connexieën hebben, d.i. lichamelyke, zijn ons de hereditaire, d.i. lichamelyke eigenschappen van belang.

Zooals het licht dat van twee lampen, die van elkander verwijderd zijn en beiden verwijderd van een derde voorwerp dat zij verlichten, tegen de muur een schaduw werpt van één donkere middenschaduw en twee flauwe nevenschaduwen, en die midden-slag-schaduw het heldere omtrek-beeld van het voorwerp geeft, *waar* is, zoo is wat verschillende kritieken over één ander gemeen hebben, het beeld van den beöordeelde belicht door De menschelyke waarheid.

De nevenschaduwen zijn beelden van het *persoonlijke* in de beide oordeelingen.

Erotische dialogen van Plato. Het Symposion. Door Ch. M. van Deventer.

(*Vervolg*.)

IV.

Het tweede bedrijf, het gesprek van Diotima met Sokrates is het wijsgeerig poëem van Eros, de ware lofrede door Plato aan de lofspraken van de menigte en vooral aan die van Agathon tegenovergesteld.

Tegenovergesteld aan de lofspraken van de menigte, doch niet geheel vijandig daaraan. Want zoo wijsgeerig-aristocratisch is Plato niet, dat volgens hem de menigte niets goeds zou zeggen: integendeel, zij zegt menig goed ding, doch het ontbreekt haar aan methodisch onderzoek van het vraagstuk, en aan konsekwentie in behandeling, en ook aan al-omvattende wijsgeerige diepheid. Van alle sprekers vindt men in Sokrates' rede iets terug: van Phaedrus de bewering, dat Eros tot goede daden brengt en den eerzucht opwekt; van Pausanias de onderscheiding tusschen edele en minder edele liefdesverhoudingen; van Eryximachus de uitbreiding van het begrip liefde ook buiten den mensch; van Aristofanes de meening, dat de liefde niet alleen uit zinlijke begeerte verklaarbaar is, en een streven is naar wat ons ontbreekt; van

Agathon, de gedachte dat Eros tot het schoone slechts drijft en de oorzaak is der voortbrenging van al het levende; van Agathon eindelijk ook de indeeling van het onderwerp, en eenige hoofdlijnen der compositie.

Men moet Sokrates' lofrede een wijsgeerig poëem noemen, want enkel filosofie is zij niet. Zij is niet enkel strenge afleiding uit een streng omschreven grondbeginsel. Er is voor een goed deel fantasie bij, en hoewel Plato voortdurend tracht door een band van redeneering, een schijn van gevolgtrekking, de deelen van het geheel te vereenigen, de bedoeling is niet, dat de lezer overal de gevolgtrekking zal toegeven. De beschouwing is een poëtisch-wijsgeerige lofrede, en geen betoog, en men kan zeer goed onderscheiden, waar de afleiding der beweringen streng is, en waar Plato op zijn poëtische neiging doorgaat, zonder meer dan in schijn het betoog vol te houden

Inderdaad, het Eros-poëem van het Symposion is voor een belangrijk deel werk van fantasie en gevoel, en het is misschien aan dit poëem, dat Goethe gedacht heeft, toen hij van Plato zeide:

‘Hij dringt door in de diepten der wereld, méér nog om ze van zijn wezen te vervullen dan om ze te doorvorschen.’

Dit is zeer schoon gezegd, want eminent denker als Plato was, vele malen heeft hij schoone beschouwingen aangeboden, die geenszins strenge betoogen zijn.

Diotima zegt eerst, evenals Sokrates tot Agathon zeide, dat de Begeerte zelf niet schoon noch goed kan wezen. Eros is dan ook geen god, doch een daimoon, een dier wezens tusschen de godheid en den mensch staande, die bemiddelaars zijn tusschen beiden. Hij is de zoon van Penia en Poros, van Armoede en Overvloed, geteeld na het feestmaal der goden ter gelegenheid van Afrodites' geboorte.

Deze voorstelling is een poging om de nieuwe opvatting over Eros, - want Plato weet het zeer goed, als hij wat nieuws vertelt -, met de grieksche theologie in overeenstemming te brengen. Doch ook deze poging wordt al spoedig voor ons, modernen, belangrijk, omdat zij zich

voortzet in een zeer exacte beschouwing over de Begeerte.

Wie begeert, namelijk, heeft niet wat hij begeert, en is in zoover arm; bezat hij het begeerde, hij zou in die begeerte bevredigd wezen; hij verlangt dus naar bevrediging, en die wordt verstrekt waar overvloed is; de begeerte staat dus in betrekking zoowel tot gebrek als tot overvloed, en daarom geeft Plato hem Penia tot moeder, Poros tot vader; door zijn moeder heeft hij gebrek; door zijn moeder zoekt hij en streeft hij; door zijn vader is, wat hij najaagt, datgene wat bevredigt: goede en schoone dingen.

Als tusschenwezen tusschen den god en den mensch is Eros verder noch onsterfelijk, noch sterfelijk; doch nu eens ontstaat hij en bloeit hij; dan, wanneer hij den overvloed gevonden heeft, sterft hij weder om opnieuw geboren te worden, terwijl wat hij krijgt, altijd weder wegstroomt.

Ook dit is symboliek van de Begeerte. Een begeerte ontstaat bij gebrek aan het begeerde voorwerp, houdt op zoo dat voorwerp bereikt is, en maakt plaats voor een andere begeerte. Er is dus voortdurend wording en ondergang van begeerten, en telkens stroomt weder heen, wordt losgelaten, wat door de eene begeerte verkregen werd, want altijd worden weder andere dingen verlangd, want men leeft niet zonder nieuwe dingen te begeeren. De Begeerte dus, de samenvatting van alle oogenblikkelijke begeerten, sterft voortdurend, en wordt voortdurend, in zijn openbaringen van het oogenblik.

Zooals dan Eros een middenwezen is tusschen Armoede en Overvloed, tusschen de sterflijken en de onsterflijken, zoo staat hij ook in tusschen wijsheid en onwetendheid. Een god verlangt niet wijs te zijn en te blijven, want door zijn wezen is hij altijd wijs; noch verlangen de geheel onwetenden naar wijsheid. Doch dat verlangen, de wijsgeerigheid, is bij hen, die tusschen de wijzen zijn en de geheel-onwetenden, en tot dezen behoort Eros.

Hier wordt de nauwkeurige beschouwing van de Begeerte verlaten, en iets aan Eros toegekend, dat geenszins uit het voortgaande voortvloeit. Uit niets is gebleken, dat de Begeerte

krachtens zijn wezen naar wijsheid streven *moet*, en Plato erkent dit, door de wijsgeerigheid aan Eros te verbinden met behulp van een weinig dwingend argument, dat alleen zou kunnen bewijzen, dat Eros wijsgeerig *kan* zijn, doch niet dat hij het *moet* zijn. Eros zou namelijk wijsgeerig moeten wezen, omdat hij de begeerte is naar schoone zaken, en de wijsheid tot de schoonste zaken behoort. Ik heb mij wel eens verbeeld, dat men van Plato's standpunt uit strenger zou kunnen redeneeren: als Eros, namelijk, de begeerte is naar het goede en het goede grijpt, moet hij kunnen onderscheiden en kiezen tusschen goed, minder goed en kwaad, en het nauwkeurig onderscheiden en kiezen daarin, is volgens Plato zeer zeker zeer wijsgeerig. Evenwel Plato heeft deze afleiding niet gegeven; zijn beschouwing is dan ook geen betoog, doch eens poëtische lofrede, waarin het den dichter vrijstaat zijn neiging buiten zijn weten uit te strekken.

Zóó dus is de aard van Eros, en de menschen die denken dat Eros goed is en schoon, vervallen in die dwaling, wijl zij de begeerte verwarren met datgene wat begeerd wordt: wat begeerd wordt is schoon en goed, en daaraan denkend noemen zij ook de begeerte schoon.

Zóó dan is de aard van Eros. Door hem bezield verlangen de menschen naar schoone en goede dingen; zij verlangen deze in bezit te hebben, en wel om gelukkig te zijn. Het geluk is dus het meer eigenlijke voorwerp van de begeerte. Dit nu verlangen alle menschen en altijd, en toch zijn het slechts enkelen, die wij van Eros vervuld, die wij erotisch heeten. Evenals de making (poiêsis) iets zeer verscheidens is, - iedere daad, die van niet-zijn tot zijn brengt, is making -, en ieder die iets maakt een maker (poiêtês) is, worden toch alleen zij poëten genoemd, die in de dichtkunst iets maken. Zóó ook is het met de begeerte. Een ieder begeert en altijd naar goede dingen en het geluk. Doch die dat zoeken in het geld of lichaamskracht, of de wijsheid, worden gewoonlijk niet erotisch geheeten en van Eros vol te zijn; zij slechts heeten zoo, die een ander mensch tot naaste voorwerp van

hun begeerte hebben, en die Begeerte, die Eros is de veel-bewonderde daimoon.

Welke is de daad, waardoor de van Eros vervulden zich als zoodanig te kennen geven? Deze is de teeling in het schoone[1)] naar lichaam en naar ziel. Want een ieder gaat zwanger naar lichaam en naar ziel, en ieder verlangt op zijn tijd voort te brengen; deze drang is een goddelijke, als iets onsterfelijks in het sterfelijke wezen levend. En de begeerte is dan ook eigenlijk niet de begeerte naar het schoone, doch naar de teeling en de baring in het schoone. Zij is dat, wijl men het schoone niet begeert alleen, doch begeert het telkens en altijd te hebben. En de teeling en de baring slechts kunnen het bestaan van het onsterfllijke voortzetten en de onsterflijkheid maken, want naar het eeuwig bezit van het schoone wordt verlangd, en de onsterflijkheid dus wordt begeerd.

Ik behoef nauwlijks te zeggen, dat ook hier geen strenge afleiding verstrekt wordt: de belangrijke zaken, die Plato in zijn poëem wil geven, worden er in gebracht door een lossen band van redeneering verbonden. Het is hem meer te doen om veel gedachten en fantaziën bij een te voegen, dan een onaantastbaar betoog te leveren. Ook hier gaat de neiging buiten het weten.

Daarom acht een ieder de begeerte voor een mensch zoo belangrijk; want zij is het verlangen naar teeling en baring in het schoone, naar de wording; en door de wording alleen streeft het sterflijke, volgens zijn vermogen, naar de onsterflijkheid. Daarom dan ook eert alles datgene, wat uit hem geworden is: want ter wille van de onsterflijkheid was naar het gewordene gestreefd.

Hetzelfde verlangen naar de onsterflijkheid kan men ook ontwaren in de begeerte, welke men eerzucht noemt. Want niet zou Alkestis zich voor haar man opgeofferd hebben, Achilles ter eere van Patroklos gestorven zijn, als zij niet

1) In het schoone, d.i., in krantendialekt, op het gebied van het schoone.

hoopten onsterflijk te worden door een grooten roem achter zich te laten.

Zij nu, die zwanger zijn van lichaam, zoeken een vrouw, en verwekken kinderen, en verschaffen zich daardoor naar zij meenen, onsterflijkheid en heugenis in de toekomst en geluk. De zwangere ziel, - want zoo zijn er, en zij dragen gedachten en deugd en wijsheid -, deze zoekt een vriend, liefst schoon van lichaam en schoon van ziel, en in den omgang met dezen mensch baart hij, waarvan zijn ziel zwanger ging. En het voortgebrachte voedt hij samen met den vriend op, zoodat zij zich méér in gemeenschap bemoeien met hun kinderen, dan de anderen, daar hùn kinderen schooner en minder sterflijk zijn. Want liever dan de vleeschlijke kinderen zou een ieder wenschen zulke spruiten na te laten, als Homeros en Hesiodos en andere goede dichters; zooals Lykourgos wetten voortbracht, redders van Lakedaimoon en van gansch Hellas; zooals Solon, die door de kinderen van zijn ziel bij allen vermaard is.

Dit alles is de eerste, de nuchtere leer van Eros, de Begeerte naar het schoone, naar het geluk en naar de onsterflijkheid. Doch er is een hoogere leer, die in het uiterste mysterie van Eros doordringt, en de uiterste oorzaak naspoort van al het vorige. Die uiterste oorzaak wordt gevonden in de bewondering voor het schoone, zoodat hij die de gave van Eros goed wil genieten, zich beijveren moet om het schoone in alle zuiverheid te aanschouwen. Dit nu is zoo gemaklijk niet, doch vereischt veel overleg en toewijding. Hij, die het schoone zelf wil leeren zien, moet niet bij één schoon lichaam blijven, doch inzien dat de schoonheid van het eene lichaam aan die van het andere verwant is, en ze in alle lichamen zoeken; dan in de zielen, en die schoonheid hooger leeren achten, dan die des lichaams, en niet moet hij nalaten met de schoonen van lichaam en de schoonen van ziel schoone redenen te verwekken, opdat hij de schoonheid ook ontware in redenen, wetten en wetenschappen, en ziende naar den rijkdom der schoonheid, die niet langer aan één ding gebonden is, over de wijde zee

van het schoone dwalende en schouwende vele en schoone en schitterende redenen teele en denkingen in overvloed van wijsgeerigheid, en dan, zóó gegroeid en versterkt, zulk een wetenschap ontware, die de wetenschap is van een zoodanig schoon:

Want wie tot zoover in de leer van Eros is opgeleid, en de schoone zaken achtereen en goed heeft aangezien, aan het einde komt hij van de leer, en plotseling ziet hij iets wonderbaarlijks, schoon van aard, datgene, ter wille waarvan alle voorgaande moeiten waren: vooreerst nu is het eeuwig, en noch wordende, noch vergaande, noch in groei, noch in vermindering; dan, niet in één deel schoon, in een ander deel leelijk; noch nu wèl, dan niet; noch naast één ding schoon, naast een ander leelijk; noch hier schoon, daar leelijk, zoodat het voor sommigen schoon, voor anderen leelijk is; - niet ook zal het Schoone hem verschijnen als een gelaat of handen of eenig deel van het lichaam, niet ook als een rede, niet als een wetenschap; noch is het in iets anders, in een levend wezen of in de aarde of in den hemel of waar ook: doch zelf op zich zelf in zich zelf één-gestaltig en eeuwig is het, en deel daaraan hebben alle andere schoone zaken op zulk een wijze, dat terwijl die andere zaken worden en vergaan, dat Ééne noch grooter, noch kleiner wordt, noch iets lijdt.

V.

Aangezien Diotima er aan twijfelt of Sokrates zelf haar wel volgen kan in het uiterste mysterie van Eros, schaam ik mij zeker niet te bekennen, dat de zaak mij niet zoo geheel duidelijk is.

Ik begrijp wel, dat Plato aanraadt een methode te volgen, een proces van waarnemen en denken, dat men tegenwoordig *abstraheeren* noemt: door vergelijking van vele voorwerpen, die een eigenschap gemeen hebben, tot de conceptie van die eigenschap alleen geraken -; ik begrijp wel, dat zijn verheerlijking van het Schoone met de geestelijke aan-

schouwing van het begrip in verband staat -; ik begrijp wel, dat gelijk de gansche rede van Diotima een tegenhanger is van Agathon's ijdele lofspraak, ook de extase over het Schoone zich openbarend in frasen door goddelijke aanblazing gedreven, een verplettering is van het ongevoelde en droge enthoesiasme van Agathon -; doch ik begrijp niet goed, hoe het mysterie met de leer samenhangt, en nog minder, hoe men zich verlustigen kan in de zuiver geestelijke aanschouwing van een uiterste abstractie.

Doch voorzeker heeft Plato veel kunnen doen, waartoe anderen niet bij machte zijn, en het veiligste zal wel zijn aan te nemen, dat voor hem tastbaar was, wat wij slechts uit de verte kunnen vermoeden, en zeker moeten wij hem dankbaar wezen, dat hij door het geweld van zijn kunst ons van zijn weelde mededeelt, en ons medevoert met den stroom van zijn rythmen, zoodat ook wij eenigszins het geluk kunnen gevoelen van hèm die het Schoone Zelf aanschouwt.

VI.

Een beschuldiging, dikwijls aangevoerd tegen de wijsbegeerte is deze, dat de wijsbegeerte weinig nut sticht, weinig bijdraagt tot het weten der wereld. Welke blijvende uitvinding kan men haar toeschrijven; welke wezenlijke ontdekking vindt men in de geschriften van Plato, Spinoza, Kant en Hartmann? Wie hebben onze kennis vermeerderd, deze wijsgeeren, of Galileï, Newton, Lavoisier, Darwin, Pasteur?

Het is thans niet de gelegenheid de waarde dezer vragen in den grond te onderzoeken; ik wil mij houden aan het Symposion, en beweren, dat in dit wijsgeerige werk een stelling, een wijsbegeerte voorkomt, die de natuurkunde van nabij raakt en zóó van nabij, dat zij haar grondslag heeten kan; dat deze stelling bovendien het overgroote voordeel heeft het aanrakingspunt van de natuurkunde met het geheel van ons weten en gevoelen aan te geven, en dus alleen miskend mag worden door die ongelukkigen, die hun gansche

ziel in een retort, een galvanische cel of een vleeschetende plant begraven hebben.

De stelling, die ik bedoel, is de stelling: wat men begeert heeft men niet; de wijsbegeerte, die, welke Plato aan de stelling verbonden heeft, en die andere, welke een ieder met geringe moeite er aan vasthechten kan.

Wat men begeert, heeft men niet: men begeert altijd iets in de toekomst. Als men de juistheid van deze bewering heeft ingezien, dan gevoelt men eerst goed, dat de dingen uit de wereld der verschijnselen veranderlijk, en slechts op één oogenblik zijn, wat zij zijn op dat oogenblik; dan beseft men eerst met kracht dat het blijven bestaan van de zaken der natuur, niet een werking is van de natuur, doch een werking van onzen geest, die uit een waargenomen regelmaat in de verschijnselen zich een voorstelling over hun wezen heeft gevormd; dan beseft men ook dat de natuurkunde niet enkel is een zaak van waarneming, doch voor een zeer groot deel een voortbrengsel van ons eigen nadenken, van bewust nadenken en van onderstellingen die wij onwillekeurig aan het waargenomene toevoegen.

Dat leert men uit de spreuk van Plato, omdat die spreuk de uitwendige verschijnselen verbindt aan de sterkste inwendige gewaarwording; want niemand zal na eenig nadenken willen ontkennen, dat men op ieder oogenblik een begeerte, en telkens weder een andere begeerte heeft, en dat men volgens zijn gewaarwording een wezen in voortdurende beweging is, waarin alleen het nadenken een blijvende wezenlijkheid kan erkennen.

Wij leven in een wereld van drijvende verschijnselen, verschijnselen buiten ons lichaam, verschijnselen in onze ziel, en die alleen zijn het, die wij waarnemen. Doch indien wij meenen te leven in een wereld van wezenlijkheden achter die verschijnselen gelegen, wij dwalen, zoo wij niet weten, dat die wezenlijkheden onderstellingen zijn, en de verschijnselen enkel onmiddelijk gegrepen worden.

Dit is de waarde van Plato's spreuk, dat zij licht ingezien kan worden, en als zij ingezien is, ons duidelijk maakt, dat

zij alleen waar kan wezen, zoo wij ons doordringen van het besef, dat van de natuur slechts verschijnselen en betrekkingen tusschen verschijnselen gekend worden, en dat onze meeningen over haar wezen produkten van onzen geest zijn, die wij ten onrechte voor de natuur zelf zouden houden.

Dit leeren wij van Plato's spreuk, dat de natuur op ieder oogenblik is, wat wij op ieder oogenblik waarnemen, en dat al onze meeningen over haar wezen herinneringen zijn van vroegere waarnemingen en vroegere overwegingen, die niet als wezenlijkheden buiten ons zijn, doch als herinneringen in ons.

Dit leeren wij ook, dat begeeren als wij steeds doen naar toekomstige zaken, en overwegen over het komen dier dingen, de toekomst er niet is op dìt oogenblik noch de inhoud dier toekomst, de verschijnselen die zullen zijn, doch dat die toekomst als een verwachting, als een visioen in ons leeft.

Dit leeren wij dus, dat voor zoover wij gewaarwordingen hebben, inwendige en uitwendige, wij mededrijven met den tijd, en ons eigen gewaarwordend wezen een deel is van de verschijnselen: op ieder oogenblik staan wij op een punt in den stroom der verschijnselen, en dat deel van den stroom aanschouwen wij.

Dit alles is positieve, onaantastbare natuurkunde; méér onaantastbaar dan de gravitatiewet, en het fundament van alle ware fysika; en dit alles is het eerste produkt der overweging van Plato's spreuk.

Want meer kan men aan die eerste overweging verbinden. Want als ik een verschijnsel het gevolg noem van een voorafgaand verschijnsel en dat voorafgaand verschijnsel is op het oogenblik geen uitwendige waarneming, doch een herinnering *in* mij -, dan is het niet de natuur, die oorzaak en gevolg toont, doch ik zelf ben het, die een band van oorzaak en gevolg tusschen de verschijnselen leg. En indien ik een voorspelling doe over de toekomst ben ik zelf het, die den band van oorzaak en gevolg in de toekomst verleg.

Van mij dus, niet van de natuur, is de verhouding der dingen als oorzaken en gevolgen, en mijn schuld dus is het,

indien ik zeg dat mijn begeerten en willingen oorzakelijk samenhangen met vroegere ziele-toestanden, en terwijl ik mij niet vergissen kan in mijn begeerte van een oogenblik, - want die heb ik slechts waar te nemen -, blijft mijn meening over haar betrekking tot vroegere gevoelens een produkt van mij zelven, een hypothese, altijd te wantrouwen, en steeds voor wisseling vatbaar. En op die wijze brengt men een grooten slag toe aan het banale ethische determinisme.

Daar de spreuk van Plato een uitwendig aan een inwendig verschijnsel verbindt, leert men uit haar beseffen, dat het dwaas is alleen de wereld der uitwendige verschijnselen als voorwerp van onderzoek te beschouwen, alleen aan de resultaten van dat onderzoek waarde toe te kennen voor de beslissing over belangrijke vraagstukken van ons gansche leven: er zijn ook inwendige verschijnselen, en deze zijn veeleer de aangewezenen, om tot een oordeel te brengen, waar het ons gansche zijn aangaat: want dat oordeel zal ons gemoed raken, en het gemoed behoort tot de orde der inwendige verschijnselen.

Zoo brengt ons de spreuk van Plato tot de waardeering van de verschijnselen, tot de fenomenologie, en leert ons tevens de zaken van gemoed als van niet minder werkelijkheid en waarde achten dan de uitwendige verschijnselen.

En deze uitkomsten zijn niet de eenigen.

Indien wij ons hebben leeren overtuigen van het wisselende en drijvende der verschijnselen, en van onze eigen werkzaamheid in het opbouwen van een voorstelling over de natuur, dan worden wij gevoelig voor de overweging, dat er iets is dat waarneemt en opbouwt, en dat dit iets steeds zichzelf herkent als hetzelfde te blijven tegenover de strooming der gewaarwordingen en denkingen, en als een onveranderlijk iets staat tegenover den steeds veranderenden inhoud van het bewustzijn. Men noeme dat iets den geest, de rede, het denkende, de ik-heid, - er is iets blijvends dat oordeelt en opbouwt, en er zijn wisselende dingen, waarover geoordeeld wordt, waaruit wordt opgebouwd.

En indien wij ons hebben doordrongen van het besef, dat wij zelf het zijn die de betrekking van oorzaak en gevolg maken, dan leeren wij ook wat het overgroote vraagstuk is dat vóór ons staat: het is dit: hoe komt het, dat de betrekking van oorzaak en gevolg, door ons zelven tusschen de verschijnselen gelegd, niet alleen als een subjektieve beschouwing over het verledene geldt, doch ook over de toekomst schijnt te heerschen; want hoewel geen van onze voorspellingen van te voren absolute zekerheid hebben, velen zijn de bevestigingen dier voorspellingen door de ervaring, en dikwijls dus is de stroom der verschijnselen gegaan volgens weg, dien wij haar aanwezen; hoe komt het dat voorspellingen, zoo niet altijd, dan toch dikwijls uitkomen; wat is de oplossing van het vraagstuk van Hume?

Deze zaken heb ik zelf althans met Plato's spreuk aan mij weten te verbinden, en wie meer van wijsbegeerte weet, meer zal hij voor goed aan zich kunnen hechten door de grondstelling van het Symposion, en hij die weet, hoe moeilijk het is om wijsgeerige gedachten, - niet te zien, na te spreken, niet zelfs ze te begrijpen -, doch met ze te leven en ze als een blijvend goed aan zich vast te klinken, hij zal aan de gelijkenis van Plato denken, aan de gevangen beelden van Daidalos, en de rede van Diotima als een schoon middel beschouwen om de vluchtige gedachten voor altijd aan zich te ketenen.

VII.

Het derde bedrijf van het Symposion is de verheerlijking van Sokrates als den waren dienaar van Eros, den waren eroticus. De verheerlijking bestaat in een lofrede van Alkibiades, en maakt zeker een der aandoenlijkste episoden van Plato's werk uit.

Alkibiades, de schoone, de aanzienlijke en overmoedige atheensche jongeling, hij, de lieveling van het publiek, de bedorven held van den dag; de talentvolle in woorden en daden, heerschend in zijn omgeving door den glans van zijn naam, zijn rijkdom en zijn eigenschappen; deze nu is het,

die bekent, met schaamte en dankbaarheid tevens bekent, één meester te hebben, voor één mensch bang te zijn, en die eene mensch is Sokrates, de arme en onaanzienlijke, vermaard om zijn leelijkheid, miskend en bespot door zijn volk, voor zijn beste vrienden een zonderling, door zeer weinigen in de heerlijkheid van zijn wezen begrepen, en door één vooral bewonderd, bemind, gevreesd en aangebeden, door den schitterenden voedsterling van Perikles.

Over dezen lichtzinnigen en trotschen lieveling van het publiek heerschte Sokrates door daad en door woord. Door de daad, omdat hij, de eenige onder de velen die Alkibiades zochten, door zijn gedrag bewees, dat hij niet te verlokken was door de verleidingen van uiterlijk schoon en aanzien; door het woord, wijl hij de eenige was, die door zijn gesprekken de menschen, en niet het minst Alkibiades deed gevoelen, hoe onwetend zij waren en hoe zwak, en hoe dwaas, daar zij, meenende te weten en te kunnen, telkens en telkens weder bewezen niet te weten en niet te kunnen.

Door deze macht van woord en van daad was de leelijke en arme Sokrates heer geworden, Alkibiades, de schoone en aanzienlijke, slaaf, en in hun omgang vertoonde zich het schouwspel, onbekend vóór dien tijd in Athene: de oude en leelijke vriend was vrij, de jonge en schoone geplaagd door berouw en jaloezie.

Zoo was dan door de macht van zijn daad Sokrates de ware dienaar van Eros. Zelfbeheersching gaf hem de kracht zich niet door den schijn van het schoone te laten verblinden, niet aan één schoonen mensch zich blijvend te hechten, doch vrij hield hij zich van banden, en ook elders zocht hij het schoone, en daarom kon hij, zoo iemand, doordringen in het mysterie van Eros, opklimmen tot de exstase van het Schoone, door Diotima als het uiterste doel van de leer der begeerte aangewezen.

En niet minder was hij door zijn woord erotisch. Want geen kon zoo goed als hij schoone redenen verwekken, geen ander zoo goed het schoone van het leelijke scheiden, en het door de ziel der geliefden gebaard onderzoeken of het

een echt kind was of een dat verworpen moest worden.

Wie het Symposion gelezen heeft, zal mij toegeven, dat het niet wel mogelijk is veel meer uit de rede van Alkibiades mede te deelen. Hij kent de bezwaren, die het ondoenlijk maken in een algemeen tijdschrift de zaak openlijk te vertellen; ik zal mij daarom beperken tot eenige opmerkingen over het historisch belang van Alkibiades' rede.

Deze rede werpt namelijk veel licht op het eigenaardige van Sokrates, dat door een ieder gevoeld werd, hetzij die ieder een vriend of een vijand van hem was of werd.

'Wij immers, zegt Alkibiades, wanneer wij iemand anders andere redenen hooren spreken, ook indien hij een zeer goed redenaar is, dan deert het ons niets, om het met één woord te zeggen, aan niemand van ons; doch wanneer iemand ù hoort, of uw woorden door een ander hoort verhalen, ook indien het een zeer zwakke spreker is die verhaalt, en hetzij een vrouw toehoort, hetzij een man, hetzij een knaap, wij worden geslagen en gevangen.... Als ik Perikles hoorde en andere goede redenaars, dan spraken zij voorwaar schoon, doch zoo iets ondervond ik niets van hen, noch werd mijn ziel verschrikt en toornig, daar zij slaafsch zich gevoelde; doch door dien Marsyas daar heb ik mij dikwijls zóó gevoeld, dat ik meende niet meer te kunnen leven, zijnde zooals ik ben. En ook nu, weet ik zeer goed, als ik wilde luisteren, ik zou niet sterk blijven, maar hetzelfde weder ondervinden. Want hij dwingt mij toe te geven, dat veel mij ontbreekt en ik toch mij zelf verwaarloos, doch met de openbare zaak der Atheners mij ophoud. Met geweld dan mijn ooren toedrukkend, vlucht ik als van de Sirenen weg van hem, opdat ik niet bij hem gezeten daar blijve tot ik oud ben geworden. Voor hem alleen van alle menschen heb ik dàt gevoeld, wat niemand wellicht in mij zoeken zou: mij voor iemand te schamen: want voor hem alleen schaam ik mij. Want ik weet het zeer goed, ik kan hem niet tegenspreken, als zou ik niet moeten doen wat hij zegt, doch als ik weg ben gegaan, dan word ik weder overwonnen door den lof van de menigte. Ik ontwijk hem daarom en ontvlucht hem, en wan-

neer ik hem zie, schaam ik mij over wat ik toe moest stemmen.'

Wat Alkibiades van Sokrates ondervond, dat ondervond een ieder van hem, hetzij vriend, hetzij vijand, hetzij hij vriend werd, hetzij hij vijand werd, want Sokrates werkte met zijn woord op een der grondtonen van het temperament van zijn ras, op het bij de meesten vage, doch bij niemand geheel ontbrekende besef, dat de rede den hartstocht behoorde te beheerschen. Van dit besef was Sokrates de eerste en krachtigste praktische openbaring, en is Plato de poëtisch-wijsgeerige uiting geweest, en daarom zijn zij beiden heroën ook voor ons, want datzelfde besef werkt ook in de moderne europeesche maatschappij.

Dit vage besef: de rede behoorde den hartstocht te beheerschen -, was een grondtrek van het helleensche temperament. Het helleensche volk was een bij uitstek redeneerend volk, en in Hellas is het eerst de erkenning van de rede, indien ook al met vele afwijkingen, belichaamd geworden in de stichting van staten, wier bestaan op onderlinge gedachtenwisseling van de burgers gegrond is.

Doch indien ook die statenstichting als een uiting van de erkenning der rede kan genoemd worden, die erkenning was nog niet meer dan een vaag besef, niet als zoodanig uitgesproken, noch als zoodanig streng volgehouden. Het uitspreken is echter gaandeweg gekomen in den vorm van spreuken en stellingen, die door iederen Helleen beaamd werden, en hem trotsch deden wezen op het voorrecht om een mensch en een Helleen te zijn. Zulke spreuken vindt men reeds bij Homeros, zulk een spreuk is ook de schitterende bewering van Protagoras: men straft niet om zich te wreken, want dat zou alleen een dier kunnen doen. In den bijval aan zulke spreuken geschonken erkende en bewonderde de Helleen een grondtrek van zijn aanleg, in dien bijval openbaarde zich het theoretisch besef van de erkenning der rede.

Doch vóór Sokrates was de helleensche wereld niet verder gekomen dan tot een vage, half onbewuste, praktische, en een opgewonden theoretische bewondering voor de rede.

De staatsinrichting mocht in hoofdzaak demokratisch zijn, de schoone en trotsche spreuken mochten herhaald en toegejuicht worden, ieder burger in den staat behield zich de vrijheid voor persoonlijk aan zijn hartstochten toe te geven, en de wraak werd uitgeoefend zonder terughouding.

Sokrates nu is de eerste geweest die het vage tot bewustzijn heeft gebracht, en de theorie tot praktijk verheven, en door deze onovertroffen groote daad was hij voor zijn eigen rasgenooten zoowel een levend raadsel, als iemand waarmede niemand in aanraking kon komen, zonder te gevoelen, dat het zijn eigen ziel was, die in Sokrates leefde, doch leefde als een groot en machtig gewrocht, ver uitreikende boven de kleine en verwrongen beelden zijner tijdgenooten.

Deze beteekenis van Sokrates is door Plato geëerd in de lofrede van Alkibiades, en ternauwernood ergens in zijn werk uit het oog verloren. De bewondering van de rede, de erkenning van haar heerschappij over den hartstocht, nergens ternauwernood ontbreekt zij in Plato's werk, en in zijn Politeia heeft hij zijn grootste gedicht op dien grondtrek van zijn ras opgebouwd.

VIII.

Ik moet onbeleefd genoeg zijn den lezer met een persoonlijk feit lastig te vallen, want ik ben verplicht hem mede te deelen, dat in de voorstelling door mij van het Symposion gegeven een belangrijk gedeelte is, waarvoor ik personeel aansprakelijk ben: het is niet de meening van de meesten, of vele of verscheidene platonisten, het is mijn eigen poging om klaarheid te brengen in een aantal bladzijden van Plato, die volgens de gewone opvatting al zeer onduidelijk zijn. Ik bedoel het gesprek tusschen Agathon en Sokrates en de rede van Diotima, waarvan gewoonlijk gezegd wordt, dat zij over de Liefde handelen, terwijl er naar mijn meening alleen beteekenis aan te hechten is, en dan een beteekenis van zeer veel waarde, zoo men ze als een onderzoek en een poëem over de Begeerte beschouwt.

Voor eenige jaren reeds heb ik mijn best gedaan aan te toonen[1)], van hoeveel belang het is de beteekenissen van het woord Liefde, zooals dat in het gewone gesprek gebruikt wordt, uit elkander te houden, en uit de schifting dier beteekenissen tot een in zich zelf duidelijke en met andere gegevens sluitende beschouwing van het Symposion te geraken. Dr. Was, tegen wien ik mij toen richtte,[2)] heeft mij niet wederlegd, doch door prof. Spruyt is opgemerkt, dat ik mij te uitsluitend met één plaats van het Symposion had bezig gehouden, en dat mijn verklaring onvoldoende was, wijl zij geen rekening hield met andere uitingen van Plato.

Volkomen terecht, inderdaad, beweerde prof. Spruyt, dat ik slechts één plaats van Plato onderzocht had, doch al wat ik naderhand van Plato ben te weten gekomen, en wat ik elders gevonden heb in verband met deze zaak, dat alles heeft mij versterkt in de meening, dat de Eros van het Symposion niet is de Liefde, doch de Begeerte.

Vooreerst, - ik had dat vroeger aangeduid, doch niet uitvoerig toegelicht -, is het niet alleen het gesprek tusschen Sokrates en Agathon, waarin alleen door Eros = Begeerte klaarheid en wijsheid wordt gebracht, doch daar waar de rede van Diotima een symboliseerend betoog is, is steeds de Begeerte het voorwerp van haar beschouwing en niet de Min.

Ten tweede: de Phaedrus, eveneens vol van Eros, is niet een omwerking, doch een aanvulling van het Symposion, daar hij, - ik bedoel in de groote fantasie van Sokrates -, juist het andere deel hoofdzakelijk van het samengestelde begrip Liefde behandelt, en nietde Begeerte onderzoekt of bezingt, doch meer de eigenlijke Min, in dien intensen vorm, dien wij Verliefdheid heeten. Plato zelf dus heeft het onderwerp in tweeën gesplitst, en de bestanddeelen, voor zoover doenlijk, uit elkander gehouden.

1) Dit tijdschrift, 1 Oct. 1887.
2) Plato's Symposion, een erotische studie door Dr. H. Was. Arnhem. P. Gouda Quint, 1887.

Daarna: in het negende boek van de Politeia, in de wondervolle episode over den tyrannenwaanzin, treedt Eros weder op als gevoel en als daimoon, en daar is Eros geen ander iets dan de grove vorm van de Begeerte: de Hebzucht.

Eindelijk heb ik niet zonder satisfactie gezien, dat ook Spinoza, wiens bekwaamheid in het analyseeren van aandoeningen algemeen erkend is, dat ook Spinoza met de grootste scherpte Begeerte en Min van elkander scheidt.

De raad om in het onderzoek van één plaats uit Plato's werk ook andere plaatsen te betrekken, is gewis zeer goed, doch men mag niet van te voren den eisch stellen, dat in alle plaatsen dezelfde opvatting voor den dag komt, en het zelfde woord dezelfde beteekenis heeft. Want, afgezien nog daarvan, dat ook Plato zichzelf wel eens zou kunnen tegenspreken in verschillende dialogen, is het niet vanzelfsprekend, dat hij in alle dialogen het vraagstuk van dezelfde zijde beziet, en het woord in dezelfde schakeering van beteekenis opvat: het is van te voren zeer wel mogelijk, dat hij telkenmale een andere zijde aangrijpt, en een andere schakeering bedoelt, en indien wij bevinden, dat hij zich telkens aan één zijde en één schakeering houdt, dan behooren wij hem geen onzuiverheid in denken en uitdrukken te verwijten, doch integendeel zijn geestelijke kracht te erkennen, die in het gewarrel van verscheidenheden zoo scherp de eene schakeering in het oog heeft gehouden. Het zou bovendien zelfs zeer wel mogelijk zijn, dat een zelfde dialoog de schakeeringen van hetzelfde begrip bevatte: iets diergelijks geschiedt inderdaad in den Lysis.

Doch loopen wij geen gevaar aan te nemen wat wij bewijzen willen, zeggende: Plato was een groot denker, die de zaken niet verwarde doch uiteen hield, en als bewijs daarvoor aan te halen juist de dialogen, die in schijn hetzelfde vraagstuk met hetzelfde woord, en zonderlinge uitkomsten behandelen? Hoe zullen wij weten, dat hij niet telkens met hetzelfde woord dezelfde zaak bedoelt?

De methode is eenvoudig en voor de hand liggend: vooreerst, men stelt aan Plato niet den eisch een groot

denker, doch dien van geen ezel te zijn, en erkent, wat niemand tegenspreken kan, dat althans het streven naar nauwkeurig denken zeer groot bij hem was; ten tweede: men gaat na of de zaak, waarover de dialogen loopen, van dien aard is, dat zij zich in deelen splitsen laat, en of het woord verscheidenheden van beteekenis heeft; ten derde: men gaat de belangrijke episoden na en ziet of dezen tot een sluitend geheel worden, zoo het woord in één bepaalde schakeering wordt genomen en welke; vervolgens doet men hetzelfde met ieder dialoog, en dan eerst vergelijkt men de uitkomsten van de dialogen, en overweegt of die uitkomsten resultaten zijn van het onderzoek naar hetzelfde vraagstuk, en toegekend worden aan het woord in dezelfde beteekenis, dan wel of de uitkomsten elkander aanvullen, en verbonden zijn aan verschillende beteekenis-schakeeringen van hetzelfde woord. Men verzuime voorts niet in aanmerking te nemen, dat Plato artiest was, en dat het werken met die schakeeringen tot den arbeid van een artiest hoort.

Zóó gaat men te werk, als men Plato recht wil laten wedervaren, zonder aan te nemen wat men bewijzen wil. Want de heeren, die fouten in Plato aanwijzen, - ik bedoel hier prof. Spruyt niet -, vergeten maar al te zeer, dat zij op hun wijze Plato niet slechts een weinig van zijn grootheid ontnemen, maar hem op verscheidene belangrijke oogenblikken van zijn werk tot een groot prul en een fameusen leugenaar maken. Het gesprek van Sokrates met Agathon, zoo duidelijk en wijs als men voor Eros Begeerte plaatst, is indertijd door Dr. Was uitgemaakt voor al wat leelijk is, omdat Dr. Was nu eenmaal van Eros Liefde maakte, en dan nog wel de Liefde alleen als Min opvatte.

Ten slotte over deze zaak nog dit: wie de rede van Diotima mocht willen vertalen, zou menigmaal in verlegenheid komen, en niet weten of hij het woord liefde wel kan missen. In de meeste gevallen vertaalt men nauwkeurig en schrijft men zuiver Hollandsch door van Eros begeerte te maken; doch daar waar gesproken wordt van menschen, die in een toestand verkeeren, waarin zij een ander mensch, hetzij naar

ziel, hetzij naar lichaam begeeren, geraakt men in moeilijkheid; want menschen in dien toestand heeten in het Hollandsch nu eenmaal niet begeerenden, doch minnenden of verliefden. Ik heb hen in mijn overzicht ‘van Eros vervuld’ genoemd; doch wie dat te vrij vindt en het woord verliefd behouden wil, hij vergete niet, dat de verliefden in het Symposion alleen beschouwd worden voor zoover zij begeeren.

IX.

Heb ik nu duidelijk genoeg gezegd, dat het Symposion een dialoog is over Begeerte? Zoo ja, dan wil ik gaarne toegeven, en hoop daardoor niet van inkonsekwentie beschuldigd te worden, dat het een Gedicht is van Liefde. Want zooals de Begeerte een bestanddeel is van het gevoel door lievenden gevoeld, zoo vat het Symposion zeer vele zaken samen, behoorend tot dat bonte geheel van gewaarwordingen, denkingen en toestanden, waaraan zich het woord Liefde verbindt.

Wat vindt men van de platonische liefde in het Symposion?

Men vindt geen verwerping van de zinlijkheid; men vindt zelfs de goedkeuring van de lichamelijke voortbrenging, doch men vindt een verheffing van den geestelijken boven den lichamelijken omgang. Doch dìt komt bij deze verheffing, - en dit is in de legende geheel verloren gegaan -, dat de omgang slechts goed is, zoo hij voert tot het voortbrengen van schoone en goede gedachten en werken.

De ware platonische liefde is volgens het Symposion de drang om schoone en goede zaken voort te brengen, en zij zijn slechts ware erotische mannen, die arbeiden tot zulk een voortbrenging. Dienaren van Eros, - aangenomen dat hun voortbrengselen ook voor Plato goed waren -, zijn Newton, Huyghens, Rembrandt, Milton, Bach, Kant, Marx en Pasteur, en voorzeker, indien ook in onzen tijd de voortbrenging in het schoone niet altijd het gevolg is van een hoog-vriend-schaplijken omgang, voorzeker mag van onzen tijd niet gezegd worden, dat Eros niet meer leeft: groot is de drift

tot voortbrenging in het schoone en velen zijn de zwangeren in geest en in ziel.

De werkelijke, de materieele liefdesverhouding, die Plato bij voorkeur in het oog had, toen hij het Symposion en een ander poëem van de Liefde dichtte, - daarover kan men niet spreken in een tijdschrift, dat er geen bezwaar tegen heeft ook in de huiskamer gelezen te worden. Zooveel zij thans slechts gezegd, als kultuur-historische bijzonderheid, dat de hooge, de zuivere en de strenge liefdeszangen van Plato een realiteit onder zich hebben, waarvoor de openbare meening van onzen tijd slechts afschuw over heeft. Wie er meer van weten wil, leze het meer genoemde werkje van Dr. Was, of spreke met een heel goeden vriend, die klassiek literator is, en niet van jokken houdt.

Sept. '93.

Oude benauwingen, door Delang.

I.

Zwaar is de lucht er en duister zijn de holen van 't spel. Is om de lichten de zwart-nacht geloopen of wast uit de volte der mannen duisternis? Het is de geslotenheid voor de buitene dingen, die tasten doet naar het zékere, dat wij wenschen voor ons oog, dat wij wenschen voor onze nachtelijke lichamen. Ze omstaan hoog de tafel, die allen, en die daar gedrongen is in den muurhoek, en die den hartslag regelt van het winst-bejag, hij heeft het harte-lachen verleerd, deze herder eener zwarte kudde, en de Dood gluurt over zijn schouder, maar geen die Hem zien wil. Als deze muren vallen zouden naar buiten en de nacht-nacht zou binnen-hollen in de zwarte ruimte als een gierende windvlaag, hoe zouden allen verbleeken en wankelen op hunne nachtelijke beenen. Alleen de arme vrouwen, die zitten en drinken wat, ze zouden haar niet begrijpen, de bleekheid der mannen. Leven ook déze vrouwen niet voor de instandhouding der dingen? Wat weten *zij* van duivel of god; of zij den ondergang voeden of de behoudenis, geven beide niet het emotie-volle lijden? o, Passieve Lijdens-vorm, die niet opklimmen kunt tot het begrip, gezegend zijt Gij en

gevloekt in deze wereld en het eene hebt Gij zoo min begrepen als het andere. Gij zijt een open hart, dat bloedt; een lichaam zijt Gij, dat zich uit-een rijt en aan het Leven zijn vezelen geeft, en de duivel heeft van u gegeten en van u gedronken, en een lach was om uwe verstervende lippen, en god heeft u genomen en van u zijn Glorie-van-lijden gemaakt - maar wellicht is de buik des duivels het méést zat van u. Hoe het ook zij, o vrouw, uw lijden heeft u gered en de geslachten groeten u.

II.

Er is een moment in het dagen, dat de hemel is tusschen den donkeren nacht en het wit-willende licht, en het uitspansel klaar is voor den dag, die zich nog niet heeft uitgelaten. Het is een blauw van vermoed-diepe doorzichtigheid. Dan komen de huizen-rijën der wijkende straten, die zwarte huizen, die denken snachts, en daags worden doortreden, in hun geweldigheid van oude huizen-der-Tijden, als donkere hevigheden uit. Er is een tikje blijheid langs de straat, een veegje vocht, over het glans-vlakkend asfalt als een glimlachje. Paardegeklap en een geel lichtje-bewegend, zonder licht in het dag-lichten - en de lucht weeft zich wit, en de stad zinkt terug in den dag.

III.

O, Zeedijk. Als de nacht rondom de rust gelegd heeft, vlamt gij op met veel kleine en drie groote lichten, en uw zwarte trappen wachten, als uw deurtjes klappen. Doch ik wil niet u zien, maar de steunselen van uw bewegen, uw sloppen en stegen. Dáár, in de oude huizen, en de leege voorhuizen met één licht, en de dof-zinken schenkbank en het ééne klare vocht en het grauwe bier, en daarachter, bij hanglichten, fel neergeslagen onder metalen kappen, in de oude zalen met goed-donkere balk-lagen, langs de wanden de banken, en het flegmatisch-wreed spreiden der veel-knoppige harmonica, wiegen jonge paren de ingehouden impetuoziteiten hunner lichamen. Maar de twistende begeerten leven. En terwijl het knarsen verkwijlt, dringt bewegend de volte, in de oude zaal met de lage bruin-geworden zoldering en de sling'rende neerslag der lichten, om de hatende paren, en krijten de meisjes. En ik zie nu ook uw fletse nacht-vrouwen - zijn ze niet eigenlijk uw leven - die uitzien als loopen zij rond met messen in den nacht, en grijphanden, en die u verlaten van veroordeeling tot veroordeeling, o stad van sloppen en wateren, Zeedijk.

Sept. '93.

Semeleïs. Door H.J. Boeken.

Eerste zang.

(*Vervolg*.)[1)]

En over al 't beweeg, in zonnegloed,
Lag stil de stad met grijze, leien huizen,
En van des tempels uitgang kon men goed

De daken over-zien, en 't verre ruischen
Der beken hooren, komend van den berg,
Die kalm en stil stond boven 't zichtbre suizen

Der donkre dennen-zijden, en het warrig
Pad-groef-gekronkel met zijn leefloos hoofd
Van eeuwig-witte sneeuw - meen'g berge-dwerg

1) Zie N.G. Oct. 1892.

Grauw aan de horizonten zag z ì j n hoofd
   Wit in het blauw - en achter 't dak-getop
Der stad lag 't meer, wijd-blauw, gebaand, gestoofd,

In 't zonlicht schittrend - en wit-kleintjes op
   't Ver weiland koeien, - zóó zag Semele,
Na de' eersten kerkgang - duifken uit den dop

Der kindsheid duikend, - tredend in die zee
   Van licht en lucht met dat hoog oppervlak
Van dóór-licht blauw, - als kleine vischjens deê

Een vooglen-vlucht, neerschietend, dat 't licht brak
   Op hunne witte zijdjes, licht-schub-blaadjens
In het lucht-diep weg-wellen, - zóó nu brak

De wereld op haar en de witte waadjens
   Der kinderlijke kleenheid en de sfeer
Verbrekend van het oud-thuis en de daadjens

Verslindend, die zij wèl deed, - door den keer
   En de' ommegang der wisselende tijden.
De huppelende blijheid stomde voor den veer-

Zienigen blik in de onvermoede, wijde,
   Dreigende toekomst en, als kilte in zoelte,
De ijzige vinger-toppen van het lijden

Veegend haar leden, voorgevoelde zwoelte
   Van smart en liefd', gezellen. Zóó nu zwijgend
En zonder 't snappend en krioelende gewoel te

Gevoelen om haar, kwam zij aan, waar 't stijgend
Geboomt gaf schaduw aan de hooge hal
Van zijner eigen takken welving. Neigend

Gave' enkle taksken vlinderenden val
Van blaadre' op de aarde. In deze zonverduistering
Vond zij haar zelf na steilen hemel-val
Lichts eindloos weer in meenigt-feest-verluistering.

Tweede zang.

‘Van vele zaken is mijn hoofd nog vol,’
Sprak moeder tot haar, aan haar voet gezeten,
Die na een dag, zoo luid en kleurenvol,

Geen andre troost dan haar zich had geweten
En in een preveling zoo zoet beleden
Haar angsten háár had en van de ongeweten

Voorvoelingen gestameld en: wat *zij* geleden
In *haar* jeugd had? en of zij zonder moeder
Nu was? - sprak moeder: ‘Als 'k herdenk 't verleden,

Heil!’ stond zij, dan lag weer: ‘Maar ach, wee! hoe der
Heuchenis-stoet opdoemende licht-beelden,
Licht-sporende achter zich, den grooten hoeder

Van al mensch-lot-geval weer volgen, heel de
Kudde weer ordnend: geen mag van zijn plaats.
Zij waren bij me, als witte lamm'tjes speelden

Zij naast me een óógblik, 't g i n g met veel geblaats,
   En 'k zie ze weer, zooals de tijd ze scheidt
Van mij en van malkandre', op de gelaats-

Trekken en kleuren weer de doodigheid
   Van 't lang voor-goed verloorne en als een glazen,
Verstrakte wand, wat éénmaal was blijheid

Van atmosfeer en licht, in 't stil verbazen
   Van al 't levend nabije en 't sprekend wezen
En 't oog-gespel vèr werkend. Door het razen

Der tijden heen zie ik het vredig wezen
   Der kindsheid ginds van die rivier, doorwaad,
Van warrigheid en twist en 't ijslijk vreezen

Voor man's lijf en stads-stichting, nu doorwaad
   Tot deze vredigheid, maar daarvóór ligt
Als eiland-rust, waaròm doorzichtig staat

Zeestilte en klare stroom: elk schichtjen licht
   Dóór-spietslend in de diepte doet verdiepen
Het wondren-diep voor 't spiedende gezicht;

En wonder, zichtbaar, 't land, - dáár was 't dat liepen
Mijn jeugde-jaren dicht aan goden-staat.

(*Wordt vervolgd*.)

Lied. Door H.J. Boeken.

Den goden dit wèl-klinkend lied. Zij heeten
Mij zingen op de wijze, al-lang geweten,

Maar niet gewaardigd nog om in het licht
Der waereld door de baring van het licht

Te komen. Laat het kijken uit heldre oogen,
Licht in het blauw, mijn lied. De menschen mogen

Het zien wel en wel luistren naar zijn stem,
Het leeft in mij, en dan leef ik in hem.

Ik zing den god van alles, van het licht,
Hij stroomt zijn dage-gaaf in mijn gezicht,

Waarvan de dag leeft, en de donkre nachten
Zijn niet hun wanden licht van 't licht, dat wachten

Blijft op hun toor'nen hoog in 't zwart gebouwd,
Star-licht, dat staat en vlamt en bloeit, tot flauw 't

Schemerig Ooste' ontsteekt het schimmig wezen
Des daags: en onder 't bleek licht opgerezen

Flonkert-òp de aarde: 't groen land, donkre paden
Kronklende door de akkren, bloemen als licht-zaden,

In 't riet zwirrender voogten licht gepiep,
In blaadren fladdren vooglen met gezwiep

Van takken, en den grooten roep der steden,
Ik hoor hem zwoegen òp, nu 't is geleden

De nacht, nu 't staat boven den horizont,
Het zonnegoud vuur en den open mond

Des morgens lachen en het licht ontwellen.
En goden nu, licht-zonen boden snel en

Licht-spiegelende de' opgang van den dag,
En 't gaat nu alles òp - maar ach, ach, ach,

Daar op de wereld zijn zoo duizend zaken,
Die in hun arme ellende niet te maken

Hebben met zangen en met snaren-spel
Met oog-geschitter en de klare wel

Der liedren. Ach, maar de oogen schittren wel
En wel daar wellen uit de tranen-wel

De biggelende droppen der begeerten,
Der onvoldanen en der doffe smarten

In donkre holen, donker niet om 't licht
Dat hen onterft van troostend zonn'ge schicht;

Want donker zijn de holen, waar de scholen
Der menschen-volken onder 't lucht-ruim dolen,

Want hol wordt 't lucht-blauw, dat hun duister schijnt
Als de allerlaatste menschetroost verdwijnt

En 't leven wil maar moet den dood verwachten.
Zooals de kudden zijn die in den nacht vernachten

Zij stuwen op, op horden in de steppen,
Zij staan aan deuren, op de deurenkleppen

Van de vluchthuiz en met de pooten hamerend,
Waar hun dunkt zich het warm geluk opkamerend.

Maar de uchtend komt, op nieuw weer komt het licht
OP nieuw weer zijn zij knielend voor 't gedicht

Dat godheid maakt op al die werke-menschen,
Niet op, maar óp maar ìn hen. Want elk van die wenschen -

Slapende komen zij tot nieuwen dag -
De wenschen zijn, zooals de zongod zag

Streepende wolken voor zijn groote koming:
Zij vluchtigen of stremmen, want betooming

Is van de menschen niet. De Godheid slechts
Weet wat der menschen is en wat huns rechts.

Het Koningschap in Nederland.

De heer Van der Goes heeft een wijze van spreken die als zij zwaarder was van rythmen en opener van geluid, overdonderend kon heeten, hij heeft eene wijze om zonder Huet's geestigheid en diens vernuftige bandeloosheid de Huet te gelijken op het maatschappelyk plan, die den lezer in den waan zou brengen nu ook te doen te hebben met een voortdurend aan de werkelykheid getoetst oordeel over menschen en dingen, wanneer niet bij elke nieuwe zwenking van des heeren Van der Goes redeneering als hoeksteen en drijfas tevens een dogma moest dienen, het socialistische dogma van zijn beredeneerd weten van hoe de maatschappij is, van hoe die maatschappij worden moet, en waarvoor Staat en Regeering in die maatschappij dienen.

En hierin heeft de heer Van der Goes gelijk, dat hij, die maatschappelyk werk verricht, die noch in denken, noch in doen de bijna vrij schijnende bewegingen heeft van hoofd of hand, als artiesten dit hebben die weergeven de telkens veranderende werkelykheid om hen heen, nu ook gansch maatschappelyk is, niet alleen loochende de inwerkingen van den Geest, van alle voor het verstand niet begrijpelyke en niet te naderen invloeden op het maatschappelyk leven, zoodat het menschelyk logisch zoo vooruit geziene wel eens een fiktie blijkt en het komende alleen vòòr te gevoelen met fijner tastorganen dan verstand en geschiedenis, kennis

en logica te zamen, maar dat hij ook in zijne wijze van verstandig-logisch zijn met maatschappij-bedoelingen, niet wijsgeerig-maatschappelyk is, maar scholastisch, niet zooals de heer Van Deventer eens hier gezegd heeft sofistisch, maar zoo dat zijne redeneering niet is logisch-realistisch, zoo logisch, dat elke nieuwe gevolgtrekking in de redeneering *reeds een beeld heeft* in de realiteit, maar logisch-dogmatisch, zoodat de reeks van logische redeneeringen als het ware van alle zijden stijgende uìt de realiteit ten slotte samenkomen op ééne plaats *in de lucht*, waar het *abstrakte* dogma troont, dat reeds vòòr de redeneering bestond en dus niet op die redeneering berust.

Deze wijze van denken *is* echt maatschappelyk, negentiende-eeuwsch, zij is schoolsch, en alleen van de schoolsch denkende socialisten als de heer Van der Goes, gaat zij somtijds voor vrij denken door, bij den snel bij den oppervlakkig lezenden, omdat de socialisten terwijl zij het hebben over noodwendige veranderingen in den staat van bestuur der samenleving, en eerst zeggen hoe die veranderingen zijn om dàn de mogelykheid dier veranderingen te bepleiten, - de omgekeerde orde van een pleitrede -, spreken over *dingen*, die nieuw, los, vrij zijn van de bestaande werkelykheid, terwijl hunne methode van denken juist niet vrij is, maar van uit de realiteit gaat naar de reeds klaarstaande vooropstelling *a* en de vooropstelling *b* en van *a* en *b* naar een allereerst klaargemaakte vooropstelling van hooger orde *c*, zoodat hunne gedachten eerst aan de overkant der sloot gaan staan om er daarna over heen te springen. Deze wijze van denken is natuurlyk foutief, en ons land mag zich gelukkig rekenen, dat het alleen de heer Van der Goes in zijn midden heeft aan te wijzen, die in deze methode eene vrij groote mate van volkomenheid heeft bereikt.

Een vrij groote mate, omdat deze veel schrijvende en met veel maatschappelyke lectuur-eruditie gewapende Socialist voor dat gedeelte van zijn werk waarvan het ‘vrij’ de restrictieve aanduiding is, niet is schoolsch denkend, maar min of meer maatschappelyk driftig, van een zeker soort

gepassioneerdheid voor het lijden van het volk dat hem ter harte gaat en door het hoofd, zoodat per slot elk die met deze moderne volksmoralisten wil afgedaan zien, ook met het werk van den heer Van der Goes zeker rekening heeft te houden. D.w.z. elk heeft voor zich zelf de figuur van den heer Van der Goes eens door te maken en dan te ontleden, een werk dat wel eerstdaags iemand in het publiek ondernemen zal. Er kan nooit sprake zijn van met hem te discussieeren, er valt niet met hem te discussieeren, hij is ook op eene wijze absoluut, de polemiek indertijd tusschen de heeren Van Deyssel een gevoelsman en Van der Goes heeft het bewezen[1)], ook wel die tusschen de heeren Van der Goes en Stoffel, welke laatste een praktisch man is, die bij zijn redeneeren de voeling met de werkelykheid blijft behouden en wiens: naturalisatie van den bodem, als oplossing van het maatschappelyk vraagstuk eene voor een welwillende verbeelding benaderbaar iets is, terwijl de verbeelding van den heer Van der Goes van de komende maatschappij als werkinrichting iets dergelyks monsterlyks doodsch-van-bedrijvigheid moet wezen als die van Ed. Bellamy, van wiens door Van der Goes vertaald boekje indertijd bij monde van Van Deyssel terecht der intellektueelen en artiesten innige walging is getoond.

Maar ik heb thans het oog op een artikel gepubliceerd in dit tijdschrift in Juni 1891: Het Koningschap in Nederland, waar de toekomstige volledige kritiek op 's heeren Van der Goes denkende en schrijvende persoonlykheid de waarheid van het bovenstaande omtrent zijne wijze van denken juist aan kan toetsen, want al schijnt dit artikel sneller en oppervlakkiger geschreven dan anders wel het geval was, de wijze waarop de beweringen omtrent de nietswaardigheid van het Nederlandsch Koningschap *zooals het thans is*, juist en geen tegenkanting duldend om zoo te zeggen in het uitwendige van het artikel gevat zijn, en die waarop het inwendige: de groei van den modernen Staat

1) Zie N.G. Dec. '90, Febr. '91, Febr. '92.

naar de Republiek, historisch bewezen volgens den heer Van der Goes, als dogma is voorop gesteld, naar welks werkelykheid of waan verder niet wordt onderzocht, is èn voor des heeren Van der Goes èn voor de wijze van denken van het geheele moderne Socialistendom uiterst karakteriseerend.

Want zoo is de heer Van der Goes in drie trekken: Uitwendig: want maatschappelyk d.i. rakende aan de werkelykheid, de bestaande uitwendigheid der maatschappelyke verschijnselen, dikwijls juist *bewerend*, - inwendig: leeg van echtheid, d.i. *leeg van levens*gevoel[1)] en levensintuïtie, de drijfkracht achter alle vermogend menschelyk handelen niet-rakend aan den werkelyken gang achter en onder alle dingen, die wij zien, zoodat de *redeneering*, die de geleiddraad moest zijn van het gevoel naar de beweringen, van inwendige werkelykheid naar uitwendige werkelykheid, met de ééne de onderste eindkant alleen vast zit aan de realiteit, met de tweede bovenste eindkant zwiebelt in het onwerkelyke het leege, het socialistisch dogma. Zoo iemand is niet een slecht denker, maar eenvoudig geen denker een scholasticus.

Een korte inhoud van het thans bedoelde artikel is het volgende.

Onze hollandsche vrijheid van nu is de ruïne van de vrijheid voor twee eeuwen. (Ik zal mij veroorloven hier en daar tusschenzinnen te plaatsen waar m.i. een relatieve of absolute onwaarheid is gezegd. Zoo hier: Busken Huet is de eerste moderne geweest, die een overzicht van onze opstandsgeschiedenis geschreven heeft, de eigenlyke van-voor-twee-eeuwen geschiedenis voor onzen tijd objektief gezien moet nog geschreven worden, maar zeker staat vast dat men over de mate van vrijheid toen ten tijde heerschend, niet gunstig kan oordeelen, vergeleken bijvoorbeeld bij ons tegenwoordig stelsel van hiërarchieke, machinale en parlementaire regeering, waar ieder *vooruit* kan weten aan welke meedoogenlooze regelen hij

1) N.B. De zetter heeft hier een zonderlinge ingeving gehad. In de proef stond: leeg van levenswandel. Hoe vreemd!

zich bindt, door een burgerlyk huwelyk aan te gaan door honderde dingen - terwijl politie, justitie en de overheid van steden en gewesten eertijds waren in autocratische handen, zooals het per slot in elke republiek blijkt te zijn, waardoor eenerzijds losbandigheid werd en wordt bevorderd, anderzijds gereguleerde vrijheid onmogelyk gemaakt. Deze tirade van den heer Van der Goes lijkt mij dan ook meer gezegd om alle vaderlandsche Hollanders attent te maken op *hetgeen hij zeggen gaat*, dan om zelf iets te beteekenen.)

Het beschaafde Europa heeft ons in alles overtroffen, ook in de vrijheid van de burgerij. (De bedoeling van dezen slecht gestileerden zin is duidelyk, alle landen in Europa zijn materiëel beschaafder dan Nederland, ook materieel vrijer? de burgerij, waarmede de heer Van der Goes hier nu niet de 'bourgeoisie' bedoelt, die immers alle materieele macht en welvaart inhanden heeft en dus (betrekkelyk) vrij is, maar de handarbeidersklasse; is zij hier waar weinig groote fabrieken zijn, waar een groot gedeelte leeft bij den boer of op de koopschepen, werkelyk over het algemeen genomen minder vrij dan bijvoorbeeld in België of Duitschland? niemand zal dit toegeven, maar de socialisten zeggen altijd een beetje meer dan de waarheid is, de heer Van der Goes wil zeggen dat als de arbeiders er misschien in andere landen nog veel slechter aan toe zijn dan hier te lande, de arbeiders hier er in allen geval *zeer* slecht aan toe zijn, zoodat het sprekende tot zijne landgenooten, die doofachtig zijn zeer wel geoorloofd is wat te overdrijven, om ten minste verstaan te worden voor dat gedeelte der bewering, dat werkelykheid inhoudt. Maar zegt de heer Van der Goes): De vergelijking (van onze beschaving met die van andere volken) *is het*, die nu in ons nadeel uitvalt, en vroeger in ons voordeel. (Het is waar dat Cromwell zijn staatsinrichting heeft gesneden naar den snit van de onze, dat de maker van Frankrijks fabriekwezen in de 18e eeuw is in de leer gegaan bij de onze, maar dat wij nu stiller, rustiger, *onbeschaafder* leven dan de ons nu omringende natieën, dat wij

onze levensbehoeften grootendeels van elders halen en halen *kunnen* en tegelijkertijd tot nu toe *onaangetast* hebben kunnen leven, is dat een bewijs dat eene vergelijking van ons land met de omringenden in ons nadeel zou uitvallen? Wat, als eens blijkt dat 'tgeen de heer Van der Goes en meer menschen noemen de moderne beschaving, waaraan zooveel ellende voor menschen verbonden is, een overgangsperiode is, een ziekte-toestand die doorleefd moet worden, en wij daaraan dan minder zouden deelnemen, minder ziek zouden zijn? Zou dan ook de vergelijking in ons nadeel uitvallen? Immers niet, en de socialisten geven zelf toe dat deze beschavingstoestand er een van ziekte is. Maar de heer Van der Goes heeft er misschien het oog op dat b.v. ons land minder intellectueelen heeft aan te wijzen, die met hand en tand werken aan verandering dier ziekte-toestanden. Dan had hij gelijk gehad, maar het is alleen aangenomen door het socialisme zelf, niet bewezen door bewijzen aan de werkelykheid ontleend: dat het verschijnen van socialisten in een land, *inhaerent aan ziekteverschijnselen*, waar van *zij* de gcneesmeeesters zouden zijn, zelf een gezond intellektueel verschijnsel is, en zoo ook in dezen zin ons Volk, dat weinig intellektueele socialisten heeft aan te wijzen, gezonder zou zijn dan de omringende natieën. Ons staat dan te definieeren het woord intellektueel, die zooeven definieerden socialisten, als de heer Van der Goes wel te verstaan: als menschen wier Gedachte als een man met meerdere of minder lange beenen tegelijkertijd *heeft gesprongen*, èn op dat allerzelfdste moment is verkeerende in een blijvenden toestand van sprong..... om zoo uit te vinden wat het verschil in wezen is tusschen zulk soort Gedachte en Intellekt, om dan te bepalen op welke wijze alleen Intellekt en Socialisme te vereenigen zouden zijn, en of *die* vereeniging in den heer Van der Goes heeft plaats gevonden en plaats behouden).

(*Wordt vervolgd*.)

Feesten. Door Jac. van Looy.

II.

De vuurpijl opgesnord, stierend haar gouden vaart al statiger, hooger, stond, wuifde wijd over, schreef glorierijk een parabool en brak met geluidjes van lippen die proeven en geklok van flesschen uit tot een ruiker flonkers. De sterren weken voor de pracht van 't licht, uit d' afgrondelijke hemel talmden de bloempjes vuur, overpronkend de volkomen stilte, gedragen zegen zij neer in het omnachtte park.

Met loome rondingen van deftigheid en somber vertoon van rijkdom stonden er de boomen, onderscheiden den een van den ander waar de vonken vielen. Linden en beuken, vorstelijk in fluweel-zwaar nazomerloof: eiken schoerden; kastanjes trosbladig als gehandschoende handen en vol knoopenvan vruchten; larixen en accasia's kantwarrig doorwerkt met lucht; platanen staken lubben en kragen op voor d' ontstoken hemel. Al drong de nacht terug, zwart waren ze daar gezamenlijk, even geducht; feodale heffingen, burchten op rotsen, plomp overdreigend woningen en knechts goed; sparren torenden uit de diepten, de kruin van een in zijn boventakken doodgewaaide popel banjerde aan kalen stam. De lichtjes verzonken; het was een laag gedrang toen nog

van vreemd geworden kleedij; conifeeren in lansen en booghout van struiken; een den sliertte grondtakken als sleep-japonnen uit; lijsterbes pluimde; hulsten prikkelden het bosch vol harrenassen nu er de vuurtjes in sterrelden als gruis van edelsteenen.

Uit het oogenblikkelijke donker spookte het park weer op, met de zware boomenschimmen dof en als verdronken in de stilte van water. Beverig voor de boomen lag het glijdend grasveld open. Een kiezelpad schimmerde, versmalde, verbreedde, scheen om te gaan tusschen de ellipsende zoden naar waar in 't midden de zonnewijzer emblematisch rondelde op een dof pied-de-stal.

Tegenover de boomen zwartte het strakke dak van het zomerverblijf met twee flankeerende schoorsteenen onder regenkapjes op de nokeinden, nuchter voor de witte wolkigheden van lucht daar aangedaan van maanblauw. Het duisterwitte huis had de vestibuledeuren open met een trap naar den tuin tot een kaal portaal vol pover licht, waarin manden stijf van bloemen kleurden. Ouwerwetsch-geoorde vazen met geraniums schaarden bij elke treden; uit het portaa beschenen, bloeiden de hoogstgeplaatste scharlaken, de lage ren troebel onder de nacht die het park inhing.

Er glom wat zilverigs in de vestibule; tusschen de roode boorden van de stoeptrap kwam de eerste huisknecht stijf van kuiten dalen. Blootshoofd, zwartgerokt en witgedast, hij droeg in zijn eenen hand het blad met glazen en in de andere een lange om de hals verguldden flesch. Wreed knerpte het kiezel. Bij de laurieren en de oranjetobben die achter hun haag de keuken het gedoe der dienstbren daagsch verbergen, bleef hij, rekhalzend naar de blaâren als iemand die kust, of wat aardigs zegt door een venster, dan dadelijk doorloopend ging hij naar het licht onder de linden.

Vreemd en feestelijk, koralig geregen, topazen en emerauden gloeiden de venetiaansc he lantaarnen onder de gewulven van hef loof. In den weeken schijn van licht voor schuwe oogen zat er de familie onder het oude geboomte.

En de knecht, in 't weinig luide zomeravondkouten, werkte,

zijn pleister-witte handen stil bewegend, de sluiting los van de flesch, wrong met de duim, liet de kurk krachtig klappend wegploffen over zijn schouder, vervolgens schonk hij het glas half vol met den lichten wijn en diende de baron. De schouders vertrouwelijk stond hij met zijn nog jong en heerig hoofd, een doove, bij het Fransch geworden gepraat van de meesters voor hem. Hij ruimde een flesch, overzag van achter de stoelen nog eens de rieten tuintafes, lette op hoe het ijs tot water weer geworden was in het kristal der schaal.

En nu hij om dat te halen, bedaard keerde boven zijn spillige schreden, mak, want al zooveel gedraafd van avond... eerst een dinée... de oude mevrouw geschrikt... dertien aan tafel... de jonker te oud om aan de kindertafel te eten... en jarig... toen dominé gevraagd... een diné van veertien menschen... dan naar 't volksfeest... de oude lui naar de spoor... het feest... Jan hier, Jan daar... vlaggen... mastklimmen... zakloopen... stroophappen... een half uur heen en weer naar de wei... versnaperingen volop... dorpkinderen gezongen... Gods beste zegen afgesmeekt over den jarige jonker, de stamhouder...

... In de provisikamer zou nog wel ijs zijn... wat bleef zoo'n kruidlucht hangen. En 't was koddig zoo precies hij in eens de maatslaande vinger van den meester te zien kreeg, rechtop in zijn hoofd en 't dwaze gezicht van den boerenjongen die op het laatste oogenblik, hij had hem bijna, de omstanders riepen: ‘hou je goed Janus!’ terugzakte langs den zeepmast en zoo smachtend was blijven kijken naar den ham daarboven of er zijn zaligheid aan hing... zijn Volk had zich machtig vermaakt en de nieuwe dominé dan... onschuldig plezier... knap persoon... nog jong... rechtzinnig... goed figuur slaan van de preekstoel... bemind maken... pas van de hoogeschool... op de nominatie van trouwen.,. nieuwe pastorie... betaalde de oude mevrouw... de baas zou wel nog even naar de ijskelder moeten.., alles verbruikt... wat rook zulk een kruid.,.

Toen de zon onderging... teertonnen hadden staan vlam-

men op de dijk... maar alweêr Jan... mevrouw gaat naar huis... later gehoord de teertonnen uitgetrapt door een kwaaie veldwachter, omdat er een hooi-schelf was van in den brand gevlogen.

Een driftig roepen, de schrille kopstem van een jongen waarvan de stem onvast, over wil gaan naar die van een man gierde boven het gras. Hoor, hoor die jonker Nol eens met zijn vuurwerk en zijn vriendjes begon al danig op zijn poot te leeren spelen.... Hendrik zou er van lusten... zeventien jaar... de adel kwam er in... ging naar Breda... eerst zou 't studeeren geweest zijn... en nu weer officier... moest toch wat worden... en jonker Nico heere-boer... kon heelemaal niet leeren... raar kind... lastig neen... stond daar achter het huis weer in zijn eentje vloekwoorden te zeggen.

De stemmen van de jongeheeren zwermden het donker door en ook meisjeskeeltjes hoorde hij roepen, loopende, vreezig door de durvige anderen... jammer wanneer de avond minder mooi ging worden ... misschien vielen er strak wel droppels.

Als rook boven in het opene veel bleeke dampigheden dreven, diep staken de sterren weg in de waterdonkere geulen.

... Ja, de baas zou voor hij slapen ging nog even naar de ijskelder moeten... er was maar juist genoeg geweest... hoor, hoor me dat volkje eens aangaan, zoo gauw als water... zeker werd er weer een nieuw stuk vertoond... Onder de boomen wandelde het kooltje vuur van een sigaar... de baron moest er bij zijn... Och 't pitje van Hendrik ging uit.... nee 't ging niet uit... En voorbijloopend smoesde de knecht nog eens eventjes door de heg, wetend daar zijn meisje, de tweede meid met het andere personeel aan het kijken, de derde meid, de kameniers, het tuinvolk, de koetsiers en de palfreniers... de blaaren leken te giegelen.

Morgen heel wat zilver poetsen... maar Sofie zei ook... aan alles komt een end...

Een toornig kraken, een geknetter of al de takken te-

gelijk braken in het park, gesis, geflits... gespuit als water dat brand bluscht, en stilhoofdig stond de knecht in de vreemde lichting, het ijsemmertje aan de hand, betooverd, de oogen vol gloed.

Onder de tulpenboom, die stijf majestatisch zijn heraldieke bloemen hield, breed als een borst groot van ridderorden en koninklijke genaden, raasde een heet lichtwiel rond, scheen zwevend, ongedragen. Het wervelde boven de perken, het raderde horizontaal, wit in het hart, slingerde het een dichte vonkenval van zich af, tot een goud-vurige krinoline, verbergend vuur, op den grond vol stekeltjes.

Scharen, in stom wachten een schavot omstaande, wijd achter het felle spel, was ruimte van laag hout duisterend. Onder de boomen versmeulde het edelsteene gegloei der lantaarnen, gestolten en van oud beronnen metaal somberde het getak der linde, boven de afstandelijke menschen, daar in hun maagschap bijeen.

Lucht-puffen of felle adems er bliezen en nu rakette er stralende kaarskogels op uit den snorrende vuurval. Verklaarders van het terrein der lucht: pensievelijk-zwaarmoedig blauw en van het opstandige krachtrood, schoten de ballen loensend neer in de parkdiepte, ploften in de boomen, of gebluscht in vaart, verloren zij zich gelijk een ster die verschiet.

Overhuld van het zwaar-azure zwijgen en den vlammige rook bruischte het voort, laag in het veld de verbouwereerde gezichten van de jongens los, lichtend hun sporthemden, de kragen op hun buisjes. De drie freuletjes hielde vlasse haarschat hunner hoofdjes naar elkaâr toe, met de truffel-grijze baretten. Voor de knieën der grootste een spier-wit hertje soms rukte aan zijn koord, edel gekleed als de witgekleedde meisjes, waarvan de neusjes fijn neêrgleden in 't spits gezicht, met veege gelijkenis aan elkander en het nat-oogig reetje. Dapper vooraan bleef het speelnootje, een boerschig kind, de dikke beenen in koolzwarte kousen, de handjes roodig en bijna gevouwen op het buikje, glun-

derde zij het wonderlijke genot in, de gouden regen vol van stralende bloemen en vlinders.

Het rad knalde, keerde, beginnend een nieuwe gang, het vuur versprong, de rok viel af, er bleef een kroon die stekelpunten staande opstak en krinkelend verkleurde.

Onder de lange huif van de boomen der allee kuierde de baronnieke gestalte terug naar zijn gezelschap. Causerend bleef hij een oogenblik voor zijn vrouw en bij de douairière in haar rolstoel, zij wankel van beenen en van dagen oud, maar in het krasse mummie-hoofd driehoekte de rasneus tusschen de witte toeren langs de slapen als het overschot van een pruik. Bij haar werd de verjaardag gevierd. En de baron de tafels omgeslenterd, hield de handen tegen zijn knieën als iemand die zwaar gewerkt heeft, zette zich in zijn luchtige armstoel.

De gloed van het vuur, tot op den murwen grond, daar treffend met korte klaterschijnen het geraamte der tafels, bootste hen allen zittend voor het donker uit, schroeide hun gelaatsverschijningen als tot oud perkament onder het lage ritsellichten van het loof. Blink-zilveren nachtvlindertjes togen om de lantaarnen, het spijsverteerende praten was nog muggezoemend om hun hoofden, de avond was wat loom. De boomen of de blaâren zwaar van regen dropen, ratelden violettig en vol schaduwgoud; stil liet een blad los, flardde, druilde neder in de ongeslotene kring.

Zijlings van de tafel, als een man van heupen en schouders, 't jakket opengedragen tot een vest over een Engelsch hemd, de beenen sterk van klem en trampelend soms ongedurig, onaangesloten in 't groene cheviot, zat rechts van de oude mevrouw, de barones, paardrijdsterachtig, ruig. Zij de tweede dochter der douairière en de moeder van de jarige jonker. Een tweekleppig postiljonspetje op het als een jockey-hoofd uit de schouders vooroverkomende bovenlijf, de buste dor, zonder korset, zat ze gestut met de armen en de leidsel-handen op de leuning-rondten van haar stoeltje. Uit struw-mlnachtende hortte haar stem grof-schorrig met nageluid van soldaten, stallen, bookmakers en renbanen,

onverschillig onder het leêge vooruitkijken van haar nu goudelend grijze oogen, oogen veel door ruimten gegaan, die ruimten als afstanden hebben gezien om te rijden en te jagen.

Aan de andere zij hield de douairière haar oudste dochter gezeten, die afgodsachtig in paarschig changeant-zijde een hoedje droeg gelijk een omgekeerde vuurbloem op het ringige en bijna oogenlooze hoofd. Hulpbehoevend van zwaarlijvigheid klaagde de dame klein-kindjesachtig, temende geluidjes die zich leken te vervelen.

Tusschen de twee mevrouwen, bescheiden naar achter, kwam boven een wit proponenten dasje, dominé's studeer-gezicht telkens beleefd doen naar voren, in licht boersch haar: dat dichterlijk lang, noodzakelijk moest worden weggeschud, of gestreken met de zegenende vingers.

Naast de gravin, beelderig, tenger van taille, de laarsjes rakend een voetbankje en daardoor als zwevend, de moeder van de freuletjes zat in roomwit Crèpe de Chine; het edele verloop van de hals alleen latend raden in de overrijpe citroengele omwikkeling van haar avondsortie. Een tuitje heliotroop lag voor haar op de tafel, maar kouwelijk verborgen zich haar handen. Dweeperig bleven er wat rimpeltjes boven hare teêre, mooi-gaande brauwen, onder het verdoold en aschblond kruivend voorhoofdhaar, onder de luifel der zwarte veerhoed ook zomerig van tule. Met nauw merkbare hijging bewogen de vleugeltjes van haar neus, zuiver en bijna klein, heel haar smal en zenuwig gezichtje momde strak, leek onder poeder verstoven, haar bleeke oogen er narcotisch uit-schenen, betrokken met de walm van veel droomen, de fijne mond zie niet veel, was scherp gekind, zeggende de woorden en de bevelen net.

(*Wordt vervolgd*.)

Een gezicht, door Jac. van Looy.

Het was een plots gezicht
Ik zag op een getroont'
Wel zwaar van ord' en bouw, maar ijl van stof, gekroond
Een zitten. God gelijk, met klaarheid om 't gekoont'

Van de gestalt' zijns hoofds. In kalme majesteit
Waakten zijn wondere oogen; der oneindigheid
Gelijk van eenen hemel waar het licht voor giijdt.

En ook zoo meerblauw diep; zij waren onder 't straal-
Heldre gespiegel van zijn glorieus frontaal
Doorschouwende de hal van zijnen hemelzaal.

En in den vasten vorm van dat gelaat ik zag
Zijn mond, gesloten zegel, liggen. En ontzag
Ik voorgevoelde' als 't wicht van eenen zwaren dag.

Gansch priesterlijk in wit, omsomberd 't hoofd door slippen
Zwoel haar. Hij heerschend zat met klankelooze lippen.

Zoo boven kwade aard' opdoemt een drasse damp
Voor zijnen heilgen blik en onbewogen lamp
Van kroon en voorhoofd zwol in 't ruim 'n mistge kamp

Van licht en ònlicht. Op, het groeide het gedrom
Der duisternis. Een heer, veel troeble machten om-
Stuwende een zwart geweld dat tot zijn voeten klom,

Gevaart' van trots, menschkoppig, barre wolk, massief;
Gramm' armen reikten naar zijn zit. Toen blank Pontief
Hij uit den troon zijn hand, de straffe rechte, hief.

Het was geen oogenblik, het was een gansch heelal
Uren, nu hij ópstaard', en val weêrstuitend val
Van toorn en klacht liet gaan met eenen machtigen schal.

Zijn kroon van sterren scheen. Hij hoog in effen wonder
Hoorde zijn woordsleep na, gelijk een rosse donder.

Zoo in een zomerdroom op eenen milden dag
De zon gedaanten wiegt van lichte-luchtig rag
Hij nu het sferisch volk van zijn gedachten zag.

Gevloden vogelzwerm, heenscherend veeg gerucht,
Naar d' aarde, zwierf de wolk in al vergeetner lucht
De goddelijk gejaagd' uit 't hooge rijk der lucht.

Waar 't was blij ademen en storeloos gezwijg...
In het doorzichtbre licht begon de vreugd' om krijg,
De wezens van zijn liefde gingen met genijg,

En langden aan te zien de versch gesloten wond'
Dier lippen heel geheeld; om de vernieuwden bond
Van zijn groot koningschap met al zijn volk in 't rond.

Hij tot in wijde vert' aanschouwde 't spelemeijen
Het keerende gestijg van de verrukking reien.

Ik zag hoe voor zijn voeten op de breede plans
Van den veel treedgen troon neêrzonken krans en glans
De lichtelijke rythmen van den weidschen dans.

Week wiegelende kring om het gestoelte heen,
't Bewegen ving te kleuren aan. Uit Hem alleen
Een nieuwe wereld te geboren worden scheen.

Zoo schijn en wederschijn verstilde. Het Lichte oord
Drong vol van enklen, paren, menigt' aêmloos voort
Bleef 't zachtelijk aan 't gaan, de glorie van zijn woord

En 't leven wachtend. Maar rimpeling in een kolk
Zijn voorhoofd zich verdofte en 't ijl gedachten-volk
Vlood voor 't gedacht'nis-fronsen aan den storm der wolk...

Toen neêrde zich de kroon verbrak zich 't hooge wonder
Onder verstoorden brauw zag 't godlijk-oog naar onder.
.....

De laagt' uit, op der leêge treden helling, met
't Slaafsch naderen van een die eerst zijn handen zet
En waar zijn handen smetten dan der knieën tred,

Een groote gloed zich beurde, donker in den dag
Des hemels, vlam die brandt en toch niet schijnen mag
Ofschoon van hitte heel doorschoten. Zoo ik zag

Het glanzen van het Beest. 't Leek een geslepen schijf,
Een munt, brand-nieuw, bekrast van runen; fonkel-stijf
Het kanteld' op en lag wèn het zijn koploos lijf

Van adem volzoog. Dan, gespleten bolster, schild
Paar'lend van droppels zweet, als korrels ijs, verkild,
Door zijn onzichtbre pooten troonwaarts werd getild.

En 'k zag, ter hoogste tree, twee felle vonken spelen
En weêr de schulp inkrimpen op hun spriet'ge stelen.

Op de verlatenheid der ruimt', waar in gedrang
Van nevel, het gedachtenheer vervluchtte, een bang'
En koude dom van stilte welfde als een hang

Van lucht vol klagelijken winter: looden klem
Ligt neêr op d'aardsche landen. Toen een nieuwe stem
Werd grommende geboren. Waar? Kwam zij van Hem

Die nederzag en zien bleef? 'k Hoorde 't in geraas
Van vele tanden; teerlingen binne' in 'n vaas
De wand aanklankend voor den worp. Het gauw relaas

Van een die binnensborsts zijn woord scherp slijpt, 't Geluid
Formeert; ik zag den schelprand van het schild gefluit
Maken van adem. Wee! nu er de Stem brak uit:

‘Almachtge wie is waard bevonden U met groeten
Te naadren. Machtige, ik kus den voetbank uwer voeten!’

Goud lag het Beest aanbiddend voor de rust van 't been
't Veelvlakkig oogenspel juweelde weêrzijds een
Gruw hoofdj'. Op 't voeten-naakt een droppel bloed
verscheen

En toen versloot zijn hoofd zich ganschelijk: schijn stil
Slaap-ingezonken: maar als om een roode spil
Was 't snorrend woord aan 't gaan van uit het wild geril

Des harden kops:
'Geweldge! Berg in de wind
Stilt' staande na uw toorn-onweêr. Gij die begint
En in U zelf voleindigt, wàt d' onschendbre plint

Van Uwen troon kan schaân? O wonder gij en schrik
Van het niet-durvend opzien. Gij God dien ik...
Wie ik? die Gij gedoogt in Uwen grooten Blik.

Almachtge boven àlle aard in uw heilgen hemel.
Ik kus den zoom uws kleeds en uwer voeten schemel'.

O, als 't gehoor, de kracht, de tegenwoordigheid
Verdraagt van eene starre stem, wel jammer lijdt,
O, duistre verschrikking van een bezetenheid!

Ik zag Zijn bloed wegdrinken, o, deez' felle snuit
Do wonde beet door-puren bleef terwijl 't geluid
Zijns biddens stold' en brak, van treê op treê gestuit.

.....‘Mijn God, gij Hebt mij zelv' geslagen tot een Huld
Voor U, een Glorie, Schild, een Spiegel die verguld
Uw eigen wonder aan U zelv' weêrkaatst. Verhuld

Is tusschen U en mij nu langer niets. Gij Brand
En ik een brand door U, een vlam'ge afgezant
Van U, Rijksteeken, Ik, in uwe Heerschershand

O, macht'ge voor wiens troon ik neêrlig. Uwe voeten
Te kussen begeer ik. O, laat me U eere' en groeten....’

... En ziggezag van bliksem 't wakklend frontaal
'k Zag mid' in flinten wit. Eng krakkelde de zaal
Nu wand vast vroor aan wand tot eenen dooden praal

... En toen opbraken er zijn oogen in de breuk
Dier gansch ontstelde trekken. 'k Hem rillen zag jeuk
Behuivren gaan zijn leên. In jammerlijk gekreuk

Verwoestend zijne wijding, zijne kalme pracht
Hij op zijn zit zich wrong en krabde 't lijf. De macht
Der leuning hij verliet. Zijn mond zag zwart als nacht

En, duizel-schrikkelijk, hij rees ontluisterd. Grof
Omkoortst door zijne warre haren, kreunde dof...
En sloeg ten zetel af, in éene bange plof.

... En 'k zag hem laag, te schrauwen liggen in de pluizen
Van zijn vernielden staat, en was bekrieuwt van luizen.

Schril door de knetterende zaal weêrklonk 't gekrijsch
Zijn scherpe kreten al doornagelden 't paleis.
Waar 't troon-gestoelt stond leêg, gelijk een poort van ijs.

En ruim-waarts in 't Beest vloog en maakte struw gewrik
Met schild en pooten kort-gleed. Gezwollen Schrik
Zijn buik; schel-goud èn rood voorbij mijn donkren blik.

Meersen, 19 Dec. '93.

Naschrift.

Dit vers van den heer van Looy wordt niet alleen geplaatst alleen omdat het voor het zuiver gevoelde, dat is niet bedachte, en oorspronkelijk gedeelte een nieuwe uiting is van dezen novellist, die op andere ver daarafliggende perioden van zijn bestaan de macht heeft over het vers, maar omdat het misschien de eerlijkste uiting is van de gedachten, die meer menschen koesteren omtrent de verhouding tusschen twee menschen in dit land, Willem Kloos en mij, in verband met de wijziging in richting, van West naar Oost, van Noord naar Zuid, die de Nieuwe Gids in in Oktober '93 onderging. In dit vers, oorspronkelijk getiteld: Een Tuimel, zal dan met: Een God gelijk, in kalme majesteit, Willem Kloos, de dichter en prozaschrijver en mensch zijn bedoeld en met het Beest: P. Tideman. Het Amsterdamsch weekblad, welbekend, gaf in November een satirieke plaat uit, met dezelfde strekking. Van het Weekblad hoop ik het niet, van den heer van Looy wel, dat de Tijd hem tot andere inzichten zal brengen.

28 April '94.
P. TIDEMAN.

Letterkundige tijdgenooten.

De geschiedenis van hetgeen is, leeft een plan lager dan het Wezen van het wordende.

Een overzicht van de letterkunde dezer Tijd, een tijd van aktie alleen bij ons te lande, alleen bij ons met Amsterdam als centraal magazijn van kracht, een tijd wier groei aan het schoone land, onder de voeten van deze wandelende houtpilaren van menschen door, is losgewrongen, door Multatuli niet, die de baldadigheid was, en door Huet niet, die het gevoelig vernuft was, in een doorluchtiger sfeer zelfs door Jacques Perk niet, die nièt werkte met een ijzeren vuistenpaar aan den toestel des Volks, maar deinde, o rein kortstondig zweven, als in Engelen-gedaante boven het dufdeftig niet alleen maar duf dwaas, duf droomend beweeg van het geslotene want geestlooze - al scheen het, onwaarlyk, wel eens eenen oudachtig-mondaine en ondeemoedige als Vosmaer, dat Hij liep op den grond en sprak tot hem den wereldling, die zich dichter dacht, als mensch tot mensch, Hij die den grond heeft geraakt om uit de schier geruchtlooze kontemplatie die zijne Ziel zelve was, de kiemen te leggen in de taal, voor een geluidsbloei, als thans mag klinken, doch niet die, welke een Natie zich doen herstellen rechtstandig ten Hemel, - het overzicht van de letterkunde

dezer tijd geboren, toen begon te werken, te breed en te diep om gansch meegevoeld te worden door die daar leefden, Willem Kloos, als den Duivel der Schoonheid, òmdat hij wilde: òf de menschen voelende de Schoonheid en Die wetgevend almachtig, òf de gruwbare verdoemenis van hunne lichamen zonder devotie en in proza begon te werken als opvolger van Busken Huet, opvolger in tijd en in grootte en wien geen spranken van geest, maar een bliksemen van gevoel, van haat en van liefde sloeg door de borst, wijl zijne armen bevende omvatten heel het letterkundig land, - het gezicht naar deze Tijd, is als het zien naar een veld, vol mannen en vrouwen, hooge voorhoofden, klinkenden polsklop, strak-lijnige gezichten vol wil, en waar de breede handgebaren of rythmische woordenspraak elke zijn openbaringen in deze lucht boven de groene weiden van ‘Schoonheid op aarde, in menschen welbehagen’, wijl om hen heen, om allen ‘die willen en kunnen’ heen, stoeien de kinderen die nog geen mannen en vrouwen zijn, wier kromlynige buitelingen en mimische roepen guirlanden van liefheid lenden aan de zijden.

Jacques Perk, Willem Kloos, Boeken, Gorter en van Deyssel. De eerste bundels van Hélène Swarth, een lief boekje van den Kleinen Johannes, Verwey Cor Cordium, een boek van Couperus Eline Vere, dat zijn de mannen wier woorden na '80 tot leven kwamen, dat zijn de boeken, die nog kunnen gelezen worden al gaan van die ze maakten thans zeker de meesten hun ondergang tegemoet, alle die eersten voor een deel echt van het land, voor een ander deel op Hollandschen stam geënt uit Duitschland, en uit het Klassieke van Rome en Griekenland en uit Engeland en Frankrijk, als ware hunne gevoeligheid verdeeld, als dronken zij eens elders, maar gaven toch aan dit eene kleine land het beste, allen aan dit Volk hunne verrukte zieningen, elders gewekt. En zoo moest het gaan, Holland was niets meer, - komt ook niet nù eerst weder op, de wel doorvoelde en rijp overdachte liefde voor wat Holland was twee eeuwen geleden? - Holland wàs leeg, maar boven zich voelde het de

begenadiging en is het of zoo een gansch werelddeel schatting langde om hier te bewaren om ons te verrijken, tot eindelyk de waarachtig vaderlandsche poëzie, waarhenen Verwey heeft gegrepen zonder te bereiken, als een zonnebloem in deze tuin ontlook in de eerste puur Hollandsche Dichteres, van wie wij maar schijnbaar luttel kennen, Henriette van der Schalk, inderdaad het kracht-beginsel van wat nu en voortaan klinken zal binnen de ommuring dezer grenzen.

De regeneratie van de Hollandsche nieuwe letterkunde zal altijd weten wat den zomer van 't jaar '93 voor haar is geweest.

Zoo is de beweging in wezen geworden: van Eeden van wien eens zeer juist gezegd is, dat die de eenige was absoluut zonder stijl, d.w.z. zonder persoonlyk leven, en Verwey niet een voortbrenger maar een kunstproduct zelf, nu ook voor de menigte verloren, waarom? maar wij hebben te buigen voor deze schikking en scheiding waarvan wij de noodzaak niet begrijpen al voelen wij hun ondergang en kunnen die konstateeren, en als wij diep en ernstig zien in de toekomst van dit volk zwijgen wij liever van dezen.... alle anderen (de Gorter en de van Deyssel van nader aan te duiden perioden uitgezonderd) van wie elk woord inhoudt een zieleprobleem staan, o anders, maar misschien nu in hooger, een lichter en luchtiger sterkte, staan nòg omhoog, vrij van elkander nu en daarmee wellicht nader aan elkaar, in allen geval met hunne voeten vaster op den Hollandschen levensbodem, waarover zij vroeger wel zouden gevlogen zijn, ware ook niet de wiekslag der felste passie alleen, der hoogste lyrische aandoening alleen, der hoogste wonderen barende fantazie alleen onmachtig gebleken een Kunst opgeheven te houden, die zich voelde buiten het rondom bewegende leven in de ziel van het volk en in de praktijk van zijn doen, die zich voelde om een formule te bezigen: niet onmiddelyk dòòr het samenleven, vòòr het samenleven, maar uit den eenling voor het genot van den eenling en voor dat van enkele zijner verwanten, naar graden van die verwantschap. Want welke verschillende waarden al niet de

artiesten gaven aan de Kunst, de gelukgevende, de deugdzame, want genotgevende, de Kunst is passie, een dubbeltongigheid bijna zoo hinderlyk als Kunst is de hoogste luxe (v. Deyssel), definitie's die waar zijn en onwaar hoe men ze draaien wil, en daarom verdoemd,... men konde er een regenboog Kunst-Anagrammen van bouwen over de anarchie in het denken van die tijden wanneer zij niet verwaterde bij het herinneren der Litteraire Kronieken van Willem Kloos, waar als een helder zonnelicht bij voortduring schijnt, en in allerlei kleurschakeeringen kaatst tegen de werkelykheid in de letterkunde dier dagen deze eene eenvoudige waarheid: Kunst heeft alleen goed te zijn, d.i. *de zoo zuiver omlijnd mogelyk in taal gedrevene plastiek van het waargenomene door een mooi mensch*, en waar de nadere omschrijving van het wezen der Kunst als verschijnsel boven de wereld der menschen werd overgelaten voor filozofische kritiek.

Ook deze laatste is ingewijd door Willem Kloos in ‘Verleden, Heden en Toekomst’ en zoo is het dat wij, die aan den vooravond staan ook van een nieuwe Kritiek, voor dat deel dezer werkzaamheid hebben voort te bouwen op de fundamenten, waarop de visie achter dat beste en machtigste in Hollandsch proza geschreven stuk leven is gebouwd en waarvan de Litteraire Kronieken in essentie zelve de hoek-steenen zijn:

De Schoonheid opperste wetgeefster, niet oorzakelyk als bloei van gedachten in menschen die men dichters of kunstenaars noemt, en die dan buiten het Leven zouden staan, maar juist het Leven zelf ‘in zijn fijnste essens, 't Leven-Leven zelve, het òpperste Leven’, ‘het Leven in zijn waarste beteekenis’, niet een te omschrijven toestand van menschelykheid, maar een voortdurend aan menschen door den Wil van het Allerhoogste voltrokkene daad, de Schoonheid als die aloude en overwijze Joodsche traditie, de Kabballah zegt, de Schoonheid: Heilige, Middelaarster tusschen Kroon en Koningkrijk, de Godheid en hare menschen - en zoo de nu verdoolde lammeren der ongeduldigheid, en

ook Gorter, en Van Deyssel voor enkele deelen van hun werk, zich dit hadden bewust gemaakt uit het zuiver gevoelde en zuiver zoo geschrevene, dat zij toch allen hebben gekend en hoe heerlyk de beide laatsten, indien zij *zòò* hadden gevoeld, dat de essentie van het Leven voor elk artiest is passief te zijn, er ware een tijd van moedeloosheid aan wie deze letterkunde liefhebben bespaard, en wij waren op dit oogenblik wellicht waar wij over een tiental jaren zullen zijn.

P.T.

‘Rhodopis’ opgevoerd.

Het grootste geluk van een dichter zou zijn een drama geschreven, te geven aan menschen in de werkelykheid op het tooneel.

De smarten en vreugden op het tooneel gebeeld, zijn niet die van het publiek en die weergegeven, maar de smarten en vreugden van des dichters eigen-innigste binnen, en waaromheen hij deze zóó alleen schoone, zóó alleen goede vorm, zijn Drama, maakte uit het allerbeste wat zijn hoofd en zijn handen vermochten, omdat hij het leven in zich waardig vondt uit te zeggen, maar dan in vormen wier heiligheid, wier zuivere hartstocht in die kleuren en die klanken, wier reine kontemplatie in die lijnen en die melodieën en niet anders, tegelijk moeten beschutten en kenbaar maken de heiligheid, *zijne* heiligheid, van het drama-inwendige.

En de verbeelding ziet die vormen, zoo als zij uitdrukken het gevoelen en het weten van den maker - de moeilykheid, die er eene is van kneedbaarheid der materie, komt dàn: die verbeelding, tot verbeeldende werkelykheid te maken, en wij staan voor de groote vraag, de verzoening te treffen tusschen den dichter en de regie, den komponist en den kapelmeester.

‘Rhodopis’ is het eerste Hollandsche drama, dat de nieuwe letterkunde heeft voortgebracht, of ànders: het was vóór dat

deze letterkunde was - de dichter schreef het in 1878 op zijn 19e jaar - *'Rhodopis' is de overgang van het Hollandsche drama van Vondel op het Hollandsche drama der toekomst*, want ons land wacht meer dan dit werk, en vooruit zien wij een breede rij van treurspelen en blijspelen, latent thans levende in het hart van dit volk en is, maar eerst later - omdat er eerst goede dramatiek moet zijn voor er een goed tooneel kan komen - een vaderlandsch tooneel te verwachten, waar niet meer sprake zal zijn van beroep of vaardigheid maar van roeping en van kunst.

De publieke opinie, en een muzikant als de heer Sweers is, mogen Rhodopis voor duister verklaren, het is en blijft voorloopig het eerste en eenige nieuw Hollandsch drama, dat waarlijk dien naam verdient, en wat het mist aan éénheid (het is trouwens onvoltooid), eenheid van konflikt, waar elk konflikt (het stooten van menschen-ziel tot ziel en van den mensch tot het ondeukbaar en onduwbaar tegen hem aanleunend Leven), baart een nieuw konflikt links en een nieuw rechts, tot die allen opgevoerd worden in één opperst konflikt, dat de geziene en reeds medegedeelde realiteit het hevigste belicht, en tegelijk deze is opvoerende naar één plan hooger, het onbewuste doel van het drama zelf, wat Rhodopis te dien opzichte moge ontbreken voor weinige wijzen en gevoeligen, die deze letterkunde medemaken, dàt vergoedt het meer dan honderdvoudig boven het publiek, hetwelk gemis aan eenheid niet voelt, vergoedt het in de deelen van het geheel, in de rijen, in de dialogen, in de alleen spraken door de ontroerende opwentelingen van diep en dieper menschelyke gevoelingen en door de verscheidenheid der elkaar tegengestelde wijsgeerige twijfelingen, vermoedens en waarheden, die hier elkander afwisselen, de een na den ander en den ander weer na den een, en meer en in drommen voort, drommen dronken dan van passie om de waarheid, die zij telkens meenen gevonden te hebben om ze verloren te zien en ze een oogenblik later weer van zelf terug te vinden, drommen dan hartstochtelyk schrijdende voort maar altijd in het breed-gehouden voortstoeten, den

zwaar rythmischen gang, en de wijde vol plechtige plooien zwellende gewaden van deze rustige bewustheid van gevoel, van deze meesterschap over het tegelijk opene, tegelijk dreunende Hollandsche vers.

Want 'Rhodopis' is de zwoele benauwende met wanhoop-bliksemen nu en dan doorflikkerden zomer-voor-avond van den nieuwen dag onzer Taal, 'Rhodopis' *ís* geen kinderwerk, en wie eens*) voor die het hooren wilden zeide, dat Rhodopis het eenige puur-goed litteraire werk was van Willem Kloos en het latere minder, hij heeft in zooverre gelijk dat het latere werk geheel anders zijnde van ziels-ondergrond en zoo noodwendig ook van vorm, de vergelijking met Rhodopis niet van noode heeft en Rhodopis zelf puur-goed is.

De opvoering van dit drama door bemiddeling van het bestuur der maatschappij 'Arti et Amicitiae' is een gebeurtenis. Het is een bewijs, dat de publieke opinie reeds onbewust weet in welke richting zij zoeken moet bevrediging van het verlangen naar een nieuw Tooneel, en het oordeel over de wijze van opvoering, is zoo tegelijk de thermometer die wij aanleggen aan het vermogen der kunstvrienden, om eens iets goeds tot stand te brengen, als aan het vermogen van eenige jonge vrouwelyke tooneelspelenden en van een er bij het Amsterdamsch publiek, naar ik meen gehoord te hebben, reeds sinds lang 'er ingegaan' muziek-kompon ant.

Eigenlyk komt hier nog een schilderskwestie bij, n.l. deze: wat de schilders, aan wie om het kort te noemen de gezichts-regie was opgedragen, naar blijkt uit de door hen vervaardigde gezichts-omlijsting van het drama, (een kwestie van kostumen, achtergronden, doeken, de plaatsing van het koor, grime e.a.) wàt deze begrepen van het geheel en de deelen der Verzen, hoe diep zij zich konden verdiepen in het geschrevene, d.w.z. hoe ver zij zich konden assimileenen aan de gezichtsverbeelding, die de dichter zelf bij

*) Dr. W. Doorenbos.

het bewerken van zijn drama had... - de eerste der drie zaken van belang bij het verlangen naar een juist d.i. van visie, klank en rythme synthetisch eindeffekt op het tooneel - maar van deze kwestie zwijgen wij vooreerst omdat zij van minder belang is voor de litteratuur dan wel voor de persoonlykheid der schilders, die hier medewerkten zelve, terwijl de toestemming van een hunner ons juist in staat stelde eene generale repetitie van 'Rhodopis' bij te wonen, deze beöordeeling te schrijven, en de welwillendheid hier dus eischen stelt, terwijl het hier ook: weer betreft wat m.i. de met alle zorg voorbereide opvoering toch heeft doen mislukken, een hoofdfout in wie dan ook, *dat niet den dichter zelf is verzocht, de regie op zich te nemen*.*) Toen aan Goethe gevraagd werd de Götz von Berlichingen voor het tooneel af te staan heeft hij zich in den loop van een jaar op de hoogte gesteld van het vermogen dat het Tooneel dier dagen had om zijne verbeeldingen te realiseeren, hij heeft zich genoodzaakt gezien hier en daar den tekst of de situatie te wijzigen enz. enz., waardoor hij bewaard is gebleven voor hetgeen Kloos overkwam, wiens Rhodopis eerst is verknipt, toen in een lijst van egale bijna mondaine tooneelatie is geplaatst, terwijl - alleen, in dit inderdaad moeilyke en exceptioneel geval, ergerlyk - muziek, stukken, brokken, lappen, vellen, een katoenen deken muziek is gekomponeerd door iemand, alles minder dan een geestverwant van Kloos, waar enkele sobere, en enkele wilde klanken hier en daar van wat klassieke cythersnaren de den toehoorder uit de andere zijne stoel-buurman-en eigen-leven zijne te-vergetene realiteit in den ring der aandacht sluitende en diè muziek-bedoeling bij een drama alleen hebbende begeleiding van spel en spraak hadden kunnen zijn. -

Alleen kon ik niet nalaten eenigszins verdacht verlegen te worden, bemerkend dat een ouderwetsch hollandsche

*) Volgens het Handelsblad bracht de President op eene der feesten een dronk uit op den heer Kloos, 'die zwaar ziek is.' Dit is eene vergissing te grof. De heer Kloos was gezond en wel op de repetitie aanwezig.

leeuwenbek als bron diende aan een Griekschen wel, dat de stadsachtergrond eene naspeurlyke overeenkomst vertoonde met een plaat uit Kiepert's-klassieke-bouwvallen-atlas en dat de kuiten van den Griekschen krijgsman bedenkelyk dun en merkwaardig blank waren, zaken waar men overigens aan went.

Een onbewuste gang dus naar het goede door de keuze van drama,... een algemeene en alles beheerschende fout, door het leven te willen inrichten van een drama, *dat een eigen leven heeft*, te kennen aan de verzen en alleen intiemer bekend aan den dichter zelf, en deze fout gedetailleerd: 1e in de schildersfout, de kleinste, bij zooveel toewijding, niet vergefelyke, maar te verzwijgene fout, - resten de fouten (want na dien hoofdfout is er niet een dertigste lood mogelykheid dat één mensch ook maar even de spraak en de gebaren en den toestand der dichterlyke kreatieën zelve heeft kunnen zien, en dus iemand zeggen kan dat hij nu 'Rhodopis' heeft gezien) de fouten in de gebaren en de spraak der spelenden, en... die barbaarsche van een doktrinaire hulp-onderwijzersmuziek als arrogante, afleidende, zonder eenige toewijding of maar ge negenheid eventjes in elkaar gelegde akelig-weeë devotie-, passie-, smart-, vreugde-, gedachte-, geestigheid-, gemoedelykheid-, vernuft, maatschappelyke degelykheid-, eruditie- ..absoluut-herzenloozemu ziek. Dit is te gek, die muziek, en dat er niet plotseling 20, of dertig of veertig jongelui, oudelui, bedaarde heeren, bejaarde dames opsprongen en riepen en schreeuwden, sisten en floten en met hoeden en handschoenen en stoelen wierpen op de muzikanten en van de muzikanten op den orkestmeester en van den orkestmeester op de commissie, dat het Spui niet overliep van de verwenschingen eindelyk op het hoofd van dezen allerongelukkigsten van alle vermaledijde onheilsmuzikanten, van wien men mij het geheele leven door te vergeefs zal zeggen dat hij een fatsoenlyk man is - het kan misschien alleen als blague in aanmerking komen, voorloopig zij alleen medegedeeld, dat de muzikale beschrijving van

het bacchanaal in het titteletettittele van de violen, het phum, phum, phu-phu-phum van de bassen bij een aangehouden op-en-neerhijgen der violoncellen hì-hà hì-hà hì-hà eene welwillende waardeering van den orkestmeester en eenige klapjes uit het publiek ontving, die van minder zachte en minder blanke handen tikken op de billen moesten zijn van dezen aartsknoeier, ik bedoel van den heer Sweers, die met een dusdanige toewijding en op zoo loffelyke wijze zich kweet van zijn taak, hem door het zich op dusdanige wijze voor 50 jaar blameerend en encanailleerend Comité voor de uitvoering etc. etc. opgedragen. Ik wil maar zeggen hoe het mij verwonderde, dat Kloos en ik en nog iemand de eenige waren, die hun lachen niet konden bedwingen.

De wanhopige pogingen die de heer Sweers, een soort maan-eklips van muzikant, deed om zijn verlegenheid met Rhodopis te verbergen onder een soort brutaliteit van te heete poffertjes, die hij als brandend-melankolieke vraag-teekens slingerde in de gehoors-monden der om Rhodopis roependen, ze waren griezelig als een troep krieuwende alen in je bed, wanneer je de dekens opslaat, het waren ezels-ooren van een diergelijke lengte dat je er rijwielbanden van kondt maken of brandweerslangen, het was een ontlasting alsof een geweldig groote kikker plotseling ontplofte met heel het verleden, heden en toekomst van zijn gekwaak en er was een duivelsche lust in mij om de beenen van mijn buurman tot toeter en zijn hoofd tot trompet te maken en dwars over de zittenden heen door diens murmelend en ziedend ingewand de Maliebaan te blazen.

Wie in den heer Sweers gelooft, gelooft alleen in het eenigszins ontoereikend pogen van eene bejaarde dame om boegspriet te loopen.

Weinige uren na het bijwonen der generale repetitie op Maandag 30 April heb ik het vorige opgeschreven als vanzelf en zie nu dat mathematisch eenzelfden afstand is tusschen

den ernst van het begin en den waanzin mijner laatste woorden als tusschen ‘Rhodopis’ en deze uitvoering. Het is zòò opgeschreven, de eerste, de zuiverste indruk, en zij bedoelt niets en zou allerminst graag de feestvreugde in Arti willen verstoren.*) Maar dit geval is ernstiger dan men meent. De voordrachten van den heer Royaards e.a. hebben het eerst de nieuwe letterkunde in het publiek gebracht in het klein, hier komt het eerst een groot pogen en een groot mislukken en de toehoorders zijn waarachtig in staat het aan de duisterheid van de moderne litteratuur toe te schrijven als zij niets, niets mee naar huis namen dan eenige gezichtsindrukken - omdat de heer Sweers eenvoudig weg met zijn vooraf- en tusschen geschal en getetter, met zijn hinderlyk aanbrengen van flikjes met den hoorn en piepjes met de fluit, met zijne (de onoorspronkelykheid der themata daargelaten) romantieke, of weekelyk, of al te doorzichtig gemotiveerd dissonantisch klinkende melodietjes voor de Reien *het onmogelijk heeft gemaakt een geluidsindruk te krijgen van de al of minder goedgezegde verzen* of zoo dit al even mocht, die langer dan drie minuten te bewaren, terwijl de geluidsindruk het eerste begin is van het komen van een vers tot het bewustzijn van den hoorder, - hier dient dan geen clementie gebruikt te worden ook niet met feestvierenden, omdat hier werd verknoeid zoo niet het beste, zeker een superbe werk van die de verjongde Nederlandsche taal heeft aan te wijzen.

Voor ons, die komen met een nieuwe, maar niet nieuwe in den kwaden zin van moderne letterkunde, of die willen voortzetten, is het ook wel degelyk de vraag, zal eindelyk een meer omvangrijk publiek met willige ooren luisteren naar wat wij maken en wat wij haar geven: Hier waar voor een publiek, dat als zoodanig onderscheiding verdient gewoon weg gespeeld is met een stuk tot het ernstigste werk behoorende van een onzer moderne dichters, hier is

*) Dit artikel bestemd voor een willekeurig dagblad om geplaatst te worden vòòr de ‘Rhodopis’-opvoering werd niet aanvaard. Vandaar eenige anachronismen.

de grens. Het publiek moet ingelicht worden en mogen er omstandigheden zijn die een opvoering van ‘Rhodopis’ als gesproken drama bemoeilyken, niet één rede was er, mondaine muziekjes te maken bij verzen die zelve hunne tragische muziek in-hebben, - de verzen bontweg te overschreeuwen, waardoor ook alle menschelyke pogingen der deklameerenden om de intellektueele ingewikkeldheid, somtijds duisterheid van dit drama door een rijpe en rustige zoo mogelyk klassiek-gedragene wijze van zeggen gansch op te helderen onmiddelyk in het gehoor zelf van het luisterend publiek, worden onmogelyk gemaakt door 's heeren Sweers absurditeiten. (Een menschelyk gehoor kàn niet telkens twee geheel ongelijksoortige niet ééne verwantschap kennende geluiden naast elkander verdragen èn beider geestelyke waarde in zich tot bewustzijn doen komen).

De aanwezigheid van den heer Sweers met zijne satinette sluyers voor de bewonderlyke gestalte van Rhodopis is voor beide partijen hinderlyk: - voor ons, die het drama begrijpen en meevoelen en nu ook zoo gaarne hadden gezien en gehoord, - voor de deklameerenden anderzijds, die zoo tusschen twee moeilykheden staan: verzen aan wie zij niet de geluidswaarde kunnen mededeelen die er bij een juiste voordracht in komt, omdat voor een juiste voordracht een juist begrip van den inhoud van het vers, en van de verschillende gepersonifiëerde wijsgeerige tegenstellingen, den inhoud van het drama noodig is, en wat nog meer zegt een juist gevoel van de diepte van klank, die samenging met de diepte der emotie bij den dichter, van wat men de ‘verticale vibratie’ van het vers kan noemen, in tegenstelling met de oppervlak-vibratie der verzen, die ook bij een gewone koude lezing hoorbaar is -, terwijl de heer Sweers dan, waar de spelers met de linkerzijde stonden in de moeilykheden van het drama zelf, hen aan de rechterzijde plotseling met bassen en trommen en ‘gegigach van violensnaren’ klappen of aayen of tikken gaat toedienen, om ook den bestwillenden uit het vel te doen springen.

Hecht het bestuur van ‘Arti et Amicitiae’ of wie deze opvoering hebbe bezorgd, er eenige waarde aan, een dramatisch gedicht van Kloos op te voeren (en waàrom hebben zij anders zulks gekozen?) dan zal zij zoo mogelyk de opvoering van morgenavond moeten geven *zònder muziek*, of eene werkelyke opvoering van Rhodopis zonder 's heeren Sweers onnoozele muzikaliteiten, wil zij niet - en nu zij gewaarschuwd is niet meer onbewust - schennende de eer van den dichter en zoo die van zich zelven als zijn ‘gérant’, den naam krijgen een waardeloos pamflet van den heer Sweers (alleen genomen naar enkele uitwendige aanduidingen van den dichter) die tegenover iemand het drama voor onzin heeft verklaard, en het toch *komponeerde*, uit te geven, waar zij de ‘Rhodopis’ van Kloos beloofde, terwijl zij het door die muziek onmogelijk maakt een volledig oordeel te vellen over de begaafdheid der dames-meespelenden (mej. S. die voor de reivoerster speelde uitgezonderd, die een gerythmeerde les opzeide), waar had kunnen blijken of wij nu misschien niet reeds enkele goede krachten hadden voor eene regeneratie van het te gronde liggend Hollandsch tooneel.

Ik zie zeer goed in dat de Hollandsche gemoedelykheid ontstemd zal zijn door deze polemiek tegen de wijze waarop een feestviering *zal* plaats hebben, ook dat het bestuur van Arti, dat mij toevallig gastvrij binnen liet deze hare goede daad slecht beloond acht, maar het geldt een zaak voor ons allen jonge litteratoren, artiesten, noem ons hoe ge wilt en dus ook voor haar, die maatschappij, van het hoogste belang: men moet weten dat wie daar henen ging omdat hij geluisterd heeft naar den naam van drama of dichter teleurgesteld moèst worden, hier is niets van een drama overgebleven - en zullen de anderen die reeds gereed stonden met hunne lichtgeschoeide voeten de duisternissen van deze dramatiek walsende op zijde te schuiven zich bekommeren om de stem van wie spreken over eene eer in de letterkunde?

36 April-1 Mei.

P. TIDEMAN.

Soest, door H.J. Boeken.

Als de stoom-wolkjes naast de groot' spoor-treinen
Aan de luw-zijde vallen in het gras
En daar wel rusten even, of het was
Hun zoete rust daar, die wel eeuwig schijnen

Hun kon, maar voort de trein gaat en dan rasch
Weg zijn zij en weer ligt hij daar zoo rein en
Ontdampt de groen grond als hij voren was -
Zoo zijn de willetjes en daên dier kleinen;

Maar òns waait tegen-wind, wij willen verder
Voor ons geen wind-luwte en geen stille plaats,

Wij moeten voort en waar de Groote Herder
Ons voert en volgende wat is Zijns raads

Gemak-zucht niet, wij moeten voort, geen rust
Wij zwalken niet op seinen van de kust.

3 Mei 1894.

De Redaktie aan den lezer.*)

Van de litteratoren en kritici bedrijven enkelen tegenwoordig ook politiek. Zij moeien zich niet in socialisme of anarchisme, zooals in Frankrijk, maar zij moeien zich politiekelyk in het doormijnen van anderer maatschappelyken ondergrond, zij doen - het is verkeerd daar doekjes om te winden - zij doen aan politiek niet ter handhaving hunner artistieke overtuiging, zij doen aan politiek... om den broode.

Eenige oud-redakteuren van de nieuwe Gids, - de oude Gids, - eenige oude medewerkers van de nieuwe Gids ìn de oude Gids.

Al mochten wij om de volgende woorden die niets met litteratuur hebben te maken, het litterair vertrouwen van het Volk verliezen, enkele sluijers van maatschappelyke verdorvenheid en onoprechtheid moeten opgelicht worden. Men versta elkander wel, en trachte niet met een: dit-gaat-niemand-aan, zaken te bedekken, die slechts getuigen van karakter-slapheid of verkeerde berekening bij menschen die, - het respekt voor dezen een oogenblik ter zijde - met *maatschappelyke* middelen hebben gewerkt en misschien nog werken om de *maatschappelyke* stelling van den Nieuwen

*) De welwillende journalistiek verzoeken wij beleefdelyk deze regelen te willen overnemen.

Gids zooals die thans is, te ondermijnen, d.w.z. zooals die, een gevolg der litteraire regeneratie die het tijdschrift in den zomer van '93 onderging, noodwendig heeft moeten en mogen worden.

Betreffende eene bijkans gelukte poging van twee der oprichters zelve van dit tijdschrift, beiden, de eerste sedert een vijftal jaren, de tweede sedert Oktober '93 niet meer behoorende tot de redaktie of de medewerkers-groep, een pogen geweld-dadig om buiten den eigenlyken oprichter, die van niets wist, en buiten de bestaande redaktie om, eene aflevering de wereld in te zenden, die dan *hùn* Nieuwe Gids zou zijn en niet *de* Nieuwe Gids zooals die noodzakelyk van zelf is moeten worden, een pogen dat - overigens met eene prijzenswaardige en volgehouden aktiviteit bedreven, - mocht worden verijdeld, dienaangaande behouden wij ons voor in een eerstdaags bij Versluys te verschijnen vlugschrift, de waarheid mede te deelen, de waarheid, toegelicht met documenten en korrespondentieën, en moeten wij dus voorloopig zwijgen, verwijzende belangstellenden en geabonneerden, den lezer, naar eene advertentie aan het einde van dit nummer.

Dit voorloopig betreffende het gevaar, dat de Nieuwe Gids heeft bedreigd aan een kant, vanwaar het allerminst te verwachten was.

Thans wat den ouden Gids belangt.

De heer J.N. van Hall schijnt hier de man te zijn, actief werkende tegen den Nieuwe Gids langs twee wegen, die beide leiden naar: het behoud van zijn tijdschrift voor de litteratuur, een streven naar een doel dat ieder gaarne ook door den heer Van Hall bereikt zag, ware het niet inderdaad onmogelijk gebleken dat in ons kleine land twee tijdschriften onafhankelyk van elkander bestonden, elk vormend een middenpunt van litteratuur en is men dus meer geneigd den heer Van Hall een spoedig mislukken zijner pogingen toe te wenschen.

De eene weg, het eene been, waarop de heer Van Hall thans gaat, is eene uitgave, die binnen kort bij Van Kampen

zal verschijnen, eene zak-, school- of luxeuitgave, wie weet, van moderne verzen, van Jacques Perk, van Hélène Swarth, van Verweij e.a. De heer Van Hall zal bij deze bloemlezing wel een verklarende voorrede, of een opheldérende nooten-reeks vervaardigen, misschien een tournooi met zijn verleden houden, waaruit dan de moderne Van Hall in het zilveren nieuw-gepoetste harnas zijner veranderde litteraire konfiktie als ridderlyke oom van het moderne dichterschap, zegevierend te voorschijn trede.

De tweede weg, het andere been, is de medewerking, die de heer Van Hall, in dezen als kritikus représenteerende de redaktie van den ouden Gids, zich verzekerd heeft van geen andren dan twee oude en getrouwe medewerkers van den Nieuwen Gids, zooals die was vóór October 1893, zelf, van de heeren Van Deventer en Veth, eene medewerking anderzijds wellicht bereidwilliger verleend naar het meerder aantal brooze polemiekjes nu en dan in dit tijdschrift, zooals het nù is, tegen beide heeren gevoerd.

Op deze twee beenen wandelt de heer Van Hall - en wij wenschen hem goede reis - naar waar zijn toekomst nù ligt, naar zijn doel: het behoud van de oude Gids.

Want, het zal voor ieder duidelyk zijn: het pleit is thans beslecht, de Litteratuur en de Kritiek van den ouden Gids is bijgedraaid, en het nemen van dezen prijs, wij bedoelen, het bezetten van de litteraire plaatsen in den ouden Gids door krachten die althans eens behoord hebben tot het gloednieuwe, is een zaak geworden die van zelf verloopt, die wij gerust kunnen overlaten aan den tijd.

Maar toch gelooven wij, hoe ongelukkig het gezicht ook zij, dat deze beide beenen van den heer Van Hall mank gaan.

De *wijze* van zijn meerder of minder artistiek-inzicht in de dingen, die gebeuren tijdens zijn letterkundige jeugd is in elk toongevend voor zijn volgend streven, en zoo zullen zoowel de heer Van Hall en misschien nog anderen, die positieve, als de heeren Veth en Van Deventer die negatieve concessie's doen bij elken nieuwen streek van hun pen meer en meer afraken van den waren weg, die voor elk mensch

ligt als een rechte lijn vàn zijn jeugd voor zich uit. Noch de heer van Hall, noch de heeren Veth en van Deventer kunnen zoo-doende leveren echt werk en het zal hun moeilyk vallen onder zulk werk echte menschen te blijven.

Dit hadden wij even te zeggen. Ten eerste den lezer gerust te stellen over de gezondheid van dit tijdschrift, dat onder gunstige omstandigheden een nieuwe faze schijnt ingetreden, ten tweede hem belangstellend te waarschuwen voor uitingen als bovengenoemden, die alleen aan het letterkundig-kritiek-leven in ons land kunnen deelnemen, zoo zij blijven onecht in wezen en in daad.

Om tot slot mede te deelen, dat wij een maand overspringende in de voortaan geregeld-tweemaandelyksche uitgave van ons tijdschrift, deze aflevering hebben gedoopt, die van Mei 1894.

DE REDAKTIE.

August P. van Groeningen.
In Memoriam.

Van Groeningen, een eenzaam werker in de dof-groene schemering van een stekel-hard, een bitter maatschappelyk en een arm droef huiselyk leven, de harde mensch met zijn harde, maar innige gevoel van de pijnen der werkelykheid, pijnen die hij neerschreef in dat doffe, krijtsende, harde en drooge, maar echt menschelyk gevoelde boek ‘Martha de Bruin’, Van Groeningen is gestorven. Wij, die zoo anders zijn, wier grootheid juist het onstoffelyke leven is, dat de stemmingen en klare berustende bewustheden ook aan de pijnlykste werkelykheid weet in te geven, die gelukkiger leven, òmdat wij nu eenmaal zoo zijn, wijl hij zoo anders was, wij wenken hem devootlyk na en gelooven wèl, dat zijne Ziel, wat dat is weten wij niet, maar dat zij leeft in ons herdenken zoo-zeker, leeft door ons liefhebben, al is weggegaan dit lichaam, het gepijnigde en het òpstaande tegen het leven zooals de mènschen het hebben gemaakt met de nijgingen van armoede en vriendeloosheid, en al zullen anderszins ook de bladen van dit tijdschrift zijn naam niet onder die der eerste artiesten noemen van die schreven hun leven tusschen '80 en '90..... hij is een

bitter lijdend mensch geweest, mensch afzonderlyk, en wat wij blijven voelen in zijne regels, die pijn doen zoo hard en zoo hard- en zoo dood-eenzaam gewild als de man zelf was die ze schreef, blijven voelen voor menschelyk wee, het zal zich samenwinden tot een kleine klimop krans om zijne gedachtenis, die deze zich niet zal verweigeren, en die boven het niet zòò durvend en niet zòò verbeten en niet zòò sterk deel van de gevoeligen onder het volk zal doorlichten, een flauwer licht in een sombere binnenkamer boodschapper van de Zon, als een blijk hoe groot is de genezende en verzo enende macht van het weergegeven gevoel, van het Woord, dat het ook dezen heeft mogen dragen van uit het kwijnende en gepijnigde deel des Volks over de grens heen van den dood, naar de toekomst, waar zijn naam met gemeende liefde zal genoemd worden en met droefheid om de lippen.

Zeven Sonnetten. Van Willem Kloos.

Voor P. Tideman.

I.

Bliksmend zal 'k u ter-neer slaan als een beest,
Beest gewelddadig, dat den toorn Gods aanschouwt,
Maar toch uw mensch-toorn tot een gods-toorn saambrouwt,
Kleinling, die nooit iets werklijks bent geweest

Dan een onrein-zwakjes in zich-zelf schaam-koud
Kereltje ellendig, wanend dat dit Feest
Gods zelfs, dit Leven, úw ding is geweest....
Bid, slechtaardje eens, opdat ge uw handen saam-vouwt, -

Saam-vouwen moogt, o mensch, o 'k bid, groot-heerlijk,
Hoog-needrig, needrig - needrig zijn is niets,
Dan 't puur gevoelen van 't Al-Eenig Iets,
Dat is de onwendbre macht Gods zelfs, Die deerlijk,

Neen, Die niet, Die niet, want dat Die is niets -
O laat all' menschen zijn devootlijk-eerlijk.

18 Mei 1894.

II.

'k Ben als de Wind, die door de boomen vaart,
De boomen buigen niet, maar het gebladert
Is licht-bewegelijke stem, bezwaard
In zachten wind soms, die dan weer opradert

Onvatbaar òp. O wind, die niet bezwaard
Van menschen-beurlijkheden zijt, wat radert,
Ja wat, wat, wát òp 't ruislende gebladert,
Dat leeft zoo stil-zacht naar zijn zelf-zelfs aard?

O wind, gij zijt als alle daên der menschen,
Hoog-heerlijk vliegend in uw kalm groot goed-doen,
Als 't zacht staêg schreien van een zelf stil boete-doen,

Waar we allen als stout' kinderen door drensen.
O Laat ons alle' als lief klein kindjes zoet-doen.....
Maar dit 's iets anders dan wat menschen wenschen.

III.

Een dood-gaand wezen is een heel stil ding,
Dood-gaand hoog-nederig, wijl 't niet kan weten
Dingen, koud-werklijk, die 't in zich opvreten
Moet, daar het moest van daar 't in zich aanving

Te zijn 't arm jongetje, door zich geweten
Onwetend klaar, voor zich-zelf arm kleinling,
Andren verdoemeling. Maar ik, die zing
Heerlijk, zoo 'k hoop, als alle echt' menschen weten,

Omdat elk zingen is een klaar puur uitslaan
Van dingen, die geen dichter aêrs kon uitstaan
Dan in 't vers manlijk-magnifiek, dat wroeten

Niet wil, maar uit der Ziel Zelfs-Zelf kan Uit-Staan....
O dat, wat we alle ellend'ge menschen moeten,
Wij zijn dat wat wij zijn, na zeerlijk boeten.

IV.

't Mysterie is niet van de lucht af. 't Weten,
Arm mensch-kind klein, is het verdoemlijk Iets,
Dat niet is dan een niets, beklaaglijk Niets,
Want al mensch-weten is maar meenen weten.

Wees sterk, arm kindje, dat u-zelf opvreten
Zou willen om zijn-zelfs wil, wien elk diets
Te maken tracht 't hoog zelf-staan van zijn niets...
O dat ge u zelf kondt in u-zelf vergeten,

De menschen zijn niet kwaad, 't is maar 't begeeren,
Bewustloos slecht of goed, dat op de aard heerscht
Onstuimlijk, daar toch niemand weet het Goede.

O, Laat ons all' bevroeden, neen, vermoeden
Dat wat het Leven ons zou kunnen leeren.
Wees stil, dom menschje, want een veers, een veers's 't.

V.

'k Heb gekregen zoo veel, 'k weet niet waarom, -
't Wordt weer genomen na een kort eind levens,
Al wat ik voelen mag is vreugd, maar tevens
Een levenslange, ondelgbre smart, die stom-

Klagend zat altijd in mijns diepsten Levens
Middenpunt mysterieus, dat klom
Onwetend voelende maar voort, een dom,
Zacht kindekijn schreiende in heel veel bevens

Om dezer wereld droef-doende gebeuren,
Dat gaat maar door groot-goed, groot-goed, ach, kwaad,
In der arm' stervelingen keurend zeuren

Om wat waar menschelijk geluk. O praat
Niet veel, heel veel. Praten kan zijn zoo kwaad....
En moge elk mensch den anderen opbeuren.

VI.

's Menschen geluk is als de wind, die vaart
Door het zoo geheimzinnig-op weg-deinend,
Stil in zich-zelve levende, verkwijnend
Later dan weer, kortstondige geblaart,

Dat niet wil leven, bewustlijk opschijnend,
Dus schijnend, ijdele schijn zijnd, bezwaard
Van donkere aardschheid en in de aard' verdwijnend. ...
Waarachtig mensch leef of ge een boom-blad waart.

Zwak-trotsche menschjes, gij, die brast in zwelging
Van uw verdoemelijk verstand, dat niets
Mag zijn voor elk zelf, als dat zelf is Iets.

O laat ons drieën zijn grandiooslijk-teerlijk
En in ons zelf devotelijk ondeerlijk...
Machtlooze menschentrots, uw doem's verdelging.

VII.

God wil mij dulden, want zoo durf ik Hem
  Dulden gedraagzaam in staag-schoon verblijden,
  Mág Hem geduldig dulden in den wijden
Omtrek mijns geestes, die kracht krijgt uit Hem.

O wie niet hooren in zich-zelf Gods stem,
  O, o dat die quasi-menschen mij mijden,
  Eerst wie verdraagzaampjes-naarstiglijk lijden
Mogen komen wel van zelven tot Hem.

O ik ben eindeloos lief begenadigd,
  Daar ik mijn arm zelf als een vreemd mensch ken,
  Wisselend stil in dein-bewegend wroeten.

God ziet het al, 't zijn Ceremoniën,
Maar waar we God, God mee groeten, als zoeten.
Mensch, wees een kind van menschen, dus goed-dadig.

Nachtegalen, door H.J. Boeken.

Voor Wim en Betsy.

Ik leef in nacht, maar mane-schijn is buiten,
Die leeft in twinkelenden vooglen-slag,
Ik zie hem schijnen door de onzichtbre ruiten,
Ik wacht, maar ik verlang niet naar den dag

Ondergedompeld wezend ganschlijk, ach!
In dit zwart meir, o liefelijk geluid en
Wat uit zwart donkren spiegel òp komt fluiten,
Licht-lieve volk in wat àl duister zag,

Gij komt òp-duikend in lucht' legerscharen,
Licht-glans-gewapend in dees donkre wereld,

O lieve, o onverwachte, o lichte paren,
U stortend willend golfje in zee bepaereld.

Het donker blijft en blijft, mij wèl welkomme,
Zwart donkre flonker-grot is om me en om me.

Ede, 14 Mei.

Stemmings-alleëen, door P. Tideman.

I.

Aanzie dit lieflyk Huis van Holland's Woord,
en zeg niet, dat zoo'n heilig kind vermoord
kòn zijn door al wie 'n lijf slechts toebehoort.

Gaan onze schreên nu stiller, is ons woord
nu zieleminnekozen, wee wen voort
weer Gods wil uit onz' keel ten Hemel boort.

Wee, wie dan niet in 't trillend merg bekoord
was door het eertijds klinkend lied, want voort-
-geslingerd van zijn basementen door 't

Hel-zwart van de' eeuwgen Neerval zal dan poort
bij poort verbrijzeld vallen door 't verstoord
zwart luchtgebrom der Doemnis.. onverstoord

Eeuwig ondergronds raadrend - want Het Woord
Is, wij Profete' onszelven blijve' en hoort!
herzaamlen kracht Gode ten eere zoo 't behoort.

II.

God, Die mijn diepste ziel ziet,
en gewend zijt alle mijne wegen,
ik bid U snikkend, Vader ach,
blijf mij 't steunsel Uwer Liefde geven,
en leg mij niet weg in een vochtig graf
eer ik U in opperst belijden
zing niet van mij, mijn zieler wee,
verlangen naar den Dood, maar van Uw vreê
als windestilte'n en een geuren-zee
om dit verlaten Land en kinderen te onvreê.
Is mijne Uw Wil niet en mijn stem een beê
dat àl klein willen vaart deinende mee
naar U? Zoo wil niet eer mijn woorden vegen
van deze blanke blaên beschreven
voor menschen broos en wie niet
één uur van gejuich is, maar 't staêg zacht-
straf mokkend kerme' om hunszelfs ach af-
brokklend willen, eer ze inniglyk bewegen
duizenden, die in hen lijden, leeren
U belijden.

III.

Dan rijst een Hand met recht gebaar,
als van een priester die aan 't Hoog-Altaar,
de Hostie hoog houdt en de Waar-
-heid weet, die voelt den Hemel boven blijken
in dampe' en wolkenkelken englen prijken
en ziet het Zwaard van Gods gericht.

Dàn knielt! want Liefde's eeuwig licht
is Almacht, knielt! o bevend biddende
knielt neer, eer dat er klinkt een Naam
die geen verdraagt, en vraagt behoud
der Ziel, want zoo één klinker ne-
-der viel van boven, wee vergeefs
zoudt gij 't smartleven stervende gaan loven.

Eenmaal voor goed, knielt neer! dit Woord
mijn Woord stamt heiliglyk van boven.

IV.

O Dood, die hebt geen andren schijn dan Duisternis,
maar zijt welkome bood van dieper licht, gegroet,
gij zijt de vrijheid, in u is ontvangenis,
Kind van veel smarten, lieve Bruid zoo zoet.

Ik werp mij zachtkens willig in uw golve-stroomen,
dood-zee van zacht-zout water dat omspoelende is
ach de Aarde, een droom wel schoon, maar droom van droefenis
voor die ziet zooveel zielen jamm'rlyk ommekomen.

En in mijn hand rust klein een handje van een kind,
twee kindren die elkanders kindren zijn en blij
om vrijheid die zij minnen, drijven aan mijn zij,

zoo met mij doodgaan. Zoete Dood, Ontvangenis,
Heiliging van korte levens maar wel schoon zoo,
kom en breid uw arme' om die U kussen bloô zoo.

13 Juni.

V.

Aan André Jolles.

Komt niet met woorden, die gij welgewogen
tilt uit de schale' uw rechte' en linker hand,
maar knielt en voelt het vuur dat onbewogen
brandt in elk echt mensch van 't herboren Land.

In droeve slavernije
zijt ge allen grootgebracht,
wee wie te altije
zijn Ziel te ontije
ten Leven bracht.

Hij leeft in schemering
van wel en wee,
ay, in herinnering
blijft hij te onvreê,
wijl daar geen scheiding is
van licht en duisternis
van wel en wee.

Hij zal eens droef belijen
dat wat hij leven dacht,
lief spelemijen,
is 't ebbende getije
van andrer kracht.

Maar wie zichzelf belijdt in eenzaamheid
en bidden leert ondoofbaar zacht, een God
in zijne Ziel, zeer lieflijk overtogen
houdt wacht, en ziet het Leven lachende oogen.

Ik wil dit zij
't Al-Eene wat elkeen zich wensche.

Want wie zijn ziel bezit als huis
van Gods genade,
Hij vindt zich in zich-zelven thuis
in luisterrijke wade.
Uw woord doet in elk Harte pijn
in droef verraden,
ay mysterieuslyk geur'gen schijn
van zinlykheids-verzaden.
Scheurt uit die kindersluijren uit
het zijn geen daden
en leert eerst menschlyk knielen, kind
eer gij wat webbedraden
van fijnheid grover zonden windt
om 't brooze zelf. Mijn wedergade
een kunst'naar zij
die naakt durft naadren God en menschen.

15 Juni 1894.

VI.

God, Die aan mij dit heilig leven schonkt
en heel deez' wondre toegenegenheid van zielen,
die hier als blaadren op mijn paden vielen
of sprenklen licht der leidstarre die blonk,

Gij geeft altijd mij die ter aarde leit,
een scheutken van elk dier alras vertreden
maar telken male na veel moeijigheid
nieuw levend rechten mocht bloeijende leden.

Gij zijt een blinkend schip en wij de zee,
wier water golf aan golf zich reit, die deinend
in wielend golven volge' elkaar gedwee
als schaapskens op het pad ter schaapskooi leidend.

Blijf mij barmhartig die met huppelschreden
tot U mijn hulk zoek en mijn toeverlaat,
mijn blaten is mijn arrenmoed beleden,
die klein gaat maar met U niet ondergaat.

VII.

O zomer, die zoo zonder leed in rijplyk bloeijen
op-donst uit de aarde, die door u voelt stillyk broeijen
heur harte-warme jeugd òp om der menschen moeijen,
uit welke diepten koom' zooveel geneughten stoeijen?

Een volle toonschaal liefdeboden, zwoele geuren
van water-reukig hout, wijl roode rozen beuren
bedwelming uit het groen in heur bloed-warme kleuren,
melodieërt met vlindrer wieblend bloemen-keuren.

De honing sijpelt door het ademen der bladen,
de muggen kadanseeren gonzend, geele maden
ten boom uitkruipen, zwaal'wen varen, 't al om raden
hoe de aderen der tuin gaan zwaar met zoet beladen.

O zomer zoo gij met uw bengels witte rozen,
klaar als der englen zielen die niet kunnen blozen
op aard, geheime' uit Hemels Evening doet lozen,
zijt gij zelv' Paradijs, al dwaas wie hooger kozen.

15 Juni.

De drie Sferen, door G.J. Hofker.

Als de begeerten der menschen en het beseffen hunner smarten, als hunne vreugd en hunne voorgevoelens eener vóórt-durende geluk-zaligheid, die in hen zijn als eene opborreling van blijheid, als alles wat opstijgt uit hunne borsten, wat zij lijden en hopen, gelijk op dunne ademen gedragen, in wezenlijkheid vóór onze verbeelding ware - en in deze wirreling van ziele-leven de mensch, zeilende op de lichten van alle onvoldane begeerten, voedende zich aan alle geleden pijn, het opene lichaam door-trild van de Liefde waarin het geboren is - en als verder wat voor menschen is de uiterlijke Schijn van menschen en dingen weder in wezenlijkheid te zien ware, àlle Schijn tegelijk, glans en bekoring, weldadig aan-doende en smartelijk - en wij in het midden van deze onze Schepping deden lichten wat in ons is het diepst en het reinst, het besef van de moederlijke ontferming, om daarna het al te laten gaan naar der krachten wil....

dan zoude middenst zich vormen de Moederkern, het moederlijke uit al het zijnde genomen, Sfeer van diafaan-kristallene reinheid, violet-lichtend mysterie, zelf-genoegheid, en waar geen verduistering van lichamen is....

daarom heen, als dauw over de velden, zoude zich voegen het ziele-leven der open-gevoeligen, trillende van het witte kern-begeeren hunner ongewapende lichamen....

en het hulsel om deze twee Sferen zoude een dubbel-Sfeer zijn, het bedrijvige leven, mannelijk en vrouwelijk, en waar is sterker uiterlijke Schijn en strooming van driften en uit het uiterst-omliggende is opstijging naar buiten van de roode vlammen der verdwaalde begeerten..... in haar is gisting, splitsing van goed en kwaad.

Zoo hebben wij dan voor onze verbeelding aan-doeningen gescheiden van wat niet aan-deed, alle menschelijke aan-doeningen hebben wij genomen en alles wat der ziele aan-doet, wij hebben de geheele aardschheid geproefd en van die genomen voor zooverre de aan-doening. En omdat déze het licht is, waardoor menschen en dingen schijnen, is de ondergrond dier aardschheid gebleven als in-zich-zelf en met haar hebben wij geene raking meer, of - zij zoude ons zijn als de dood, welke afgrijzen inboezemt en afkeer wekt en ons ontstelt, tegen-aandoening, die ons vàn haar zoude brengen en niet ìn haar. Daarom is alles, liggende buiten de Sferen, in alle diepten, onkenbaar als de nacht.

Wij hebben het schoone kleed van alle dingen voor ons genomen.... nu kunnen wij nog zeggen, dat wie de naaktheid der aardsche dingen verlichten wilde, hij zoude zijne eigene ziel daarvoor moeten verbranden.

Omdat wij midden-in stelden het licht, dat wij zeiden violet, maar dat, anders gezegd, opwaarts gaat ook uit de borst der menschen, zoo hebben wij, scheidende, alle dingen gerecht, stellende wat der eeuwigheid toekomt, buiten de als-in-zich-rustende lichamen.

En wij hebben de menschen niet verdeeld en dézen voort-gestooten in den nacht en génen opgenomen in den kringloop van leven, maar wat het Mysterie kweekte op de ziel

en de ziel op de ziel, dàt hebben wij genomen. En wat der ziel werd aangedaan door den Schijn.

Zoo bleek veel goed.

De Aarde, alle aan-doening, en alle aan-doende uitbeelding van aan-doening. Kunst.

En nu den eenling ziende - hoe hij geboren is in het violette licht der moederziel, die is als een heelal, de moeder die hij niet aanraakt, maar die hem omgeeft naar alle zijden, die hij niet ziet, maar die *is*, zooals geen mensch ziet zijn leven buiten zich, maar is zijn leven voortdurendlijk, en die zich ook niet zal openen, zoodat hij zijn uittreden als eigene-buitenlucht-ziel in deze wereld niet weet - hoe zijne ziel gebaard werd, alsof zònnevlammen kwamen, zooals zij, roze, verteren de bleeke weg-liggingen van het grauwe alommelicht en de gloeiende dag niet weet van het sterven des teeren eersten daags - zóó is het uittreden geweest uit de moederziel, gepurper van een wolkje, opdrijvend naar de vlammende horizonnen uit het blauw-ochtend-westen der Wijsheid..... maar als de avond gekomen is, de zomeravond, die in al het rondom-liggende het verleden legt en het de bewustheid geeft van één dag geleefd te hebben, de teere avond - zoo schitterend als de morgen was, zoo purper-werkelijk zonder verleden, zoo gevaarlijk hartstochtelijk levend die morgen den menschen was - wat is er dàn van al de dingen, die de heete levens-zon heeft opgetild in de luchten, wàt is er in den kringloop van leven vergaard, in de zoo gevoelig opene Sferen, waaruit de regen valt, of in die waarin de luchten splijten en het onweer rommelt - en wàt is er neergezakt in de diepten der mijnen, wat sliert er zelf-bewust zijn licht door de luchten terug.

In onbewustheid is de heen gang geweest, der dingen bewust is de terug-gang naar de moederziel toe.

Figuur.

Als wij op aardsche wijze *soortelijk* de ziele-levens schiften naar hunne bedrijvigheid, rondom een levenskern (en die wij moeder noemen, zooals van de moeder is alle begin en uit haar ontspruiten alle verwikkelingen) en in welke de verwikkeling nul is, zijnde de zelf-genoegheid der moeder - en wij rangschikken rondom die kern het soortelijk leven naar de grootere bedrijvigheid, zoodat de sterkste wenteling het verst is van de zelf-genoegheid der kern, dan krijgen wij déze rondom-ligging in kringen, eerst de opengevoeligen (die het dichtst zijn bij de zelf-genoegheid der kern en het verst van de opperste verwikkeling) (Cousin Pons) dan, in een dubbelkring, het bedrijvige leven (als een Leven, hartstochtelijk), en welke kring buitenst in eene voortdurende zich-sluitende beweging is.

Deze voorstelling brengende achter in de hoofden, waar zij beweging krijgt en kleur, de kleur van het leven en de beweging van het leven, dan worden de levens *soortelijk* kringloopen, gaande niet van de kern, niet naar de kern, d.i. voor elk punt van den soortelijken levensloop gaande *voorbij* de kern.

Maar wanneer wij in dit plan van *soortelijk* leven voorstellen het-leven-van-den-mensch-op-zich-zelven-genomen, het leven dus in het Leven, dan hebben wij de beweging te volgen van een punt, de kern verlatende, en van deze beweging is te zeggen, dat zij òf terugkeeren zal in de kern, òf dat zij blijven zal binnen de kringen, òf dat zij zich voortzetten zal buiten de figuur.

Zoo komen wij op het papier tot eene voorstelling van het Leven als drie gelijk-middelpuntige kringen en het leven van den eenling is daar de beweging-lijn van een punt, komende uit de kern, en de bewegingen van punt en kringen worden door pijlea voorgesteld. En wat er te zeggen valt van het ziele-leven der menschen is uittedrukken in deze figuur.

Van de menschen, soortelijk en op zich zelf genomen; van de Sferen; van het Ziele-leven.

De dubbel-Sfeer. Het bedrijf van de vrouw is door den man vrouwelijk, het bedrijf van den man is door de vrouw mannelijk. Maar het vóórtdurend gescheiden kunnen houden van goed en kwaad aan het oppervlak (omtrek) is het wezen in zich.

De gevoelige, open Sfeer is man-vrouwelijk en vrouw-mannelijk.

De gewoon-menschelijke beweging voor alle Sferen is in kringen om de kern heen, d.w.z. de lichamelijke dood *overvalt* den mensch, hij *ontvangt* hem niet, bewust omtrent de aardsche dingen (kern-gevoel).

Het Ziele-leven wordt verstoord:

Door het dolen der ziele-levens in eene vreemde Sfeer, van de openen, zijnde zonder het scheidende vermogen, nabij het oppervlak (in den tijd van groei van den eenling), van de bedrijvigen als zij, zonder de bewustheid omtrent het *geheele* Ziele-leven, komen in de binnen-kringen (gemoeds-hevigheid).

Door den verdwaalden levens-wil, als een onbewust zichstellen willen van den eenling tegen den gang van het Leven om de betrekkelijke plaats binnen de Sferen, zóó de ziel van den opstand, en de wil van de kern àf uit het vrouwelijk bedrijf, als in de man-vrouwelijke verwikkeling het vrouwelijke sterker zich blijkt dan het mannelijke (verstoring - zin, zuiver-vrouwelijke teleurstelling).

Het Ziele-leven wordt onderhouden:

Wat betreft de Sferen: Door den eindelijken kringloop.

Wat betreft de kern: Door terugkeer uit de Sferen tot de kern, het geheele Leven bewust.

Binnen alle Sferen: Door afstooting van vreemd en aan-

trekking van eigen, als een binnen-scheiding van goed en kwaad.

Wat betreft de bedrijvige Sfeer: Door de voortdurende verwikkeling man-vrouw, vrouw-man, door het gescheiden houden aan het oppervlak van goed en kwaad als een uiterste oordeel.

Van den uiterlijken Schijn.

Indien de voorstelling, alsof het Ziele-leven een kringloop ware rondom eene kern, terwijl in deze beweging zich voegt de levens-beweging der eenlingen, in alle deelen geoorloofd *is*, dan mag in wat wij weten van de menschen omtrent hunne gevoels-verhouding tot de dingen die hun wel aandoen, maar met welke zij geene verwikkeling hebben (de uiterlijke Schijn), niets voorkomen wat strijden zou met de bewegings-verhouding tot dien Schijn in een der gevallen. Zoo *weten* wij dat de gewone mensch de *uiterlijkheid* der dingen ziet en dat zijn lust is de voortdurende tegenstelling der uiterlijkheden, zoo ook wordt in de kringende beweging alle uiterlijkheid gezien tegen een achtergrond van uiterlijkheden. En deze uiterlijkheid beweegt niet, omdat zij mede ronddrijft in den kring. Maar, als wij komen uit de kern, dan is het juist de *beweging* der uiterlijkheden welke wij zien. Het is het uiterlijk leven als bewéging wat ons het verlangen geeft er aan mede te doen. En nog ééns ziet de mensch deze beweging, als hij terugkeert tot de kern, maar het is nu met bewustheid, het is niet meer in hem het verlangen naar de dingen, wèl naar het Licht, tegen hetwelk hij ze ziet.

Of, hij ziet de uiterlijkheid, en niets dan deze, tegen den nacht der duisternissen, en zijn zin is dan willende verstoren die uiterlijkheid, zijne beweging is van de kern af. (Verstoring-zin).

Van de Kritiek.

Zooals de stof voor het zintuigelijk bewust-zijn drie afme-

tingen heeft en het bewust-worden omtrent de materie gaat langs drie trappen: eerst de lengte (afstand), dan daarbij de breedte, een voortdurend zijdelings bewustzijn onder het voortgaan (het vlak), dan onder het omhoog-gaan en omlaag-gaan voortdurend een bewustzijn van het vlak (de ruimte),

zoo zijn er drie stijgingen in het bewust-worden van het ziele-leven buiten zich: eerst het begrijpen, het kunnen *volgen* van den levensdraad der menschen, ziel-leven in het tegenwoordige voortdurendlijk, dan het overzien, het tegenwoordige en daarbij voortdurend het verledene tegenwoordig, als een gelijktijdig bewust-worden van ongelijktijdigheden, het leven voortdurend met een achtergrond van begrepen verleden, en eindelijk het omvatten, het tegenwoordige en het tegenwoordig-verledene, bewegende naar een bewuste toekomst, als ware zij tegenwoordig, de gelijktijdigheid der ongelijktijdigheden, wentelende door alle tijden heen, het wat is en was en zijn zal voortdurend bewust tegenwoordig, de Wijsheid, als een opperst-levens-bewust-worden, en van alle tijden de gelijktijdigheid.

Maar zooals de mensch dan eerst bewust zou worden wat stof is, als hij zinken kon midden in de stof, hoe ontzaglijk een geheim in *zich* de stof is, zoodat niet het *zien* van een berg buiten zich hem dit besef zóó zeer kan geven, als wanneer hij neerzinkt in de metaal-doorlichte diepten der zeeën, zooals hij zich in de stof moet begeven om geheel te omvatten de stof - zoo is het ook dat van uit de kern der Ziele-wereld het Leven opperst wordt gezien.

Vooreerst dus:

Welke kunsten kunnen de kern binnen treden. Wij zijn hier genaderd aan de grens, die uiterlijkheid scheidt van innerlijkheid. De litteratuur kàn die grens overschrijden, het is mógelijk, dat zij haar overschrijdt, zij kàn geheel innerlijk zijn.

En analoog aan dezen hoogsten lof kan voor de schilderkunst gezegd worden, dat deel te hebben aan de kern en hierdoor gedragen den uiterlijken Schijn te zien, dat dit is opperst door het licht te zijn aan-gedaan.

Nu bedenkende, dat binnen de kern en Sferen àlle ziele-aan-doening rond-drijft, ook de aan-doende uitbeelding van aan-doening (neerslag van aan-doening), uitbeelding van uiterlijkheden en uitbeelding van innerlijkheden, elk op heure plaats, zoodat bijna alle werken van litteratuur binnen de Sferen zijn en zeer weinig litteratuur is in de kern, dat buiten deze onderscheiding tusschen Sfeer en kern nog de plááts van eenige aan-doening (werk) ten ópzichte van de kern eene kritiek is, en dat, behalve wat omtrent de plaats gezegd kan worden, de aan-doeningen, kritisch, nog soortelijk zijn, b.v. voor litteratuur: van begrijpen (ziele-verwikkeling, schets, als een voortdurende neerslag binnen de sferen van den eenling), van overzien, (als, daarbij, een voortdurende neerslag van de Sfeer binnen de Sferen, Comédie Humaine), van omvatten (de kern, Louis Lambert),

(en, terugkeerende tot de voorstelling van de Ziele-wereld door middel van eene figuur) - komen wij er toe, door plaatsbepaling ten opzichte van de kern, ook de laatst-besproken aan-doeningen te geven heur zuiver-menschelijke, in de figuur afleesbare waarde.

Mei-Juni '94.

Verzen, door Lucie Broedelet.

I.

Bruten, die durft loochnen al hoog vrouwelijk zijn, die met uw schennend woord
Ontluistert, ontkuischt al 't reine, ik zou u willen kastijden.
Mocht mijn trots slaan met wreede hoonende striemen uw vunze lijven. Gij
Met uw leege breinen, die slechts kent slechte gedachten en lage ijdelheid.

Der liefde verkrachters, in wie niet leeft een kiem van goddelijkheid,
Verdoemden zijt gij allen, onvruchtbre donkere akkers. Dat met
Driedubbelen vloek u treffe de vloek, dien gij rondom verspreidt. Moge
Gij oogsten zeventig maal zeven malen van 't slechte zaad door u gezaaid.

Droef zou ik wezen, dat gij zoo arm zijt, om u weenen zoo gij niet sloegt
Uw ontheiligende handen aan 't gewijde, arme zoete zielen, blanke bloemen,
Die kwijnen onder uw verraderlijken greep. Daarom gevloekt. Daarom zou ik
U allen willen kastijden, bruten, die daar verwaten gaat in ijdelijk zijn.

II.

Arm kindje, dat stierf zoo vroeg: arm kindeke, dat stierf aan hartepijn,
Stonden daarom oogen heel droef, smachtende naar liefdewijn.
Waart dan toch komen vluchten in mijn armen,
Tegen doodeskou had ik je willen warmen.
Zoet lieveke, gingt heel stille heen
Zonder klachten en zonder geween.
O mijn meisken smartenrijk,
Teer lief, gemarteld zoo wreedelijk!
Dat alle klokken nu beiën, droeviglijk beiën,
Dat alle menschenzielen nu schreiën, schreiën
Om wat hier al liefelijk verging,
Om lichte bloeme die geen zonne ontving.
Ach waarom zijt gij dan zoo henen gegaan
Om liefdesmart, die mijn witte roze niet kon weerstaan!
Laat ik nu weenen, weenen; zullen ooit tranenbeken
Ophouden te vloeien, tranen, tranen gestadiglyk leken.
Broos kindeke, droegt het niet, wat met eeuwige rouwe
Sloeg dat jonge blijde hart, die goudene landouwe.
Zijt nu van alle pijnen gansch gevrijd
Mijn arm zoet zusterke benedijd. -

Zomernacht

LEONE.
Liefste wil nu gaan met mij, de nacht is stil;
Zoetelijk kweelt een vogel ginds in 't zwart geboomt,
En hoog door de takken strijkt de wind als een liefdezucht,
Staat daar zoo wit en licht in 't schemerduister;
Ga nu met mij, de nacht is zoel, de nacht is stil.

LEANDRA.
Lieflijker klinkt je stemme dan 't zacht vleiend gekweel,
Dat daar lichtkens lokt, maar ach welk is dit arme hart
En liefde zelfs wil niet dan enkele heel vreemde klanken
Kunnen ontlokken dit droefwondre zijn.

LEONE.
Nachtelucht is streelend van bloemengeuren. Hageroos
Fluistert, wijl windeklokken sluimeren. Laat nu
Ons baden in balsemluchten. Zwaart geurt de witte jasmijn.

LEANDRA.
Nog meer bedwelmen mij lievende woorden, houden gevangen
Al mijn zinnen, maar ach dit hart is welk, wil nimmer
Opbloeien tot gulden blijdschap en jeugdig lachende kracht.

LEONE.
Hoor Leandra gezang der sterren, melodie van oneindig
Mateloos verlangen; wil nu niet gansch je zijn vervloeien
Tot één groote, zoete tederheid? Laat mij niet eenzaam dwalen!
Zie de sterren, hoe zij flonkeren vreemd, hoe zij flonkeren wonderlijk
Hoog aan 't somberblauwe gewelf. Leandra hoor haar eeuwig lied van verlangen.

LEANDRA.
In mij voel ik meeren, zeeën van teederheid, kunnen overstroomen
De wereld, maar ach even wijd gaat bang angstgevoel, dat in mij schreit
Gestadig. Droeve weelde. Wil nu gaan, want weet, welk is dit hart.

LEONE.
Liefste luister, hoor heel in de verte klinkt een fluit, weent
In nachtelijke stilte, weeke toonen smeeken, smeltende klanken
Klagen minnepijn. Ach leg nu koelende handjes op wonde plek,
Laat nu dat mondje benedijd belijden wat schrijnende smarte
Keeren wil in stralenden jubel, in hooge juichende vreugd.

LEANDRA.
Liefdeademen hebben open doen springen deze hartekelk,
Die zwaar werd van zoete verlangens, lieflijke droomen;
Lichtglanzende zilveren bladeren liggen wijd gespreid.

Leone ik wil komen, de nacht is zoel, de nacht is stil.

Fragmenten uit ‘Een jongste generatie en De Nieuwe Gids.’*) Door P. Tideman.

Voorhoofd.

Waar het teere beweeg is der Kunst houdt alle maatschappelyk doen op, daar is als vogelen-vliegen boven stillen bosch-grond, als broeijen van lucht boven wat duinstompen waartusschen heen een meertje helderziend oogt - waar zij spreken over Kunst buigen van hun stoelzittingen de rompen der menschen tot elkaar en fluisteren de monden: welke vreemde wezenen daar toch vliegen, vallen en zwenken en weer zwingen òp, - zoo liggen dieren verwonderd in het zonneveld onder het koken der lucht, zoo vervullen kikkeren met gutturaal gekwekker den avond, wen die geurend wegdeint langs de blauwe wanden met de glimpen geel in de put van den Nacht, als de menschen na hun verstoppertje spelen in het dagewerk, in rust eentoniglyk elkander verhalen doen van de Kunst zóó, en de kunstenaars zóó.

Wee, wie daar kunstenaar zijnde, ziet naar omlaag en die klanken hoorend ze voedt in zichzelven, wee hij bewaart zich-zelven niet, want de kikkers kwekken uit kwaadaardigheid en de vogel, die des avonds vliegt is van der vleermuizen

*) Vlugschrift in 8°. bij W. Versluys.

ras of een uil, die beweegt alleen als hij valt door het gat dat zijn staaroogen groeven door de nacht, valt naar zijn donkerder begeerten, die in den dag moest schuilen voor de zon en voor het licht der waarheid.

Want wel is de kunstenaar zelf deel van het leven der menschen-over-den-grond, dan opgestuwd over de ruggen zijner vaderen en langs de rijen van de lotgenooten zijner jeugd tot waar hij nu van berge-hoogte overziet zijn eigen leven en dat van die vroeger de zijnen waren, maar dàt is zijn lichaam alleen, zijn geest is niet opgestuwd en is niet geworden uit wat lager leeft, zijn geest, die is eenmaal in hem neergedaald en heeft toen zijn lichaam opgeheven als een kind, en zijn geest is het die hij is, die is niet van menschen en niet van hemzelven, die is van God. En zoo waarachtig als het goddelyke alleen bestaat en het menschelyke is de droesem, die in zich-zelf onooglyk vergaat, en zoo zeker als hij die dat weet dàn daalt welbewust om van de reinheid die zijn innigst leven is weg te geven aan het onreine beneden òmdat hij zoo moet, de uit menschen geborene, maar daalt koninklyk om te gebieden aan dezen hoe zij hun leven kunnen maken en moeten maken tot een spiegel en een ontvanger van het leven des geestes, en zoo zeker als die dan zichzelven zich gevende toch behoudt, zoo zeker brengt de kunstenaar in zich òm zijn essentie, zijne ziel, die daalt met een open oor voor het murmelen van der menschen onrein verlangen naar boosheid in wie ze niet begrijpen, naar zwakheid in wie eens hun sterkeren bleken, naar lamheid in wie eenmaal van hen vluchtte met den ongerepten vleugelslag van een ontkooiden vogel.

Want ook wel is de Kunst dòor de samenleving, maar zóó dat de samenleving die hoogstens het gemak, nimmer het geluk aan de levenden kon geven, wel moet dulden, dat er stijgen uit hare onderste lagen naar den top, wel de Kunst moèt erkennen ook tegen haar gemakzucht in, - nimmer is de Kunst een produkt der maatschappij geweest alsof die moeder kon zijn, en is de kunstenaar eerder een al te schaarsch bezoldigd priester dan de dienaar zijner

tijdgenooten, aan wier leven hij juist ontschoten is, omdat zùlk leven hem tegen stond en hij een nieuw wil bereiden, wijl het geluk dat hij profeteeren moet in zijne beste momenten voor alle komenden gereed ligt, die gelooven willen in de Schoonheid en in de Waarheid van het Goede, als hij zelf deed.

Nogmaals wee dan, over die niet werkende als anderen voor een toekomst, waar hunne lichamen geen deel aan zullen hebben, wat deert het! maar die wat zij begenadigd eens mochten vatten uit het schijnbaar-onzichtbare en geven aan de menschen van uit groote hoogte verloochenende en kleineerende, met hun gansche zijn afdalen in die menschen-maatschappij, waarvan zij de rechters en omvormers moesten zijn, vervloekt de meesters, die zich gelijken maken van hunne vroegere leerlingen, en hun minderen in eenvoudigheid, die plaats nemen op de schoolbanken in deze thans als blasfematie's hen omkleedende priesterlyke gewaden.

De journalistieke Kritiek en de Kunst.

De journalistiek is een zonderling bedrijf. Het leven in de stad en ook het leven in de dorpen gaat statistisch geregeld zijn gang, daar zijn in één week gemiddeld eenzelfde aantal opstootjes, dronkenschappen, diefstallen, tooneelvertooningen, huis- en schoorsteen-branden, politieke flaters van gemeenteraads- en anderszins leden, burgermeesters en ministers, evenveel grafredenen van predikanten, faillissementen, benoemingen van onderwijzeressen, als hulpbewijzingen van doktoren, terechtzittingen, marktberichten, en in een zelfde jaar een gelijk getal flinke moorden, watersnooden, spoorwegdesasters, tuinbouwtentoonstellingen, even geregeld ministerieële crisissen, gemeenteraadsverkiezing-uitslagen, aankomsten en vertrekken van stoombootmaatschappijen en Duitsche keizers en gebouwen van levensverzekeringen aan het gesprekvoer-grage deel der landgenooten mede te deelen ter bespreking,... en al vinden wij deze werkzaamheden met het Woord weinig edel en de buitelingen of langdradigheden der journalistiek doorgaans weinig passend voor onze schoone Taal, de journalistiek is noodig voor de neringdoenden en de politiek bedrijvigen in de eerste plaats, en ook *zooals ze nu is*, waar nog geen cijfer-volapük is aangenomen of maar ontdekt, waarmede de menschen elkaar hunne materieele behoeften en rechten zouden kortelyk kenbaar willen maken, en hebben wij haar dus te respekteeren als een voorloopig noodzakelyk kwaad - doch anders wordt het, waar de journalistiek zich moeit in zaken, die over de dagelyksche

bedrijvigheden der menschen heen gaan, in zaken waarvoor in ons land uitsluitend de tijdschriften zijn aangewezen omdat in die zaken men niet gewoon is te vellen het oordeel van één dag of één week maar van een maand, van twee maanden: in zaken van Kunst.

De Fransche Matin had een tijd, misschien is het nog zoo, dat zijn kolommen werden gevuld met politieke artikelen van bekende leiders van alle partijen, die niet het jakkerende werk van journalisten deden en zonder restriktie's hunne eerlyke persoonlyke meeningen zeiden, - de lezers konden dan kiezen,... die artikelen waren voluit onderteekend, bevatten zij twijfelachtige geruchten, de zegsman was bij de hand -. Hier heeft elk dagblad een bepaalde kleur, aan welks echtheid men verzocht wordt nooit te twijfelen, namen komen alleen in het blade-hoofd voor, en zoo vinden tal van niet onderteekenende medewerkers, berichtgevers, amateurs, in den domino der hoofdredactie een passend momsel om onherkend hart, lever of maag te luchten, bezigheden die bij onbeteekenende straatschandaaltjes voor het volk pikant, op ernstiger plaatsen tusschen ernstiger menschen op zijn minst genomen ongepast zijn.

In ernstige zaken zooals zaken van Kunst zijn maken zoowel dagbladen als weekbladen maar schijnbaar eene uitzondering op dezen regel van anonymiteit. De heeren Van der Kellen b.v., Simons, Berckenhoff immers, die respectievelyk in Het Nieuws van den Dag, De Oprechte Haarlemmer en den N. Rotterdammer kunstkritieken schreven, kunnen om hunne oordeelinge- en pennen-onbedrevenheid moeilyk anders dan als anonymi te blad staan, de heer Van Milligen in het Weekblad heeft als min of meer temerig, languissant causeur over muziek meer ordentelykheid dan oordeel, een euvel waar de heer Viotta, hoe verdienstelyk en uniek als dirigent van Wagner's muziek, in de Telegraaf-kolommen eveneens in ten zwijm gaat, terwijl de redaktie van datzelfde Weekblad op artistieke beoordeelschrijvingen als b.v. Van Deijssel ze kan geven immer een dergelijk banaliseerende invloed schijnt gehad te hebben

(de regel geldt dan: men moet eerst zien tegen wie men spreekt en dàn wat men wel te zeggen heeft) dat nimmer een frissche kritiek van den hand van dezen levenden schrijver daar te vinden was, en zelfs de min of meer artistieke hanepen van Jan Veth daar (hoewel dan niet ten onnutte) onder den vloek dier alledaagschheid van zijn onschoone, maar althans dikwerf leuk-barokke en gek-rake streken moest aflaten.

Het zal dan ook tijd worden voor een flink in de toekomst ziend en klassiek oud-Hollandsch ondernemer om eens een vrij weekblad voor Kritiek te grondleggen - maar dit houdt ons hier niet bezig waar wij alleen hadden te konstateeren dat de vaderlandsche journalistiek tot nu toe in plaats van een wegwijzer te zijn geweest voor het publiek, een *belemmering* was vóór den toegang naar de Kunst, misschien alleen hierdoor dat zij verkeerdelyk meende de Kunst te moeten brengen naar het Publiek toe, dat zoo voor eenige daalders op zijn stoel kon blijven zitten om toe te luisteren, terwijl haar taak juist is het Publiek op te helpen met zweepslagen en krukken en porren desnoods *naar* de Kunst, die een onafhankelyk leven leidt boven het maatschappelyk leven, en niet voor Zondagsgenot van de maatschappijmenschen maar om door dezen liefhebbende en door veel moeiten en stribbelingen heen, te worden genaderd.., [komen wij ook niet de Wijsheid nader in onszelf door veel leeds, niet door veel vreugde en rust, en ook niet omdat wij het leed meer liefhebben dan de vreugd, maar omdat wij de Wijsheid liefhebben en weten dat de weg van het over onszelf geroepen leed de eenige is die wezenlyk tot haar leidt?....]

Door den aard van haar werkzaamheid is de journalistiek plat, demokratisch, maar aan de Kunst, die in essentie zoo aristokratisch is als iets, moet zij dan niet raken op hare gewone wijze, d.i. gevende aan zoo velen tegelijk mogelyk, gevende het kleinste gemeene veelvoud van wat de hersenen van b.v. 800 lezers kunnen zien als licht, maar zij moet, on-rakende òf afzien te reppen over Kunst en alleen haar uitwendige bezeggen, als: ‘Er is een schilderij-tentoon-

stelling in Arti op het Rokin, de catalogus luidt nu-ja'... - 'Er is een nieuwe aflevering van den ouden Gids, de inhoud is nu-ja'... (een loffelyke methode reeds door enkele bladen gevolgd), of moet zij b.v. 8 of 10 verschillende vrij-geuite oordeelen plaatsen van kritici, die wat beteekenen en die elk licht aan 100 of 80 der lezers iets weten te leeren.

Het gezond verstand geeft deze inzichten vanzelf en als de journalistiek zulk zonderling bedrijf is, komt het ook hierdoor dat het zeer zonderling genoemd moet worden, zooals deze zaken nergens in praktijk zijn gebracht, laat staan beproefd.

Waar de uitingen vrij waren, kwamen zij van onbeteekenende menschen, waar menschen die iets waren spraken, moest dit gaan met den jufferlyken kippenpas van trippelenden om de teenen niet te branden op de vuurplaten van brandend-angstvallige of -omnisciënte redaktieën.

Goed en Kwaad.

Het is filozofisch juist:

‘Alle menschen hebben iets goeds,’ - er is in elkeen èèn eigenschap van ziel of lichaam, die diens menschen bestaan met zijne uitingen zòòals die zich voordoen noodwendig maakt voor het geheel, voor de samenleving, laat dat bestaan zijn meebouwend of brekend, leven-wekkend of doodend, negatief of positief - alle negatie van het Goede, van het Leven is per slot toch positief, als tegen-kracht oproepende kracht, en wat wij duivelsch noemen bestaat alleen dòòr en om den wil van het goddelyke zelf, dat zoo zijne kracht proeft en bewust-wordt de waarachtigheid van zijn willen.

Maar menschelyk gesproken, relatief, is het onjuist, dan is er scheiding van goed en kwaad, waar elk leven zijne partij heeft gekozen, die partij aanhangende met al de zwaarte van zijn bewust en onbewust vermogen.

En deze scheiding is te scherper naarmate het Leven om welks voortbloeyen het gaat, en aan welks voortbloeyen per slot alle krachten positieve als negatieve werken, sterker beweegt, hooger beweegt, hooger is,... deze scheiding is waar het beste, de Kunst van een land, eenerzijds wordt gebouwd, anderzijds belaagd, sterker en scherper dan ooit tusschen menschen en menschen, moèt tijdelyk noodwendig zoo zijn, en zijn niet zij die anderen vervloeken om den wille en het leven der Kunst onrechtvaardig, noch zij die in het kleine opgegroeid zich vastklampen aan het grootere om

hunszelfs wil eeuwig-verdoembaar, maar is er strijd met ongelijk soort wapenen, want licht tegen duisternis, wit tegen zwart, maar waar eene verzoening niet mogelyk is vòòr eene overwinning eenerzijds en een gedwongen lijdelykheid aan de overzijde, den winnenden den waren weg onbelemmerd, den overwonnenen een bewust-hun-bevolen en opgelegd nieuw opleven mogelyk maakt.

Of het goede sluimert, dan is het kwaad aktief, en is er dekadence, of het goede is aktief, het kwaad blijft aktief en de beslissing van dezen strijd die niet wisselvallig is, brengt stijging van levens-standaard.

'Hebt uwe vijanden lief.' Het Kristendom ìs waar, is altijd waar.

Elk voor zich-zelf heeft geene vijanden, er zijn alleen menschen die hij meent, dat slecht leven en die hij beter wil leeren leven, verdoeme elk gemakzucht, en zweep en ransel die de slechten zijn voor zijn leven niet, dààrom niet, maar voor de levens van de zwakgoeden, wien de sterk-slechten het Leven ondragelyk en een Hel maken, en sla ze elk tot ze meedoogenloos lam op den grond liggen, dat over hunne lijven de zwakken en goeden groeien tot goeden-en-sterken en dan zij elk daar, ook de vroeger pervèrsen dàn passieven te helpen waar zij hulp behoeven.

Hebt uwe vijanden lief, niet wat zij doen, maar hebt hunne mensch-wezentlykheid, die ook de uwe is, maar in hen staand met het hoofd naar beneden, hebt die lief en hard, wreed, snijdend, wild-slaand desnoods maàr dwingt ze tot ommekeer, dat zij weer komen te loopen op hunne beenen, zingende en werkende waar deze heerlyke Aarde aan menschen voor gegeven is.

Hebben wij zòò ook niet en nimmer waardiglyk anders, onszelven lief, onze zwakheden en onze neigingen naar den Dood: niet om hunszelfs wil, maar om onszelfs wil, om den wil van het Onszelf, onze Ziel, ons Wezen, die nimmer slecht kan zijn, omdat die steeds het overgoede Leven liefheeft en voor zich begeert, om den wil van onze Ziel, die de stijgende is in eeuwigheid?

Hebt uwe vijanden lief als uzelf, maar niet met eene liefdadigheid, die *niet* vraagt naar het innerlyk wezen van den te begiftigen, maar lief met zweepslag op zweepslag op de dorrende huid, tot er bloed druipt menschelyk bloed en meer, tot eindelyk het menschhart van de afschuwelyke korst van steenen verwatenheid ontdaan blootligt voor zichzelf en voor die het wel anders hadden gewild dat levend roepen van een mensch meer, maar niet anders hebben gekund, dan zoo door vuur-schroeijng tot licht, door dooding-in-schijn tot werkelyk leven.

Voor elk man, die zich bouwen wil op de fundamenten der rechtvaardigheid een toren van Liefde met het dak der Wijsheid, rechtstandig staande in het Geloof, opdat velen door hem treden ten Leven.

Wij willen Waarheid in zien, Geluk in gevoelen, Deugd in daden. En de wereld der menschen zoo verscheiden in levensplan levende oneindiglyk, millioenen erbarmelyk, duizenden laag, honderden hoog, maar toch allen als stonden zij op één hellend vlak - niet mògende haten elkander, want gerugsteund door elkander, niet mogende benijden, want aangeheven door elkander - op één vlak en zòò elk op andere hoogte met een anderen horizont, dat zij elkander niet kunnen verstaan zóó als ze spreken, maar allen elkander in die mate als het waarachtige spreekt door hen heen, allen elkander alleen in die mate als spreekt door hen heen de geestes-adem, die bewaait de Wereld van boven neer en van beneden naar boven - de wereld der menschen, die achteroverhellende op hunnen aardebol loopen in hun herfst en hun winter, voorover in lente'n en zomer, de wereld der menschen, inwendig levend door liefhebben, en zoo niet zichzelven (wat is dat?) maar alles waarvan zij de dragers schijnen, inwendig snoerende aan den eeuwigen onzichtbaar goddelyken gang der dingen, en niet de wereld waar alleen omgrenzingen zijn van tijd, ruimte en tastbaarheid, niet eene waar de uitwendigheid voor bereikt-zijn geldt, is het tooneel om dit ons drieledig willen werkend te verwezentlyken.

Wij zoeken Waarheid in het Geloof, het puurste weten, Geluk in bewust gevoelen, Deugd in liefhebbend doen.

Zóó zoeken wij,.... want wij beginnen pas te leven, maar jong en open, - wijl ach, wel de wereld tracht

de teere voelhoornen te splijten en te breken, de wereld der dingen niet, de dingen zijn zoo gewillig als een mensch wil, maar de wereld der menschen, die nièt hun inwendig leven belijden en niet hunne liefde voelen maar hunne begeerten alleen, wereld van menschen-schimmen, stadsmenschen, dorpsmenschen-velen-opeen met een tweede schimmen-wereld als wapen: wereld van abstrakties en moraal,..... maar diè wereld is machtig over ons lijf alleen en dan op de momenten slechts dat dit is 't weeskind van den geest, - hebben wij zoo beginnende aan onze jeugd juist ingeboren en onszelf verdedigende door onze openheid behouden wij juist dit eene, dit eenige noodzakelyke: het Instinkt, het dadelykjuist levensverschil-gevoel van goed en kwaad, d.i. van bouwend en brekend, van lenigend en scheurend, van rustigend en schrikbrengend, van levend en dood, van schoon en van niet-zijnd, en rechtgaanden onzen gang naar een toekomst die wij niet weten, wegen wij wel in alles het wel en wee als voor en tegen, als beurend en vertragend, wij wien alles aandoet, die midden in het Leven geboren zijn en op een hoogvlakte van volkskracht... en niet veranderenden onzen weg, hoe zouden wij, zijn wij zòò-gaanden heerlyk bewust van ons waden door duister en licht, drinken het licht en belichtend het duister, in ons doen, in ons gevoelen, in ons gelooven, en wijl wij vasthouden in de waardij onzes zelfs als in het absolute der Ziel, treden onze voeten over de gronden die zacht rijzen naar het Leven, dat het onze reeds is bijwijlen: een Hemel op Aarde, maar dàar-ook voor allen, die lieftalig willen wat ook wij willen, of die met ons vragende beluisteren de woorden ons allen ingegeven.

Want zoo is het jonge geslacht, niet voor zichzelven en zoo ongeweten voor anderen, maar voor anderen door zichzelven heen, wit.

De generatie van '80, ... het is niet een dekadentie-geslacht, dekadenten zooals de Franschen zijn, àllen, waar

nu ook Verlaine van zich spreekt als een avond-evening (Dans les Limbes), zeker! hij de gebenedijde poëet *is* levende in het dier-hart van Echt-mensch-zijn, maar het hart van al Frankrijk is zwellend van ziek en flauw bloed, en al die uitingen, zeker zij zijn wel van menschen echt en oprecht, maar dat *is* niet genoeg, het zijn uitingen van die in al deze oprechtheid, de suprematie van het opgaande leven boven het dalende loochenend, noodwendiglyk loochenen moèten, òmdat zij echt zijn èn dalend en minder dan stijgend... maar het Hollandsch dichteren-geslacht van '80, - want Van Deyssel en Kloos tusschen '80 en '90 rechter- en linkerzijde van een driehoek waarvan de basis rust op den Hollandschen bodem in hun beider vermogend kunstenaarswillen, en waarvan een lijn die den tophoek verdeelt wijst naar de Mei van Gorter, - dat geslacht het was nieuw gloednieuw, het was in de opgaande linie, in de kritiek, in het gebruik van het Woord en in levens-verwachting, maar niet van levens-ondergrond zelf, waaruit moeiteloos opbloeijen zouden de stemmen, omdat zij waren het komende leven dat stond met de voeten in een verdoemde eeuw van naturalisme en godloochenende verwatenheid, en bevende meer groeijend naar de voeten zonken, maar voelende een eindigheid voor hun groei, wilden zij als den brand steken tot in de onderste lagen hunner zielen, dat tenminste het vuurschijnen hooglaaide ten hemel en weerkaatst van wolk en wolken eindelyk zou lichten als een halfverluiden echo in de oogen van die toch ergens moesten leven om met hen mede te lijden, en die belijdende hunnen naam zouden leeren leven in Schoonheid, - het geslacht van '80 het wist zich van levenswil òpgaand, zijne daden vlamden van passie, maar van levens-innigste was het niet opgaand en niet neergaand, maar openstaande voor wat komen zou, en wat hier kwam en daar kwam en verdween en weer kwam, innigst leefde het daar waar de kontoeren van het Leven brokkelen, waar niets meer buiten is, het liefde met een positief naar het wezen der dingen en de praal van der Ziele geheimenisse heen willende kracht, maar essentieel in een afwachtende liefde die wel heel veel

vermocht, maar die nu en dan ziende in den nacht daarbuiten werd de angst van de uiterste randen van het Leven, - en wanneer zij dan somtijds terugschrokken in het lichaamshuis van het Eigen-Ik, diep, diep in zichzelf, dan was later het weerkeeren naar de menschen: met den wil versterkt, met de verwachtingen voller van liefde, maar met de angst voor het Buitene nog angstiger en zwarter door den Schijn van meer licht in het bekende Binnen-in.

Want het geslacht van '80 heeft ook liefgehad de materie om haar-zelfs wil en de menschen om huns-zelfs wil en boven-al zich-zelf om het verwonderlyk organisch-nieuw òp-leven van zich-zelven uit den grond omhoog, maar tot de mysterieuse voorgevoelingen van een gelijktijdig met dit aardsche bestaande Leven en dat dit aardeleven draagt als een kindeken in den schoot, alle zoo verdwaasd-schijnde zieningen en stamelingen naar een bestaan tegelijkertijd onbewuster en meer-wetende, tegelijkertijd dieper en klaarder, inniger en geruster, en waar de emotieën van het lichaam mede-deinen in die eene eenig-werkelyke en groote emotie van de Ziel, homofoon, het Geloof, tot een zich verrustigen en verklaren tot zulk een Leven, dat voor ons alleenlyk schijnt in te houden durend menschelyk geluk,: tot daar heeft het geslacht van '80 zich alleen kunnen heffen in zijne alleruiterste momenten uit die zee van woede en tranen, uit die zee van begeerten-naar-den-schijn voor het eenig wezenlyk zich schijnende het Lijf, of van hartstocht en trots en begeerte die den mensch stelden als eenig Centrum van daad, de mensch god, en het leven der Aarde zooals lichaamsoogen dat zagen als het Leven in wezenlykheid.

En zoo de menschen waren zoo hunne taal.

Kloos en Van Deyssel waren beiden als treurboomen, de bladerranken bij beiden bogen zich naar den grond en schenen de wortelen die leefden in het hart van den bodem wel te willen omarmen. Want wie zóó ‘zwaar-geslagen van Passie en Verdoemenis en Trots’ zijne woorden als ijzeren banden om het leven sloeg van zijn innigste uit, waar de droefheid wel schijn leek, alleen droefheid als een dieper dieper

laag van vreugde, hij keerde zich van het buiten-leven af en het leven der menschen, en het weervindende in zich zelf als had de spiegel zijner Ziel al die voorbijtrekkende beelden bewaard, zag hij, kennende zich-zelven ook het beeld van het leven der anderen, en is dit niet de eenige wijze waarop de mensch een werkelykheid heeft, die zijn eigendom is?

Maar anders Van Deyssel, aan een anderen hoek van het Hollandsch leven geboren en juist gaande van uit het binnene naar het buitene, niet de wereld van kleine en erge liefheden, niet de wereld als een warm-aanvoelend ding geslikt en dan de oogen gesloten, niet dan het openen van betraande oogen en zoo van diep uit verheerlykende droefheid als een sluijer en een sfeer geworpen over de wereld, en die dan zóó gezegd, zóó als ze was gezien als een binnen-beeld, en gehoord als muziek dadelyk tot de hersenen van binnen-uit, maar Van Deyssel: de wereld gezien door de oogen de van begeerte naar de openbaringen-door-den-schijn gespleten oogen, en het Hart zelf als een ding gezien en het binnen-leven als ding gevoeld, niet als het innige en eenig-zijnde, en zoo het bloed niet als bij Kloos de dragende van alle de beeldjes, van alle de dingen uit de Groot-wereld rondom en dat stuwend door een menschenlijf zich-zelf zoo trots-heerlyk bewust, maar het breken van den levensketen op de plaats van het hart en het ziedende bloed gepatst en uit de gebroken oogen de ziedende bloeddamp gestoomd tegen de dingen die zoo niet hun eigen leven behielden, die ook niet tot beeld werden om in het verbeeldingsbloed latent te bestaan, maar de dingen zelve aan-den-dag, maar elk ding als een ding-mensch, want het menschen-hart niet in dien éénen mensch tikkend en hamerend en smeedend rythmisch van geluk om het vermogen van zoo te zien, maar het hart, het levensprincipe gebroken in millioenen stukjes over de milloenen dingen heen, gevende zijn kracht aan de dingen, en dan de zoo voor menschelyk oog zichtbaar-*gemaakte* wereld opgeschreven als werkelykheid.

Want het wezen van de lyrische Kunst is het hooge

behoud van het eenling-leven, het wezen der naturalistische is het leven gegeven, en wie weet of niet beiden leiden naar het opperste behoud, het behoud van de Ziel?

Maar is inniger beschouwd de lyrische Kunst die toch altijd ontstaat door aandoening van menschen, van menschen-innigsten aan het binnenlijf des dichters, is die Kunst dieper beschouwd ook niet een geven van het leven, maar aan den drang dier menschen-harten, en is zij zoo niet hooger dan het geven van leven aan den drang der dingen, der menschen- en dingen-uitwendigheid?

Wij weten het niet, maar wel weten wij dat die naturalistische Kunst stijgende geweldig alleen dàn zoo is dat zij bergen verzet en geeft het geloof in zich-zelf, wanneer zij lyrisch wordt, wanneer zij zingt, zie Van Deyssel's Apokalyps, wanneer het hart het niet langer kàn houden en op het bloed er de liefde stuwt door de regelen, dat ijzige scherpe observatieën wankelen en medegesleurd in den storm van echt-innig gevoel hunne waarde als observatieën behouden maar alleen als bloemen die de lyrische aandoening zich rythmisch samenkranst om de slapen van het veel gebroken en scherp doorpijnde hoofd van dien éénen, en weten wij zòè, dat per slot tusschen Stemmingskunst en Naturalisme (nader aangeduid Sensitivisme) geen kloof blijft bestaan en als zij beiden blijven stijgen en stijgen, elk rijzen is een nadering aan elkander tevens, zoodat, en dit is wat de toekomst weer aan Holland moet geven, er eene kunst, *De Kunst van het Woord*, bestaat, die stemming is en naturalìstisch tevens, - beiden even werkelyk, want het bewegen der stemming in het duistere binnen-in is even reëel gewaar te worden als de kleuren en de geluiden van het buitene - en waar alleen bestaat het verschil in diepte evenredig aan de mate van geestelykheid van het waargenome en niet het verschil in buiten-waarneming en binnen-waarneming, welke beiden elkander steunend opgelost zijn de een in den ander, en waar geen verschil is in breedte. En is niet alle blijvende, is niet alle klassieke Kunst zoo geweest?

En is Okeanos van Kloos niet zoo?, en nadert Van Deyssel's Apokalyps niet daaraan?

Niemand zal hier vinden zoo maar een deugdzame karakteristiek van heel de vroegere Kunst van Willem Kloos en van L. van Deyssel, een preciese karakteristiek van echte menschen *is* niet te geven,[1)] men heeft ook het leven van echte menschen eenvoudig door te maken, maar het vorige was noodig om te verduidelyken in het grove hoe Van Deyssel en Willem Kloos, met wien de dichtkunst en de prozakunst van ons herboren volk eigentlyk pas beginnen, hoe zij beiden aan een rand van het Leven waren en beiden elkander tegengesteld, Kloos beminnelyker, want liefdevol en klaar, Van Deyssel, die het Leven wilde pijlen tot op 10-maal dieper diepten, die het wilde ontsteken in licht tienmaal feller dan wie vóór hem leefden deden, meer werker en willer maar toch met zoo'n menschelyken wil dat hij zelf over zijn werk, dat de graftombe had kunnen worden van zijne Ziel, bijwijlen snikkend nederviel.

Beiden verwachtten dat een nieuwe Kunst zou komen, die boven hen groeien ging, de een vergetend hoe hij zelf Okeanos had gemaakt, de'n ander met eene geheimzinnige verwachting en bevreemding voor het Vers, waarvan hij de wezentlyke waarde niet meevoelen kon.

En het oogenblik, dat die verwachtingen het hoogst hield gespannen, het was toen een vreemde, een onbekende stille, met het schuchter gebaar van één die kind is in het leven, maar ook kind in het wonder geestelyke Leven, waarvan de ouden de Muzen voorstelden als priesteressen, zijn eerste boek, zijne 'Mei' op tafel legde en vroeg of het zoo goed was. Dat voelde Diepenbrock het eerst, dat Mei klassiek was, en dat voelde Kloos het zwaarste en sprak van de Eenige, de Eeuwige, de Goddelyke Mei - maar één die dat maakte als eerste werk, wàt zoude hij wel kunnen, zou alleen hij niet alles kunnen doen wat allen hadden gewild?

1) Nol zegt in 70 pagina's. Maar dit is niet waar.

Want Gorter met Mei leefde niet aan den rand van het Leven, zooals Kloos, een orkaan woedend weeklagend, zooals Van Deyssel, een scherpe geur en rakend in-spichten in het ongekende leven van de dingen van den Schijn, maar Gorter's Mei kwam uit het placide harte van het Leven, waar de beken vloeijen van het hemel en aarde spiegelende Geluk, daar was geen Passie om haarszelfs-wil, geen tranen om menschen geschreid, geen begeerten trillend in het geele slaan hunner vlammen, hier was het Leven rein, rond, zich-in-zich-zelf, gelukkig. - En Kloos moet iets gevoeld hebben alsof het Gorter was waarvoor hij gewerkt had ook zijn werk van proza en kritiek, en of voor dezen Jacques Perk, die het eerste Hollandsch epos had willen schrijven, zou gestorven zijn, en hij noemde Gorter: zie den eersten poëet van ons Nederland: maar Gorter scheen zichzelven niet te blijven belijden, hij beleed Van Deyssel meer dan hem goed was om zuiver te bewaren de gevoelsherinnering aan dien wind van het Absolute die nabij Mei was gevaren door zijne Ziel en hij werd van hoog boven zijn lichaam en de menschen en dingen uit een klaar-luidende klok, een die wel zou willen stikken in den Schijn van de dingen, een ‘sensitivist’, zoodat Van Deyssel in hem meende verwezenlykt te zien wat hij gedroomd had voor zich zelven: J.H. Meere in Holland. (Zie ‘Litteratuur’ door L. van Deyssel).

Waarvan Gorter de belofte was en de durende verwezenlyking van is nabij geweest: dat is de jonge generatie.... een rustige gelukkig gedijende visie van het Leven, niet als bron en veelheid van aandoening, aandoening van menschelyke liefde en haat, teruggekaatste aandoening van uit de met bellen voorziene en heftig geringeloorde dingen, maar als alles-ziende en door alles evenrediglyk aangedane reinheid zelf, ondervloeyend en behemelend ook het menschelyke al, en die visie gezegd rein, rein-menschelyk, dat is altijd echt, maar teer-echt, geestelyk en blank, devoot, tegelijk als willoos en van uit het onbewuste almachtig, en zoo zich-in-zich-zelf, goed en waar.

Want een jonge generatie wil zij thans bestaan en waarachtig blijken, zal het ‘weten’, het blanke ‘weten’ moeten hebben, niet het weten gewoon, dat is de neerslag van het gevoel, gevoel in het platte vlak tot figuur geworden, maar het Weten, dat het diepste gevoel zelven is, dat gedragen door de verschillend gekleurde lagen van afkeer en neiging, van passie en trots en lichaamsliefde heen van uiterst felle en innig fijne zinnenbegeerte, gedrongen als door een zwaar-ademende, donker opeengedrongen menschen-massa voor een plein van licht, eindelyk staat in een open ruimte van wit Licht, wit dat alle kleuren inhoudt, en dat zelf onzienlyk toch is de bron van alle licht ook in de zeven kleurkaatsingen der menschelyke emoties.

En of deze jonge generatie weer Gorter zelf zal zijn? Waarom zou het onmogelyk wezen en wie zal het niet hopen? Maar zeker is dat de dichter, want de toekomst is aan de Dichtkunst en niet elders, die de verlangens van dït jongste geslacht draagt in de borst, in zijne uitingen niet alleen zal staan, en òns geloof ziet in de toekomst een tweede klassieke tijd voor de Hollandsche Kunst van het Woord en waar nu niet de Muiderkring maar het tijdschrift *De Nieuwe Gids* het maatschappelyk hoofdmoment zal wezen.

Tot nu toe en dit mag aan het slot van dit vlugschrift nog wel even herhaald: tot nu toe, was *De Nieuwe Gids* niet een kring, niet een organisch levend wezen, waar elk wist zijn eigen plaats en zijn plicht, maar een samenkomen van ongelijksoortige eenlingen rondom één macht, die uit nooddwang elkander steunden zoolang het wezen van het tijdschrift was strijd tegen al het oude, maar die niet samen konden blijven met eerbiedige genegenheid voor elkander's werk, met liefde voor één vaderland, omdat alle allèèn zochten en zoekende zich meer en meer verwijderden van elkander in woord en in daad, en van de eigen rust - terwijl nu aan het einde der eeuw, dat het Geloof weer licht in de hoofden, het Geloof dat in de daden de berusting legt en in het oog den ‘ver-zienigen blik,’ men

weer voelt zichzelf in het Leven zelf, dat *begint* voor menschen met het belijden van hun psychisch leven en al het maatschappelyk beslommeren dezer dagen[1)] als noodzakelyk maar inferieur voor-werk, waar althans geen artiest zijn leven aan geven mag, wil hij later bewust zijn geleefd te hebben schoon, dat is schoon voor zichzelven en voor anderen en voor dezen zoo van het innigste en allerhoogste nut, en terwijl - het groote woord dat ook wel elders geklonken heeft, maar nu hier wordt gevoeld - er in het zicht is een synthese van gevoelen en kennen, van Wetenschap en Kunst en Religie, en die niet zal zijn een samen-gewonderde filosofie van openbaringen in schoone woorden, maar de afbeelding van het menschelyk Leven Zelf, dat die synthese is in wezenlykheid, afbeelding dus Kunst, maar geweten dus tevens gebiedend, religieus, dus belijdende het Mysterie van Gods wezen als diepste oorzaak van al ons doen en van al ons lijden, en een Kunst, die dit landbestaaan zal stellen tot een bedevaartgang en een zacht violette pracht in den kringloop van het thans zoo kranke en on-schoone leven dezer menschen.

1) Socialisme.

Scherzo. Door J.H. Leopold.

I.

Dit is van een lichtkind
mijn lieveling
mijn gouden kleine
verlustiging.

Die had verkoren
en was ter wone
in een dunpurperen
anemone.

Wat windebloem was haar
huis geweest
vier bladen haar peinzens-
kluis geweest.

Tot dat een blijdschap
haar werd beschoren
en een verlangen
ingeboren.

Dit eerst begeeren
teeder zoet
met wenschen heeft zij
het gevoed,

tot het geworden
een hartedwang
woord van gebieden
dat riep al lang.

Het riep en willig
is zij ontwaakt
en heeft haar zijden
band geslaakt,

en zag de lente
onverwonderd
heeft van de pracht zich
afgezonderd;

moest van de bloesems
het vlinderspel
gaan afscheid nemen
met knikvaarwel. -

Dan is dit lichtkind
tot mij gekomen
heeft in haar handen
mijn hoofd genomen,

en deed het troosten
het zoete hoofd
en leed het donkere
werd weggeroofd.

Zij was stil denkend
en hing mij aan
en wilde al niet
van mij gaan,

en is geworden
de nieuweling
mijn eigen diere
zielslieveling.

Ach - om dit kleine kind
in mijn beveiliging
mijn zoet lief spelekind
mijn eigen heiliging.

II.

Dit denken aan U wil zuiver zijn
en heilig eeren en niet ontwijden,
licht als een eerste maneschijn
ommegaat op een lelieweide,

over de leliën henen treedt
over de kelken, die daar kwijnen
in een mild dauwen en geene weet
de lichte liefde van dit schijnen.

III.

De bloemen spreken:

Herwaarts, derwaarts
een wiegensrust
een zieleschemer
vergetellust.

Wij waren in wezen
en nimmer wisten
en blinden een zilveren
morgen gisten,

dat het beloofde
zich openen zou
maar weigering werd ons
en vroege rouw.

Leven lag ademend
in onzen schoot
neigend naast ons
stond de dood,

en in de verte
zwol een klagen:
Wee! dat het licht ging
uit de dagen. -

Nu zinnen wij af
de lange uren
en fluisterspreken
tot de geburen

en wel begrijpende
zeggen zij voort
het zacht verwijtende
droomenwoord.

Herwaarts, derwaarts
in rust gesuld
in sluimerwaden
ingehuld.

IV.

Laat de luiken geloken zijn
   wiege wiegele weine
en de stilte onverbroken zijn
   wiege wiegele wee.

Wen het kindje gedoogen wil
   moe en tevreeën,
dat de blinkende oogen stil
   toe zijn gegleeën,

dan zal komen de droomenvrouw
   zacht over den grond
zij de vrome, die schromen zou
   zoo zij wakenden vond.

en zij zal in den langen nacht
   aan het hoofd zich vleien
met der droomen wufte vlinderpracht
   het kindje verblijen.

Het verhaal zal zij weer beginnen
   het angstig mooie
en zij zal zich duizend keer bezinnen
   en het niet voltooien.

Laat de luiken geloken zijn
   wiege wiegele weine
en de stilte onverbroken zijn
   wiege wiegele wee.

V.

Gij, eersteling, hebt neergezien
in mijne ziel; een dicht gehouên
menschenbestaan lag te aanschouwen;
voor u ook voor het eerst misschien.

> ‘Ik heb gezien een smartelijk begeven,
> ontsterven al achter den buitenschijn,
> verlatenheid en een hooghartig streven
> eenzamer dan den eenzame te zijn.’

Gij hebt geluisterd naar de taal
van mijn gedachten; wat de velen
in kronkelzinnen dicht verhelen,
werd u verstaanbaar deze maal.

‘Ik heb vernomen woorden van hoovaarding
ruilend met kreten van verworpenheid,
van zelfverheffing en van zelfontwaarding
de wanhoop en verloren wisselstrijd.’ -

En dit, wat duister in mij leeft,
mij zelven vreemd en toch mijn eigen,
wel zal uw mond het niet verzwijgen,
nu eenmaal zij gesproken heeft.

‘Ik ken den grondslag van geheel uw wezen,
weet, dat uws levens rijke werken tracht,
dat het aan één' mag weggegeven wezen,
ééne, onverschenene, ademloos gewacht.’ -

Verzen van Willem Kloos.

I.

Ouderdom is eerbiedwaardig
In wie oud IS,
Dat 's: hebbende geleerd volvaardig
's Levens geheimenis,
Maar wie den ouderdom naar jaren meet,
Is 't verwaand mensch-dier dat zich-zelf dood beet.

O, Laten we allen mensch zijn, schoone lijding
Standvastig wat geleden worden moet
En daar wellicht een hoogre levenswijding
In opwast uit ons onbewust gemoed
In niet om uit te spreken bittre ziele-strijding
Wie maar weet: wat wordt *gevoeld* is goed.

Zoo'n ouder wordt niet oud
In 's Levens door geen mensch vaststelbaar woelen,
Omdat hij steeds blijft levens-blij gevoelen,
Maar menschlijk droef, des klaren levens koud
Gelaat, dat zwijgend, zonder één bedoelen,
In zijn arm mensch-zijn, naar het komend schouwt.

II.

Mann'tje, onbenoemelijk van wanbegrip
   En zwaklijk voelen, kerel haast te deerlijk
   Van gansch geen mensch zijn. Gij die 't eerlijk, heerlijk
Mensch-zijn verknoeit, tot een lafhartig, sip,

Naarstig, naargeestig leelijk-doen en smeerlijk
   Grijpen met groeslig hand-paar wilt hip, hip,
   Naar 't schoone dat u aanspuwt en dan wip
Weer troont in haar Hoog-heerlijkheid Ondeerlijk.

Kom, wees waarachtig man en waarlijk eerlijk
   Kom uit voor uw vermaledijde streken
   Lafhart'ge, die niets zijt als een indringend

   In 't allerheiligste der heilgen, zeerlijk
   Vertoornd op u, klein katertje dat zingend
Des nachts op 't dak zit in miauwend preeken.

III.

Gij maaksel van een ander mensch, wees stil,
Laat toch uw diepste zelf niet staêg uitbreken
In 't slimlijk, klein-vermaledijde spreken,
Want dat 's wat uw allerdiepst zelf niet wil,

Uw wil 's vernietigen, zoo houd u stil,
Heel zoetlijk broeiende over doembre streken,
Die zacht opwoekeren tot rijp uitbreken.
Doe 't als gij kunt, want dan is 't 's Hoogsten Wil.

Trawant zijt gij des duivels, duivel niet,
Want duivel zijn is ook een zijn, groot statelijk
Als maar de duivel zich-zelf in 't hart ziet.

Ja, ook de duivel heeft een hart niet hatelijk,
Iet op zijn onverwinbre kracht verwatelijk...
Maar mislukt winkelpopje, gij zijt niet.

IV.

't Vijfjarig kind lag in zijn bedje en waande
Zich loopend in een kerk vol manne' in 't zwart,
Ook loopend, preekstoel zag 't en zich zelf staande
Tussche' al dier mannen zwartheid, dringend hard

Elkandren op. Dan weêr langs een vliet gaande,
Met schimge vrouwe' op schuite' als op een mart...
O als dat kindje 's morgens wakker werd
Blij de armpjes naar het gele zonlicht slaande,

Dan kreeg 't een boterhammetje met boter
Weer als gewoonlijk en sprak, 't stil opetend,
Wel van wat het des nachts gezien had, wetend

Niet, maar voelend toch dat het was als goot er
Iets een emmer koud water op 't vergeten

Kindje, dat steeds vergeefs op blijheid vlaste,
Als de stiefmoeder het de handjes waschte.

V.

Gij, gij zijt n i e t trotsch als gij dacht, alleen
  Kwaad overmoediglijk in vuil begeeren
  Naar geld en zinsgenot en 't overheeren
Van eens gansch volks allerdiepst zijn. O meen,

Ellendeling, niet dat dit vers is een
  Optrotsend donderen van mij, die eerend
  Al het Groote en Goede is, en daaruit leerend,
Maar daarvoor, g'loof mij, zijt gij veel te kleen.

Ik zelf ben trotsch, neen trotsch niet, daar 't niet past en
  Ik zelf maar half weet wat ik ben, vaag tastend
Naar mijn verleden, arm en gansch niet vóórziend
Al dat wat God waarachtiglijk is doorziend.

Ja, heel uw Zijn was eene brute aanmaatging
O dat gij zelf eens bij God zelf te raad ging.

VI.

O goede niet, o slechte niet, half vloekje
   En zeegningtje half tevens, dat maar dunnend
Met elk jaar meer gaat; zeg, ik vraag je, zoek je
   Niet naar 't echt mensch-zijn, elk de' aêr 't zijne gunnend?

O Veth, gij zijt een slim, zelfstandig broekje
   Zelfstandig zoo ver gij zelf staan meent kunnen,
En slim zoo ver gij denkt dat gij een hoekje
   Vondt waar ge u-zelf heimelijk kondt beschunnen.

Gij weet het wel dat plekje in 't Bussumsch tuintje
   Voor uw prieel, waar gij met huichlend woeden
   Aanvallen kwaamt een vrouw, om wat wiswasjes

   Van weet ik wat? dat zij geen kopjes wasschen
   Of zóó iets doen wou, o verbrok'lend puintje
Van wat 'k eens dacht te zijn een groot trotsch goede.

VII.

Bladeren zijn als kinderen der boomen,
Die groeien zoo stil naast waar hun vader staat,
Wegende licht op 's Levens wind, die komen
Durft sterk-trotsch man, dan weer deinende gaat.

O Bladeren leven altijd in droomen,
Wetende niet hoe 't wreede Leven gaat,
Zachtelijkjes deinende in altijd schroomen,
Maar toch vertrouwende, omdat de boom staat.

Al lieve bladeren zijn goede dingen,
Voelende onwetende in hun zacht-doorâerd,
Broos Zijn, 's Levens geheimzinnig dringen,
Dat altijd verder drijft, klaarlijk bedaard.

Maar ook een blad kan, als de wind sterk vaart,
Klagende, o, o melodieus uitzingen.

Menschen, door P. Tideman.

I.

Jac. van Looy.

O in den loop der jaren dra vergeten leven,
onrustig woelende op uw naalden-bed van zonde,
waarom moest gij, in ijdelheden onbedreven,
't rondborstig lijf aan 't Leven doodelyk verwonden?

- Gij waart zoo'n rijk kind, uit het volk omhooggedreven
ten zon om zijnen naam uw daên verbonden,
onschenbaar zonder schennis aan het volk bedreven,
een gordel om 's volks maagdlyk kind-zijn vastgewonden -

Òmdat gij klein zijt en dit Volk te groot voor ùw
rondborstigheid groeiende, laat geen snoeren toe
voor heur volwassenheid, die daagt maar draalt tot ruw-
-gevoelig woord als 't uwe zich te slapen leit.

Komt rondom dan zijn woorden, voor uw dood hoort toe
uw doodsklok-vers, 't is in zijn ouden trant gezeid.

Met een geluid van Schaduw, die zacht valt
wanneer de Zon zich hult in wolkgordijn,
zòò val de Dood op uw verdoembaar wezen,

niet om mij-zelf van wien gij dwaaslyk lalt,
alsof gìj in mij zaagt, mij niet te lezen',
maar om u-zelf, die rustiger festijn

bij dooden dan bij levenden zult vinden.
Weet, knaap, daar is een duivel in mij woest
en sterker tienmaal dan de laffe Paap

dien gij uw god waant, die heeft lust te winden
uw zieltjen om zijn pink, ev' met een slaap-
-kindetje-slaap, een draadken om een knoest.

Gij laffer, die roept 't kwade in me òp te leven,
zult door dit kwaad vergaan. - Kom, 'k raad u even
òp-zij wat vrind. Ach, dat gij kòndet leven!

10 Mei.

II.

Die in een Schijn ziet alle grootheid, maar
niet ziet dat al 't U schijnend wezenloos
is en als 'n dood-kist op uw levensbaar
bonkend kan vallen leev' op levensloos,

open u zelf, kind, zie of nog één aar
lief bloed stroomt door het lijf, of, als een roos
met tranen op de konen, nog één klaar
verdriet uw hart tot stervenshuis verkoos ..

En dàn zie! dat dit *niet* is en uw zijn
een smart voor de echten die gij groot belijdt
wild kind-zijn door uw oudren droef beschreid.

Leer dit van mij, dien ge in uw dorre leven
ten toren van Gods Gratie stelt, dat krijte'
om zwakheid meer is dan 't extatiest beven.

4 Juni.

III.

Verdoemde menschen zijn benauwenis,
en spinnen, die uit kleine lijfjes weven
den dood om allen, wier verheugenis
is vliegend zoeme' in zoetheid zoekend zweven.

Verdoemde menschen zijn hun lijf belijdenden
als vlakken weg voor mensch-eer's pratte poten,
ai ligge als valkuile' aan oop-oogig strijdenden
door duivlen-werk in donkere aard gegoten.

O goeden, die niet vreezend gaat door 't Leven,
uzelf niet, menschen niet en niet Gods Naam,
spreekt uit en klinkend doet deez' tempel beven
van Liefde en Haat in klaar en woestlyk juichen.

Vallen wie woedend zich door 't Leven slaan
ter-neer, zij streve' eens op in godd'lyk juichen.

20 Juni.

Het Godsbegrip. Eene wijsgeerige studie door G.J.P.J. Bolland.

> Er is verscheidenheid van werkingen, doch het is dezelfde God, die alles werkt in allen.
> I Kor. 12, 6.

> Hoewel het Absolute op geene wijze en in geenen graad kenbaar is in den strengen zin des woords, bevinden wij toch, dat deszelfs stellig bestaan een noodzakelijk gegeven is der bewustheid.
> H. SPENCER.

Het betoog, dat ik hierbij den ontwikkelden en ernstig gezinden lezer in het vaderland ter overdenking aanbied, is eene bespreking van wat men het centrale begrip der wetenschap zoude kunnen noemen. Behoort bijvoorbeeld eene kritiek der waarneming tot de alleréérste verrichtingen van hem die naar eene stelselmatig te ontwikkelen wereldbeschouwing streeft, het godsbegrip is het *middelpunt* eener algemeene wereldbeschouwing, het vraagstuk, met andere woorden, waartoe ten slotte alle andere theoretische en praktische vraagstukken rechtstreeks of zijdelings in betrekking moeten gesteld.

In haar streng wijsgeerigen of zuiver afgetrokken vorm

is de onderstelling van bet bestaan Gods eene voor het beginselvaste en niet uitsluitend naar één kant ziende wetenschappelijke denken onvermijdelijke gevolgtrekking. Uit de omstandigheid, dat het godsbegrip eene zoo het heet transcendente[1)], dat is de ervaring overschrijdende idee is en het onderstelde hoogste Wezen geen voorwerp worden kan van eigenlijke of zintuiglijke ondervinding, heeft men herhaaldelijk en velerwege het besluit getrokken, dat het tot de wetenschap niet behoort, dat het eene onwetenschappelijke gedachte is. Ten onrechte. Voorzeker, moet het woord wetenschap alleen objectieve en rechtstreeksche ondervinding omtrent zinnelijke en voorbijgaande verschijnselen beteekenen, dan is een weten omtrent het Opperwezen voor ons menschen niet mogelijk, daar het woord God volgens de omschrijving den alomvattenden bestaans*grond* der gezamenlijke gebeurtenissen moet aanduiden; wat wij bedoelen met 'God', kan uiteraard geen voorwerp worden van zakelijke of afzonderlijke waarneming. Dat verder het begrip van een bovenzinnelijk Absolutum[2)] *als* bewust begrip eenig ende alleen in het bewuste denken voorhanden is en mij rechtstreeks nog niets leert hoegenaamd omtrent het onderstelde Wezen zelf, is zelfs eene zuiver analytische en identische gevolgtrekking; het denkbeeld, dat zich langzamerhand in ons menschen aangaande een algemeenen Wereldgrond heeft ontwikkeld, blijft op zich zelf altoos ons eigen denkbeeld, in zijn meest verfijnden en wijsgeerigen vorm zoo goed als in de lagere en voor ons bewustzijn blijkbaar bedrieglijke

1) *Transcendent* staat tegenover *immanent* en beteekent letterlijk *overschrijdend, te buiten gaandc*, hetzij men spreekt van de werkelijkheid met betrekking tot het bewustzijn dat die werkelijkheid denkt, of wel van een afgezonderd bestaanden, buiten de wereld verbleven God. In zijne eerst vermelde toepassing behoort het woord transcendent tot de gnoseologie of leer der kennis, in de tweede is het een terminus der ontologie, of leer omtrent het wezen.

2) Het woord *absoluut* heeft eene dubbele beteekenis, evenals *transcendent*. Het beteekent 1°. *losgemaakt* van de waarneming en dus onafhankelijk van *ons* bestaande, als in de uitdrukking 'absolute beweging'; 2°. *alle* afzonderlijke verhouding of betrekking omvattend en insluitend, als in de uitdrukking 'absolute bestaansgrond'.

godsvoorstellingen. Ditzelfde geldt evenwel in gelijke mate van onze begrippen heelal en werkelijkheid, van het bewustzijn onzer medemenschen en in het algemeen van elk begrip, dat gedacht wordt in betrekking tot iets, hetwelk buiten ons eigen denken is gelegen; onze begrippen bestaan nooit ofte nimmer onafhankelijk van de bewustheid, waarin zij worden gedacht, zoodat het wezenlijke en zakelijke niet-ik, de werkelijkheid, de natuur en het denken onzer medemenschen, voor niemand onzer ooit zelf de inhoud van het weten kan worden. Dit verhindert evenwel niet, dat de godsgedachte, in verband met eene te onderstellen gelijkslachtigheid tusschen het denkend bewustzijn en het transcendente, eene vertegenwoordigende, wijl symbolische waarde bezitte; het ware anders bijvoorbeeld evenzeer zelfbedrog, wanneer de eene of andere natuuronderzoeker de wiskundige spinsels uit zijn eigen brein voor natuurwetten houdt, hoedanige hare geldigheid bezitten, niet slechts in de hersenen zijner medegeleerden, maar ook ten opzichte van een absoluut of buiten de bewuste gedachte verblijvend feitenverloop. Sedert Kant (1724-1804) zijne onsterfelijke kritiek leverde betreffende de rationeele psychologie, kosmologie en theologie, hebben wij uit zijne ‘transcendentale dialektiek’ althans dit voor goed leeren inzien, dat voor zooveel de rechtstreeksche kenbaarheid van het wezen der dingen betreft, de begrippen Ziel - Wereld - God op volkomen dezelfde lijn staan; tegenover het partijdige, zich zelf niet gelijk blijvende, nominalisme[1)] van de mannen der ‘zuivere ervaring’ dient hier gelijkelijk gewezen op het onzekere en voorwaardelijke karakter van *alle* algemeene begrippen en

1) *Nominalisme;* de voornamelijk door William van Ockam († 1347) tot aanzien geraakte leer, volgens welke de universalia of algemeene begrippen slechts namen of ‘flatûs vocis’ zijn zonder meer; en alleen het bijzondere een wezenlijk bestaan geniet. Bedoelde leer was eene bestrijding van het *realisme*, volgens hetwelk de universalia, of liever de daardoor áángeduide algemeene ideeën een bestaan genoten *ante rem*. De eerste nominalist was Roscellin uit Bretagne, kerkelijk veroordeeld in 1092; de eerste stelselmatige realist heette Guillaume de Champeaux, overleden in 1150 als bisschop van Chalons.

op de instinctmatige onmogelijkheid, aan hunne symbolische of repraesentatieve waarde ons geloof te onthouden, op straffe van anders tot de stelling te geraken, dat de geheele ervaring een droom is, gedroomd door zich zelf, - wat zeg ik: een schijnsel, hetwelk slechts schijnt om te schijnen.[1)]

Het geheele menschelijke denken, in zijne onderscheidingen of analysen zoowel als in zijne samenvattingen of synthesen, is een rangschikken van het bijzondere onder het algemeene, eene ordening, ten slotte onder stambegrippen,[2)] of rubrieken van hoogsten aanleg; op de keper bezien blijkt hierbij de godsgedachte niet dan de laatste en algemeenste opvatting van de kategorie der *substantie*, gedacht als *eenheid* van *oorzaak* in de *veelheid* van het in onderlinge *gemeenschap* verkeerende *geheel* der werkelijkheid. Heeft deze alomvattende, uit de convergentie van ons aller denkschematisme resulteerende idee geenerlei het betrokken bewustzijn te buiten gaande beteekenis, dan wil dit zeggen dat in het algemeen het abstraheerende en extraheerende denken niets repraesentatiefs vermag te denken ten opzichte van een buiten ons gelegen of wezenlijk niet-ik, want de godsgedachte is niet dan de bewuste abstractie op hoogsten trap; is echter de in der tijd door Kant feitelijk ingescherpte blootelijk immanente waarde der zuivere verstandsbegrippen eene onvermijdelijke gevolgtrekking van het denken zelf, dan is niet alleen alle zielkunde, godgeleerdheid en wijsbegeerte, maar ook alle natuurwetenschap eene inbeelding en begoocheling, en ben ik met mij zelven alleen, - indien

1) Vgl. Ed. v. Hartmann's *Kritische Grundlegung des transcendentalen Realismus*, 3e opl. 1885, blz. 43-48.

2) De kategorieën of schematische grondbegrippen van het redeneerend denken verkrijgt men door de zuivere formeele opvatting en ontleding van den zin, daartoe lettende 1° op het onderwerp, 2° op het gezegde, 3° op de betrekking tusschen ond. en gez. en 4° op de verbindingswijze der twee bestanddeel en. Zoo erlangt men als stambegrippen van *hoeveelheid:* eenheid, veelheid, alheid; van *hoedanigheid:* bevestiging, ontkenning, beperking; van *verhouding:* zelfstandigheid en eigenschap, oorzaak en gevolg, gemeenschap of wisselwerking; van *opvatting:* mogelijkheid, bestaan, noodzakelijkheid.

er ten minste zelfs een ‘ik’ dan nog gezegd kan worden over te blijven. Het is van de zijde der ‘empiristen’ niets dan theoretische halfheid en gebrek aan alzijdig doorzicht, wanneer men deze uitkomst niet allerwege en onomwonden toegeeft.

‘God’ is een algemeen begrip, dat zijne plaats vindt aan den top van de pyramide onzer afgetrokkene gedachten; het is een ‘universale’ van hoogsten aanleg. Heeft het principieel geen wetenschappelijken zin van een alles voortbrengend en tezamenhoudend Absolutum te gewagen, dan geldt hetzelfde voor alle mogelijke algemeenheden, die niet zijn dan de oude scholastische universalia op ietwat lageren trap. Wat toch is eene bepaalde *soort* van verschijnselen voor ons denken anders dan eene in zich zelf onwezenlijke gedachte van het abstraheerend bewustzijn? En wat is daarbij het geheele menschelijke weten zonder het geloof aan soortelijke of typische overeenkomsten in eene voor een meervoud van denkspheren gemeenschappelijke werkelijkheid? Is niet juist het afzonderlijke het slechts in betrekkelijken zin bestaande, en moeten niet juist de hoogste algemeenheden de verwijzingen inhouden naar het voor ons allen gemeenschappelijke, het ware en substantieele Zijn? Ook geleerden als Stuart Mill (1806-73)[1)], G.H. Lewes (1817-78)[2)] en H. Taine[3)], die zich bij het positivisme[4)] aansluiten of er althans toe naderen, kunnen zich niet onthouden, hetzij uitdrukkelijk hetzij stilzwijgend aan te nemen, dat er ‘soortverschillen’ bestaan, ook in eene werkelijkheid

1) De schrijver van een *System of Logic* (1843), dat veel naam heeft gemaakt.
2) Schrijver eener *History of Phylosophy from Thales to Comte*.
3) Als wijsgeerig schrijver bekend door zijn boek *de l'Intelligence* en andere geschriften.
4) *Positivisme:* de leer van Auguste Comte (1798-1857), volgens welke men zich uitsluitend heeft te houden aan het nagaan van de volgorde in de objectieve verschijnselen, zonder eenigerlei opstelling van hypothesen aangaande den grond, het wezen en den eigenlijken zin der feiten. Men kan met het positivisme kennis maken in een uittreksel: *Auguste Comte, la philosophie positive, resumée par* Jules Rig, Parijs 1881.

buiten hunnen geest, en dat de ‘soorten’, het in het bijzondere wonende algemeene, wel verre van in middeleeuwsch nominalistischen zin uitsluitend subjectieve hulpmiddelen van ons denken te wezen, haren invloed en hare werking ver uitstrekken buiten het gebied, waar ons voorstellingsvermogen de natuur vermag te spiegelen. Hoe ervaringsgezind de woordvoerders der huidige wetenschap zich dan ook mogen uitdrukken, zoo moet bij slot van rekening ook voor hen dan toch de waarheid geldig blijven, dat juist het schijnbaar eenig wezenlijke, het individu of afzonderlijk concrete, aanhoudend opduikt en verdwijnt, en het afzonderlijk wezen geen blijvend bestaan geniet, maar slechs een voorbijgaande factor is in een verloop vol *typische* herhalingen, herhalingen met een bovenzinnelijken, alle ervaring te buiten gaanden samenhang. Juist het afzonderlijke feit is als zoodanig het vergankelijke, en alleen de wet, het schema der elkander opvolgende verschijnselen is het blijvende en bestendige; wat dus ook de dagelijksche schijn moge zeggen, wij hebben als denkende wezens ons te verheffen tot het inzicht, dat het bovenzinnelijke algemeene, het onzienlijke dat ons als alles beheerschende en met zich zelf identische ‘natuurwet’ tot theoretisch ideaal van onderzoek wordt, meer wezenlijkheid bezit dan het zakelijke en afzonderlijke, waarin die natuurwet zich op labiele wijze openbaart. Welke richting in de wetenschap van den dag den boventoon voere, - en deze is op het oogenblik van besprekingen des godsbegrips vrij afkeurig - steeds toch blijft het eene, zij het explicitê dan wel implicitê, erkende waarheid, dat het wezenlijke en hoogste object der wetenschap niet gelegen is in het afzonderlijke, wisselende en menigvuldige der zintuigelijk voorhandene schijnwereld, maar in het algemeene, zich zelf gelijk blijvende, hetwelk zich achter het zinnebeeldige dissolving view der verschijnselen *verbergt*, doch zich uit die verschijnselen tegelijk tot op zekere hoogte in het afgetrokkene laat opmaken. Eendagsvliegen als wij persoonlijk zijn, hebben wij toch deel aan eene universeele en constante Wereldrede, die op gelijkvormige wijze in ons allen tot be-

zinning geraakt, en het ons daardoor mogelijk maakt, ons als geslacht te verheffen boven de beperkingen van het inindividu. Het is door deze bovenzinnelijke eenheid in de veelheid van het concrete, dat de doorvorsching van de eene en algemeene beteekenis der onafzienbare kettingrede, welke bij stukjens als natuurverloop kenbaar voor ons wordt, het onbereikbare en vaak maar half bewuste, maar tevens voor elk verstand vaststand ideaal kan zijn van hen, die zich niet in dierlijke stompheid bij het afzonderlijk verschijnsel neerleggen, maar verklaring zoeken van eigen en vreemd bestaan. Ideëele overschrijding van het zintuigelijk gegevene en samenvatting van het wisselende bijzondere in het blijvende algemeene is als benaderende verrichting de strekking van elk logisch denken; en het is duidelijk, dat een zoodanige drang in het kortstondige persoonlijke denken niet konde ontstaan, dat de gelijkslachtigheid, ook, in de denkwetten en schematische functiën der veelvuldige bewustzijnsspheren niet mogelijk ware, had ons menschelijk verstand geen deel aan, en was het niet voortgekomen uit eene niet individueel begrensde en vergankelijke maar alles beheerschende en omvattende Werelrede. Zeer ten onrechte daarom heeft men zich zoo dikwijls vroolijk gemaakt over het symbolische: ‘God schiep den mensch naar zijn beeld’; veeleer hebben wij in deze stelling te doen met de zinnebeeldige uitdrukking eener diepzinnige waarheid, want niet alleen het menschelijk verstand met zijne gedachten, gewaarwordingen en begeerten, maar ook de zinnelijk waarneembare voorwerpen, de schijnbaar substantieel lichamelijke natuurverschijnselen hebben hunnen grond in iets eeuwigs en onveranderlijks, dat onlichamelijk, onzienlijk en bovenzinnelijk ìs.

De spreekwijze van de mannen der huidige wetenschap moge zoo ‘positivistisch’ zijn als ze wil: ook voor den man der ‘zuiverste ervaring’ bestaat iets, dat zijne zinnelijke waarneming in beginsel te boven gaat, en aan welks bestaan hij op zuiver redelijke gronden heeft te gelooven, een iets dat alleen in zijn denken en niet door zijne zintuigen als

bestaande betuigd is. Juist de hechtste en zekerste formules der theoretische physica zijn abstractiën, welke in hare zuiverheid nooit en nergens voorwerp van ondervinding kunnen worden, maar op verstandelijke gronden worden vastgehouden onder voortdurend beroep op storende en bijkomen omstandigheden. Ook in de naar het schijnt eenvoudigste leeringen, als bijvoorbeeld in de wetten van den vrijen val, schenkt men geloof aan concepties, welke men tot de natuurwetten heeft gestempeld, zonder daarvoor in de *ondervinding* ooit iets anders dan benaderende waarborgen te kunnen aantoonen. En wie over de 'Natuur' of het 'Heelal' spreekt, doet hetzelfde; hij gebruikt een algemeen begrip in vertegenwoordigenden zin, waar verificatie in beginsel is buitengesloten; want van waar zoude de positivist of empirist het zintuiglijk bewijs moeten halen voor zijne overtuiging omtrent het bestaan eener binnenzijde der dingen, en hoe kan ooit het Al in zijn geheel empirisch 'gegeven' zijn? Hij nu, die daarvan de onmogelijkheid inziet en niettemin aan het bestaan des heelals blijft vasthouden, mag nergens meer theoretischen of wetenschappelijken aanstoot nemen aan de hypothetische overschrijding der ervaring als zoodanig; veeleer heeft hij te leeren begrijpen, dat de metaphysische begrippen 'absolute Rede' en 'absolute Geest' slechts hoogere en ruimere wijzigingen zijn van de eenzijdig objectief gedachte 'natuurwet' en 'wereldsubstantie' der natuuronderzoekers. Kortom, het godsbegrip *als* afgetrokken begrip staat en valt met alle andere hypostasen[1)] en moet, wordt het overigens redekundig vereischt, als repraesentatieve idee tegelijk gegeven zijn met de verwerping van het solipsisme, dat is de zienswijze, volgens welke men met zijn eigen denken volstrekt en onvoorwaardelijk alleen is. De vraag blijft alzoo slechts, of het begrip van een alle afscheiding en verandering te buiten gaand, dat is alomtegen-

1) *Hypostase:* wijsgeerige benaming voor de verzelfstandiging, of liever he vertegenwoordigend en significatief gebruik, van afgetrokkene begrippen.

woordig en eeuwig of absoluut en onlichamelijk Wezen, door de afgetrokkene redekunde geëischt wordt.

Worden wij tot het opstellen der godsgedachte door de wetten van ons denken genoopt? Ziedaar de centrale vraag der menschelijke wetenschap, welken men niet op zijde kan schuiven enkel door verwijzing naar de onmogelijkheid, dat God ooit een voorwerp van objectieve ondervinding voor ons worde. Bij eene poging om haar methodisch te beant-antwoorden, hebben wij allereerst te erkennen dat het niet zijn Gods geene tegenstrijdigheid insluit, wanneer men het godsbegrip gehéél in het afgetrokkene neemt, en de gedachte van het Absolute opstelt als een idee, welke hare vertegenwoordigende waarde zoude bezitten, ook geheel afgezien van al wat in werkelijkheid bestaat. Het zoogenaamd *ontologisch* bewijs, door Anselm van Canterbury (1033-1109) voor het eerst opgesteld[1)] en in lateren tijd door Descartes (1596-1650) vernieuwd[2)], eene redeneering, waarbij men uit het godsbegrip zelf tot Gods bestaan besluit[3)] bezit in zich zelf geene dwingende overtuigingskracht, daar nu eenmaal uit géén begrip het bestaan zich destilleeren laat.[4)]

1) Zie de uitvoerige aanhaling in Ueberwag-Heinze's *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, 6de uitgave 2de deel (1881), blz. 153. J. Kleutgen S.J. resumeert het op de volgende wijze in zijne *Philosophie der Vorzeit*, 2de oplage 2de deel (1879), blz. 723-724, ‘Convicitur etiam insipiens, esse vel in intellectu aliquid quo nihil maius cogitari potest, quia hoc cum audit intellegit, et quidquid intelligitur in intellectu est. Et certe id quo maius cogitari nequit non potest esse in intellectu solo: si enim vel in solo intellectu est, potest cogitari esse in re, quod maius est. Si ergo id quo maius cogitari non potest est in solo intellectu, id ipsum quo maius cogitari non potest est quo maius cogitari potest, quod absurdum. Existit ergo procul dubio aliquid quo maius cogitari non valet, et in intellectu et in re’.
2) Zie de derde van diens *Meditationes de prima Philosophia*.
3) ‘Ut mens ex eo quod e.c. *percipiat* in idea trianguli necessario contineri tres eius angulos aequales esse duobus rectis, plane sibi *persuadet* triangulum tres angulos habere aequales duobus rectis, ita ex eo solo quod percipiat existentiam necessariam et aeternam in entis summe perfecti idea contineri, plane concludere debet ens summe perfectum existere’. Descartes, *Principia Philosophiae,* p. I, § 14.
4) T□ *δ*□ *ε*□*ναι ο*□*κ ο*□*σ*□*α ο*□*δεν*□. Aristoteles, *Anal. Post.* II. 7. - ‘Dato quod quilibet intelligat nomine Deus significari hoc quod dicitur, scilicet illud quo maius cogitari non potest, non propter hoc sequitur quod intelligat id quod significatur per nomen esse in rerum natura, sed in apprehensione intellectus tantum.’ Thomas Aquinas (1224-74), *Snmma Theologiae* I quaest. 2 art. 1 ad 2.

Daarentegen laat het zich zeer wel denken, dat het niet zijn Gods een tegenstrijdighetd zoude insluiten op de onderstelling eener in den dwang en tegenstand van een niet-ik betuigde werkelijkheid, en wij der godsidee repraesentatieve of significatieve waarde moeten toekennen in verband met een in der daad gegeven meervoudig bestaan. Door dit inzicht is dan het gebruik van het ontologisch bewijs in zooverre gewijzigd, dat er uitdrukkelijk een uit de ervaring genomen bestanddeel aan is toegevoegd, hoewel ook een scholastiek denker der middeleeuwen als Anselm zich waarschijnlijk niet heeft ingebeeld, dat hij het bestaan Gods bewees alleen uit zijne denkwetten en buiten alle betrekking tot de metterdaad voorhandene werkelijkheid; desgelijks heeft later Descartes het feit van het denken zelf als de vóóronderstelling van alle weten op den voorgrond gesteld.

Eigenlijk ligt in het richtig bedoelde ontologische bewijs voor het bestaan van een Absolutum tegelijk en als van zelf het *kosmologisch* bewijs besloten, het betoog nl. waarbij uit het bestaan eener in zich zelve gedeelde doch te gelijk onderling te zamenhangende werkelijkheid besloten wordt tot eenheid van bestaans*grond*[1]. Kant heeft in zijne kritiek der godsgedachte[2] het ontologisch bewijs in dier voege

1) 'Ex notione dependentis contingentis et finiti naturali quadam necessitate gignitur notio absoluti necessarii et infiniti; ad judicium quoque, hoc causam esse illius, mens naturaliter impellitur, atque haec ipsa est via qua Dei cognitio sponte oritur. Attamen cum mens hoc suum judicium considerat, ratum non esse intelligit nisi medio hoc altero judicio: illius, quod non a se sed ab alio habet ut sit, dependentis causa prima non potest esse quiddam quod item ab alio sit. Haec vero summa est demonstrationis quae dicitur *cosmologica*, in qua non percurrimus causarum vel rerum finitarum seriem, ut ab ultimo ad Deum perveniamus, sed ostendimus ad causam rerum primam inveniendam inutile esse seriem illam etiam infinitam fingere'. J. Kleutgen S.J., *Institutiones theolog.* (1881), I 104.
2) *Kritik der reinen Vernunft* (1781), blz. 462 vlg. in de uitgave van Dr. Karl Kehrbach (1878).

behandeld, alsof elk kosmologisch bestanddeel daarvan was buitengesloten; en nadat hij dan het zoodoende van zijne grondslag beroofde ontologische bewijs zonder moeite vervluchtigd heeft, vindt hij natuurlijk in het kosmologische bewijs weder als hoofdfout, dat dit laatste het ontologische bewijs vooronderstelt, want hoe zouden wij *iets* kunnen weten omtrent een bestaan buiten ons, tenzij dat geschiede door repraesentatieve ideeën in ons eigen bewustzijn? Voor Kant intusschen volgt uit het feit, dat het kosmologische bewijs het ontologische insluit, dat het daarmede ook valt, eene gevolgtrekking die door zijn beroemdsten exegeet aldus wordt geformuleerd. 'Het kosmologische bewijs sluit in, dat het noodzakelijke Wezen, van hetwelk alle andere afhangen, alle voorwaarden des bestaans, d.w.z. alle realiteiten in zich bevatten moet, dus ook het bestaan, gevolgelijk besluit men hier uit het begrip van het allerreëelste Wezen tot zijn bestaan, d.w.z. men bewijst het bestaan *ontologisch*. Dit is eene ignoratio elenchi[1)] en dialektische aanmatiging Het kosmologisch bewijs belooft een nieuw voetpad en leidt terug naarden ouden dwaalweg.'[2)]

De waarheid is, dat men door de volstrekte scheiding der beide bewijzen er de betoogkracht aan ontneemt, welke zij nimmer ieder voor zich kunnen erlangen, maar wel in wederzijdsche verbinding bezitten. Wie dit in zake het godsbegrip niet toegeeft, mete niet met twee maten, en hoede zich voortaan in het algeméén voor de fout, uittegaan van de onderstelling eener veelheid van in zijn denken betuigde en zelve in gemeenschap of wisselwerking ver-

1) '*Ignoratio elenchi* takes place when owing to some confusion erhoort as to meaning, the reason is accepted as a guarantee for the thesis, when in fact either this actual reason at most guarantees some other proposition merely resembling the thesis and mistaken for it, or when some other proposition merely resembling the reason guarantees this actual thesis'. A. Sidgwick, *Fallacies*, second edition (1886), p. 182. De beteekenis der uitdrukking is ietwat vaag.

2) Kuno Fischer, *Geschichte der neuern Philosophie*, 3e band 3e opl. (1882), blz. 509.

keerende afzonderlijkheden. Want dat juist is de tweeledige praemisse waarop eerst in tweede instantie de godsgedachte zich verheft. Men bedriege zich niet. Mogen wij geene denkbeelden hypostaseeren (grondgedachte van het kosmologisch bewijs), dan bestaat er kortweg geene kennis in den zin zooals ook de meest doordravende ervaringsman bedoelen moet. Dat overigens de betoogkracht der genoemde argumenteerwijzen niet elk bestanddeel van *geloof*, d.w.z. de door geen bewijs te vervangen persoonlijke overtuiging overbodig maakt, valt op het voorbeeld van den 'geloofs-philosoof' Jakobi (1743-1819)[1] zeer beslist toe te geven en uit te spreken; hetzelfde geldt voor het *teleologisch* bewijs, waarin men van de uit de natuurwetten resulteerende planmatigheid tot intelligente of logische doelbeooging in een gemeenschappelijken wereldgrond besluit,[2] alsmede voor het *ethisch* bewijs, hetwelk bestaat in de sluitrede uit de bij ondervinding gegevene autonomie van het zedelijk bewustzijn tot de inwendige openbaring van een absoluten Wil in het menschelijk streven.[3] Dit echter te erkennen, beteekent niets anders, dan dat men het voorwaardelijk charakter van *al* ons weten toegeeft, hetwelk, ook afgezien van zijn doorloopend middellijken aard, altijd slechts met verschillende graden van waarschijnlijkheid behept kan wezen. Men bedenke wel en brenge het zich helder tot bewustzijn, dat aan *elke* theorie uiteraard iets problematisch kleeft, ten hoogste met uitzondering der zuivere getallenleer, want bereids in de meetkunde dringt iets onbewijsbaars binnen, zooals uit de metageometrische onderzoekingen naar aan-

1) Over Jakobi leze men bijv. Kuno Fischer, in diens *Geschichte der neuern Philosophie*, 5de band 2de opl. (1884), blz. 216 vlg.
2) Vgl. hier § 667, vgl. in het omvangrijke en van veel kennis getuigende werk over *Die grossen Welträtsel*, door Tilmann Pesch S.J. 1883-84).
3) In dezen vorm is het etisch bewijs uitgesproken door den speculatieven theoloog Otto Pfleiderer, in diens *Religisionsphilosophie auf geschichtlicher Grundlage*, waarover Eduard von Hartmann in zijne *Krisis des Christentums* (1880) en *Philosophische Fragen der Gegenwart* (1886).

leiding van het elfde Euklidische axioom onmiskenbaar is gebleken.[1)]

Het godsbegrip is eene alle zintuiglijke ervaring overschrijdende idee, en kan als zoodanig alleen in de wetten van ons afgetrokken denken zijnen waarborg vinden. Doch daar blijkt het bij voldoende zelfbezinning dan ook onvermijdelijk; het begrip eener als uit zelfstandige eenheden bestaande, bijv. stoffelijk atomistisch gedachte Natuur kan voor het verscherpte en streng redelijke oordeel niet bestaan. Reeds de dagelijksche ondervinding kan ons leeren, dat hetgeen als lichamelijk verschijnsel gescheiden is, niettemin in alzijdige betrekking en afhankelijkheid staat tot alle andere zaken. Zonder onderlinge betrekkingen of verhoudingen ware er geene beweging, geen leven en geen denken; alles ware dood en star, en bleve een verwarde en samenhangende hoop van eeuwigheid tot eeuwigheid. Reeds opdat de beweging van het eene lichaam volgens eene redelijke verhouding overga op een ander, wordt er een onlichamelijk of bovenzinnelijk verband geëischt tusschen hetgeen als verschijnsel van elkander is gescheiden. Alle kennis omtrent zaken buiten ons, elke inspanning welke dan ook, iedere wederzijdsche handeling en mededeeling van gedachten is slechts mogelijk, doordat de in schijn onafhankelijk van elkaar bestaande afzonderlijkheden in bovenzinnelijk bepaalde en algemeene onderlinge betrekking staan. En juist het onzichtbare, niet handtastelijke is het blijvende, bestendige, onveranderlijke: de logica is eeuwig door en allerwege de logica, terwijl daarentegen het individueele of zakelijke niet is dan eene phantasmagorie, rondwarrelende en voor-

1) Het elfde axioma van Eukleides (ongeveer 300 v. Chr.) zegt, dat wanneer eene rechte lijn twee anderen snijdt in dier voege, dat de som der aan dezelfde zijde der snijlijn gelegene binnenhoeken kleiner dan twee rechten is, de beide lijnen elkander aan de zijde dier hoeken bij voldoende verlenging zullen ontmoeten. Over de metageometrische onderzoekingen zelve bestaat eene uitgebreide litteratuur; het jongste mij bekende overwicht is van de hand van Dr. Victor Schlegel, en komt voor in de *Leopoldina* van 1886, 22ste Heft.

bijtrekkende voor een der even kortstondige wereldoogen over den nevel van het onpeilbare Onbekende. Overweegt men dit goed, bedenkt men dat de afzonderlijke concreta of 'dingen', slechts een vluchtig en dus onwezenlijk bestaan genieten; dat de organismen en andere lichamelijke verschijnselen voor algeheele verdwijning of vervluchtiging vatbaar zijn en alleen de zoogenoemde natuurwet in wisselende verwerkelijking blijft voortduren, dan wordt men als van zelf gevoerd tot de gedachte, dat juist het logisch-dynamische bovenzinnelijke, het gemeenschap mogelijk makende zich zelf gelijk blijvende Onbekende de ware en wezenlijke Substantie is; wij zien dan in, dat de onderstelling van een absoluten bestaansgrond voor alle gezamenlijke feiten een eisch is onzer rede, moge overigens deze hoogste gedachte uiteraard ertoe veroordeeld zijn een zuiver verstandsbegrip te blijven, dat door geen concreten inhoud kan worden gevuld, en door de bepalingen natuurwet en kracht in objectieven, voorstelling en wil in subjectieven zin, slechts op symbolische wijze kan gekarakteriseerd. Het op die wijze geïnfereerde Wezen is eenig, onveranderlijk, alomtegenwoordig; eene eenige alomvattende, logisch-dynamisch zich uitende Substantie echter, eene Substantie, welke als onlichamelijk en onveranderlijk aan geen waarnemingsvormen van ruimte en tijd gebonden is en juist daarom objectivê te allen tijde als 'natuurwet' alomtegenwoordig wezen kan, - eene zoodanig opgevatte Substantie is niet meer eene 'Natuur' in plomp stoffelijken zin: het is absolute Geest, het is God, de eeuwige en ruimtelooze, de te allen tijde alomtegenwoordige bestaansgrond van de wereld der voorbijgaande schijnzelfstandigheden.

Wie eerlijk en waarheidlievend eenen tegenstander wil wederleggen, behoort zich geenen strooman te vervaardigen in stede van den bestrijder zelven, alleen om te gemakkelijker gewonnen spel te hebben; veeleer moet hij zich voortdurend de vereenigde kracht van diens tegenwerpingen voor oogen houden, al ware het zelfs met bijdragen uit eigen

voorraad. Met Edm. Pfleiderer[1] ontwijk ik daarom niet in het minst den man der natuurwetenschap, die mij bijgeval mocht toevoegen: ‘Geef mij slechts het een of ander oorspronkelijk stel stoffen en krachten, benevens de onveranderde geldigheid van een stel algemeene en in hare geboden zich steeds gelijk blijvende natuurwetten, dus bijv. den gasbol van Kant en Laplace voor de vorming onzer hemellichamen; dan zal ik u den bouw der wereld genetisch verklaren, zonder de geringste behoefte te gevoelen aan uw zoogenaamd Absolutum of onbekenden God. Gij zult zien, hoe alles heel natuurlijk en regelmatig toegaat, en het eene deel zich op noodzakelijke wijze bij het andere voegt, tot ten laatste het geheel langs zuiver werktuigelijken weg voor u staat.’ Afgezien van het onkritische en eenzijdige, dat hier in de onbeziens geëischte verzelfstandiging der lichamelijk phaenomenale natuur doorstraalt, zal wel geen wijsgeer het laatste in het minst betwijfelen, want mechanisch mogelijk moet alles zijn wat er geschiedt, en indien wij aan het heelal slechts uiterst fragmentarisch een oorzakelijken samenhang vermogen na te gaan, dan kan dit alleen aan onze creatuurlijke beperktheid te wijzen zijn. De metaphysica eischt de hypothese eener alomvattende en intuïtieve doelbeooging, doch deze sluit den oorzakelijken samenhang niet uit maar in; ook op het bekende gebied der rechtstreeks als doelbeoogend bewuste handelingen van ons menschen zelven, doen zich de gebeurtenissen aan het oog van den vréémden waarnemer steeds voor als een oorzakelijke voortvloeiing der einduitkomst uit eene aaneenschakeling van mechanisch convergeerende feiten; wat inwendig genomen voorzienigheid en doelbeooging moet heeten, kan van buiten (= objectief phaenomenaal) genomen slechts werktuigelijke en oorzakelijke samenhang zijn. Doch wie bespeurt niet, dat de gedachte woordvoerder der mechanische natuurverklaring als loochenaar van eenheid des geestelijken

1) *Lotze's philosophische Weltanschauung*, 2de opl. (1884), blz 46.

Wereldgronds veel te veel verlangt door zijnen eisch eener voor allen en alles geldige natuurwet; dat hij onder anderen naam implicitê herstelt, wat hij explicitê zegt zoozeer te versmaden? Wie bespeurt niet de tegenstrijdigheid tusschen de aanneming eener Natuurwet en de verwerping van een absoluten Wereldgrond? Moge onze ochlokratische, eenzijdig physisch gevormde tijdgeest gelooven, het bovenzinnelijke te kunnen ontberen, doordat men in zijne uitsluitende bemoeienis met de kleine overgangen van het eindige tot het eindige de zoomen uit het oog verliest van het weefsel in welks mazen men woont, - wie verder ziet, zooals de wijsgeer dat tracht te doen, die vat de algemeene raison met beslistheid in het oog, en vraagt zich af: Van waar dit in elkander grijpen zelf dier taallooze draden, die immers geacht worden elkander niets aan te gaan in hunne afkomst? Want dit is de zin eener atheïstisch naturalistische wereldopvatting. Van waar die maar zoo ter loops weg als eene van zelve sprekende kleinigheid geëischte algemeen geldige wet over alle krachten en stoffen? Van waar, ik zeg niet dit of een ander voortbrengsel der op elkander gerichte wereldfunctiën, over welks afkomst en beteekenis men ten slotte nog zoude kunnen twisten, maar van waar de algemeene samenwerking als zoodanig? Niet *wat* de wereldmachten te zamen tot stand brengen, maar doodeenvoudig alleen reeds het feit *dat* zij in onderlinge werking en wederwerking, in wisselwerking dus of gemeenschap verkeeren, waarborgt ons volop wat ik heb gestatueerd als wetenschappelijk gevorderd godsbegrip. Tegenover de eenzijdige, werktuigelijk oorzakelijke opvatting der in ons tot zelfbezinning gerakende Wereldrede, waaraan de alledaagsche natuurkundige onder verwarring van een richtsnoer van onderzoek met eene kosmologische léér zich schuldig maakt, zullen *wij* vasthouden aan eene ruimere, eene dubbelzijdige of prospectief-retrospectieve opvatting der in het natuurverloop verwerkelijkte logische noodzakelijkheid, bedenkende dat in ons zelven het wereldproces zoowel in strevenden of doelbeoogenden als in oorzakelijken zin tot bewustzijn komt.

Van alle gedéeltelijke voorzienigheidsleer, wier inductieve[1] opbouw bij de beperktheid van onzen gezichtskring altijd zoo gebrekkig blijft, kunnen wij hierbij geheel afzien, want de stevige en ontwijfelbare logische samenhang des geheels sluit reeds op zich zelf een geestelijk beginsel in, dat in des menschen constructieve functiën en conceptiën zijn mikrokosmisch afschijnsel tot bezinning laat komen. Voorloopig afziende van de vraag, of de wetten van ons afgeleid denken het doelmatig karakter des wereldloops ook nader vermogen te bepalen, kunnen wij ons in allen gevalle overtuigd houden, dat wij momenten zijn van zelf bezinning in en door de absolute Rede, het allesbeheerschend intelligent wereldbeginsel, *geordend* geheel.

Het Heelal moet een enkel en samenhangend geheel zijn in den zín van eenheid des wereld*gronds;* uit eene menigte van wezenlijk onafhankelijke afzonderlijkheden kan het niet bestaan. Wel kleeft aan het bijzondere en individueele de alledaagsche voorstelling van tastbare en ontwijfelbare wezenlijkheid, maar voor het verscherpt verstand mag het individu slechts eene kortstondige concretie van het absolute Wezen heeten. Juist 'het vele is het vergankelijke; niets afzonderlijks blijft zich volkomen gelijk, laat staan de onderlinge verhoudingen der vele afzonderlijkheden.'[2] Wij worden gedrongen, het bijzondere te beschouwen als slechts kortstondig gegeven in de samenhangende ontvouwing eener absolute Idee, en de noodzakelijkheid om een *Wezen* te onderstellen, hetwelk zich in die Idee (objectivê: Natuurwet) dynamisch, d.i. krachtig en strevend ontplooit, sluit als van zelve de noodzakelijkheid in van het geloof aan een *absoluten Geest*, de bron van alle macht en rede, den grond van alle gedachte, gevoel en wil.

1) *Inductie:* de door methodische vergelijking mogelijk geworden opklimming van het afzonderlijk gegevene tot een gemeenschappelijk verklaringsbeginsel. Daartegenover staat de *deductie*, de afleiding van het bijzondere uit het algemeene.
2) Dr. Georg Runze, *Der ontologische Gottesbeweis* (Halle 1882), blz. 145.

Wat verstaan wij eigenlijk onder het individueele? Ziedaar eene vraag welke men zich hier eens voor goed te stellen heeft. De subjectieve zijde der vraag raakt het onsterfelijkheidsgeloof ten opzichte der persoonlijke ziel, waarover later; de objectieve opvatting van het individualiteitsbegrip laat zich op de volgende wijze in het rechte licht stellen.[1)] Het begrip individu is gevormd met het oog op verschijnselen; het wijst op iets wat voor onze samenvattende aanschouwing een tijdelijk geheel uitmaakt, en wel op zulk eene wijze, dat het zich niet laat deelen, zonder dat het ophoudt te zijn wat het was. Een levend lichaam heeft, vergeleken met den steen of het stuk metaal eene soort van samenhang en eenheid, welke men onder vijf hoofden brengen kan. Het bezit nl. samenhang in ruimte en tijd, benevens eenheid van inwendige oorzaak, van doel en van wisselwerking.[2)] Alle vijf genoemde eenheden in het algemeen, en de eenheden van relatie in het bijzonder moeten in een concretum vereenigd wezen, zal het aanspraak kunnen maken op de benaming individu; geen van allen is op zich zelf bij machte, aan de eischen van het begrip te voldoen. De toon heeft samenhang in den tijd, de aardkluit heeft samenhang ook in de ruimte, maar niemand noemt ze individuen. Op dezelfde wijze schiet ook de inwendige oorzaak op zich zelve alleen te kort: men denke bijv. aan eene menigte van bladluizen, die uit eene geslachtelijk geteelde moeder door parthenogenesis of maagdelijke voortbrenging zijn ontstaan. Eenheid van doel, verder, is voorhanden in de werklieden die tezamen een gebouw oprichten, en die niemand gedurende dien bouw een enkel individu noemen zal. Leeft eindelijk bijv. een land van de natuurvoortbrengselen zijner

1) Vgl. Ed. v. Hartmann, *Philosophie des Unbewussten* (9de oplage 1882), hoofdstuk C VI.
2) In physiologischen zin genomen, sluit het begrip wisselwerking in, dat de afzonderlijke deelen eendrachtig samenwerken tot instandhouding van den typischen vorm des geheels; de wisselwerking in dien zin is in het anorganische lichaam niet voorhanden.

overzeesche bezittingen, terwijl weder die bezittingen afhankelijk zijn van de nijverheid des moederlands, dan heeft men eene soort van wisselwerking, die blijkbaar op zich zelve nog geenszins aan het begrip individu doet denken, al was de wederzijdsche afhankelijkheid ook nog zoo omvattend. Is zoo van de eene zijde geen der vijf eenheden op zich zelve voldoende, zoo is het van den anderen kant even duidelijk, dat geen van allen ontbreken mag. Wat in de ruimte of den tijd gescheiden is, wat geene identische afkomst heeft, niet samenwerkt tot een identisch doel of in zijn voortbestaan van elkander afhankelijk is, kan uiteraard geen individu tezamen uitmaken. Een individu als voorwerp van waarneming is dus een lichaam met dubbelzijdig oorzakelijk-doelmatigen en onderling wederzijdschen samenhang van functie; samenhang in ruimte en tijd ligt opgesloten reeds in het begrip lichaam alleen.

Men bespeurt reeds van hier het volslagen *betrekkelijke* van het objectieve individualiteitsbegrip, eene betrekkelijkheid welke in den nauwsten samenhang staat met het bovenzinnelijk karakter van het stambegrip der eenheid, als hetwelk niets is dan een onontbeerlijk postulaat van het menschelijk denken en alleen in het wiskundige punt, het objectieve niets, zuiver geprojecteerd kan worden gedacht, want reeds de lijn bevat eene eindeloos voortloopende polarisatie of correlatieve[1)] tweeheid van uiteinden. Complex als het is, blijkt het individualiteitsbegrip wetenschappelijk nergens scherp te kunnen worden vastgehouden; het vloeit ons tusschen de vingers weg, of liever in laatsten aanleg is het Al het ware individu, waarin géén der in wisselwerking verkeerende krachten een ontbeerlijke factor heeten kan. Wat de gewone opvatting des begrips betreft, zoo is de organische cel een individu gelijk ook het organisme als geheel een individu is, dat eene menigte cel-individua in zich bevat; en wanneer de kenners der organische wereld

1) *Correlaat* noem ik wat over en weer in vaste verhouding staat.

er over twisten of bijv. bij het plantaardige individu het kenmerkende in blad, tak, loot of cel steekt, dan zegge men met Eduard von Hartmann dat eigenlijk elk dezer deelen een individu is, en evenzoo het geheele organisme tezamengenomen. Onder een overeenkomstig gezichtspunt hebben wij de onderscheidene wijzen van voortplanting te beschouwen. Voortgezette instandhouding en redintegratie van het oude en vorming of afscheiding van het nieuwe individu gaan voor het bewustzijn van den huidigen bioloog in elkander over; bij de anneliden of ringwormen bijv. heeft iedere ring des diers alle verrichtingen en kan dus ook voor het oog afzonderlijk als individu optreden, zoogoed als het dier een individu is als geheel. Kortom, eene zekere som van atomen, molekels, cellen en celcomplexen, welke zich volgens een typische idee tot eene vormeenheid groepeeren, ziedaar voor het objectiveerende verstand het individu. Zoo is het hoogere individu eigenlijk slechts de veranderlijke som eener geheele reeks van lagere vormeenheden, die zich volgens een vaststaand schema tezamenvoegen; met het oog op het feit dat de bestanddeelen dier som in de onophoudelijke stofwisseling van den ‘tourbillon vital’ voortdurend komen en gaan, mag men stellen dat het objectieve individu als wezen niet bestaat, maar slechts de labiele concrescentie is van eene menigte functieën die zich onder den invloed eener typische of betrekkelijk constante idee groepeeren. Wanneer men nu nog denkt aan de eindelooze deelbaarheid in het algemeen van *al* wat zich objectief aan ons voordoet, zij het voorwerp organisch of anorganisch, dan vervluchtigt zich ook het primaire bestanddeel bij wijze eener eindelooze afdalende reeks; dan zal men gereedelijk toegeven, dat alle voorwerpelijke afzondering en zelfstandigheid een objectieve *schijn* moet heeten, en de objectieve individualiteit zich in ontologischen zin niet laat fixeeren.

Van veel gewicht is het hier, het karakter der zinnelijke waarneming zelve te overwegen. Bij het trachten naar eene algemeene wereldbeschouwing behooren wij nooit te vergeten, dat bij allen schijn des tegendeels de objectieve zoo-

wel als de subjectieve gegevens der waarneming binnen den waarnemenden geest zelven gelegen zijn; dat alle voorwerpelijk of zintuiglijk gegevene afscheiding blootelijk genecessiteerde vóórstelling, d.i. eene praktisch betrouwbare reageerwijze van ons eigen voorstellingsvermogen is,[1)] hetwelk in de lichamelijke buitenwereld in waarheid niets dan symbolische exponenten van het krachtenconflict der werkelijkheid voor zich heeft; dat het absolute feitenverloop in geen geval zelf stoffelijk lichamelijk zijn kan en de bewegingen der in de ruimte zwevende voorwerpen voor een iegelijk onzer slechts het zinnebeeld zijn van hetgeen er wezenlijk en absoluut geschiedt. Op de onderstelling van een lichaam dat zich in absoluten zin buiten ons bevindt, wordt de waarneming van datzelfde lichaam eene ongerijmdheid; de stoffelijke omgeving waarin wij ons schijnen te bevinden, is slechts eene onbewuste objectivatie onzer eigene, in zich zelve ruimtelooze zenuwaandoeningen, en bezit geenerlei bestaan op zich zelve. Lichamelijke voorwerpen en onlichamelijke zielstoestanden zijn correlata, uit elkaar niet af te leiden, maar gedifferentieerd uit een onlichamelijken en onbewusten bestaansgrond; de voorwerpsverschijnselen, zoo goed als de gemoedsaandoeningen welke er in het aanschouwend bewustzijn mede gepaard gaan, zijn niets dan terugwerkingen van het afzonderlijke streefvermogen op andere krachten of wilsuitingen, en het objectiveerend wezen zelf, producent als het is van ruimtelijk aanschouwelijke afscheidingen, kan op

1) Hiervan bij deze gelegenheid slechts een enkel proefondervinderlijk bewijs. Men doorbore eene gewone speelkaart in dier voege, dat het door de gaatjes beslagen vlak kleiner is dan dat der pupillen. Kijkt men nu door deze gaatjes naar een verwijderd voorwerp en houdt men vlak voor het kaartenblad eene naald, dan wordt er door ons gezicht *abnormaal gereageerd*, en ziet men zooveel naalden als er gaatjes in de kaart zijn. Onmiskenbaar neemt men hier iets als buiten zich voorhanden waar, wat als zoodanig in het geheel niet bestaat, en vermits geen der, laat ons zeggen drie, aanschouwde naalden iets boven de anderen voorheeft, is het duidelijk, dat de aanschouwde voorwerpen voortbrengsels zijn onzer eigene projectie, die zich in de gewone gevallen slechts door haar regelmaat en praktische betrouwbaarheid van reactiën als de hier aangeduide onderscheidt.

zich zelf en in zich zelf met lichamelijke afzondering niets te maken hebben, zoowel als het buiten de wisselingen der met de aanschouwing gepaard gaande subjectieve bewustheid gelegen is.

Het is duidelijk dat de onlichamelijkheid van het wezen der dingen een althans betrekkelijk of immanent pluralisme van werkelijkheidsfactoren volstrekt niet opheft. Ook zonder ruimte blijft eene veelheid van zaken of wezens in het afgetrokkene wel denkbaar; de ruimteloosheid des geluids als zoodanig belet de gelijktijdige tonen eener symphonie niet, voor het gehoor onderscheiden te zijn. Doch aseïteit of wezenlijke en oorspronkelijke onafhankelijkheid kunnen de gedachte werkelijkheidsfactoren in geen geval ieder voor zich bezitten; alle realiteiten moeten tezamenhangen in een eenig Wezen, een Absolutum dat dan in zijne volstrekte onlichamelijkheid en bovenzinnelijkheid geheel iets anders is dan de 'Natuur' der aan de oppervlakte hangende materialisten en empiristen.

Het onafhankelijke of ware en absolute Wezen is eenig. Een absoluut of onafhankelijk individu is eene tegenspraak in de termen, zoodra het woord individu een onder velen moet beteekenen; een absoluut of zelfstandig wezen kan noch in eenigen zin beperkt of begrensd zijn, noch ook meervoudig bestaan. Ten opzichte zijner beperktheid ware het van de andere wezens afhankelijk; zelfstandigheid en onafhankelijkheid veronderstelt vrijdom van alle vreemde bepaling, een inzicht waaruit de eenheidshypothese als van zelve volgt. Daarbij komt, dat eene onderstelde *gelijkslachtigheid* van tegelijk bestaande eenheden de afzonderlijke grondeloosheid en onderlinge onafhankelijkheid te onwaarschijnlijker maakt, hoe grooter het getal eenheden genomen wordt. Reeds deze overweging alleen moet de waarschijnlijkheid van wezensveelheid of atheïstisch pluralisme tot eene te verwaarloozen grootheid doen wegslinken.

Doch de voornaamste reden voor de onderstelling van eenheid des Wereldgronds steekt in de onderlinge *gemeenschap* der werkelijkheidsfactoren. Het is eene door niemand

geloochende waarheid, dat ééne wet, één regel alles in de natuur tot een enkel mechanisme verbindt, met eenen samenhang waaraan niets van het bestaande zich vermag te onttrekken; dat gelijktijdigheid van bestaan in deze onze wereld hetzelfde wil zeggen als onderlinge uitwisseling van werking en wederwerking. Het wereldverloop is eene enkele reusachtige reaaldialektiek, een vereveningsproces m.a.w. van onderling correlate logische tegenstellingen, welke als kracht- of wilsuitingen existent zijn, en waarin elke toestand des oogenbliks slechts een op zich zelf labiel en onhoudbaar overgangsstadium vormt voor eene volgende en meer logische ordening des geheels. Van waar nu, zeggen wij nogmaals, van waar die natuurwet, dat net van betrekkingen en verhoudingen, waarin wij tegenover al wat bestaat verwikkeld en vervlochten zijn? Eene natuurwet, welke om zoo te zeggen tusschen eene wereld van eeuwige zaken in de lucht zweeft, tot ordening en bedwinging eener veelheid van dingen, die elkander in hunnen oorsprong niets aangaan, is eene uit Nergenshuizen aangewaaide ondenkbaarheid. Eenig en alleen de volle werkelijkheid van een alles bezielend, alles doordringend en omvattend Wezen kan ons hier bevredigen, een Wezen hetwelk in zijne overschrijding aller afscheiding het substraat is aller betrekkelijke afzonderlijkheden, en daardoor de logica en de waarheid altijd en alom de logica en de waarheid kan doen zijn. In zulk een absoluut Wezen erlangt eerst het groote natuurmechanisme zijnen waren zin als een inwendig vereveningsverloop van logisch bepaalde en door gewaarwording vergezelde functiën; in den absoluton Geest worden alle iks tot kortstondige punten van zelfbezinning, alle afzonderlijkheden en werkelijkheden tot integrante deelen van een veranderingsverloop met alomvattende beteekenis. De schijnbare zelfstandigheden der aanschouwelijke Natuur kunnen slechts over en weer ontstane symbolen zijn van de toestandswijzigingen eener absolute Substantie; als factoren in het veranderingsverloop der Substantie hebben de door die symbolen vertegenwoordigde realiteiten hare betrekkelijke zelfstandigheid tegenover haars

gelijken, terwijl zij volstrekt afhankelijk tegenover het Eeuwige zijn. Wie in eene misplaatste zucht naar eigen zelfstandigheid met deze eenheidsleer geen genoegen neemt en voor ieder ik nog een afzonderlijk bestaan buiten God verlangt, bedenke toch hoe volslagen zinledig de quantiteits-kategorie 'buiten' alle bewering van verband, gemeenschap en samenhang moet maken, zoodra zij volstrekt wordt opgevat. Dat de dingen zich onder de heerschappij van een en dezelfde natuurwet bij elkander verbinden, is voor ieder denkend mensch het bewijs, dat alle wezenlijke afscheiding in de Natuur slechts schijn is en wij een alle bevatting te buiten gaand Alwezen hebben te onderstellen, hetwelk alle betrekkelijke afscheiding in zich bevat, en de algemeene bestaansgrond is van alle persoonlijkheden, verschijnselen en gewaarwordingen.

Nous voyons toute chose en Dieu. Dit is eene de ervaring overschrijdende maar door het wijsgeerig bewustzijn gevorderde onderstelling. Onze *ondervinding* betreft een voorwaardelijk, of alzijdig afhankelijk bestaan. Onze *rede* zegt ons, dat wanneer het voorwaardelijke en afhankelijke gegeven is, ook het geheel zijner voorwaarden en bepalingen bestaan moet, al kan dat geheel ons uiteraard als voorwerp van waarneming niet gegeven zijn. Het woord betrekkelijk heeft geenen zin tenzij in eene tegenstelling met het woord absoluut; het individueele of bepaalde is gegeven, dus bestaat ook het onbepaalde, onafhankelijke of Absolute. Wie deze gevolgtrekking loochent, maakt wel bezien het betrekkelijke zelf tot het volstrekt bestaande, en stempelt zoodoende de *eindige* en *vergankelijke* afzonderlijkheden tot even zoovele Absoluta, - eene ongerijmdheid in de oneindigste macht. Het Absolute of alle objectieve en subjectieve afzondering te buiten gaande Onbepaalde bestáát; als inbegrip van alle Zijn is het voor ons eene alle ervaring overschrijdende gedachte, want onze ondervinding betreft alleen het betrekkelijke en afhankelijke; tegelijk echter is het eene onvermijdelijke kosmologische hypothese van laatsten aanleg. Van den eenen kant is deze idee evenzeer een postulaat der tot

volkomen zelfbezinning geraakte menschelijke rede, als zij van de andere zijde onvatbaar is voor alle verificatie door het gezicht of tastgevoel. Of men haar al dan niet *God* gelieft te noemen, is bij slot van rekening zeer zeker eene quaestie van smaak, waarbij men intusschen goed zal doen te bedenken, dat het Absolute ook de grond is onzer ethische en aesthetische idealen, en als substraat der denkende en strevende individualiteiten een intelligent en geestelijk Absolutum moet zijn.

Het Absolute moet gedacht als absolute Geest. Een stoffelijk Absolutum ware onzin, want aan het stofbegrip liggen eenzijdig lichamelijke verschijnselen ten grondslag, hoedanige niet substantieels zijn[1)] en slechts de geobjectiveerde reactiën der eindige geesten zelve, voor welke zij de symbolen zijn van de veranderingen der werkelijkheid. ‘Ware de absoluut reëele wereld solied stoffelijk, zooals onze aanschouwing haar allereerst zintuigelijk afbeeldt, dan was het onbegrijpelijk, hoe zij onstoffelijke voorstellingen in mij kan veroorzaken; alleen omdat ze zelve van ideëelen inhoud is en dezen ideëelen inhoud door wilskracht op logisch samenhangende wijze verwerkelijkt, is zij in staat ook in het menschelijk bewustzijn eene ideëele voorstellingswereld te verwekken. De absoluut reëele wereld is mitsdien wel niet zonder nadere qualificatie te vereenzelvigen met de subjectief ideëele voorstellingswereld en wegens deze *identiteit* als ideëel te stellen (zooals de subjectieve idealist gelooft), maar nog minder is zij tegenover den ideëelen bewustzijnsinhoud iets volstrekt ongelijkslachtigs en stoffelijk massiefs (zooals de naïeve realist gelooft); zij is veeleer eene reëel-ideëele schepping of werkzaamheid van het Absolute, welke zich ieder oogenblik volgens logische wetten verandert, en wier verandering dynamisch, d.i. door kracht of wil wordt verwezenlijkt. Gelijk de oorzakelijke samenhang der gebeurtenissen slechts verklaarbaar is als dynamisch verwerkelijkte logische bepaling, zoo ook is de waarneming alleen te ver-

1) 'Η *μ□ν □λη τ□δε τι ο□σα τ□ φα□νεσθαι*. Aristoteles, *Metaph.* XI (XII) 3.

klaren als eene persoonlijk gekleurde reproductie van den door de oorzakelijke inwerking zich openbarenden *ideëelen* inhoud der buitenwereld.

'Op deze wijze lost zich de buiten ons gelegene werkelijkheid voor het begrijpende denken op in een volstrekt ideëelen (onbewust-intuïtieven) *voorstellings*inhoud, welke door *wilsuitingen* voortdurend wordt verwezenlijkt. Elk individu, onverschillig van welke orde, is te beschouwen als een afzonderlijk ideëel lid in de voor het oogenblik existente totale Idee, gelijk elke individueele wil een partieele wil is, bestemd om de betrokkene partieele idee te verwerkelijken. De absolute wereld als heelal is op een gegeven oogenblik actueele absolute Idee in hare samenhangende alheid, die door den absoluten Wil verwerkelijkt wordt; en het eeuwige, in zich zelf bestaande, onstoffelijke Subject dier met het oogenblik veranderende en door den Wil verwerkelijkte Al-idee is God.'[1)]

De wereldopvatting, hier voorgedragen, is eene algeestelijke leer van eenheid des wezens bij tweeheid van uitingswijzen en veelheid van werkingen. Een onderscheid tusschen geestelijken *Schepper* en dood stoffelijke *Natuur* bestaat hier niet; leerstellig Christendom is het dus niet meer. Toch is het duidelijk, dat de idee van een eeuwigen en alomtegenwoordigen wordingsgrond aller feiten en afzonderlijkheden, van een onlichamelijk Wezen, hetwelk in onvatbare absoluutheid boven en buiten de vormen van tijd en ruimte verblijft, nog tamelijk veel *gelijkt* op het eeuwenheugende godsbegrip der Christenen. De waarheid is, dat onze opvatting der Godheid als eenheid der kosmische tegenstellingen die des Christendoms als voorstadium van menschelijke bewustzijnsontwikkeling veronderstelt, dat de praemissen onzer godsgedachte reeds voorhanden zijn in de Christelijke leer, en wij dus overeenkomst en onderscheid moeten constateeren tegelijk. Wat de overeenkomst betreft, zoo zeggen wij

1) Eduard von Hartmann, *Religion des Geistes* (1882), blz. 133-134.

met den H. Anselm: ‘Ik zie in, dat God alle menschelijke bevatting te boven gaat;’[1] met den H. Augustinus (354 tot 430) erkennen wij: ‘God wordt in meer waren zin gedacht dan besproken, en Hij bestaat in meer waren zin dan Hij wordt gedacht.’[2] Met de Katholieke Kerk beschouwen wij het Absolute als oneindig aan wijsheid en wil, - ‘intellectu ac voluntate infinitum’, -[3] en verbinden met die opvatting het inzicht: ‘Zij het ook dat wij omtrent God iets beweren, hetwelk Hem eigen zoude zijn en tot Zijn wezen zoude behooren, zoo zijn toch dergelijke begrippen niet te verstaan in eigenlijken maar in overdrachtelijken zin, geput als ze zijn uit (het verstand van) schepselen.’[4] Wij vinden verrassende overeenkomst zelfs bij Katholieke theologen, waar deze verklaren: ‘Zoo Gode in de H. Schriften aandoeningen worden toegeschreven gelijk toorn en wraakzucht en berouw, hoedanige veranderlijkheid insluiten, dan zij op het voorbeeld der kerkvaders bemerkt, dat men dit alles *overdrachtelijk* heeft op te vatten, en, wat nagenoeg op hetzelfde neerkomt, de H. Schrift overeenkomstig ons bevattingsvermogen spreekt.’[5]

Hier dan is *overeenkomst* tusschen historisch Christendom en wijsbegeerte. Het principieele *onderscheid* daarentegen ligt, als gezegd is, in het *monisme* onzer opvatting, God, zoo leert de Katholieke Kerk, die kortheidshalve hier als vertegenwoordigster der Christelijk historische opvatting des godsbegrips moge staan; God is ‘een geestelijk Wezen, zakelijk en wezenlijk van de wereld onderscheiden;’[6] zij wendt zich met beslistheid tegen eene modern monistische zienswijze. ‘Wie beweert,’ zoo verklaart het Vaticaansch concilie in zijne uitspraken ‘*over God als Schepper aller dingen*’ (Sess. III), ‘wie beweert, dat de substantie of het wezen van God en de gezamenlijke dingen een en hetzelfde

1) *Monologium* 65.
2) *De Trinitate* VII 4. 7.
3) Concilium Vaticanum, Sessio III, caput 1.
4) H. Hurter S.J. *Theologiae dogmaticae Compendium*, 5e opl. (1885), 2e dl., blz. 17.
5) Ibid., blz. 43.
6) Concil. Vat. Sess. III cap 1.

is, - hij zij vervloekt; wie beweert, dat de eindige zaken, zoo lichamelijke als geestelijke, uit het Goddelijk Wezen zijn voortgevloeid: of dat het Goddelijk Wezen door zelfopenbaring of zelfontwikkeling tot alles wordt: of eindelijk dat God het algemeene en onbepaalde Wezen is, dat in zijne zelfbepaling het in geslachten, soorten en afzonderlijkheden onderscheidene Heelaal uitmaakt, - hij zij vervloekt.'

Intusschen, de praemissen onzer door de Kath. Kerk verwenschte opvatting der godsgedachte, liggen met dat al in de kerkleer zelve. Een denker als de vader Augustinus[1] verklaarde reeds: 'God is zoo, dat in vergelijking tot Hem de geschapene dingen niet zijn. Niet met Hem vergeleken bestaan zij, omdat ze zijn door Hem; met Hem vergeleken zijn ze niet, vermits het ware Zijn een onveranderlijk Zijn is, en dit is God alleen.' Overigens blijve men bedenken, dat het door Christelijke geleerden zoozeer geschuwde woord *pantheïsme*, indien men het goed opvat, niet zeggen wil, dat iedere afzonderlijke zaak God is, noch ook dat de Wereld of alles God is, maar eenvoudig beduidt: 'God is alles; buiten, d.i. onafhankelijk van God bestaat er niets.' Wil men met geweld den zin omkeeren, dan zegge men: 'het Al is God, altijd nog verondersteld dat men onder het Al de gezamenlijke werkelijkheidsfactoren en den gemeenschappelijken wezensgrond tegelijk verstaat.

Dit houde men goed voor oogen: het zoude een misverstand zijn, te wanen dat de mensch zich op grond onzer algeestelijke eenheidsleer met God vermag te verwisselen, of zich zelven tot God op te blazen. Wel schuwen wij niet de stelling, dat ook het door den mensch meest verachte deel der levende wereld aan Gods geestelijk wezen deelneemt, en onze afschuw om bijv. in eene luis het wezen Gods te erkennen[2], eene verkeerde uitbreiding insluit van creatuur-

1) Over dezen grootsten der kerkvaders leze men Dr. K. Scipio, '*Des Aurelius Augustinus Metaphysik im Rahmen seiner Lehre vom Uebel*', Leipzig 1886.

2) Eene gedachte, waaraan bijv. L.B. Wellenbach zich zeer ergert. Zie diens bundel opstellen '*Aus dem Tagebuche eines Philosophen* (Weenen 1881)', blz. 298.

lijk betrekkelijke opvattingen. Doch van den anderen kant is elk levend wezen, dus ook de mensch, een nietig deeltjen van Gods werkdadige zelfopenbaring, en niet het Geheel; de Algeest openbaart zich gelijktijdig in tallooze andere individua, zoowel als in ons. Buitendien is de mensch als organisch-psychisch individu niet God, maar alleen eene dubbelzijdige openbaring of werkdadige *uiting* Gods, eene functie, welke op den algeestelijken wezensgrond berust als op haar middelpunt van uitstraling. Het eerste onderscheid is het *quantitatieve* verschil tusschen een begrensd en een alomvattend bestaan, weten en werken; het tweede is het *qualitatieve* onderscheid tusschen functie en wezen.

Zoo laat dan de wetenschappelijke godsgedachte het onderscheid tusschen den Wereldgrond en den mensch in volle duidelijkheid bestaan, doch onze leer overspant het begrip niet, als het leerstellige Christendom, tot eene tegenstelling welke verband en samenhang buitensluit. Het wijsgeerig bewustzijn vordert beide: het onderscheid zoowel als de eenheid; met het eerste houdt het Christendom rekening, met het laatste het abstract monisme der Arische Indiërs; beide eischen tegelijk worden alleen in een zoodanige algeestelijke eenheidsleer bevredigd, welke bij eenheid of onbepaaldheid van wezen eene inwendige veelheid predikt van onderling onderscheidene bestaansuitingen. Volgens deze leer is God de absolute Geest, de mensch een begrensd organisch-psychisch moment van zelfbezinning; God is het alomvattende Wezen, de mensch eene beperkte en niet dan betrekkelijk constante groep van functiën in het Absolute. De persoonlijke zelfbepaling wordt hier tot een integrant bestanddeel der absolute zelfbepaling; de laatste heft de eerste niet op, maakt ons dus geenszins tot *automaten*, maar ontvouwt zich in de som van afzonderlijke zelfbepalingen als in de innerlijke menigvuldigheid van haar eigen bestaan.

Als men er goed over nadenkt, maakt onze opvatting der godsgedachte den ouden strijd tusschen godsgeloof en godloochening eigenlijk irrelevant; de vraag naar de verhouding tusschen het hoogste Wezen en de uit het Niet in

het aanzijn geroepene Natuur, welke Christelijken denkers in alle tijden veel hoofdbrekens heeft gekost, is hier geheel vervallen, want er bestaat noch God noch Natuur in den naief dualistischen zin des woords. Dit inzicht onderscheidt ons in beginsel van de Christelijke middeleeuwen zoowel als van de materialistische schijnverlichting; op beide moeten wij leeren terugzien als op doorgangsstadiën in de evolutie der menschelijke voorstelling van het Absolute tot haar nieuweren vorm, een vorm welks *kiemen* reeds zeer duidelijk in het leerstellige Christendom gelegen zijn. Men overwege:[1)]

In de Helleensche oudheid[2)] ontmoeten wij het denkbeeld van een enkel als wereld*vormer* gedachten God, van eenen *Demiourgos* tegenover eene zelfstandig voorhandene *Hyle*. Een zoodanig beperkte God konde natuurlijk aan het krachtig godsdienstig bewustzijn der Christelijke kerkvaders niet voldoen; veeleer gevoelde men te recht de behoefte om God als eenigen en uitsluitenden grond der wereld te laten gelden, m.a.w. om het godsbegrip te concipieeren in 'absoluten' zin. Tegenover de vroegere onderstelling eener vorming der wereld uit het Chaos stelde het Christendom derhalve, dat God *niets voorhanden vond*, waaruit hij de wereld had kunnen maken, en men geraakte zoodoende tot de leer, dat het Opperwezen de Wereld *uit niets* geschapen heeft, want terecht weigerde men evenzeer, eene substantieel stoffelijke Natuur uit den absoluten Geest te laten vóórtkomen. 'De Natuur is wel door maar niet uit God; geschapen is zij door Gods wil uit niets!' zoo luidde de leuze van den H. Augustinus[3)]. En de H. Bonaventura (1221-'74)[4)]: Er zijn oude wijsgeeren geweest, die beweer-

1) Vgl. hier Ed. v. Hartmann, *Die Krisis des Christentums* (1880), blz. 47-48.
2) In den *Timaios* van Plato bijvoorbeeld.
3) 'Omnes naturae ab illo, non de illo.' *De Nat. bona contra Man*, cap. 1. - 'Nec ea genuit de se ipso, ut hoc essent quod ipse est, sed ea fecit de nihilo, ut non essent aequalia.' *De Genesi contra Man*. I 4.
4) Aangehaald door J. Klentgen, *Die Phil. der Vorzeit*, II 801.

den, dat de Wereld door God uit zijn eigen wezen was geschapen, en dit wijl zij niet inzagen, hoe iets worden kan uit niets en alleen God immers in den beginne bestond; daarom dan zeiden zij, dat God alles uit zich zelven geschapen heeft. Doch deze bewering is niet alleen den geloovigen, maar ook lateren wijsgeeren onwaarschijnlijk voorgekomen, omdat dan het wezen Gods, hetwelk volstrekt onveranderlijk is en edel, de stof zoude worden van lichamelijke en veranderlijke dingen.' Heel rustig heeft het denken, gelijk men ziet, zich bij de Christelijke scheppingsleer niet kunnen nederleggen, omdat uit niets niets te maken is, en de patristische scheppingsleer behield slechts de overhand, vermits iedere poging om het scheppen Gods als een scheppen der Natuur uit zich zelven te begrijpen, bij de naïef stoffelijke natuuropvatting der oudere eeuwen al aanstonds tot mythische phantasieën en grof zinnelijke emanatiestelsels leidde, hoedanige buiten kuif ook in wijsgeerig opzicht verre weg onderdeden voor de scheppingsleer die zij wilden verdringen. Reeds vroeg is daarbij een schemerachtig besef van de juiste opvatting des godsbegrips opgedoken, de zienswijze m.a.w. volgens welke God als absolute Geest de grond en eenheid is van de gezamenlijke afzonderlijkheden en tegenstellingen der werkelijkheid, en schematisch formeel gesproken de absolute Rede (objectivê: de natuurwet) en de absolute Uitingsdrang (objectivê: de atomistische gesplitste krachten) de wereldfactoren zijn; wij zien bijv. dat Irenaeus (130-200), bisschop van Lyon, een theorema vermeldt van den gnosticus Ptolomaeus[1)], volgens hetwelk God alles uit zich zelven geschapen heeft, en zijn *Wil* de substantie is van alles, een aperçu dat later ook door Leibniz (1646-1716) is uitgesproken in de formule: 'L'entendement de Dieu est la source des essences, et sa volonté est l'origine des existences' Besloten lag deze opvatting reeds in de Christelijke leer, dat bij slot van rekening het voortbestaan der wereld op voort-

1) Irenaeus *adversus Haereses*. Ed. Stiereu (1853) I. 21.1 (p. 138).

durende schepping berust. Wat toch kan er wel eigenlijk van substantieliteit eener afzonderlijke stoffelijke Natuur overblijven wanneer men stellingen als de volgende ten einde denkt? ‘Niet als bij den bouwmeester van een huis, die henengaat wanneer hij gereed is, is Gods werk blijven staan, nadat hij ophield en zich verwijderd had; veeleer zoude de wereld geen oogwenk in het aanzijn kunnen blijven, indien God er zijne besturende hand aan onttrok’.[1] ‘Deze instandhouding der dingen door God geschiedt niet door de eene of andere nieuwe daad, maar door de voortduring der werkzaamheid, waarin hij het bestaan verleent.’[2] Bij gezette overweging vloeit reeds uit eene dergelijke zienswijze de stelling voort: ‘In de godsgedachte krimpt de wereldgedachte tot niets tezamen, tot eene abstractie als alomvattend geheel, tot enkel voorstelling als werkelijke veelheid.’[3] De hypothese van eenheid des Wezens dringt zich dan ook zoozeer aan het wijsgeerig denken op, dat ook een schrijver als de Zuidduitscher Du Prel, pluralist als hij is op zielkundige gronden, zich gedrongen voelt, haar in laatsten aanleg toe te geven. ‘Het moderne pantheïsme, zoo spreekt deze talentvolle verdediger eener betrekkelijke en althans voorloopige onsterfelijkheid, ‘het moderne pantheïsme dat het individualisme niet insluit, is in strijd met onderscheidene feiten eener diepe doordringende zielkunde; doch wanneer wij, om aan die feiten recht te doen wedervaren, tusschen de Wereldsubstantie en den aardschen mensch nog een zoogenaamd transcendentaal subject inschuiven; dan wordt daarmede het pantheïsme niet ontkend, maar slechts verder teruggeschoven’.[4] Tien jaren voordat Du Prel dit schreef, had reeds zijn Oostenrijksche geestverwant, baron Hellenbach, verklaard: ‘De meeningen waaraan ik invloed wensch

1) Augustinus *de Genesi* ad lit. 4. c. 12.
2) Thomas van Aquinen, *Summa Theologiae* I qu. 104, a. 2. ad 4.
3) Dr. Georg Runze, *Der ontologische Gottesbeweis*, blz. 145.
4) Dr. Karl Freiherr du Prel, *Die monistische Seelenlehre* (1888) blz. 114.

te verschaffen, sluiten een betrekkelijk individualisme in, een individualisme dat zich verder verwijdert van de tot nogtoe bekende individualistische stelsels dan van de natuuropvatting der biologen, of van de Philosophie van het Onbewuste.'[1)]

'Indien de Wereld wezenlijk eene, zij het ook geschapene, substantialiteit bezit, dan moet de wereldsubstantie noodzakelijk zoo lang uit zich zelve voortbestaan, tot God haar door eene omgekeerde scheppingsdaad terugslingert in het Niet waaruit Hij haar geschapen heeft. De onderstelling, dat de wereldsubstantie van zelve in haar Niets terug zoude zinken, op het oogenblik dat God ophield haar aanhoudend op nieuw te scheppen, heft onvermijdelijk het begrip substantialiteit op, en beduidt dat de wereld een op zich zelf onwezenlijk bestaan geniet, hetwelk niet langer duurt dan de aanhoudende scheppende werkzaamheid Gods. Alsdan is niet enkel de schepping een schepping uit niets *geweest*, maar is het nog in ieder oogenblik: God schept dan de wereld aanhoudend uit het Niet, als waarin zij zonder deze telkens op nieuw toegevoegde scheppingsdaad reeds nu ware teruggezonken. Wat aan het wereldbestaan 'subsisteert' of blijvende is, is dan gevolgelijk niet de verblevene nederslag eener vroegere scheppingsdaad, hoedanige uitsluitend recht heeft op de benaming 'geschapene substantie'. maar Godzelf in zijne huidige scheppingswerkzaamheid; afgezien van deze tegenwoordige werking Gods ware de wereld niets.

'Het begrip der instandhouding, betrokken gedacht op de substantialiteit der wereld, is niet dan aanhoudende schepping, en deze laatste ontkent eene geschapene substantie, maar maakt God tot het eenige wat aan de voorhandene wereld subsisteert; is het echter Godzelf, die door zijne functie de wereld voortdurend in het aanzijn houdt, dan is de wereld slechts eene bestaanswijze der Goddelijke

1) Lazar B. Hellenbach, *Der Individualismus im Lichte der Biologie und Philosophie* (1878), blz. 11.

substantie, eene openbaring der Goddelijke macht en wijsheid, eene reëele uiting des Goddelijken Wezens, - m.a.w. het (dualistisch) theïsme (des Christendoms) is in eene concrete (of veelheid van onderling op elkander gerichte functiën insluitende) eenheidsleer omgeslagen.'[1)]

Een ander aanknoopingspunt voor de ontwikkeling der monistische godsgedachte uit de Christelijke leer zelve, vinden wij in het leerstuk der Drieëenheid[2)]. In dit leerstuk ligt de kern des Christendoms, zijne meerderheid boven Jodendom en Heidendom en zijn voor ontwikkeling vatbaar, de toekomst van den godsdienst bepalend, bestanddeel. Wij kunnen de triniteitsformule, 'een Wezen in drie personen' als den schakel beschouwen tusschen het theïtisch verleden des Jodendoms en de pantheïstische leer der toekomst, de verlossing bewerkende godmenschelijke *Zoon* vormt als het ware den overgang van de leer des buiten de wereld verblevenen *Vaders* tot de leer van den alles bezielenden en doordringenden *Geest*. Het leerstuk der Drieëenheid blijkt van achteren bezien eene eerste proeve van verzoenende samenvatting tegenover het polytheïsme der Helleensche en Romeinsche Ariërs en een henotheïstische[3)] reactie tegen het abstracte monotheïsme der Joden.

De rationalistische kritiek, welke van het leerstuk der drieëenheid steeds het voorwerp harer vinnigste aanvallen heeft gemaakt, miskent evenzeer den diepen zin als de geschiedkundige en providentieele beteekenis van het bedoelde leerstuk. De tegenstrijdigheid in dezen door de rationalisten geürgeerd, ligt even weinig in het begrip der Triniteit als zoodanig, als in de oorspronkelijke Christelijke formulee-

1) Ed. v. Hartmann, *Religion des Geistes*, blz. 249.
2) Vgl. Ed. v. Hartmann *Die Selbstzersetzung des Christentums* (1874, 2e opl.) blz. 106 vlg. en *Das religiöse Bewusstsein der Menschheit* (1882), blz. 597 vlg.
3) *Henotheïsme:* de opvatting en behandeling van het voorwerp der godsdie nstige vereering des oogenbliks, alsof het niet slechts *een* God, maar kortweg *de* God ware, maar dit zonder buitensluiting van de gedachte en de bedoeling, dat later ook andere 'Goden' op gelijke wijze zullen worden behandeld.

ring[1]; zij ligt alleen in de door het nieuwerwetsche maar nog onkritische of voorkantische denken voltrokkene koppeling van dit begrip aan de onchristelijke leer van één persóónlijk God, welke niet eens zuiver Joodsch, maar veeleer Mohammedaansch is, want het persoonlijk godsbegrip in zijne strikt anthropomorphe opvatting hebben de vereerders van Jahó eigenlijk niet eens gekend. De leer, dat God een is in wezen en drievuldig in personen, constateert ten eerste de vereeniging van transcendentie en immanentie in het Absolute; ten tweede zegt hij, dat de eene God het wereldverloop drie zijden toekeert. Deze voorstellingen zijn verre van ongerijmd. Zoolang, gelijk in de oudheid en middeleeuwen het geval was, met het woord persoon (*πρ□σωπον*, persona, d.i. gelaat, masker) niet het begrip eener afgeslotene bewustzijnsspheer werd verbonden, bevatte ook het 1 = 3 en 3 = 1 der triniteitsformule niets onzedelijks hoegenaamd. Eerst met den ommeslag van het persoonsbegrip in de voorstelling eener zelfbewuste gedachtenspheer welke in de nieuwere wijsbegeerte voltrokken is, beginnen de moeielijkheden voor de verdedigers der Drieëenheid, moeilijkheden, welke uit dien hoofde den middeleeuwen en zelfs den hervormers nog in het geheel niet duidelijk tot besef konden komen; tot het woord bewustzijn of bewustheid toe dagteekent eerst uit de achttiende eeuw (Joh. Chr. von Wolff, 1679-1754). De zwarigheden ontstaan hierdoor, dat de nieuwerwetsch rationalistische theologie erop staat, met ‘God’ altijd het persoonlijkheidsbegrip te verbinden, het Christendom, ten spijt zijner wordingsgeschiedenis voor monotheïsme te verklaren en niet wil inzien dat het een

1) ‘In una divinitatis essentia personarum distinctio credenda’. *Cathechismus x decreto concilii Fridentini*, I C. 2. qu. 10 (blz. 17 in de Tauchn itzuitgave van 1884). ‘Professio catholica de Deo ad hanc revocatur summam: Credo unum Deum, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum; profitemur proinde aliquid, unum, indistinctum, tribus commune, quod est natura; et aliquid proprium, distinctum, unde in divina natura sint tres personae’. Hunter, *Theol. dogm. Comp.* II. 2.

duidelijk uitgesproken *henotheïsme* is, hetwelk zelf die bezwaren oorspronkelijk in het geheel niet gewaar wordt en voor de ondergeschovene tegenstrijdigheden niet verantwoordelijk is. Het Christendom verkondigt *een driepersoonlijken God*, en verwerpt tegelijk uitdrukkelijk *drie goden*, waaruit onmiskenbaar volgt, dat de eene God, die in drie personen zich voordoet, alleen als *onpersoonlijk Wezen* kan worden opgevat, hetwelk eerst in Vader, Zoon en Geest zich verpersoonlijkt, eene volkomen bestaanbare en diepzinnige gedachte, welke de rationalist der vorige eeuw, met zijne deïtische[1)] onderstelling van een eenigen persoonlijken, werkeloozen en van de wereld afgezonderden God, in zijne onhistorische 'verlichtheid' noodzakelijk moest misvormen en belachelijk maken.

Van het door ons bereikte gezichtspunt uit eener volstrekte eenheid van onpersoonlijke Substantie kan de Zoon, die in het Chrìstendom zoo op den voorgrond treedt, alleen nog voorbeeldelijke beteekenis behouden; de Man van Smarten met zijne godmenschelijke natuur en zijne toewijding tot in den dood, wordt ons tot het providentieel ontstane voorbeeld van zelfverloochenend streven; door onze wezensgemeenschap met den Oorsprong aller dingen kunnen wij allen worden tot ware en echte zonen Gods. De *Geest*, als algemeen en albezielend beginsel, woont in ieder mensch, en een iegelijk onzer moet ernaar trachten, om door dit beginsel te worden wat Christus door hetzelve is, nl. een zoon die zich toewijdt tot in den dood. De *Vader* der triniteitsformule is eigenlijk de God in zijne transcendentie;

1) *Deïsme:* de aanneming eener bovennatuurlijke scheppingsdaad, die door geen 'wonderen' of verdere wilsuitingen Gods ten opzichte zijner schepping is gevolgd. Met het theïsme komt het deïsme overeen in het onkritisch dualisme van geest en stof, maar het onderscheidt er zich van door zijne weigering om de activiteit Gods permanent te verklaren. De eerste woordvoerder dezer ongodsdienstige geestesrichting is Lord Herbert of Cherbury (1581-1648) geweest (*De Veritate*, 1624); het hoofdwerk van het deïsme is van Mattheus Tindal (1656-1733), en heet: *Christianity as old as the Creation* (1730).

de Zoon is wel God voor en in een mensch, maar slechts voor één mensch, en als godmensch wederom alleen voor zich zelf; de *Geest* echter, om wiens 'gemeenschap' de Christen bidt, is de God in zijne immanentie, de God voor ons, de God voor allen, die het iedereen mogelijk maakt, zoon te worden in den zelfverloochenenden zin des woords en aan het *lijden* van den paradeigmatischen Godmensch deel te nemen. De Christus als voorbeeldelijke mikrokosmos wordt door den Christus als makrokosmus vervangen, de enkelvoudige vleeschwording door de som van alle incarnatiën; het treurspel van den singulieren godmensch wordt tot lijdensweg der universeele godmenschheid, het tragisch wereldverloop, waarin de bruiloften te Kanaan slechts schaarsch zijn, en dat wel bezien uit enkele afzonderlijke lijdensgeschiedenissen van afzonderlijke 'avataras' of vleeschwordingen tezamen is gesteld.

Wat de lezer in eene zoodanige opvatting van de verhouding tusschen individueelen en absoluten Geest te erkennen heeft, is het streven om te beantwoorden aan twee eischen, welke - beide tot hun recht behooren te komen, maar waaraan het uiterst moeilijk is, in gelijke mate te voldoen. Gelijk reeds werd aangestipt, mag er geenerlei wezenlijke scheidslinie getrokken tusschen den Schepper en zijn schepsel, hetgeen in tegenspraak zoude blijken met de beteekenis van het woord Schepper als algemeenen en volstrekten bestaans- of wordingsgrond; van den anderen kant mag het individu niet door eene abstract monistische opvatting des goddelijken beginsels er ganschelijk in verdwijnen, hetgeen in tegenspraak zoude blijken met het bestaan eener werkelijke veelheid van afzonderlijkheden, welke elkander buitensluiten, zoo goed als zij zich in eenheid vooronderstellende gemeenschap bevinden. Of reeds op ons standpunt van geestesontwikkeling de beide klippen gelijkelijk vermeden zijn, mogen lateren beslissen, in allen gevalle beseffen wij ook thans reeds, dat wij voortaan even ijverige voorstanders hebben te wezen van het *monotheïsme* als de Joden en Mohammedanen, maar tegelijk ook even ijverige aan-

hangers der *immanentie* als de Indiërs; het *kryptopolytheïsme* der Katholieken met hun Olympos van beschermende heiligen, zoowel als het *tritheïsme* van rechtzinnige protestanten, willen wij even grondig uitroeien als unitariërs en de rationalistische 'verlichting' dat beoogen, maar wij willen vasthouden aan *het onpersoonlijk geestelijk Wezen* zooals dat den drie personen der triniteitsformule immanent was, - één goddelijk Wezen, in een meervoud van personen. Wij zullen dat niet verruilen voor de geestelooze Stof der materialisten aan de eene en den buiten de Wereld staanden God van joden en moslemin aan de andere zijde, een God die tegenover de schepping in het algemeen en den mensch in het bijzonder als eene vreemde essentie in volslagen afzondering verblijven moet en nimmer de wordingsgrond kan zijn van menschelijke heiliging en veredeling; beginselvast beamen wij de tot ontwikkeling geraakte esoterische kern des christelijk historischen godsbegrips, met zijne uitsluitende substantialiteit, alomtegenwoordigheid en onpersoonlijkheid.[1)]

Onpersoonlijkheid. God is de algemeene wordingsgrond, het wezen van al het bestaande in deszelfs onderlinge tegenstellingen. Dan is hij ook onpersoonlijk. Persoonlijkheid en absoluutheid of alomtegenwoordigheid zijn onvereenigbaar, en het begrip der persoonlijkheid is dus van God volstrekt verre te houden als een beperking van het Oneindige, hoedanige tot de mythologie behoort. Door speculatieve theologen van den nieuweren tijd als Biedermann, Pfleiderer, Lipsius en onze landgenoot Rauwenhoff, is dit inzicht met meer of minder beslistheid uitgesproken, hetgeen beteekent dat eene grondige godsdienstwetenschap er zich niet aan kan onttrekken. God is de eenheid der uit elkander getreden logisch-dynamische tegenstellingen, en daarom uiteraard niets bijzonders of persoonlijks. 'Werd de absolute Geest als op zich zelf persoonlijk voorgesteld, dan zoude hem daar-

1) Vgl. Ed. v. Hartmann *Die Selbstzersetzung des Christentums* blz. 109-110.

door eene afgeslotenheid in zich zelven worden toegekend, die elke inwerking van zijne zijde op een individueelen geest tot eene daemonische bezetenheid van den laatste zoude stempelen, evenals deze thans door een anderen persoonlijken en individueelen geest in magischen zin werd bestuurd'.[1)] Doch ook afgezien van deze bijzondere over weging is het duidelijk genoeg, dat het Absolute en de persoonlijkheid twee onvereenigbare begrippen zijn, daar deze laatste tot de spheer der veranderlijke en labiele individualisatiën behoort, en begrensdheid vooronderstelt tegenover iets anders. Men kan het Absolute wel het individu bij uitnemendheid noemen, maar heeft dan voor oogen te houden, dat eene zoodanig opgevatte individualiteit van geheel anderen aard is, dan wij bedoelen met het woord persoonlijkheid, hetwelk tegenstelling insluit van ik en niet-ik; eene dergelijke individualiteit is niets anders dan de gepostuleerde integraal van de differentialen der eindige afzonderlijkheden, de ideëele samenvatting m.a.w. van al wat individueel is in den menschelijken zin des woords.

Kunnen wij den absoluten Geest geene bijzondere, van zijne schepselen onderscheidene persoonlijkheid toekennen, dan vervalt tegelijk een ondersteld *absoluut bewustzijn*, zooals dat door Hermann Lotze (1817-81) tot groote tevredenheid eener zekere klasse van theologen, maar zonder eenigen toereikenden grond werd voorgestaan.[2)] Bewust wezen is begrensd wezen; het sluit eene tegenstelling in tusschen wereldbewustzijn en zelfbewustzijn. Nu is eene zoodanige tegenstelling van object en subject in het alomvattende Absolute niet denkbaar; het Al-Eene heeft hoegenaamd geen aanleiding om iets anders te aanschouwen dan den voorloopig tot verwerkelijking bestemden en ontvouwden inhoud der Idee, en kan er als Alwezen in het geheel niet toe geraken, zijne aanschouwingen van de wereldidee terug

1) Ed. v. Hartmaan, *Phänomenologie des sittlichen Bewusstseins* (1879), blz. 405.
2) Vgl. Ed. v. Hartmann, *Lotze's Philosophie* (1888), blz. 154 vlg.

te slaan op het eenheidspunt der ontvouwing. Het absolute Wezen kan dus niet gedacht als zich onderscheidende van zijn object de absolute Idee, omdat er buiten den Algeest niets bestaat, wat tot eenen terugblik op zich zelf aanleiding zoude kunnen geven. Het persoonlijke individu of eindige en kortstondige punt van zelfbezinning constateert een niet-ik als voorhanden zonder dat het gewild werd; in God is de geheele werkelijkheid de verwezenlijkte wilsinhoud des oogenbliks; zelfbezinning, door terugslag of reflectie van intuïtie kan er in den absoluten Geest als geheel niet ontstaan. Wel neemt de Godheid al het vele, dat zij achtereen ontvouwt, in hare eenheid terug, maar dit terugnemen geschiedt in het wereldverloop door het weder latent worden van het eindige, en heeft niets te maken met eene ideëele reflectie in zich zelf, zooals wij die kennen in onze eigene, uit botsing ontstane en tegenover de voorwerpsverschijnselen zich ontwikkelende zelfbezinning. Om kort te gaan: God kan geen bewustzijn of weten bezitten buiten en behalve zijn wereldbewustzijn; een wereldbewustzijn echter zonder tegenstelling van niet-ik en ik mag in het geheel geen bewustzijn meer heeten maar is eene zuiver *onbewuste voorstelling* of intuïtie.

De wereld ware derhalve eene onbewuste verwerkelijkte voorstelling Gods. Duidelijk is het, dat een in dien zin als onbewust gedachte God volstrekt nog niet is een *blinde* God; veeleer sluit zijne absolute wereldintuïtie een absoluut voorzien in van den eindpaal des werkelijkheidverloops, en wel in dezelfde mate als van het reflecteeren of terugzien wordt geabstraheerd. Kunnen wij ons redelijker wijze in den absoluten Geest geen *geheugen* denken, des te volstrekter wordt teg elijk daarmede onze conceptie zijner absolute *voorzienigheid*, welke het einddoel of volstrekt logische weet te bereiken met eene finaliteit, diè zich in haar onvoorwaardelijk redelijk charakter voor ons stervelingen van achteren bezien als natuurwet of onverbreekbaar oorzakelijken samenhang voordoet. Het besef dezer vereenigbaarheid van volmaakte voorzienigheid met volslagen afwezigheid van zelfbezinning

vind ik reeds uitgesproken door Georg Christoph Lichtenberg (1742-99). een natuurgeleerde, die naar men weet door zijne treffende en verrassende invallen eene bijzondere soort van beroemdheid erlangd heeft. ‘Men kan zich een denkend wezen voorstellen,’ zoo spreekt deze hoogbegaafde man[1] ‘voor hetwelk de toekomst gemakkelijker te zien is dan het verledene. Bij de driften der insecten is reeds veel, dat ons tot het geloof moet brengen, dat ze meer door het toekomende dan door het verledene worden geleid. Hadden de dieren evenveel herinnering aan het verledene als voorgevoel van het toekomende, dan zoude menig insect boven ons staan; zooals het is, echter, schijnt de sterkte des voorgevoels altijd slechts in omgekeerde reden te staan tot de herinnering aan het verledene’.

God dan is onlichamelijk, onpersoonlijk en onbewust, drie negatieve praedicaten welke in het woord absoluut of al-een en alomtegenwoordig als van zelven vervat zijn, en tegenover dewelke wij slechts in symbolischen zin de positieve praedicaten vermogen te stellen van het intuïtieve voorstellen en willen. ‘God weet niet wat Hij is, omdat Hij niets bijzonders is,’ zegt Johannes Scotus Erigena,[2] de monist der negende eeuw. ‘God moet van den beginne *onbewuste* Geest zijn, om de grond te kunnen wezen der onbewuste natuur, evenals hij onbewuste *Geest* moet wezen, om de grond van den bewusten geest te kunnen zijn.’[3] ‘Wanneer men ophoudt, Gode eene eigene, aan het menschelijk ik tegenovergestelde persoonlijkheid toe te schrijven, dan eerst wordt zonder tegenstrijdigheid een gewichtige eisch van het godsdienstige bewustzijn voor verwezenlijking vatbaar, de eisch nl. dat wij in God leven, streven en zijn en Hij in ons is, gelijk wij in Hem. Dit alles is onmogelijk, zoolang God als een persoonlijk gij tegenover mijn ik staat,

1) *Vermischte Schriften* (1867), band I, blz. 65.
2) *De Divisione Naturae* II 28.
3) Ed. v. Hartmann, *Rel. des Geistes*, blz. 156.

een gij, dat als zoodanig altijd eene andere, van mijn ik onderscheidene persoonlijkheid blijft en mij nimmer in eene ware en wezenlijke eenheid met zich zelf kan opnemen.'[1)]

Bij de boven aangehaalde gronden voor de onbewustheid Gods sluit zich nog eene andere overweging aan, welke met het eeuwenheugende struikelblok der *theodicee* in verband staat, de mogelijkheid m.a.w. eener rechtváárdiging Gods voor het menschelijk gevoel ter zake van het kwaad in zijne schepping. Met de door mij gestelde absolute of alomvattende intuïtieve voorzienigheid nl., zooals die zonder eenige zelfbezinning gedacht wordt, is de onderstelling vereenigbaar, dat het Alwezen eenmaal in volmaakte rust heeft verkeerd, en er dus voor het begin van het krachtenconflict, dat wij wereldverloop noemen, eene bewusteloosheid bestond, welke den aanvang der werkelijkheid maakt tot eene onvoorziene daad, daar zij zelfs Gods wereldbewustzijn buitensloot. Het wereldbewustzijn is slechts in zooverre de werkelijkheid is; denkt men zich het Al in rust, dan wordt deszelfs begrip voor ons denkvermogen geheel en al negatief, en hebben wij volmaakte bewusteloosheid te stellen. Deze gedachte gaat zeer zeker den alledaagschen godsgeloovige zeer tegen de vleug; hij stáát op de onderstelling van een in alle eeuwigheid zelfbewusten God, maar ontneemt zich daardoor juist de mogelijkheid, van de aanwezigheid des kwaads in de wereld eene het verstand en gemoed gelijkelijk bevredigende verklaring te bekomen.

Het godsdienstig bewustzijn der menschheid haakt in den een of anderen vorm naar *verlossing;* ziedaar een zielkundig *feit*, waarmede eene alzijdige en waarlijk wetenschappelijke wereldbeschouwing heeft rekening te houden als met een subjectieven of inwendigen weerschijn van het krachtenconflict der werkelijkheid. Met het oog hierop is het goed en richtig, dat men den *tijd* beschouwe als iets wezenlijks; de onderstelling van het illusorisch charakter van den tijd, of

1) Ibidem, blz. 161.

algemeenen denkvorm der verandering, ware een hoon aan het leed der lijdende en strevende Natuur, eene bespotting van den maar al te vaak zoo benauwden droom der hongerende en verscheurde en gepijnigde wezens in den algemeenen strijd om het bestaan; het ware de vernietiging der hope op teleologische bereiking van het absoluut logische, van eindelijke en algemeene verlossing uit al wat onredelijk boos is, de opheffing m.e.w. der idealen van verstand en gemoed. De menschelijke behoefte aan verlossing, met hare ontplooiing van (voorloopige of) concrete en (definitieve of schematisch) abstracte idealen vordert een werkelijken tijd, en wel in eersten aanleg een naar voren genomen *eindigen* tijd, wat dan van zelf een oneindigen tijd naar achteren genomen buitensluit. De gewone theïst kan dit laatste onmogelijk toegeven, vermits een *zelfbewust* God niet dan *eeuwig functioneerend* kan gedacht, want het bewustzijn is de doorloopende functie der zelfbezinning. Wil nu de theïst de voorwereldlijke eindeloosheid van den tijd vereenigen met de eindigheid der wereld, dan moet hij aannemen dat God vóór de schepping der wereld zich een oneindigen tijd heeft beziggehouden met haar ideëel voorbeeld, tot het Hem ten laatste in den zin kwam, zijne wereldidee te verwerkelijken. Iedere Goddelijke daad is als zoodanig van zuiver redelijken aard, - de *activiteit* als zoodanig eenmaal gegeven zijnde; is echter de *scheppings*daad, de aanhef zelf logisch te billijken geweest, dan begrijpt men hare eindeloos lange verschuiving niet; was de nalating te billijken, dan had het bij die nalating moeten blijven. Loochent men om deze redenen de *eindigheid* van het wereldproces, dan maakt men het tot eenen tredmolen-arbeid, waarin de doelbeooging als streven naar het definitief logische nimmer abouteert, en loochent implicite daarmede de logica zelve van het natuurverloop. Eene verzoening tusschen de eeuwigheid of tijdeloosheid Gods en de te eischen eindigheid van den tijd komt slechts hierdoor tot stand, dat men de eeuwigheid alleen volhoudt ten opzichte van het met zich zelf vereende, tijdelooze en onveranderde *Wezen*,

en den tijd met zijne veranderingen eerst laat beginnen met de weder tot zuivere potentialiteit leidende werkzaamheid van het onvoorziens en op ondoorgrondelijke (= volstrekt vrije) wijze met zich zelf in tweespalt geraakte Absolute. Evenals de individualiteit is dan ook de tijd nietig en wezenlijk, al naar men hem beschouwt; nietig is hij, in zooverre hij geen zelfstandig bestaan bezit, en ook niet zoude wezen, indien het Absolute in zijne oorspronkelijke, veranderinglooze en volstrekt redelijke rust verbleef, en ook weder zal zijn opgeheven in de komende zelfverevening Gods, ja zelfs eigenlijk alleen bestaat om weder te worden opgeheven; werkelijk is echter de tijd even goed, in zooverre hij door het absoluut werkelijke, door de eenige ware en wezenlijke gebeurtenis, het logisch-dynamisch verloop der Goddelijke zelfsplitsing en zelfverevening, ipso facto in het aanzijn wordt geroepen en gehouden.

De wereld bevat smart en boosheid; zij heeft behoefte aan verlossing. Eene zoodanige wereld kan op geene wijze de schepping van een almachtig en toch zelfbewust God zijn. De onderstelling eener permanente, Gode van eeuwigheid eigene bewustheid, maakt het Wezen tot een partijdidigen beul voor eene menigte zijner schepselen, tot een zinneloozen zelfkweller voor zich zelf. Had het Absolute zelfbezinning *ante naturam*, dan was de schepping een niet te rechtvaardigen wandaad, nademaal het bestaan der wereld met hare onderlinge verdelging als grondslag voor alle leven en ontwikkeling alleen als het onvermijdelijke gevolg en verevenend regulatief eener blinde en onvoorziene daad te vergeven is en te begrijpen; een absoluut bewustzijn zoude het geheele wereldverloop tot eene bodemlooze dwaasheid maken, aangezien het eenig merkbare *positieve* doel, de ontwikkeling van steeds meer en helderder bewustzijn, reeds voor den beginne in alle volmaaktheid gegeven ware. Dat men tot dusverre van godsdienstige zijde zoo naarstig getracht heeft, voor den absoluten Geest eene zelfbewuste persoonlijkheid over te houden, is overigens verklaarbaar: men wenschte zich n.l. niet aan te merken als uitsluitend

voortbrengsel van blinde natuurkrachten, en had daarin gelijk. ‘Geen trap van het menschelijk geestesleven zoude zich uit zich zelf tot iets hoogers vermogen te verheffen, of zich ook slechts kunnen handhaven, was de geest enkel natuur*voortbrengsel* en niet het verstrekte *prius* der Natuur, was de Natuur iets meer dan het (logisch-dynamische, d.i.) teleologische middel zijner zelfverwerkelijking en toenemende zelfbezinning, was niet de mensch meer dan Natuur, niet het natuurlijk vat, om zoo te zeggen van den absoluten Geest, die zijne ontwikkeling leidt als een in hem wonend beginsel van doelbeooging’.[1)] Met het inzicht echter, dat in het Absolute eene onbewuste intelligentie moet gedacht, wier helderziende of zuiver prospectieve en ongereflecteerde wijsheid de wijsheid van elk eindig en beperkt bewustzijn onmetelijk ver te boven gaat, verdwijnt iedere redelijke grond voor het vasthouden aan den eisch van een zelfbewust God, een God die als opzettelijk Schepper eener wereld vol smart en angst en wreedheid het zedelijk bewustzijn veeleer afchuw dan eerbied inboezemen moet. Daarentegen kunnen wij zeer wel sympathie gevoelen voor een onschuldig in tweestrijd geraakten God, een Absolutum dat door de plotselinge verheffing van zijnen in zich zelf alogischen uitingsdrang (Kracht, Wil, Begeerte) van de potentie in de activiteit op onvoorziene wijze geraakt is in eenen toestand van onzaligheid, waaruit het zich slechts op zijdelingsche wijze, langs den omweg eener leedbarende zelfsplitsing en zelfverevening vermag te bevrijden. Als deelgenooten aan dien lijdensweg van den onbewusten Algeest, zal het ons dan zelfs mogelijk worden, met terzijdestelling van allen wrok of bitterheid de tragische voldoening te smaken, welke uit eene met hoogere zelfbezinning gepaarde zelfverloochenende leniging van het lijden des Geheels moet voortvloeien.

Met de aanneming van een bewusteloos en onpersoonlijk geestelijk Absolutum heeft men als van zelf tegelijk eene

1) Ed. v. Hartmann, *Das religiöse Bewusstsein*, blz. 624.

vraag beantwoord die velen als de gewichtigste zullen beschouwen: ik bedoel het vraagstuk der persoonlijke onsterfelijkheid. Duidelijk is het, dat wanneer het Alpha en Omega, de Wereldgrond zelf, onbewust en onpersoonlijk is, de bewuste persoonlijkheìd van ons menschen van voorbijgaanden aard moet wezen, althans in laatsten aanleg, want mogelijk of denkbaar blijft het altoos, dat even als onze droomervaring kan worden omvat door ons wakend dagbewustzijn, onze aardsche wederwaardigheden ten slotte de droomen zullen blijken van een althans voorloopig onsterfelijk subject, aanwezig beneden de oppervlakte der ons kenbaar wordende verschijnselen. Doch daarover later. In allen gevalle zijn wij in laatsten aanleg voorbijgaande momenten van zelfbezinning in de zelfontvouwing van het Al-Eene. Niet dan voorbijgaande bestaanswijzen zijn wij van den absoluten Geest; neem de bijzondere bestaanswijze weg, en Godzelf blijft erover, - zoo sprak reeds de begaafde Antwerpenaar Geulings (1625-69) van zijn eenzijdig rationalistisch standpunt en in eenigszins andere bewoordingen. In deze gedachte hebben wij ons te schikken; eerst doordat wij vaarwel zeggen aan alle hoop op eene bewuste onsterfelijkheid zal ook onze deugd een waarlijk edel en zelfverloochend karakter kunnen erlangen. ‘Zijn eigen wil slechts als een straal van den Alwil, zijn eigen grond als Gods grond en zich zelven als van goddelijke natuur te weten, dat juist vernietigt alle divergentie tusschen persoonlijken wil en absoluten wil, alle vervreemding tusschen mensch en God, elke ongoddelijke, d.w.z. nog blootelijk natuurlijke houding. Zijn geestesleven te beschouwen als een vonk der goddelijke vlam, dat bewerkt het besluit om een waarlijk goddelijk leven te leiden, d.i. zich boven het standpunt der naakte en ongereflecteerde natuurlijkheid te verheffen tot een leven in den geest, dat in positieven (en niet enkel, gelijk ook het booze dat is, in negatieven) zin door God gewild is; dat verwekt den wil en het vermogen om waarlijk vroom te denken, te voelen en te handelen, en alle voorbijgaande plichten des aardschen

levens te stellen onder eene bestraling van goddelijk licht.'[1)]

Tot dusverre mijne uitwerking eeneer wijsgeerige opvatting des godsbegrips. Zij is verre van volledig, en zal velen mishagen. Aan materialisten en empiristen omdat zij te 'mystiek', aan geloovige Christenen omdat zij te 'naturalistisch' is. *Desinit in piscem mulier formosa superne*, heeft allicht een dezer laatsten gepreveld, bij vergelijking van aanhef en einde des opstels. Wat hiervan zij, de daarin geschetste gedachtengang was een uitvloeisel van het streven naar *waarheid*, een streven waairn ik het '*Judicant homines prout affecti s nt*' zooveel doenlijk voor mijn bijzonder geval heb trachten te logenstraffen, want als er in schrijver dezes sprake konde zijn van den *wensch* om iets bewezen te zien, dan was de wensch op heel iets anders gericht dan op de bereiking van het medegedeelte resultaat. Het is onder meewoedig terugzien naar den God mijner katholieke kindsheid, dat ik mij beijverd heb om een beginselvast en 'thoroughgoing' protestant te zijn. Doch hiervan genoeg. Redenen van opportuniteit weerhouden mij, met toelichting en uitwerking des onderwerps verder te gaan, en breedvoerig door te spreken over de vragen en bezwaren, welke zoo van wetenschappelijke als godsdienstige zijde tegen mijne opvatting des godsbegrips alsnog zouden kunnen worden geopperd. Ik zal dus eindigen, eindigen in de hoop, dat het door mij medegedeelde voldoende moge blijken, om althans tot verruiming bij te dragen van des lezers zienswijze omtrent een probleem, dat tot dusverre in de meest onderscheidene richtingen veelal te eenzijdig beschouwd wordt en besproken. Heb ik althans dit doel bereikt, dan mag ik met het oog op de omvangrijkheid en de moeilijkheid des vraagstuks tot mijzelven wel al zeggen: het is voldoende. 'La dignité de l'homme n'exige pas que l'on sache faire à ces questions une reponse arrêtée: elle exige

1) Ed. v. Hartmann, *Phän. des sitttichen Bewusstseins*, blz. 820.

qu'on n'y soit pas indifférent. Sonder la profondeur de l'abîme n'est donné a personne, mais on fait preuve d'un esprit bien superficiel, si l'on ne cède à la tentation d'y plonger parfois le regard.’ (Ernest Renan.)

Kinderen. Een schets door Frits Roosdorp.

Aan Frans Erens, mijnen Leider.

Kleine Jaap liep in 't midden, een eindje achter Mie en Jo. Stijf en stevig hielden die hem ieder aan een hand en trokken hem zacht troostend mee. Met vlugge, korte pasjes gingen ze de drukke straten door en kropen schuw en gauw naar stille wegen heen.

Mie had 't etenspotje stijf in haar boezelaar en gaf wanneer haar arm moede werd, 't soms aan Jo.

Dien middag kwamen ze uit school en vonden op 't nauwe bovenhokje in de steeg hun ouders in gekijf, geweldig. De vader dronken, smeet pannen en potten door 't klein vertrekje heen. Zwierend, zwenkend, zwaaide hij van stoel tot stoel en wou zijn vrouw die lachend voor hem uit den weg liep - met een zware klomp te lijf, ondertusschen brekend en beschreeuwend alles wat hij tegenkwam.

Zij stond dikwijls in een donkre hoek achter 't klein fornuis hem op te hitsen met striemende gezegden:

'Ha! Ha! Kijk de doeniet mensche! Zich bezuipe is alles

wat ie kan... Ja vent, sla je eigen arme boel maar kort en klein, kom hier, wil ik je angeve hè doerak? Ooo kijk ès bure, ha! ha! hij valt haast om, hij kan niet langer op z'n poote staan...

Ze lachte 'm luid en tartend uit en hield een vleeschmes in haar hand waarmee zij zwaaide en gebaarde.

Langzaam en zachtjes verschenen toen de kindren aan de open deur.

Jo was dicht gekropen tegen Mie en Jaap er achter, zich verschuilend achter 't dikke ruggetje van Jo. Onhoorbaar slopen zij hun moeder te gemoet en bleven bij haar luisterkijken wat de vader deed en sprak. Met hun vieren stonden zij te dringen achter 't fornuisje in de nauwe hoek.

‘Kijk beest, daar zijn je kindere! Zie je ze? Zie je ze rondloope als bedelaars, haast zonder kleere an hun lijf? Inplaas z'n goeie geld an z'n arme zoodje te bestede!... maar né hè, tot de laatste rooie duit verzuipe! Maar daar zal een end an komme hoor! 't het nou lang genoeg geduurd. Versta je, daar zal vandaag een end an komme, beest!

Haar lang gezicht werd rood en heet, de platte haren glommen. De schorre stem was schril en schel, de oogen wijd geopend, gloeiden. De platte borst ging op en neer, 't magre lichaam schokte.

Jaap, Mie en Jo hielden met dichtgeknepen vuist zich aan de slippen van haar witte nachtjak vast en moesten daaraan trekken met alle kracht om haar in den hoek te houden.

De vader - half versuft en slaperig was toen de kindren binnenkwamen op een stoel gaan zitten en bleef daar kalm nu rusten met dof en wezenlooze blik strak vóor zich turend op den vloer. Zijn jas had hij onder 't kijven van 't gloeiend lijf gescheurd en de open boezeroen liet zien een brok der ruige borst. Stil en bedaard zat hij nu tusschen scherven en rommel in, luistrend wat zijn vrouw te zeggen had.

De kindren wilden - toen zij zagen dat hun moeder weer den eersten tijd niet op zou houden - stil verdwijnen en slopen

reeds onhoorbaar naar den trap. Met schuine, droeve blikken zagen zij hun vader even aan die half reeds sliep en zag noch sprak. Achter uit den hoek kakelde moeder nog altijd haar verwijten ratlend uit en had een plan, dat zij in 't bijzijn van de kindren niet wou laten blijken. Zij haalde vlug een etenspotje uit 't fornuis en trok Mie uit het portaal even naar binnen:

'Hier Mie, neem dat maar weer mee, hoor meid! Jullie ken d'r nies an doen, hoor schape, je hoeft niet te verhongere voor dat dronke beest, zoek jullie maar weer een plaasie waar je rustig vrete ken, ga maar naar oome Koo, die zal 't wel een beetje warm make! Gauw maar, dan zie je dat zwijn tenminste niet... Dag Jaap, zoet weze, hoor! Zel je op 'm passe Mie? en eerlijk deele hoor!...

Zij bracht de kindren tot de trap en sloot toen zij weer binnen was de deur der kamer af.

Jaap, Mie en Jo vertrokken met 't steenen potje in een vette krant.

Voordat zij de trap af ging had Mie haar moeder nog een zoen gegeven en gezegd op verwijtend-scherpe toon:

'Hou jij dan toch je bek, dan gaat ie weg!'

In het onderste portaal stond een hoopje buurvrouwen reeds langen tijd te luisteren en te fluistren over het lawaai. Soms sloop er een naar boven om te gluren door de reten van de muren en af te hooren wat de dronkaard zei.

De kinderen, toen zij de eerste trap af waren werden gretig vastgehouden en ondervraagd. Ze moesten zeggen hoe hun vader deed en wat ie zei en hoe hij keek. Eén sprak er schande van en vroeg met schuddend hoofd en blikken naar omhoog wat er van zùlke schepsels wel moest groeien. 'Da's nou precies de zesde keer die ik beleef dat dìe wurreme de deur uit moete.' Mie trok ze echter driftig mee en liet de wijven kaak'lend en schuddebollend staan.

Zij nam Jaap toen in hare armen op en sjorde met de buik vooruit hem vlug de stijle trappen af, terwijl Jo 't etenspotje even dragen moest en haar flink steunen in den

rug. De buren bleven boven aan de trap staan kijken en riepen met angstig lawaai dat die schapen bepaald dood naar beneden zouden vallen.

Half suf en droomerig kwamen ze omlaag en liepen gauw 't drukke steegje uit met in hun hoofden een lawaaiend gonzen. Ze zeiden niets en zagen elkaar niet aan.

Mie keek even door een reetje van de vette krant wat er in 't etenspotje was en zag een kliekje rapestelen, wat koude aardappelen en een kluit gestoofde slâ. In een koffie-zak er boven-op gelegd zat nog een vet brok spek.

Jaap moe en mat een eindje achter blijvend werd aan zijn dunne, korte armpjes meegesjord, nu en dan even getroost met een ‘zoete Jaap’ of ‘lieve schat’ door Jo of Mie.

Hij had een oud zwart hesje aan en een broekje veel te wijd. Uit de pijpen kwamen dunne spillebeentjes steken, waarop hij stapte als wilden die bij ieder pasje breken. Hij slofte op een paar nooit-gepoetste overschoenen die dikwijls door hun grootte van zijn hielen vielen. Een groot bont boezelaar was over 't heele lijfje heengedekt en zwak en bleek stond daar 't witte hoofdje op. Zijn dun gezicht was zacht en lang, de bruine oogen dof en groot, die stonden strak geopend. Hij trok zijn schouders naar omhoog en rilde van de kou. Hotsend, struiklend, opstaand, vallend werd hij meegesleept door Jo en Mie. Zij hielp hem meestal op de been en gaf hem dan een zoen of een paar zoete woordjes. Ze had een oudachtig en geel gezichtje met kleine rimpels in 't hoofd en langs de mond. In de laatste jaren nu hun vader dronk en de moeder niets deed dan met hem vechten, had zij - als oudste - de beide kindren moeten opvoeden en verzorgen. Onder hare leiding groeiden ze nu op. In jammer en ellende had zij ze vaak getroost en kalm gemaakt, door met een moederlijke stem en ernstig gezicht hun raad te geven. Wanneer de ouders op 't bovenhokje aan 't kijven waren ging zij met de twee anderen even kijken 't etenspotje halen en was dan gewoon nooit bij familie of buren toevlucht te gaan zoeken, daar zij zich schaamde voor hun arme, vreemde kleeren en hun

schuwheid om te spreken. Ze zochten meestal dan een plekje bij een luifel achter 't station of in een afgelegen stoep.

In haar kwade buien hield Mie er echter van om met de anderen te vechten; haar goed humeur en zachtheid liet zij verdwijnen en kijfde en schold met Jaap en Jo totdat ze elkander ranselden en sloegen. Dan had zij haar gemoed gekoeld en werd weer moederlijk en moedig. Zij was ruim dertien jaar en zag er uit als een oud wijfje,

Jo was een kleine, flinke meid van negen jaar met armpjes en beenen kort en dik. Zij had een licht-rood rokje aan en een lijfje kort en klein. Op lage schoentjes liep ze vlug en stevig voort, met korte, harde stapjes. De donkre oogen zagen forsch, brutaal uit harde, ronde wangen. Ze droeg een groote wollen kap over 't kort geknipte hoofd waar bol haar klein en dik gezicht uitschijnen kwam. Zij had ook een groot blauw boezelaar dat bijna het geheele lijf bedekte. Stevig en vol energie stapte ze op dikke, kleine beentjes flink vooruit. Mie alleen wou geen boezelaar meer dragen. Ze had een lange, donkre jurk aan die doorliep in één stuk van haar schouders naar den grond. In wijde slappe plooien hing die langs haar kort en eenigzins gebocheld lijf.

Nadat zij een kwartier geloopen hadden in de stille straten bij den Dam begon Mie 't eerst met vlugge en zachte stem:

- Waar zullen we gaan Jo?
- Ik weet 't niet ... bij tante Santje maar.
- Dat àkelige wijf ... *Ik* zou je danken hoor!
- Nou waar dan?
- Weet je wat? Achter 't station, je weet wel, weer onder dat afdakkie; of we kruipen stiekem in een spoor!
- Jònges ja, dat doen we. Nou Jaap hoe vin je dat, lekker hè?

Jaap die gaapte en knikte zwak van ja.

- Wat zit 'r in 't potje Mie?
- Niks lekkers hoor? Overgehouwe van gistere en zoo koud as ijs.

Ze kwamen langs een zware, hooge kerk met dikke grauwe muren toen Mie zei:

- Weet je wat we doen Jo? We gaan tege die muur daar zitte. Ik zie een stil en lekker plekkie.

- Nou, en ik heb lekker honger!

- Gauw dan maar, we gaan bij die trap, daar in de hoek. Vooruit Jaap, nou kè-je ruste kleine vent. Jo, hou 'm stevig vast.

Jaap hoorde en zag naar alles droomerig en stil en liet zich gedwee meetrekken naar de kerkmuur. Zijn hoofd en lichaam hotsten onder 't vlugge stappen van zijn wachelende beenen op en neer. Zijn groote overschoenen moest hij langs de keien slijpen omdat zij anders van zijn voeten zouden glijden.

Ze liepen naar een lage ingangstrap en gingen op de groen-bemoste steenen stijf naast elkander zitten met hun ruggen tegen een der dikke muren aan. Kleine Jaap werd midden-in gepakt.

Kil en huivrig drukten zij zich op de kouwe grond dicht bijelkaar, de handen onder 't boezelaar; de oogen naar 't pannetje gericht.

- Zie zoo Mie, verdeel nou gauw, ik heb een honger as zes.

Mie had de pan nu op haar schoot en schepte met een houten lepel er een kliek uit. Die lepel werd geleegd op 't boezelaar van Jaap. Hij kreeg twee scheppen aardappelen en daarboven-op een beetje gestoofde slâ met een stuk van 't vette krantje voor servet.

‘Zie-zoo jij kan vast beginne, kleine aap!’

‘Nou, 't is weer zoo koud as een stuk steen,’ zei hij met lijmerige stem.

‘Zoo, da's gezond hoor! Warm 't anders maar een beetje op!’

Toen hield Jo haar boezel op en spoedig lagen daarin een kluit rapestelen, wat aardappelen en een brokje spek, wat toen ook in 't boezelaar van Jaapje werd gelegd.

‘Ziezoo, de rest komt strak’, zei Mie en zette 't potje naast zich op den grond.

‘Pas op veeg je vette vingers niet an je kleere af hoor Jaap, je boezelaar moet toch morge in de wasch. Hoe smaakt 't, kleine snoes, lekker, niet?’

Hij knikte met een zuur gezicht van neen en bouwde van zijn aardappelen en slâ een torentje, plukkend en knedend met zijn vette vingers de klieken van elkaar. Als een gore bruine brei lag 't eten op zijn boezelaar gespreid.

Met haar dikke, kleine vingers nam Jo de stijve kliekjes voorzichtig van elkaar en kauwde die heel langzaam op. Ze nam soms een handje-vol gestoofde slâ en at het daar als een hondje dat gevoerd wordt, af.

- Wil ik je voere Jaap? vroeg Mie. Of wil je de lepel liever hebbe? hier is ie, kleine man! Heb je soms slaap, je oogies zien zoo rood. Nou we gaan dadelijk naar huis, hoor schaap! Wou je na bed?

- Och kind, hou toch je bek!

Zonder veel te zeggen of om zich heen te zien aten zij nu een poosje voort. Groote vlekken kwamen plekken op de bonte boezelaars, waarlangs zij met de vette vingers veegden, wreven, streken. Langzaam en bedaard dineerden ze dicht naast elkander op de steenen van de straat.

Mie knabbelde met haar kleine fijne tantjes niets als brokjes spek, woelend somtijds met haar hand door 't pannetje om te kijken of zij onder-aan misschien iets lekkers vond.

Jaap bouwde aan zijn toren van rapestelen en aardappelen vol aandacht voort, nu en dan knabbelend op een stukje van 't taaie spek.

‘Nou ik heb genoeg,’ begon Jo na een poosje en veegde haar boezel op de steenen leeg. ‘Ik ben akelig van die vuiligheid. Ik geloof dat die slâ beschimmeld is, rook jij die rotte kaaslucht niet, hè Mie? Nou, ik lus liever een dikke boterham. Wat zeg jij hè Jaap? Gooi maar gerust weg die zwijnderij, daar wor' je ziek van kind! Geef ons nog maar een stukkie spek hoor Mie!

- Dat kè-je begrijpe jongejuffrouw! Eerst alles op, en netjes hoor! Eerst 't eene en dan 't andere, begon Mie op

snijdend nijdigen toon. Van kou en honger was zij eindelijk in een booze bui geraakt.

- Zoo, als ik wil dan neem ik kind!
- Ja? Dat moest je doen! Je blijft 'r stilletjes af!
- Och, hou je bek maar tooverheks, ik zal vertelle dat jij alles alleen opgevrete heb.
- Ja? Zal je 't niet vergete? Nou en weet je wat ik 'es an de kindere zal vertelle? Dat jij een blik soldatje uit de bazar gestole heb, soldatjesdief!
- Zoo, dan lieg je oud wijf.
- Nou, hou je je bek nee of ja? of ik sla d'r op hoor!
- Ha ha jemiet je dóet wat, leelijke centedief.
- Pas op as ik begin zal je d'r van luste, leelijk beest!
- Alles wat je zegt bèè je zelf! stille verklikker, ouwe aap!

Ze gingen door elkaar met schelle, scherpe stemmen hun streken van jaren vroeger te verwijten, alles wat voor hun mond kwam werd rad en scherp uitgekraaid. Jaap zat stil te luisteren, spelend altijd met 't vette eten op zijn boezelaar, knauwend op een korst van 't spek. Mie had zijn hulp echter dringend noodig en begon:

- Jaap wil je nog een stukkie lekker spek hebben hè kleine snoes? Wil ik je voere lieveling? Kom hier, hij lust nog wel een scheppie rapestele met een beetje slâ, nietwaar?

Jaap schudde kort van neen en trok een kwaad gezicht.

‘Ik lus die zwijnderij niet meer, hier, vreet jullie dat maar op!’

Hij liet de kluiten op de steenen glijden en streek met zijne vingers 't boezel schoon. Zijne zusters die opnieuw begonnen keek hij nu sterk aan:

‘Nou Jo, hou jij je groote mond nou maar, jij loopt met jonges op de kerremes, ik heb 't zelf gezien!’

- Ha! ha! hoor die kleine aap! Mot je een schoone luier hebbe, mannetje?
- Nee, ik ben geen pissebed zooals jij, vuilak.

Mie viel er tusschen:

- Jaap heb jij d'r met jonge's gezien?

- Nou wat lekker hoor! Ze kreeg juist een oliekoek toen ik d'er zag.

- God, wat 'n vuil kind hè Jaap? Leelijke jongensmeid! Jaap ga mee 't an de kindere vertelle?

- Nou maak jij ook maar zoo'n drukte niet hoor Mie, je doet 't ook! Jij liep met zoo'n gróote uit de vijfde klas!

- Och schaap wat wil je? Ga na je kintjes toe, daar hoor je! kleine gauwdief, ik zal je in de gevangenis late stoppe, hoor!

- Verrek!

Jo:

Och Jaap, laat t'r maar prate, ze is gek die ouwe teef!

Mie:

- Zeg kind kijk jij nou eerst 'es na je eige hè, je bent zelf net een baviaan! Kijk 'ès wat 'n hare, 't lijke wel ouwe kattestaarte, vin je niet hè Jaap?

- Ha! ha! kijk jouwe 'es, Jaap zie je 't, de rafels hange d'r bij.

- Zoo is 't waar? Nou en jou oogen lijken net ouwe krenten.

- En jij het heelemaal geen ooge, kijk, 't is precies vuil water!

- Zoo? Wasch jij maar eerst je vuile snoetje schoon, de modder zit 'r op! Jaap hou je neus dicht hoor! 't Stinkt hier, die vuilak wascht t'r nooit!

Jo:

- Jaap je luistert niet na die dooie diender hoor! Weet jij wat ze gistere gedaan hêt? Kom hier, dan zal ik 't an je oor vertelle.

Zij bukte zich vooruit en zette hare hand voor een oor van Jaap om hem wat in te fluisteren. Mie rekte zich ook dichtbij om er naar te luisteren.

- Ga je weg, spion!

Ze gaven elkaar over de beenen van Jaap een trap en sloegen met de vette handen op de hoeden en de boezelaars. Jaap die middenin bleef zitten werd half fijn gedrukt en sloeg hun armen somtijds van elkaar. Een voorbijganger

maakte, wanneer hij de schelle schreeuwen hoorde, 't soms voor een poosje stil.

Mie nam 't op voor Jaap en Jaap voor Jo, en 't volgend oogenblik wanneer hij zag dat Mie zijn hulp noodig had, voor haar. Hij werd gevleid van beide kanten en geprezen als een zoete, mooie, lieve, brave jongen als zij een van tweeën hem tot hulp overhaalden.

Een half uur duurde 't scheldend vechten voort, totdat ze eindlijk moe en rek'rig rezen van den grond; de klieken eten platgedrukt en kleverig bleven op de steenen liggen. De boezels werden afgeveegd en uitgeschud, de platgeslagen hoeden rechtgezet en uitgedeukt, de kousen opgehaald, de kleeren dichtgeknoopt, toen de vette boezels afgedaan en opgerold en langzaam, drentelend en droomend gingen ze toen zwijgend weg. Jaap wou alleen loopen en kwam sjokkend achteraan. Mie was nu zij haar gal kwijt was weer goed en liep dicht naast Jo vooruit. Samen begonnen zij na een poosje zwijgen te bepraten wat zij zouden doen wanneer ze rijk en getrouwd zouden zijn. Met zachte radde stem en glisterend oog fantaizeerden zij te zamen hunne schoone droomen.

Een vale mist die langzaam neergekomen was, verdofte winkel- en lantaarnlichten. Over de stad lag als een wazigdichte rook de kille November mist, waardoor met zwakke flauwe vlekken de roode lichten kwamen plekken.

Koud en moe, de handen onder 't schort gingen ze de straten slentrend door. Zwijgend liepen ook Mie en Jo nu naast elkander voort en zagen soms naar Jaap die als een trouwe hond een eindje achter bleef. Voor de winkelruiten bleven ze niet staan en gingen zonder iets te vragen of te zeggen in hun bange spanning naar de steeg. Mie sloop toen zij daar waren eerst vooruit om te kijken of 't op hun kamer veilig was. Ze kwam terug en zei aan Jaap en Jo, die angstig te wachten stonden om de hoek, dat er niemand thuis was en hun boterham gelukkig op de schoorsteen stond. Vlug en sluipend schoven zij het steegje in en gingen na-elkaar langs de huizenkant naar huis. In een kroegje

hel en fel verlicht hoorden zij de schorre, lijmig-lamme stem van hun vader oorlogsliedjes zingen. Het was verder stil en donker in de steeg. De gordijnen van de boven en beneden kamers waren neergelaten, waardoor een flauwe roode gloed van 't lamplicht scheen.

Op hun teenen traden zij de stijle trappen op en werden op 't nauwe donkre hokje vlug en handig uitgekleed door Mie. Jaap werd op een stoel getild, zijn hes, zijn broek, zijn laarzen werden uitgedaan terwijl hij met groote, dikke happen zijn boterham verslond. Mie nam toen zonder iets te zeggen hem bij een hand en trok hem, altijd etend, mee naar bed.

Jo die ook haar boterham al at werd eveneens gauw uitgekleed en naast Jaap onder de dekens gestopt. Alles werd gedaan in 't duister, zwijgend, vlug, en onhoorbaar voor de buren. Ook Mie kroop weldra met haar kousen en bovenrokken aan op een kanapee zonder pooten onder een paar lappen en een dikke winterjas. Hun boterhammen waren spoedig in de bedden op en zonder nog een woord te zeggen raakten zij weldra in diepe rust ...

Het derde Olympisch zegelied voor Theron, den Akragantijn. Voor de goden-gastmaalfeesten.

Keer.

Gastgunstigen Tyndariden en schoonlokkiger Helena te gevallen bidde ik, nu ik 't roemruchtige Akragas met eere-zang beschenke, het Olympisch zege-lied van Theron recht-over-eind hebbend gezet, de bloem van onvermoeid-voetige paarden. Want zoo stond mij de Moisa bij toen ik een fonkel-niewe wijs vond om mijn stem te passen in een Dorischen schoen,

Tegenkeer.

den feestelijken optocht verheerlijkend. Maar toch al, de kransen om de lokken[1] geschikt eischen dit òp van me, deze door goden vastgestelde schuld, om de schoon sprekende phorminx en het geroep der fluit-pijpen en de ordening der woorden goed saam-passend te mengen voor den zoon van Ainesidamos, en Pisa drijft áán me om te spreken; van haar[2] toch komen tot de menschen door god hun toebeschikte zangen,

Toezang.

voor al wien, de vroegere bevelen van Herakles vol-

1) Van Theron.
2) Pisa.

voerend, de onfeilbare Hellenenrichter, een Aitolisch man, boven de oogleden om de haren het blauw-groene siersel der olijf heeft gelegd; welke eenmaal van de overschaduwde bronnen van den Ister Amphitryons zoon heeft gebracht [om te zijn] schoonste heuchenis van de kampspelen in Olympia,

Tweede keer.

Het volk der Hyperboreeërs, Apollo's dienaar met rede hebbend overtuigd, met trouwen geest voor Zeus' al-ontvangende heilige vlakte, [om te zijn] een allen gemeenzaam schaduw-gevend groeisel den menschen en een krans der deugden. Want reeds had, nadat [overdag] aan zijnen vader de altaren waren gewijd, de middenmaandige, goud-wagene Maan hem haar volle oog doen tegenbranden

Tweede tegenkeer.

en had hij de heilige uitspraak der groote wed-kampen en tegelijk het vijfjaarlijksche feest ingesteld op de goddelijke banken van den Alpheos, maar geen schoone boomen deed groeien de grond in de berg-engten van Pelops, den naneef van Kronos. Daarvan naakt, docht hem de hof slaafsch te liggen onder de stralen der zon. Toen dan porde hem zijn hart op om te gaan naar het land

Tweede toezang.

Istriana: waar hem vroeger had ontvangen Leto's paarde-rijdende dochter, hem, komend van Arkadia's toppen en veel-kronkelige bochten, toen de dwang zijns vaders door de overgeboodschapte bevelen van Eurystheus hem had beschikt om het goud-gehorende, vrouwelijke hert te halen, dat eenmaal 't voor zich in de plaats stellend Taygeta als heilig aan Orthosia had gewijd.

Derde keer.

Die najagende zag hij ook dat land achter den adem van den killen Borras. Toen bewonderde hij, daar staande, de

boomen. Naar die boomen bezat hem de zoete begeerte om ze te planten rond den twaalf-maal rondgezwenkten eindpaal van den loop der paarden. En nu goedgunstig komt hij tot dit feest met de god-gelijke tweelings-zonen der diep-gegorde Leda.

Derde tegenkeer.

Want aan dezen heeft, toen hij naar den Olympos ging, opgedragen om te beheeren den schoonen wedstrijd in mannendeugd en snelwagenige voermanskunst. Mij nu spoort het hart aan te zeggen dat tot de Emmeniden en Theron eer is gekomen door de gave der paardenbeschermers, der Tyndariden, omdat zij hen vereeren met de meeste gastentafelen van alle menschen,

Derde toezang.

met vroom gemoed de feesten der gelukzaligen in eere houdend. Maar als water het best is en goud de eerewaardigste van alle schatten, nu ten minste bereikt Theron tot het uiterst door deugden komend, door de ingeboren voortreffelijkheid de zuilen van Herakles. Het verdere is voor wijzen en onwijzen ontoegankelijk. Ik zal hem niet trachten in te halen; hèm wilde ik wel zijn.

Letterkundige Tijdgenooten, door P. Tideman.

Waar een wilg aan slootkant staat, schijnbaar uitgeteerd van bast maar boven bloeijend in slanke tengels groen, die teeder vingerstrekken zilverig en groenig tegen blauw lucht-waas, staat aan het spiegellint van de sloot, die den schijn weerdroomt in glazen oppervlak, en om den wilgestam die als een mensch zonder voeten zoo meedoogenloos onbewegelyk staat in den grond, zie! spruiten en spichten en kruiden ruigjes op graspluimen en hoefblad en kervel met de witte sterre-baldakijntjes bloesem en de stekel-netel met de schuilende rosetjes doove bloem-bekjes, en dat groent, en tint eventjes witjes er door-heen en groeit samen als murmelend op en naar een klein wilgje verder, waar zich vee-figuurtjes zwart en wit afteekenen op een weitje, wijl aan den horizont van het perspectief grijzig en rooderig, walmig van den afstand de linie beeft van een levende stad - daar is het oog de ontvanger van een openbaring, daar gaat de bloedklop, de ademing der Kunst, van het willen en moeten weergeven, vòòr door het hoofd en als vanzelf door de armen die verlangende strekken, - want het levensbegeeren naar dat stuk leven, wat hij ziet in verrukking wil de mensch behouden door zijn verdere dagen om der Schoonheid wil - daar grijpen de menschen-vingeren de afgezonderd liggende

materie van kleuren, die hij elders ontleende aan het organisch Leven zelf, en bevende stellen ze op het vlak, door de hand beheerschd, door het oog begrepen, hetzelfde levensdeel dat onaantastbaar daar staat, maar vergankelyk, zooals het gevoeld is door het Oog, stellen ze het neer op doek, in rust, d.i. in een bloeyen durender en onvergankelyker evenveel als de uit hun moeder-sfeer gerukte en zoo niet meer groeiende Materie der wel-te-behoeden kleuren onvergankelyker is, dan de kleuring van het bij elken anderen zonnestand, elke weer-kentering verschillend getinte van schijn en beeld wisselende Leven zelf.

Dit is de daad van de eerste, de onmiddelyke Schilderkunst.

Maar de avond-wind waait, het klepper-bladeren van onzichtbare peppels draagt hij aan en de wilgen-takken buigend, vangen en ritselend antwoorden het geluid, dat het gras veegt met verkillenden aêm, de sloot kabbelen doet wat tegen de kanten dat zij opent in klokjes ongespelde wooren geheimenissen van het water-leven, en hoor! in eene tusschen-pooze van lucht-lawaai sjoegt het geroes der verre stad even op, het is of de lucht gaapt en uit den grot dier windstilte stijgen op menigte verre kreten van wel en van wee, van menschenpijn en -vreugd en - een ander instrument neemt menschen-hand, dat zijn maaksel is en schatkamer van bij zijn leven onvergankelyk Leven: de snaren sidderen als zij zeggen, wat hun meester werd gewaar en de Muziek is geboren, de weelderig-ruischende, de klokkend-slaande, de ademloos-vibreerende.

Een mensch gaat voorbij. Hij heeft het menschen-leven geproefd en het wrange der onoprechtheid, hij heeft zijne handen gebruikt voor de menschen, hij heeft zonder te weten waarom zijn mond voor hen opengedaan en woorden van liefde, van meedeeling uit zijn eigen liefste willen gesproken, maar zij hebben zijne woorden niet gehoord en zijne handen niet gezien, hun blikken gingen als uit lijken-

oogen langs zijn gezicht, zij zochten iets anders, - hij heeft het anders beproefd, hij is medegegaan in hun drommende beweging vooruit, vooruit, maar toen was het of de grond al maar wentelde onder hem heen, terwijl hij bleef op zijne plaats en moe werd moe, en van die anderen niets zag dan de rompen zijdelings en de voorover-gebogen zoekend-gerichte hoofden zijdelings en hun loopen zijdelings, dat oòk altijd was of het bleef op dezelfde plaats en geen verder kwam. En toen is hij weggeloopen uit de stad, waar die waren, hij had nu maar één wil: alleen te zijn en zie hij ziet de wilg en hij hoort 't heimzinnig fluisteren der bladeren die toch geen menschen-stemmen zijn: wat ìs dat? maar dat ben ik, dit wil ik, zoo zijn als die boom hier àf van de stad en de verdoemenis mijner ziel en hoort, zijn stem diep uit de borst stempelt voor eeuwig zoolang menschen-stemmen in zijn taal verstaanbaar zijn, den drang van dien wil, stempelt zijne Liefde van dat eene oogenblik, maar dat den smaak geeft aan zijne heele verleden, stempelt ze in de lucht, rythmisch welluidend, zacht klagend maar trots om zijn eenzaamheid, en het Vers, het eerste onmiddelyke Vers is.

De Schilder voelt in het zien, de Musicus voelt in het hooren, wat de Dichter zeggen moet met zijn instrument, zijne Taal, van wie elk levend deel is eene afbeelding van eene beweging in de Ruimte, is eene afbeelding van een gevoelsindruk door het Oog èn een gevoelsindruk door het Gehoor, ieder deels, elkander-inwendig-steunend, samen-één.

Dit is de eerste direkte Kunst. Kunst, altijd afbeelding, weergave van het binnen-in den mensch gevoelde, altijd Kunst van aan-doening, - hier direkt genoemd omdat zij is de weergave van de onmiddelyk om onze eerst-zintuigelyke waarneming sluitende werkelykheid.

Maar voor de fijnheid van ons waarnemingsvermogen zijn geen absolute grenzen gesteld. Wel neemt de meerderheid

der menschen altijd, dikwerf om schaamteloos de eigen onfijnheid ten schouder te kloppen, een norm van gevoeligheid, een absolute grens voor het vermogen van waarnemen aan, maar de meerderheid in haar wezen altijd minder zijnde dan de minderheid, wijl er van alle lagere orde van wezens altijd meer-in-aantal zijn dan van een hoogere en er één Kern-wezen, één God is die de billioenen der trillioenen soorten zijner schepselen doet leven en omvat en gegeven de Menschelyke Waarheid dat er voor menschen evenzeer als voor menschen dieren en planten, voor menschen onderling is een hiërarchie van lager en hooger, van grover en fijner en waar het lagere door het hoogere: kwaad en het hoogere door het lagere: goed wordt genoemd, zoo is het stellen van welken grens ook voor verfijning en verdieping van het zich-uit-zich ontwikkelend waarnemingsvermogen der menschen, eene onwillekeurige handeling van de meerderheid hunner, d.i. van hunne Minderheid, en waar allen, die wat aangaat de fijnheid en diepte van hun zintuigelyk vermogen tot de minderheid behooren, geene rekening mee hebben te houden, daar ze voor hen onwaar is.

Maar zooals er een hiërarchiek verschil is tusschen de kunde en het weten van meerderheid en minderheid der menschen tot welke laatste de kunstenaars in eigenlyken zin behooren, zoo zet dit verschil zich voort door de minderheid heen en bestaat er van den basis tot den top der Kunst een afstandsverschil, dat analoog is aan den afstand die meerderheid scheidt van minderheid.

De Kunst direct: afbeelding van de onmiddelyk onze zintuigen omsluitende werkelykheid dat is die gevoeld-weergegeven, is het grondvlak, terwijl de top der Kunst is in nevelen, maar wel weten wij, door onze afstanden te nemen van den basis, en niet van den top wat onmogelyk is, want waarom zou die voor menschen niet zijn op onmeetbaren afstand, Kunst te scheiden van Kunst, het eerst de Kunst, waargenomen door de zintuigen, inwendig gevoeld, dan weder sprekend tot de deelen der zintuigen, die elk op andere wijze meedeel-

hebben aan de Ziel, de ontvanger van àlle aan-doening: Kunst, weergave van aandoening door den uiterlijken Schijn[1] - ten tweede, Kunst, van eene waarneming herhaalde malen gedaan en die zoo vertrouwd geraakt met den uiterlyken Schijn meer en meer waarneemt leven meer en meer innerlyk van (dingen en) menschen, waargenomen door meer en meer inwendige eigenschappen der zintuigen, daar inwendig gevoeld, dan sprekend tot innerlyker deelen der zintuigen, die dieper mededeelhebben aan de Ziel, den ontvanger van àlle aandoening: Kunst, weergave van aandoening door haat en liefde in menschen, haat tegen dingen en menschen, liefde voor dingen en menschen - ten derde Kunst waar de waarneming, òok vertrouwd zijnde met het haten en liefhebben der menschen, en waar deze te zamen zijn zoo als de uiterlijke Schijn was te voren, niet het inwendige der menschen als diepst-bereikt objekt gevoelend, maar de Ideeën, De Idee, waarvan alle menschelyk inwendige gevoelingen zijn uitingen op een lager plan, waargenomen door de subtielste en diepste eigenschappen de Kern-Kern van al zintuigelyk vermogen, innerlykst gevoeld als een bij opperste spanning der onbewustheid Inzicht in het Wezen, en dan vermogend om te spreken door geheel de gamma der zintuigendeelen heen tot die het allernaastinnig-rakendst deel hebben aan de Ziel, ontvanger van alle aandoening: Kunst, weergave door aandoening, wel eens verkeerdelyk als moeder van binnen-uit genoemd van-boven, aandoening aller-binnenst-uit, door het Wezen achter het inwendig leven der menschen, op dubbelen afstand achter het leven van den uiterlijken Schijn, aandoening door wat door de meerderheid der menschen niet beleden wordt en Mysterie genoemd, en wat de minderheid belijdt als het Goddelyke Leven.[2]

1) De lezer verwijzen wij dienaangaande naar: De drie Sferen, door G.J. Hofker.... deze aflevering.
2) Zie nog het artikel van den heer G.P. Bolland, Het Godsbegrip, in deze aflevering.

Want zoo zijn de Kunsten gescheiden, - niet dan een vorm-verschil, verschil in wijze van uiten als: Schilderkunst, Woordkunst en Muziek, waar de Woordkunst, middel-evenredige en aan beiden deelhebbend - maar in wezentlykheid:

naar het drieledig verschil in diepte en in fijnheid, (van deze beiden geen zonder den ander), diepte-en fijnheid in het objekt èn in het subjekt, d.i. naar het drieledig verschil in diepte-en-fijnheid van het waargenomene dat op mededeeling wacht en bij Woordkunst den gang door het lichaam alleen behoeft, bij Schilderkunst en Muziek, die elk zijn tot buitenlichamelyke ontwikkeling gekomen deelen der Woordkunst, den gang door het lichaam en de buitenlichamelyke door het lichaam zich aangepast vervaardigde werktuigen - en naar het drieledig verschil in diepte-en-fijnheid van het waarnemende, het allereerst en innig bekoorde: het lichaam van den kunstenaar,

en te vergeefs zal men trachten de Kunsten anders te scheiden dan in *uiterlyk, innig* en *innigst-wezenlyk*, alle andere scheiding is eene, die alleen raakt de verscheiden wijzen van uiten aan Kunst eigen, en heeft alleen waarde voor technische gevallen in elk der concrete kunsten afzonderlyk, - want deze scheiding is de eenige, die met het werkelyke Zijn van àlle Kunst samenstemt.

Herscheppinge of De gouden Ezel, van Lucius Apulejus, *Geboren te Madaura*, Platonisch Filosoof. Door H.J. Boeken.

Het Tweede Boek.

Nauw was de nacht weggevaagd en had een nieuwe zon den dag gemaakt, of ik duik ook weer te voorschijn tegelijk uit den slaap en uit mijn bedjen, wel een beetje angstig en al te begeerig om te leeren kennen al wat zeldzaam en wonderling is, en me bedenkend dat ik in het middelst hartje van Thessalië was, met wat voor gelijkluidenden mond van het gansche wereldrond de daar ingeboren tooverspreuken der magische kunst worden verheerlijkt en dan dat verhaaltje van dien allerbesten reisgezel Aristomenes, ontsproten over de gelegenheid van deze gemeente; en toch al in angstige afwachting, zoowel door verlangen als door betrachting, ging ik alles zorgvuldig stukje voor stukjen in het ronde beschouwen. En niets was er in die stede, dat ik dacht dat het dat was wat het was toen ik het zag; maar dat alles, wat ik onder de oogen kreeg, door een lijkplechtig gemom-

pel tot een andere gedaante was overgedragen, zoodat ik geloofde ook de steenen, waar ik op stiet, ze waren van menschen verhard, en de vogels, die ik hoorde, ze waren van daaraf gevederd, en de boomen, die langs het bolwerk gingen, op dezelfde wijze omlommerd en dat de bronwateren stroomden uit menschelijke lichamen. Ja, dat zoo straks de standbeelden en de kopstukken van hunne plaats zouden loopen, dat de muren zouden praten en dat runderen en zulk soort vee voorspellingen zouden spreken: ja dat van den ganschen hemel en van de schijf der zon plotseling eene godspraak zou komen. Zoo overdonderd, of eigenlijk door een tergend verlangen verstomd, maar zonder nog eenig begin of ook maar eenig spoor tot mijne begeerlijkheden te vinden, ging ik overal rond. Dan, terwijl ik in mijn loop op eenen dronkaard gelijkend, van deur tot deur alle huizen opnam, kwam ik op eenmaal zonder het te weten op de spijsmarkt te land.

En zie eene vrouw, van veel dienaren verzelschapt daar statig stappend, haal ik in door mijn tred te verhaasten. Het goud op hare wangen, het goud in haar gewaden, daar er op gedraaid, hier er ingeweven, deed dadelijk haar als deftige dame kennen. Aan hare zijde hing een grijsaard, reeds zwaar in jaren. Zoodra die mij zag, riep hij:

'Dat is bij Hercules, dat is Lucius.'

En biedt mij een kus. En dadelijk siste hij, ik weet niet wat, der dame in het oor.

'Waarom,' zeide hij, 'treedt gij niet op uwe verwante toe, en begroet haar?'

'Ik ben beschroomd,' zeide ik, 'voor eene mij onbekende dame.'

En dadelijk door blozen overgoten blijf ik staan, het hoofd achterover geworpen. En zij haar oogopslag naar mij gewend:

'Daar heb je,' zeide zij, 'het edelboortig kroost van zijne allereerwaardigste moeder Salvia. Maar ook de overige deelen des lichaams onverklaarbaarlijk tot regelmaat saampassende, de niet buitensporige rankheid, de niet drooge slankheid, de matige roodheid, het blonde en niet opgedirkte

haar, de oogen wel is waar blauw, maar wakkerlijk en bij het aankijken met adelaarsscherpte blikkend en waarhenen ook gericht vol warmte: en een statige niet overwogen tred.'

'Ik heb u,' voegde zij er bij, 'ik heb u, Lucius, met mijn eigen handen opgevoed: want zoude ik niet? Ik was met uwe moeder niet alleen van hetzelfde bloed maar ook medebedeelde van hare melk. Want beiden zijn wij van de familie Plutarchus, en van dezelfde voedster dronken wij tegelijkertijd en in zusterlijken band zijn wij samen opgegroeid, en in niets dan in wereldsch aanzien zijn wij verscheiden, zij huwde eenen hooggeplaatsten, maar ik een ambteloos burger. Ik ben die Byrrhaena, wier naam gij wellicht wel vaakjens onder uwe opvoeders hebt hooren noemen en zoo in 't geheugen houdt. Kom dus in vertrouwen tot onze gastvrijheid, of liever tot uw eigen huis'

En ik, bij wien reeds door den duur van het gesprek de blos was geweken:

'Het zij verre van mij, moeder,' zeide ik, 'dat ik Milo, mijn gastheer, waar ik geen standjes mee heb, verlate. Maar wat zonder eenige inbreuk op mijne verplichtingen kan gedaan worden, dat zal ik zekerlijk volbrengen. Zoo dikwijls er weer rede voor deze reis zal zijn, zal het nooit gebeuren dat ik niet bij u inkeere.'

Terwijl wij deze en dergelijke plichtplegingen wisselen, komen wij, na weinige schreden gedaan te hebben, tot het huis van Byrrhaena. De voorhof in weidschen pracht, torschte op kolommen, ééne aan elk van de vier hoeken staande, standbeelden der palmdragende godin. Bij alle vier is de gestalte met ontplooide vleugelen en zonder te stappen het onstandvastige rustpunt van een gevleugelde bal bewegend met bedauwde voetzolen en niet zóó daarop rustend dat zij kan blijven staan; en het is niet anders dan als of ze vliegen.

Zie een Parisch steenblok tot Diana gemaakt houdt het juist afgemeten midden van de geheele plaats. Een heerlijk beeld, met het kleed opwaaiend, krachtig van tred, den binnentredende gemoetend, en door goddelijke majesteit eerwaardig. Aan beide zijden omgeven honden de godin en

ook deze waren van steen. Hun dreigen de oogen, de ooren staan steil, de neusgaten wijd open, de muilen toonen de tanden; en als er in de buurt zou worden geblaft, je zou denken dat het van die steenen strotten kwam. En, waarin het grootste proefstuk van zijn werkmanschap die uitstekende beeldenmaker heeft gegeven: die honden met de borst hoog opgericht hebben de achterpooten of ze stilstonden, maar de voorpooten zijn in een rennende beweging. Achter den rug der godin staat een steenblok op, tot een gelijkenis van een grot bewerkt met mos en kruiden en bladeren en struiken en wingerds daar en boompjes hier van steen, maar bloeiende. En het donker binnen in flonkert van den glans van 't steen. En van de buitenrand van den grot hangen appelen en druiven af, allerkunstigst geglansd, de kunst, mededingster der natuur, geeft ze te zien aan de werkelijkheid gelijk. Je zoudt denken daar kon wat van worden geplukt als de mostrijke herfst er de verf der rijpheid zou hebben over-geademd. En indien je voorover in de bronbeekjes kijkt, die van de voeten der godin afloopende tot een licht golfje zich rimpelen, dan zoudt ge denken dat als trossen van een wingerd hangend, ze ook zelfs niet, als hun past, de beweging missen. Midden tusschen de looveren van steen ziet men Actaeon, met nieuwsgierige blikken op den rug uitgestrekt - straks zal hij veranderen tot hert, - en wachtend op Diana die zich gaat baden gelijkelijk in steen en in bronnat.

Terwijl ik al deze dingen keer op keer nauwkeurig bekijk en mijn hart eens terdege eraan ophaal:

‘Dit alles,’ zeide Byrrhaena, ‘dit alles wat gij ziet, is het uwe.’

En na deze woorden beval zij alle anderen ons voor een afzonderlijk gesprek alleen te laten. Toen zij dan allen uitgedreven waren, zeide zij:

‘Bij deze godin, o liefste Lucius, hoe angstig en bezorgd maak ik mij voor u, en hoezeer wensch ik voor u die mij als een pand zijt toevertrouwd, dat gij verreweg in veiligheid waart gebracht. Wees op uw hoede, wees met alle

macht op uwe hoede, voor de kwade kunsten en de misdadige verlokkingen van die Pamphile, die met dien Milo, dien gij uw gastvriend noemt, gehuwd is. Voor tooveres van den eersten rang, en grootmeesteres in alle doodenbezweering wordt ze gehouden, die door stukjes hout en kleine steentjes en zulk soort nietigheidjes, dit geheele licht van den met sterren bezaaiden hemel in de onderste diepten van den Tartarus er weet onder te dompelen dat hij weer tot den Ouden Chaos wordt. Want wanneer zij eenen schoonen man heeft gezien, dan wordt zij door zijne beminnelijkheid bezeten, en dadelijk richt zij oog en zin op hem. Zij omstrikt hem met liefkoozingen, zij sluipt in zijn geest en met de eeuwige banden van een diepe liefde bindt zij hem. Dan van al te onderworpenen en veilen, dra walgend, herschept zij ze in een oogenblik in steenen of in ossen of in wat voor beest dan ook; maar den anderen bluscht zij het levenslicht geheel uit. Dit is het wat ik voor u vrees, en wat ik u raad te vermijden. Want zoowel staat zij altijd in brand, als ook zijt gij door uw leeftijd en schoonheid juist een buit voor haar.'

Zoo Byrrhaena tot mij, zeer beangstigd.

Maar ik, die toch al nieuwsgierig was, zoodra ik den altijd gewenschten naam der magische kunst had vernomen, was zooverre van de behoedzaamheid af, door Pamphile aangeraden, dat ik ook reeds zonder eens anders toedoen mij aan zulk eene behandeling en vrijwillig en met een groot loon toe, over te geven en mij zoomaar met een aanloop in den afgrond zelven te storten.

Haastig en voor mij nog altijd te langzaam en razend van zinnen, wring ik mij los uit haar handen alsof het boeien waren geweest, en haastig haar goên dag gezegd hebbende vlieg ik ijlings naar het huis van Milo. En terwijl ik als een gek mijn tred verhaast, zeg ik tot mij zelven:

'Kom aan, Lucius, wees wakker en houd je zinnen bijmeekaar. Je hebt de gelegenheid waarnaar je zoozeer hadt verlangd; en waar je al zoo lang op hadt gevlast, je kunt nu eens aan wonderlijke ondervindingen je hart ophalen.

Ontdoe je van kinderachtige bangigheidjes; kijk de zaak van dichtebij onder de oogen; en van de amourette met je gastvrouw moet je je natuurlijk onthouden, en de echtkoets van den braven Milo in alle eere ontzien, - maar, maar Stoofster, het dienstmeisje, ga daar met alle macht op aan, want heel aardigjes ziet zij er uit, en speelsch is ze van zeden, en geestig in den mond. Gisteravond nog toen ge slapen gingt, heeft zij u heel vriendelijk in uw kamer gebracht, en heel aardig in uw bedje gelegd, en met liefelijke zorgen je dek toegesptopt; en na een kus op je hoofd, kon je haar wel aanzien dat zij niet voor haar plezier wegging: want meer malen bleef ze nog stil staan en keek ze nog om.'

(Wordt vervolgd.)

Rijmbrief aan Jan Hofker. Door H.J. Boeken.

Waar Gysbrechts stad staat en de mueren breken
Tot puyn in 't endt, - ik zag hoe den tijd weken

De omwallingen der veste, ons kindre-spelen
Waren daar ook wel, waar de murendeelen

Nog stonden, 't één ging vóór en 't andre na:
Daar groeide ik op en daar ook was het waar

Ik zag van over groene weidevelden,
Die voor 't gezicht mijn tot aan zee ophelden,

Meen'g witte zeil op Flevo's ondiep meir,
Waar de turfschepen zwalken op en neer,

Waar eens - toen lang niet meer - de zeekameelen,
Wel sprak me' ervàn mij, op hun rug kasteelen

Van zee-schepen opdroegen naar de wateren,
Die van 't bedrijf en vechtvertoonen schateren

Eens mochten voor mijn stads zeekant, nog van de zee
Gesloten steeds en langs een vaarte niets eens breê

Bestevend door de dees daags zeevaartuigen,
Stoomwerrektuigen ijzren, die wel tuigen

Van de ijzren vindingswerkkracht van deze eeuw,
Zoo goed als die kaarthuizen, waar deze eeuw

De oû stadsmaan meê van ver buiten 't Karthuizen-
Kerkhof - een brokkelgordel en kaarthuizen-

Kerkhof weldra - dan de Amsteloevren over,
Geen dubble lusthofrij meer, door getoover

Van waterspiegling vier rij'n - tot Zeeburg
Bijna, omgord heeft niet, - waar zij meê wurg

Haar niet, - want gordlen stevigen de lenden,
Maar dit 's 'n omslingering, hier, waar de benden,

Waarmede ons volkrijk land en de naburen
Onze oude steê tot walgens vol meê sturen -

Worde' opgepropt als mieren in hun nesten -
Mochten ze mieren blijken nog ten leste!

Gordelen waren de nu oû stadsgrachten,
Eens nieuwe aanlegging om zwellende krachten

Van 't middenpunt, de kern, die oude stad,
Die haar zoo duizend kerken, kloosters had

In 't oude tijdjen, in die vijf-, zes-tiende
Eeuwen, (die wij nu haast met dat kortziende

Onzer eeuw verre-zien hadden vergeten)
Toen de oude diensten waren, waarnaar heeten

Mochten nog menig eeuw die oude straten,
Heiligen-diensten, nimmer gansch verlaten

In de oude stad van goeden Sint Niklaas;
Toen Waernar grommelde in de Nes, - geraas

Van karren was in stad niet, want ze beefden
Dat al die huizemasten, waar ze op leefden

Zelf zouden beven en zoo bevend d' huizen
Zouden afschudden, huizen, waarin huizen

Nog mag dit bleek geslacht. Nog schraagt de tempelen
Dat oude mastbosch, maar over de drempelen

Gaan geen processiën meer en kuische nonnen.
Maar wat ook vallen mocht, toen was begonnen

Beroerte en opstand tegen de' ouden graaf,
Toen de oude dienst viel, beelden van de naaf

En ogivale geevle' en baldakijntjes
Waren vermorzeld (ach, tusschen die lijntjes

Ziet men hun leege plaatsjes nog van buiten,
Van binnen is 't gansch leêg, waar door de ruiten

Schijnt het kleurlicht op banken en op zerken,
Kerks vloer, - maar wat ook viel, die oude kerken, -

Na wat wiss'ling van vendlen en kornellen,
Spaansch Brabander verjaagd en het opstellen

Van schutter-stede-wacht - en 't heuchelijk bericht
Dat 't waterland dan endlijk was verlicht

Van 't vreemd heir-volk, daar in veel nabuursteden
Beleg en 't wreed oud krijgslot was geleden, -

(Wat Gozewijn leed was geen oû tijds ramp
Maar pas geleên in nog gevoerden kamp) -

Zagen een eeuw zooals geen tweede kwam
Voor Hollands Taal en ons stad Amsterdam.

Maar net nog is als in die wondre dagen:
Wanneer men komt langs boom-vaartweg, door 't laag en

Lief polderland: dáár blinkt de Keizerskroon,
Door morgennevel komt muziek, ter woon

In hooge toornen, onder koepeldaken,
Waar zij des daags en 's nachts blijft slape' en waken:

Des Eeuwgen Tijds voetstap drukt neêr, daar ra kelen
Klanke' uit de toornen los, die wel spektakelen

Heel andren overzage' en rinkelbomden
Op mensche' en dingen, die al lang verstomden:

Nog zweeft muziek boven 't oud Amsterdam.
't Is als weleer, wanneer de barge kwam

Aan de oude poort, heeren met rok en degen
Zij kwamen aan en gingen dan hun wegen, -

Maar dat's de Eeuw Achttiend, laten wij niet spreken
Van wat eens aardig was, nu is geweken.

Die toornen met muziek bleven die eeuwen,
Zij kleep'len in nauw' straatjes en als meeuwen

Gaat 't over 't land (die vluchten voor den storm:
‘Geen vischjes meer op zee, dàn der aard' worm’.)

Ook Vondel hoorde dat oud klepmuziek:
Daar noemde ik Hem: o blijve Hij met wiek

En englen-zwing van 't Raedthuis op den Dam,
Hij en nog Een, beschuttend Amsterdam.

Van Israëls tot Derkinderen. Door P. Tideman.

Voor Willem Witsen.

Wanneer wij de Hollandsche Schilderkunst van heden rechtvaardiglyk indeelen, alle schilderkunst die is, dan stellen wij eerst Israëls, de Marissen en Thijs Maris, groep van ouderen, elk met zijn werk van zelf sprekend. De Marissen anders dan Israëls, want Israëls buiten Holland, d.w.z. met een eigen traditie van kleur niet aan het land zelf ontleend, maar aan het Land vermaagd, zooals het geheele volk der Hebreeën maagschap met het onze heeft, in zijn lagere deelen in de elementen koop en verkoop, en in meer levens-gevoel dan vluchtige buiten-levens fantazie, en in zijn hoogere deelen met meer inwendigen brand en hardnekkig vooruitziend geloof in het leven dan levensweelde eu uitblaterende vreugde, de Marissen Jaap Maris en Willem Maris Hollanders, als artiesten: naturalisten, niet gevende het menschen-leven inwendig, bevend achter het koloriet als een lach achter het diafragma, - ook niet het betere, het meerdere: kunst voor heel lang die wel verdwijnen kan, maar niet ten ondergaan, klare kunst, die geheel is door zich-zelve, welker maker gehad moet hebben het absolute geloof in Godt en in zichzelven, waar wij zijn persoon geheel zien wegvallen omdat die doorschijnend is geworden van gedragen-zijn door het opperste leven des geestes, wiens werk niet meer is een persoonlyk werk een mensch-uiting maar een uiting van

den menschelyken geest in zijn devote onverliefde al-liefde voor de wereld zooals ze is[1]: (Rembrandt) -, maar de Marissen naturalisten naar het lichaam, dat zijn schilders die leven met de Natuur, die leven geheel van het uitwendig wisselende klinkende prijken der verschijnselen van de Hollandsche steden achter hunne groene landouwen maar zooals ze daar te voelen voor het oog liggen, een Kunst die geheel buiten het Leven omgaat, die als magnifieke omlijsting van een egaal en *menschelyk* weinig ontroerd menschen-leven er zoo dadelyk en meteen precies heerlyk om-te-zien *is*, kunst om in droeven dage zacht voor te staan glimlachen, kunst om lief te hebben zooals men een tuin kan liefhebben op het eerste gezicht en nooit vergeten, zooals de wonderlyke gestalte van een klein meisje dat we eens zagen dribbel-spelen in wit op een grijs veldje van verdord gras ons bijblijft, troostend, niet bouwend, natuurlyk, niet menschelyk in dien zin dat het zeer wel mogelyk is dat de schilders die maakten deze beeldtenissen: van de stem des luchts in het onweder boven de neergehurkte stadjes aan de wild slierende rivieren met de scheepjes-dopjes dobberend in het waterig halflicht van voor den regen, of van de gras-groen-gouden poegering over een wilgig weiland waar hoog-blond in opstaan koebeestgedaanten van eeuwige lijdzaamheid, vol van een vruchtbaarheid die zoet zou zijn als de waterige atmosfeer om ze heen niet zoo zout-zoet ons tegenaêmde, dat deze schilders als menschen met een rijpe liefde en een bitteren haat en met een hevige bewustheid van wat wel hun plaats is tusschen die anderen, menschen, die ook lijden en hoopen, en ook grijpen en geven, maar ach zoo òn-schoon, als zoodanig in het geheel niet bestaan, dat ze als groote kinders zijn, die wel zien dat zij groot zijn tusschen de menschen maar als reflexie, niet als bewust levensgevoel, dat weer nieuwe daden kweekt.

Twee groote kinderen, Jaap en Willem Maris, in de wereld misschien als degelyke huisvaderen doende de maatschap-

1) Naturalisme naar den geest, als men wil.

pelyke plichten, voor hun werk, hun heerlyk oogen-en-handen-werk, als jongens die daar nu eens zoo vreeselyk en zoo zòò pleizier in hebben in wat zij doen òòk als een spelletje, dat de ernstige bedrijvigheid der menschen bij deze majestueuze onnoozelheid een knibbel-spelletje gelijkt, en men zonder hier een ander artiest te kwetsen bekennen moet te doen te hebben met de twee grootste mannen op het naturalistiesch plan, waar het geziene zonder verband met de menschenwereld en zijn brand en opbloeyen en weer vergaan, waar de Natuur *het* is, als had zij, de Hollandsche Natuur, deze beiden geschapen als onbewuste werktuigen om zichzelve verheerlykt te zien door menschen-hand.

Maar dit moet gezegd worden, dat hoe groot zij zijn, van verband tusschen dezen en de oude Hollanders, waarvan er ook naturalisten waren, maar in de andere beteekenis van die ook in de Natuur en in de natuur van boomen en grasbegroeide aarde, een beek, een eik, droef want het onmondigst, voelden het leven van den Allerhoogsten, voelden de Ziel, die alles drijft, en die het minste scheutken doet sprengen omhoog ter meerder liefheid en glorie om Zijn Naam, zooals er een geweest is, Ruysbroeck, de droef-goddelyke, de geheimen-kenner van het van menschen eenzame, maar van Godt geurig-volle leven van de beken onder de aken en de hazelaren, dat er van verband tusschen dezen en de beide Marissen geen sprake is.

Thijs Maris, ik mag nu zijn naam wel noemen, Thijs Maris is alleen. Het is zoo precies juist dat hij geheel alleen is, dat zijn lichaam de menschen niet behoeft, dat hij zijn kunst niet behoeft te voeden met bloedwarmte van vriendenhanden, met den blos van een lief gelaat, met den druk van een lief lijf, hij is buiten de menschen, die hebben ‘goedheid’, dat is zij doen wat vriendelykheid op gezichten brengt en gezang in de keel, die hebben ‘wil’, dat is zij gaan zwaar ernstig rond en verzetten de dingen hevig, die hebben ‘passie’, die hebben stille ‘liefden’, die hebben een hoog ‘geloof’ zich gebouwd als een kathedraal - hij weet van dit alles niets,

hij weet alleen, o droefheid, dat hij eens heeft liefgehad, liefgehad hoe? wie? hij weet het immers niet meer, het is zeer ijl geworden en het is alles heel teer gaan misten voor zijn oogen, en de misten weefden zich tot sluyers, wondere nevel-gestalten doend dagen, een man en een vrouw, is het wel een man? het is geen mensch, het is een Ziel en nog een Ziel en die schrijden geluidloos door de schreyende de bleek-geel-grijs schreyende stilten.

Thijs Maris is geen schilder, die een vader heeft, die een zoon zal hebben, het is alles zwevend, het raakt den grond niet en het raakt den openen Hemel niet met de zilverschichten der engelenbliksems, het is een zilveren damp van leven zijn werk, o die ineens kan vervloeyen tot een onontwarbaren chaos maar die drijft met de stempelen van één heel groot verdriet er in, als ware even in het eerste opwellen, in het eerste zacht opkoken van den verlangenwasem zijner jeugd, ‘ééne onvergetelyke, ademloos-gewacht’ opgestengeld, een zilveren bloem, een lisbloem in het morgendamp-druppelen geurig, en dadelyk weer henen, wee, maar een droom, maar die den atmosfeer heeft gemaakt een zilveren doorzichtig huis om dien bloem,... waar is ze? de plaats is leeg, maar het beeld is er, de preciese beeldtenis van het allerteerste verschenene en verdwenene, de herinnering verstard, het heel teere, het droef droef-teere beeld ìs.

En heeft ooit een later schilder eenige overeenkomst gehad mèt de oud-Hollandsche schilderkunst, overeenkomst in zijn licht en duister, zijn toon-warmte, zijn als van inwendig uit fosforus-adem uitstralend leven, dan is het Thijs Maris in zijn eerste werk geweest, het meimermeisje bij het spinnewiel is niet modern, het is niet grof van kleur, het is niet demokratisch, het is droefheid aristokratisch van brons, het is bleekheid zoo blank, porcelein-mat, warm-en-wit, het is zoo hoog van liefwezen en vol innige kracht wet-wezen - maar zijn latere werk heeft dat niet meer, daar is het of wij al gestorven waren, wezenloos dolende schimmen, die den Hemel nog niet gevonden hebben, maar vol zie! vreemde beloften tinkelt de ster boven de popels, en die omgaan op

muiltjes van grijs fluweel door lanen van sluyerende een-zaamheden maar die toch op ope-plekken kunnen liggen vlindervangen in het dagelicht met de vingeren zelf vlinderen zoo poeyerig en onstoffelyk bewegend, - en dat al om het eene Mysterie, het lief-hebben-gehad en waarom? en wie?

Thijs Maris is alleen.

En als wij spreken willen van eene opvolging van kunsten, zonen en vaders, dan verjongen en verdiepen en veranderen de beide Marissen Jaap en Willem, in verschillende kleineren, in Karsen e.a. die elk voor zich zelf, als Jac. van Looy en Aletrino in de letteren hebben gedaan met den grooten Thijm, naar één zijde van die veelzijdige krachtprisma's hun leven legden, en zoo meer ver-persoonlyken en benauwen, verscherpen en verontinnigen wat wijd was en diep, maar hunne eigenlyke opvolging is een groep schilders waarvan alleen mij bekend zijn Breitner en Willem Witsen.

G. Breitner.

Hier is het ineens, of wij den zondeval nog eens medemaken. Niet als de beide Marissen een schuldeloosheid een volmaakte goedheid in menschen, die zich niet bewust waren zoo mooi te zijn, zich-in-zichzelf maar volmaakt onbewust van wat dat is een mensch, van wat dat is het Leven, maar hier, hier is de kennis van goed en kwaad, hier is de bewustheid van blinde drift, hier is de mensch niet meer een wezen dat de Natuur ziet en geniet of bang wordt, hier is de mensch een bloedend van de barende de eeuwig barende Natuur afgereten stuk natuur zelf, een los beest en de steden zijn de hokken die de beesten zich zelf hebben gemaakt, maar waar ze doorgaan, doorjakkeren, doordreunen met hun paarden en karren en waar ze illumineeren met roode en geele tramlichtjes en illumineeren met geluiden van bellen en het kletsen in plassen en met oranjegeraas uit koperen lichtramen, hier is de stad, hier ligt het Amsterdam het langzaam in zich zelf omdreunende, het moeilyk in zich zelf brommende, het waterige Amsterdam

van het eind dezer eeuw met de vele lichtjes van ik weet niet waarom, rooje en groene, en geele die trillende baleintjes werpen over het pleinen van de Prinsengracht onder de bruggebogen -, en wen even de stad uit ergens buiten, (maar voor dezen is buiten geen rust), daar zijn hem alleen lief de geele rijjers voor de raatlende kanonnen, slingerende omlaag -: de mensch is voortgestooten, de mensch heeft geen rust, zijn arbeid zal de lucht vervullen als jammerde de materie mee om het nu moeten, om het onschuldverlies, om het leven dat nu zwaar wordt, kreunend, en nu tijdelyk is, en voort daalt hij, het dier met de flarden van geest, die hem wild waaie' aan 't huiverend lijf.

Wat Breitner grooter maakt dan de beide Marissen: de Marissen hebben het zoo gezien, Breitner heeft het doorleefd, en is hier niet een verwijderde analogie tusschen het mooie van Mei en Kloos' verzen, een visie en een levensgevoel, een verbeelding en een wezenlykheid?

Hierin is Witsen Breitner gelijk, dat hij het doorleefd heeft en voortdurend doorleeft. Willem Witsen is heelemaal een pracht-mensch, een mensch die van zich-zelf gemaakt heeft zich-zelf, dat is een, die zich nu gerust kan overgeven aan het Leven, een die zoo precies echt is en het vooze kantje waar de kleine paadjes en trucjesen glimmeringetjes van dwaallichten gluipen zoo heelemaal niet nadert, hij laat zich zien, en hij laat zich gaan in het Leven en zie dan vindt hij juist in het buiten-leven vóór zijne oogen, dat wat hij weer moet geven omdat het binnen in hem leeft. Een aristokratische stad, Londen, niet een aristokratie van verwelkende verfijning naar de grenzen der lichamelyke gewaarwording heen, maar een werk-aristokratie, een aristokratie van vuisten en groote hoofden met haar, een best-levendheid en een levensbeheersching van rythmisch armen en beenen bewegen, een stad van de daad om de pracht van den arbeid. En zoo zijne Londensche etsen, geen etsen van lijnen maar bijna van kleur, somber groen-zwarte volten van lijnen-krassen, een ondergrond van verdoemenis in die Londensche etsen en daar door heen, door het water van

de Theems de schoftige sleepbooten naar een achtergrond met een arbeid geweldig, naar een achtergrond van teer gekanteel in de lucht als een herinnerde kinder-fantasmagorie, of in het spoel-water staand de uit de zwarte kolken tot den geelgrijstriesten mist als in rots op-gehouwen bruggebouwingen uit het vòòr-duister naar het zacht wreemelende mistlicht als een uitbrandende vuurwerkzon, het moderne leven, daar in de verte, de mensch klein heel klein, en het licht vreemd daar vóór hem, héel vreemd. Maar toch meestal geen achtergrond, zorgzamelyk, geen heenzien naar een toekomst waarin geloofd wordt, maar de zwaren arbeid, ingehouden tranen en: 'n hard-schoftige werker in den grond, een ruige schaapherder, een meid aan het wasschen, het lijf als een zak bloed voorover in de tobbe en op en neer de meidevuisten aan de hardvleeze palen der armen. Witsen is evenveel meer dan Zola als een klein landedelman meer is dan de eigenaar van Au bon marché, maar wie den invloed van dien baron Siem der litteratuur met zijne Haines, zijn l'Oeuvre, zijne eerste romans op onze schilderkunst wil wegen hij zie de eerste perioden van Witsen's werk, van Breitner's werk en prijze dit Land dat het niet plebekratisch genoeg was, om wezenlyk naar Zola riekende Kunst te baren, maar onmiskenbaar is zijn invloed zeker. Voor korten tijd - want dit is weer een voordeel dat èn Breitner èn Witsen voor hebben op hunne ouderen, op de Marissen, zij zijn nu niet geworden leveranciers, men verstaat dit, maar zij groeijen, groeijen noch steeds, hun leven en hun kunst, en het is in den gang van alles wat heden ten dage de zielen en de handen beheerscht dat zij breed uitgroeijen, maar vooral hoog, dat zij reiner, rustiger, bewuster worden, en wie weet, dat zij die hebben geproefd, de smaken van de dingen als ze waren, de kleuren en de bewegingen en de klanken, en die hebben geproefd den alsem en het laffe zoet en de driftstoomdampen van het leven waar menschen leven echt-dier-menschen en menschdieren, naakt en gruwelyk, maar dikwerf prachtig met elkander... misschien eenmaal door dit alles heengehaald,

door hun kindertijd en hun vagevuur, in het Leven zelf zullen vinden en in hen zelven zullen ontdekken de sluimerende innigste extase van aller dingen ziel naar Godt, en dat zij zoo, want het uitwendige verschil is alleen de functie hièr-van, dìt, dat is het levensverschil en kunstverschil in de schilderkunst (als in de letteren) van oud-Holland en dit Holland, zoo meer dan in naam eens verwantschap zullen gevoelen met die oude meesters die nog steeds aller meesters zijn.

Maar dit is zoozeker te reflecteeren als het zeker was dat de toren van Babel moest vallen, de mogelykheid van deze nadering tot wat nog altijd is het midden van Holland's schilderkunst, de 17e eeuw, is alleen voor dezen, die precies door-leven wat zij maken, die geen breuk kennen tusschen liefhebben en doen in het Leven - zie reeds Witsen veranderd zijn, zijne Brabantsche etsen, zacht, zuiver, eerlyk, open, zie zijne aandoening van een ondergaand zonnelicht boven een subtielen achtergrond van fijn oranje doorschenen boerderijtjes en boompjes, een molendakje en daakjes - en niet voor al die troep neo-mysten, symbolici, portrettisten hoe men ze noemen wil, Roland Holst, Jan Veth, in onzuiver gezelschap van veel belgen, van de meeste Thorn Prikkers, graven van den Bosch e.a. die meenen bewust of onbewustelyk - zooals een mystiekeling in de litteratuur mij bij een dramaschets eens schreef, dat het komende Hollandsche drama zich voorloopig van de litteraire kunst zou hebben af te wenden - dat de schilderkunst zich van zich zelve heeft af te wenden d.w.z. moet ophouden schilderkunst te zijn wil zij wezen een schilderkunst die is opvolgster van een vorige. Om een dergelyke gedachte meerder of minder helder in zich om te dragen moet men geen schilder en geen kunstenaar, maar een onverstandig burgerman wezen.

Ach! het heet dan ‘wij moeten inwendig worden’, die andere kunst is uitwendigheid: Israëls, de Marissen, Breitner, heel aardig maar het heeft zijn tijd gehad, het is niet spiritueel, ik Jan Veth, die zooveel boekjes heb gelezen over schilderkunst en over andere zaken, dat ik niet alleen

meen een intellektueel man, schilder, lezer, prater, en muggezift te zijn, maar al aardigjes met mijn pen speel over het scheurpapier aller oude en aller komende koeranten, ik zeg u, uit mijn doorleefdheid van Bussumsch schutter en vriend van de Koo, Van Maurik, Fiore, mijn tante, dolle Dries en mijn grootmoeder nicht van lange Pier: Breitner is niets meer, neen, één van die op tijd bestelde en geleverde lijken voor het dood-kisten-weekblad en mijn portretten-serie, daar zit in één netjes afgepinkte haarlok mijns vriends Charles meer spiritus dan in 10 Breitner's. Gevoeld? weergegeven? ach vent wat praatje, ben ìk hier niet der schildren paatje? Goddank niet meer en nooit meer. Deze Jan Veth, dit wanschapen gedrocht door de Perverziteit zelve, in de wereld van gedachten en van het woord tot absolute blasfematie van alle klare bewustheid, van alle opbouwend woord om der liefde wil, van alle gezond spreken van man tot man op het Bussumsch veld aan het rapesteel eten en slecht van adem rieken gestelden hei-kneuter (deze speelkameraad in het portierskamertje der Kunst van den duiten-tellenden dokter) die het vuilste werk heeft gedaan, journalistiek en portrettenmakerij om geld te verdienen, alsof men daar de Kunst voor moet benaderen en belatafelen, hij is bezig langzaam de lijkkleur aan te nemen, de eenige die op zijn fel leelyk aangezicht kan tieren en kan zoo spoedig, met het bewustzijn een die beter verdiende en die zijn jongen vriend was verkeerdelyk hebbende geraden en gewezen, met zijnen vriend het neusgeluidend zeekameel, antiseptisch vergezeld van den met vogellijm bestrekene nu-ja, als een drietal elkander schuimbekkend en staartkrullend aan-bijtende Bussemsche rotten, flink vinnig wegschommelen binnen de vesting Naarden, die ter herdenking van de Spaansche Furie door Amsterdam's burgerij ten tweede male zal worden uitgemoord,

Maar dit al is maar wat ernstige scherts. Wij hebben alleen nog eens met nadruk de overtuiging uit te spreken, dat zooals men de ziel van een mensch niet kan leeren kennen en liefhebben door het lichaam te dooden en om

zijn lijk den tarlatan te dansen, maar alleen door zijn lichaam te bewaren, het bij ons te nemen, het lief te hebben heel lief en dan te zien wat er schuilt voor Mysterie binnenin - zoo zij die het leven zoeken in de schilderkunst, hunne kunst mogen verdiepen en verfijnen en verzwaren zoo zij kunnen, maar het wezen, haar wezenlyke lichaam intact moeten laten, -.... en dan moeten wij nog dit memoreeren voor wij spreken over Derkinderen en Toorop twee algeheel verscheiden als naar het inverse en het perverse spiritueele henen, maar die gemeen hebben, dat zij beiden staan buiten de Hollandsche schilderkunst van-nu eigenlyk gezegd: dat wij indertijd dit hebben bedoeld woordelyk met: 'alle schilders zoeken, zij weten niet, zij zoeken', (N.G. Mei '94 pag. 8): dat te beginnen met Thijs Maris, dan de groep Breitner: het groeiende Hollandsche leven-in-hen een nadering zoekt aan zoo een diepe en innige aangedaanheid door het Licht, dat zij, gevende de dingen die zij zien met oogen, verlangen eens deze weer te geven, stralende van Devotie voor het Allerhoogste, ten tweede: dat noch Toorop noch Derkinderen, hebben gevonden een definitieve uiting van hunne onbewustheid, dat verder al die kleine half of heel vergeten symbolici heel blij mogen zijn als zij den moed tot zoeken nog hebben, terwijl anderzijds Deysselhoff met onder zijne hoede F. Nieuwenhuys van de eene ornamentiek altijd weer even frisch in de andere terecht komende, misschien de eenige zoekende is zeker in de bazar van zijn rijk leven altijd iets moois ter bereiding gereed te vinden.

Israëls, de Marissen en kleineren als Karssen, die zoo men noemt gearriveerd d.i. met de paal in de borst, spreekt van zijn 'eigen rood,' zijn dan per slot de eenigen die niet meer zoeken, de eersten met het volle recht op eerwaardige en geerbiedigde rust, omdat zij een schakel zijn geweest.

En nu is het mijne overtuiging geweest*) dat in een hooger

*) En de heer Verwey neemt dit in een prospectus voor een nieuw tijdschrift nagenoeg woordelyk over, Kultur-filisterei!

moment het zoeken van de eigenlyke schilders met het zoeken van de oneigenlyken, zooals ik Toorop en Derkinderen zal noemen samenkomt, in het gemis-gevoel van een aan-hetkomen Kultuur, zooals de Gothiek de laatst volledige is geweest in Europa, van eene wijding onbewust onder elks daden, van één drang in elk naar eenzelfde Liefde, eenzelfde Geloof waarvoor elkeen zich openstellende naar de mate en het timbre van zijn vermogen, leven zoude algeheelyk, met opoffering van alle doen naar door geen priester gewijde begrippen van persoonlyk-zijn en andere die van zelf spreken, en uit welk samenstemmen van wezens, menschwezens die dan schilders waren zou worden een tempel van Kunst, zooals voor ons die daar in tijd veraf staan en dus te beter oordeelen daarover: *de* oud-Hollandsche Schilderkunst, de Vlamen en de Hollanders, iets wezenlyks zich-eigens is, ja een tempel, waarvoor men later het blasfemeerende woord 'school' heeft bedacht, maar een Tempel, omdat daar allen op de bloote knieëen van de keukensteenen hunner kindsheid al in hadden gedronken dit ééne, dat ook verbond die werkten aan de goddelyke gedenkteekenen der middel-eeuwsche bang-god-prachtige vroomheid: De mensch een werktuig, in één Land te zamen de besten één werktuig, als een lichaam, waar het hoofd zich als hoofd, het hart als hart, den arm zich als arm op zijn plaats in de funktie van zijn wezenlykheid en daar alleen gelukkig gevoelde, menschen die leefden van elkander, voor elkander, communisten onbewust naar den geest altijd, naar het lichaam bijwijlen, deelen, instrumenten, en belijdenden boven zich allen, boven hun hoofd, de Schoonheid, stralenkrans der Godheid, zij Heidenen-in-Kristus.

Verzen, door Frans Mijnssen.

Voor P. Tideman.

I.

Ik ken die lange lange dagen
van troostelooze eenzaamheid
wen flauwe oogen moe-geschreid
niet van de aarde opzien wagen.

Trillende lippen vleiend vragen
om slapen, rusten... voor altijd
en alles in u om Haar liefde schreit....
de nachten nieuwe plagen dragen. -

Ik ken ze wèl die lange lange nachten
door-niets-te-vullen-leege, dat de oogen
wijd-open staren in het donker als verwachtten

Ze 't Lief te zullen zien. - Of soms in logen-
-liefde en drank ge 't denken uit u rijt...
Ik kén de orgiën door rampzaligheid bereid! -

II.

Mijn Vader, zie, ik lig devootlijk neêrgeknield
voor Uwen Troon; mijn Vader, hoor het smeeken
van uw arm kind. - O zie, de tranen leken
staag langs zijn wangen... Vader, 'k ben bezield

door groot verlangen goed te zijn, ik hield
Uw' naam in eere Vader, geef uw kind een teeken
wat hij moet doen; hij weet niet; menschen preeken
een zeed'lijkheid die niet de zijne is; stort in zijn ziel 't

bewustzijn wàt hier goed is, wàt het kwade....
Ik smeek U Vader, laat niet despereeren
den armen jongen; waren niet zijn daden

reeds zwaar genoeg te dragen? - Is niet zijn begeeren
vergeeflijk? - 't Leven dat hij leefde was vól treurigheid.
Nu ziet hij het Geluk. - Màg hij het nemen? - Heer,
verlos hem van dien strijd! -

14 Juli.

Psychologie van het Leven, door J.D.B: de H:

I.

Van het Leven erkennen wij dat het is Wording.

Bij uitsluiting van het begrip van worden, zouden wij niet zeggen: een mensch leeft; maar: een mensch is. Toch is deze verklaring nieuw en kenmerkend voor eene opvatting van leven en wereld, eerst in deze eeuw op vroegere opvatting gewonnen en nog niet algemeen verbreid.

Tot in deze eeuw heeft de beschaafde en bovenal geleerde wereld gedacht met een aristotelischen aanleg van geest. Dit verschijnsel is zeldener opgemerkt dan voor kultuur- en filozofie-historie batig is. Men meende ten onrechte dat Aristoteles door de Renaissance is afgezet. De openbare Aristoteles moge wat huldiging missen, de geheime, de krypto-aristoteles heeft zijnen invloed niet losgelaten; de populaire beschouwing der dingen, aesthetiek en ethiek, en nog veel meer, is aristotelisme gebleven.

Om in éénen te zeggen wat wij onder aristotelisme te verstaan hebben, is het dit: opvatting van leven en wereld als *in vaste verhouding bestaande;* welke vaste verhouding van 't zelfde maaksel is als, en dus kenbaar voor, ons redelijk denken.

Niet is 't Aristoteles, die 't eerst gezegd heeft dat het wezenlijk maaksel der wereld eene vaste verhouding is. De Eleatische wijsgeeren en Pythagoras wisten ook dat het waarlijk Zijnde niet is wat beweegt of wordt. De Pythagoreeërs verklaarden het wereld-geheel als een verhouding van getallen, en het Eén, waarin alle getallen besloten zijn, vormer en zamenhouder der dingen; zij zien drie bergen en twee rivieren en zeggen dat het wezen dezer dingen is drie en twee. Dat de bergen vuurspuwen en de rivieren stroomen, geldt niet voor ze: als die op een wereld-globe meridianen en parallellen ziende, niet achten wat tusschen de lijnen ligt. Maar achter de getalverhouding heeft toch Pythagoras met symboliek een ander wereld-wezen gezocht. De Eleaten miskennen de wordings-wereld, éénzijdiger dan de Pythagoreeërs. Al dit bewegende is schijn. Ze zetten een breed-gelegerde polemiek tegen het begrip van het worden op; het worden is in zichzelf tegensprekelijk, zeggen ze en daarom *is* het niet. Maar het Eéne *is;* en dit alleen. In het Eéne moet wel ons hoofd schuil gaan om het wordende niet te zien. In het Eéne geen velerlei, geen verandering, geen onbepaaldheid, noch wijziging. Het is roerloos, het 'ademt niet.'

Maar dit is extravagantie. Zoo'n strak Eéne nemen de menschen niet aan als hun en der wereld wezen. Plato kiest daarom een pyramidaal oploopende orde van geobjektiveerde soortbegrippen, aan de spits gekroond met de idee van het goede. Dit is verstaanbaarder. Maar niet minder dan in de leer der Eleaten ontbreekt de wording in deze wereld-vizie. Ook hier 'wordt niet geademd'. Dit is alles abstrakt en een vast systeem van verhoudingen. Dit noemt Plato de realiteit, en wij zouden zeggen: dit is eene grafwoning als der Egyptenaren, waar alle dooden stil staan; daar wórdt niets, en verwording wordt niet gemerkt.

Is in de opvatting van de Grieksche kunstenaars het Goddelijke (dit wezenlijke der wereld) ook niet in een systeem van vastheid, en daarom: in het moment der rust? Is er passie; is er emotie; is er verlangen? Maar ook de smart

(Niobe) en de beweging (Apollo van het Belevedere,) dien beeldhouwers aangeboden door de aanschouwing, is door hen geabstraheerd, veralgemeend tot het moment der rust was gevonden; en zoo is de beweging bij de Grieken geworden tot een zijnswijze van den stilstand; de wording tot de vaste verhouding herleid.

Met de aldus voorbereide opvatting van het wereld-wezen heeft Aristoteles zijn breed-opgezette en wijd-strekkende poging ondernomen. Plato was een Verbeelder, voor wien de waarheid de schoonheid was; Aristoteles, bezig de geesten der menschen te dwingen in een vorm-schema van algemeengeldigheid, moest het Verbeeldings-mooie der platonische wijsbegeerte uitzuiveren; er moest iets algemeens rezulteeren; het Aristokratisme mocht niet. De groote verloochening, waardoor de Eleaten gekomen waren tot de leer van het Eéne, dat alleen realiteit heeft, te zeer bevreemdend voor populaire verstanden, te veel van geniale denk-eenzijdigheid, mocht niet.

Wie aan het menschelijk geestes-levens een Levensgedachte en groote Verbeelding voor de eeuwen ingeeft, moet zelf van een aristokratisme zijn, waarin de ontferming het geheim is van den geestes-invloed; maar Aristoteles heeft niet een idee nòch verbeelding aan zijn nageslacht ingegeven: hij heeft een vorm van denken opgelegd. Aristotelisme is een manier. Aristoteles is een demokraat; de eerste die de klare bewustheid bezeten heeft van hoe het algemeen-menschelijk denken gaat; en heeft van zijn zelfkennis zoodanig geprofiteerd, dat de logische zelf-bewustheid na hem als de leer van Aristoteles is bekend gebleven. Er is geen bepaalde individualiteit in Aristoteles geinkarneerd. Aristoteles is mèn; maar deze men weet hoe men denkt en heeft in dit weten het doel der kennis gevonden: het algemeene is het waarlijke. In de Nikomachische Ethiek wordt herhaaldelijk gesproken van den *σπουδαιος;* dat is wat wij noemen: de normale mensch; de normale is de maat van het behoorlijke: zoo als mèn is zoo moet elk zijn; en Aristoteles, eenmaal het algemeen schema der

redeneering gevonden hebbende, heeft gezegd: zoo moet elkeen ten allen tijde redeneeren en denken.

Maar erger: zooals men is, zoo is de objektieve wereldinrichting: het schema van het normale denken is het modelschema der wereld-inrichting. De burgermensch is de wereld-formeerder. Op straffe van uit de wereld te vallen is de individualiteit verboden. Wie niet is als mèn verbreekt den kosmos en slaat den wereld-schepper te bloeden. Dit is het demokratisme. Aristoteles is de belichaamde ziel van het demokratisme (niet in staatkundigen zin) en daardoor heeft hij de geesten der eeuwen gevangen en overweldigd.

Daar kwamen andere eigenschappen bij: veelheid van kennis: op elk terrein heeft zijn mond gesproken; misschien was zijn onderwijs bizonder leerrijk, misschien enz. maar dit zijn bijzaken.

Aristoteles heeft het vaste schema van het normaal-menschelijk verstands-denken gevonden en geleerd dat dit schema uitdrukking was voor het wereld-wezen: de wezenlijke wereld-toedracht ging als een syllogisme. Tusschen alle dingen is een vaste verhouding. De wording is illuzie. En het leven waarvan wij zeggen: het is wording, en nog niet is openbaar gemaakt wat het zijn zàl; daarvan zegt hij: het *is*; het heeft zijn doel in zichzelf zooals het nu is; het is niet anders dan zìjn. Al te voren worden hier met kleine denkbeelden de groote Levens- en wereld-vizies verhinderd. Er zal niets verbeeld worden van de Eeuwige dingen en het transscendentale Leven, of de kleine aard-neiging van Aristoteles zal heimelijk boos zijn, daar hij de groote dingen haat.

Deze vaste verhouding der wereld is een verhouding van middel en doel (maar het doel gaat nooit uit boven het bekende zelf.). Het middel is tweeledig; het bestaat uit een toepassing van Vorm (*ε□δος*) op een vormlooze materie; deze is een passief of receptief substraat, ook genaamd Mogelijkheid (*δυναμις*) omdat zij op zich zelf niet meer is dan de mogelijkheid om door de kracht van Vorm tot het Doel te worden gekneed. Vorm is de hoofdzaak; vorm is het middel bij uitnemendheid. Gegeven de ‘mogelijkheid’, pas toe den

‘Vorm’, daar verrijst het ‘doel’: paard, lindeboom, zon enz. Is het bewegelijke der wereld niet versteend tot een logische gevolgtrekking? Gegeven de mogelijkheid of vormlooze stof, steen genaamd; pas er den vorm nl. de gestalte van Alexander op toe: daar staat het standbeeld van Alexander den Groote: Maar dat de beeld-houwer met menigten van schoonheid-welbehagens, intuities, onbewuste krachten te werk gaat, welker oorsprong liggen in een bazis van leven, waarvan hij zelf nauwelijks weet - dit is Aristoteles' opmerking ontgaan; en het wisselend en bewegelijk inzicht van den kunstenaar, de zamengesteldheid zijner pogingen, het aarzelen zijner hand, het gekompliceerde proces zijner vaardigheid en zooveel meer, dit alles wordt door Aristoteles geabstraheerd en vernietst in het eene woord: vorm. Vorm is alles.

Voor Aristoteles is alles zoo natuurlijk. Deze filozofie is bij voorbaat de vijandin van het Mysterie; er is niets dan wat het klare verstand bedenken zal; voorwaar dit simplex is nòch het sigillum veri, nòch die simpliciteit waarvan de ouden beleden dat zij het wezen Gods was. Deze simpliciteit is armoede.

Maar deze armoede was juist zoo welkom; want de redeneer-aanleg was daarin bevredigd. Alle dingen zijn heel natuurlijk zegt elke logiko-fiel. Buiten de vaste verhouding waarin het wezen der wereld bestaat, volgens 't Aristotelisme, is het Mysterie uitgeworpen en men ziet het niet. Om het Mysterie te zien moet het Leven geacht eene wording te zijn.

Vooraan in 't Aristotelisme gingen nu de christelijke theologiëen, roomsch-katholieke en protestantsche weet-wijsheid.

Met de toepassing van vorm op vormlooze materie kon letterlijk alles begrijpelijk gemaakt? het Niets is materie, het plan Gods is vorm: het einddoel is de wereld, daar is de wereld-schepping verklaard. Zoo heeft men alle geloofs-gedachten redeneergraag verdeeld in de twee leden van materie en vorm; het komt er op aan deze op 't vanzelfsprekendst uit elkaar te scheiden: de toeklap der beide

leden geeft het eind-rezultaat (doel) dat men wilde hebben: het is analyze.

Zoo is een vast schema van geloofs-wetenschap gemaakt met de redeneer-manier van Aristoteles den ‘praecursor Christi in naturalibus sicut Joannes Baptista in gratuitis.’

En nu *weet* men alle dingen zooals ze in de vaste verhouding zijn: een anti-revolutionair jurist weet welke maatschappelijke instellingen goddelijke ordonnantiën zijn, welke niet; een Roomschgeloovige rekent met het getal der dagen in het Purgatorium; een gereformeerd bijbel-kundige weet in hoevele dagen deze schepping is gemaakt en hoevele jaren sinds verliepen. Men gaat algemeen te velde met afgemaakte politieke en oekonomische partijleuzen; beoordeeling van handelwijze geschiedt bij de velen door toepassing van een vaste stelregel (vorm) op de te beoordeelen materie: immediate kennis van goed en schoon en levensrecht, en beoordeeling naar het persoonlijke der handelwijzen, is geen gave van den aristotelischen geest: Het leven is niet wording, maar het is stabiliteit: de in-ontzedelijke transmutatie is volbracht, waarmede 't levende leven, vergaand worden en wordend vergaan en de stijging in de hoogten, omgezet is in wiskunde.

Wee die hun ziel vercijferen als wiskunde ‘ordine geometrico’ (Spinoza, Ethica, Pars III Praefatio: humanas actiones atque appetitus considerabo perinde ac si quaestio de lineis, planis aut de corporibus esset.)

Het inzicht der wording steeg in het midden der achttiende eeuw (J. Lor. von Mosheim, † 1755.) Men ving aan de geschiedenis ‘pragmatisch’ te beschouwen als een opvolging van gebeurtenissen met oorzakelijken zamenhang.

Dat is de gedachte der evolutie in de schemering. Deze eeuw vermeerderde het inzicht in de wording der dingen; men vroeg naar de Oorsprongen, niet naar het wezen gelijk voorheen; dit beduidde dat, de wording te kennen, voor de opvatting der dingen belangrijk geacht werd. Welke zijn de Oorsprongen van Taal, Religie, Muziek, Mensch-rassen, diersoorten? De vraag is onhandig gesteld, daar de oor-

sprongen onkenbaar zijn; maar de beduidenis was de leer dat Wereld en Leven in wording zijn.

De wetenschappelijke methode van onderzoek in natuuren geestes-geschieden is nu wel principieel anti-Aristotelisch geworden; maar de geesten der menschen zijn van Aristoteles niet afgewend. Het materialistische dogmatisme en elk dogmatisme moest geknakt zijn met de kennis, dat Leven en Wereld wordend zijn en dus niets in zijn geheel als voltooide zekerheid verstandelijk kenbaar is. Men moest nu begrijpen, dat de verstandskennis slechts stadiën van het Leven kende: 't Leven van mensch, wereld, natuur in opvolging van eenige momenten en slechts het verloop, maar niet het Inwendig geheim. Want noodzakelijk is het esoterisch Geheim der dingen te belijden als onbereikbaar voor 't verstands-onderzoek, dat de uitwendige verloopsmomenten noemt.

Maar hiertoe is men niet uit aristotelisme. Want ook Aristoteles heeft geleerd, dat het wereld-wezenlijke was in het uitwendige voor 't verstand bereikbare. En zoodoende is men met de Evolutie-leer nog niet verlost van de vereering der vaste verhouding.

Wanneer de wetenschappelijke methode ten einde zal doorgewerkt hebben tot overtuiging, dat het Leven wording is; dan zal misschien het verstands-denken zijn eigen grens beseffen en de Emotie, over deze grenzen wijzend, zal het Inwendige des Levens - het Levens-wezenlijke - in groote verbeeldingen liefhebben.

II.

Van het Leven dat wording is, is de vol-levende intenziteit in de Emotie.

De rationalisten zeggen, dat de overwegende waarde eens menschen bestaat in zijn verstandelijke gedachte. Zij achten de hoogste voortreffelijkheid dat men de levens-verschijnselen, geestelijke en natuurlijke, past in een stelsel van verstands-weten. En in dit stelsel moet één begrip, één arm

hoofdbegrip voor de verklaring aller verschijnselen volstaan: het begrip van ‘natuurlijke oorzaak’. Maar ze weten niet hoe wrak dit begrip is, gelijk zij 't verstaan en dat slechts vooroordeel al de aandacht vestigt op dit ééne als almachtig. De groote velden van mysterie, die op den achtergrond van dit ééne, overal aangewende en heengedreven begrip liggen, vermoeden ze niet. Maar is 't niet van zelf een engheid der kennis, dat het einde-looze Leven van Geest en Natuur zich verkrimpen moet tot de overeenkomst met één denkbeeld? Maar het is een natuurwetenschappelijke afkeer tegen het begrip van doel, dat deze menschen alzoo beweegt. Hoe het zij: één hoofdbegrip of meer: zoo men het wonder achter deze begrippen niet met inwendige emotie gewaar wordt, is 't vrij onverschillig wat men verder van de wereld denkt.

't Wordende Leven verzamelt zijn innerlijke waarde in de verrichting der Emotie. Maar zoover is men van 't leven afgeweken in de rationalistische verstandelijkheid, dat de Emotie den schijn heeft van iets dat niet behoeft te zijn.

Nochtans alleen in de Emotie wordt de reëele realiteit gekend. Maar de menschen hebben bezijden de realiteit een getimmerte gezet: een inrichting van begrippen uitermate geschikt voor hun dagelijksche belangen en gesprekken en handelwijzen; en daar wonen ze. Ze hebben vaste verbindingen van begrippen gemaakt, die ze aanstonds herkennen. Ook nemen ze de begrippen zelf in de plaats van werkelijkheid, gelijk iemand een bankbiljet neemt in de plaats van goud. En ze hebben tijd noch liefde om in de begrippen door te tasten naar de werkelijkheid die er ver achter ligt, maar niet geheel verborgen. Nochtans zoo als het geworden is, is de begrips-wereld een woonverblijf buiten het Leven.

Men gaat beklagen een ander wiens zuster overleden is en brengt een bezoek van kondoliantie uit de gewoonte van te meenen dat een zuster verliezen droevig is: 't begrip is al. Maar weinigen voelen de Realiteit van den Dood in hun deelnemende woorden: anders werd hun ziel op 't oogenblik verscheurd. En weinigen voelen de realiteit der

Vreugde: anders voer hunne ziel oogenblikkelijk ten hemel. En weinigen, lezend van een misdaad worden met anderen schrik geslagen, dan welke volgt als de konkluzie van een syllogisme: misdaden behooren afgrijzen te verwekken; dit is een misdaad: dus, enz. En de realiteit dezer dingen en de afgrondén van het misdadige en het brekend geweld van de gemaakte smarten liggen wel buiten het bereik van wie in het getimmerte der begrippen woont.

Maar misschien, indien de menschen nu met deze zinlijke oogen en de ziel achter hunne oogen zagen de dingen in hun realiteit en de ware wezenlijkheid van hetgeen is en de rots-diepten, waarover het gewone leven ligt geslagen als een viadukt - misschien zouden ze uit het evenwicht vervallen van aandoening en zouden ze de kracht tot arbeid verliezen en staren als verstomden, verpletterd en bijtijden verheerlijkt. Misschien zou de wereld op het eigen oogenblik vergaan: Wie God gezien heeft moet sterven, zeide het volk in oud-Israël.

Zelfs de voorwerpen der zinnelijke wereld zijn door gewoonte tot begrippen geabstraheerd. Zonder blijdschap zien de menschen het mooie van een wijd water. Misschien hebben ze voor blijdschap geen tijd. Ik heb aan verscheiden menschen gevraagd een molen te beschrijven, waarlangs zij dikwijls kwamen. Ieder wist dàt er een molen stond. Maar de een zeide: de molen is geheel van steen, een ander zei: de bovenste helft is van stroo; een ander: van geteerd hout. Men was den weg langs den molen gegaan, en nauwlijks daargekomen was een tik gegeven op het in den geest voorhanden begrip molen; men was tevreden en liep voort. Misschien zou onze voorstellings-wereld te overladen worden, indien het gereede vermogen der abstraktie niet behulpzaam de geziene dingen onvernieuwd in vaste vakjes sloot. Maar door de abstraktie is het leven gestorven en de Emotie, waarmede de realiteit van het Leven gekend wordt, verarmt.

Het is slechts in schijn afwijken van de geldige woord-beteekenissen, zoo men zegt: de menschen leven in begrippen: ze hebben begrippen van de dingen rondom ze, begrippen

van huizen, boomen, straten, bosschen, lanen, grachten en lucht. Een begrip is een door bewust en onbewust proces van logische abstraktie verbleekt rezultaat uit de voorstellingsmaterie uitgescheiden; of een nog verder verwijderd denkmoment in den geest. Het kenmerkelijkste van een begrip is de afwezigheid van gevoelsmoment: in herinnering aan de dingen zal men weten of men als begrip dan als voorstelling ze heeft. Wie bij de herinnering van een vaart aangedaan wordt met gewaarwordingen van koud of nat, of lang, of stil, of eindeloos, hem wordt door deze aandoening de voorstelling òpgehouden om niet in abstraktie te verzinken. Maar wie zich een vaart herinnert op dezelfde wijze als waarop men verklaart: mijn vader woont aan de vaart, dien is het verbleekt tot begrip.

En nu zal wel algemeenlijk bij dit vluchtig levend geslacht van menschen, dat de inwendige rust der kontemplatie nauwelijks kent, maar geleefd wordt door reeksen van prikkels uit de buitenwereld ontvangen, nu zal wel de senzueele gewaarwording de sterkste prikkel zijn, waardoor hun voorstellings-leven nog wordt opgehouden om niet geheel in begrippen-wereld te verbleeken: de voorsmaak van een fijn merk maakt voor den één dat de voorstelling van een sigaar niet tot begrip verflauwt, en van een wijn voor een ander.

Maar de senzueele gewaarwording en de emotioneele gemoedsbeweging zijn niet van ééne orde der geboorte.

De rationalistische tendenz tot verloochening der Emotie - waartoe vele voorafgaande eeuwen van rede-overwicht de menschen van dit oud geworden geslacht gepredisponeerd hebben, en hebben ze als geboorte-gift een groot onbewust behagen in syllogismen en indukties in de ziel gestort - deze tendenz, die zijn filozofisch aangezicht heeft getoond in Hegel's huldiging van de absolute logische idee als God zelf - deze heeft gemaakt dat de menschen zich niet meer bevreemden.

Vinden ze alle dingen niet gewoon? geheel gewoon en natuurlijk? Voor begrippen bevreemdt men niet. Integendeel familiaar gaat men met boomen en huizenrijen en waters,

als met een huisgenoot wiens persoonlijk karakter men door overbekendheid vergeten is. Onbevreemd gaan ze door de leef-wereld voor oogen; de ziel van het geboomte spreekt niet tot hun ziel. Voor een boom gaan ze uit den weg omdat tot het begrip van boom ook behoort de eigenschap hardheid en weêrstand en zij *weten* dat ze er zich pijn aan stooten zouden. Maar de verschijningen der natuur reiken in hunne ziel geen emoties aan; geenszins de emotie der bevreemding! En over de dingen die ze lezen en waarin de woorden zijn als openingen van afgronden en berg-hoogten van verrukking, daarover gaan ze gerust heen en bedenken alleen welke algemeene beschouwing of welke leerstelling daaruit op te maken zou zijn.

Nochtans voelen vele menschen onbewust meer van deze dingen dan uit hun zeggen blijkt. En er worden meer geroerd dan het zelf weten. En zoo ze ongeroerd en onverschillig zijn bij wonderen in het leven, is het soms meer beklagelijk dan slecht. En zullen misschien eens de tijden dagen, dat zij gaan zien eenigermate met de onbevooroordeelde liefde der primitieven voorheen? en hooren met de teere aandacht der eenvoudigen, die om de dingen welke zij verstaan zich verwonderen?

Doch ook wel bijtijden komt de droom der Schoonheid aanstrijken als een wolkschaduw over de wereld-velden. Dan weet men de begrippen niet meer en ontwaakt in de binnen-wereld der zinnelijke werkelijkheid; met bevreemding wandelen de menschen voorbij de staande dingen, verwantschap wel voelende en toch ook het raadsel dat instaat tusschen henzelven en deze dingen. Langs boom-wezens gaan ze in droomlicht van de maan; de menschenblik dringt in ze met langwerpige staringen door de stoffelijkheid hunner verschijningen heen tot waar in hun inwendigste wezen wordt halt! gezegd. En met hunne rechtstarende blikken zijn ze als de figuren op de schilderijen van een mystieken schilder, die elkander onbegrepen blijven, nauwelijks van het raadsel bewust. Wat is dit alles on-klaar; nog niet ten einde; ongemaakt voor menschen zooals menschen gewoon-

lijk zijn; anders dan de arbeid en dan het begeeren en het weten. De realiteit der dingen schijnt in hun droom te zijn, zoo dit nog realiteit mag heeten; de realiteit is in der dingen mysterie; en hoe Plato de werkelijkheid ‘boom’ gelegen achtte in het boom-begrip!

Wij zullen nooit thuis raken in deze half-verwante wereld van bevreemding. Wij zullen altijd stamelen: wat? hoe? wie? De simpele namen der dagelijksche dingen, bosch, stoet, poel, klinken dan als liederen uit de verte; als 't geen van welks Zijn wij ons slechts in herinnering bewust worden; waarvan wij zeggen: hoe was 't ook weer? tot dat er iets van te binnenschiet. De woord-namen zelf, steeds uit konventie bekend, vertoonen op eens een mysterie-waarde waarover wij ons verbazen: wat is het woord: bloem-bloem-bloem? Een woord waarin wij tasten naar een substantie, als een waas waar wat? achterhangt. De tastbare vastigheid zinkt uit de wereld weg; en alle dingen gaan open met een heel diepe perspektief, aan 't einde waarvan misschien? substantie ligt? Verstaat ge dit?

Het is alles vreemd, te vreemd. De gedachten zijn bij ons waarin heimelijk het ongeloof geboren wordt aan de realiteit der zinnen-wereld. Al wat de rede klaar noemt is in werkelijkheid zeer wonderlijk. Achter het gebouw der zinnen, 't leelijk geabstraheerde door de rede, verrijst met lijnen die zich verliezen: het wondere paleis der bevreemde Emotie.

III.

Het is niet te doen om eene metafyzische theorie van het Leven; zulk eene heeft de betrekkelijke waarde van het systeem, waarin zij past. Het is ook niet te doen om een norm voor Levens-inrichting nòch om de waarde van het Leven te wegen. Maar het is een probleem van psychologischen aard dat wij bedoelen: waarin bestaat het meest eigenlijke en levens-werkelijke des Levens. In welke verrichting?

En wij hebben gezegd: in de Emotie. De Emotie is de meest waarachtige Levens-verrichting; en al de overige levens-verrichtingen moeten aan deze kunnen dienstbaar gemaakt: kennis, wil en de aandoeningen alle.

Wij komen tot dit inzicht op andere dan de objektivee-rende wijze der psychologische ‘wetenschap’, welke de zielkundige verschijnselen empirisch aanvaardt als momenten van een zeker geschieden en uit de vaste volgreeksen van psychische momenten algemeene ‘wetten’ voor het ziele-leven opmaakt. Vooral niet volgens de methode der psycho-fyziolog en is ons inzicht verkrijgbaar. Deze mogen zich niet verwijderen van de fyziologische verrichtingen van hersenen zenuwstelsel en kunnen vandaar uit allerminst een uitspraak wagen aangaande het meest-eigenlijke van het ziele-bestaan. (De dwaasheid van het materialisme in de psychologie blijve buiten besprek.)

Maar daar het Leven zijn inwendigst wezen in onze eigen bewustheid openbaart, zullen wij in ons-zelf afdalen, naar ons eigen inwendig middelpunt des zijns ons toekeeren en zóó, introspektief leeren wat het leven is.

Met zekerheid van het Leven te weten wat het is, gaat niet met een theorie als rezultaat van empirische gegevens; het is geen genadegift aan de geleerdheid. Maar het gaat met langzaam zich verklarend inzicht volgens de introspektieve manier. Daartoe is noodig herhaalde ervaring en intieme omgang en vriendschap met het Leven zelf, alzoo dat het nu onmogelijk ware weêr op nieuw en onbevoor-oordeeld voor het Leven te gaan staan en uit hetgeen wij zien op te maken: gij zijt zus, of: gij zijt zoo. Inlevende in het Leven en uit zekere vanzelf gegeven wijsheid leerende onderscheiden tusschen het Eigenlijke en het bijkomstige en het vergroeide. Zoo kan nooit die mate van waarschijnlijkheid verkregen worden, vereischt voor wetenschappelijke algemeen-geldigheid; maar ook alleen 't geen individueel is aangenomen door toeeigening des geestes verkrijgt voor ons de waarde van waarheid.

Als een opengaande dageraad is dit inzicht in de wijs-

geerige psycholologie der vorige eeuw komen doorbreken. Spinoza had nog in den klaren cirkel der bewustheid, waarin hij zijn innerlijke zag leven, cogitatie-denking voor zijns wezens wezenlijke verklaard en de passies - die in hem nauwlijks waren - voor de inadaekwate *voorstellingen* gehouden, verwekt ten gevolge en als parellel van aanrakingen der buitenwereld met de menschelijke lichamelijkheid: per affectum intelligo corporis affectiones, quibus ipsius corporis agendi potentia augetur vel minuitur.... et simul harum affectionum ideas.

Maar in Engeland ging met Shaftesbury (+ 1713) en Hutscheson (+ 1747) en Hume (+ 1776) de rede beschaamd de laagste plaats kiezen. En ze beschreven de rede als een ‘vermogen, dienend de wilsbepaling tot vaststelling van haar einddoel’. De wil en de emoties zijn de voorname levens-verrichting, waaraan de rede dienstbaar is. En wie dit eens zóó gezien heeft, verliest dit inzicht niet meer; het goed-recht van het emotionalisme begon verzekerd te wezen in wijsgeerige waardeering, al is 't een wonder gebleven voor de klare verstanden aller, die de abstrakte verhoudingen meer wenschen dan ze de reëele dingen liefhebben.

IV.

Daar nu het Leven (welks wezenlijke verrichting is de Emotie,) wording is, moet ook de Emotie als in wording worden begrepen. Het worden beelden wij af met een opvolging van stadiën. In elk dezer stadiën is de wording gezien als in een moment van stilstand: een photographie instantanée is gemaakt van de bewegende dingen. Dit is omdat wij de dingen niet anders kunnen weten dan in het moment der rust: de beweging weten wij slechts als een veelheid van verschillende momenten der rust van het ééne bewegende voorwerp. En het bewegen en worden zelf is een onkenbaarheid voor de rationeele kennis.

Het emotioneele leven bedenken wij ons in drie stadiën of toestanden van emotioneel geschieden. En voor deze

drie hebben wij de volgende namen (ofschoon een geeikt namenstelsel ontbreekt:)

Gevoelens van zin-gewaarwording of senzaties;

Gevoelens van ziel-aandoening of affekten;

Gevoelens van inlijkst wezen of emoties.[1)]

Met de eerste zijn bedoeld de onmiddelijke psychische parallellen van zekere zintuig-indrukken; senzaties van smaak; senzaties van reuk; senzaties van tast-gevoel. Pijn is een senzatie; lekker is een senzatie; wellust; scherp; zuur; zacht-voelig; ruig; ruw; hard; aroom; geurig; stinkend, enz. Ook van de twee hoogere zintuigelijke toestellen, het gezichts- en gehoors-apparaat, kunnen de indrukken in een senzationeelen psychischen parallel worden omgezet. Bij het gehoor is dit veelal zoo; steeds wanneer de voorstellings-waarde van het gehoorde onopgemerkt blijft; als van een woord alleen de klank wordt opgevangen, zonder dat deze klank een voorstelling opwekt, alleen de klank als klank en het geluid als geluid; zoo de senzaties: dof, luid, fijn, schril, week.

De indrukken van de gezichtszenuw worden in senzaties omgezet, wanneer niet in aanmerking genomen wordt het beeld zelf der waarneming in zijn ruimelijke verhoudingen, noch de kleur- en lichtgewaarwordingen, voor zoover ze bekende gemediteerde toestanden zijn; niet rood en blauw, licht, donker, gelijk deze kleuren en lichten voorkomen in ‘de hemel is blauw’; ‘de maan is licht’. Maar in de onmiddelijke gevoelswaarde dezer indrukken vóórdat ze vaste voorstelling worden; aldus kunnen zijn mat, vaal, schel, en ook kleuren, rood, blank, wit; maar op 't moment dat wij er niet onverschillig voor zijn en zij ons dus anders treffen dan als bestanddeel van een voorstellings-beeld.

Deze Gevoelens van zingewaarwording zijn de elementairste bestanddeelen van het emotioneele leven, en behouden

1) Ofschoon geheel het niet in voorstelling en ratio bestaande hooger-bewuste zieleleven emotioneel leven genoemd is, blijft toch de naam emoties bewaard voor de hoogste verschijnselen hiervan.

daarin dezelfde waarde als de empirische voorstellingen behouden voor het hooger intellektueele. De emoties (nog meer dan de affekten) zijn vol van verfijnde en verhoogde Senzaties.

De gevoelens van ziel-aandoening of affekten zijn de gemoeds-begeerten; niet meer onmiddelijke psychische parallellen van zintuiglijke voorvallen, maar ook uit de zielediepte niet geweld en van het in-lijkst in-leven onbewust. Deze zijn de terug-gekaatste begeer- of afkeer-stroomingen na het toegekomene van Buiten en door dit beheerscht. Deze tweede orde van ziels-leven is de natuur-staat van den nog niet vrijgemaakten Mensch der Aarde; de tweede sfeer der inkarnatie van het geeste-wezen.

De meeste dezer affekten komen voor op drie wijzen: als tijdelijke aandoeningen, als neigingen en als hartstochten of passies. Deze drie zijns-wijzen der affekten zijn in graad van sterkte en duur onderscheiden en de affekten kunnen van de eene in de andere zijns-wijze overgaan. Om een voorbeeld: moederliefde kan een tijdelijke aandoening zijn, n.l. wanneer de moeder op 't zien van haar kind met een liefde-gevoel wordt aangedaan; een neiging, wanneer ook in de afwezigheid van het kind de gedachten eraan opgewekt worden en van liefdegevoel vergezeld zijn; een hartstocht, wanneer al het andere in het gemoedsleven herhaaldelijk verdrongen wordt door de moederliefde; wanneer derhalve deze een éénzijdigen uitgroei verkregen heeft, welke de harmonische verhouding met de andere aandoeningen verhindert. Zoo wordt de aandoening van iets te bezitten, heb-gevoel, uitgebreid tot de neiging zuinigheid en de hartstocht gierigheid. Hartstocht is steeds een over-maat naar twee zijden, naar de vastheid waarmede een affekt in een emotioneele ziel geworteld zit en dientengevolge ook naar het vermogen om herhaaldelijk weer te worden opgewekt en de andere affekten te verdringen. Een lijder aan den alkoholischen hartstocht wordt telkens weder geheel door dit eene affekt, deze eene neiging beetgenomen, zoodat voor geen ander gevoel plaats is in hem.

Deze drieheid: tijdelijke aandoening-neiging-hartstocht is een vaste opvolging: de hartstocht van het spel wordt voorafgegaan door de aangename aandoening onder het spelen, en de neiging tot spelen op oogenblikken dat men er niet mede bezig is. De hartstocht is het derde stadium.

Andere affekten zijn: schrik, vrees, fysisch medelijden, jaloezie, afgunst, boosheid, pleizier, spijt, verveling, bloed-dorst, wraakzucht, oorlogsmoed, fyzieke durf.

Van emoties zijn ze onderscheiden door de konkrete aanleiding welke ze verwekt. Wraakzucht heeft als konkreet voorwerp voor oogen: dengeen op wien de wraak uitgaat. Vrees ziet den mensch, die de vrees verwekt. Het fyzieke medelijden is òm de bloedende wonde. En wanneer de tijdelijke aandoening neiging is geworden en niet meer het voorwerp behoeft te zien om verwekt te worden, blijft toch de neiging bij elke opwekking zich uitstrekken naar het konkrete voorwerp. Indien eerzucht, als aandoening, ontstaat, wanneer een mensch zichzelf ziet een hoogen militairen rang bekleeden, kan de neiging eerzucht niet nalaten de konkrete voorstelling van zijn hoogen militairen rang (zóódanig uniform, salueerende inferieuren enz.) in hem te verwekken. En altijd zijn de affekten vast aan de konkrete wereld der voorstelling en houden haar konkreet, om niet tot begrips-wereld te abstraheeren.

Maar het eigenlijk emotioneele leven in ons zijn de gevoelens van inlijkst wezen of emoties. En òm deze hebben wij het emotioneele leven de waarlijkste levensverrichting geacht. Zoo wij in de vorige bladzijden van emoties schreven tegenover de ratio, bedoelden wij meestentijds niet het emotioneele zieleleven naar al zijne verschijningen, maar deze voltooide hoogste verschijningen in het bizonder. Het abstraheerende intellekt ware beter dan de stroomingen der passies, zoo deze niet waren van de stof, waaruit ook de emoties geweven zijn. Want de passies zelve zijn ter verstoring van de klaarheid der vizie en der blijdschap des inwendigen. Het volkomene en de bereidheid der vreugde en geloof en kunst zijn niet van de Passie, maar

worden door de passie aangestormd en verbroken, als een wild beest in een zaal van beelden: de Passie vermag te gillen en geweldig uit te breken met klanken en al de geluiden van angst tot verrukking te geven. Maar de bewuste waarheid, óok van de Angsten en de Afgronden en de Verrukkingen ìs bereikbaar in de Passie niet: in de Emotie alleen.

Van nervische voorvallen, gelijk de senzaties, en van uiterlijk waargenomen voorwerpen, gelijk de affekten, zijn de emoties 't minst afhankelijk. Ze zijn het innig leven der ziel, begeleid met de klaarste zelf-bewustheid; het leven der ziel *zelve*. Alleen in deze gaat de menscheziel niet vervuld met de dingen die buiten zijn, maar gaat in kennis van haar eigen inwendige. De Emotie is met gesloten oogen en naar binnengewende blikken. In deze is het zieleleven zichzelf en in vrije beweging van zichzelf tegenover de wereld, die buiten is. En de mensch in emotie weet dat hij meerder is dan de wereld der dingen, die tegen hem opstaat en is onaantastbaar om zijn inwendigen schat en onbereikbaar in zijn wezenlijke zijn.

Terwijl de passies den mensch binden aan de begeerde dingen en zijn ziel, zich aanpassend aan de buiten-wereld, door de heftige begeerten wordt geabsorbeerd, is in de Emotie de Vrijheid. Met grage nijdigheid heeft het naturalisme zich tegen de leer der inwendige vrijheid gekeerd. De leer der Vrijheid als van een vrijen wil, die ten allen tijde 't vermogen heeft, van zoowel ter rechter- als ter linkerkant van den evenaar te kunnen slaan, moge voor de bovenmatige heftigheid van het naturalisme verklaring zijn. Maar de leer der Vrijheid is op deze wijze zeer onjuist voorgedragen en onrechtvaardig beoorloogd. Het is de psychologie van Locke, dezen prins der vervlakking, waarin de bestrijding van de leer der inwendige vrijheid gegrond is: de ziel is als een onbeschreven blad, en al wat in de ziel komt is van buiten aangevoerd door de zinnen; en de menscheziel is beheerscht door de dingen van buiten: inwendige vrijheid is eene illuzie.

Maar wij weten dat er is een inwendig domein der ziel, en het verkeer eens menschen in zichzelf en dat het Zelf anders is dan het Buiten en dat het verkeer in zichzelf is de vrijheid, die niets kan rooven. En de Emotie kan genaamd worden: de bewustheid der Vrijheid inwendig: de reinste rythmeeringen van het menschelijke Zelf en der Ziel.

De heftigheid der aandoeningen ontbreekt in de emotie en de mogelijkheid van hartstocht is daar niet. De hartstocht vriendschap zou geen emotie meer zijn, maar een vuile verliefdheid; de emotie vriendschap is rein. In de emoties is een evenwicht van nòch te hevig, nòch te matig; aan de grenzen beginnen affekt en gemoeds-stilstand. Een aandoening (affekt) kan òm den adel, welke zij verkrijgt, emotie worden: eene emotie kan den adel harer geëleveerd-heid verliezen. Er is ook met een lijn geen grens te geven, daar in ons leven alle elementen naast en door elkander stroomen en elk individu eene idiosynkrasie heeft, waarin zich ook emoties en affekten verschillend verhouden.

De aandoening schrik kan geadeld worden tot de emotie van het verschrikkelijke. Maar het onderscheid tusschen affekt en emotie is hierbij ineens duidelijk; tot het affekt is elke ziel in staat, ook de grofste; de emotie is van de weinigen; de aanleiding tot deze is van binnen uit: de vizie van het schrik-wekkende: der geestelijke afgronden, der zinkende diepten waarlangs 't innerlijk leven gaat. Een mensch wiens vervaalde ziel de dingen ziet als neutra, satisfait en zelfvoldaan, al moge hij honderdmalen geschrokken zijn (affekt), heeft de emotie van het verschrikkelijke nooit gehad, òmdat de duisternissen van het geeste-zijn, de zonde-gewelden van het gewone, versluierd zijn met de bijziendheid zijner eigen oogen.

De emotie is inwendig en men kan haar aan uiterlijk gebaar en gelaatstrek meestal nauwelijks opmerken; en stiller naar zij dieper is; de heftigheid van zielebewegen is daaraan niet verbonden. Maar wel is er een emotie van het hevige: en de geemotioneerde mensch kan hevige werken zien in de inwendigste diepten van zijn hart, waarvan de

toon en klank des gebeurens, echoot in de emoties; en bij de diepe emotie ziet het hart deze hevige werken aan met stilte.

Zoo er nu aan dit geheele stelsel van emotioneel leven eenig algemeen plan ten grondslag geacht mag worden, moet het zijn de simpele tegenstelling van toe-keer en afkeering; de emotioneele parallel van wat in het intellektueele bevestigen en ontkennen heet. In de orde der senzaties draagt deze tegenstelling den vorm van lust en smart; in de orde der affekten: begeeren en haat; maar in de orde der zuivere emoties is zij zóó zwak, dat men soms niet weet verwonderd (afkeerend) of bewonderend (toekeerend) gestemd te zijn. De tegenstelling der emoties wordt verbeeld met een eenigermate afbuigen en toeneigen van het hoofd.

In het grondplan van het emotioneele leven zien wij zoo de verinwendiging geteekend.

Hoezeer ten onrechte heeft Spinoza van al de emoties geleerd, dat ze alle onmiddelijk afleidbaar zijn van de drie grondkrachten der ziel: begeerte, lust-, onlust-gevoel (cupiditas, laetitia, tristitia) 'Nempe amor nihil aliud est quam laetitia concomitante idea causae externae' Dit 'Nihil aliud' is niet welsprekend.[1)]

V.

Nu weten wij dat de emotionaliteit niet voorkomt zonder begeleiding van aanschouwelijk moment en dat voorstelling en intellektualiteit in dezen niet ontbreken.

Nu zijn voor de zuivere emoties voorstelling en intellektualiteit van een eigenaardige beteekenis. Voorstellingen in hare konkrete gedaanten zijn voor de emoties niet bruikbaar, maar de eenigermate vervluchtigde voorstelling, voorzien van de gevoels-waarde, welke zij heeft in de senzaties; en dit verfijnd en verhoogd; voorstellingen van kleur en klank met de verfijnde senzationeele begeleiding. De emotie van vriendschap bijv. bevat zoodanige verfijnde voorstellings-senzatien:

1) Verg. Ethica Pars III Prop. XI Schol. Prop. XIII Schol. Prop. LIX.

teeder of rijzig of stil of luid en vele, waardoor het gevoel van iemands verschijning weêr bewust wordt, en de in voorstellingen verbeelde innerlijke eigenschappen van den vriend. En zoo is alle emotie omringd door een goudwolk of een regenstuiving van voorstellingen, in éénen gezien zonder konkrete nauwkeurigheid; of ook door een achter elkaar bewegen der voorstellings-verten of -diepten, waarin men staart. De Emotie is niet van één oogenblik, maar ze is een staat van zijn, een levens-bewegen inwendig.

Maar de intellektualiteit is in zooverre dienstbaar aan de Emotie als zij dienstbaar is aan de verbeelding. Er is door intellektueele werkzaamheid van Copernicus-Kepler-Galilei een andere Heelal-Verbeelding gekomen dan te voren was; zoo is het intellekt aan de Verbeelding dienstbaar geweest, en zoo kan het intellekt ook aan de Emotie dienstbaar zijn; de andere Heelal-Verbeelding is tevens een andere Heelal-Emotie.

De toevalligheid, die in de voorwerpen het onbeduidende is, wordt door de zaamvatting der enkeldingen in het begrip opgeheven: de voorwerpen worden deel van de soort: een lampje, dat als ornament in een kamerhoek brandt, op zichzelf onbeduidend, maar door het intellekt onder de soort ‘Oud-Egypte’ gehuìsvest, verwekt de Verbeelding van Oud-Egypte en de Verbeelding verwekt de emotioneele bekoring. En terwijl de uitbreiding van den intellektueelen horizont voor velen zamengaat met een vervaling van het levens-inzicht, kàn zij voor anderen de aanleiding zijn dat de rythmen en bewegingen der emotie zuiverder klinken en het lied der inwendige bewustheid reiner gezongen wordt.

VI.

Emoties zijn hoop, droefheid, liefde, devotie, heiligheid, eer, roem, eerbied, twijfel; en alle, die niet met een naam zelf benoemd worden, maar naar de verbeeldings-voorstelling waarvan ze vervuld zijn: emoties van het hevige en het

verhevene en het Mysterie en de teerheid en de kracht en de diepte. Zoo ook de emoties van de intuitie der Schoonheid en der religieuze intuitie.

De Groote Ideëen zijn in emotie gekend, en hunne levenswaarde is in de emotie die van ze vervuld is. Men meende altijd dat de ideëen rede-produkten waren; de groote algemeene denkbeelden: Heiligheid, Ideaal, Leven, het Goede, het Schoone, God, Eeuwigheid en vele meer. Men meende dat ze verstands-waarde hadden en verstandelijk moesten begrepen, verdedigd of verworpen worden. Maar de verstands overweging kan niet handelen met deze rots-blokken der gedachte als paspunt.

Het was ook uit onjuiste psychologie, dat men zoodanige leer hield; en nu heeft uit gemis van emotioneele diepte der ziel, het verstandelijk pozitivisme de groote ideëen losgelaten. Veel middelmaat-menschen van nu zijn poppen uit het verstandelijk pozitivisme, als uit nutteloos leem gekneed en God heeft er den adem des levens niet ingeblazen. Maar zonder de groote ideëen is ons leven een nuchtere bezigheid, geld-verdienen, zelf bedrog, ten hoogste een zaak van nuttigheid en praktijk; zonder Liefde en zonder Hoop.

Men heeft logische analyze toegepast op de Groote Ideëen en heeft ze gevierendeeld, vijf-endeeld en de afkomst der bestanddeelen historisch nagecijferd en de Ideëen zelve vergeten, noch begrepen wat ze *zijn* in de harten der menschheid.

De ideëen zijn groote Klokken in hooge kerktorens en als de klokken zwaaien hare breede loeiende klanken, zal het in de harten der menschen klinken van weertrillende Emoties. Van de groote Ideëen is de Emotie het leven en de kracht.

Als begrippen, gelijk men wilde, zijn de ideëen debiel: ze vallen om met het systeem of de dogmatiek waarin ze passen; het begrip ‘heiligheid’ wordt losgegraven en klein-gemaakt door verstands-analyse; maar wie de Emotie voor het Heilige heeft in zich gevoeld, laat zich de zekere realiteit van het Heilige niet ontvreemden. Alleen wie in zich-

zelven deze Emoties heeft gehoord, weet dat de Groote Ideëen, dat zijn de transscendentale Werkelijkheden, hebben geluid.

De hoogste en innigste Emotie, tot welker uitermate verheffing de menscheziel is bekwaam, is de Emotie van God

Gelijk de Kunst is van de emotie, zoo is ook de Religie in de emotie voleindigd.

VII.

Van het Leven, dat wording is, is de vol-levende intenziteit in de Emotie. Maar op welke bazis wordt dit leven en deze emotie verricht? Is er in den individueelen mensch een substantie, grond, bazis, een hijzelf, dieper en duisterder dan de verrichtingen des levens, het punt der éénheid, waarin de vele verrichtingen zamenhangen: het onkenbare en wel onverstoorbare der persoonlijkheid; het misschien van de eeuwen af dwalende en zich verzielend in de zielebewegingen en zich inkarneerend in de lichaams-vormen? het mysterieuze Zelf der wezens?

Spinoza heeft gemeend dat van zoodanig 'individueel substraat' der menschelijke levensverschijnselen geen sprake was. Menschen zijn modi, zijns-wijzen van de natuur (ten onrechte in dit verband door Spinoza genaamd Deus sive natura) naar de beide zijden van het natuur-goddelijke wezen: extensie en cogitatie; een zelfstandig Ik met eigen waarde is in deze niet; al de waarde is in het geheel-gezamenlijk; en de menscheziel is teneinde beschreven met haar te noemen een zaamgestelde veelheid van voorstellingen: idea, quae esse formale humanae mentis constituit, non est simplex, sed ex plurimis ideis composita. Eth. P. II Prop. XV. En de voorstellingen, welker totale zamengesteldheid het menschelijke wezen uitmaakt, zijn voorstellingen, tot inhoud hebbende het uit vele enkeldingen zamengestelde menschelijke lichaam. De leer van het materialisme is hier andersom: de voorstelling is niet uit lichamelijke verrichting voortvloeiend, maar heeft de lichamelijkheid tot inhoud. Maar nòch in de

ziel, nòch in het lichaam is het moment der ondeelbaarheid, het ééne, het Zelf, de Bazis.

De eenige Bazis is volgens Spinoza: de totale wereld-substantie: God-natuur. Van nieuwere wijsgeeren zegt Von Hartmann met eigen woorden het Spinoza na; en Wundt acht geheel het Substantie-begrip een inbeelding, zoowel voor de individueele levens-verschijnselen als voor de algemeene natuurverschijnselen: er is niet anders dan Geschieden: er geschìedt; de werkelijkheid van den geest is in de aktualiteit van het geestelijk leven zelf.

Het is mogelijk dat nòch Spinoza, nòch von Hartmann, nòch Wundt in zichzelf afdalend, ooit de werkelijkheid gevoeld hebben van Iets, dat hun eigenst wezenlijke was. Maar waarschijnlijk hebben hunne systemen aan de loochening van de individueele levensbazis meer schuld dan zij zelven weten. Althans ligt deze bazis buiten 't bereik der objektiveerende redeneering en is op redeneer-gronden nòch te erkennen nòch te loochenen. Maar wie intro-spektief in zichzelf zich bewust wordt van zijne psychische verrichtingen en zedelijke ideëen, verantwoording, schuld, kontinuiteit, wordt zich bewust van een bazis of zelf of ik, *in* de verrichtingen zich openbarend. In onze ziele-stroomingen voelen wij een grond, en denzelfden grond telkens weder, en daarvan zeggen wij: gij zijt het niet, en hij is het niet, maar *ik* ben het. En het ik, of de levens-bazis, is van transscendentalen aard: het transscendentale subjekt onzer levens-daden; het in de wereld der onzienlijkheid staande en gaande Zelf der wezens, dat oogen heeft in de wereld der zichtbare dingen: het Mysterie der eigen subjektiviteit.

Maar hiervan te spreken ligt buiten het bereik der wetenschappelijke verstanden; die dan ook de ik-bewustheid abstraheeren tot ik-begrip, d.i. assimileeren met hun eigen arm-redeneeren en dan het begrip bevechten. Het is een kwestie van intro-spektief levens-gevoel. Het ligt nu eenmaal in het burgerlijke vermogen der empirische wetenschap (welker streven is naar algemeen-geldigheid) om de hoogste zekerheden des geestes aan te randen, omdat ze geen

verstands-rezultaten zijn. Vreemd, terwijl op 'tzelfde oogenblik het burgerlijke egoisme wordt bedreven.

Maar de Menschheid heeft ten altijde de zekerheid gehad van de individueele realiteit harer wezens, al zijn ook eenige geleerden in de war.

VIII.

Maar toch geeft ook de bewust-wording onzer daden nog iets anders dan ik-gevoel; iets daarnevens; bijna: iets daar-beneden. Bij peinzende herinnering over ons leven staan wij verbaasd hoe menigmalen ‘ik’ afwezig geweest ben in de gedragingen, die toch aan mij toekwamen, naar het schijnt. Hoeveel hebben wij gedaan buiten ons weten om, zonder ons vermoeden? En vooral: hoezeer strekten onze handelingen tot doel-einden, die verder dan onze bedoeling lagen? Het is alsof het leven, dat wij volbrengen, soms geleefd wordt niet door ons zelf, maar door een ander Wezen, dat zich van ons bedient; het schijnt of de ik-bazis onzer ziel-verrichtingen nòg dieper grond heeft in een Andere bazis. Liggen wij in de armen van een groot Wezen?

Tot dergelijke overtuiging ontwaakt men onverwachts wanneer hij droomende in de straat de schimmen der steen-figuren en straat-lijnen onopmerkend voorbij zag vergaan, niets der geziene dingen in de herinnering vast-bleef en men tòch teruggroette en de gevaren van val en struikeling ontweek, zonder 't zelf te weten. Als het ik-gevoel niet werkt en een subjekt, waarvan geen bewustheid in ons is, uitvoerende macht heeft in ons psychisch organisme. Zoo waakt in de Somnambule een ander subjekt, dan waarvan hij voelt: ik ben het.

Beneden het individueele subjekt strekt zich uit het Socieele Subjekt en beneden het Socieele het Univerzeele Subjekt. Daardoor is mogelijk mystieke verwantschap van personen gemeenschap van geesten; geheime en alle invloeden van menschen op menschen en van geeste-wezens onderling; harmonieën, anti-pathieën, sympathieën; werkingen en

krachten. In de onzienlijke wereld is een stelsel van velerlei machten.

Maar al de geledingen dezer subjekts-kringen, dezer bazissen van het Leven kunnen niet genoemd worden. Wij stellen ze voor als koncentrische cirkels, waarvan die met kleinste straal-lengte: de cirkel-bazis der individualiteit, ligt boven de andere; en de Univerzeele bazis benedenst.

Maar door de Verbeelding der Levensbazis, gelijk wij hier gaven, wordt nu dit gewonnen, dat de individueele mensch, die in zich zelf ziet, de intro-spektieve ziener, door de bewust-wording zijns zelfs zich bewust wordt van de transcendentale bazis van al het leven. Dingen ziet hij in hemel, hel en aarde, waarvan nauwelijks droomen zij, die slechts aanzien wat voor oogen is, in de zinnenwereld zich verliezende zich verkoopend aan de lusten en nuts-praktijken dezer menschelijke maatschappij.

De intro-spektieve ziener heeft gemeenschap met de wereld der geestelijke dingen.

Nu is het dat verscheidene menschen in eens ontwaakten uit deze diep naar-binnen gelegen wereld der geestelijke waarheid en bevonden zich nog in zichzelf ingekeerd; wat ze zagen in de geesten-wereld is ontzonken aan hunne bewustheid en het is ook niet voor menschen om dit te weten. Maar er bleef een hooge zekerheid na; dit was een hoogste levens-oogenblik; dit ontwaken is de geboorte der groote Gedachte, het moment der innigst-reine Emotie. In dit oogenblik verkeerden zij ingedaald in het Mysterie van ons Zijn en zij waren zich bewust nòch van het ik nòch van de menschheid, maar van God. In de hoogste levens-oogenblikken beseft de gelouterde mensch: mijne grootste gedachten en daden zijn niet mijne maar zijn door God in mij gedacht en gedaan: Gods-gedachten en Gods daden.

Nu is de verhevenste Emotie: de emotie van God.

Hier is geen redeneer-grond voor noch tegen. Het is esoterie, geen rezultaat van analytisch onderzoek noch induktieve empirie. Het is inzicht en geloof, en het moet genomen worden zooals het gegeven is.

IX.

Drie-erlei kennis wonnen wij in de overweging dezer bladzijden. Ten eerste dat het Leven is Wording. Dit inzicht is gemakkelijkst verkrijgbaar. Het is gewoon exoterisch begrip; de wetenschappelijke studie leidt ertoe; zoo men slechts zich inspanne om deze leer ten einde voort te zetten en te zien waartoe men komt. Het diepe Geheim des Levens wordt met de verklaring dat het Leven wording is nog niet vermeld.

Tot het inzicht dat het Leven zijn volle intenziteit geeft in de Emotie, reikt het bewijsbare niet. Dit is eene tweede orde der kennis. Die dit weet is tot de ingangen der Esoterie gekomen, hij heeft deze wijsheid uit naar-binnen gekeerde ervaring.

Maar het diepe geheim des Levens wordt door de Emotie eerst langzamerhand openbaar, in den inkeer in zichzelf. De derde orde der kennis is het inzicht in de Bazis des Levens; het inzicht in de geleding der transscendentale wezenlijkheid, als zich in het inwendige der persoonlijkheid openbarend: en voor de hoogste levens-tijden na de loutering des levens: de kennis Gods.

Verzen, door Lucie Broedelet.

I.

Ach, wat ruischen de boomen, de hooge boomen;
De popels, de hooge, wat ruischen zij zoo droef!
Over de stille graven, in de donkre nacht,
Zij ruischen, ruischen van grafdroefenis.

Ach, wat komt de wind zoo vreemd gevaren! Geesten-
Scharen zweven aan, 't droefstille bewegen
Doet wondervol leven de sfeer, om zich henen
Zij weven, zij weven grafdroefenis.

Droefvreemd gerucht vervult de lucht. Schimmenheiren
Glijden mij, raaklings voorbij, de zwijgenden, de
Stillen. Wat wordt mij arme angstig, heel bange,
Wonderbange ach om grafdroefenis.

II.

O, Gij goddelijke tronende machten,
Wilt mij arme nu steunen met uw heerlijke krachten.
Ach, de wreede, onzegbre pijnen,
Dat mijn ziele moet langzame henen kwijnen,
Dervend uw zaligend licht.

Wee, ik eenzame in de sombere nacht,
Wie heeft dan 't hemelsche vuur in mij ommegebracht!
Hoor overal slechts klagend gesteen,
Ach, niet langer bergt mij, die zoo droeviglijk ween
Uw mildstralend aangezicht.

O, Gij, wilt nu mij genadiglijk wezen,
Dat ik kenne 't licht en niet meer hoef duisternis vreezen.
Verhoort mij, ai die in donkerheid
Gevangen dus, onnoemelijke smarten lijd,
Dees bede tot u gericht.

III.

Komt op, komt op dan gij rouwende, gebukte scharen
God zal zich uwer ontfermen, doen herspringen de bronaren
In uwe harten, de dorre woestenijen anderen in bloeiende hoven,
Waar blijde kooren willen juublen hem te loven.

Treedt nader, treedt nader gij allen, doet weder branden
Op d' altaren zoeten wierook, brengt lieflijke offeranden
Doet uw' keelen weer ontstijgen lofgezangen, heil'ge liedren hem te eeren,
Die in zijn hooge Majesteit u liefdrijk wil regeeren.

Herleeft, herleeft gij droeve volkren, zingt Gods heerlijkheid
Die wil u zoekenden beschermen en voeren in de veiligheid
Van zijne macht, die onbeperkt van tijd noch maat 't al beheerscht, voor welke ondergaat
Al andre kracht, als voor den bliksem de sterkste nederslaat.

Nadert, nadert durft wenden uw aangezicht den Heere,
Vreest niet, wijl gij dus bevlekt, dat hij zijn toorn tegen u keere.
Zijn goedertierenheid is nimmer uitgeput, zoo gij vertrouwt als 't hulpeloos wicht
Op zijne moeder, hij zal u geven van zijn heerlijk licht.

Valt neder, valt neder gij allen in devootlijkheid
Hij wascht u rein van smetten, van donkre aardschheid dus gevrijd
Knielt neder, knielt neder gij, voor zijnen lichten troon, looft zalig hem en heerelijk
Die dus godlijk is gezeten, in den heemlen lichtenrijk.

IV.

Niet te doorgronden 't wonder mysterie, ons leven. Enge getrokken
Zijn de grenzen, waar onze geest mag weiden, onoverkoombre perken ons gesteld.
Vruchteloos zoeken wij heerelijk te stijgen naar hoogere sfeeren, ons blijde te vermeien
En wijdere kringen, andere luchten. Het blauwe gewelf ons onwrikbaar houdt omsloten.

Wij vlinders in de pop kunnen wij dan niet geduldig, stille verbeien
Den tijd, dat wij vrijelijk zullen spreien de kleurige vlerkjes
Door alle kreitzen en ongekende sfeeren. Wij kleine menschjes, wat kunnen wij dan meer
Dan devotelijk belijden de Almacht, knielen voor den Alheerlijken, ons wijselijk verborgen, blij

Doende onze plichten. Ik wil dan wachten zoet-geduldig, niet droeviglijk maar heel stil
Verwonderd voor dit mysterie van geboren worden en sterven gaan

V.

Wee, dit verdoold verblind geslacht,
Dat het niet trouwelijk houdt de wacht
Bij de heilige vlamme, dat dag en nacht
Zij brande onverholen.

Wee, die levende in vorm en schijn
't Goddelyk vuur gedoofd deden zijn
Hun harten verkeerden in 'n dorre woestijn,
Dat zij dus zich verscholen.

Wee, in wie staat droefverlaten
't Altaar, 't ganschelyk vergaten
Belijdend 't lijf alleen, en dus verwaten
Schenden 't heiligste gebod.

Wee, die kennend 't licht vertsagen
En zwakkelyk zich zelf verlagen
Niet, ach enklen menschen dwaaslyk te behagen
Belijden alleenlyk God.

Wee, die niet meer devotelyk
Vermag te knielen en droeviglyk
Beschreien zijne zonden, wie niet een blijk
Van rouwe meer kan ontwellen.

Wee, wie dus verhard, verslagen
Van zijnen schuldenlast, niet klagen
En niet meer weenen kan, maar steeds moet dragen
Die nacht niet meer te hellen.

Wee, wee gij, werpt af die boosheid,
Oneindig is Gods barremhertigheid
Voor die openen in oprechtelijkheid
Hem hun diepste binnenheid.

VI.

O Gij, zie toch genadig neer op dit uw arm kind.
Ik kan niet meer van droefenis, mijn oogen staan moede en flauw.
Mijn voeten kunnen nauwelijks meer dragen dit kranke lijf. Vergeefsch
Mijn handen tasten in d'omme duisternis naar steun, om mij te schragen.
Dees wankle schreden gaan maar steeds in zwarte, in
Troostelooze leegheid, waar mij niet schijnt een vriendelijk licht,
Waarin niet wordt gehoord een enkele zoete toon
Door mijn verlangende ooren. O dit onherberregzame oord
Waar 'k nergens nederstrekken kan mijn moede leden maar
Dwalen moet gestadig, zonder ruste. Ach heere zie toch de droefenis
Van dit uw arm kind genadig aan. Wil in dees duisternis
Doen schijnen een straal van hoop, een straal van uw hoogheerlijk licht.

De Onbevlekte Ontvangenis der H. Maagd Maria. Een blad geschiedenis door G.J.P.J. Bolland.

Volgens de leer der Roomsche kerk, zooals die op den 17^{en} Juni 1546 is omschreven in de vijf verwenschingen, uitgesproken in de vijfde zitting van de kerkvergadering te Trente, is de eerste mensch door zijne ongehoorzaamheid in het Paradijs naar lichaam en geest in slechter toestand geraakt. Van zijne aanvankelijke onverdorvenheid en reinheid is hij vervallen; hij heeft zich door zijnen zondenval de gramschap Gods, zoomede de straffe des doods naar lijf en ziel berokkend, en is er in de macht des Duivels door gekomen. En niet zich zelven alleen heeft hij geschaad: ook op zijne nakomelingschap is de dood naar den geest, de verdorvene toestand der zondigheid, zoowel als de sterfelijkheid des lichaams overgegaan, en deze van Adam op ons allen overgeërfde toestand, die in zijnen oorsprong één is, maar door de vleeschelijke teling in de daad zelve over de geheele menschheid wordt voortgeplant, kan alleen door de verdiensten van Jezus Christus worden goedgemaakt. Het is in den doop, dat de mensch die genade deelachtig

wordt, wanneer dat sacrament naar vorm, gebruik en bedoeling van onze moeder de H. Kerk zij het aan volwassenen zij het aan kinderen wordt toegediend. De neiging tot overtreding van Gods geboden blijft in den gedoopte achter, doch dit geschiedt te zijner beproeving en wordt eene bron van belooningen voor hem, die aan de bekoringen weerstand biedt.

Als eene van zelve sprekende zaak heeft in de Kerk te allen tijde de leer gegolden, dat onze Heer Jezus Christus, de Heiland en Zaligmaker des menschdoms zelf, van de erfsmet der aangeborene verdorvenheid is vrij gebleven. Doch de te Trente vergaderde vaders hebben in hunne vijfde zitting de mogelijkheid van nog eene tweede uitzondering open gelaten, de smetteloosheid, namelijk, ook van de ontvangenis en geboorte van des Heilands moeder, en het is deze, in 1546 nog in het midden gelatene vrijdom van erfzonde in de maagd Maria, die in 1854 door Pius IX ten leste zelfs als bestanddeel van de overgeleverde leer der Kerk is afgekondigd. De definitie van dit bijzondere leerstuk heeft plaats gehad op eene wijze, welke op het zeerst in strijd was met de oudere opvattingen en gebruiken, doch behoort in dat opzicht tot de ontwikkelingsgeschiedenis van de leer der pauselijke oppermacht en onfeilbaarheid, die hier niet ter sprake wordt gebracht; wat door dit opstel in het licht zal worden gesteld, is de strijd tusschen het dogma zelf en het leerstellig verleden der Kerk, als eene kleine proeve van Roomsche stoutigheid in het verkrachten der geschiedenis. Ook van eene algemeene bespreking der in haar wezen Romeinsch heidensche vereering van onze Lieve Vrouw, our Lady, notre Dame, Madonna, wordt daarbij afgezien, al zoude het hoogst belangwekkend kunnen worden, geschiedkundig na te gaan, hoe men in de Kerk van lieverlede gekomen is tot de zienswijze uitgedrukt in de woorden van Gregorius XVI, die van de H. Maagd gezegd heeft, dat zij onze hoop, ja onze eenige toeverlaat moet heeten. Door de geloovigen wordt aan die meening dagelijks uitdrukking gegeven in het Sub Tuum: ‘Onder *Uwe* bescher-

ming nemen wij onze toevlucht, o heilige moeder Gods; verstoot onze gebeden niet in onzen nood, maar verlos ons altijd van alle gevaar, o roemrijke en gezegende maagd, onze Vrouw, onze middelares, onze voorspreekster!'

Het is uitsluitend tot de beknopte mededeeling der geschiedkundige gegevens omtrent het hier ter sprake gebrachte leerstuk zelf, dat ik mij bij deze gelegenheid zal bepalen; de leer zelve van de onbevlekte ontvangenis der heilige maagd en moeder Gods Maria kan, onafhankelijk van andere zaken, in het licht worden gesteld als een sprekend voorbeeld van de wanverhouding tusschen de feiten der oudere kerkgeschiedenis en de Roomsche opvattingen. Naar aanleiding mijner geschiedkundige schets zouden dan de politieke woordvoerders mijner Roomsche landgenooten tot zich zelve kunnen inkeeren, met de vraag, op welke wijze zij willen, dat in de scholen hunne gevoelens ook op het stuk van feiten zullen worden geëerbiedigd; allicht zullen zij daarbij dan tot een begin van inzicht geraken, dat men, geheel afgscheiden van de zucht om anders denkenden te grieven, eenvoudig reeds de feiten der geschiedenis niet naar waarheid vermelden kan, zonder daarbij met de uitspraken van hun geestelijken imperator te Rome in onvermijdelijke botsing te geraken. Ik acht het voor de toekomst van ons hooger en middelbaar zoowel als lager onderwijs van groot gewicht, dat men het zich van kerkelijke en vrijzinnige zijde voor goed ga duidelijk maken, dat polemische bespiegeling en theoretisch getwist over het wezen der kerkelijke geloofszaken zich moeten ontspinnen ook aan de feiten der geschiedenis, en wel in dien zin, dat men door het vermelden van die feiten zonder meer reeds met de Curie in twist geraakt.

Op het geschiedkundig standpunt van beoordeeling heeft men in dezen drie soorten van gegevens in het oog te vatten: de historische eischen, waaraan volgens de Kerk zelve door gezonde en ware leeringen moet worden voldaan, de feiten dan ten aanzien van het leerstuk, en de geschiedkundige overwegingen, waarop de Paus bij zijne afkondi-

ging van het dogma heeft gesteund. Wat nu betreft het eerste punt, daaromtrent kan men zich kort en duidelijk laten inlichten door een oud kerkelijk schrijver met name Vincentius van Lerinum († 450), wiens getuigenis desbetreffende in de Kerk zelve door alle tijden heen beaamd is, al moet het voor een Jezuïtisch afgericht neokatholiek in onze dagen wat benauwend zijn. Vicentius Lerinensis nu zegt in zijn Commonitorium pro Catholicae fidei antiquitate:

'In de Katholieke kerk moet men vooral zorg dragen, dat men zich houde aan hetgeen overal, altoos en door allen is geloofd, want dat is in waarheid en metterdaad katholiek, gelijk de kracht en de eigenschap van het woord zelf aanduidt, hetwelk eene zoo goed als volstrekte algemeenheid beteekent. Wij zullen dus katholiek zijn, wanneer wij ons houden aan de algemeenheid, de oudheid en de eenstemmigheid.' (Comm. II.)

'Men zal misschien zeggen: Mag er dan in de kerk van Christus hoegenaamd geen vooruitgang plaats hebben in hetgeen op den godsdienst betrekking heeft? O voorzeker, en wel hoe meer hoe beter. Wie toch zoude op de menschen zoo afgunstig, aan God zoo vijandig zijn, dat hij dit zoude willen beletten? Doch laat het in waarheid vooruitgang zijn, niet eene verandering des geloofs. De vooruitgang sluit in, dat eene zaak in zich zelve ontwikkeld worde en uitgebreid, de verandering dat er iets anders voor in de plaats worde gesteld. Dat dan, zoo in elk afzonderlijk mensch als in de geheele Kerk, naarmate jaren en eeuwen vorderen, ook verstand, kennis en wijsheid aangroeien en al door meerder worden, doch steeds binnen het bestek van ieder bijzonder onderwerp, hetzij geloofspunt, hetzij zedespreuk, hetzij schriftverklaring.' (T.a.p. XXIII.)

Het punt, waarop het in dit geval uitsluitend aankomt, is het 'overal, altoos en door allen' der eerste aanhaling; mocht het leerstuk in dat opzicht geen onderzoek kunnen lijden, dan zal het door een beroep op de tweede uitspraak niet kunnen worden gered. Leerontwikkeling, als in de definities betreffende de Drieëenheid, beteekent nadere toe-

lichting en verduidelijking; zij brengt mede, dat op een gegeven tijdstip worde uitgesproken, wat te voren in eene erkende leer verzwegen lag opgesloten; en heeft nu de kerkelijke oudheid geene uitzondering gemaakt op de leer, dat Christus voor alle menschen gestorven is, dan is de hedendaagsche Roomsche uitzondering voor Maria ten aanzien der erfzonde niet eene ontwikkeling, maar doorbréking der oude opvatting. Reeds het feit dat de zienswijze, hoewel oud, van den beginne op veel tegenspraak ware gestooten, zou haar het door Vincentius van Lerins omschreven karakter der algemeenheid ontnemen, en het bewijs leveren, dat de overlevering in casu niet zeker is.

De considerans der op den 8^{en} December 1854 uitgevaardigde constitutie 'Ineffabilis Deus' verklaart dienovereenkomstig, dat in genoemd opzicht het verleden tot de afkondiging van het dogma recht heeft gegeven; het punt in quaestie wordt daardoor op geschiedkundig terrein gebracht. Wel heeft volgens de Roomsche geleerden, die wel weten waarom zij het toegeven, alleen de ex cathedra geformuleerde leer zelve, en niet de bijgeval te gronde gelegde overwegingen, als onbedrieglijk en onwraakbaar te gelden, doch het zal er niettemin wonderlijk met het leerstuk gaan uitzien, wanneer de considerans van historischen aard is en dan foutief blijkt; er wordt dan door den Paus geene oude leer der Kerk, maar een in de lucht hangend gevoelen als bindend voorgeschreven. En mocht niettemin een geschiedkundige grond verkeerdelijk worden voorgewend met de uitdrukkelijke verzekering, dat het hoofd der Roomsche gemeenschap de feiten behoorlijk heeft onderzocht, dan staan wij voor eene openlijke Roomsche leugen. De Roomsche geloovige zal dan in gemoede gehouden zijn om op te komen tegen het constateeren van de ter zake dienende feiten; hij zal van zijnen kant aan het bestaan eener geschiedkundige basis moeten gelooven, en het vermelden der naakte feitelijke waarheid wordt dan eene 'kwetsing van zijn gevoelen.' Eene hachelijke en netelige gevolgtrekking!

Ziehier de ter zake dienende bewoordingen van den pau-

selijken brief. Wij lezen uitdrukkelijk, ‘dat de Katholieke kerk, díe zuil der waarheid, de leer van de oorspronkelijke zuiverheid der H. Maagd altijd beschouwd heeft als in het pand der goddelijke openbaring begrepen, - - gelijk de gedenkstukken der oudheid zoo in de Oostersche als Westersche kerk getuigen. - Vol vertrouwen op God en overtuigd, dat het geschikte oogenblik was aangebroken om de onbevlekte ontvangenis der allerheiligste maagd en moeder Gods uit te maken: die door goddelijke uitspraken, door de eerbiedwaardige overlevering, door het voortdurend gevoelen der H. Kerk, de wonderlijke eenstemmigheid der Katholieke herders en geloovigen en de schitterende acten en constituties onzer voorgangers wordt betuigd en op bewonderenswaardige wijze in het licht gesteld: nadat wij al deze zaken met de grootste zorg hebben onderzocht en aanhoudende en vurige gebeden tot God hadden opgezonden: heeft het ons toegeschenen, dat wij niet meer moesten uitstellen, door ons opperste oordeel de onbevlekte ontvangenis der H. Maagd te bekrachtigen en vast te stellen, en alzoo te voldoen aan de hoogstgodvruchtige verlangens der Katholieke wereld en onze eigene godsvrucht jegens de H. Maagd, opdat in haar meer en meer worde geëerd haar eenige Zoon onze Heer Jezus Christus, dewijl alle eer en lof, welke men toekent aan de Moeder, tot lof strekt van den Zoon.’

Men ziet het, de bewering dat er na grondig onderzoek een behoorlijke en toereikende grondslag in de oude overtuiging der Kerk gevonden is, wordt door den Paus zoo duidelijk mogelijk uitgesproken; met terzijdestelling van alle bespiegeling over de waarde of onwaarde van het geschilpunt vatte de lezer dit feit met beslistheid in het oog. De staat der zaak is nl. net het omgekeerde van wat de Paus beweert: gaan wij over tot een eigen onderzoek naar de gegevens der geschiedenis, dan blijkt aldra, dat er noch in de Schriften, noch in de werken van oude kerkleeraren, noch ook in iets wat eerbiedwaardige overlevering mag heeten, zoo iets als eene oorspronkelijke zondeloosheid van Maria's moeder wordt geleerd. De bewonderenswaardige

wijze, waarop al dadelijk door de goddelijke uitspraken eene oorspronkelijke zuiverheid van Maria geleerd wordt, is van dien aard, dat er in de H. Schriften niet eens van hare geboorte, dus ook niet van hare heiliging in den moederschoot en nog veel minder van hare onbevlekte ontvangenis wordt gerept. ‘Over de heiliging der gelukzalige Maria, dat zij nl. in den moederschoot geheiligd is, wordt in de kanonieke Schriftuur niets overgeleverd, dewelke zelfs van hare geboorte geene melding maakt,’ zoo spreekt de door Leo XIII op nieuw als officieele wijsgeer der Kerk afgekondigde Thomas van Aquino (1224-'74), in het derde deel van zijn Handboek der Godgeleerdheid, 27e vraagstuk, het 1e lid. De Schriften weten van eene principieele zondeloosheid van Maria niet het minste, maar laten in plaatsen als Mk. 3:21 en 31, Lk. 2:43 en Joh. 2:4 veeleer een weinig doorschemeren, dat zij boven menschelijke zwakheden niet verheven is geweest. Dat zij voor des Meesters prediking waardeering heeft gevoeld, wordt nergens gezegd, en in de synoptische evangeliën blijft zij hem niet eens bij in den doodstrijd. De stellige uitspraken, die men ter zake uit de Schriften bij kan brengen, sluiten in hare algemeenheid Maria bij de andere menschen in; in Rom. 3:10 lezen wij: ‘Niemand is rechtvaardig, ook niet één, en in Rom. 5:12 heet het: ‘Evenals de zonde door eenen mensch in de wereld is gekomen en door de zonde de dood, zoo is ook de dood op alle menschen overgegaan door hem in wien zij allen hebben gezondigd.’ De schrijver van Gal. 3:22 verklaart, dat de Schrift het alles onder de zonde heeft besloten, en ook in Tim. 2:5-6 lezen wij, dat er één God is, en één middelaar tusschen God en menschen, de mensch Jezus Christus, die zich zelven als een losprijs voor *allen* gegeven heeft. En de gezamenlijke schrijvers der Christelijke oudheid zijn met de onbeperkte algemeenheid dier uitspraken in doorloopende overeenstemming; algemeen is men van het geloof aan het geheel eenig karakter van Jezus geboorte, zoo zelfs dat men blijkbaar eeuwen lang aan de denkbaarheid eener tweede uitzondering van de erfsmet voor Maria niet eens

gedacht heeft. Waar men Jezus' moeder ter sprake brengt, wordt zij in die zaak langen tijd op eene lijn gesteld met alle andere menschen, en bij het bewust worden van de gedachte eener tweede uitzondering te haren behoeve, wordt die gedachte al aanstonds uitgesloten van de leer. Men oordeele.

'Alleen Jezus Christus is vrij gebleven van de zonde, hoewel hij in de gedaante van het zondige vleesch verschenen was.' Irenaeus, bisschop van Lyon omtrent 185, in zijn werk tegen de Ketterijen IV 16. Zijne moeder was niet zonder hare, althans kleinere, feilen, bijv. niet bij de bruiloft te Kana, waar zij al dadelijk een wonder verlangde. 'De Heer, hare ongepaste overhaasting afwijzende, zeide: Wat is er tusschen u en mij, o vrouw!' Ook Tertullianus (160-220) weet er nog niet van, dat er op het stuk van zondigheid eene principieele uitzondering voor Maria moet gemaakt: 'De broeders des Heeren hadden niet in hem geloofd; ook van zijne moeder blijkt het niet, dat zij hem heeft aangehangen, hoewel Martha's en andere Maria's veel omgang met hem hebben gehad. Op deze plaats blijkt hun ongeloof: terwijl vreemden hem aankleefden, waren zijne nabestaanden afwezig.' (De Carne Christi cap. 7.) - 'God alleen is zonder zonde; Christus is de eenige mensch die geene zonde heeft, omdat hij God was.' (Dezelfde, de Anima § 41.) - 'Al wie ter wereld komt langs den gewonen weg der teling, is reeds daardoor in zijne ouders besmet geraakt, daar niemand vrij van smet is, ook niet het kind van eenen dag; alleen Jezus Christus onze Heer is zonder zonde ontvangen.' Origenes (185-253), homil. VII in Levit. - 'Ieder kind, dat door teling ter wereld komt, heeft de smet overgekregen van zonde en dood.' Cyprianus († 258), epist. de bapt. parv. - 'Niemand is vrij van erfzonde, ook niet de moeder des Verlossers; alleen Jezus Christus is van de wet der zonde vrij.' Eusebius van Emésa († 360), de Nat. Dom. hom. II. - 'Jezus Christus is op eene geheel bijzondere wijze heilig geweest, want van de andere heiligen verschilde hij hierin, dat hij de heiligheid met de natuur ontvangen

had.’ Athanasius (296-373) in Luc. - ‘Onder allen, die uit vrouwen geboren zijn, is slechts één volmaakt heilig, de Heer Jezus. Hij alleen, door de onuitsprekelijke wijze waarop hij ontvangen is en door de oneindige macht der goddelijke Majesteit, heeft de besmetting niet ondervonden van de zonde, die de menschelijke natuur bederft.’ Ambrosius (340-397) in Luc. 2:55. - ‘Maria's lichaam, dat langs den gewonen weg der natuur in ongerechtigheid ontvangen was, in buiten twijfel zondig vleesch geweest.’ Fulgentius van Ruspe (468-533), de Incarn. et Grat.

En zoo voort. Irenaeus, Tertullianus, Origenes, Cyprianus, Eusebius van Emesa, Athanasius, Ambrosius, Fulgentius, zij blijken allen van hetzelfde gevoelen, en ook de H. Gregorius van Nyssa (de Occ. Dom.), de H. Basilius (ep. 241 ad Optim. episc. § 9) en de H. Paulinus van Nola (inter ep. August. 121), alsmede onderscheidene anderen, hebben zich in overeenkomstigen zin uitgesproken. Ja, nog stelliger dan bijv. Irenaeus en Tertullianus heeft de beroemde heilige Johannes Chrysostomus (344-407) vrijmoedig te kennen gegeven, dat Maria niet alleen in zonde geboren is, maar ook zonde heeft bedreven: de Mundi Creat. orat. VI § 30.

En de bisschoppen van Rome zelve, zij, die zich sedert 135, het jaar, waarin de Moedergemeente met de besnedene hoofden uit Jezus' maagschap werd verstrooid, als de eersten onder huns gelijken hebben beschouwd, en het allengs zelfs zoo ver hebben gebracht, dat zij hunne door de keizers verlatene residentie op hunne beurt gemaakt hebben tot de residentie van een middeleeuwsch imperium Romanum redivivum, een imperium met een vaak maar al te Italiaanschen Dalaï Lama als Caesar? Ze zijn ten aanzien der hier besprokene vraag althans door vele eeuwen heen zoo oudgeloovig mogelijk geweest. Zoo heeft bijv. Innocentius I (402-417) geleerd, dat de erfzonde zich zonder onderscheid heeft meegedeeld aan alle menschen, die op gewone wijze zijn verwekt; bij Augustinus tegen Julianus. En Leo de Groote (440-461): ‘Jezus Christus is de eenige onder de kinderen der menschen, die ter wereld komende zijne onschuld be-

houden heeft omdat alleen hij zonder vleeschelijke begeerte is ontvangen.' (Serm 1. 2. 5 in Nat. Dom.) Dat is in overeenstemming met de leer van Augustinus (354-430), den grootsten der Latijnsche kerkvaders: - 'Als kind van Adam is Maria gestorven om de zonde; Adam is gestorven om de zonde; het vleesch des Heeren, dat hij uit Maria had genomen, is gestorven om de zonde uit te wisschen.' (2de leerr. over Ps. 34.) 'Alleen Jezus Christus heeft nimmer zonde gehad; hij heeft ook geen zondig vleesch aangenomen, hoewel hij het uit het zondig vleesch zijner moeder genomen heeft, want wat hij er van heeft aangenomen, heeft hij vooraf of door de aanneming zelve gezuiverd.' (De pecc. mer. et remiss. II 24.) 'Maria, de moeder Gods, uit wie Jezus Christus het vleesch heeft aangenomen, is door de vleeschelijke begeerte harer ouders voortgebracht.' (Op. imperf. adv. Jul.) Aan bisschop Julianus, die tegen de leer der erfzonde het bezwaar had geopperd, dat men op die wijze Maria zelve door den aard harer geboorte den Duivel toewees en daardoor op het duidelijkst betuigt, dat van het leerstuk in quaestie in die dagen nog niet gedroomd werd, gaf Augustinus ten antwoord: 'Door de smet harer geboorte leveren wij Maria niet aan de macht des Duivels over, want door de genade der wedergeboorte is die smet uitgewischt.' (Op. imp. con. Jul. IV 22.)

Het is klaar: de considerans der constitutie: 'Ineffabilis Deus' bevat eene onloochenbare onwaarheid waar van 'goddelijke uitspraken', 'gedenkstukken der oudheid' en 'eerbiedwaardige overlevering' wordt gewaagd. Wat eeuwen lang 'het voortdurend gevoelen der H. Kerk' is geweest, wat de voorgangers, ook, van den ongeleerden Pius in oude tijden hebben getuigd, wij hebben het uit de medegedeelde plaatsen reeds gezien en kunnen het door eenen vloed van verdere plaatsen staven. Zoo zegt de Roomsche bisschop[1)]

1) De benamingen Papa en Heilige Vader, die zoozeer in strijd zijn met het Evangelie (Mt. 23, 9-10), waren toen als uitsluitende praedicaten van het Roomsche gemeentehoofd nog verre te zoeken. Leo de Groote heeft het eerst den titel papa áángenomen, evenals papa sedert Hierokles het praedicaat van den patriarch van Alexandrië was. Het is eerst in 1075 geweest, dat Gregorius VII gebood, dit woord uitsluitend van den pontifex der oude wereldhoofdstad te bezigen.

Gelasius I (492-496): ‘Het is eene bijzondere eigenschap van het onbevlekte Lam, dat het nimmer zonde heeft gehad.’ (Adv. Pelag.) Desgelijks Gregorius de Groote (509-604): ‘Alleen hij is in waarheid heilig, die, opdat hij de bedorvene natuur mocht overwinnen, niet op de gewone wijze ontvangen is.’ (Mor. in Job. lib. XVIII.)

Wij mogen hier in waarheid van eene wolk van negatieve getuigen spreken. In Engeland verzekert al dadelijk weer de eerste Saksische godgeleerde, de groote Beda de Eerwaardige (672-734), dat alle mensch, die op de gewone wijze is ontvangen, in de zonde deelt van Adam. (Hom. in Joh.) En Alcuïn (726-804) verzekert ons: ‘Ofschoon het lichaam van Jezus Christus genomen was uit dat der H. Maagd, dat door de erfzonde was bedorven, zoo is toch Jezus Christus aan de erfzonde niet schuldig geweest, omdat *zijne* ontvangenis niet het werk van de begeerlijkheid des vleesches was’. (Sent. lib. I cap. 18.) Conform Anselm (1033-1109), die in zijne bekende verhandeling over de vraag, waarom God mensch is geworden, zonder eenige aarzeling verzekert: ‘Hoewel de ontvangenis van Jezus Christus rein is geweest, vrij van de zonde, die een gevolg is der vleeschelijke begeerte, zoo is nochtans de H. Maagd, uit wie het lichaam des Heeren genomen is, in ongerechtigheden ontvangen; in zonde is zij ontvangen door hare moeder.’ (Cap. XVIII.) Ook de pausen uit de dagen van Anselm wisten nog niet anders, al was men met de Mariavereering reeds lang een heel eind ver gekomen; de ‘tenhemelopneming’ van Maria bijv., die ook nu wel niet als leerstuk maar toch algemeen als ‘vrome meening’ geldt en haar vasten gedenkdag op den 15^{en} Augustus heeft, was toen al sinds de 8e eeuw bezig, voortdurend meer geloof te vinden. Doch al had de Maagd ook reeds hare Hemelvaart, toch zegt nog Innocentius II (1130-43): ‘De roemwaardige Maagd is in zonde

ontvangen, doch haren Zoon heeft zij ontvangen zonder zonde.' (Leerrede op Maria Hemelvaart.) En Innocentius III (1198-1215) zegt weer jaren later: 'De H. Geest was bereids in Maria gevaren, toen Hij hare ziel, terwijl zij zich nog in den schoot harer moeder bevond, van de erfzonde reinigde' (Serm. in Purif.) 'Eva is geschapen zonder zonde, doch zij heeft in zonde ontvangen; Maria is in zonde ontvangen, doch zij heeft ontvangen zonder zonde.' (Sermo in Assumptionem.)

De klakkeloosheid waarmede in den pauselijken brief van den 8^{en} December 1854 de historische considerans 'vol vertrouwen' gesteld wordt en van zorgvuldig onderzoek, goddelijke uitspraken, gedenkstukken der oudheid in Oostersche en Westersche kerk, eerbiedwaardige overlevering, het voortdurend gevoelen der Kerk en dergelijke wordt gesproken, behoeft geene nadere qualificatie meer; zij is van dien aard, dat ik het er niet voor houd, dat er onder de woordvoerders onzer Roomsche landgenooten iemand zal te vinden zijn, die er eene zakelijke verdediging van zal durven ondernemen, en dit in weerwil van het bestaan van geschriften gelijk dat van Passaglia: 'de Immaculato Deiparae semper virginis Conceptu' (Romae 1854 sq., 3 T. 4°), of van H. Denzinger: 'die Lehre von der unbefleckten Empfangnis der seligsten Jungfrau' (Würzburg 1855 2e Aufl.).

Hooren wij van onzen kant nog eens den scholasticus Hugo van St. Victor: 'Wat betreft het vleesch, dat met het Woord vereenigd is geworden, de vraag is, of het in Maria ook eerst aan de zonde is onderworpen geweest. Augustinus zegt ja. Maar op het oogenblik, dat het van dat van Maria werd afgezonderd, is het door den H. Geest van alle zonde en neiging tot zonde gezuiverd; hij heeft ook Maria van alle zonde gereinigd, schoon niet van alle neiging tot zonde; die neiging echter heeft hij zoo verminderd, dat men gelooft dat zij niet gezondigd heeft.' (Sent. tract I cap. 16.) Paus Innocentius V (1276) spreekt in denzelfden trant: 'De gelukzalige Maagd is in den schoot harer moeder geheiligd. Niet voordat hare ziel met het

lichaam vereenigd was, want toen was zij nog niet vatbaar voor genade, en ook niet op het oogenblik der vereeniging, want als dat het geval was zou zij vrij zijn geweest van erfzonde en had zij geen behoefte gehad aan de verlossing door Jezus Christus, die noodig is voor alle menschen: dat mag men niet zeggen. Doch het is een vroom gevoelen, dat zij kort na de vereeniging door de genade is gereinigd en geheiligd, - zeggen wij denzelfden dag en dezelfde ure, slechts niet in de stonde der vereeniging zelve. (Comm. in Sent. lib. III.) Innocentius V was Dominicaan.

De mannen der Curie, die voor Pius IX de constitutie ‘Ineffabilis Deus’ hebben voorbereid en opgesteld, wisten wat de Paus wenschte. Doch ware hun de waarheid lief geweest, dan hadden zij den ijdelen en bijgeloovigen man behoorlijk voorgehouden, dat van de vroegste tijden tot op 1300 geen enkel kerkelijk schrijver ooit eenige bijbelplaats op eene onbevlekte of zondelooze ontvangenis van Jezus' moeder heeft toegepast, en alle ‘eerbiedwaardige overlevering’, wel verre van het gevoelen te steunen, in omgekeerde richting spreekt. Het blijkt uit de aangehaalde uitspraken van Oostersche zoowel als Westersche schrijvers, dat de geheele kerkelijke oudheid onschuldig is geweest aan de gedachte om voor Maria's ontvangenis in Anna's moederschoot eene uitzondering te maken op den algemeenen regel, dat de mensch in onreinheid wordt verwekt; wel is de ‘vrome’ meening, dat Jezus' moeder gedurende haar *leven* op eene geheel andere wijze dan alle overige menschen voor zonde is bewaard gebleven, van hooge oudheid en bijv. reeds bij Augustijn te vinden, maar dat gevoelen was nog geene leer eener onbevlekte ontvangenis van Maria. Het geloof aan Maria's zedelijke reinheid van levenswandel ligt om zoo te zeggen reeds opgesloten in den haar gewijden eeredienst, die zich reeds lang voor het jaar 1000 onder de paganisch voelende Christenen van het oude Rijk had ontwikkeld, maar die tot laat in de middeleeuwen toch niemand voerde tot eene loochening van Maria's gewoon menschelijke geboorte. In de Grieksche kerk bestaat niettemin een feest ter

eere van de ontvangenis der heilige Anna, Maria's moeder, waarvoor in de 12de eeuw de 9de December is aangewezen bij bevelschrift van keizer Immanuel Komnenos (1143-1180), maar het is Anna's bevrijding van den smaad der onvruchtbaarheid, die door dat feest gevierd wordt, en van zoo iets als Maria's vrijdom van erfzonde is daarbij geene sprake. Even weinig is het tot de zaak, dat men sterk klinkende uitspraken betreffende Maria's volmaakte reinheid tot zelfs in den Qor'ân (III 37) en nog meer in de latere Mohammedaansche geschriften zegt te vinden, want van de eene zijde is zulk een beroep even onnoodig, als het van den anderen kant vruchteloos moet heeten: ook naar oudere Christelijke schrijvers kan men op sophistische wijze met een beroep op de benaming onbevlekt (‘immaculata’), ja alleronbevlektst (‘immaculatissima’), verwijzen. Doch daarmede is, evenals in het ‘panagía’ der Grieken, niets dan de zedelijke reinheid van Maria's levenswandel uitgesproken; in dien zin heet de H. Catharina nog in 1462 in een besluit der stad Siena ‘onze onbevlekte maagd de H. Catharina’. De smettelooze geboorte van Maria is eene gedachte, welke Mohammedaanschen schrijvers te minder in den zin konde komen, wijl de Christelijke leer omtrent de zonde den Islâm in het algemeen gansch vreemd is; eene Christelijk theologische uitlegging der bijgebrachte Mohammedaansche plaatsen is dan ook, naar men zegt, in het geheel niet mogelijk.

Eerst in de ongeschiedkundige duisternis der twaalfde eeuw is men onder de ongeletterde menigte in het Westen met betrekking tot de ‘alleronbevlektste’ Maagd ook van eene ‘heilige’ ontvangenis gaan spreken, zonder dat men evenwel nog langen tijd daarvoor het gezag ook slechts van een enkelen geleerde van naam vermocht bij te brengen; de voorgangers van Pius IX zelve, op wier ‘schitterende acten en constituties’ men den Opperpriester van 1854 een beroep heeft laten doen, hebben nog in de 15e eeuw rechtzinnig aan de oude meening vastgehouden. Vincentius van Bandellis, die in diezelfde eeuw over het onderwerp geschreven heeft, heeft meer dan vier duizend plaatsen van

ontkennende historische bewijskracht aangehaald, allen van kerkvaders, pausen, leeraren en godgeleerden, die in de Kerk gezag hebben; men kan dus nagaan, wat voor de *katholiciteit* van het leerstuk door mannen als Passaglia of Dentzinger is bewezen.

De Grieksche kerk, die onder den naam van ontvangenis, hetzij der H. Maagd, hetzij van Johannes den Dooper, het oogenblik hunner heiliging in den moederschoot viert, is in de eeuw van Manuel Comnenus zelve ten aanzien van Maria in het Westen nagevolgd. In de 12e eeuw hebben de kanunniken van Lyon zonder raadpleging des Roomschen stoels een feest ter eere van Maria's ontvangenis ingevoerd; zij beweerden, dat zij den bijzonderen ritus hadden opgedaan uit een document, dat hun door de H. Maagd zelve was verstrekt. Hun zoodoende in 1136 gevierd ontvangenisfeest is in den zin der Grieken als feest van de 'heiliging' der H. Maagd in den schoot harer moeder Anna door het hof van Rome *geduld:* zoo verzekert bijv. weer de door den nu levenden Opperpriester tot hoofd der rechtgeloovige denkers verklaarde doctor angelicus, en wij hebben dan ook reeds gezien dat de Paus van die dagen, Innocentius II (1130-43), zich beslist voor Maria's zondige ontvangenis heeft verklaard. Thomas zegt: 'Hoewel de Roomsche kerk de ontvangenis der gelukzalige Maagd niet viert, zoo duldt zij toch de gewoonte van eenige kerken die dat wel doen, weshalve een zoodanig feest niet ten eenenmale te verwerpen is. Evenwel wordt er door dat feest der ontvangenis niet te verstaan gegeven, dat zij in hare ontvangenis (zelve) heilig is geweest, maar omdat wij niet weten op welk tijdstip hare heiliging heeft plaats gehad, wordt (maar) op den dag harer ontvangenis een feest gevierd, niet zoozeer van hare ontvangenis als wel van hare heiliging.' (Summa Theol. III 27, 2.) Met dit geschiedbewijs strookt weer de inhoud van eenen brief, den 174^{en} in de reeks, die door den 'laatsten kerkvader' St. Bernard van Clairvaux (1091-1159) in 1140 aan de genoemde domheeren van Lyon geschreven is, een schrijven, waarmede de eigenlijke geschiedenis van het

leerstuk der onbevlekte ontvangenis kan gezegd worden te beginnen. De rechtzinnige geestdrijver veroordeelt daar het nieuwerwetsche ontvangenisfeest als overdrevene en grondelooze Mariolatrie; met kracht verzet hij zich tegen de zaak om hare onschriftuurlijkheid, hare nieuwheid en hare ongerijmdheid. Willen de kapittelheeren dat er aan Maria's ontvangenis iets bijzonder heiligs zij geweest, omdat zij anders zelve niet rein had kunnen ontvangen, ‘op denzelfden grond zoudt gij gehouden zijn aan te nemen dat de ontvangenis harer voorouders in klimmende lijn ook heilig is geweest, daar zij anders niet op waardige wijze van hen af kon stammen, en zoo zouden er dan feesten zijn zonder tal.’

‘Waarom,’ zoo roept St. Bernard uit, ‘waarom zoude men dit feest vieren? Eene ontvangenis zonder begeerlijkheid, en bij gevolg ook zonder zonde, is er niet. Geloof mij, de H. Maagd zal gaarne eene eer missen, welke de strekking heeft om de zonde te doen eeren, of om te doen gelooven aan eene heiligheid, die niet bestaat. Zij kan geen behagen scheppen in eene nieuwheid, die in strijd is met het gebruik der Kerk, door de rede niet wordt beaamd en *in de apostolische overlevering geen grond heeft;* die nieuwheid is de moeder der vermetelheid, de zuster des bijgeloofs, de dochter der lichtzinnigheid. - Vermits zij eerst zonder heiligheid ontvangen is, heeft zij eerst na de ontvangenis moeten geheiligd worden, opdat ook hare geboorte heilig zoude zijn. Of zult gij misschien zeggen, dat de ontvangenis, die voorafging, de heiligheid ontleend heeft aan de opvolgende geboorte? Dat kan niet. De heiligheid, welke na de ontvangenis in haar bewerkt is, konde wel overgaan op de geboorte, maar niet op de voorafgegane ontvangenis terugwerken.

De heilige ziet slechts éénen grond, waarop men Maria's onbevlekte ontvangenis in den schoot harer moeder zoude kunnen aannemen, en dat zoude zijn dat zij ontvangen was, niet uit eenen man, maar door de bovennatuurlijke werking des H. Geestes. ‘Dat echter is tot nu toe ongehoord. En zoo ik spreken mag overeenkomstig het geloof der Kerk, - en wat zij aanneemt is waar, - dan zeg ik dat zij wel uit

den H. Geest ontvangen héé́ft, maar niet ontvangen *is*. Daarom, zij het dat ettelijken menschen gegeven is in heiligheid gebóren te worden, ontvàngen te worden niet; dit voorrecht moest bewaard blijven voor Hem alleen, die allen heiligen moest en die, alleen onder allen zonder zonde gekomen, de zuivering van zonde bewerken zou.'

Wat eenige jaren na St. Bernard weer Innocentius III (1198-1215) heeft gezegd is den lezer reeds medegedeeld; de Paus, die 700 jaar voor 1854 geleefd heeft, moet blijkbaar van eene geheel andere meening zijn geweest dan Pius IX, want kennelijk spreekt de H. Bernard in naam en met toestemming van allen die het toen weten konden. En doet de door zijne hovelingen om den tuin geleide Pius bij zijne afkondiging van het leerstuk van Maria's onbevlekte ontvangenis een beroep op de eerbiedwaardige overlevering, St. Bernard getuigt op beslisten toon, dat het in de apostolische overlevering niet den minsten grond heeft. En dat een man, van wien op het stuk van Mariavereering zulke treffende zaken worden verhaald. Want hij zeide nooit het 'Salve Regina' op, zonder dat hij driemaal de knie boog bij de woorden 'o goedertierene, o vrome, o zoete maagd Maria!' En de H. Maagd van die dagen, vond niet den minsten grond om verstoord op hem te zijn, zoo weinig als zij Pius IX de hulp en den steun verleend heeft, die deze van haar tot loon der haar door hem bewezen eer gemeend had te mogen verwachten. Op zekeren dag, toen Bernard den aangeduiden lofzang naar de Hemelkoningin opzond en aan het 'ô clemens' en de kniebuiging kwam, maakte ook het beeld waarvoor hij stond eene diepe nijging, met de woorden: 'Salve Bernarde'. De heilige man ging door en zei: 'ô pia', andermaal buigende, en wederom neeg de H. Maagd, den groet 'Salve Bernarde' herhalende. Daarop zeide de vrome man: 'ô dulcis virgo Maria', ten derden male de knie buigende. en ook dit maal wilde de H. Maagd voor haren vereerder in beleefdheid niet onderdoen, maar herhaalde van hare zijde den groet ook voor den derden keer: Videatur 'Medulla vitae Sancti Bernardi', Antwerpen 1683.

Eens is een steenen Mariabeeld nog veel verder gegaan: het is tot den vromen vereerder afgedaald, heeft hem de borst gereikt en toen uit den steen de zoetste vrouwenmelk laten drinken.

Onder de strijdschriften, die niet lang na den brief van Bernard verschenen, worden die van Potho van Pruem en den abt de la Celle vermeld; zij waren beiden in den geest van Bernards brief geschreven, en alleen van een Engelschen monnik Nikolaas lezen wij, dat hij het door de geletterden aangevochten feest verdedigde. In den geest van Rome geschiedde dit laatste toen ter tijd niet; is al met oogluiking van den Paus het feest van Maria's ontvangenis reeds in de 12e eeuw gevierd geworden, het heeft toen toch nog lang geduurd, eer het besef verflauwd was, dat de oude overlevering voor de verheerlijking van Maria's ontvangenis in den schoot harer moeder Anna geene ruimte liet. De H. Bonaventura (1221-74) onder anderen heeft de pauselijke oogluiking slechts weten te vergoelijken, en hijzelf heeft weer een uitvoerig betoog geleverd om te bewijzen, dat Maria volgens de gezamenlijke orthodoxe traditie aan de erfzonde heeft deel gehad: Sent. lib. III, dist. III, quaest. II, art. I. Thomas Aquinas geeft eveneens als meening der geheele Katholieke kerk, dat de moeder van Christus in erfzonde is ontvangen; het komt nog niet bij hem op, van eene overlevering in tegenovergestelden zin te gewagen. Ziehier eenige zijner woorden.

‘Het is een redelijk geloof, dat de H. Maagd in den moederschoot is geheiligd, gelijk wij lezen dat velen in den moederschoot geheiligd zijn. - (Doch) zij is niet vóór maar ná de bezieling geheiligd. Ware de ziel der H. Maagd met de smet der erfzonde nooit bevlekt geweest, dan zou dat afdoen van de waardigheid van Christus, die immers de algemeene verlosser is van allen. De H. Maagd heeft de erfzonde overgekregen, hoewel zij er van gereinigd is aleer zij uit hare moeder werd geboren. Al zijn ook hare ouders van de erfzonde gereinigd geweest, dan heeft toch niettemin de H. Maagd de erfzonde (weer) opgedaan, naardien zij is

ontvangen door de begeerlijkheid des vleesches uit de vereeniging van man en vrouw; Augustinus immers zegt, dat al wie uit paring wordt geboren, een vleesch der zonde is. (Zelfs) de neiging tot zonde (fomes) is na de heiliging in de H. Maagd naar het wezen overgebleven, hoewel gebonden wat betreft de uitoefening en zonder daadwerkelijkheid, tot op de ontvangenis van Gods Zoon, waarin de fomes geheel is weggenomen.' (Summa Theologica, III 27, 1-3.)

De boudheid waarmede in de onder Jezuïtischen invloed geraakte kerk van Rome met de geschiedenis wordt omgegaan, slaat den deskundige met verstomming; onder de Jezuïeten staat men in dat opzicht letterlijk voor niets. Indien er iets geschiedkundig zeker is, dan is het dit, dat St. Bernard nog verzekeren kon voor eene vereering van Maria's ontvangenis in de overlevering geenen grond te vinden, en dat in de dertiende eeuw alle gezaghebbende godgeleerden van zijn gevoelen zijn geweest. Getuigen Alexander Halensis (p.III qu. 10, membr. 2) en Albertus Magnus (Comm. in Sentent. III 3), zoowel als de reeds genoemde Bonaventura en St. Thomas van Aquine, getuige ook paus Innocentius V, die, naar men reeds gezien heeft, geheel van het gevoelen van zijn grooten ordebroeder was. En toch hebben de mannen der Curie Pius IX laten schrijven, 'dat de Katholieke kerk de leer van de oorspronkelijke zuiverheid der H. Maagd altoos beschouwd heeft als in het pand der goddelijke openbaring begrepen, gelijk de gedenkstukken der oudheid zoo in de Oostersche als Westersche kerk getuigen.' Waar men zóó durft spreken in het gezicht van feiten, die tot op 1300 doorloopend het tegendeel bewijzen, is het gemakkelijk te beseffen, wat er bij grootere gemakkelijkheid van feitenverdraaiing onder de handen der zwarte volksleiders van de geschiedenis wordt. Natuurlijk komt men ook hier nog met eene uitvlucht aan, want wanneer zou die voor de dialektisch afgerichte Roomsche apologeten niet te vinden zijn? In dit geval heeft men het onderscheid tusschen de actieve en de passieve ontvangenis uitgedacht, en de eerste moet nu de bevruchting in geslachtelijken zin

zijn, terwijl de tweede de later volgende bezieling van het fetus door Godzelf is. Volgens nieuw-Roomsche uitvlucht nu hebben de middeleeuwsche geleerden, waar zij in Maria erfzonde erkennen, alleen op de onreinheid der geslachtelijke bevruchting gedoeld, en de vraag naar het wezen der in de vrucht door God geschapene ziel daarbij niet aangeroerd. De kunstgrepen der kerkelijke dialektiek zijn altijd van dien aard: stuit men bij eene leerstellige bewering op eene onloochenbare tegenstrijdigheid, dan wordt er eene distinctie in het leven geroepen, eene splitsing aan de eene of andere zijde, waardoor de strijdigheid naar het heet wordt weggevaagd. Ongelukkig heeft echter in dit geval bijv. Innocentius III gesproken van eene reiniging van Maria's ziel, en zegt ook St. Thomas met toestemming van Innocentius V dat Maria nà de bezieling geheiligd is, terwijl tot overmaat van ramp, het pauselijk decreet van 1854 uitdrukkelijk van het éérste oogenblik harer ontvangenis gewaagt.

In den loop der 13e eeuw is onder de goê gemeente het door de kapittelheeren van Lyon binnengesmokkelde ontvangenisfeest aldra in de gunst geraakt, en in een algemeen kapittel der om de volksgunst boelende Franciscanen, dat in 1263 te Pisa gehouden is, heeft men het zelfs in formâ overgenomen, zonder verwijzing, evenwel, naar de latere vraag der onbevlektheid. In den geest van Innocentius V (1276) zou dit ook niet geweest zijn, en zelfs zonder die onbevlektheid heeft het feest bijv. nog bij Paus Clemens VI (1342-1352) geene goedkeuring gevonden. Toch komen wij nu aan het tijdstip, waarop de conceptio immaculata als zoodanig ter sprake wordt gebracht; de eerste nl. die tegenover de in dit opzicht eenstemmige zienswijze der kerkelijke oudheid als voorstander van het geloof aan de oorspronkelijke zuiverheid van Jezus' moeder is opgetreden, is de Franciscaan Duns Scot (1274-1308) geweest. Sedert zijne promotie tot doctor der theologie te Parijs in 1306 gaf hij zich als zoodanig te kennen; in een bepaald gedeelte van zijnen commentaar op de Sententies van Petrus Lombardus (lib. III, dist. 3, qu. 1, sec. 9) verklaart de ‘doctor

subtilis' zich voor de denkbaarheid en zelfs de waarschijnlijkheid van het gevoelen, dat Maria voor de erfzonde is behoed. In eene latere plaats (dist. 18, qu. 1, sec. 13) wordt het gevoelen zelfs zonder qualificatie als bewering opgesteld, wat slechts een is van de vele gevallen waarin Duns Scot op de grenslijn tusschen rechtgeloovigheid en ketterijen heeft gewandeld. Het is bekend, dat Duns Scot ijverzuchtig is geweest op den roem van Thomas Aquinas, wiens kerkelijke rechtgeloovigheid boven verdenking verheven was; het was de Franciscaan, die in hem zich tegenover de Dominicanen, de ordebroeders van den doctor angelicus, stelde, en men heeft moeite om te begrijpen, dat de latere Kerk de onrechtzinnigheid van de bron der door Pius IX tot dogma verhevene meening zoo heelendal uit het oog heeft kunnen verliezen.

Nog in 1350 intusschen heeft men te Rome het oude gevoelen aangehangen. Clemens VI (1342-52) verklaart: 'Het komt mij voor, dat men het feest van de ontvangenis der H. Maagd niet vieren moest. Ik bewijs dit vooreerst met het gezag van den H. Bernard, die in zijnen brief aan de kanunniken van Lyon de laatsten om de viering van dat feest uitdrukkelijk berispt. Een feest viert men ter eere van de heiligheid desgenen wiens feest het is; nu is de ontvangenis der H. Maagd niet heilig geweest, omdat zij ontvangen is in erfzonde, zooals uit het getuigenis van vele heilige leeraars blijkt. De H. Maagd is bij hare ontvangenis aan de erfzonde schuldig geworden, omdat zij ontvangen is door de vleeschelijke vereeniging van man en vrouw; van haren Zoon kan men dat niet zeggen, daar deze op andere wijze, door de werking des H. Geestes, ontvangen is. Ook is vrijdom van alle zonde een bijzonder voorrecht, dat alleen Jezus toekomt.' (Leerr. over Luk. 21, 25[1].)

In de schooltwisten tusschen de leden van op elkander afgunstige orden had de waarheidszin der middeleeuwen niet altijd veel te zeggen. Dat is gebleken ook in dit geval; de ijverzucht der Franciscanen op de Dominicanen heeft aan het onder het volk behagen vindende gevoelen eene

opkomst verschaft, die anders in weerwil van de gemoedseischen der ongeletterde meenigte met het oog op de eensluidende getuigenissen der kerkelijke oudheid zoo goed als onbegrijpelijk zoude zijn. Uit naijver op de Jacobijnen, zooals de Dominicanen naar hunne woonplaats te Parijs genoemd werden, maakte eerlang de meerderheid van de doctoren der godgeleerde faculteit te Parijs het alle geschiedgezag ontberende gevoelen van den 'subtielen doctor' tot het hunne, en toen dan in 1389 de Spaansche Dominicaan Johannes de Montesono in eene disputatie te Parijs had staande gehouden, dat de zienswijze der Scotisten met de Schriften streed en kettersch was, werden de heftige stellingen van den Thomist veroordeeld, hoewel de Universiteit nog geene uitspraak in de hoofdvraag deed. De veroordeeling werd goedgekeurd door den onvrijen Avignonschen paus, want evenals in die dagen de pausen te Rome het met de Thomisten hebben gehouden, gingen zij in Frankrijk met de Parijsche Universiteit mede, en de Dominicanen, die natuurlijk de onderschrijving van het vonnis tegen Jean de Montson verbolgen weigerden, werden daardoor verscheidene jaren buiten de Faculteit gesloten. In het jaar 1401 kwam het zoover, dat de kanselier der universiteit Johannes Gerson (1363-1429) onder toepassing van het bekende voorwendsel der leerontwikkeling de nieuwe zienswijze overnam; het besef, dat men hier niet met eene oude overlevering maar met eene splinternieuwe opvatting te doen had, was altijd nog zoo krachtig, dat Gerson openlijk erkende, dat deze waarheid eerst kort geleden was geopenbaard en door wonderen zoowel als door de instemming van geleerden was vastgesteld. Op het concilie van Bazel, waar zij de meesters waren, hebben toen de doctoren van Parijs er alles op gezet om hunne meening tot geloofszaak te doen verheffen, doch de H. Stoel vaardigde in 1437 naar dat concilie den kardinaal en grootinquisiteur de Torquemada of Turrecremata af, met last om zich daartegen te verzetten. Bij zijne komst te Bazel echter vond de gezant van Eugenius IV (1431-47) het concilie in wat hem een staat van ontbinding moest

dunken, en na zijnen terugkeer te Rome gaf hij eene door hem voor het concilie gestelde memorie in het licht, waarin hij aantoonde, dat het gevoelen der onbevlekte ontvangenis niet minder dan 58 dwalingen tegen het geloof insluit. Hij had niettemin te constateeren: 'Na ons vertrek besliste het concilie, dat geen concilie meer was, dat de H. Maagd zonder zonde is ontvangen.' In de 36e zitting namelijk, gehouden den 17^{en} September 1439, was door het met Eugenius IV overhoop liggende concilie van Bazel vastgesteld en verklaard, dat de zienswijse bestaanbaar was met het geloof, de rede en de Schrift, en daarom beaamd moest worden en omhelsd; de tegenovergestelde meening werd niet veroordeeld, maar er werd verboden haar te preeken of te leeren.

Nog omtrent 1440 is het Roomsche hof tegen de nieuwigheid gekant geweest, ziedaar een feit. Het is te merkwaardiger omdat in Eugenius IV en zijnen groot-inquisiteur de Roomsche curie zich in dit bijzonder geval als verdediger der rechtgeloovigheid stelde tegenover een concilie, dat zich boven den Paus plaatste; de Paus plaatst zich nu boven het concilie, doch hij heeft een gevoelen overgenomen, dat een zijner voorgangers in eene oproerige kerkvergadering heeft afgekeurd. Het begin der beweging, die op de afkondiging van 1854 is uitgeloopen, is intusschen spoedig na Eugenius IV († 1447) in de Curie zelve begonnen; aan het Roomsche hof zelf is dus het geloof aan Maria's vrijdom van erfzonde bij de definitie als leerstuk misschien wel 400 jaar oud geweest. Het eerste blijk van pauselijke voorliefde voor het door de Franciscanen voorgestane gevoelen is gegeven in 1476 door Sixtus IV, een Franciscaan; in eene bul van 1476 moedigt deze opperpriester tot de viering van het, op den 8^{en} December gestelde, ontvangenisfeest aan. Doch de breve van 1476 spreekt nog in voorzichtig dubbelzinnigen trant 'van de wonderbaarlijke ontvangenis der onbevlekte Maagd,' en in 1483 volgde er een tweede pauselijk schrijven, waarin naar aanleiding der aldra zeer hoog geloopen twisten aan beide partijen verboden werd, elkander

over en weer van ketterij te betichten. Wat wel het meeste was, dat een paus uit de Franciscanen voor zijne orde vooralsnog vermocht te doen. Kort daarna, in 1497, besliste de toen reeds sterk achteruitgegane Parijsche universiteit, dat men zich ter erlanging van den doctoralen graad voortaan bij eede zoude hebben te verbinden om het geloof aan Maria's onbevlekte ontvangenis in Anna's moederschoot naar vermogen voor te staan, en op voorbeeld van Parijs gingen onderscheidene andere hoogescholen eene plechtige overeenkomst aan, om ter verbreiding van het gevoelen alles in het werk te stellen. Ook Duitsche hoogescholen o.a. hebben den eed op de onbevlektheid ingevoerd, ja zelfs in Oostenrijk heeft Jozef II hem in 1782 voor den Keizer zelven moeten afschaffen. Wat, naar wij weten, de zegetocht van het ‘vrome’ gevoelen niet heeft tegen gehouden.

In de wereld der geletterden is het besef van de afwezigheid eener behoorlijke overlevering daaromtrent voortdurend levend gebleven. Aan dit punt mijner geschiedenis gekomen, zal ik dit exemplificeeren aan eene toepasselijke schets gegeven door fra Paoli Sarpi (1552-1623), den theoloog van den Venetiaanschen Senaat, het bekende enfant terrible der Trentsche kerkvergadering. Zij is te vinden in het derde boek van Sarpi's werk en luidt als volgt:

‘Sedert Nestorius (428-431) in afschuwelijke goddeloosheid’ - lees: in zijn streven om buiten de dwaling der monophysieten te blijven, voor wie de goddelijke en de menschelijke natuur van Christus tot eene enkele tezamenvloeiden, - ‘Jezus Christus verdeelde door de onderscheiding van twee Zonen en de ontzegging der godheid aan dien van Maria, heeft de Kerk, om den geloovigen de katholieke waarheid in te prenten, in het Oosten de woorden *Maria Theotokos* en in het Westen de formule *Maria mater Dei* ingevoerd[1)], alsmede de gewoonte om Jezus Christus als

1) Dit is niet juist; reeds Nestorius zelf heeft in den volgenden trant gesproken: ‘Heeft God eene moeder? Dan is het heidendom te verontschuldigen, dat moeders der goden heeft ingevoerd, en Paulus een leugenaar, die van de godheid van Christus sprekende, gezegd heeft dat zij zonder vader of moeder of stamboom is. Laat ons Maria niet meer Theotokos noemen, opdat wij niet in de verzoeking geraken haar tot eene godin te maken en zoodoende heidenen te worden’.

kindeke in de armen der Maagd af te beelden, ten einde te wijzen op den eerbied, die hem ook op dien leeftijd reeds verschuldigd is.' (Aan genetisch verband tusschen de afbeeldingen van Maria met het kindeke Jezus en die van de godin Isis met het Horuskindje, of in het algeméén tusschen den Roomschen heiligenhemel en den Romeinschen godenolymp heeft Sarpi natuurlijk nog niet gedacht.) 'In verloop van tijd is men van dezen eeredienst tot dien der Moeder overgegaan, zonder te denken aan den Zoon, die in de beeltenissen alleen nog bij wijze van sieraad werd opgevat; schrijvers en predikers en meer bijzonder de tot bespiegeling geneigden, lieten zich medesleepen door den smaak des grooten hoops, die in zaken van bijgeloof veel vermag, en spraken niet langer van Jezus Christus, maar zochten om strijd naar nieuwe loftuitingen en eerbewijzen voor de Maagd.' (Sarpi heeft reeds, naar men ziet, een helder inzicht in de onoorspronkelijkheid der Mariolatrie.) 'Zoo doende stelde men tegen 1050 een officie in voor de Maagd, voor al de dagen der week en verdeeld in zeven vastgestelde uren, naar den trant waarin men het in vroeger tijden gewoon was geweest ter eere Gods af te lezen; en deze eeredienst nam gedurende de volgende honderd jaren zoo zeer toe, dat men er toe geraakte, der H. Maagd toe te schrijven wat de H. Schrift van de goddelijke wijsheid zegt. En onder de nieuwe zaken, welke men verzon, was wel haar vrijdom van erfzonde eene der voornaamste, hoewel die aanvankelijk slechts onder enkele menschen aanhang had, zonder dat zij geloof vond onder de geleerden, of plaats in de gebruiken der Kerk. Tegen 1136 echter kregen de kanunniken van Lyon het in het hoofd, de zaak in het kerkelijk officie in te lasschen; de H. Bernard nochtans, die in die dagen leefde en doorging voor den geleerdsten en vroomsten man zijner eeuw, hoe geestdriftig voor de

Maagd en buitensporig in zijne lofsuitingen hij ook mocht zijn, zoo zelfs dat hij ze den hals noemde der Kerk, waardoor de genaden en werkingen des hoofds naar de ledematen des lichaams vloeien, voer tegen deze kanunniken heftig uit, hen lakende als over de invoering eener gevaarlijke nieuwheid, die zonder grond of voorbeeld was. Er was immers stofs genoeg, zoo zeide hij, om de Maagd te loven, en deze konde geen genoegen vinden in eene waanwijze nieuwigheid, die moeder der vermetelheid, zuster der bijgeloovigheid en dochter der lichtzinnigheid was. In de volgende eeuw zijn er scholastieke doctoren geweest, onder de Franciscanen zoowel als onder de Dominicanen, die het gevoelen in hunne geschriften hebben bestreden, tot op omtrent 1300, toen Jan Scot, een Franciscaan, het onderwerp tot eene twistzaak maakte en na een onderzoek der gronden aan beide zijden op de gedachte kwam van een beroep op de goddelijke macht. Hij zeide nl. dat God Maria even goed geheel heeft kunnen vrijlaten van de erfzonde, als haar althans ook maar een oogenblik of ook voor eenigen tijd daarin te laten blijven; dat God alleen wist wat er van de zaak was, maar dat men de eerste mogelijkheid met veel waarschijnlijkheid kon staande houden, indien althans het gezag van Kerk en Schrift daarmee niet streed. Deze meening werd overgenomen door alle Franciscanen, die sedert, toen zij den weg open zagen, als volstrekt zeker volhielden wat Scot als denkbaar en aannemelijk had opgesteld met de woorden: indien het echter met het rechte geloof niet strijdt. De Dominicanen spraken hen luide tegen, zich grondende op St. Thomas, hunnen door zijne geleerdheid zoo beroemden meester, alsmede op de goedkeuring van paus Johannes XXII, die om de Franciscanen te vernederen wegens hun partijkiezen voor keizer Lodewijk den Beier, die door hem in den kerkban was gedaan, genoemden leeraar in zijne geschriften had verheerlijkt. Maar de schijn van vroomheid verschafte aan de meening der Franciscanen meer gunst onder de menigte, en de universiteit van Parijs, die destijds in groot

aanzien stond, was er een halsstarrig voorstander van. Eerlang werd zij na langdurige bespreking goedgekeurd door het concilie van Bazel, waar tegen het leeren of preeken van het tegendeel een verbod werd uitgesproken; dit is dan nagekomen in de landen, die dat concilie hebben laten gelden. Eindelijk gaf paus Sixtus V, een Franciscaan, er twee bullen over uit, de eene in 1476 tot goedkeuring van een nieuw officie tezamengesteld door den protonotarius Leonard Nogarola en tot verleening van aflaten aan hen, die het zouden aflezen of bijwonen, en de tweede in 1483, tot veroordeeling dergenen, die zeggen, dat het ketterij is aan de onbevlekte ontvangenis te gelooven, of ook zonde ze niet te vieren; predikers en anderen, die eene van beide meeningen als kettersch mochten uitmaken, werden in den ban gedaan, dewijl de Roomsche kerk er nog geen uitspraak over had gedaan. Maar dat stilde geenszins de tweedracht tusschen de beide orden, integendeel, bij ieder feest der ontvangenis werd het kwaad voortdurend erger, waarin dan Leo X door eene beslissende uitspraak heeft willen voorzien. De beroerten echter in Duitschland hebben dat verhinderd en gemaakt, dat het gegaan is met dit geschil als met de volkspartijen, die zich bij belegering harer stad aaneensluiten tot verdediging tegen den gemeenschappelijken vijand. De Dominicanen grondden zich op de Schrift en de leer der vaders en oude schoolmannen, terwijl de anderen daarop geen enkel wederwoord te hunnen gunste vonden, maar een beroep deden op de wonderen en de eenstemmigheid der menigte. Johan van Utina, een Dominicaan, hield hen voor: “St. Paulus en de Vaders hebben, gelijk gij, aan dezen vrijdom van zonde in de Maagd geloofd, - of wel zij hebben er niet aan geloofd. Zoo zij er aan geloofd en er toch nooit over gesproken hebben, waarom volgt gij ze dan niet na? En hebben zij het tegendeel geloofd, dan is uw gevoelen eene nieuwigheid.” Hieronymus Lombardel, een Franciscaan, heeft ten antwoord gegeven, dat het gezag der Kerk van nu even groot is als dat van vroeger, en dat wanneer de overeenstemming der oude kerk zonder uitzon-

dering heeft doen spreken, ook de overeenstemming, die in de tegenwoordige wordt opgemerkt, om overal het feest der ontvangenis te vieren, moet maken dat wij ermede voortgaan.' De Jezuïeten onzer dagen geven dat antwoord in verbeterden vorm; Giovanni Perrone (1794-1876) de bekende pauselijke hoftheoloog en hoogleeraar in het collegium Romanum, wiens in 1835 voor het eerst verschenen 'Praelectiones Theologicae' tientallen van uitgaven hebben beleefd, zegt kort en bondig in zijne Thesis de Imm. Conc. § 30: 'Het huidig geloof der Kerk is het zekerste kenmerk, om te weten te komen, wat het geloof der Kerk in welke eeuw dan ook geweest is.' Men moet het maar durven zeggen.

Fra Sarpi spreekt van het beroep der Franciscanen op de in hun voordeel getuigende wonderen: natuurlijk heeft het aan beide zijden aan bovennatuurlijke getuigenissen niet ontbroken, want wonderen zijn de dampkring waarin een Roomsche ademt. Zoo heeft dan de H. Brigitta, eene Zweedsche zieneres, verzekerd dat de Moeder Gods haar zelve was verschenen om haar te betuigen, dat zij zonder erfzonde was ontvangen; van den anderen kant echter liet men eene heilige der Dominicanen, St. Catharina van Siena (1347-1380), de verzekering geven, dat de H. Geest de Maagd eerst na de ontvangenis van de smet der erfzonde had gezuiverd. Aan de rechtgeloovige zijde liet men de H. Maagd over de verblindheid der menigte bloedige tranen weenen; men liet heiligen verschijnen met brieven uit den hemel; ja zelfs de H. Maagd verscheen zelve om iemand tot waarmerking harer bevlekte ontvangenis de wonden van Christus in te branden. Het bedrog werd ontdekt, en vier Dominicanen zijn toen te Bern aan den vooravond der hervorming op vonnis eener pauselijke rechtbank verbrand, waardoor voor ons hoofdzakelijk dit bewezen wordt, dat het bedrog niet met den zin der Curie was gepleegd.

De kerkvergadering van Trente (1545-1563) heeft aangaande Maria weer niets bepaald, hoewel zelve, volgens eene bekende uitzondering op het algemeene decreet over de erfzonde, vromelijk geloovende dat zij zonder erfzonde

is ontvangen. Men vindt de uitzondering niet in de Parijsche uitgave van 1555, noch ook in de verzameling van conciliën van Carranza, zoo weinig als in die, welke in 1550 gedrukt is; eerst in 1564 is de exceptie van 1546, zoo zij officieel door de vergaderde vaders in plechtige zitting gemaakt is, te Rome gedrukt, om dan later in alle uitgaven van de besluiten der Trentsche synode over te gaan. Het schijnt intusschen een feit, dat men op genoemd concilie op voorslag van den kardinaal di San Angelo geweigerd heeft te treden in het voorstel, dat de door den woordvoerder van Eugenius IV in 1437 voor het concilie van Bazel gestelde verhandeling zoude worden voorgelezen, en het was met name kardinaal Paceco, die er op aandrong, dat de (overigens niet talrijke) vaders zouden verklaren, aangaande de H. Maagd Maria geene uitspraak te willen doen, hoewel aan hare onbevlekte ontvangenis vromelijk geloovende. Franciscanen, benevens de beide Jezuïeten Laynez en Salmeron hebben, tegen de Dominicanen in, dat voorstel met kracht gesteund, wat intusschen geene eigenlijke eensgezindheid onder de leden van het concilie heeft kunnen bewerken. Fra Paolo Sarpi verhaalt daaromtrent in zijne te Londen in 1619 voor het eerst gedrukte geschiedenis:

'De gezamenlijke vaders waren het volmaakt eens aangaande al de artikelen van het besluit (betreffende de erfzonde), met uitzondering van één, ten aanzien waarvan de bisschoppen' - gewoonlijk geen groote geleerden in die dagen - 'alsmede de Franciscanen niet goedvonden, dat men zeide, dat de zonde van Adam is overgegaan op het geheele menschelijke geslacht, omdat die algemeene stelling ook de Maagd insloot, te wier gunste zij eene uitzondering verlangden. De Dominicanen voerden daartegen aan, dat immers de heilige Paulus en alle leeraren (der Kerk) zoo hadden gesproken, en er bijgevolg geene uitzondering van noode was. Wel had de Kerk het gevoelen der Onbevlekte Ontvangenis geduld, maar als men de zaak naar behooren onderzocht, zou men bevinden, dat de Maagd van die algemeene smet niet was bevrijd gebleven. De Franciscanen

gaven ten antwoord, dat men dan de Kerk zoude veroordeelen, die het feest harer ontvangenis viert, en dat het zeer ondankbaar zoude wezen dat voorrecht te ontzeggen aan haar, die het kanaal is voor alle genaden, welke Jezus Christus den menschen bewijst.

'De Legaten schreven aan den Paus[1)] over de verwonderlijke eensgezindheid der vaders ten aanzien der Luthersche leer, en over het besluit, dat er genomen was om die te veroordeelen, gelijk hij zoude zien uit het afschrift der anathemata; ook onderrichtten zij hem van het geschil tusschen de beide orden. Hierop liet hij hun antwoorden, dat zij aan die zaak niet moesten raken, uit vreeze voor scheuring onder de Katholieken, en dat zij hun best moesten doen om de beide partijen tevreden te stellen, vooral onder handhaving van de breve van Sixtus IV in al hare kracht. De Legaten, hetzij zelve, hetzij door den mond der meest bezadigde bisschoppen, vermaanden de twistenden om elkander over en weer te verstaan, ten einde eendrachtig te keer te gaan tegen de Lutheranen. Zij stemden daarin toe, op voorwaarde dat er niets verklaard werd ten nadeele hunner zienswijze. Maar dewijl de Franciscanen zeiden, dat

1) Alexander Farnese, als Roomsch pontifex Paulus III (1524-49), dezelfde, die het concilie in 1541 ten leste naar Trente had beroepen. Van heiligen ijver voor de buiten Rome alom verlangde hervorming der Kerk in hoofd en leden heeft die H. Vader zoo geblaakt, dat hij twee zijner kleinzonen op den leeftijd van 16 en 14 kardinaal heeft gemaakt; de oudste hunner, Alexander Farnese, was het kind van een onwettigen zoon Pietro Luigi, en de jongste, Guido Ascagno Sforza, van eene even onwettige dochter Costanza. Niet lang na die ergerlijke bevordering maakte hij den een kanselier en den ander 'camerlengo' der Roomsche kerk, waarna hij in 1545 weer aanstoot gaf, doordat hij zijnen buiten echt verwekten zoon († 1547) met Parma en Piacenza begiftigde; de Heilige Vader was in de eerste plaats een vader voor zijne spruiten, en naar oude pauselijke gewoonte ging het belang der zijnen hem boven de ongeschondenheid van den pauselijken staat. Horazio Farnese, een tot hertog van Castro verheven kleinzoon zijner Heiligheid, werd in 1547 vromelijk uitgehuwelijkt aan eene negenjarige dochter van den Franschen koning bij Diana van Poitiers. En Paulus III is volstrekt niet een der slechtste pausen geweest; vóór zijnen tijd was de Curie nog een geheel andere Italiaansche modderpoel.

de canon tegen hen zoude zijn, indien men er geene uitzondering in maakte voor de H. Maagd, en de Dominicanen tegenwierpen, dat hare uitzondering eene veroordeeling voor hen zoude wezen, had men eenen uitweg te vinden, waardoor zij even weinig werd ingesloten als uitgezonderd, hetgeen geschiedde doordat men zeide, dat hare insluiting of uitzondering in de bedoeling der vaders niet lag. Ten voordeele der Franciscanen stemden de Dominicanen er nog in toe, dat men alleen zoude zeggen, dat het Concilie de H. Maagd niet beweerde in te sluiten, en uit gehoorzaamheid aan den Paus werd er bij gevoegd, dat men zich zou houden aan de constituties van Sixtus IV.'

Hoewel dus het concilie van Trente in geene leerstellige beslissing ten voordeele òf van de conservatieve Dominicanen òf van de meer onder het volk geziene Franciscanen getreden is, zien wij toch, dat het de eerste kerkvergadering is geweest, waarop met pauselijke goedkeuring de oude rechtgeloovigheid betreffende de hier behandelde zaak is in den steek gelaten; de Jezuïeten, wien eene zoo ver mogelijk gedrevene apotheose der 'Hemelkoningin' in hun bedrijf te stade kwam, hebben sedert dan ook vrijheid gevonden, om op het voetspoor der oudere Franciscanen ijverige voorstanders der Conceptio Immaculata te blijven, en het is in groote mate aan hunne bedrijvigheid toe te schrijven, dat de jongere opvatting zich in de kerken der Roomsche gemeenschap al verder en verder heeft uitgebreid. Eene bul, inmiddels, om het getwist over de zaak te verbieden, werd eerlang uitgevaardigd door Pius IV in 1559; deze paus wilde dat zij alleen in de scholen ter sprake zoude komen. Pius V (1566-72), een paus van Dominicaansche afkomst, heeft in 1571 nog eens weder de liturgie van het ontvangenisfeest vastgeknoopt aan de ontvangenis zonder meer, met weglating van het woord onbevlekt, dat bij wijze van uitzondering den Franciscanen werd toegestaan, waarop in eene constitutie van 1617 door Paulus V (1605-21) de besluiten van Sixtus IV en Pius IV werden vernieuwd en de overtreders dier verordening met kerkelijke straf bedreigd.

Franciscanen en Jezuïeten achtten zich inmiddels gerechtigd om in Spanje te handelen alsof het geloof aan de onbevlekte ontvangenis het geloof der Kerk was; in het begin der 17e eeuw werden daar onder hun vereenigden invloed ter eere van haar, die 'sin peccado concebida' was, penningen geslagen, schilderijen vervaardigd, standbeelden opgericht en vervolgingen in het werk gesteld, en er gingen van Filips III en Filips IV zelfs gezantschappen naar Rome. De laatste verzocht in 1622 op aansporing van Jezuïeten met grooten aandrang aan Paus Gregorius XV om zich toch voor de onbevlekte ontvangenis der H. Maagd te willen verklaren, waarop hem als antwoord gewerd, dat het bedoelde gevoelen geenszins werd afgekeurd, en zelfs het openbare leeren der oude meening werd verboden; alleen de Dominicanen zouden vrijheid behouden om onder elkander in hunne scholen hunne overtuiging uit te spreken en te leeren. In 1639 had Paus Urbanus VIII ongelukkig nog bij decreet te verklaren, dat eene sluw verzonnene poging tot vervroeging van het algemeene Spaansche gevoelen niet dan opzettelijke vervalsching der geschiedenis was: eenige oolijke zonen van Loyola hadden naar hun voorgeven in de bergen van het voormalig koninkrijk Grenada op wonderdadige wijze de zoogenoemde 'laminae Granatenses' ontdekt: koperen platen, waarop de 'oude overlevering' gestaafd werd, dat de H. Jakobus, toen hij daar het Evangelie verkondigde, tegelijk ook de leer der onbevlekte ontvangenis gepredikt had. De verstokte Dominicanen lieten zich door het Jezuïtisch geschiedbewijs niet overtuigen, en hoewel de patres societatis Jesu het zoo ontstane kerkelijke geding nog jaren slepende wisten te houden, kwam toch na jaar en dag de pauselijke beslissing, dat de zoogenoemd wonderdadige vinding der platen bedrog was; er werd last gegeven, dat zij zouden verbroken worden. Een der Jezuïeten, die te Rome de Laminae gebruikt had om er de onbevlekte ontvangenis mee te bewijzen, werd zelfs tot openlijke herroeping van het gepleegd bedrog veroordeeld, met verbod om verder als prediker op te treden, Dit alles verhinderde niet, dat Alexander VII, de

uitvaardiger van het beruchte formulier tegen de Jansenisten, in 1661 eene nieuwe bul uitvaardigde, waarin hij de constituties zijner voorgangers bevestigde, met verbod ze zoodanig uit te leggen, dat het gevoelen der conceptio immaculata er min voordeelig door uitkwam; ook mocht het niet meer door woorden of geschriften bestreden worden.

Tegenover Protestanten heeft nog Bossuet (1627-1704), die als doctor der Parijsche faculteit zich tot de verdediging van het gevoelen verbonden had en het ook metterdaad verdedigd heeft, zich genoopt gezien te verklaren: 'Niet een deel der Kerk, maar de geheele Roomsche kerk houdt de onbevlekte ontvangenis voor eene onverschillige zaak, die tot het geloof niet behoort.' (Projet de Réunion etc. De Scripto cui titulus etc., § 30.) Het is met deze verklaring naar buiten gegaan als met de verzekering der Roomsche theologen in Engeland even voor de emancipatie der Katholieken in 1829; toen die door het Parlement ondervraagd werden, of aan den Paus onafhankelijk van de toestemming der Kerk de beslissing over geloofs- en zedeleer toekwam, hebben zij eenparig néén geantwoord. Dat was niet praecies de meening der Curie zelve, zoo weinig als Bossuet de zuivere waarheid sprak, toen hij naar buiten verzekerde, dat de 'geheele' Roomsche kerk de onbevlekte ontvangenis voor eene zaak hield waar het niet op aankwam, doch in beide gevallen gold het eene geschiedkundig zeer moeilijk te verdedigen opvatting, die men blij was tegenover Protestanten nog te mogen verloochenen. Den rechtzinnigen 'Jansenisten' is het ingepeperd, dat zij bij beaming der pauselijke geloofsbelijdenis althans op het stuk eener quaestio facti zijne onfeilbaarheid in twijfel dorsten trekken, en de groote zonde der Oud-bisschoppelijke Clerezie van Nederland tegenover Rome bestaat oorspronkelijk juist in de weigering van eenen op een onzeker feit betrokken eed; in Engeland echter heeft nog een zekere Keenan in zijnen door den lateren kardinaal Manning geprezen en kerkelijk goedgekeurden 'Controversial Catechism' op de vraag, of een Katholiek gelooven moet, dat de Paus op zich zelven onfeilbaar is,

als antwoord voorgesproken, dat dit niets anders is dan een verzinsel van protestanten. De eenmaal geëmancipeerde Roomschen hebben die verklaring later stillekens weer ingeslikt, en tegenwoordig zullen zij moeten beweren, dat eigenlijk altoos door de Kerk aan 's Pausen onfeilbaarheid is geloofd. Desgelijks de Fransche bisschoppen na 1854; als brave beämers van alles wat uit Rome komt, welks creaturen zij door de bul ‘Qui Christi Domini’ in 1801 geworden zijn, zullen zij thans de kerkvaders en Bossuet in den steek moeten laten, boud bewerende dat Bossuet maar wat gejokt heeft, en ‘de Katholieke kerk de leer van de oorspronkelijke zuiverheid der H. Maagd altoos beschouwd heeft als in het pand der goddelijke openbaring begrepen.’

Sinds Bossuet heeft de zaak snelle vorderingen gemaakt. Clemens IX (1667-1669) had het feest der ontvangenis reeds een ‘octaaf’ gegeven, maar Clemens XI maakte het in 1708 zelfs tot eenen feestdag ‘de praecepto’ voor de geheele Christenheid, waarop later Benedictus XIV (1740-58) getracht heeft den H. Bernard met de nieuw-Roomsche neigingen overeen te brengen, doordat hij Maria's ‘conceptio activa’ van hare ‘conceptio passiva’ onderscheidde. De distinctie was nieuw maar nuttig; qui bene distinguit bene docet, en in de plaats van den stortvloed van historische tegenbewijzen, kreeg men nu door dat onderscheid voor de oude tijden ten naaste bij zoo iets als een vacuum. Clemens XIV (1769-74), de opheffer der Jezuïetenorde, had in de zoo erlangde leegte het leerstuk graag al opgesteld; hij was ook Franciscaan, en zou er den Spaanschen koning groot genoegen mee gedaan hebben, doch uit vrees voor den spot der tijdgenooten heeft hij het gelaten. In het pontificaat van Gregorius XVI (1831-1846) hebben onderscheidene prelaten de genadige vergunning verworven om althans voor hun deel Maria's ontvangenis als onbevlekt te omschrijven; en in 1849 zond Pius IX eindelijk uit Gaëta eene encycliek aan alle met hem in gemeenschap staande bisschoppen, waarin hij om de gebeden verzocht, ten einde voor hem het noodige licht af te smeeken om van de onbevlekte ont-

vangenis een geloofspunt te kunnen maken. ‘Wij wenschen vurig,’ zoo heet het, ‘zoo spoedig doenlijk van U te vernemen, hoe groot de vroomheid uwer geestelijkheid en des volks is ten aanzien van de ontvangenis der onbevlekte Maagd, en hoe groot hun verlangen is om den H. Stoel op dat stuk een besluit te zien uitvaardigen; vooral verlangen wij te weten, eerwaarde broeders, hoedanige de wenschen en gevoelens uwer uitstekende wijsheid zijn.’ Het verdient vermelding, dat er naar de overgeleverde zienswijze der met Rome geene gemeenschap houdende Grieksche kerk bijvoorbeeld natuurlijk niet is gevraagd, hoewel die op dogmatisch standpunt zich niet ten onrechte de ‘orthodoxe’ noemt, en het den oosterlingen gemakkelijker zoude vallen het neo-Romanisme van grondelooze nieuwigheden te overtuigen dan omgekeerd. Intusschen stond ook nog in de Latijnsche gemeenschap de zaak van het wordend leerstuk wrak genoeg, om nog ver over de honderd bisschoppen van een antwoord op de pauselijke aanvraag af te houden, en meer kan men van een nieuw-Roomsch bisschop kwalijk meer verwachten, daar de centralisatie in de Latijnsche gemeenschap haar beslag heeft en bisschoppen er niets meer dan prefecten zijn van den kerkelijken Caesar, die eigenlijk slechts met zijnen senaat van kardinalen te rade gaat. Van de 682 bisdommen en 66 door titulaire bisschoppen bestuurde, apostolische vicariaten zijn volgens Perrone 620 antwoorden ingekomen; ‘niet meer dan vier hebben ten aanzien der definitie zelve ontkennend geantwoord, en zelfs van die vier zijn drie al spoedig van gevoelen veranderd.’ Natuurlijk, dat was hun dan ook te raden; ook de 128 zwijgers zullen het na de afkondiging wel allen met hun Roomschen imperator zijn eens geweest. Intusschen zijn er toch ook in de antwoorden met ‘bedenkingen tegen de opportuniteit’ passages gevonden, die allerbedenkelijkst klinken, al zijn het niet de principieele loocheningen van den edelen Diepenbrock van Breslau; zoo zeide bijv. de toenmalige aartsbisschop van Görz: ‘Wanneer men op den toestand van Duitschland ziet, blijkt het voorstel om de schoolvraag

omtrent de onbevlekte ontvangenis uit te maken vol gevaar. Van onverschillige protestanten en katholieken worden nl. de beweringen gehoord, dat Rome den geloovigen een ondragelijk juk oplegt, doordat het uit de redebloempjes van den eenen of anderen vader nieuwe dogmata smeedt en het bevel uitvaardigt, dat door allen in vast geloof als leerstuk zal worden aangenomen, wat weinige eeuwen, ja tientallen van jaren, geleden in twijfel mocht getrokken worden, dewijl het veroordeelen van de voorstanders der tegenovergestelde meening door de opperpriesters was verboden'. De aartsbisschop van Parijs sprak nog ronder: 'Daar de onbevlekte ontvangenis *noch uit de H. Schrift noch uit de overlevering* kan bewezen worden, en bovendien de rede en de wetenschap tegen dit gevoelen bezwaren opperen die in zich zelven onoplosbaar of althans zeer netelig zijn, zal men van katholieke zijde, indien de Kerk het door een plechtig besluit verbindend verklaart, weerloos en machteloos worden in den strijd; met éénen slag zal het gezag der Kerk worden verlaagd en de waardigheid harer besluiten twijfelachtig gemaakt. Nooit heeft de Kerk eenigerlei geloofspunt om zoo te zeggen in koelen bloede bekrachtigd, wanneer er in het geheel geen strijd woedde of noodzakelijkheid bestond, alleen maar voor het genoegen om iets vast te stellen. Van waar toch dat genot aan (nieuwe dogmatische) definities?'

Voor zulk een aartsbisschoppelijk zendschrijven aan den man te Rome was eigenlijk de tijd voorbij, en de andere prelaten hebben in Schrift en Overlevering de bewijzen wel kunnen vinden, die de aartsbisschop van Parijs er afwezig in verklaart; op eene uitnoodiging althans, die in 1854 aan *instemmende* bisschoppen van verschillende naties was gedaan, zijn toen die beter onderrichte prelaten naar Rome gegaan, en 134 bisschoppen hebben daar met de kardinalen en 5 godgeleerde raadslieden 4 geheime zittingen gehouden. Met groote zorg is het gif der oudere meening van die zittingen verre gehouden; toen bijv. de abbé Laborde om verlof verzocht, aan de vergaderde bisschoppen zijne bezwaren tegen

het geloof aan de onbevlekte ontvangenis voor te dragen, bestond het antwoord in zijne verdrijving uit Rome. En zoo kwam er dan een advies zooals het zijn moest, een advies dat Pius IX den moed gaf het geloof aan Maria's onbevlekte ontvangenis op eigen gezag en zonder placet der gezamenlijke in beraadslaging vergaderde Kerk voor 'Katholiek' te verklaren. Hij verwachtte er groot heil van; in eene bekendmaking aan het Romeinsche volk verzekerde de kardinaal vicaris generaal Patrizi, dat Maria, nu zij eene zoodanige eer van de strijdende kerk stond te ontvangen, ook plechtige bewijzen van de kracht harer voorbeden zoude geven. Buiten alle oude vormen om is toen het leerstuk den 8^{en} December 1854 door den Romeinschen pontifex na eene hoogmis en het Veni Creator in de St. Pieterskerk in het bijzijn van niet meer dan 68 buiten Italië wonende prelaten afgekondigd. In het geheel waren er 196, waaronder 100 uit den Kerkelijken Staat en 28 uit het overige Italië; zij hadden thans den Paus ook nog slechts plechtigheidshalve te omstuwen, want als geloofsrechters fungeerden zij niet meer. Kardinaal Macchi richtte tot Pius de volgende woorden: 'De Christelijke kerk wenscht vurig en smeekt met de dringendste beden, dat tot meerder lof en roem en tot uitbreiding van de vereering der allerheiligste Moeder Gods hare onbevlekte ontvangenis worde vastgesteld door uwe opperste en onfeilbare uitspraak.' In groote ontroering werd deze genadig en conform gegeven:

'Ter eere der Heilige Drievuldigheid, tot sieraad der maagdelijke Moeder Gods, tot verheffing van het katholieke geloof en tot wasdom van den christelijken godsdienst, op gezag van onzen Heer Jezus Christus, de heilige apostelen Petrus en Paulus en van onszelf verklaren, bepalen en beslissen wij dat de leer, welke inhoudt, dat de gelukzalige Maagd Maria in het eerste oogenblik harer ontvangenis door eene genade en een bijzonder voorrecht van God Almachtig en uit aanmerking der verdiensten van Jezus Christus den Zaligmaker des menschelijken geslachts, van alle smet der erfzonde is bevrijd gebleven, door God is geopenbaard, en

derhalve door allen vastelijk en onwrikbaar moet geloofd worden. Mochten alzoo sommigen, wat God verhoede, zich verstouten van andere meening te zijn, dan hebben zij voortaan te beseffen en te weten, dat zij door hun eigen oordeel zijn verdoemd, schipbreuk hebben geleden in het geloof, en van de eenheid der Kerk afvallig zijn geworden, terwijl zij buitendien door de daad zelve zich schuldig maken aan de van rechtswege vastgestelde straffen, wanneer zij het wagen, datgene wat zij denken in hun gemoed, bij monde ofte in geschrifte ofte op welke uitwendige wijze ook aan den dag te leggen.'

Na de uitspraak bedankte weer kardinaal Macchi Zijne Heiligheid, omdat deze wel zoo goed had willen zijn, op eigen gezag de onbevlekte ontvangenis vast te stellen, - 'tua auctoritate definire sis dignatus,' - en met de meeste Fransche bisschoppen heeft dan ook onder anderen de kardinaal aartsbisschop van Bordeaux Donnet in zijn mandement erkend, dat de bisschoppen slechts waren uitgenoodigd om een besluit van wege den H. Stoel 'uit te lokken'. Voor de meer scherpzienden in het episcopaat kan het besluit niet anders dan benauwend zijn geweest, want het kon niet anders of de redactie zelve moest ruimte laten voor onafwijsbare tegenwerpingen. Vraagt men aan wien eigenlijk de leer in quaestie, die vóór het oogenblik der afkondiging nooit 'leer' is geweest, geopenbaard is, dan kan het antwoord niet luiden 'aan de oude Kerk', noch ook toch zeker 'aan Duns Scot', maar belandt men wel bezien bij den afkondiger zelven. In dit geval heeft Pius echter formeel logisch gesproken niet zoozeer het leerstuk van Maria's onbevlekte ontvangenis afgekondigd, als wel zijne eigene onfeilbaarheid, en dat onder het stellen van een door hem uit de lucht gegrepen voorbeeld. Men verhaalt dan ook, dat een der 21 aanwezige Fransche bisschoppen tot den Paus gezegd heeft: 'Heilige Vader, gij hebt niet alleen de Onbevlekte Ontvangenis, maar ook uwe eigene onfeilbaarheid uitgemaakt.' Vol vreugde over de definitie, waaraan toch ieder scherpziend oog moet merken, dat de afkondiger er geen ge-

schiedkundigen grond voor onder de voeten heeft gehad, schreef ook de (neokatholieke) aartsbisschop van Utrecht Johannes Zwijsen nog denzelfden dag naar Holland: ‘Pius IX heeft het *heuglijk* en *onfeilbaar* woord gesproken, dat Maria de moeder Gods zelfs niet in hare ontvangenis met de erfzonde is besmet geweest.’ De oudkatholieke aartsbisschop van Utrecht[1)] heeft hem de onfeilbaarheid van dat woord niet toegegeven, maar daarvoor was die levende reliquie uit ouder dagen ook geen metropolitaan ‘bij de gratie des Apostolischen Stoels.’ De *heuglijkheid* van het woord is zwak gevoeld door de orde der Dominicanen, die zoo lang het maar even ging de grimmige verdediger der rechtgeloovigheid was gebleven, maar nu geheel geknakt was; de eens zoo hartstochtelijk tegengehoudene zegepraal der Jezuïeten moest in stille somberheid verkropt, maar deel aan de feestelijkheden werd er niet genomen. Ook zijn er toen nog eenige weerspannige kapelaans en abbés uit Rome verdreven, afgezet, of in den ban gedaan, maar al de overigen hebben zich verder plichtmatig verblijd, gelijk is op te merken uit het inschrift op een bronzen plaat, die in het koor der St. Pieterskerk is ingemetseld:

‘Pius IX, pontifex maximus, heeft in deze patriarchale basiliek op den 8^{en} dag van December in het jaar 1854 de dogmatische definitie van de onbevlekte ontvangenis der moeder gods en maagd Maria bij eene plechtige godsdienstoefening uitgesproken, en daardoor de wenschen der geheele Katholieke wereld vervuld.’

In het Vaticaan heb ik in eene voorzaal tot de ‘stanzen

1) Er bestaan in ons vaderland nog ettelijke duizenden Roomschen van den ouderwetschen stempel, als overschot der oude nationale kerk van Nederland; hunne geschiedenis is eene tergende en wraakroepende exemplificatie van Jezuïtische en Curiale ongerechtigheid. De neo-Roomschen geven hun den scheldnaam ‘Jansenisten’, hoewel zij nooit de door Alexander VII als Jansenistisch veroordeelde vijf stellingen hebben geleerd, en tot op 1854 dezelfde geloofsbelijdenis hadden als het hof van Rome. Doch zij hebben op oud-kanonieke rechten gestaan: dat is tegenover het naar centralisatie strevende Rome hunne zonde geweest.

van Raphael' eene toepasselijke fresco-schilderij van groote afmetingen gezien, waarop de H. Vader bij de afkondiging door een straal van goddelijk licht getroffen wordt, dat zijn gelaat met hemelschen glans beschijnt. En op een plein voor het gebouw der Propaganda heb ik voor het gedenkteeken gestaan, waarin de afkondiging naar buiten is vereeuwigd: boven een voetstuk met Mozes, David, Jezaja en Hezekiël in wit marmer, als zoogenaamde oud-testamentische getuigen voor het leerstuk, verheft zich daar op eene antieke zuil van groenachtig marmer het bronzen beeld der H. Maagd, die zegenend hare hand over de Eeuwige Stad opheft. Het geschiedkundig verleden van het dogma wordt daar intusschen niet sterker mee; het blijft veeleer zoo zwak, dat apologeten zich met voorliefde op zijne apriorische redelijkheid beroepen, wat in zulke zaken een veeg teeken is. Perrone zegt: 'Een theologische grond voor die waarheid ligt naar aller gevoelen in het goddelijke moederschap, daar het ten eenen male als ongerijmd zich voordoet, dat de moeder Gods door de erfzonde aan den dienst van den Booze zoude onderworpen zijn geweest.' (Thesis theol. § 37.) Op zulk eene redeneering a priori is reeds door Augustinus tegen Julianus geantwoord, en wij kunnen er van onze zijde nog bijvoegen, dat indien de Heiland volgens het Evangelie het niet versmaad heeft, zich door den Verzoeker te laten opnemen en op de tinnen des tempels te laten plaatsen: indien hij zich door den verrader heeft laten kussen en door de onreine handen van verscheidene booswichten heeft laten gevangen nemen en slaan en geeselen en kruisigen, het ook denkbaar is, dat het tot de zelfvernedering van den vleeschgeworden Logos heeft behoord, eene gewone vrouw tot moeder uit te kiezen, opdat ook daarin de goddelijke almacht mocht worden geopenbaard.

Het leerstuk van de onbevlekte ontvangenis der heilige maagd en moeder Gods Maria is op het zeerst in strijd met de opvattingen der katholieke oudheid, ziedaar een feit dat niet is weg te redeneeren. Men voelt dat van zelf, om zoo te zeggen, wanneer men leest dat bijv. Mgr. Parisis,

bisschop van Atrecht, gezegd heeft, dat sinds het decreet van Pius IX de H. Maagd gelijk is aan Jezus Christus, en dat hij zich heeft laten ontvallen, dat de leer der onbevlekte ontvangenis wel tot de overlevering behoort, maar als een verborgen gesternte, dat niet voor allen zichtbaar is. Verscheidene bisschoppen, o.a. die van Soissons, hebben dan ook terecht het dogma een *nieuw* leerstuk genoemd; wat de alle geschiedenis hoonende considerans der afkondiging, de heterodoxie van het dogma tegenover de oude kerkleer en de niettemin gedweeë houding van het aan rang en stand verkleefde modern Roomsche episcopaat betreft, hadden daarom de alleen gelatene bisschoppen der oud-nationale kerk in Nederland gerechte aanleiding om met den schrijver van Jezaja 50:10 verbolgen uit te roepen: ‘De wachters van Israel zijn stomme honden, die niet vermogen te blaffen, die ijdele dingen zien!’ (Herderlijk Onderricht van den aartsbisschop van Utrecht en de bisschoppen van Haarlem en Deventer over de onbevlekte ontvangenis der H. Maagd Maria, Utrecht 1856, blz. 28.)

Met het bovenstaande vermeen ik een specimen te hebben bijgebracht van de waarheid, dat met een overtuigden Roomsche van onze dagen eene onzijdige bespreking van feiten niet mogelijk is: reeds het bloote vermelden van feiten raakt hunne leer. Aan anderen het trekken der gevolgen, die uit deze stelling moeten voortvloeien.

Amsterdam, Augustus 1894.

Zomer, door H.J. Boeken.

I. Wolken.

Godlijke Zomer, hoog over het lommer
  Stalt gij uw pracht uit, ontastbare bruid;
  Strekken ook menschen begeer-armen uit,
Gij blijft een sneeuw-witte en kreukniete, kommer-

looze maagd eeuwige, nooit mannen-buit,
  Als maagden verdwaasden vliedt gij en dommer
  Dan de hindekoeien zwijgt gij, en stommer
Dan der aarde mijn-pracht ligt gij recht-uit,

Ligt gij en zweeft gij en hangt gij en beeft gij,
  Beeft ge in den stofloozen vorm, die gij zijt,
  Wasemt gij op uit de zeeën gloei-hitte...

  Eén noorde-wind komt, gij regent, moet zitten
  Als wilde nimfjes, dra lang uit den tijd;
Zoo zomer-beelden wolk-pracht vluchtgend streeft gij.

II. Vroeg-uchtend-onweer.

Aurora bloost met een vaal-grauwen blos,
Als gele sneeuw na witte winterdagen,
En achter 't lommerrijke woud en dos
Van zomer-boomen hoor ik 't steunend klagen

Van verre donders: 't zijn de felle vlagen
In haar omwolkten buik, daar wringt zich los
Het reuzen-kroost, dat, eer 't nog gansch gaat dagen,
Geboren, staat te middag volk, kolos.

Waar is Aurora nu, die met zacht blozen
En rozen vinger mensche' en goden 't licht
Verkondgen komt hoog bove' ontwakende aarde?

Dit is de zwangre, die eens Memnon baarde,
Wat kroost baart de geweld'ge nu, die rozen
En jammren stort onder haar eigen licht?

III.

KOOR DER OOGENBLIKKEN:

Kortstondig is 't genot, lang de begeerte,
Reeds wie 't uitspreekt is 't oogenblik kwijt,
'Zit in mijn luwte en schaûw,' spreekt de Tijd,
Maar luwte naar schaduw heeft dat gevaarte.

Wij zijn het geluk, wij zijn de voldoening,
Hoor de goud-roepende stem, die daar spreekt,
Wij zijn het oogenblik, 't oogenblik breekt,
Breekt en de Tijd brengt weer de verzoening

Van 't derve' en genot, een mislijke troost,
't Gluiprig, lauw-hartige, vaal-gele kroost
Van daad-snelle wilskracht, die opent de deuren
En van mismoed, die 't al laat gebeuren.

‘Wat wondre klank komt in mijn ooren,
Vecht 't Oogenblik hier met den Tijd?
Moet ik de wondre boodschap hooren,
Is 't Oogenblik meer dan de Tijd?

Is 't kleine wicht, dat niemand zien kan,
Meer dan de Vader, die het al beheert,
Die ordent 't al wat ooit geschiên kan,
Die 't alles brengt en 't al verteert?’

KOOR:

Wij zijn het kind, dat in donzen klaver
Ligt roodlijk stralend met mollige leên,
Wij zijn de kernrijke pit van den haver,
't Houdt den ren-hengst recht om-hoog op de been,
Als om hem dreunt en voet-stampt het gedaver
Van voeten en hoef-klank onder 't gesteen
Van de getrapten, die zullen niet komen,
Waarheen de golvende scharen stroomen.

'Wie éénmaal 't oogen-raken voelde,
Weet dat geen weeslijk ziele-ding vergaat,
Zij staren klaar en wijd en zonder doel de
Wîj wereld in totdat op éénmaal staat
Die Iris-boog op een onkenbren afstand,
Geen naadring geeft, hij staat en staat, vergaat
Wel aan den hemel ach, aan den ver-af-kant
Der wereld blijft een kleur-doorzichtbre wand in ziele-staat.'

Verzen, van Willem Kloos.

I.

Ieder mensch heeft eene sfeer wonderbaar
Om zich zelf heen, door géén mensch begrijplijk
Dan door wie naadren met needrig gebaar
Van hand niet of hoofd, maar van het onrijplijk

Aardsche mensch-zijn, dat op elk mensch weegt, rijplijk
Wordend alleenlijk groot machtiglijk, waar
Een waar mensch tracht te leven, beschrijflijk
Door al wat daar naast leeft, Schoon-ziend klaar.

Alles wat leeft hier is een heilig ding,
Als maar dat heil'ge zich zelf op-hoog-houden
Mag in des levens bittre wisseling.

Slechts wie onwetend gestadig om hoog schouwden
Zonder te grijpen of het soms iets ving,
Blijven klaarlijk omhoog den victorie-boog houden.

II.

Een mensch hoeft niets te krijgen door het bidden,
Een mensch mag blij zijn als hij bidden mag,
Want bidden is gelijk een zachte lach
Voor al die menschen, overwegend dit en

Dat en nòg eens dat... Neen, daarvoor ach,
Zelfs als zij liggen in hun stille bedden,
Zijn zij als reeknaars zelfs te stom. Een lach
Zachtlijk is alles wat die menschjes redden

Zou kunnen uit hun dwaaslijk zich verspelen
Aan, weet ik wat? van kleinlijk ijdeltuiterig
Bekrabb'len van alles wat voor hen òpstaat.

Alles wat opstaat is iets waar men óp slaat,
Omdat het dat arm zelfje gaat vervelen,
O mensch, word liever een mensch wat meer fluiterig.

III.

O, o dat vrouwtje zoo zacht stil bewegend
Op den lichte' achtergrond van 't dorps-cafétje
Dat gaat al wandelend, zachtjes, 'n klein beetje
Wijl de voel-voetjes 't zand des vloers wegvegen;

En die boer-menschen, pratend, wie het kreeg en 't
Verloor weer, om een o, o zoo klein veetje
Van ‘als ik zeg’ en ‘weet je dit en weet je
Ook dat nog bovendien?’ - O wees gezegend

Onzichtbre mensch, die leeft door al 't mensch-woelen
Onwederstaanlijk, wijl gij klaar en wijs
Deedt niet, niets anders dan maar puur gevoelen, -

Terwijl gij toch begreept, wijl wist de wijs
Van 't menschen-leven, het groote in klaar koelen
Gang heengaand door de wereld, een spanne tijds.

IV.

Elk mensch heeft eenen rechten weg door het leven,
Elk, elk echt mensch schoon ook zachtlijkjes gaand,
Maar altijd voelende en altijd verstaand
Al dat, wat om zijn eenzaam zelf komt zweven,

Aldoor maar wisselend om hem, te beven
Zittend zachtzinniglijk, wijl het oog traant
En de zwakkelijke armen dreigen, slaand
Al wat daar tegen hem in- wilde streven;

Tracht niet, o mensch, u zelf zoo te bezinnen
Als alles goed om u is en vertrouwd,
Blijf liever, mensch, inniglijk, klaarlijk minnen

De aloverwinnende, onschendbare eenvoud
Die prachtiglijkjes zit zoo diep hierbinnen
Mijn armen mensch-wil op de' Eeuwgen gebouwd.

V.

O Gij spreekt steeds in advertentie-taal,
Daar zitten lezers voor met zich verwondrend,
Oplettend gebaar, of het ook honderd en
Meer procent zou (kunnen) geven dan de waar-

achtige intrest huns kapitaals, 't Kaptaal,
Dat is wat elk mensch heeft, geen mensch bedondrend,
Gekregen door zijn eigen werk en geestkracht, staal
Blijvend tege' alles wat daar niet meer rond er en 't

Leven puur voor zich zelf uitsprekend doorgaat
  Te wezen wat het is, een wezen vaal
  Van ziel, maar dat zich zelf glorieuslijk

  Opheffen kon, tot hooge grootheid, heuschlijk
  Sprekend tot allen in verstaanbre taal,
Want slechts die goed is, is degeen die vóórgaat.

VI.

O die wreed-booze of huilerige verzen
Die 'k heb gemaakt, 't is zooveel jaar geleên,
Die vrij zijn geworden als vogels die persen
De lucht voor zich uit in 't vliegen vér-heen.

Nu ben 'k een wezen, dat zacht aanschouwen
Mag wat gebeurt en op God vertrouwen.

Ik wil leven op mijn eigen manier,
Goeddoend zooveel mooglijk in wachtend uitzien
Naar al de dingen, die het leven geeft.

Laat toch het Leven leven als het leeft,
Ik-zelf leef rustig mede en heb plezier
Bove' al die menschen die in alles buit zien.

VII.

Klein, klein mannetje, wat maakt ge u zoo bang
Voor 't uws kleinlijk leelijkjes zelfjes hoog-staan
Op dezes Levens onwendbare boog-baan
Glijdend door 't mensch-bereeknen als een slang.

Menschen, gij, die uitrekent: ach een slang
Slingerender nog dan gij zal omhoog slaan,
Pakken in uw lurven u als een tang -
Ach, ik zeg je, mannetje, alleen: ach, poog staan:

Sta voor u-zelfs aller-ál-beste Weten
Van wat rechtvaardig is en goed en hoog,
(Op zich zelf staand door Gods kracht) nooit vergeten

Dat onze menschen-ziel van Hem uitvloog,....
Schoon ook de wereld om u heen bewoog
In zelf-neer-duizling, blijf dat ééne weten.

Amsterdamsche Kroniek, door Victor Lescailjé.

Anarchisten.

Wij moeten meevoelen wat het anarchisme is, dan kunnen, moeten wij er vrede, verdraagzaamheid mede hebben als met een storm die onze bloemen knakt, onze huisgoten veegt, die wij onmogend zijn te keeren, al zou de lafheid en onze neiging tot rusten het willen.

Wij hebben de Natuur, wij hebben de Wereld, of anders, wij hebben het Leven en de Menschheid, dan hebben wij de Ziel van die beiden, die wij niet kennen, wier bestaan wij alleen weten, wetende dat Zij ons doet en de Natuur doet zìjn, groeiende zijn, dat is wij hebben verschijnselen, voelen ze mee in verschillende orde: verschijnselen van *natuurlyken*, van *menschelyken*, van *goddelyken* aard. En achter die allen is het Mysterie.

Waar de Samenleving begint houdt de Natuur op, de Natuur is de onschuld in leven en vergaan, met de samenleving begint de kentering en wisselvallige strijd van natuurlykheid en goddelyk-zijn, de menschheid het tienduizendjarige Beest en-god, waar de kentering en wisseling altijd blijft kentering en wisseling en nooit wordt Resultaat, de Aarde als het kamphart in den atmosfeer van engelen en demonen en op de Aarde voorwerpen van dien strijd: de Menschheid.

Is de mensch alleen hij kan natuurlyk zijn, een plant, een bloem, een koe, een hond, een paard, het is bereikbaar dat de mensch alleen heilig dat is goddelyk zij, in de Wereld is de mensch altijd een anders gekomponeerd goddelyk beest, wisselend zich kleedend in de gewaden van zijn dierlyke begeerten, in de wade zijner heiligste verlangens, maar immer verkleurend, daar is geen mensch denkbaar die nog geheel beest zou zijn, hij ware gestooten uit de leving, er is geen mensch denkbaar die rondging onaantastbaar gansch-wit, puur-wit, god-mensch. En zoo is het niet te begrijpen, het Kristendom, voor wie niet weet diep in zich dat God-zelf *is*, het Eenige wat *is* en almachtig, is het niet te gevoelen zonder het Geloof dat Hij eenmaal in menschen-gedaante gezonden heeft Zijn Zoon dat is Zijn Wil en Zijn Liefde, en Kristus voor menschen zoo is het waarlyke Wonder, iets wat alleen van vorm was menschelyk, van wezen Heiligheid en Geest, en dat zoo de gansche Kristenheid, die in haar Geloof heeft de kracht sluimeren het leven met de Natuur en het beestgedeelte van het menschleven te puren tot een tweeden onschuldigen staat, de blijde Boodschap niet heeft beleden als het medegedeelde over een driewerf gebenedijd een heilig heilig men sch, maar als de onder bevend herinneren neergeschreven Daad van den Geest, den Heiligen Geest van de Natuur en van de Wereld en van het Zieleleven mysterieus, Daad in de Wereld der menschen aangepast aan die Wereld door het gedaanworden uit wat later sommigen zou schijnen een Mensch en wat toen ten tijde den beest-menschen die zich hadden gesloten, die niet meer groeiden, scheen te zijn een mensch, maar wat al enkelen toen ter tijd, later duizenden, later millioenen beleden te zijn de uiterste, de dichtsbije, de menschelyke afstraling van de Heilige Drievuldigheid, die alle tijden, alle godsdiensten, alle wetenschappen, die stand hielden zoolang er menschen waren die hunne vormverschijningen dóórzien konden, hebben gevoeld te zijn voor de Menschheid: Het Wezen van wat boven haar leeft en haar doet.

Wij *weten* dit. Omdat het ons ingegeven is, en wij sinds hebben gekend en niet te voren: het Geloof*) en de Macht en den voortdurenden Groei, wij weten dit even zeker en met de zelfde werktuigelyk dat is lichamelyk te gevoelen zekerheid als waarmede wij weten dat de zon geeft licht geeft warmte, als wij weten dat het water alle kracht inhoudt voor het lichaam, als wij weten dat de aarde is de spons waarin alle natuurleven wordt behouden, gefiltreerd en gestuurd naar omhoog, wij weten dit, zooals wij weten dat wat wij doen na het hoofdknikbewegen onzer Ziel is het goede en wordt van hooger hand geleid en is niet te stuiten, dat is wij weten dit door het te gevoelen, maar te gevoelen zoo innig, zoo diep, zoo teer, dat ons, kennend de waarde der Hollandsche woorden, het woord 'gevoel' daarvoor te sterk-natuurlyk, te rood, te zwaar toeschijnt, waarom wij, geloovende, zeggen dat wij het *weten*, dat is gevoelen als iets bijna wit van zacht-roode blankheid, etherisch van zoo weinig aan eenige wet van zwaarte en gewicht gebondenheid.....

En nu, ware het Kristendom als de één wet voor geluk en voor kracht en voor groei niet in ons als een eeuwige bron-wel en ware niet het Kristendom, niet een leer (geen kwaad woord maar dezen menschen nog onverstaanbaar) maar een toestand van warme en lichte levensinnigte in ons en in de Wereld zooals die worden moet, en met een wil, die reeds alles heeft verinnigd en het geheele Leven heeft blootgelegd *in* den mensch en niet buiten hem, ware het Kristendom niet gepredikd en te belijden, wij zouden in *deze wereld, die het Heidendom is*, wij zouden met de daad van het lichaam met alle daden, wij zouden zijn anarchisten.

Want de huidige wereld, deze samenleving, is gevloekt en gaat ten ondergang gedoemd, zij zelve is de meest

*) Wij zeggen dit: Waarheid is Geest, het geestelyk Zijnde, en wij zien met het binnen-oog de Waarheid alleen met het Geloof, de tederste bezigheid binnenin den mensch.

volkomene anarchie, geen overheid, geen geestelykheid, geen dictatuur van keizer of koning, komedie de vorsten, komedie de kerken, en de centenaars volkskrachten, door het geld, het bloed van de Hel, omdat het volk nooit heeft geleerd, nooit heeft gevoeld, nooit heeft kunnen gevoelen wat het is de Liefde, het bloed van den Hemel en toch bloed behoeft, onder de macht van enkele Fausten van industrie of handel gebruikt voor werk Gode gevloekt, worden gebruikt om heel Europa, Amerika, straks Aziën en verder te maken tot een winkelarij van laffen uitwendigen praal en zielloozen pronk, alles in anarchie en de volkskracht, de eigen kracht het volk zelf als een last, kweekende gezwellen van moedeloosheid en rottende ziekten in den wil.

O het is zoo begrijpelyk, ja hier is het woord, het is juist, het is zoo, het behoort zoo, het moet zoo zijn, dat die zich voelen leven waarachtiglyk, maar niet als wij buiten de Wereld, boven de Wereld mochten duiken, zichzelf breken van onder de massale mesthoop van de huidige instellingen der heterogeen in-zich absurde samenleving, breken zich uit, en met een scheur en een breuk en een barsting in die samenleving zich koopen het geluk in den lichamelyken dood.

Maar dit is het dadelyk op het eerste gezicht, en dat niet te voelen kweekt weer vele dwazen, ambitieuze half-hoofdige hartelooze knapen, psychisch impotenten meestal en maatschappelyk teleurgestelden, die een gemeenschapsdienst maken van wat voor anderen was persoonlyken dwang en plicht: de anarchisten, bommen-werpers en moordenaars, zij zijn er en de vloek over de leving, waar kind-menschen hun laagste beest-sentimenten moèten uiten om zich zelven te blijven voelen, maar Het Anarchisme, een leer die zich baseert op deze daden, zulk een leer bestaat niet, zulk een leer is on-echt, aanstellerij, ongevoeld, verdoemd.

De menschen kunnen gezamenlyk een passie hebben, het leven dat zij leven te maken zoo veel mooyer en ruimer en zwaarder, feller, dat het zoo veel mogelyk genoegen doet hun vermogen van aangedaan-worden (want ook dit is een vermogen), zij kunnen niet gezamenlyk de passie hebben

het leven te breken en anarchisten van de leer en niet van de spontane daad, die zij niet langer kunnen binnen-houden, zullen weldoen zich aan te sluiten bij de socialisten, daar is een leer, hoe laag-materieel, hoe bekrompen, daar is een streven dat zich langzaam van daad op reflexie en van reflexie op een nieuwen daad geregeld voltrekt, anarchist-zijn is doodslager zijn, omdat men geen dichter is of artiest, en ook geen mensch van de onwezenlykheid en laffe leelykheid der kunstontkennende maatschappij-menschen, maar een mensch die zich-zelf voelen wil op den grond met een vrij hoofd hoog naar de lucht en die dit niet kan omdat hij verstikt en vertreden wordt, die dan losbreekt en met zijn lichaam doodt zijne psychische ellende, maar Het Anarchisme als leer het zou niet anders kunnen preeken dan het sluip-moorden van het geheele Leven.

De tegenwoordige maatschappij vertegenwoordigd in regeeringen en parlementen is zoo leeg, zóo rot, zoo innig-impotent, zij is zoo dom. Niet dat zij ingaat tegen een ongevoeld socialisme van het woord der kennis van het schijn-weten en het dogmatisch meenen, het ongevoelde het niet weten, niet dat zij ingaat tegen de prostitutie, die ondergraving der ziel, niet dat zij ingaat tegen de journalistiek, die prostitutie van taal en gedachte, niet dat zij ingaat tegen de leelyke stijllooze leelykheid van bouwen, meubelen, ornamenteeren, kleeden, manieren, niet dat zij ingaat tegen vrijheid doodende anemische ambtenaren en verwaand-materialistische medici kweekende akademieën, niet dat zij de wan-smaak uitingen van geld voor goed houdende tentoonstellende winkeliers weet te temmen tot kundige zaakjes mans eenvoud, niet dat zij belastingen stelt of infamie op het kwanselen en loterijen op de effekten-beurzen, niet dat zij de krankzinnigegestichten en gevangenissen laat doorzoeken naar nieuwe vreemde menschen-levens door die van elders dan uit boekjes wetenschap hebben van wat is psychisch lijden, niet dat zij voor alle vakken en ambten vraagt naar geboren aanleg in plaats van naar goedkoopte zij, de Staat, die hier toestaat dat honderden strambeenige moffen goedkoopelyk en be-

lachelyk varen als kapiteins op alle Hollandsche schepen, niet dat zij verplichtend stelt allen kinderen onderwijs in de beginselen der wijsbegeerte, niet dat zij een hiërarchieke orde maakt en opleiding van burger tot hoogsten staatsambtenaar, het koerst alles naar den Boréaas van het oogenblik, het loopt de spuigaten uit, ja de maatschappij geheel is een orgìe van anarchismen, en als luidklinkende die maatschappij tijdelyk reddende, wrekende daad laat men dan den valbijl tusschen het hoofd en de schouders bonken van een die haar perversen, haar gang naar den dood heeft gevoeld, maar die ze niet wilde medemaken omdat hij zijn zieleleven te lief had gekregen, en die benauwd zat zoodat hij breken moest voor zijn vrijheid.

Die maatschappij is dom, want als er ooit een onaangename vertooning is voor artiesten, die weten hoevelen er omkomen door gebrek aan levenskracht hun door de maatschappij uit het lijf gezogen, en walgelyk voor het volk waar ieder individu zijne jongens-illuzieën van heerlyk-werkend te leven door den geldmeester voelt door midden-genepen, dan is het zeker die eene ganzen-geruchtmakende kreet van ontroerde, maar beroerd ontroerde verontwaardiging, die ook over Europa ging na het doodsch-bericht van den Franschen President, en het misdadig van hunne gemakkelyke zitplaatsen roepen van journalisten en andere psychische tafelschuimers om den moord van den moordenaar.

En zoo voltrekt zich langzaam de dood van deze samenleving met die harer geweldenaren gezamenlyk, want zoo de eerste niet spoedig wordt een huis, waar ieder leven kan naar zijn gevoel waar de wijzen der causarum notitio dat zijn de wijzen-van-het-gevoel, bron van alle gebeuren, wetende rechters zijn over goed en kwaad en waar ieder vrij kan liefhebben wat schoon is, goed is en zoo gelukkig zijn in armoede of rijkdom, onbeteekenende zaken, geweldenaar na geweldenaar zal niet ophouden op te komen voor het verstikte ziele-leven, en als voor één Ravachol en één Caserio misschien tienduizend pennen en politieagenten zijn in beweging gekomen er zullen spoedig niet voldoende dezer

ingrediënten aanwezig zijn om de honderden en duizenden die geweld gaan plegen bij te houden met waardeerend gekras en gesabel.

Maar wij moeten dieper intreden.

Alles wat den mensch goed is, is hem eene resignatie. Den man is de maatschappij eene resignatie, den man is de vrouw eene resignatie en eerst daarna beek van liefhebben fontein van gevoel, en de hoogste resignatie en het hoogste heil tevens is den mensch: Godt. Ja elke daad is eene resignatie van eigen veiligheid, betrekkelyke zekerheid, rust. Alles wat wezenlyk is, is in wezen eene overgave en niet een doen-persoonlyk-positief, het is een doen-negatief, een gedaanworden-positief.

Wij weten niet of wij altijd de kracht der resignatie zullen behouden, maar wel weten wij nu dat alleen bij het resigneerende zich laten groeien, zich laten worden, en als zelf intakt door-zich-heen zijne daden laten-worden is het eenige wat meebouwt in den wijden reuzenbouw van het zich voltrekkende Heelal, voor zoover wij luttelen het bestaande voelen, en dat de vooruit bewuste, de gewilde en dan in beweging gezette aktiviteit die is die het Leven breekt, met andere woorden dat terwijl het bouwen, het gedaan-wordend doen vindt zijn thermometer in de Emotie de aan-doening den mensch gedaan door het Leven, het leven-brekende aktief-zijn zoo zijn thermometer vindt in het bewuste Begrip.

Aan de maatschappij-kant gezien is de anarchisten-daad, een gevoelsdaad, een drift en dus sterker, reiner echter dan de basis dezer geheele samenleving, het Begrip, maar aan den persoonlyken kant gezien, is wel de hartstocht van den anarchist echt, een gevoel, maar zijn moordende daad is de werktuigelyke uiting van een in mogelyk onbevlekt gemoed wan-levend Begrip. Want zoo is het.

De Emotie is warm, vibreert, de Emotie kan door anderer vibratieën worden tot drift, kan worden tot Devotie, kan plotseling door natuurlyke invloeden van buiten worden

tot nul, de Emotie groeit, zet uit en krimpt met het natuurlyke uitzetten en inkrimpen van het Leven om haar heen, de Emotie past in het Leven, neemt deel aan het Leven..... het Begrip niet. Het Begrip is koud, het beweegt niet, het is inert, het is in rust, het heeft alleen zwaarte en hardheid, het Begrip is de negatie van het Leven, het Begrip is de Dood.

Het is bij elken daad, elk verschijnsel de vraag: was er Emotie of was er het Begrip. Het socialisme: - is het een gevoeld doen een gevoeld weten of is het een kennen, - de anarchisten zijn zij gevoeligen of begripsmenschen, d.i. als zij daden doen handelt hun ziel door hun lichaam of hun lichaam door zijn eigen verleden uit zich zelf, want de Emotie worstelt uit het leven van de Ziel zich uit en het Begrip evenals de memorie, de vrees, en de ijdelheid leven in het lichaam alleen.

Nu wordt het socialisme waar het niet is militant, ik bedoel het socialisme in de leiders, een hanselen met begrippen: het begrip bourgeoisie, het begrip welvaart en geluk, het begrip der maatschappelyke gelijkheid, het socialisme wordt zelf en wil maken van de samenleving, dat doode harde ding dat òns niet aandoet maar dat de nervenlooze materie aandoet, scheidt en aanpast, verschikt en verkleedt, Het Begrip bij uitnemenheid gerealiseerd: de Machine. En laàt het dit doen, heeft de armoede nog wezenlyke waarde sinds het jaar 1, waar de rijken worden geweerd uit het Koninkrijk der Hemelen, nu nu het psychisch leven binnenin ons leeft even wild even rijk als het materieleven leefde in de Middel-Eeuwen en daarvoor? is de eenige realiteit voor ons niet ons psychische leven en wat is daarin ons huis, onze nooden, onze gezondheid, onze lusten, ja wàt is het Vleesch, waar ook leeft de Geest? een heerlyk werktuig, op zich zelve niets.

Welnu als dat zoo is, dan is noch het socialisme noch het moord-doend persoonlyke anarchisme, zooals men te dikwijls hoort, uiting van een Idee, dus geestelyk, maar lichamelyk een reeks kennis een reeks daden om te verkrijgen vervul-

ling der lichaamlusten, der lichaamsnooden, gevoeld is alleen het medelijden met het volk dat ziek wordt gemaakt, gevoeld is alleen den drang tot breken in den mensch, maar waar de Idee heerschte, zij zou den bourgeois-socialisten duidelyk maken dat het volk hun hulpje niet noodig heeft en hunne begrippen en theorieën niet, als het *voelt* dat het leelyk en *voelt* dat het onrechtvaardiglyk wordt genepen en benauwd, en zou zij den anarchist met zijn kromvingere handen tot worgen klaar de vingeren zachtjes recht strijkende leeren dat een moord doen is niet een doode maken maar een opstanding verhaasten, een roem veertienduizendvouden, een kracht om in dien leegen plaats te treden oproepend nieuwer en frisscher dan de oude.

Een moordenaar verdient dan ook alleen den naam van zelf-moordenaar.

En dit is de beteekenis van den anarchist, die verfoeiende wat verfoeilyk is in de wereld van materieële met het nuchter verstand met het lichamelyk gevoel benaderbare ellende, en niet hebbende in zich de open wonde der resignatie maar waarin als balsem vallen de droppelen van een hooger leven dan het materiëele, kennende de teleurstelling, de spijt het medelijden met zijn lichaam, d.i. kennende de opperste vrees, ontkennende de komende heiligheid uit armoede en vriendeloosheid ontkennende met zijn gevoel, omdat dit niet dieper gaat dan smart van de lichaamspijn, dan verfoeiende indrinkt het verfoeilykste: het Begrip, hier het wan-begrip dat het dooden van lichamen een aardeverwentelend feit kan zijn en iets anders dan een bezigheid voor afschuwelyke levensdilettanten, en zoo uit walging tot dat Leven, waarvan hij de stonden van innigheid en zielenopgroei nimmer heeft vermoed, zich zelf van dat Leven voor eeuwig berooft met de levens die in een begrip als: alle machthebbers maken misbruik, alle bezitters maken misbruik, alle machthebbers en bezitters zijn bourgeois etc., zijn ten doode door hem gedoemd.

Maar de wanhoopskreten der wereld òm dezen, om de natuurnoodwendige aanwezigheid van menschen, gevoelig

en het goede willend, maar niet geleerd hebbende tot zichzelf in te keeren en het goede niet kunnend in die geheele maatschappij impotent van zich zelf vretende benauwing, dan wordende de perversen van enkele oogenblikken, dat zij belijden *de* gemoedsperversiteit: het Begrip... de rochelende geluiden tienmaal afgrijselyker dan de daden dezer tijdelyk-verdwaalden, de stervensreutelingen eener maatschappij van voor geld-biddende priesters, en voor lichamelyk gemak zich vernederende veerlooze kippen, die hier als deze uitgepengelde scheef-zichtige mal-buikige anemen rondloopen als winkeliers, ambtenaars en lanterfantende beroepsartiestjes en koerantiers der negentiendeeeuw, ze zijn alleen voor enkelen die hooren door hen heen een flauw geroep om waar nu zoovelen beloften doen de menschen-wereld te maken weer tot een gerealiseerd begrip, een sociale machine van lichamelyk gemak en werktuigelyke weelde voor allen, er op andere wijze voor allen die Ziel hebben komen enkelen, kunstenaars die zich vergeestelyken, geestelyken van Kunst om eerst te doen gevoelen kalm helder dat wat Kristendom heette tot op heden was den tweeduizend-jarigen langzamen ondergang van het Heidendom, ook schoon, ook heerlyk, maar buiten den mensch,*) en om dan in Woord en Daad te leeren dat het niets is de Realiteit bij die innige werkelykheid van het leven der Ziel, dat drenkt alle levensbewegingen rondom en dat met zijn eigene teederder wetten in ons is de binnenafspiegeling van eene werkelykheid, onbestaanbaar misschien voorloopig maar van een werkelyken staat van maatschappij die volmaakt zou zijn door natuurlykheid, menschelykheid, en genade, drie-één.

22 Juli '94.

*) Roomsch-Katholicisme.

Verzen, door Willem Kloos.

Voor den heer en mevrouw Witsen.

I.

De Grieken hadden het lichte leven zoo lief
   En zagen na den dood niet dan een somber
   Zwerven door den al-verlatenen omber,
Als door nachtelijke straten een dief

Stilkes gaat zonder eenig geruisch om der
Woningen innerlijke pracht, een wonder
Mysteriëus, maar niet tot zijn belief,
O de Grieken hadden 't leven lichtlk lief.

Laten wij ook het schoone leven minnen,
   Wij geboornen onder donkerder lucht,
Helder van hoofd en hoog-open van zinnen

Voor alles wat buiten en al wat binnen
   In ons-zelf sluimert nog met zacht gerucht,
O laten we alle', allen het leven minnen.

II.

O laat dit àrm mensch-kindje heel alleen zijn,
Alleen met wat zijn droef zelfje vertrouwt,
Wetende zekerlijk dat wat gebouwd
Is door het arm mensch, is door 't geween mijn,

Dat klagende luidelijk duidlijk heen zijn
Aller-al-grootmachtigste onmacht aanschouwt,
En dan zachtjes weenende lief vertrouwt
Op dat wat in mij, menschje, blijft alleen mijn.

Denk maar een beetje toegevend van mij,
Mij, die zoo kalm-zwaar geslagen in 's Levens
Warreling zit weetloos van al 't vaag komen

Kunnende onzichtbaarlijk, in zich zelf vrij
Te doen wat daar wordt gedaan, zelve tevens
De al-al-innerlijkste essens van ons droomen.

III.

O 't onbewuste, dat in een klein beestje
Zit groot klaar onschuldigjes breed-uit doend,
Vliegje, dat wegvliegt als het heeft gezoend
't Warme menschenhandje, een princelijk feestje

Voor 't wicht, dat in zich zelf klaarlijkjes boemt,
Vliegende wijdelijkjes weg, een Geestje
Onkennelijk innig dat maar voortzoemt
Naar 't wijd-al-ongrijpbare door 't lief beestjen:

Vlieg, vlieg jullie maar o vliegjes lief spelend
In 't broênde middagje, dat zacht neêrlicht
Op al het zijnde, dat zachtlijk zwicht,

Wees jullie alletjes, kindertjes, blij saam
En alleen door elkandren zoetlijk vrij saâm
Want anders wordt mijn vers helaas vervelend.

IV.

Wen ik in de eenzame uren van mijn leven,
Aan al de dingen, als zij glijden, denkend
Zit, zie 'k altijd een hand kalm-groot hoog-wenkend
Onzichtbaar, dat ik zacht begin te beven....

O ik weet niet, zeg gij het, wat is leven,
Zeg het, begrijpen pogend, niet krenken
Willende het onbegrijpelijke streven,
Dat 's elk een, elk mensch 't zijne schenkend.

't Is alles zoo mooi, o klaag maar niet,
Laat maar het lieve leven betijen,
Een mensch weet nooit wat buiten hem geschiedt.

O kijk maar niet zoo fel naar alle zijden:
Het Goede bestaat slechts, het Slechte niet,
En wat geschied is, dat is er geschied.

V.

Moogt, moogt ge al een eindje weegs, langzaam aan
  Medegegaan zijn op des Levens deining,
  Ziende zoo droomende naar alle schijning
Van wat zacht vergaan gaat, maar in 't vergaan

Nog even aarzelend waant te bestaan
  Voor zijn al-algeheele op-eens-verdwijning,
  (Daar wel alle schijning toch moet vergaan)
Werk dan de boel vast klaar tot forsche lijning.

Houd u, houd u-zelf vast en wat gij keurt
  Best, best puur voor uw-zelf-zelfs diepste essentie,
Die zich zelf hoog, zoolang zij mag, opbeurt,

Want ook, ook, ook, de ure waarin gij treurt
  En uwe al-allerdiepste al-indolentie
Is maar een wieglen op al wat gebeurt.

VI.

O al wie niet hebben in zich de dankbaarheid
Voor al het gekregene in hun korte leven,
Vervallen verdoemelijk in schandbaarheid
Van altijd te nemen en nooit meer geven.

Laat alle menschen zijn in elken band bereid
Zachtelijk te leven en voort te leven,
Angstiglijk blikkende in biddende beven,
Maar zich zelf blijve' in heilige onaanrandbaarheid.

Laat àl leven zijn één groote ontbrandbaarbeid
Van nieuw leven wekken in 't lichte allerheiligste,
G'loovende ondanks alles, dat eene Hand daar wijdt

Onzichtbaarlijk zienbaar, ook 't allersteiligste
En zachtelijk 't lage wat op den rand daar leit.
Zeg menschen, is niet voor elk mensch dat 't veiligste?

Oude Ballade.

Der zou er een meisje vroeg op gaan staan
Om 'er zoet lief te zoeken gaan,
Ze zocht 'em al onder de linde,
Maar ze kon der zoet lief niet vinden.

Meteen komt daar een meneertjen aan,
Sprak: ‘Meisje, wat doe je daar zoo alleen te staan,
Pluk gij die geelgouden rozen,
Of telt gij die groene linden?’

‘Ik pluk die geelgouden rozen niet,
Ik tel er die groene linden niet,
Maar ik ben mijn lief verloren,
Ik kan geen taal of teeken van hem hooren.’

‘Ben jij je lief verloren,
Kan jij geen taal of geen teeken van hem hooren,
Hij is in een andre zeelands ouwe
En daar verkeert hij met andre vrouwen.’

Wie kan hiervan de herkomst zeggen?

‘Is hij in andre zeelands dauen,
Verkeert hij daar met andre vrouwen,
Dan hoop ik dat God zijn geleidsman mag zijn,
Met alle mooie meisjes, die bij hem zijn.’

Meteen trok het heertje een kettinkje rood van gouden,
Hij sprak: ‘dat kettinkje schenk ik jou,
Dan moet je an je zoetelief niet meer denken.’

‘Al was dat kettinkje nog zoo lang
Dat 't van den hemel op de aarde hang',
Zou ik het nog liever verliezen
Eer 'k ooit een ander jong man zou kiezen.’

Metéén toen ontroerde 't jonkheertje zijn bloed:
‘Gij zijt mijn echte huisvrouwe,
Voor u zal ik nooit geen andre meer trouwen.’

Droom en Liefde, door P. Tideman.

Nur wer mit dem Tode ringt, kann ein kühner Mann werden.

Een artiest niet, een dichter leeft uit den droom. Hij is als een uitstulping van uit dat leven, waarover wij niet helder en verstaanbaar kùnnen spreken tot iedereen.

Dichters spreken er over met elkander wanneer zij een veêrs hebben voorgelezen, elkander aanzien, zeggen: Ik weet niet waar het vandaan is gekomen.

Het is dat leven, waarvan gezegd wordt, dat het onze een funktie is; niet op deze wijze, dat wij in wakenden toestand medevoelen wat is achter 't geziene, achter wat wij hooren, denken kunnen, dien achtergrond zelf, dat leven, want och! meestal hechten wij aan de bloote voorwerpen die wij zien aàn een gevoel dat het na het eerste aanraken aan onze zinnen opwekte - maar op die wijze dat wij zien en hooren en denken in een tweede wereld, een tweede leven, dat niet botweg gelijkvormig is aan ons aardsche leven, zooals sommigen zich de hemel voorstellen als een dampfabriek, maar daarmede in analogie. Gevoelen wij dit echter, dan is ter gelijker tijd het bewustzijn van onze lichamelyke gewaarwordingen afwezig.

Wij noemen dit leven: het leven der ziel. Een ziel heeft geene raking aan aardschheid, heeft ook de herinnering aan bloedwarmte en hartstocht niet meer; en het meest ònlichamelyke van ons wordt dit leven gewaar in den slaap, de werktuigelyke verrichtingen van adem-halen, bloed-bewegen, spijs-verteren en groeien gaan dan fataal zonder dat inwerkt op hen onze beste hersenverrichting, een fijn mengsel van liefhebben en begrijpen. Deze laatste werkzaamheid is het, die tastbaar maakt in stof, in verandering der vormen wat ons verstaan was van het gebeurende en onze wil was van het te verrichtene.

Spreken wij tot de verbeelding der menigte, plaatsbepalend, opdat zij de bedoeling achter de wiskundige voorstelling medevoele, dan duiden wij het leven van de ziel in fijne bewegingen gradueel overgaande in de fijnste lichaamsbewegingen aan als zijnde tegen de bovenzijde der hersenen. De fontanel is dan als een vlies waardoor het ziele-licht binnenschijnt, de hersenmassa als het prisma, brekend dat licht in de zeven kleuren der zeven organische gewaarwordingen. Deze zijn in het hoofd: gezicht en gehoor; in de borst: reuk en spraak; in de buik: smaak en generatie; en de allen omkleedende gewaarwording in de huid: het gevoel van warmte en koude, zacht en hard.

Het ziele-leven is, althans tijdelyk, onsterfelyk. Alles is tijdelyk - alleen God is eeuwig-onsterfelyk. De plicht van menschen op aarde is groeien; maar niet het lichaams-leven handhavend ten koste van hun ziele-leven, dit is onmogelyk, maar zoo dat elk zijn ziele-leven zoo zuiver mogelyk zijn lichaams-leven doet drenken; want het lichaam werd op den dag zijner geboorte reeds gestempeld met het datum-teeken van zijn sterven, elks menschen levensperk is onoverkómelyk begrensd, en het eenige wat het kan doen is zoo zuiver mogelyk het ziele-leven door-laten tot: Heiliging dezes Levens.

Over het ziele-leven mag men niet spreken. Men mag zoo de naam van enkele afgestorvenen niet noemen. Het

lichaam mag alleen drinken het licht van zich-zelf en de daden, die het dan doet zijn: ‘goed’, zij heiligen de stof, en een reeks dier daden gedaan te hebben doet ons leven als het lichaam gestorven is, heeten: ‘schoon’.

Onze gedachten-taal behoefde maar één woord: Heiligheid. Liefde en Waarheid zijn niet van elkander te scheiden, want als wij liefhebben geschiedt door ons eene ver-leving in de werkelykheid van het tastbaar-zijnde en anders niet, terwijl alleen langs de ketting der waarheid de bloemen der liefde onsterfelyk zijn te winden. Vastgeklonken is voor een ieder de waarheid aan het geloof in God, uitgangspunt van alle leven.

En dit is de schoonheid der kunst, dat zij, tastbaarheid drenkend met ontastbaarheid, ver-stelt de verschijnselen van het aardsche bestaan, van stijlloos tot gebouwd, van niet-goed tot goed. Zoo laat zij aan de geslachten die komen zien wat menschen vermogen door te gevoelen zichzelve, als bij eene verwante van hun lichaam, die gestorven is, zooals eene gelijktijdig gestorvene en levende zeggende wat hij weet, niet van het leven hiernamaals, maar wat hij weet van het al beheerend leven der zielen, dat het onze kneedt en het geheellyk kon maken één heilig wezen, waren wij niet heiligen-van-oogenblikken en in de wijlen daar tusschen met onzen hartstocht, armoede en liefde voor ons volk, dat thans vervloekt is en ons vernedert, als jammerende dieren, die verlangen den dood als een hope voor onze rust.

Een mensch die ziel heeft, een Mensch is dichter geboren. Een dichter is een ziel vleesch geworden, een man die weet. O, ware hij zonder omgeving van menschen, die hem lichamelyk vragen elk het zijne, hij ware met de zielen die hij niet kent, maar die hij mint, lichaam-en-ziel, wijl zij rondom zijn teederste leve als een englen-wacht stonden, behoedend de schreden zijner woorden, bestraffend zijne lichamelyke daden met afwending der hoofden, roepend

en wenkend soms: kom tot ons, als zijn lichaam in slaap gesust vreest om te ontwaken.
Het leven is voor menschen onleefbaar zoo ruw, als het niet is gedrenkt met den droom. En dit is der dichtren werk.

Wat is noodig, wat is schadelyk voor dezen droom-mensch, den dichter. Want hij is nièt een man van smart of van vreugde; is de smart niet een droom die werkelyk wil worden, is de vreugd niet een droom, die werklykheid is?

Wat is het onderhoud van deze lift-stellaadje der in de ziening dalende, in het lied weder stijgende ziele-bewegingen? o! dit moest zijn de quinta essentia van der geleerden streven, hier waar Staats-zorg hoog noodig dat wie genade dichtren had gemaakt zich-zelve konden zijn, rustig verzorgd met brood en kleederen en vrijheid, omdat zij, dichters, leven in de ziel van het volk en zij dus weten wat voor waarden hebben ook de bezige bewegingen der landsliên voor 't gericht der menschelyke schoonheid en hun woorden dus de kennis en den rythmus vooraf dragen van de daden der toekomstige staatsluiden en bevelers.

Of een volk een toekomst heeft, wij vragen het der vruchtbaarheid van zijne vrouwen, den lust der manne' om zich te zetelen, om elk een deel der politei te drijven, maar in den eersten plaats: heeft, heeft het volk zijn dichters?
Holland heeft die en wat, vragen wij nu, is hier de staat van 's dichters leven bij zìjne lust om zich te zetelen, wat in den drang der beiden elkaar zoekende geslachten.

In een volk dat te gronde gaat is liefde gebeurlyk perversiteit, is te herleiden tot den drang van het lichaam tot zich verbranden omdat het leeg zich voelt van den invloed der ziel en in 't gevoel een ander te zijn zoekt de herinn'rende weerkaatsing van het zelf-zijn-geweest. In 's volks kindsche dagen of bij herboren worde' is liefde

puur. Maar voor den dichter blijft de drang tot voortzetten zijns geslachts geschikt onder den drang tot uiten van zichzelf, bestaat niet op het oogenblik dat hij zich-zelven is, een teederst, naast hem aan het harte liggend beeld der Wereld, beeld als de aarde zelf, als al 't geschapene, verlangende en zich-gevend, ontvangend en voortbrengend is hem de liefde tot een vrouw, niet kinder-poezie der romantiek, niet een aan minder orde dingen geven van zijn ziel dan mag, maar hij heeft lief als filosoof, naast hem heeft het lichamelyk bestaan der vrouw de waarde van voortdurendlyk aanwezig en aanbiddelyk symbool van 't wezenlyker leven heurer ziel, die als de ziel van heel de Wereld is onmiddellyke afstraling van Gods wil in dit het Zijne.

Niet gelukkig is een dichter, in dien zin dat hij genietingen des lichaams heeft; wat anderen genot is geeft hem veel benauwenis en smart, te sterker wen die anderen aan hem lichaamlyk zijn verwant, de reden dat geen dichter zich te schamen heeft, wanneer zijn eigen geslacht hem tot een vijand is, want àl het tastbare genietelyk heeft slechts verbeeldingwaarde voor hem, die hooger in 't droom-leven leeft, welks spraakorgaan hij is, heel zelden is genot hem een opvanger van der ziel laagst-hangende vrucht.

O, dichters zijn wel vreemde arken des Verbonds, te bewaren in den tempel van 's Volks opperste zorgvuldigheid.

Dat voor dichters in den huwelyken staat blijft het klaar mee-leven met des werelds sterk gebeuren, kan alleen ontkend in een uitzonderend geval: Waar is de ziener-spreker zich afwendend van de wereld, zich gevend aan de kennis van zijn diepst gemoed, zijn liefde alleen tot God en waar de liefden van de menschen onderling en van de menschen tot het Goddelyk geschaapne om hen zijn ongave teekeningen van de deelen van het beeld dat hij zich zoekt, daar is die lieflyke en zorgvuldige nabijheid en de omstrengeling van zijn gemoed door teederen aanleg eener vrouw geen daaglyksch levensvoedsel, kan hem overbodig schade doen.

En anderszins waar leeft de wereld als zij thans is chaos zonder rythme in anarchie, waar de begeerte naar bezit ook vinger-strekt naar jonge vrouwe-levens om die te pijnen met verstandsbegrippen te vergeven met moraal, ontleend aan manne'r zeedlykheid, daar zijn de tempramenten diafane drijvenden zich-zelf genoegzaam onder vrouwen poverder te vinden dan dat zelfs geen dichter aarzlen zou 'n gezelle met zich mee te nemen, om rond hem die sfeer van zoete veiligheid te weven, als alleen een beminnende vrouwe vermag.

Doch waar is de dichter niet of nog niet een van kontemplatieve liefde tot God alleen, zich-zelf en het Mysterie en die beiden veilig in kloostermuren van afgestorvenheid van bezigheid, gesloten voor genot der zinnen en de wisseling van goed en kwaad, daar leven vrouwelyke zeden in zijnszelfs nabijheid als een bloem-bouquet zich wevend tot een cirkel, verkleinde beeldtenis van àl wat in de wereld van het buiten- en het binnen-menschelyk opgroeit of sterft, begeert of geeft, droef weent of lacht uit zuivren drang van ongemengd gevoel.

Zoo zijn ook immer dichters door de vrouwen van hun tijd begrepen beter dan door wie ook anders.

In den eersten brief, het zevende capittel den Corinthiërs als antwoord op hun vraag naar oorlof omtrent huwelyk of maagdschap geeft de apostel Paulus de beschikkingen die elk man daar leze. Noch middeleeuwen noch de renaissance hebbe' een ander woord beleden dan het zijne: ‘Ick wilde dat all' menschen waren gelijck ick selve ben’. Doch ook de apostel van het huuwlyk om der kuischheid wil is hij: ‘En dit segge ick u Broeders, dat de tijd voorts kort is, opdat oock die wijven hebben souden syn als niet hebbende.’

Lord Bacon, een fijn kenner van de kostelyke wijn der wijsheid raadt ‘omzichtigheid, die hebben sterk gemaakt het Leven en vooruit gestoten kenden de liefde voor ééne niet, de man wiens oogen zijn om te aanschouwen 's Hemels heerlijkheên en àl zijn liefelyke zaken zal hier niet knielen

voor een sterflyk beeld, zal zich niet maken als een klein kind van zijn lijf als beesten doen, maar ook niet speelpop van zijn eigen oog, dat blikk' naar hooger wit.'

Shelley schreef heer Johan Gisborne na de lezing van 'Antigone': 'Wat goddelyke vrouw, ook sommigen van ons zijn in een vroeger leven met eene Antigone in liefde saêm gegaan en vinden wij zoo meer droefs dan vreugde in elk sterfelyken band.'

Swedenborg, extatiesch heil-profeet van 't leven der geloovigen en wonderlyk! verstandelyke van wat leeft in 't rijk der aarde en wat daarboven tevens, looft de echte-band als den volkomen menschelyken staat.

Maar uit deze allen heeft geen dichter zich te kiezen, hij op zijn droomen drijvende zijn werklykheid van licht en lucht, en waar voor zijne voeten zooveel rozen van genade vielen, zal hij daar niet verwonderd dankbaar zien zijn aardsche leven zachtekens verruimd door wie zoo trotslykteer in menschelyk gedaant hem goden-liefde biedt?

En waar de liefde voor zijn groot geslacht, dat 't blijven moog, in elk man is een strijden met den dood der ziel is daar de dichter niet beveiligd die belijdt wat niet is tastbaar, nimmer is ten dood, maar 't eeuwig leve' is toegeneigd?

1-14 Augustus 1894.

Het tweede Olympisch zege-lied voor Theron, den Akragantijn, [die gewonnen had] met den renkar.

Keer.

Zangen, vorsten van de luid-lier, welken god, welken halfgod, welken man zullen wij zingen? Voorwaar Pisa is van Zeus, de Olympiade heeft Herakles ingezet, als eerstelinge van den strijd;

van Theron moeten wij spreken, om zijn zege-strijkend vierspan, door eer-schroom voor gasten rechtvaardig, de grond-vest van Akragas; de stad-richtende bloem van òp-geroemde voorvaderen,

Tegenkeer.

Die, veel in het gemoed onderstaande, het heilige huis der rivier verwierven, en waren het oog van Sikelia, welvallig lot was òm hen in 't leven, aanbrengend rijkdom en geliefdheid om de ingeboren deugden.

Maar o Kronos' en Rhea's kind, Olympos' stoel bezittend en der wedkampen kop en het stroom-pad van den Alpheos, schik, verwarmd door gezangen, hun de voorvaêrlijke akkerlandouwen toe

Toezang.

Ook voor het nog komend geslacht. Maar van de gedane

daden, ìn 't recht en tegen 't recht, nooit kon daar ongedaan maken ook niet de Al-vader Tijd wat eens is volwrocht. Wel kome er vergetelheid met gelukkiger lot. Want door goede verblijdingen ten onder gebracht, sterft het weergrimmige leed,

Tweede Keer.

Wanneer de Moira van den god om-hoog-zendt het hooge geluk. Deze rede geve men na den schoon-troonenden dochteren van Kadmos, die groote dingen leden, maar néér-viel 't zwaar leed onder machtiger goeden.

Ze leeft op de' Olympos, geveld door den donder van Zeus' bliksem, slank-harige Semele, haar mint Pallas zeer en ook vader Zeus, haar mint de klimop-drager, haar zoon.

Tweede Tegenkeer.

En ze zeggen dat ook in de zee, bij de zee-dochters van Nereus, aan Ino een onsterfelijk leven is toebedeeld voor allen tijd. Voorwaar der menschen doods-tijd-stip is niet bepaald, noch wanneer wij een dag, den zonne-zoon, met onbeknaagd heil vredig zullen ten einde brengen. De stroomen komen nu deze dan gene met gelukzaligheden en dan met moeizaamheden tot de menschen.

Tweede Toezang.

En zoo brengt de schikgodin, die het erfelijk blijde lot van dezen héèft, mèt van-god-gesproten geluk ook mede ramp, op anderen tijd weer afwandlend; vanaf dat Laïos zijn noodlottige zoon, hem ontmoetende doodde, en het oud-gezegde orakel van Pytho vervulde.

Derde Keer.

De scherpe Erinys zag het en doodde hem de mannelijke afkomst door den elkandren-moord: maar den gevallen Polyneikos bleef Thersander, in jonglings-wedkampen en in oorlogs-strijden geëerd, der Adrastriden huis helpende spruit: uit welks zaad wortel hebbende 't past dat Aienesidamos lofliedren en lierzangen krijgt.

Derde Tegenkeer.

Want in Olympia ontving hij zelf het eergeschenk, maar in Pytho en op de Isthmos brachten de beiden-gunstige Charites òp de bloemkransen der twaalfmaal loopende vierspannen voor den gelijk-ervenden broeder. Want wie den wedstrijd beproeft en hij wint, hij wordt bevrijd van slechte gedachten. De rijkdom, door deugden versierd, brengt van dit en dat de gelegenheid, een diepe najagende begeerte ingevende,

Derde Toezang.

Heldere ster, de ware lichtstraal van den man. En als er wezenlijk een is, die dat heeft, dan weet hij wel wat er komt, dat van de verscheidenen de hier onhandelbare geesten dadelijk boete doen; maar dat er een onder de aarde met vijandige noodzakelijkheid uitspraak doende wat zondigs in DIT rijk van Zeus gedaan is, oordeelt.

Vierde Tegenkeer.

Maar de goeden, gelijke zon in de nachten, gelijke in de dagen hebbend, zien een moeitelozer leven, niet de aarde doorwroetend met der handen kracht, niet het water der zee, gedurende dat leven, maar bij de van-goden-geëerden, die vreugde hadden in rechtschapenheid, hebben zij een tranenloos leven; genen dragen afzichtelijke moeite.

Vierde Tegenkeer.

Maar wie het vermocht hebben tot driemaal hier en daar verblijvende, hunne ziel geheel van het onrecht af te houden, volbrengen den weg van Zeus naar Kronos' toren: dáár is der zaligen eiland, de oceaan-winden omwaaien het, gouden bloemen branden, dezen op het land aan schoone boomen, anderen doet groeien het water, met welker kransen zij zich handen en hoofd omkransen

Vierde Toezang.

In de richtige raadzittingen van Rhadamanthys, wien

vader Kronos als mede-aanzitter voor zich bereid bij zich heeft, hij, de echtgenoot van Rhea, die de opperste zit-plaats van allen heeft.

Peleus en Kadmos worden onder dezen geteld; en ook Achilleus bracht, nadat zij Zeus' hart had bepraat, zijne moeder,

Vijfde Keer.

Die [Achilles] Hektor heeft geveld, Troja's onverwinbren, onvelbaren steun, en Kyknos aan den dood gaf en Eos' zoon Aithiops [Memnon].

Vele scherpe schichten heb ik nog onder den el-boog in den pijl-koker, verstaanbaar sprekend voor de verstandigen; maar voor het gemeen behoeven zij tolken. Wie veel van nature weet is wijs, maar wie geléérd hebben, maken, onmatig in 't praten, als kraaien ijdel gekras

Vijfde Tegenkeer.

Tegen den goddelijken vogel van Zeus.

Mik nu op 't doel den boog, wel mijn ziel, wien treffen wij nu weer uit mildlijk gemoed zendend goed-roemige pijlen? Span op Akragas den boog; ik zal met waarheidlievenden geest onder eede een woord spreken: dat de stad in géén honderd jaar, een man heeft voortgebracht, meer weldoend in gemoed voor zijn vrienden, en weldadiger met de hand

Vijfde Toezang.

Dan Theron. Maar tot lofprijs komt walging, niet met recht hem gemoetend, maar door dolzinnige mannen, begeerende te bedillen en overschaduwing te brengen op de schoone daden der goeden. Ofschoon: het zand heeft geen getal; hoeveel vreugden Hij heeft gebracht aan anderen, wie die het *zou* kunnen zeggen?

Het vierde Olympisch zege-lied voor Psaumis, den Kamarineër, [die gewonnen had] met het muil-dieren span.

Keer.

Werper allerhoogste van den onvermoeid-voetigen donder, Zeus, - want uwe tijden onder schoon-luid-lier-gezang voortrollend, zonden mij tot getuige van allerhoogste wedkampen.

Als het gastvrienden goed gaat, kwispelen dadelijk de goeden tegen de zoete boodschap.

Maar o! Kronos' zoon, die de Etna hebt, winderigen last van honderd-koppigen geweldigen Typhon, neem aan om der Chariten wille dezen olympischen zege-optocht,

Tegenkeer.

Het langst-durend licht der wijdvermogende deugden. Want hij komt (voor de overwinning) van Psaumis wagen, die bekransd met de Pisatiesche olijf zich haast roem te doen opstaan naar Kamarina. De god zij goed-gunstig voor zijn overige wenschen; want ik prijs hem zeer als bereid tot het voeden van paarden, en zich vermeiend in allen-ontvangende gastmalen en gericht met rein gemoed op stad-minnenden vrede.

Niet met leugen zal ik mijn reden bespatten; ondervinding toch is de logenstraffing der menschen;

Toezang.

Welke ook Klumenos' zoon bevrijdde uit de verachting der Lemnische vrouwen.

In koperen rusting den prijs-loop verwinnend, zeide hij tot Hypsipyle, om den krans gaande:

‘Zóó-een ben ik in snelheid, mijn handen en hart nèt zoo. Ook op jonge mannen groeien vaak grijze haren en tegen den passenden tijd van het leven.’

Zonden-val, door J.H. van Wedelove.

Eén bladertje ritselt flus in den Tuin
Aan den Boom, die slap van zwadder-venijn
Zijn welk blaadren-kleed, blauw-groen als ajuin-
Loof verweegt even, ontdekkend een luim

Van Satan, die kruipt om den stam, de slang
Rekt uit zijn prikkel-oog-kop, wijl zijn tong
Fel lispelt één woord in Eva's verlang,
Waarom slaat schaamte niet luider de gong?

En Adam in slaap ziet zijn ribbestuk
Tot 'n mensch geformeerd, die zijn godsgedaant'
Blozend bedekt, achteruit het Geluk

In droom-verleên, en springt op met een schrik,
Ziet den appel stuk lekke' in Eva's hand
En den Dood, die tintelt in de oogen-blik.